

Časopis *Sarajevske sveske*
izražava zahvalnost
sljedećim institucijama, državama i pojedincima
na njihovoj podršci

Sarajevo *Notebook magazine*
would like to thank
the following institutions and countries and individuals
for their support

Open Society Fund Bosnia and Herzegovina
The Balkan Trust for Democracy
Norway
Sweden
Finland
Denmark
Switzerland
Portugal
France
Great Britain
Slovenia
Makedonija
Bosna i Hercegovina
United States
Srbija
Crna Gora
Ured za kulturu Grada Zagreba
European Community
Goethe Institut Sarajevo
KulturKontakt Austria
Buybook
Carl Bildt

Fletoret te Sarajevës

Lettere da Sarajevo

SARAJEVSKJE SVESKE

Les cahiers de Sarajevo

SARAJEVSKJE BILJEŽNICE

Sarajevos Litterära Tidskrift

Sarajevos litteraere magasin

САРАЈЕВСКЕ СВЕКЕ

Sarajevos Litteraere Tidsskrift

SARAJEVSKI ZVEZKI

Сараевские тетрадки

САРАЈЕВСКИ ТЕТРАТКИ

Hefte aus Sarajevo

Kirjeitä Sarajevosta

SARAJEVO NOTEBOOK

Redakcija

Ljubica Arsić
Basri Čapriqi
Mitja Čander
Aleš Debeljak
Ljiljana Dirjan
Daša Drndić
Zdravko Grebo
Zoran Hamović
Miljenko Jergović
Dževad Karahasan
Enver Kazaz
Tvrтко Kulenović
Julijana Matanović
Senadin Musabegović
Andrej Nikolaidis
Boris A. Novak
Sibila Petlevski

Elizabeta Šeleva
Slobodan Šnajder
Dragan Velikić
Marko Vešović
Radoslav Petković
Miško Šuvaković
Tihomir Brajović

**Glavni i
odgovorni urednik**
Velimir Visković

Izvršni urednik
Vojka Smiljanić-Đikić

Sekretar
Dina Kamerić

25

NO
—
2009

26

Sadržaj

U PRVOM LICU

Janez Potočnik *Naš Balkan –nježno srce naše Evrope* _____ 13

DNEVNIK

Slave Gjorgo Dimovski *Ne-dnevnik* _____ 19

TEMA BROJA:

Jagna Pogačnik *Ona se (ponovo) budi... Nove snage hrvatske proze* _ 45

Lidija Kapuševska
– Drakulevska *U potrazi za mrvom smisla* _____ 53

Ag Apoloni *Nova književnost u novoj državi* _____ 60

Goran Korunović *Grupni portret s damama* _____ 69

Mirnes Sokolović *Poslije kraja: raspršena kulturna memorija
i usamljeni glasovi u epohi nove zarobljenosti* __ 85

Branislav Oblučar *Nulte, dobra pjesnička berba* _____ 95

MLADI

MANUFAKTURA

Vlado Bulić *Putovanje u srce hrvatskog sna* _____ 102

Maša Kolanović *Slaboština Barbie* _____ 119

Stela Jelinčić *Korov je samo biljka na krivom mjestu* _____ 129

Robert Međurečan *Prodajem odličja, prvi vlasnik* _____ 139

Tomo Ravbar *Put od "junaka" do budale* _____ 150

Mirt Komel *Lift* _____ 155

Slobodan Bubnjević *Because the night* _____ 159

Ana Vučković *Hoperov dan* _____ 181

Enes Halilović *Bube* _____ 188

Gzim Aljiu *U klubu ružnoće* _____ 192

Lejla Kalamujić *Poljubac pauka* _____ 200

Aneta Popova – *Alisa* _____ 209

– *Kukla* _____ 210

– *Torba* _____ 211

Natalija Marković	– Venčanje simbola	246
Tamara Šuškić	– trenutak istine u baru <i>Petit Bac-a</i>	247
Dragana Mladenović	– Zapisi na marginama	248
Vladimir Stojnić	– Razbijeni izlozi	252
Zvonko Taneski	– Pustinjska postelja	253
	– Nijema brda	254
Silvana Jovanova	– Mala pjesma	255
	– Uvijek	256
Aneta Vasileva	– Danas je možda srećan dan	257
	– Umiranje	257
Marjan Tesevski	– Preko brda	258
	– Ostavio je za sobom	258
	– P.*****S.	258
Božidar Zimski	– I bi psalm grozničav	259
	– Lipe i anđeli	260
Filip Kletnikov	– Noćna ispovijed	261
Sanja Matković	– Doktorica N.	262
	– Drama Queen	263
	– Lacan i Curtis u popularnoj kulturi	264
	– Melanholija	264
	– Muza	265
	– Put oko svijeta	265
	– Slika bez svijeta	266
	– Novo doba	267
Dragana Tripković	– Konji na asfaltu	268
	– Ljudi dolaze sa svih strana	269
	– Mi se nikad nećemo umoriti od putovanja	270
	– Vještina	271
Dušan Đurišić	– Neuništive čeljusti mehaničkog zla	273
	– Riječi	274
	– Odlazak	275
	– Jedan sasvim običan dan u Paarizu	276
	– Šake	277
	– “Ta crta... to je čitav život”	278
Arben Idrizi	– Gledište zlosrećnog	280
	– Mi padosmo u brigu	281
	– Nanišani	282
	– Kosovski haiku	283
	– Uvek	283

Bljerina Rogova	– <i>Motiv sa grehom</i>	284
	– <i>Preturana kutija</i>	285
	– <i>Distih</i>	285
	– <i>Ludilo</i>	286
	– <i>Crno</i>	286
Dinko Kreho	– <i>Dok pišeš</i>	287
	– <i>April</i>	288
	– <i>Sjećanje na cafe 'Spirit'</i>	289
	– <i>Radosti introspekcije</i>	290
	– <i>Tramvaj</i>	291
	– <i>Reality Show</i>	292
	– <i>Bistro 'Ruža'</i>	293
	– <i>Zapažanje o anđelu</i>	294
	– <i>Na granici milenija</i>	294
	– <i>Djeca melankolije</i>	295
Almir Kolar	– <i>Generacija</i>	295
	– <i>Tamnica</i>	296
	– <i>Noć, ljudi i psi</i>	298
	– <i>Prolog</i>	299
	– <i>Glasnik</i>	300
	– <i>Susreti</i>	301
	– <i>Četiri RIJEČI</i>	302
	– <i>Nekrolog ocu</i>	303
	– <i>Monografija povratka</i>	305
	– <i>Requiem za Kijevskog</i>	306
	Delila Repuh	– <i>Savršen brak</i>
– <i>Vaginalna konverzacija</i>		308
– <i>Majčinstvo</i>		309
– <i>Na plaži u Ulcinju</i>		309
Dane Komljen	– <i>ja i matej i adisa kraj stare hidroelektrane dvije godine nakon mature</i>	310
	– <i>sedamnaest pilula</i>	311
Edin Salčinović	– <i>Patriotski marš (navijačka himna hulja; po Vladimiru Vladimiroviču Majakovskom)</i>	323
	– <i>Ponosni Bošnjaci (zapažanja o narodu privilegovanog lirskog subjekta)</i>	325
	– <i>Nepriлагоđen</i>	327

Hajrudin Dinarević	– <i>Ste(ć)ko manijak (po Skenderu K. Stećak)</i> _ _ _ _	328
Marko Raguž	<i>Razgovori sa sobom: Andrićev "Ex Ponto" kao duhovno putovanje radi "nalaženja" Boga</i> _ _	329
Mitja Čander	<i>Gotska šuma</i> _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _	343
Igor Grdina	<i>Oblikovanje slovenačkog mentalnog podneblja</i> _	350

NOVO ČITANJE OSKARA DAVIČA

Miklavž Komelj	<i>Smrt protiv smrti</i> _ _ _ _ _ _ _ _ _ _	363
Mira Otašević	<i>Poternica za sobom</i> _ _ _ _ _ _ _ _ _ _	394
Milica Nikolić	<i>Jedinstveni Davičo</i> _ _ _ _ _ _ _ _ _ _	403
Oskar Davičo	<i>Krov oluje</i>	
	– <i>Brodolom</i> _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _	415
	– <i>Detinjstvo</i> _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _	416
	– <i>Hvala ti, noći blistava kao ljubavnica</i> _ _ _ _	419
	– <i>Volim tvoje ruke</i> _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _	420
	– <i>Srbija</i> _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _	421
	– <i>U sumrak</i> _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _	423
	– <i>Pojava vetra</i> _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _	424
	– <i>Ne branim pijansto...</i> _ _ _ _ _ _ _ _ _	425
	– <i>Smrtogrami</i> _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _	426
	– <i>Ah, to telo...</i> _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _	427
	– <i>Oh, ridam ja</i> _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _	428
	– <i>Ridam</i> _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _	431

MOJ IZBOR

Mihajlo Pantić:	<i>Moderna bugarska pripovijetka</i> _ _ _ _ _ _	435
Alek Popov	<i>Kovači</i> _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _	437
Zahari Karabašlijev	<i>Istorija aviona ukratko</i> _ _ _ _ _ _ _ _	452
Elena Aleksieva	<i>April</i> _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _	459
Emil Andreev	<i>Poslednja slika fotografa Ivajla</i> _ _ _ _ _	765
Palmi Rančev	<i>Gogo</i> _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _	471

DOKUMENTI

Almir Kolar Kijevski	<i>www.bundolo.org i 'Bundolo offline2'</i> _ _ _ _ _	481
----------------------	---	-----

PASOŠ/PUTOVNICA

Antologija savremene irske poezije – *Novi sjever*

Emina Žuna	<i>Novi Sjever</i> _____	495
Garry Allen	– <i>Kalipso</i> _____	500
	– <i>Testament</i> _____	501
Leontia Flynn	– <i>Čudo F6/18</i> _____	502
	– <i>Moj mentore iz snova</i> _____	503
Chatal O Searcaigh	– <i>Za Isaka Rosenberga</i> _____	504
	– <i>Let's Hit The Road, Jack</i> _____	506
Moyra Donaldson	– <i>Nevjerstvo</i> _____	508
	– <i>Poruka sa one strane</i> _____	509
Geariod Mac Lochlainn	– <i>Prevođenje</i> _____	510
	– <i>'Native' govornik</i> _____	511
Jean Bleakney	– <i>Oporavljanje</i> _____	513
	– <i>Pjesnikov bršljan</i> _____	514
Chris Agee	– <i>Šljive</i> _____	515
	– <i>Rekvijem</i> _____	516

PORTRET SLIKARA

Renata Papišta

– *Apokalipsa grafike* _____ 519

BILJEŠKE O AUTORIMA _____ 547

EXECUTIVE SUMMARY _____ 558

U PRVOM LICU

Janez Potočnik

Janez Potočnik

Naš Balkan – krhko srce naše Evrope

Prije nekoliko decenija **Evropa** je bila u ruševinama, a njen narod očajan. Trebala je obnovu i trebala je pomirenje. Evropska unija je donijela trajan mir, stabilnost, sigurnost i obećanje o većem prosperitetu i boljem životu. U to vrijeme *raison d'être* za evropsku saradnju i integraciju je bio više nego očigledan. Taj prvobitni razlog jednako važi i danas, iako danas ponekad, prilično olako, ova postignuća uzimamo zdravo za gotovo.

prevod sa engleskog:
Jasmin Agović

Činjenica je da se Evropa od tada promijenila. Ona je dobro mjesto za život – mirna, bezbjedna i bogata – i mnogi se pitaju zašto bismo trebali i dalje jačati našu saradnju i integraciju. I ostatak svijeta se promijenio, moglo bi se reći dramatično, naročito u posljednje dvije decenije. Više smo međusobno povezani i više ovisimo jedni o drugima. Zemlje u razvoju, poput Kine i Indije, ubrzano sustižu; svijet postaje sve multipolarniji. Mnogi izazovi sa kojima se suočavamo, kao klimatske promjene, nedostatak hrane i pitke vode, bezbjednost, itd, postaju sve globalniji. A konkurencija postaje još žešća. Na način da bi se moglo reći da je svijet u kojem živimo nesigurniji i neizvjesniji nego ikad prije.

Dva koncepta odredit će naš zajednički život u budućnosti. Prvi je održivost, ne samo okolišna, nego održivost u najširem smislu. Trenutna finansijska i ekonomska kriza podučile su nas da ekonomija i profit također moraju biti održivi. Drugi koncept je globalno upravljanje. Ovo je postalo toliko očigledno, jer je svijet postao uzajamno međuzavisno globalno selo, a naše individualne i kolektivne odgovornosti su se ozbiljno uvećale.

Svijet treba odgovornu Evropu, Evropu koja je u stanju govoriti jednim glasom, Evropu koja može preuzeti vodeću ulogu u cijelom svijetu kada je to potrebno, kao naprimjer, u slučaju klimatskih promjena. Ali, nije samo svijet taj koji treba jaču Evropu. Mi, Evropljani, također trebamo jaču Evropu, Evropu koja je kadra nositi se sa promijenjenom stvarnošću u kojoj živimo.

Dok je prvobitni *raison d'être* za našu saradnju još uvijek prisutan i važeći, novi svjetski događaji su, jasno je, dodatan razlog za jačanje evropske uloge, dodatni *raison d'être* za ojačanu saradnju.

Balkan je dio Evrope, geografski, kulturno, historijski, ekonomski, ustvari, na svaki način na koji pomislite. Činjenica je da bi sve balkanske zemlje danas bile članice Evropske unije da je nedavni grozni rat u regionu bio izbjegnuto. Ali nije. Desio se, i on nas podsjeća koliko je Evropa, a naročito ovaj region, još uvijek krhka. Vremenski horizont se izmijenio za zemlje u regionu. Članstvo je potisnuto nazad, nekima više nego drugima. Slovenija je bila dovoljno mudra, a i dovoljno sretna, da ovo izbjegne.

Ponašanje Evropske unije u tim kritičnim vremenima je bilo daleko od prikladnog i poželjnog. Reakcija na nastajući sukob nije učinjena jasnim glasom niti sa potrebnom odlučnošću. Ne trebamo to zaboraviti. Zbog ovog imamo jednu vrstu moralne obaveze i dužnosti da pomognemo ovom regionu i da ispravimo neke od ovih nesretnih činjenica.

Sve zemlje tzv. Zapadnog Balkana jasno imaju perspektivu Evropske unije. Ova perspektiva je važna za njih individualno, kao što je važna i za njihov region i za cijelu Evropu. Radi se o njihovom miru, njihovoj stabilnosti i njihovom prosperitetu. Iako su mnogi drugi problemi Evrope (poput ratifikacije Lisabonskog sporazuma ili rješavanja ekonomske krize) često uočljiviji, mnogi od nas su vrlo svjesni da je pro-

Projekat "Sarajevske sveske" je jedinstven. Nastao je na inicijativi skupine istaknutih pisaca i intelektualaca iz svih zapadnobalkanskih zemalja. Važnost ovog projekta je u njegovoj sposobnosti da promoviše saradnju i gradi mostove, prihvatajući tako ideju kulturnog identiteta, a prepoznajući istovremeno naše razlike kao izvor bogatstva. Ovaj projekat ne samo da igra važnu ulogu u jačanju regionalne saradnje nego otkriva ostatku Evrope visoke filozofske i književne standarde koji potiču iz ovog u mnogo aspekata stigmatiziranog regiona. Regiona čija kultura baštini sva temeljna svojstva duha koji je izvorno evropski. Podsjeća nas da je Evropa i tamo, bogata i raznovrsna – nešto što je, naravno, lako shvatljivo svima nama koji smo nekoć živjeli skupa u bivšoj Jugoslaviji.

Dugi niz godina ovaj projekat okuplja intelektualce iz regiona. S jedne strane, autori koji doprinose projektu promovišu intelektualne i umjetničke vještine, a s druge strane daju glas hitnoj potrebi za usvajanje demokratskog evropskog duha kroz reciprocitetne kontakte i veze. On pruža dokaz, jasnim primjerom, da je živi dijalog doista moguć. I više od toga, da se takav dijalog – kolikogod bio krhak i trebao pomoć svana, može i treba razvijati u samom regionu.

Misija je uistinu plemenita. Već godinama ona podstiče nadu u razumijevanje i saradnju, toleranciju i spremnost da se čuju i razumiju drugi. Ona gradi mostove dijaloga između mladih generacija pisaca u regionu i mržnju zamjenjujete nadom. Nadu da možemo živjeti zajedno u skladu. "Sarajevske sveske" su svjetionik ovog regiona, i Evrope. One vraćaju onaj isti olimpijski duh, koji je zamro na krvlju umrljanim ulicama Sarajeva prije nekih godina.

U Briselu se divimo vašem radu, vašoj iskrenoj borbi za bolji svijet tamo, u vašem regionu, u mojem regionu. Čovjek treba vjerovati u svoje sposobnosti, u svoju snagu, u svoju budućnost. Mora vjerovati da granice, i one na zemlji i one u zraku, ili moru, ili, još važnije, one u našim glavama – mogu pasti. A proces evropskih integracija je upravo proces u kojem granice padaju, polako ali sigurno, a naročito one u našim glavama.

Dopustite da završim tako što ću reći da sam ponosan na ulogu koju moja zemlja igra u pružanju podrške "Sarajevskim sveskama". I zato što je otvorena da promoviše ovu inicijativu za bolju budućnost našeg regiona. "Sarajevske sveske" jačaju otkucaje našeg krhkog balkanskog evropskog srca. Ono odzvanja snažno i daleko.

DNEVNIK

Slave Gjorgjo Dimoski

Slave Gjorgjo Dimoski

NE-DNEVNIK

Dnevnici su mi oduvijek bili dosadni. Nikad ih nisam volio. Nisam ih čitao. Nikad nisam ni pomislio da napišem dnevnik.

Prevod s makedonskog:
Nenad Vujadinović

Prihvativši ponudu redakcije *Sarajevskih svesaka* da zabilježim vrijeme priprema i održavanja ovogodišnjeg festivala *Struških večeri poezije*, odlučio sam se da pokušam da napišem nešto kao *ne-dnevnik*, naravno, s datumima.

30. 9. 2009.

30. 9. 2009.

U vrijeme dok završavam ovo “pisanije” za *Sarajevske sveske* (kojem baš i ne znam da nađem odgovarajuće ime; “Piši i ne brini se za formu”, Sol Belou), naručeno od strane moje divne prijateljice i izvanredne makedonske pjesnikinje Ljiljane Dirjan, u Makedoniji kulminira nezadovoljstvo albanskog etnikuma zbog objavljivanja *Makedonske enciklopedije* u izdanju MANU: u Prištini je 28. septembra zapaljena makedonska zastava; po tetovskim ulicama demonstriraju mladi Albanci, izvikujući pogrdne parole protiv Makedonaca (demonstriraju protiv izdanja MANU, a da prethodno nisu ni pogledali što je tamo napisano – balkanpolit) i prijetite da će velikim demonstracijama u Skoplju destabilizovati makedonsku koalicionu vladu. Nekoliko dana prije ovih dešavanja bio sam u Beogradu i u krugovima u kojima sam se kreator poseban akcenat davao se novonastaloj situaciji u Makedoniji. Beogradska štampa informisala je o tome, najavljujvala je prijetnje albanskog političkog bloka, posebno opozicionog. Tamo sam čuo i izjavu koju je Ali Ahmeti dao u nedjelju za albansku televiziju Top Čenel da je *Enciklopedija* niska provokacija Makedonaca koja može da postane uzrok narušavanja bezbjednosnog stanja, koje bi svakog momenta moglo eskalirati. Ipak, malo mi je neobično bilo političko *naređenje* da se usred Skoplja zapali makedonska zastava, koje je iz Albanije plasirao Pandeli Majku!

U toku sljedećih nekoliko dana (poslije sastanka Grujevski–Ahmeti) ova iznenadna oluja dobila je smirujuće tonove, ali je makedonskim (a, vjerujem, i albanskim) intelektualcima ostalo nekoliko dilema u vezi s tim: da li je MANU napravila nesvjesnu (ili namjernu?) provokaciju; odn. zašto kao autonomna organizacija, umjesto da povuče *Enciklopediju*, nije čvrsto stala iza svojih stavova; te da li će, od sada pa nadalje, ulica mijenjati naučne stavove kad joj ovi ne budu bili po volji, i to u okviru bilo koje institucije? Dileme (i dalje obostrane) postoje i kad je riječ o metodologiji koja je primjenjena tokom obrade enciklopedijskog materijala, tako da više nije u pitanju samo provokacija koja je politički motivisana i koja je donekle neutralisana, već i ona koja se tiče metodološko-tehničkog aspekta i koja će, čini mi se, trajati.

Ali zašto sam se, kad već imam drugi zadatak, ovako uhvatio *Enciklopedije*?

Dok sam pregledavao i sređivao bilješke u vezi s pripremanjem i održavanjem *Struških večeri poezije*, razbacane po različitim sveskama i listovima papira, jedan nepodnošljiv teret nametnuli su mi mediji, upravo u vezi s *Enciklopedijom*: kod kuće – televizor, u gradu – novine, na poslu – kolege, kad sjednem da popijem pivo – prijatelji... I tako je slučaj *Enciklopedija* postao neibježan okvir za ono što će uslijediti.

25. 8. 2009.

Udobnim vozilom duboko zalazimo u klisuru rijeke Radike. Zajedno s pjesnicima Brankom Cvetkovskim i Bratislavom Taškovskim ispunjavam Šalamunu želju da posjeti Lazaropolje, selo u kojem se rodio pjesnik Ante Popovski. Tomaž oduševljeno diže pogled ka visokim vrhovima Bistre, oduševljava se bujnom i svježezelenom šumom, a dolje, ispod puta, Radika se kroz stijene uz biserne refleksije pretapa u jedno neopisivo zadovoljstvo.

Prethodno, u 10 sati u Društvu pisaca Makedonije održala se prigodna svečanost u čast Tomaža Šalamuna. Tradicija ove asocijacije pisaca je da dobitnik *Zlatnog vijenca* postane njen počasni član. Sve je bilo u znaku Šalamuna, a i on, pomalo zbunjeno, nije krio zadovoljstvo zbog svega što mu je ovih dana priredila Makedonija. Nadahnuta, veličanstvena, neobično prijatno izgovorena besjeda Lidije Dimkovske pretvorila je vazduh u prostoriji u jedan *svevremeni* tekst.

– Mi Slovenci smo praktični, ali, ipak, nemamo istoriju kao što je vaša. Biti dio ove istorije predstavlja za mene duboku čast i to mi jednostavno daje ogromnu snagu da i ubuduće produžim da pišem. Ovu sam nagradu doživio kao šok. Oduvijek sam želio da je dobije i neki predstavnik slovenačke poezije, a ja mislim da je to trebalo da bude Dane Zajc. Zahvaljujući njemu i ja sam postao pjesnik. Dio ove nagrade predstavlja i priznanje njemu – zahvalio se pjesnik.

Šalamun pokušava da napravi neka poređenja s njegovim, slovenačkim planinama; ali takva su poređenja, kaže, neuporediva. Prstom mu pokazujemo Korab.

– Nisu iste naše i vaše planine – zagledan u sunčane vrhove primjećuje pjesnik. – Naše su surove, s borovima, ovdje ima nečeg mitološkog. Vaše planine su mitološke. Pogledajte šumu. Predjele. Stijene. Različito je.

Napravili smo pauzu kod mosta Jelenov skok. Kroz gustiš pokušavamo da ga sagledamo sa obiju strana. Podsjeća na onaj mostarski, neko kaže, samo je ovaj minijaturan. Građen je u istom stilu, negdje u 16. vijeku.

U Lazaropolju su nas dočekali Antevi sinovi Džoni i Aleksandar, njegova supruga Sonja, Tome Perinski i slikar Kole Manev. Prošetali smo kroz selo, velikodušno nam se ponudila tamnošnja priroda, ali je i velika nadmorska visina učinila svoje, pa se Šalamun morao dva-tri sata odmoriti u jednoj od soba hotela izgrađenog u tipično seoskom stilu...

13. 10. 2008.

Ministarka kulture Republike Makedonije Elizabeta Kančeska-Milevska imenovala me je za predsjednika Upravnog odbora Nacionalne ustanove – Manifestacije *Struške večeri poezije*. Nekoliko dana prije toga saopštila mi je svoju namjeru mobilnim telefonom i napomenula je da od mene očekuje bogat i ambiciozan program predstojećeg izdanja Festivala.

Moje imenovanje za predsjednika UO bilo je u dnevnoj štampi najavljeno još u avgustu 2007. godine, po završetku 46. izdanja *Struških večeri poezije*, ali, pošto je Arifihmet Džemajli naznačen za ministra kulture od strane Demokratske partije Albanaca koalicionog partnera partije VMRO DPMNE, na ovo mjesto neočekivano je bila postavljena spisateljica albanske nacionalnosti Pintorije Muča-Ziba, koja je pak, iz nerazjašnjenih

razloga, poslije samo jedne sedmice bila zamijenjena Ilijazom Osmanijem, ličnošću koja je bila potpuni anonimus i za makedonsku i za albansku kulturnu javnost. Ovaj izbor bio je u medijima protumačen kao politička odluka. Te 2008. godine Festival je protekao u jednoj mlakoj, ali i daleko pristojnijoj atmosferi u odnosu na onu koja je karakterisala nekoliko prethodnih izdanja, a laureat je bio izvanredni albanski pjesnik Fatos Arapi.

Budući da se Festival bliži svom poluvjekovnom postojanju, stalno se postavlja pitanje njegovog programskog osvježavanja, odn. konstantno se potencira kako on treba da u korak prati promjene i da odgovori na savremene zahtjeve. Za svako novo rukovodstvo ovo pitanje je, s jedne strane, izazov, ali se, s druge strane, nameće i problem poštovanja čvrste konstrukcije po kojoj je ovaj festival prepoznatljiv i jedinstven u svijetu, pa su stoga i mogućnosti za sprovođenje neke radikalne konceptijske promjene svedene na minimum. Ipak, taj se neodoljivi izazov mora prihvatiti, tim prije što će za dvije godine (odn., 2011) biti proslavljen njegov zlatni jubilej.

Dakle, kao novonaznačenom predsjedniku UO *Struških večeri poezije* prva moja razmišljanja bila su posvećena sljedećim pitanjima: da li je Festival u toku posljednjih nekoliko godina izgubio nešto od svoje aktuelnosti i atraktivnosti? Ako već jeste, što je to što je izgubio? Što se može učiniti da on postane atraktivan medij za afirmaciju svjetske poezije?

Ovdje ću grubo svesti odgovore: Posljednjih godina na Festival dolazi mali broj pozvanih gostiju iz svijeta, što doprinosi tome da se nekako gubi ono *fest*-ovsko i tako Festival, od vodećeg svjetskog, počinje da liči na prosječan, i samo ga imena laureata na neki način vade i opravdavaju njegov od ranije stečeni visok status. Treba, dakle, na velika vrata ponovo uvesti predznak *fest*, ali se mora učiniti i sve što je potrebno da ova manifestacija postane istinski servis za afirmisanje makedonske poezije u svijetu.

23. 8. 2009.

Sveti Naum je nešto posebno u odnosu na uobičajeni makedonski pejzaž. Taj mali prirodni kutak kao da je s posebnom pažnjom spušten s neba i tako predivno spojen s visokim obroncima Galičice i s ravnom vodenom pločom jezera. Ushićenje za svakoga, naročito za one koji tu prvi put dolaze. Njihovo uzbuđenje dostiže vrhunac kad se neočekivano nađu usred

tog neopisivog ambijenta. Samim silaskom s brodske palube pjesnici odjednom stupaju u drugi, dotad neviđeni svijet.

Pjesnici zahvataju raspoređena mjesta na ostrvcetu pod debelim sjenkama vrba koje direktno izranjaju iz vode i kao po čaršavu rasprostiru svoje razgovore, koje lagano ubrzava vino, i oni žure nekud, ka nekom sveopštem ushićenju.

Metka i Tomaž po ko zna koji put izražavaju svoje oduševljenje: "Festival mi je povratio nadu u opstanak poezije, koja je skoro izgubljena u svijetu. Ali došao sam u Makedoniju i opet sam osjetio nadu da je živa." "Poezija je mjesto na kojem se istorija života čuva kroz osjećanja," oduševljen je peruanski pjesnik Adrijan Arijas, koji je prethodnog dana u manastirskom kompleksu Kališta svoju pjesmu *Mantra* izrekao na makedonskom (prethodne večeri zamolio je djevojku koja je prevodila da mu akcentuje riječi i potom je čitavu noć vježbao svoj izgovor), "Ja želim ovdje da umrem," decidna je mlada nigrijska pjesnikinja Džumoke Verisimo. "Ovo je najljepši festival kojem sam prisustvovala. Bila sam na mnogim pjesničkim okupljanjima. Sva su ona dobra i prefinjena, ali ovdje sam se osjetila pjesnikinjom. Nisam znala ništa o ovoj zemlji, a kad sam došla, odjednom sam vidjela ljepotu. Osjetila sam da poeziju u sebi nose i oni koji je ne čitaju. Takva poruka polazi odavde i ona se ne smije zaustaviti." Pod gustom sjenkom vjetar raznosi crne i guste pramenove kose sirijske pjesnikinje Maram al Masri, kojoj se od uzbuđenja miješaju osjećanja i rečenice...

Predveče Struga diše u svečanoj atmosferi. Most je spreman, scenografija grandiozna, televizijske kamere su postavljene, reflektori razigravaju uznemirene talase Crnog Drima koje sijeku jedrilice (ostao je mračan samo onaj dio rijeke koji je trebalo da osvijetli gradonačelnik Ramiz Merko). Pjesnici zauzimaju svoja mjesta na najvećoj i najmetaforičnijoj pjesničkoj sceni na svijetu – počinje završna priredba *Mostovi*.

Na bini, pod kanonadom bliceva, Tomažu Šalamunu uručujem *Zlatni vijenac*, a direktor Danilo Kocevski povelju. Pjesnik-laureat je vidno uzbuđen, čak i zbunjen, izgovara nekoliko riječi zahvalnosti i čita pjesmu (kasnije, negdje poslije ponoći, sreće me u foajeu hotela, a uzbuđenje još traje i on kaže da nikad u rukama nije držao toliko zlata).

Usman Sar Sarus, sav u bijelom (sigurno je riječ o senegalskoj nacionalnoj odjeći), ove noći djeluje kao neki crni anđeo koji se vijori nad tamnom crnodrimskom vodom i – atraktivan u svakom svom nastupu – prima nagradu *Mostovi Struge*. Pret-

hodno je izjavio: “Nisam očekivao da ću sresti toliko autora koji će zajedno sa svojim stihovima donijeti i djelove svojih kultura i ovdje ih među sobom povezivati. Preselio bih se u Strugu, čiji me festival podstiče da pišem još više.”

24 - 27. 11. 2008.
(Varšava)

Na aerodromu u Varšavi dočekaio nas je ljubazni domaćin koji nas je odvezao do zgrade Saveza poljskih pisaca. Makedonsku delegaciju, osim mene, čine i pjesnik Branko Cvetkovski i pisac i nekadašnji ambasador u Poljskoj, Petre Nakovski. Cilj našeg dolaska je sprovođenje inicijative *Struških večeri poezije* za formiranjem međunarodne asocijacije evropskih književnih festivala, s namjerom da se afirmišu književne vrijednosti na evropskom prostoru. Ovu inicijativu, pokrenutu na prethodnim *Struškim večerima poezije*, prvi je prihvatio poljski pjesnik i predsjednik *Varšavske jeseni poezije* Marek Vavžikijevič, i ovih dana treba da se pripremi i da se potpiše ugovor o međusobnoj saradnji dvaju festivala.

Na večeri nas je posluživao pažljivi domaćin Marek i još jedan predstavnik njihovog društva pisaca. Prvo poslužjenje bila je votka u dvije čaše. Nismo reagovali, misleći da Marek želi da se s nama našali. Reagovali smo prilikom drugog poslužjenja, pitajući ga zašto služe votku u dvije čaše. “U Poljskoj se votka služi u čašama od 0,50, ali, budući da smo sad u EU i da po njihovim standardima žestoka pića moraju da se služe u čašama od 0,25, mi želimo da to ispoštujemo, a da ne narušimo tradiciju i zato votku služimo u dvije čaše od po 0,25”, objasnio nam je Marek.

Sljedećeg dana u radnom raspoloženju pripremili smo ugovor, a 26. novembra, u prisustvu makedonskog ambasadora u Poljskoj (moram da kažem da on makedonskoj delegaciji nije ukazao posebnu pažnju), svečano smo ga i potpisali. “Želim da vjerujem da se potpisivanjem ugovora o saradnji na književnom planu između *Struških večeri poezije* i *Varšavske jeseni poezije* inicira ozbiljna inicijativa za udruživanjem evropskih pjesničkih i književnih festivala u asocijaciju koja će omogućiti neometanu komunikaciju i međusobno upoznavanje nacionalnih književnosti u Evropi”, bila je moja prva izjava tim povodom.

U toku prijepodneva 27. novembra imali smo susret s članovima društva poljskih pisaca i malu prezentaciju izda-

nja SVP-a. Razgovor se u jednoj spontanoj atmosferi vezao isključivo za *Struške večeri poezije* i bio sam prijatno iznenađen u kolikoj su mjeri poljski pisci informisani o Festivalu. Čak je i jedan mladić, koji nikad nije bio u Makedoniji, iznio mnoge podrobnosti o njemu.

Podnevna šetnja Varšavom. Nad gradom olovno nebo. Varšavu je zahvatio hladan talas, sipi sitan i oštar snijeg koji se osjeća na promrzlim licima i koji nam bode oči...

7. 3. 2009. (18. 3. 2009)

Na današnjem sastanku Upravnog odbora treba da se doneše konačna odluka o tome ko će biti laureat ovogodišnjih *Struških večeri poezije*. Na spisku su, od samog početka, figurisala četiri kandidata: Ljubomir Levčev (Bugarska), Adam Zagaevski (Poljska), Tomaž Šalamun (Slovenija), Hose Emilio Pačeko (Meksiko). Ovom spisku bili su dodati i Bob Dilan (SAD) i Leonard Koen (Kanada). Na prethodna dva sastanka s istom tačkom dnevnog reda, spisak se sveo na trojicu kandidata (Adam Zagaevski, Tomaž Šalamun i Ljubomir Levčev). Neusaglašenost je nastala u vezi s pjesnikom Ljubomirom Levčevim, jer je na sastancima s prethodnim predsjednikom Ilijazom Osmanijem među članovima, navodno, bio napravljen sporazum da te godine (2008) *Zlatni vijenac* dobije albanski pjesnik, a ove bugarski, s naglaskom na to da još samo te dvije balkanske zemlje nisu dobile ovo priznanje. Ja sam se, kao novi predsjednik, od ovakvog dogovora ogradio i nisam ga prihvatio, a i Džemi Hajredini je negirao da je postojala neka čvrsta pogodba, već je rekao kako se, jednostavno, samo vodio razgovor o takvoj mogućnosti. Diskusije su trajale nekoliko sati, razvila se žestoka, ali konstruktivna diskusija u vezi s ovom trojicom kandidata, tako da je u prvom krugu glasanja bio eliminisan Ljubomir Levčev, a od preostala dva kandidata glasove je na kraju kupio slovenački pjesnik Tomaž Šalamun. Kao predsjednik UO *Struških večeri poezije* proglasio sam slovenačkog pjesnika laureatom *Zlatnog vijenca* SVP-a za 2009. godinu.

Svečano proglašenje bilo je zakazano za 18. mart u Makedonskoj akademiji nauka i umjetnosti. Na pres-konferenciji među mnogobrojnim prisutnima bila je i ministarka za kulturu, gospođa Elizabeta Kančeska-Mileska, slovenački ambasador u Makedoniji, gospodin Alen Bergant, predsjednik

MANU, akademik Georgi Stardelov i mnogo drugih. Po svim protokolima, vrhunac je predstavljala poruka koju je poslao Tomaž Šalamun i koju je pročitao glumac Robert Veljanovski: "Kao Slovenac, pripadnik malog naroda, kojem pjesnici, takođe predstavljaju podršku u borbi za preživljavanjem, iz svoje lične istorije znam što znači nepoštovanje imena. Mojem djedu, Slovencu iz Trsta, fašizam je prijetio promjenom imena i on je bio prinuđen da emigrira... A *Struške večeri* i očuvanje njihovih ambicija stabilna su i mudra državnička odluka vašeg naroda za sve narode."

25. 3. 2009.

(Pariz, svečana sala UNESCO-a)

Prepuna je svečana sala UNECO-a u kojoj pred svjetskom javnošću treba da budu proglašeni dobitnici glavnih nagrada *Struških večeri poezije* za 2009. godinu: slovenački pjesnik Tomaž Šalamun, dobitnik *Zlatnog vijenca*, i senegalski pjesnik Usman Sar Sarus, dobitnik nagrade *Mostovi Struge* za najbolju debitantsku knjigu. Ogromno je zadovoljstvo kad se izvan Makedonije vidi i čuje koliko se mnogo zna o *Struškim večerima poezije*, što predstavlja nesumnjivu činjenicu da je u toku prethodnih gotovo pet decenija ovaj festival pustio duboke korijene kad je riječ o svjetskoj pjesničkoj mapi. *Struške večeri poezije* predstavljaju makedonski kulturni brend i pokazuju da taj brend izaziva ogroman interes kod mnogih svjetskih pjesnika, i to kod pjesnika najvišeg ranga.

Promocija struških laureata organizuje se povodom Svjetskog dana poezije, a svečanost je započeo makedonski ambasador u Parizu, gospodin Jon Ivanovski, koji je, u ime Makedonije i u ime SVP-a, pozdravio brojni auditorijum, što je dočekano dugotrajnim i iskrenim aplauzom i pokazalo se da makedonska kultura nailazi na veliko poštovanje u svijetu. Takvo poštovanje pokazao je i slovenački ambasador Janez Šumarda, koji je na početku zažalio što Šalamun zbog službenih obaveza ne može podijeliti ovo zadovoljstvo sa svima nama, a zatim je ponosno izjavio kako je nagrada *Zlatni vijenac* u Sloveniji primljena kao nagrada za cijelu "deželu".

Nastup senegalske delegacije bio je obogaćen i prisusvom desetak njihovih manekenki, čija je ljepota prosto ispunila salu. Senegalski ambasador Papa Momar Diop, izražavajući

zahvalnost za priznanje koje je dodijeljeno mladom senegalskom pjesniku, istakao je da su “mladi naša budućnost i da mnogo ulažemo u njih”, a Amidu Sal, predsjednik Međunarodne organizacije za frankofoniju istakao je doprinos afričkih zemalja u kojima je, i pored kompleksnosti problema s kojima se suočavaju, poezija ono što daje nadu. Sal je potencirao trajne veze između Makedonije i Senegala još iz vremena kad je Aco Šopov bio ambasador u ovoj zemlji i kad je laureat *Zlatnog vijenca* bio tadašnji predsjednik Senegala, pjesnik Leopold Sedar Sengor.

“Velika je obaveza i odgovornost koju, poslije Sengora, osjećam kao pjesnik pred senegalskom književnošću i kulturom. U mojoj zemlji dobijanje nagrade bilo je primljeno s velikim oduševljenjem, ali to je i potvrda bliskosti dviju država”, istakao je uvijek atraktivni Sarus.

22. 8. 2009.

Predsjednička vila “Biljana” nalazi na suprotnoj obali u odnosu na Strugu i kad se pogled iz vrta usmjeri prema gradu poezije, dobija se jedna fantastična i monumentalna razglednica koja svakog radoznalog namjernika neminovno vraća u njegovo najranije djetinjstvo, u vrijeme kad je u rukama razlištavao neku bajkovitu slikovnicu. To doživljavam sa Šalamunom dok stojimo na visoko uzdignutoj obali i dok mu rukom prvo pokazujem Strugu, a zatim i Ohrid, nad kojim dominira obnovljena crkva Svetog Klimenta na Plaošniku. U toku je prijatno, sunčano popodne, a pjesnici koji su došli u posjetu makedonskom predsjedniku Đorđu Ivanovu raštrkani su po širokom vrtu i razgovaraju s čašom u ruci. Većina se slika s predsjednikom, a nekima nije jasno kako je moguće ostvariti ovako blizak susret s prvim čovjekom države.

Iste večeri u katedralnoj crkvi Sveta Sofija održava se tradicionalni portret laureata. Sakralnost prepune prostorije nudi poseban ambijent u kojem sama svečanost predstavlja najuzbučljiviji trenutak. Besjedu drži pjesnik Bogomil Đuzel: “Tomaž Šalamun je jedan od rijetkih evropskih pjesnika koji i u kontekstu savremene američke poezije još uvijek figurira kao najživlja moguća pojava u modernom pjesničkom svijetu. Njegova poezija čita se, praktikuje, na tri akademska nivoa i skoro na svakom univerzitetu i koledžu. Ta se činjenica u najvećoj mjeri može pri-

pisati pjesničkim svojstvima koja ona posjeduje: dramatičnosti, dinamizmu, brzom suprotstavljanju lirskih slika i rapoloženja, lirskom *ja*, stalnom leksičkom kretanju ili besprijekornoj semantičkoj aktivnosti. Pojava Šalamunovih pjesama svojevremeno je nepovratno raznjihala sve ideološke prepreke i zato je njegova poezija simultano prevedena na čitavoj teritoriji nekadašnje Jugoslavije, najčešće zbog prepoznatljive ironije i antiideološke kritike ovog pjesnika.”

Šalamun je vidno uzbuđen što njegovom glasom, dok nam se obraća na besprekornom makedonskom jeziku, daje poseban treperav ton: “Još kao dijete bio sam fasciniran Svetom Sofijom, zatim i kao student istorije umjetnosti i kao pjesnik. Ovdje sam već osmi put, ovdje sam slušao svoje omiljene laureate i učio. Osjećam se kao da sam došao kući. Hvala vam za ovu čast koju ste mi priredili.”

Burni aplauzi, munje bliceva, čestitke. Pjesniku čestitaju nekadašnji makedonski predsjednik (već odavno u dubokoj starosti, ali neumoran u ovakvim prigodama), Kiro Gligorov, sadašnji predsjednik Đorđe Ivanov i mnogi drugi predstavnici javnog i kulturnog života.

24. 3. 2009.

(Pariz, bez obaveza)

Pariz je pomiješao granice boja i rasa i – pulsira!

Danilo i ja sjedimo kraj stočića za dvojicu na rubu buleva-
ra i pijemo pivo. Pred nama se, sa strane trga i vrta Trokadero,
otkriva divan pogled na Ajfelov toranj. Između naših očiju i
gorde visine tornja pjenu se ogromna fontana čije se vode ka-
skadno spuštaju ka Seni. Svijet se kreće sporo kao Sena; razli-
čite frizure i boje lica ljuljaju se po šetalištu, njišu se kao tihi
talasi Sene i gube se u gustoj masi u kojoj se raspoznaju tijela.

Na trotoaru
stočić, sto i pivo.
Uzdahni mirno.

Ništa od Pariza, ako se ne provozaš metroom, ako se ne
stopiš s tim svijetom dolje, obuhvaćenim trkom, često brzo-
pletom (ili se to samo meni tako čini), ali da se stopiš smiren i
besprijekorno tih i siguran u svoje namjere.

U pariškom
metrou žena piše.
Vrijeme juri.

Monmartr, moja čežnja davna! Mali trg Tertr, živ, ispunjen koloritom – srce i duša Monmartra iz kojih halapljivo diše atmosfera starih vremena; galerije, karakteristični kafići, prodavnice za suvenire, restorani s tipčnim nacionalnim jelima; a, prije svega, šuma od štafelaja, slikari, portretisti... Ono što izgovaram možda zvuči patetično, ali što ja tu mogu!

Žena koja prosi sa psom
podnevu daje
oblak u ruku.

Danilo i ja biramo stočić u jednom malom uglu iz kojeg imamo dvostruki pogled: ka ogromnom ateljeu pod otvorenim nebom i ka uličicama koje se ukrštaju. Dok pijemo pivo, ulažemo napor da što više zgrabimo pogledom. Primjećujemo čovjeka koji nas gleda kao da nas prepoznaje. Na razglednicama, koje sam čas prije toga kupio, primjećujem navedene haiku zapise, ali i neke druge, i tu rascvjetanu zbirku od petnaestak haiku zapisa imenujem kao *Haiku na razglednicama*.

Pivo pjeni:
Krigla mršti oči.
Gleda nas čovjek.

Čovjek koji nas gleda je Buli, Makedonac, koji na Monmartru živi od makaza kojima izrađuje portrete. Želimo da ga pozovemo na pivo, ali on nas čudno gleda, ili mu je možda neprijatno što je prethodno nespretno odreagovao na naš pozdrav. Mi se okrećemo ka koloritnom Monmartru čija je vječnost ugrađena u svaki centimetar svakog razapetog platna.

24 - 27. 2009.
(Elazik, festival na jezeru Hazar)

U Elazik, u Anadoliju, doletio sam avionom na festival na jezeru Hazar sa svojim prijateljem Erolom Tufajem. Festival okuplja predstavnike iz zemalja u kojima se u komunikaciji ko-

risti turska jezička osnova, a prije svega radi se o državama koje su proizašle iz nekadašnjeg SSSR-a, kao i o nekim drugim kavkaskim državama. Moj dolazak ima funkciju da i predstavnicima zemalja s tog prostora prezentiram *Struške večeri poezije*.

Domaćini su srdačni, doček – isto tako. Kombijem se vozimo ka hotelu, okolina je bijedna: mala gola brda i spržena trava. Nasuprot tome: hotel je raskošan, ima nevjerovatne prostorije, sav je u staroegipatskoj ornamentici. Prvo poslužjenje – čaj! Utisak: mlade žene sa šamijama pomiješale su se s gostima koji pristižu na festival. Ljubazni domaćin upoznaje nas s činjenicom iz kojih sve zemalja dolaze pjesnici; riječ je o: Azerbejdžanu, Kazahstanu, Kirgistanu, Turkmenistanu, Uzbekistanu, Mongoliji, Iranu, Kipru (iz dviju turskih oblasti) i o Makedoniji. “Ne sekiraj se, ovdje si samo ti hrišćanin”, šali se Erol.

Tog popodneva iz Ankare je stigao pjesnik Jahja Agingen, koji je donio primjerke moje knjige objavljene na turskom. Dogovorili smo se o mom učešću u kontaktnoj emisiji tamošnje televizije, u kojoj ću imati priliku da predstavim *Struške večeri poezije* i ulogu koju ovaj festival ima na svjetskom nivou, kad je u pitanju poezija. Struški festival bio je poznat samo nekolicini, među kojima i pjesniku iz Azarbejdžana, Elčinu Iskenderzadeu, koji je u okviru programa imenovanog kao *Marš pjesnika*, pred najvišim predstavnicima gubernije, rekao da se zahvaljuje pjesniku Jahji Akenginu što je uspio da na festival u Elaziku dovede predsjednika *Struških večeri poezije*, čime je data mogućnost da se i ovo područje svijeta otvori prema najpoznatijem svjetskom festivalu poezije.

Emisija na televiziji išla je uživo i trajala je 40 minuta. Novinar je u međuvremenu uspio da iz raznih internet-izvora prikupi veći broj informacija o *Struškim večerima poezije*. Govorio je o struškom festivalu s najvećom pažnjom i postavljao je brojna pitanja, u čemu mu je zdušno pomagao i Akengin, koji je već nekoliko puta bio u Strugi. Pokušavamo da napravimo komparaciju između dvaju festivala, ali Jahja i novinar kažu kako *Struške večeri* smatraju “grandioznim pjesničkim čudom”. I tako je počeo razgovor o tome kako pružiti mogućnost pjesnicima iz azijskih zemalja da izađu iz tog svog kruga i da osjete drugačiji bljesak festivalskog prezentiranja poezije.

Te večeri na pjesničkom mitingu kraj jezera Hazar pažljivo sam slušao pjesnike i primjetio sam da veći dio njih recituje dugo (po dvanaest i više minuta) patetične stihove ispraćene brojnim pokretima i gestikulacijama, uz preveliku količinu teatralnosti.

09-13. 7. 2009.
(Kurtea de Ardžes)

Uživam u putovanjima vozom. Vraćaju me nostalgично kroz vrijeme. To osjećanje u meni budi kloparanje čeličnih točkova po šinama. Takvo ravnomjerno kloparanje predstavlja, u stvari, nostalgiju za nekadašnjim krstarenjima vozovima po gradovima već nepostojeće komunističke imperije.

Voz koji saobraća od Sofije do Bukurešta prolazi kroz prekrasne predjele Rodopa: pored rijeka, kraj visokih i šumovitih planina, kroz kanjone, kroz surovu, a istovremeno i tajanstvenu prirodu. Sad se smrkava: visoke planine dobijaju mračne konture koje probadaju nebo. Kroz taj čarobni sumrak veličanstveno i visoko leti roda. Intervencija u prostoru.

Voz klopara, njiše se i, dok se na prozoru ukazuje mjesečevo lice, u meni se, poput kakvog jutarnjeg istežanja, protežu daleke uspomene na jedno putovanje u Bukurešt koje se dešavalo prije tridesetak godina. Tad je relacija bila Skoplje-Beograd-Bukurešt i išlo se na neki susret pjesnika u tadašnju prestonicu Čaušeskua. Iz tog vremena mi je s vozovima i sa Bukureštom povezan jedan drag trenutak koji sad dolazi u sjećanje, a tiče se jedne moje pjesme pod naslovom *Noć je crna Liebe Maria*.

Susret pjesnika, učesnika festivala, *Istok-Zapad* održavalo se u zgradi Saveza rumunskih pisaca u Bukureštu. Prvo međusobno upoznavanje odvijalo se uz čitanje poezije, a ja sam, kao predstavnik SVP-a, bio najavljen kao prvi učesnik. Ali, budući da nisam bio spreman, improvizovao sam upravo pjesmu *Noć je crna Liebe Maria* (čija struktura daje tu mogućnost) i izrekao sam kratki istorijat njenog nastanka.

Autobusom prelazimo monotonu ravnicu prema mjestu Kurtea de Ardžes.

Te večeri za stolom sjedim s njemačkim pjesnikom Matijom Bronišom, koji odlično govori makedonski. Do njega sjedi grčka pjesnikinja s Kipra, Niki Marangou. Vodimo razgovor o aktuelnoj situaciji između Makedonije i Grčke. Broniš, komentarišući realno stvari, govori Niki da je u ovoj situaciji grčki fanatizam nepotreban. Ona ništa ne komentariše.

Moj zadatak, kao predsjednika UO i ovdje je bio da se upoznam s pjesnicima, da upoznam prisutne s festivalom u Strugi, ali, za razliku od Elazika, ovdje nije bilo pjesnika koji nije čuo za SVP. I svi su s pijetetom govorili o našem festivalu i potajno su (a neki i otvoreno) poželjeli da kao pjesnici budu u Strugi.

asocijacija i bunta. A iznad svega: nastup hrvatskog pjesnika Predraga Lucića! Prava pjesnička ludnica!

U toku tih noći hotel "Drim" preobratio se u zemaljsko pjesničko sazvježđe koje se moćno suprotstavljalo brojnim nebeskim, koja su takođe bila blizu, razigrana po tihim jezerskim talasima.

3. 9. 2009. (13. 2. 2009)

Na godišnjoj skupštini Društva pisaca Makedonije (13. februara) predsjednik Rade Siljan zahtijevao je u svom izlaganju da Festival izađe iz "političkih okvira" i da bude prebačen u ruke pisaca. U dnevnoj štampi odgovorio sam da je manifestacija *Struške večeri poezije* nacionalna ustanova i da su statutom uređeni njen pravni položaj i djelatnost, utvrđeni Zakonom za kulturu Republike Makedonije i drugim zakonima. Ipak, saradnja s Društvom pisaca Makedonije, kao najstarijom asocijacijom pisaca, iz čijih njedara je i proizašla inicijativa za formiranje SVP-a, niti je bila prekinuta u toku prethodnih decenija, niti će biti prekinuta u budućnosti. Svi tipovi konsultacija imaju se u vidu i ozbiljno se razmatraju. Ovo važi i za druge asocijacije pisaca u Makedoniji. One su reaktor duhovnog stanja u našoj zemlji.

Ni nedjelju dana nakon završetka ovogodišnjeg Festivala, a povodom jednog zlobnog napisa novinara lista *Dnevnik*, ova asocijacija ponovo se oglasila starim zahtjevima: da se SVP ponovo vrati u ruke DPM-a. Na ovu provokaciju morali smo da odgovorimo pismom u kojem, između ostalog, stoji: "Manifestacija *Struške večeri poezije* ima svoj statut i akte na osnovu kojih normalno funkcioniše. Ne treba bacati prašinu u oči našoj javnosti i iza toga prikrivati nečije lične interese skrivene iza nekakve javne brige, a sve s namjerom da se ostvare vlastiti ciljevi. DPM-a je jedan od inicijatora ove manifestacije, ali ova organizacija nikad nije direktno rukovodila njome, budući da se kao osnivači javljaju Opština Struga i resorno ministarstvo. Manifestacija se ne može vratiti matičnoj asocijaciji DPM, zato što, na osnovu svih akata, nikad nije ni pripadala tamo."

U toku prva tri septembarska dana u makedonskoj dnevnoj štampi razvila se kratkotrajna ali žestoka polemika između DPM-a i rukovodstva SVP-a, koju su vješto podgrijavała dnevna glasila. Ipak, ubrzo se uvidio njen besmisao i njena

beskorisnost i telefonom sam se sa sekretarom DPM-a, Veletom Smilevskim, dogovorio da jedni drugima “damo ruku pomirenja”. Odjednom se sve smirilo, kao da ničeg nije ni bilo, iako poslije svega imam osjećaj da ćemo još dugo ostati zatvoreni u ovim neprozračenim balkanskim štalama. Jedino što i dalje nije mirovalo bila je naša elektronska adresa, stalno “užarena” od poruka koje su dolazile sa svih pet kontinenata svijeta, s izrazima neskrivenog i iskrenog oduševljenja u vezi s održanim Festivalom i s Makedonijom.

Mart–avgust, 2009.

Pošto sam od strane Ministarstva za kulturu Republike Makedonije naznačen za predsjednika UO *Struških večeri poezije* prva pomisao mi je bila da treba da procijenimo što se može promijeniti vezano za Festival, a da on pritom sačuva svoju prepoznatljivu fizionomiju i da se istovremeno osavremeni u duhu nove svjetske dinamike. Naravno, koncepcijske promjene ne smiju da budu improvizacija, već moraju da budu osmišljene tako da se ugrade i u veliki jubilejni program 2011. godine.

Budući da se Festival u posljednjih nekoliko godina sveo na to da mu je prisustvovao mali broj stranih pjesnika (tridesetak) i još manji broj makedonskih (petnaestak), prvo što mi je palo na pamet bilo je da pokušamo da mu vratimo masovnost po kojoj je on bio prepoznatljiv u ranijem razdoblju. Direktor Danilo Kocovski i ja pozvali smo osamdeset stranih pjesnika sa svih kontinenata. Poslije duže pauze došli su pjesnici iz Australije, a poslije više godina i iz Grčke, što je bilo lijepo ispraćeno u javnosti. Sve naše aktivnosti u vezi s organizovanjem ovogodišnjeg izdanja Festivala stalno su bile praćene i komentarisane u dnevnoj štampi.

Druga važna stvar bila je da se pronađu novi prostori za prezentaciju poezije, odn. gostiju, od kojih neki prvi put dolaze u Makedoniju, a nekima će to biti i jedini put da posjete našu zemlju. Važno je bilo isplanirati da im se pokaže što više od ljepote koju nudi ova jezerska kotlina, pa smo zato i uveli program *Poezija na vodi*, uz pomoć kojega smo gostima-pjesnicima dali mogućnost da sami otkrivaju ljepote Ohridskog jezera i njegove okoline. Ove godine nacionalna poezija Norveške bila je predstavljena u Zalivu kostiju, na mjestu na kojem je pronađeno neolitsko naselje, što se pokazalo vrlo uspješnim događajem i neobičnim doživljajem za sve goste.

Nocima bez interpunkcije data je nova fizionomija i one su zahvaljujući svojim neograničenim mogućnostima postale pravi krvotok Festivala, a ovogodišnji ekskluzivitet bilo je i desetotomno izdanje makedonske poezije na stranim jezicima, čime se uspostavlja i svojevrsni servis za prezentovanje makedonske poezije u svijetu. Festival svoju kondiciju održava primjenom novih ideja, koje se ugrađuju u njegovu strukturu i, premda je već i sam sredovječan, on tako ne gubi ništa od svoje vitalnosti, čime drži i još više ojačava primat najznačajnijeg svjetskog pjesničkog imperativa!

20. 8. 2009.

Pijanobar u hotelu "Drim" prepun je novinara i pjesnika koji slušaju Šalamuna kako govori: "*Struške večeri poezije*, Struga i Makedonija, oduvijek su bile blagonaklone prema meni. *Struške večeri poezije* prihvatile su me sedamdesetih godina, kad u Sloveniji nisam mogao da objavljujem poeziju. Struga mi je otvorila put ka lijepoj riječi i kad sam se vratio kući, znao sam što radim." Vidno uzbuđen odgovarao je na pitanja koja su mu postavljali novinari i nije krio zadovoljstvo zbog specijalnog izdanja knjige s njegovom poezijom koju je stalno držao u rukama.

Poslije prijema kod gradonačelnika Struge, gospodina Ramiža Merka, uputili smo se ka parku poezije, gdje, po tradiciji, pjesnik treba da posadi drvo. Šalamun je to učinio vješto rukujući lopatom – pokrio je zemljom korijen i zatim je polio drvo vodom. Polijevanje drveta vodom ponovilo je zatim i više prisutnih.

Pošto je otvorena keramička izložba u čast laureata i pošto je završen koktel koji je priredilo Ministarstvo kulture, pjesnici su se uputili ka Domu poezije. Vladala je svečana atmosfera, kej i plato ispred Doma bili su osvijetljeni, vijorile su se zastave zemalja čiji su pjesnici prisustvovali Festivalu. Zapalila se festivalska vatra, Robert i Arna Šijak recitovali su pjesmu *T'za sa jyz*, na nebu su se pojavili ogromni buketi iluminacione vatre...

Prepuna sala Doma poezije. Prije prve zvanične priredbe *Meridijani* vladala je svečana tišina. Iščekivanje je bilo još veće i uzbuđljivije, ako se zna da je festival otvorio maestro Simon Trpčevski. Isto uzbuđenje vladalo je i kod pjesnika na bini i kod prisutnih u sali. Pred binom manevar fotoreportera i kamera.

Maestro izlazi, poklanja se i sjeda. Odjednom se preobražava, spaja se s klavirom iz kojeg počinju da teku zvuci Mendelsonovih *Pjesama bez riječi*. U tom trenutku ne znaš ko je

klavir a ko maestro, tako je sve spojeno u čvrsto jedinstvo. Slijedi kompozicija Šahova: *На Струга Дукан да имам*. To je nešto nezemaljsko, nekakva čarobna rastreptalost osjeća se nad glavama prisutnih u sali. Nikad Struga nije doživjela tako gromoglasan aplauz. Atmosfera koju je stvorio Simon Trpčevski ponijela je i pjesnike koji su svoje stihove splotili u tu opštu svečanost ljudskog intelekta.

Noć pred hotelom "Drim", na korak od jezera, gledam u nebo, očekujući iz zvjezdanih visina da ponovo čujem zvuke maestra. Sjajan početak Festivala!

* * *

Ovaj pokušaj dnevnika-ne-dnevnika rezultat je mogeg ličnog iskustva i neredovnog prikupljanja i bilježenja onih trenutaka koje "nekako smatram značajnim" i to u vezi "s nečim neodređenim" što se ovdje, ipak, nekako uklopilo u jednu cjelinu koju ni u kom slučaju ne bih mogao nazvati dnevnikom. Datumi su tu samo da bi potvrdili dokumentarnost fragmenata, koji na neki način liče na rastureni špil karata, koji opet, uz malu pažnju, baš i nije teško posložiti.

2. 10. 2009.

STRUGA U TALASIMA (Appendih)

Od mjesta u kojem sam rođen (riječ je o malom selu u njedrima Galičice, koje se nalazi na 1000 m nadmorske visine i koje se svakog jutra ogleda u jezeru) pa do Struge ima desetak kilometara vazdušnom linijom. Gradić poezije je nasuprot Velestovu i neizbježan je svaki pogled ka njemu: i zimi, kad su planine zatrpane snijegom, i u toku kišnih jesenjih dana, i kad se nisko nad jezerom spusti magla, i kad peče ljetna žega, i – noću, kad se zvijezde na nebu ravnaju s treperavim svjetiljkama Struge, s one strane jezera, pod planinom Jablanicom. Kad se pjesnički festival rodio, ja sam imao samo tri godine, a kad sam za njega doznao, već sam završavao osnovnu školu i spremao se za gimnaziju. U tom periodu, u toku posljednje nedjelje avgusta, u jeku Festivala, s jednim drugom sam biciklom

otišao do Struge i tad sam prvi put izbliza vidio taj čudesni skup pjesnika, tad sam prvi put čuo ime turskog pjesnika-lau-reata Fazila Hisnija Daglardže.

Od 1978. godine stalno sam na Festivalu. Adolescentski period bio nam je zajednički. Ne znam da li je Festival u meni ili sam ja u njemu. I ne samo ja, rasla je tu čitava generacija pisaca koja je danas široko afirmisana. Naše sazrijevanje bilo je ispunjeno neprospavanim noćima, jutrima “zamačljenim” od previše popijenog alkohola. Rasli smo dok je vrijeme bilo “stajalo” u popularnom “kavezu” hotela Drim, uz beskrajne razgovore i pjesme, uz šale i viceve. Festivalna magija obuhvatala nas je neosjetno i iznenadno opijala: odmah ulaziš u drugi svijet, poseban i često nerazumljiv za svijet izvan “kaveza” (“kavez” je bio jedan separe do glavnog šanka u hotelu). Jednog jutra, poslije nekoliko neprospavanih noći i previše popijenog piva, dok s Venkom Andonovskim sjedim za stolom i dok gledamo u supe pred sobom koje organizam ne želi da primi, rješavam se da se odvažno obratim: “Supo, supo, kakvo pivo si mi ti!” Duh nam je stalno bio nemiran, uznemiren i... I sad osjećam kako se satima u toku noći stari boem Izet Sarajlić pretvara u dugu baladu i produžava se kroz tamni sloj koji polako probijaju svijetli zraci zore. Izgovara svoje stihove ili nešto pjeva dubokim glasom, svojstvenim samo pjesnicima njegove rase, koja polako iščezava ili ostaje kao nedovršena priča u nekom kutku pamćenja.

Godine 1982. briljantni Nikita Stanesku ispunjavao je svaku poru Festivala, a ja i sad mogu da vidim finskog pjesnika Penti Sarikoskija, mršavog, ispijenog, u crvenom somotskom sakou, s dugom posivjelom kosom i bradom, i s trakom preko čela. Sjedimo u nekoj kafani kraj Drima, pripiti i veseli. Penti stalno govori “ovo pivo Skopsko je predivno”, pije flaše na eks i s vremena na vrijeme skače u ritmu pjesme *Kaljinka*. Njegova bizarnost je nemjerljiva. Dok sjedimo, ispisuje čitavu svešku stihova. Jednu je pjesmu posvetio i nama (mi smo tad bili najmlađa generacija: ja, Venko, Bratislav, Jordan Danilovski, novinar Goce Ristovski i neki drugi koji su se stalno mijenjali u postavi za stolom): *čudni smo mi ljudi/ evo govorim ja/ govore oni/ ne razumijem ih ja/ oni razumiju mene...* Pjesma je išla ovako nekako. Zatim bi prsnuo u smijeh i stalno ponavljao kako se pet puta ženio. Sljedeće godine je umro. Imao je 46 godina. Negdje sam našao pjesmu Izeta Sarajlića posvećenu njemu i sačuvao sam je. Evo je:

Sjećanje na Penti Sarikoskija

Sjedio je na podu hotela "Crni Drim" između dvije fotelje. Pred njim desetak ispijenih flaša piva i isto toliko časa konjaka. U njemu stotine čarobnih stihova koje već nije stizao da zapiše. Jadni Dionis,
Živnuo bi jedino kad bi neko u prolazu izgovorio riječ
Komunizam.
Onda bi opet utonuo u svoju melanholiju.
Smrti se i nije toliko žurilo s njim koliko njemu s njom.

Festival je dobio i svoje vino "T'za za jyr", a njegov ukus odabrao je pjesnik Bogomil Đuzel. U početku je to teško vino bojilo i zube i usne, a danas je jedno od najljepših u regionu. Samo njegovo ime nagovještava izvjesnu nostalgičnost, nekakvu tihu tugu koja se često miješa s melanholičnim zvucima pjesme *Zajdi, zajdi...*

Drim, ponoć, negdje 1990. godina, u "kavezu" sjedim s pjesnikom Joanom Florom, s Gocetom iz *Nove Makedonije* i s Genadijom Ajgijem, simpatičnim čovjekom s kratkom bijelom bradom i čuvaškom nošnjom. Te godine Ajgi je bio otkriće Festivala, njegovo prisustvo – događaj, a poslije nekoliko godina postao je i laureat. Naručuje vino "T'ra za jyr" i govori o Čuvašima, o njihovoj tradiciji. Polupijani Joan Flora nas ubjeđuje da ga je upravo on otkrio i okreće se ka pjesniku kako bi nas ubijedio do kraja: "Tak!", kaže Flora. "Tak!", odgovara Ajgi i oni nazdravljaju prepunim čašama crvenog vina koje se često prelivalo na stolnjak. Kaže da je bio kod njega kući i da ga je po moskovskim ulicama nosio preko ramena, potom podiže krupno lijevo rame: "Tak!", kaže Flora. "Tak!", odgovara Ajgi. Zatim Ajgi razgovor okreće ka budućnosti, govori o vjetrovima tek promovisane perestrojke. Ne sviđaju mu se Gorbačov i njegova pretjerana demokratija za koju pretpostavlja da će preći u anarhiju – ozbiljan je i pored toga što je popio toliko vina. Joan ga gleda iskosa, budnim okom orla, i ponavlja u snažnom, određenom taktu: "Tak!"

Ajgi je i dalje ozbiljan, pije mnogo vina, a trijezan je. Sigurno tek zagrijava krv koja teče njegovim sjevernim žilama. Govori da u njegovoj poeziji ima previše bjeline, snijega. Snijeg je žrtva prenešena s neba. U njegovoj poeziji ima i previše šume. Šuma kroz koju šumi vjetar – govor Boga. Osjećam teškoće u stomaku i u krvotoku, ali slušam Ajgija, koji mi se s vremena na vrijeme gubi i iz misli i iz očiju, samo se čaša vina njiše u njegovim sitnim koščatim rukama, kao neka laka magla koja se prostrla preko ratreptale

širine što se pomalja iz njegovih plavih očiju. A nebo se napolju naoblačilo i isteže se crna smola Crnog Drima.

Crni Drim nosi Strugu na svojim lakim talasima. Njiše je i uspavljuje dok se noći vezuju i rastežu se nad stolovima (ponekad se dani preskaču, nađeš se i u situaciji da se s nekim danom ni ne srećeš). Nas petoro-šestoro sjedimo za stolom, a među nama je i David Avidan, čudan pjesnik iz Izraela. Obučen je u trenerku i voli mnogo da priča. O svijetu, o književnosti i filmu govori po čitavu noć, a danju na svoja vrata stavlja list papira ispisan velikim latiničnim slovima i na makedonskom jeziku: "Ve molam, ne budete me!"

Može se ovdje rasprotrijeti poveći zavežljaj anegdota, priča i sjećanja u kojima živo pulsira Festival, ali za ovu ću priliku sve svesti na jedan trenutak, možda i najteži kad je riječ o Festivalu, na moment kad su se u njegovo lirsko srce zabili prsti svakodnevnne politike. Čak ni kriza iz 2001. godine nije u pitanje dovela održavanje Festivala, a u Strugu je došlo jedno od najznamenitijih pjesničkih imena današnjice: Šejmas Hini. Tad su Upravni odbor i direktor Bogomil Đuzel imali hrabrosti da ne dozvole da se, iako se na Šar-planini komuniciralo jezikom kalašnjikova i kašikare, prekine decenijska tradicija Festivala. A 2004. godine opet su političari sebi dali za pravo da krenu protiv prirodnih struja i festivalsko rukovodstvo se odvažilo da ovu manifestaciju prebaci u Skoplje. Nije napravilo značajniji napor da ta godina ne ostane da "štrči" u dugom festivalskom nizu. Tad sam u nekoliko javnih nastupa podržao građane Struge, a i dio šire kulturne javnosti, da se paralelano s *Mostovima*, koji su se održali na Kamenom mostu u Skoplju, isti održe i na Pjesničkom mostu u Strugi.

Iz Velestova gledam kako sunce zalazi iza visokih albanskih planina i gledam u rastreptalu pozlaćenu vodu, u naplivu neke tihe tuge, koja uzbuđuje poput vatre u vinu "T'ra za jyr", poput posljednjeg dana *Struških večeri poezije*, kad se ogromno pjesničko jato rastaje, da bi se vratilo u svoje krajeve. Poput kraja pjesme *Tuga za jugom*.

TUGA ZA JUGOM

Orlovskih krila zamah da mi je,
Pa da preletim u naše kraje!
U naša mesta da opet pođem,
Da vidim Stambol, u Kukuš dođem,
Da vidim da li sunce i tamo
Izgreva mračno, kao ovamo.

Prevod: Ivan V. Lalić

Ako kao ovde sunce mi grane,
Ako li mračno u osvit svane.
Na put daleki ja ću da krećem
U druge zemlje ću da utečem,
Gde sunce svetli u osvit dana,
Gde su nebesa sva ozvezdana.

Ovde je mračno, mrak me obliva,
I tamna magla zemlju pokriva,
Mrazevi, sneg i bolesno žito,
Vetrovi silni, mećava pri tom,
Okolo magle, tle mrazom trne,
U srce studen i misli crne.

Ne, ja ne mogu ovde da budem,
Ne, ja ne mogu da gledam studen!
Dajte mi krila, zamah mi da je,
Pa da preletim u naše kraje;
U naša mesta da opet pođem,
Da vidim Ohrid, u Strugu dođem.

Tamo se duša zagreva zorom
I sunce svetlo zađe za za gorom;
Darove tamo prirode sila
U raskoši je svud isturila:
Jezera bliskog motrim beline,
Ili kad od vetra potamni sinje:
Pogledaš polja, gore što stoje,
Sve sama božja lepota to je.

Tamo od srca kaval da sviram,
Sunce da zađe, ja umrem miran.

TEMA BROJA

Jagna Pogačnik
Lidija Kapuševska-Drakulevska
Ag Apoloni
Goran Korunović
Mirnes Sokolović
Branislav Oblučar

MLADI

ZAŠTO MLADI

Stvaraoci u umetnosti oslušuju budućnost. Oni moraju odabrati seme za nove setve; jer je ponavljanje protivno suštini umetnosti.

Oto Bihalji Meri

Do sada smo objavili dvadeset i četiri broja časopisa "Sarajevske sveske". Svaki broj je bio posvećen nekoj temi.

Ovo su do sada objavljeni temati:

ŽENSKO PISMO, PISAC NA GRANICI, KNJIŽEVNOST I NACIONALNA IDEOLOGIJA, RATNO PISMO, NACIONALNI KNJIŽEVNI KANON, SAVREMENA KNJIŽEVNOST I NAŠI JEZICI.

A, potom smo objavili seriju časopisa posvećenih književnim žanrovima:

SAVREMENA DRAMA, SAVREMENA PRIPOVIJETKA, SAVREMENI ROMAN, SAVREMENA POEZIJA, SAVREMENI FILM i SAVREMENA KRITIKA. Ovom serijom časopisa želeli smo da pokažemo šta se sve desilo u književnostima Hrvatske, Srbije, Crne Gore, Slovenije, Makedonije, Kosova i BiH u poslednjih petnaest godina.

Potom je objavljen jedan broj čija je tema bila GRAD, i poslednji, posvećen NOMADIZMU.

Na jednom od sastanaka Redakcije dogovorili smo se da jedan broj posvetimo najmlađoj književnosti, dakle onima koji dolaze. Sada je taj broj u Vašim rukama, i uverit ćete se, kada pročitate sve te pisce, da smo imali pravo da im ustupimo stranice "Sarajevskih svesaka".

Možda neki od njih odustanu, možda neki ne uspeju, možda smo negde i pogrešili objavljujući ih. Ali, časopis, kao i sve na svetu, uvek ima pravo i na promašaje, i na zablude.

Naravno, pod uslovom da to ne čini prečesto.

Redakcija

Jagna Pogačnik

Ona se (ponovo) budi...

Nove snage hrvatske proze

Budimo iskreni – najmlađa hrvatska proza zapravo ne postoji, barem ne u onom smislu da bismo mogli govoriti o nekom ozbiljnom novom književnom naraštaju, sa zajedničkim poetičkim, generacijskim nazivnikom ili nekakvom jasnom platformom sučeljavanja prema generaciji “starih”. Medijski i tržišno atraktivnija, iako je i to izgleda tek “stara slava” koja polako umire sa posljednjim oazama centimetara koje su današnji mediji još spremni za nju odvojiti, u ovom trenutku hrvatska proza kao da gubi bitku sa donedavno poprilično marginaliziranom poezijom u kojoj se trenutno događa poprilična živost, ili se barem meni tako čini.

Čemu kriti, u zadnje vrijeme doista se može primjetiti stanovit “zamor materijala” koji se manifestira poznatim autor-skim imenima i ponavljanjima istih pripovjednih modela, tek uz pokoje dobrodošlo debitantsko iznenađenje, a indikativno je da su prozni debitanti često oni koje bismo, logikom godina, teško nazvali mladima, prije onima koji su se profesionalno dokazali u nekim drugim segmentima, pa su se potom odlučili i na iskorak u prozu (poput pjesnika i urednika Drage Glamuzine, pjesnikinje Dorte Jagić i sl.). No, utabane staze koje su se nakon godina letargije ustoličile pojavom stvarnosne proze, pisaca-novinarina i fenomena FAK-a, polako su postale stanovitim recikliranjem već poznatoga, pa sam i sama često sudjelovala u formalnim i neformalnim razgovorima koji su se vodili oko važnog pitanja – gdje su te mlade generacije, rođene osamdesetih, i da li je moguće da današnji dvadeset-i-nešto-godišnjaci doista imaju pametnija posla od pisanja proze?

Uostalom, kako bi predstavnici nove hrvatske proze koja se gromoglasno pojavila koncem devedesetih konačno prestali biti nazivanim “novima”, potrebno je da logikom smjene književnih generacija konačno dobiju i svoje oponente, “mlade” koji će se referirati na njihovo nasljeđe, ali i biti prema njemu kritični i prije svega drukčiji. Doista sam s nestrepljenjem očekivala vidjeti kako će izgledati proza autora koji su za vrijeme rata bili djeca ili, gledamo li globalnije, kojima je prvi

oblik pismenosti onaj koji su usvojili kliktanjem računalog miša. Na trenutak se učinilo da ćemo uskoro saznati odgovor na to pitanje. Prije tri godine, osam mladih pisaca u rasponu od maturanata do apsolutenata skupilo se oko zajedničkog manifesta, što je stupanj homogenosti na kakav već dugo vremena nismo navikli, prozvalo se Eventualistima, a o njima se ozbiljnije počelo razgovarati nakon zajedničkog nastupa u zagrebačkom Studentskom centru i objavljivanja zbornika *Nagni se kroz prozor*. “Točka preokreta” na kojoj su se našli bila je želja za revitalizacijom književne scene. Pisanjem se žele boriti protiv nametanja filozofije pragmatičnosti koja vlada današnjim svijetom; ne vjeruju u žanrove jer su oni ograničavajući, žele biti razumljivi i jednostavni, teže univerzalnosti, formom se ne zamaraju, pretpostavljaju joj sadržaj. No, također, posjeduju jasan i snažan stav o tome kako pripadaju medijski osvještanoj generaciji i vremenu u kojem postoji samo ono što su zabilježili mediji. Njihov glasnogovornik, diplomirani novinar Andrija Škare, u jednom je od medijskih istupa, primjerice, izjavio kako pisac ne može biti dobar pisac ako ga nema u medijima, te da su svjesni kako od svoje skupine trebaju stvoriti svojevrstan brand, što duhovito i vrlo optimistično najavljuje izjavom – bit ćemo prepoznatljivi kao Ariel! Njihov manifest ne govori mnogo o njihovoj prozi, dapače, on tek određuje njihovu vrlo kritičnu i mladalački-filozofsku poziciju u svijetu, dok književnom stvaranju ostavlja potpunu slobodu, osim odluke da budu isključivo prozaici. Nazvali su se Eventualistima jer je u svijetu, kažu, sve eventualno, pa i ono što u određenom trenutku predstavlja apsolut. Svakako najprovokativnijim tezama manifesta iskazuju se dvije – ona u kojoj odbijaju političku korektnost jer je ona fašizam, te izjava kako je stvarnosna proza mrtva. Prva bi mogla izazvati više optužbi za “nekorektnost”, iako prije svega iskazuje njihov zaoštren stav prema slobodi umjetničkog stvaranja, a za književnost je indikativnija ona druga, jedina u kojoj se izravno dotiču svojih proznih prethodnika. No, duhovite i “velike” riječi, kao i atraktivni nastupi, nisu bili dovoljni; do danas su samo dvojica od njih objavila i samostalne knjige (Andrija Škare, Kruno Čudina), kojima nisu uspjeli u praksu pretočiti svoju teoriju, a i kao skupina čini se da više uopće ne funkcioniraju.

Početak poetskih promjena koje mijenjaju i proširuju zemljovid domaće prozne produkcije za sada je vidljiv tek u nekoliko posve samostalnih i individualnih autorskih osobno-

sti. Tu, prije svega, mislim na iscrpljivanje jedno vrijeme dominantnog i najpoželjnijeg modela “stvarnosne proze”, kao i na pojavu nekih novih pisaca koji čak i kad nasljeđuju iste ili slične poetičke modele, to čine primjenjujući novu generacijsku optiku, često potpomognuti mogućnostima novih medija, prije svega bloga. Za sada tek tiho i bez grupiranja u *formacije*, naime, i u nas se počinje nazirati proza koju bismo priručno mogli nazvati – posttranzicijskom, za koju je, prije svega, karakteristična dekonstrukcija tzv. novih velikih priča i u kojoj se fokus pripovjedačkog interesa pomiče s velikih “stvarnosnih” tema na male, intimne priče pojedinca, što se u posljednje vrijeme u najvećoj mjeri događa u svojevrsnom procvatu žanra ljubavnog romana, ali i novoj vizuri iz koje se promatraju dvije vruće teme hrvatske proze – rat i tranzicija. U trenutku kada se učinilo kako je “stvarnosna proza”, pa i prozno tematiziranje rata, došla do kriznog trenutka u kojem se sve učinilo recikliranjem već viđenoga, u hrvatskoj se prozi dogodilo upravo ono što su zazivali književni kritičari i proučavatelji suvremene dijonice hrvatske proze – pojavilo se nekoliko autora čija je nova generacijska optika (radi se uglavnom o autorima koji početkom devedesetih još bili djeca) rat kao temu ponovo vratila na stranice proze, iako s posve drugim predznakom i na posve drukčiji način.

Led je na neki način probio **Vlado Bulić** (1979) svojim romanom *Putovanje u srce hrvatskoga sna* (2006), koji posve sigurno predstavlja “datum” u domaćoj prozi, a nagrađen je i nagradom “Jutarnjeg lista” za najbolju proznu knjigu godine. Kao prvo, radi se o prvom u moćnoj gomilici književnih blogera koji su gotovo istovremeno ukoričili svoje uratke i pokazali kako se književna živost, što nužno ne znači i kvaliteta, posljednjih godina doista odvijala gotovo isključivo na mreži, kao supstitutu nekadašnjih tiskanih časopisa. A kao drugo, Bulić je, iako sklon “stvarnosnosti”, ipak pripadnik posve drugog i novog naraštaja koji nezaobilazne teme rata i tranzicije, prvobitne akumulacije kapitala u Hrvata, gleda iz posve drukčije optike. Riječ je, naime, o onima koji su ratne sirene percipirali kao objavu sretnog trenutka kad ne rade škole, ali su ih njihove posljedice itekako “udarile” u kasnijim godinama mladosti i zrelosti. Vlado Bulić, ipak, nije “samo bloger”; jedan je od urednika Libre libere, debitirao je pjesničkom zbirkom “100 komada”, a pod pseudonimom Denis Lalić ispisivao je iznimno čitan blog “Pušiona”. Denis Lalić je i glavni junak njegova romana

u kojem se u svojevrsnoj formi bildungsromana prepoznaju i one autobiografske crte koje je Bulić razotkrio još prigodom promoviranja svoje pjesničke zbirke – rodnom iz mjesta između Splita i Omiša, njegov je “prijelaz iz ruralnog u urbano, od motike do interneta, bio praćen narkoticima”, kako je tada sam izjavio. “Putovanje” tako donosi razvoj Denisa Lalića od ranih dana, kada je s djedom krčio stijene po vlaškoj goleti, preko školovanja u Splitu, studija u Zagrebu, sve do zaposlenja na internet portalu i trenutka kad kuca na vrata uspješnosti koja se manifestira novim i ozbiljnijim poslom menadžera, stalnom curom i stanom u centru grada. Ili, putem narkotika, to izgleda nekako ovako – od trave, preko bombončića, do koke. “Rast i razvoj” Bulićeva Denisa Lalića praćen je iznimno uvjerljivim seciranjem političkog i socijalnog backgrounda na kojem se odvija, satirična je to i opako kritička slika Hrvatske devedesetih i nultih koja fascinira istinskom proživljenošću i smislom za “stvarnosno”, filtrirano kroz junakovu optiku. Stepenice odrastanja i sazrijevanja Denisa Lalića su sljedeće: djetinjstvo u vrijeme uzbuna u Dalmaciji, kad je glavni dotok s ratnom katastrofom onaj preko rođaka, pripadnika HOS-ovih postrojbi i prisluškivanja razgovora odraslih, potom mladalaštvo povezano s pripadnošću pankerima za koje u “stvarnosnom” ludilu više nema šanse, preko tipičnog studentskog ‘brijanja’ po domovima, do podstanarskih stanova, prvih poslova i konačnog ulaska u ozbiljniji svijet odraslih, koji ne donosi smirenje. Bulić je jednako kritičan prema važnijim neuralgičnim političkim točkama devedesetih, kao i prema postavkama kapitalizma na domaći način, od onih koje se tiču naglog prelaska iz političkog u žuto novinarstvo, do apsurdnosti u tvrtkama s engleskim nazivljem i balkanskim načinom rada. Njegovo je “Putovanje”, bez kronološkog slijeda i linearne fabule, strukturirano prije tehnikom linkanja, uvjerljiv vodič kroz devedesete i nulte iz tipične generacijske pozicije. Nižu se tu raznorazni motivi, “hrvatski san” začinjjen je siromaštvom i preživljavanjem, PTSP-om i samoubojstvima, navijačkim neredima, tulumima i partijima na kojima se proždiru droge svih vrsta, davnim Azrinim stihovima koje su ugušili narodnjaci, ljubavima, srazom mentaliteta sjevera i juga, glupim i izrabljivačkim poslodavcima itd. Jedna od dojmljivijih scena svakako je ona u kojoj glavni junak, potaknut potragom za američkim snom Huntera S. Thompsona polazi u potragu za onim hrvatskim, sakrivenim u stihovima domaćeg Hunterovog prezimenjaka, i dolazi do

apsurdne točke, tuluma u nekakvoj zabiti dalmatinskog zaleđa, na kojem se znoje pijana muška tjelesa u navodnom samom srcu hrvatskog sna. Snažna je to i tmurna priča o posljedicama jednog vremena koje se simbolički stislo u apsurdnu pisanja i brisanja jednog grafita, od početnog TITO, preko HDZ, do TBF. Posljedicama na čitavu generaciju koju “ona stvar” ne boli samo zbog predoziranja vijagrom, već i zbog mnogo ozbiljnijih i dugotrajnijih stvari za koje nisu sami krivi.

Maša Kolanović (1979), autorica iznimne prozne knjige *Sloboština Barbie* (2008) pripadnica je one generacije koja je odrastala u neugodna vremena kada se “sve presvuklo u nešto drugo”, generacije koja je bila dovoljno mlada da sve svoje veze s ideologijom prošlosti svede na nekoliko pionirskih simbola, a opet dovoljno stara da shvati kako nakon prvih signala opće opasnosti i odlazaka u podrume novozagrebačkog naselja više ništa neće biti kao prije. Čak ni Barbie, taj mračni predmet žudnje tolikih generacija djevojčica kojima to nije bila “samo” igračka. Premlade da bi u njoj prepoznavale simbol popularne kulture, što autorica sada, “metodom naknadne pameti” itekako čini, Barbie je bila mogućnost da se bude što god se poželi, a činjenica kako je pravu Barbie trebalo nabavljati negdje “izvana” svemu je davala dodatnu čaroliju ili frustraciju. Oko toga simbola djevojačkog odrastanja Maša Kolanović isplela je iznimnu knjigu s kojom je prozna dionica dobila inteligentno pojačanje koje događajima iz nedavne prošlosti prilazi iz drukčije i nove generacijske, ali i rodne optike. Autorica, naime, spaja nekoliko žanrova – autobiografsku prozu koja tematizira žensko odrastanje, stvarnosnu o ratnim događajima, elemente tzv. kvartovske priče i od svega toga čini duhovit i čitak, ali i vrlo ambiciozan miks kojem su pridodane i više nego kompatibilne ilustracije koje potpisuje sama autorica.

Kao priča o djetinjstvu i odrastanju ovo je knjiga koja vješto izbjegava sve uz nju povezane sentimentalnosti, dapače u igrama djevojčica (i dječaka) iz *Sloboštine* itekako se otkrivaju brojne “odraslosti” – ljubomore, pakosti, grubosti, pa čak i bizarije, a kada se u njih umiješa “stvarni” svijet u kojem se izmjenjuju zračne i opće opasnosti, govori političara, izbjeglice i tekstovi novokomponiranih “budnica” s početka devedesetih, i igre s Barbikama postaju propusne za svijet izvan njihovog primarnog, ružičastog. Iako načelno u ovome slučaju možemo govoriti o tzv. “ženskoj prozi” u kojoj su fragmentarne dionice povezane motivom Mattelove lutke, za prozu Maše Kola-

nović takva je kategorizacija itekako preuska. Mašine Barbike, naime, doista vole mijenjati odjeću i uređivati svoje izmaštane stanove, a njihove vlasnice proučavati šarene kataloge, no one su i poligon za prepoznavanje pojava od kojih je inače Barbie svijet gotovo cijepljen – primjer je za to “falični” Ken nazvan dr. Kajfeš kao konstantni remetilački faktor, kao i slučaj “feminiziranog dječaka” ili pojave prvih većih staleških razlika kroz koje je diskretno i upečatljivo opisano stvaranje klase novih hrvatskih bogataša. Taj sraz igre s Barbikama i stvarnoga svijeta, koji u početku djeluje kao dio igre koja se odjednom odvija u podrumima, transformira se u autentičnu priču iz Hrvatske s početka devedesetih, godina koje u zagrebačkoj Slobostini, srećom, nisu posve prekinule dječju igru, ali su je nadopunile novim i nepoznatim elementima i užurbano vodile prema kraju – dr. Kajfeša prema Hreliću, a pripovjedačicu prema odraslosti iz koje je moguće ispričovijedati ovakvu priču – još uvijek dovoljno infantilnu da bismo je smatrali autentičnom, a istovremeno dovoljno zrelu da bismo je shvatili više nego ozbiljno.

Roman **Stele Jelinčić** (1977) *Korov je samo biljka na krivom mjestu* (2008), iako veliki medijski interes prije svega može zahvaliti onim dionicama koje tematiziraju žensku seksualnost, jednim, vrlo važnim dijelom također prati odrastanje i sazrijevanje u mračna vremena rata (koji je “došao s prvom menstuacijom”) koji pripovjedačica također lišava svake herojske i povijesne dimenzije i svodi ga na intimne nedaće i crnjake (nesnalženje obitelji koja nije bila za HDZ pa je prozvana komunjarima, gubitak prijatelja, traume dijela obitelji koji pripada “drugoj strani”, odlazak od rata u inozemstvo), ali se i vrlo eksplicitno kritički određuje prema hrvatskim devedesetim, negdje usput, kao dio privatne priče, navodeći i tragičnu sudbinu ubijene obitelji Zec. Jelinčić je, naime, pristalica stava da umjetnost treba biti društveno odgovorna, iako ne nužno i angažirana, ali mora se baviti stvarnošću. Ta nova generacijska optika koja ratu, poraću i tranziciji prilazi kao elementarnoj nepogodi koja ju je snašla nespremnu, slična je onoj koju je iskazala, iako na posve drukčiji način, Maša Kolanović.

U ovaj se kontekst ‘nove vizure’ itekako uklapa i roman debitanta **Roberta Međurečana** (1969) *Prodajem odličja, prvi vlasnik* (2008), autora koji je u književnosti debitirao u poprilično ‘zrelim’ godinama. O njemu smo, kad je objavljen roman, znali samo kako je “91. prodao gitaru i kupio pušku”. Tematici najkraće rečeno ‘braniteljskog sindroma’ pristupljeno je

na ponešto drukčiji i svakako literarno utemeljen način. Iako i kod Međurečana sve započinje uvodnim monologom bivšeg ratnika izrečenim na psihijatriji, roman je strukturiran kao roman ceste i upravo to je odlično pogođena forma koja otvara put ubacivanja brojnih sporednih likova sa svojim pričama, što od ovog je romana načinilo iznimno dinamično štivo u kojem su dodirnete brojne traume hrvatskoga društva. Glavni lik, Viktor Bošnjak, odlično je situirani 35-godišnjak, zaposlen u odvjetničkom uredu, oženjen, vlasnik BMW-a i brojnih bankovnih kartica, ali i “gvalje koja ga guši” i čini psihijatrijskim pacijentom s dijagnozom PTSP-a. Taj i takav Viktor, izjedan griznjom savjesti zbog svoje posljednje ratne žrtve, srpskog mladića kojeg je ubio i zadržao njegovu osobnu kartu kao dokument krivnje, u jednom od kritičnih trenutaka odlučio otići u Vukovar i potražiti rodbinu ubijenog kako bi im priznao da je upravo on ubojica. Na tome putu, koji će se od Vukovara nastaviti prema okolici Knina gdje sada živi obitelj žrtve, nakon što izgubi sve pokazatelje svoga sadašnjeg statusa, Viktor će susresti brojne živopisne likove i upadati u nove nevolje, ali i ponovo doživljavati stare traume što će djelomice imati i katarzičnu ulogu. Vlasnik srpske gostionice, neprijatelj u ratu, a drug za šankom u miru, otac koji je izgubio sina, kriminalac preobučen u svećenika, autistično dijete kojem je ujak ubio oca “jer je bio četnik”, poludjeli pukovnik koji je u ratu bio heroj a sada je višestruki ubojica, sve su to epizodisti koji s jedne strane tako bolno ocrtavaju priču iz Hrvatske, a s druge potvrđuju Viktora u onome čega je ionako bio svjestan, kako je “rat kolektivni prijelaz granice”. U svim će epizodama, pomno poslaganim etapama ovog romana ceste, Viktor vrlo aktivno sudjelovati, potpomognut pištoljem i emotivnom vezom s jednim psom, prolazeći apokaliptičnim krajolikom razrušenih sela i puste postratne zemlje. Potresna scena u kojoj autistični dječak zaključuje kako Viktor nema dušu, baš kao ni njegov ujak ubojica, uvod je u retrospekciju u kojoj se evocira jedna od bolnijih scena Domovinskog rata – bespotrebne pogibije nedužnih mladića na Kupi. Naturalistički jezive scene ratne operacije, sa simboličkim likom “hrvatskog Isusa”, momka koji je prošao najgore mučenje u ratu da bi na koncu u miru počinio samoubojstvo, nakon bezuspješne borbe s birokracijom koja mu je trebala priznati invaliditet, prethode velikom finalu u kojem Viktor dolazi prekasno da bi majci žrtve priznao krivnju, ali ne i da bi sudjelovao u krvavoj akciji s pomahnitalim

pukovnikom. Međurečanov roman odlikuje rijetka vještina (filmskog) kadriranja i logika pripovijedanja u kojoj je uspostavljena gradacija traumi na svakoj od etapa Viktorovog puta. Njegova kritičnost nije deklarativna, već se umješno ugrađuje u samu priču, turobnu i tragičnu istinu o braniteljima (i šire) koji su “prolupali zbog Hrvatske”, priču koju nitko do sada nije ispričao na ovako dojmljiv način.

Četvero izabраниh autora, mada još uvijek to nisu oni rođeni osamdeset-i-neke, ipak daju nadu kako se tektonske promjene nove hrvatske proze počinju nazirati. Danas, u vrijeme sveopće raspršenosti i individualnosti doista ne možemo očekivati ‘formacije’ i ‘grupacije’, niti smjene generacija na kakve smo nailazili prošlih stoljeća, no i ovako su vidljive naznake promjena prozih paradigmi – teme su, za sada, slične kao i kod prethodnika, ‘stvarnosne proze’, no vizura pripovijedanja bitno je promijenjena i bit će zanimljivo vidjeti kako će sve skupa izgledati kad se, što je neizbježno, promijene i teme.

klamnim materijalom, koji "bez pardona" tako beskrupulozno propagiraju potrošačko društvo u dnevnim novinama, mladi zaljubljenici u lijepu riječ, samoinicijativno i sasvim entuzijastički, započeli su da šire poeziju putem letaka kojima su punili poštanske sandučice i koje su dijelili slučajnim prolaznicima po skopskim ulicama i srednjoškolcima u gimnazijama... Ovi mladi ljudi bili su neizmjereno srećni kad njihovi leci nisu završavali u korpi za otpatke i kad su, krišom posmatrajući reakcije konzumenata, primjećivali da su poezijom uspjeli "da zaraze" bar jednog ili dvojicu slučajno izabраниh građana svoga grada. To im je bio dovoljan podsticaj da produže svoju plemenitu "pjesničku" misiju...

Inicijativa dostojna poštovanja, dobrodošla, u svakom slučaju, ali istovremeno i zabrinjavajuća i poražavajuća. Studenti komparativne književnosti nisu nudili sopstvene stihove, iako su i sami izuzetno kreativni, već su htjeli da dodirnu Skopljanke stihovima svjetskih (i makedonskih) klasika: Puškina, Jesenjina, Bodlera, Šopova... Željeli su da, bar za trenutak, zaustave svoje sugrađane i da ih podsjetе kako – osim svakodnevnе, gotovo bezglave, trke s vremenom, novcem, problemima – u ovom našem malom i, u suštini, tužnom svijetu koji nazivamo *Životom* postoji, eto, i *Ljepota*.

Mladi su oduvijek bili, i danas su, a i uvijek i svuda će biti, ne samo budućnost, već i korektiv sadašnjosti; motorna pokretačka snaga u svakom društvu i u svim njegovim najosjetljivijim segmentima: u obrazovanju, nauci, kulturi; temeljna arhitektonika života i svijeta. Ipak, da li se danas u dovoljnoj mjeri vodi briga o potrebama mladih ljudi i da li se adekvatno koriste njihove mogućnosti? Da li društvo umije da im dā istinski prostor za djelovanje? S druge strane, kad bi mladi ljudi imali oficijelni društveni status, vjerovatno bi izgubili svoju originalnost, šarm i kreativnost. Možda njihova moć leži upravo u tome da budu na marginama društva i da djeluju "u gerili"?

Živimo u digitalnom dobu i vjerovatno je blogosfera naj-dostupniji prostor svakom mladom čovjeku danas. Mladi makedonski autori u ovom smislu dijele sudbinu svojih ostalih savremenika širom svijeta. Sajberprostor im, s jedne strane, omogućuje da budu u toku s književnim (kulturnim) tendencijama drugih, kao i da ih, s druge strane, razmjenjuju i upoređuju međusobno sa svojim vršnjacima. Današnja književna scena je elektronska: otvorena je i dostupna svima, a istovremeno je i virtuelna i efemerna. Elektronsko izdavaštvo (čas-

pisu, knjige) doživljava nevjerovatan procvat i njegovi nosioci su upravo mladi autori. Ipak, paradoks je više nego očigledan: ponovo se radi o alternativnom, marginalnom prostoru koji je, iako naizgled otvoren, u stvari – zatvoren, budući da predstavlja svijet za sebe, širok a omeđen, bez pravog filtera u pogledu autentičnog kvaliteta stvaralaštva. Jer, biti dio tog virtuelnog svijeta vjerovatno je i velika prednost, ali i veliki hendikep za jednog mladog autora, koji se grčevito bori za svoje mjesto pod krovom književnog Panteona.

U vrijeme moje mladosti postojala je jedna institucija koja je vodila brigu o mladim autorima i zvala se “Književna omladina Makedonije”. Zajedno s njom i čitava jedna manifestacija, paralelna s grandioznim međunarodnim festivalom “Struških večeri poezije”, a imenovana kao “Mlada Struga”. Tranzicija je ove i slične tendencije nepovratno smjestila u carstvo istorije. Današnji mladi ljudi imaju svoje vlastite nove forme stvaralačkog djelovanja. Na Filološkom fakultetu “Blaže Koneski” u Skoplju, na primjer, kao pravi izvor mladalačke kreativnosti, već čitavu jednu deceniju djeluje književni kružok “Mugri” (“Zore”), studentski časopis “Loza”, mala pozorišna družina... I sâm Fakultet tradicionalno daje svojim studentima šansu da zaplivaju u moru nauke o književnosti: naime, povodom rođendana svog patrona, velikana makedonske književnosti i nauke, Blažeta Koneskog, Fakultet svake godine raspisuje anonimni konkurs za esej i dodjeljuje tri nagrade za najuspješnije studente u ovoj sferi.

Na širem društvenom planu odsustvuje neki specijalni fond ili oblik podrške mladim autorima; rijedak pozitivan slučaj ovog tipa predstavlja dodjeljivanje nagrade “Aco Karamanov” za neobjavljenu zbirku pjesama na tradicionalnim “Karamanovim susretima” u Radovišu, koji se održavaju u čast ovog tragično preminulog makedonskog pjesnika (1927–1944). U istom kontekstu treba, svakako, istaći i važnu ulogu već spomenutih “Struških večeri poezije” koje, takođe, doprinose afirmaciji mladih makedonskih pjesnika; a tu su i aktivnosti “Omladinskog kulturnog centra” u glavnom gradu, kao i napori izdavačke kuće “Templum” iz Skoplja, koja putem najrazličitijih aktivnosti, najčešće performativnog karaktera (okruglih stolova, diskusija na aktuelne teme, izložbi, projekcija filmova, književnih večeri i promocija, javnih čitanja i takmičenja, anonimnih konkursa za kratku priču ili za debitantsku knjigu i sl.), a prije svega na stranicama svog časopisa “Margina”, kao

i uz pomoć izvanredno bogate prevodilačke djelatnosti, daje šansu mladim stvaraocima iz svih domena kulture u Republici Makedoniji da na najautentičniji način izraze svoje kreativne sposobnosti.

Iako uspijeva da opstane nekako fragmentarno, autsajderski, na društvenim marginama, naizgled bez šireg odaziva i stabilnog institucionalnog statusa, mlada makedonska književna scena nikad ranije nije bila u toj mjeri brojna, toliko šarena i tako aktivna... Naravno da kvantitet i raznolikost nisu garancija za estetske vrijednosti, ali ove karakteristike, u velikoj mjeri, omogućuju kvalitetu da najlakše izbije u prednji plan.

Nasuprot generalnoj dominaciji romana u savremenoj makedonskoj književnosti, stvaralački izraz mlade književne generacije je, što je sasvim razumljivo, u znaku poezije. Poezija, u stvari, najdužu tradiciju ionako ima upravo na našem tlu; počev od folklora, pa sve do njenog "ubrzanog razvoja", koji se desio sredinom prošlog vijeka. Razlog više je i činjenica da je poezija najpodatniji način izražavanja kad je riječ o jednom mladom čovjeku sa stvaralačkim porivom, budući da odgovara subjektivnom i emotivnom odnosu koju mladost ima kad dođe u dodir s racionalno uređenim svijetom svakodnevice i prozaične realnosti. Bogata pjesnička produkcija kod nas rezultirala je u toku posljednje decenije pojavom nekoliko antologija novije makedonske poezije, počev od prve, objavljene 2000. godine, pod naslovom *20 mladih makedonskih pjesnika* (priređivač: Lidija Dimkowska), preko *Neidentifikovane nebeske dojke* (Jovica Tasevski-Eternijan) i *Purpurnih izvora* (Suzana V. Spasovska), pa sve do najnovije *Mlade makedonske poezije* (Silvana Jovanova), koja je objavljena ove godine.

Ako postoji neka opšta odrednica za mlade makedonske pjesnike (koji pripadaju generaciji rođenoj između 1980. i 1990. godine, pa i kasnije), onda bi to bilo upravo odsustvo zajedničkog imenitelja ili pojava "individualizma ili pansenzualizma", kako to već imenuje Silvana Jovanova, i sama pjesnikinja, pišući o novom pjesničkom pravcu koji se dešava na ovim prostorima. "Kreativnu imaginaciju" prethodne generacije, danas već renomiranih pjesnika (Lidije Dimkovske, Nikole Madžirova, Ivica Anteskog, Suzane V. Spasovske, Janka Ninova, Maje Apostolske, Jovice Tasevskog-Eternijana i dr.), prihvataju za svoju arijadninu nit novi "anđeli s pet krila" (po sintagmi Artura Remboa): Zvonko Taneski (1980), Boško Bozadžievski (1981–2008), Silvana Jovanova (1981), Duško Krstevski-Kristan

(1981), Aneta Vasileva (1982), Iskra Doneva (1983), Dejan Velkoski (1983), Marjan Tasevski (1983), Filip Kletnikov (1984), Elena Prendžova (1985), Đoko Zdravevski (1985), Slađana Atanasova (1988)... Najveći dio spomenutih već za sobom ima po jednu ili više knjiga stihova, a neki su i dobitnici pjesničkih nagrada – najčešće za debitantska izdanja.

S poetičke tačke gledišta, pismo mladih autora pulsira: između autoreferencijalnog (Marjan Tasevski, a donekle i Đoko Zdravevski i Iskra Doneva), metareferencijalnog i intertekstualnog diskursa, koji je u stalnom dosluhu s mitologijom, istorijom i sa simboličkim (Filip Kletnikov, Silvana Jovanova); ili između ritmičko-erotizovanih (Duško Krstevski-Kristan) i “začudnih” stihova (Aneta Vasileva); sve do pjesama koje nekako lebde međ’ pjesničkim i proznim izrazom (Dejan Velkoski) ili do pjesama-kaligrama (Elena Prendžova). Ostaje da u nekom budućem vremenu svi spomenuti, ili pak čitav niz autora koji ovdje nisu navedeni, polože ispit zrelosti i da sebi obezbijede mjesto na makedonskom pjesničkom nebu.

Situacija u prozi je specifičnija, naročito što se romana tiče, što je i sasvim razumljivo, ako se ima u vidu njegova kompleksnost u pogledu narativnih postupaka. Nasuprot očiglednoj ekspanziji romana u odnosu na priču kod već afirmisanih makedonskih autora, kratka priča je žanr koji ima najveći broj pristalica upravo među mladima. Proza koju pišu mladi autori odlikuje se jednim nevjerojatno svježim, lucidnim izrazom, smjelošću u izboru tema, naglašenim urbanim senzibilitetom, brojnim varijacijama ludizma u naraciji i interpolacijom intermedijalnih tehnika u okviru proznog diskursa.

Osim izuzetno talentovanog prozaiste i dramskog pisca Žarka Kujundžiskog (1980), koji za sobom već ima nekoliko romana – iako su svi u sjenci prvog pod naslovom *Spectator* (2003), koji je doživio čak tri izdanja i koji je svog autora promovisao u pravog eksperimentatora kolaža (tačnije principa *puzzle*); roman prvijenac Irene Jordanove (1980) *Između* (2008) jedna je od rijetkih pojava koje zaslužuju pažnju i za koje se može reći da svojom kulturom izraza i bogatstvom pripovjedačke tehnike istinski obećavaju. Naročito je fascinantna hrabra autoironičnost kojom je natopljena ova proza, kao i promovisani ukus za bizarno kao za etički i estetski princip i kao za svojevrсну provokaciju samog bizarnog svijeta.

Još subverzivnija je proza jedne druge mlade autorke – Irene Cvetković-Alene (1982). Svojom prvom zbirkom priča

Orgazmička pisma (2008) ona svjesno zastupa načelo abnormalnog (ekscentričnog) umjesto normalnog, disharmoničnog umjesto harmoničnog, perverzno umjesto idiličnog, neobičnog (čudnog, nastranog) umjesto uzvišenog... i sve to s ciljem da šokira potencijalnog čitaoca i da podstakne polemiku o vrijednostima koje karakterišu nimalo ružičastu realnost. Irena Cvetković, usput rečeno, osim što je veoma popularna u virtuelnom prostoru makedonske blogosfere (njen blog je jedan od najposjećenijih i najčešće komentarisanih), još je i afirmisana kolumnistica u makedonskoj periodici koja otvoreno i hrabro podiže svoj glas protiv svake vrste ugrožavanja ljudske individualnosti, slobode i građanskih prava.

I priče Rumene Bužarovske (1981) iz njene debitantske knjige *Škrabotine* (2007), koja je dobila izuzetno pozitivne kritike u književnoj javnosti kod nas i ušla u najuži izbor za nacionalnu nagradu "Balkanika" za 2007. godinu, tretiraju ozbiljne aktuelne teme iz naše, naizgled obične, banalne, ali, u stvari, surove svakodnevice i imaju za cilj da daju kritiku nekih savremenih pojava kojima smo neprekidno okruženi i koje ostavljaju tragove na našim malim životima. I sve to uz dozu humora, i to onog korozivnog, surovog humora, koji bez pardona kosi sve pred sobom. Otud je akcenat ove originalne i veoma inventivne proze, koja vas neće ostaviti ravnodušnima, postavljen na, kao što je to već lijepo opazila kritika, "sugestivno psihološko profilisanje likova, ispravljenih pred krupnim etičkim, stvaralačkim i životnim izazovima i dilemama" (Vladimir Martinovski).

Jedan takav izazov u ovom našem vremenu predstavlja i potreba za komunikacijom, za dijalogom kao suštinskom odrednicom ljudskog bića. Upravo dijalog koji implicira dramatičnost i tenzičnost na nivou naracije predstavlja zajednički imenitelj priča smještenih u knjigu *Najkraće priče* (2009) Anete Popove, još jednog novog imena na makedonskoj književnoj sceni. Na nivou arhitektonike knjige-svijeta, dijalog Anete Popove reflektuje se kao simbioza teksta i slike (intermedijalnog): knjiga sadrži sedamdeset priča i isto toliko ilustracija i čitaocu nudi svojevrsno multimedijalno putovanje. Ova zbirka ostvaruje nesumnjiv doprinos razvoju mini priče u našoj sredini, žanra inaugurisanog negdje u toku dalekih sedamdesetih godina prošlog vijeka od strane Mitka Madžunkova.

Mini priča svojom fluidnošću, fragmentarnošću, fleksibilnošću i otvorenom strukturom, vjerovatno predstavlja jednu od najuspješnijih formi ljudskog iskustva u trci s vremenom,

budući da se “kratka priča bavi diskretnim momentom istine”, nečim u što “čovjek jedino može biti siguran – sadašnjim trenutkom” (Nadin Gordimer). U pokušaju da svojom umjetnošću uhvati trenutak i njegovu magiju, Aneta Popova stiže do predjela sna: njene priče su jedna vrsta odsanjanijih priča, po analogiji na čuvene kratke fantazmagorije Horhea Luisa Borhesa na osnovu čijih riječi je “priča kratak san, jedna kratka iluzija”.

Ostaje otvorena mogućnost da ova sjajna najava u vidu prvih knjiga mladih makedonskih prozaista bude potvrđena u njihovoj budućoj književnoj praksi, kakvu za sobom već ima jedan drugi mladi, ali već renomirani autor iz prethodne generacije – Vladimir Martinovski (1974). Njegova najnovija knjiga *Eho talasa* (2009) prva je zbirka haibuna u savremenoj makedonskoj književnosti.

Haibun je “putopisni žanr u kojem se ujedinjuju i prožimaju kratka proza i haiku poezija” (V. Martinovski). Nerijetko se haibun definiše kao “nativ epifanije”, kao pisanje proze pjesničkim izrazom, priča puna emocija, “intuitivna naracija začinjena haikuom”... Haibun je istovremeno i stari i novi žanr i predstavlja paradigmu vječite mladosti književnih formi i literature uopšte. Ovaj hibridni žanr posjeduje moć mijenjanja slike svijeta uz pomoć zen filozofije, inkorporirane u njegovu strukturnu misaonu matricu.

Knjiga Martinovskog *Eho talasa* odnosi se na male, obične stvari, na svakodnevna čuda u kojima se krije čitav jedan univerzum koji se prenosi od “čulne do intelektualne duše”, od “srca do uma”, od “očiju do glasa”. Čarolija, magija ove knjige nalazi se u dominantnom osjećanju lakoće, u moći koju autor ima da jeziku oduzme težinu sve dok riječ ne počne da liči na nešto najlakše što uopšte možemo zamisliti: na mjesečevu svjetlost, na primjer, ili na “eho talasa”, da upotrijebimo ovdje upravo naslovnu sintagmu Martinovskog. Drugim riječima, fascinira moć ovog autora da čudesnom lakoćom estetizuje najbanalnije, najminijaturnije svakodnevne trenutke i da nam ponudi istinsko zadovoljstvo i preslatko uživanje. Ova “blistava mala-velika knjiga” (Jelena Lužina) prekrasan je i veoma rijedak dar za svakog sladostrasnog knjigoljupca i poštovaoca pisane riječi. I više od toga: ova knjiga nudi uživanje u trenutku ili jedan trenutak uživanja, tako potreban našoj prozaičnoj svakodnevnici, kroz koju svi neprestano i uporno tragamo za mrvom smisla...

Ag APOLONI

NOVA KNJIŽEVNOST U NOVOJ DRŽAVI

Može se reći da današnju kosovsku književnost još uvek predstavljaju autori koji su se dokazali 70-ih i 80-ih godina i, manje, autori iz 90-ih godina prošlog veka. To znači da novi vek još uvek nije izneo na površinu vodećeg predstavnika književnosti.

Naravno da su razlozi ovakvog zaostatka različiti. Kriza čitanja, o kojoj se u svetu uveliko priča, čini se da je zausta-

vila naboj kosovskih književnika, koji svesni nenagrađiva-
nja njihovih napora ili retko pišu ili ništa ne govore. Drugi
razlog ovog zaostatka može da bude i nedostatak festivala
poezije, književnih simpozijuma sl., koji, kada se dešavaju,
treba da budu na visokom nivou, dok je Savez kosovskih
književnika nakon rata (1999) postao “kuća staraca”, gde
mladi pisci ne žele da se uključe jer ne nalaze nikakav pod-
strek. Isto tako i nedostatak prevoda i ograničeno finansira-
nje i nepotizam u izdavanju knjiga od strane Ministarstva
kulture utiču da mladi književnici svoja dela čuvaju u ladi-
cama, čekajući bolje dane.

Počev od posleratnih izdanja, može se konstatovati da
novi kosovski književnici više proučavaju književnost nego
što je stvaraju. Ovo zapažanje ističu svi sadašnji poslenici u
oblasti kulture, koji se u prvom redu predstavljaju esejima, re-
cenzijama i književnom kritikom, bilo u posebnim delima, ili
u tekstovima u kosovskim novinama i magazinima. Od onih
koji se najčešće pojavljuju u kulturnom životu, većina se bavi
književnom kritikom (Agron Gaši, Adilj Oluri, Kujtim M. Šalja,
Ndue Ukaj, Nusret Krasnici itd.).

Mnogo je manje autora koji se intenzivno bave fikcijom.
I kada se njihova dela objavljuju, ona prolaze nezapaženo jer
kritika više ceni “mrtve” od živih. Posledica toga je simboli-
čan promet knjiga, dok je tiraž izdanja obično od 100 do 500
primeraka. Iako broj ne govori mnogo o estetskoj vrednosti
dela, on određuje kulturni nivo jedne zemlje. U ovoj bledoj
kulturnoj atmosferi novi književnici koji intenzivno stvaraju
su: Gzim Aljiu, Ardian Hađaj, Arben Ataši, Bljerina Rogova, Er-
vina Haljilji itd.

O žanru drame još uvek je teško govoriti. Objavljena dela
mladih autora postavljaju se i izvode na sceni Narodnog pozori-
šta Kosova i nalaze se na nivou obrazovne drame “workshop”
formata. Ponekad sadrže nesvesne uticaje socijalnog realizma,
jer je u tim delima sveštenik uvek negativna ličnost. Razlozi za
kaskanje drame mogu biti i političkog karaktera, jer politika
još uvek ima potpuni diktat nad kulturom, a naročito nad po-
zorištem, s obzirom na to da postavljanje i smenjivanje direk-
tora pozorišta zavisi od nahođenja političara. Bez autonomije
institucije pozorišta, iluzorno je razmišljati o pravom razvoju
drame.

Ipak se može reći da književnost na Kosovu, naročito pro-
za i poezija, pokazuju znake života.

Književni profili

U ovoj *novoj književnosti* uočljiv je napor nekih autora da se oslobode tradicije albanske književnosti i da postanu književne individue. Među takvima, koji se ističu u najnovijoj književnosti Kosova, su Gzim Aljiu, romanom *U klubu unakaženih*, Arben Idrizi, zbirkom poezije *Loše sam prošao* (Heqakeq), Bljerrina Rogova, poezijom pod nazivom *Gorgone* i Ervina Haljilji, zbirka *Ruža ćutnje* i *Vinidra*.

Gzim Aljiu (1977), autor romana *U klubu unakaženih* (2009), je autor sa novim tendencijama u albanskoj književnosti. Njegovo delo ispunjava vakuum u prozi albanskog jezika na Kosovu, da bi se na ovaj način nametnuo kao ambivalentna činjenica – kao estetska i istorijska vrednost. Istorijska vrednost postoji zbog činjenice da ovaj roman, koji je oslobođen velikih nacionalnih ideja koje su karakteristika albanskog romana, beleži promenu pravca u albanskoj prozi, naročito u prozi u Kosova, dok estetske vrednosti postoje upravo u lepom razmatranju jedne movističke teme¹. Kazivanje, koje je arikulisano u prvom licu, obuhvata dešavanja pre i nakon rata, ne zaustavljajući se na ratu već na miru u kojem neki ljudi realizuju svoje perfidne planove na teret humanizma, težeći da ugrade unakaženost kao vrednost koja treba da pobedi lepotu. Tako se ovde marginalizuje politička borba, da bi se potcrtala borba između lepote i unakaženosti.

Na tematskom planu, roman Gzima Aljiua govori o odraslom čoveku u jednom unakaženom ambijentu sa ljudima koji čine grozna dela i koji se uopšte ne brinu o lepoti. Ova crna stvarnost, zajedno sa nekim njenim lošim iskustvima, stvara kod naratora jednu optičku mrlju, crno zrno, koje, da bi se skinulo, mora da postane deo Kluba unakaženih, koji se zalaže za to da unakazi svet, tako da unakaženost, kada više nema lepote, proglaši jedinom estetskom vrednošću. Lik naratora odlazi u kliniku Kluba, obznanjuje da je unakažen 62,7 odsto i pod obavezom je da ispriča celu istoriju svoje porodice, a to kazivanje je kazivanje jednim groznim jezikom, o strašnim događajima. U *paviljonu kazivanja* govori o zastašujućim događajima (incestima, nasilju u porodici, ubistvima itd.) i o unakaženim ljudima.

Na strukturnom planu, pripovedanje prate narativne tehnike toka svesti. Kazivanje ide čas napred, a više unazad, da bi se na ovaj način stvorila jedna narativna igra sa vremenom, kao jednim od glavnih elemenata naracije. Tehnika analepse (flash-back) je dominantna, ali se na vrhunski način koristi prolepsa

1 Od fr. *mauvais*
– unakažena

(flashforward), dok između ove dve tehnike stoji linija delovanja koja se kruniše uništavanjem Kluba. Znači, Klub, kao branilac unakaženosti i crno zrno, kao prepreka lepoti, u očima protagonista čine čvor ove naracije. Narator ovde nema pretenziju da izgradi jednu kompoziciju, već da dekonstruiše kazivanje, da bi predstavio život u fragmenatarnoj, a ne u linearnoj formi.

Na jezičkom planu, roman Gzima Aljija poigrava se arbitrarnošću jezika (npr., Nada se zove devojka bogatih roditelja koja ne može da se nada luksuznijem životu) i koja čini motivaciju za imena (npr., Vera je pouzdana, Sloboda živi slobodnim životom, dok je Lav jak kao lav). Upotreba mnogih ružnih reči u skladu je sa karakterom koji govori. Isto tako, i jezik koji se koristi je fleksibilan, u zavisnosti od lica koje govori. Narator obično govori na književnom jeziku, dok likovi govore lokalnim govorima.

Na figurativnom planu, kazivanje u ovom romanu je u dominaciji dveju glavnih figura – parodije i alegorije. Parodija otkriva stav autora prema objektu, dok alegorija pokriva objekat. Diskurs postaje parodičan kada se autor ili narator postave u poziciju kritičara, a to se dešava tokom celog toka naracije, kada narator kritikuje albansku tradiciju, počev od organizacije porodice i organizacije društva u državi. U albanskom patrijarhalnom životu, sa trideset članova u jednoj porodici, dešavaju se nasilje u porodici, tuče, frustracije i incesti koje roditelji pokušavaju sakriti tako što udaju devojke van zemlje, ili selidbom u neke druge gradove. On, isto tako, stvara parodiju od krvne osvete i pomirenja između dve porodice, koje su u zavadi – zbog toaleta. Parodija, obavijena plaštom alegorije, zatim se širi se na plan opštine (đubre koje se ne uklanja iz grada), na državni plan (Klub se gradi u centru grada, znači u srcu zemlje), te na globalni plan (Klub ima svoje ogranke u celom svetu).

U Klubu unakaženih imamo prozu autora koji poznaje modele svetske književnosti, stoga nije slučajno što ovo delo u svojem unutrašnjem delu reflektuje i iskustva ostalih prozaista, otkrivajući i sebe, te na taj način predstavlja sintezu. Zbog toga ovo delo treba čitati u međutekstualnom odnosu sa nizom dela, a naročito sa romanom *Čovek koji se smeši*, u kojem Viktor Igo nabraja klubove, kao što su Klub brbljivaca, Klub tvrđica, Klubi unakaženih itd., govoreći o svakom ukratko, te romanom *Nad herojima i grobovima*, u kojem Ernesto Sabato opisuje hodinke Kluba slepih. Naravno da roman Gzima Aljija ne isključuje veze sa ostalim delima svetske književnosti, naročito sa autorima kao što su Alber Kami, Vilijam Fokner i Džordž Orvel, što znači da

on zna kako da se druži sa velikim drugarima, čija su dela uticala na to da on ne stvori jedno delo samo da bi ga stvorio.

Sa svim ovim elementima koje smo spomenuli, može se konstatovati da roman *U klubu unakaženih* Gzima Aljiua jeste snažno pripovedačko delo, koje je nedostajala našoj književnosti, o unakaženostima koje prevladavaju u savremenom životu.

Arben Idrizi (1975), sa delom *Loše sam prošao* (2003), prvi je autor na Kosovu koji donosi pun zanos poezije bitnika kao što su Alen Ginzberg, Džon Ešberi itd., artikulišući svoj bunt zbog konteksta unutar kojeg živi ili, bolje rečeno, preživljava. Njegova poezija se razlikuje po prozaizmima, po nedostatku rime, po temama koje su proizvod sociopolitičkog okvira unutar kojeg se nalazi autor, kao i po slobodnom pripovedanju, sa revoltom koji se ređe kazuje putem ironije, a češće putem direktnog jezika, pretrpanog ružnim rečima, koje predstavljaju analogiju sa rečnikom Bukovskog:

*Nikad neću dići ruke
Od piva cigara kurvi prijatelja*

Čak i kada govori o ratu i masakrima, on koristi isti rečnik, jer mu se dopadaju "jednoznačne rečenice" i gleda na stvarnost bez ulepšavanja, bez figura, kao i u pesmi *Bol zbog praznih ruku*:

*pustite me da svojim stilom kažem kako su nas masakrirali Srbi
pustite me da međunarodne fondove namenjene suživotu našem
sa Srbima i pokradene fondove za izgradnju
tražim za lečenje trauma od rata
pustite me da pričam o jajima i kurcu koje su nam odsecali
srpski paramilitarci
i stavljali nam u usta, da pričam o genetskom kodu i kloniranju
pustite me da vas podsetim na ubistva dece i silovanje žena*

Ovaj rečnik karakteriše njegovu poeziju, ne samo kad piše o običnim stvarima ili o iritirajućim zemaljskim stvarima, već i kada piše o svetim stvarima, kao u *Vidiku nesrećnog*:

*Iako malo ko zna da Bog masturbira
za bajram božić i druge verske praznike paganske i društvene
i igra se sa jadnim stvorenjima*

Arben Idrizi i kada peva o ljubavi ima dušu Bukovskog, koja je dovoljna kada je reč o opisu telesne ljubavi, stvarajući parodiju na

duhovnu ljubav, koja ne može da postoji u jednoj oskrnavljenoj stvarnosti. Njegova poezija, u ovakvim slučajevima, postaje opis seksualnih činova, da bi prešla na meditiranje o telesnim pitanjima koja sprečavaju čoveka da se bavi duhovnim stvarima. Tako, na primer, u pesmi *Ona razmišlja i kaže mi: "vidimo se!"*, pesnik opisuje dvoje nagih mladih koji se igraju seksualnim organima, fokusirajući se posebno na radoznalost žene da sazna da li je bila vešta i kakve je reakcije imala u momentima ekstaze. Zatim se zaustavlja kod njegovog "zbogom", da bi pomoću te reči prikazao ironiju, njen karakter žene koja je željna cigare i seksa:

ona razmišlja i kaže mi:

"vidimo se...!"

*uvlačeći zbogom
kao filter cigare
kao moje meso*

Poetska zbirka *Loše sam prošao* već u naslovu govori o subjektu koji je lišen dobrih stvari i stoga je revoltiran zbog svake ružne stvari. To je revolt protiv politike, ideologije, ideala, lažne ljubavi, dvoličnosti ljudi, životnog apsurdna i svega što ga okružuje i što mu otežava život i čini ga nerazumljivim. Stoga je to revolt i kada se artikuliše kao molba:

*Nišani
Proceđenu vatru
Mog apsurdnog bića*

*Nišani
Baci se
I
Gori
Prah
I pepeo*

I tako

*Ne treba mi
Ništa moje*

*Ne treba ti
Ništa tvoje*

Možda upravo zbog nadahnuća poezijom bitnika, zbog razbijanja tabua u pripovedanju, zbog revolta prema kosovskom društvu, zbirka pesama *Loše sam prošao* Arbena Idrizija postala je jedno od dela o kojem se najviše priča na Kosovu. Jer je svaki Kosovar, na neki način, *Loše sam prošao*.

Bljerina Rogova-Gadža (1982), autorka zbirke poezije *Gorgone* (2009), predstavila se albanskoj književnosti kao jedan poseban ženski glas. Na tematskom planu, njeno delo je monotematsko, na versifikacionom slojevito, dok se na strukturnom planu pojavljuje kao sistem koji može da se primeti i u poglavljima koje razdvajaju delo: Prolog, Feniks, Mares, Leta i Epilog. Unutar ovog dela prožima se tema ljubavi koju doživljava subjekat žena, artikulisan buntovničkim notama. Bunt ovde obično ima značenje odbrane od ograničenja koje predstavlja brak za žene. Stoga se o ljubavi peva u duhu rokmuzeke, fokusirajući se na seksualne odnose između dva pola, gledano očima žene. I ne bilo kakve žene, već žene koja je gorgona, koja ovde ne predstavlja telesnu lepotu žene, već njen opasan duh. Znači, sam naziv *Gorgone* ima značenje duše koja postaje opasna kada voli i u stanju je da prestravi voljenog, ne zaustavljajući se pred bilo kakvim preprekama.

Zna se da su gorgone u grčkoj mitologiji žene koje su bile unakažene, koje su umesto kovrdža u kosi imale zmije. One su bile opasna bića koja su mogla da pretvore u kamen ono što pogledaju. U Bljerininoj poeziji gorgona je modifikovana: unakaženost se pretvara u lepotu, dok je opasnost ista. Pesnikinja menja naličje figuri, ali ne i dušu.

U svom delu Bljerina Rogova-Gadža razmatra razne motive u okviru iste teme, držeći se tako principa teme kao mreže motiva. Među najčešćim motivima su: usamljenost, susret, udvaranje, seks, prevara, dosada i rastanak. Žena toliko voli da joj nije dovoljno samo da voli objekat muškarca, već izražava želju da ga konzumira celog, kao jednu čašu vina, pa da ga zatim razbije o zid, da nikada ne pripadne nekoj drugoj:

*Postani čaša vina
Da te popijem jednim gutljajem
Jednim gutljajem da popijem
Tvoju crnu dušu
Zatim da čašu razbijem o zid
Da ti vidim telo u paramparčad*

Ljubav je katalizator koji dovodi ženu-subjekt ka konkretizaciji njenih raspletenih ideala, na taj način suprostavljajući se etici i robovanju osećanja.

Hipimotivi prisutni su svuda u ovom delu, sa jednom malom razlikom što umesto droge imamo alkohol. Pesnikinja oglašava duh roka i u dvema pesmama koje obavljaju funkciju prologa i epiloga. Prva se zove *Guns n' roses*, a poslednja *The Rolling Stones*. Naslovi koji se direktno pozivaju na dve muzičke grupe ekstremnog roka, ovde su sintagme koje su ponovo dobile značenje. I u drugim pesmama unutar ciklusa vidljiva je ova inspiracija, koja, koliko se čini lakom u izražavanju, toliko je teška po osećanjima. A poezija, naročito ljubavna, ne može da se piše bez osećanja.

Pesnikinja se dosledno i stalno drži motiva i nikada ne izlazi iz ovog "svetog trojstva" muzike koju ona više voli. Ljubav se čas predstavlja kao telesno privlačenje, čas kao seksualni čin, koji u sebi stalno nosi rizik od kazne, jer ga često izvode brakolomci.

Cigarete, alkohol, rok muzika su samo neki od dominantnih elemenata ovog dela, koje se može smatrati priručnikom za ljubav. To se može videti i u prologu, gde pomoću poznatog simbola ruže u pušci, što ovde dobija konotaciju seksualnog čina, u samo tri stiha pesnikinja, moleći se, traži od čoveka da ga vodi ljubav, koja je ruža u grlu mržnje:

*Tvoja sam ruža
Mogu da budem i tvoja smrt*

Molim te ne vadi ružu iz cevi

Uopšteno gledano, ova poezija ima naglašenu dozu agresivnosti, koja stalno opravdava naslov. Ženu ovde inspiriše muzika, divljom je čini ljubav, a smiruje je sunce, koje je jedini simbol kojem se ona moli i koji piše velikim slovom, podrazumevajući tako pagansko božanstvo Sunca.

Bljerina Rogova-Gadža je sa delom *Gorgone* dokazala da je pesnikinja koja dobro poznaje temu koju obrađuje i na taj način pružila je čitaocu dvojako zadovoljstvo: semiotsko zadovoljstvo, koje se rađa dešifrovanjem figurativnog diskursa, i semantičko zadovoljstvo, za koje je dovoljno čitanje na tematskom nivou. Pesnikinja provocira svog voljenog čoveka jednim neukrašenim jezikom, moleći ga da ne gubi

vreme, koje je sinonim raspleta, već da se vole i nadopunjuju jedno drugo:

*Nisam devica
I ne verujem u sudbinu
Zašto da gubimo vreme
Kao hodočasnici u ovo vreme greha.*

Nova književnost u opasnosti

Danas je u svetu književnosti na prvom mestu književnost erudicije. A zna se da je erudicija dosta raspostranjenja u prozi, naročito u romanu, tako da je i savremeni roman dominantna forma svetske književnosti. Upravo ovu formu kosovski autori ne obrađuju sa nekim velikim interesovanjem i, kao posledica toga, na Kosovu se, u proseku, objavi jedan roman za dve-tri godine. Enciklopedijski roman, koji je sada najprisutniji na Zapadu, nema svoje sledbenike u kosovskim autorima.

Svakako mora da se ima u vidu da nova književnost Kosova jeste književnost koja stvara svoj idenitet sa mnogo teškoća, trudeći se da donese novine iz svetskih modela. Zasluga ove književnosti jeste orijentacija ka svetskim modelima, dok je mana retko objavljivanje romana i dominacija metatekstualne književnosti. U novom veku na Kosovu se više govori o književnosti nego što se ona stvara. A što je još gore, i metatekstualna književnost je rob prevaziđenih teorija kao što je pozitivizam, formalizam i strukturalizam.

Bilo kako bilo, novi autori Kosova su u toku sa trendovima svetske književnosti. Poznavanje književnih novina i razvoja van zemlje, jednog ne tako dalekog dana, može da stvori autora koji će stajati rame uz rame sa svetskim književnicima.

Goran Korunović

GRUPNI PORTRET S DAMAMA (poetike, tendencije, dometi srpskog pesništva najmlađe generacije)

Početak novog veka nameće se, na prvi pogled, kao dovoljno opravdanje za književnoistorijske rekapitulacije, uopštavanja, ili pak predviđanja, kada je reč o potencijalnim promenama poetičkih dominanti na određenoj književnoj sceni. Za istoričare literature i književne kritičare iskušenja koja se u tom kontekstu nameću nisu zanemarljiva: od mogućnosti prepoznavanja “epohalnih zaokreta” tamo gde smena opisati kao najmlađa generacija autora/ki u okviru aktuelne srpske književne produkcije; pri tome bi trebalo pridodati još jedno pitanje, važno u kontekstu namere panoramskog prikaza upravo tih pristizućih poetskih strujanja. Naime, ma koliko se težilo njihovom predočavanju na način koji bi pre isticao pluralizam tendencija nego uobličavao vrednosnu selekciju, čini se da je neophodno i izvesno kvalitativno razvrstavanje, sa svešću da začeci spisateljskog puta ne moraju anticipirati estetske domete budućih dela izdvojenih autora/ki. Taj vrednosni aspekt je bitan prevashodno usled neophodnosti upotpunjavanja slike o meri stvarnog doprinosa, aktuelnim literarnim previranjima u Srbiji, autora/ki generacije čiji najstariji predstavnici su u ranim tridesetim godinama, i među kojima retko ko ima više od dve pesničke knjige u svojoj bibliografiji.

Ponornica izlazi na površinu: ekspanzija “ženskog pisma”

Najpre, neophodno je spomenuti *Diskurzivna tela poezije* (2004), zbornik pesničkih i autopoetičkih tekstova grupe mladih pesnikinja, važan pokazatelj poetičkih preferencija koje su postale teško zanemarljiv faktor pri kreiranju srpske književne scene tek, čini se, tokom poslednje decenije, iako se, naravno, njihovo prisustvo u srpskoj književnosti moglo uočiti i ranije. Svakako da je rast uticaja “ženskog pisma” moguće objašnjavati i promenama vanliterarnih društveno-političkih okolnosti,

ili pak jednostavnom činjenicom o većem broju pesnikinja u mladim, nego u prethodnim generacijama. Ipak, stvarne pomake u smeru njihovog značajnijeg mesta u savremenoj srpskoj kulturi trebalo bi tražiti u radu autorki koje su u vreme začetka i razvoja postmodernističkih strujanja uspevale da naznače poetičke tokove feminističke provenijencije. U tom kontekstu posebno bi valjalo imati u vidu ispitivanje diskurzivnih praksi koje formiraju rodne, društvene i socijalne obrasce, u poeziji Judite Šalgo sedamdesetih i osamdesetih godina, kao i istraživanja osobenosti ženskog senzibiliteta u pesništvu Jelene Lengold. Vredi dodati i, možda neopravdano nedovoljno podržanu u književnoj kritici, liriku Danice Vukićević, čiji pesnički subjekt često pokazuje svu složenost i specifičnost ženskog lirskog glasa. Daje se naslutiti da će sa nekim budućim kritičkim preispitivanjima njena poezija dobiti zasluženi, cenjeniji status u srpskoj književnoj javnosti.

Ne zaobilazeći i udeo pesništva niza autorki (Ivane Milankove, Ljiljane Đurđić, Nine Živančević, Marije Knežević) u postepenom pomeranju "ženskog pisma" sa margina literarnih tokova ka uticajnijim pozicijama u književnom životu, svakako ne bi bilo neopravdano izdvojiti pesnički i antologičarski rad Radmile Lazić, kao i liriku Ane Ristović. Svojim pesničkim opusom, izrazitije zapaženim posebno nakon zbirke koje se pojavljuju osamdesetih godina, učešćem u osnivanju *ProFemine*, uticajnog časopisa za žensku književnost i kulturu, priređivanjem antologije savremene ženske poezije *Mačke idu u raj* (2000), Radmila Lazić je znatno doprinela da feministička strujanja koja su egzistirala na srpskoj pesničkoj sceni kao nedovoljno uticajna alternativa centralnim poetičkim kretanjima, postanu nezaobilazni faktor dinamiziranja dešavanja u današnjoj srpskoj literaturi. Za skupinu pesnikinja o kojoj će ovde biti reči posebnu važnost ima i pesništvo Ane Ristović (1972), autorke koja je tek koju godinu iznad starosne generacijske granice sugerisane na početku ovog teksta. Delimično se, naime, može govoriti o njenom neposrednom uticaju na mlađe autore; ipak, prevashodno je reč o nezanemarljivoj činjenici da je visoko vrednovanje u kritičkoj javnosti njenog dosadašnjeg opusa nagovestilo talas autorki čija afirmacija neće podrazumevati samo priznanje unutar poetički bliskih krugova, uz eventualni uočljiviji odjek tek nakon nemalog broja knjiga na bibliografskom kontu.

Zbornik *Diskurzivna tela poezije*, pojavljuje se, dakle, kao logični nastavak delovanja u srpskoj kulturi niza pesnikinja; iz sa-

mog zbornika, pak, vredelo bi izdvojiti nekoliko autorskih imena čija dela se kvalitativno ističu: reč je o Tamari Šuškić, Nataliji Marković i Ani Seferović. **Tamara Šuškić** (1981), autorka dve pesničke knjige (*Slika jedne slagalice* iz 2001. godine, i *Private show*, štampane 2005), u prvoj zbirki ostvaruje niz pesama čiji refleksivni tok ne nastaje pod imperativom postojanijeg saznavanja sebe i sveta, već je pokrenut, vođen, meandriran, zaustavljan, reaktiviran, sledstveno smeni stanja koja bi se, tradicionalnom književnokritičkom deskripcijom, konstatovala kao emotivne méne, a čiji precizniji opis bi se pre držao vidljivog udaljavanja od svakog prizvuka metafizičke pozadine u aktuelizovanim prizorima/stanjima, te odsustva čak i uočljivije slojevitosti instancice koja produkuje lirski govor. Reč je, zapravo, o oblikovanju svojevrsnog kauzalnog odnosa između smene stanja/reakcija (ženskog) tela, melanholično-difuzne osećajnosti (bez naznaka nekakvog modernistički-egzistencijalističkog sadržaja unutar nje), i morfološko-smisaonog razvoja "tela" teksta. Već uvodna kratka pesma, po kojoj je i zbirka *Slika jedne slagalice* dobila naziv, delimično nagoveštava sugerisani postupak:

"Zakopčana do grla,
dugme po dugme,
dah po trenutak,
zalogaj po zalogaj,
ispod Neptun-jedra
telo je ništa do plavetnila
koje se širi,
koje traje.
Plavetnilo postaje sumrak
u kome zamišljaš preplitanje
sa telom primetno ružičastog tena
koje nikad nikog nije ljubilo."

Prisustvo izvesne naivnosti u tonu je hotimičan momenat u lirici Tamare Šuškić: time se zapravo ostvaruje potpora za formiranje već nagoveštenog melanholično-rastresitog senzibiliteta.

Knjiga pesama *Private show* donosi udaljavanje, uočljivije nego u *Slici jedne slagalice*, od obrazaca ljubavne lirike (tj. bipolarno strukturiranih motiva/odnosa iz kojih se često može rekonstruisati samoodređenje ženskog subjekta tek u relaciji sa muškom figurom/pozicijom), te intenzivniju transmutaciju slika analognih fluidnim stanjima. Svaki patos poverenja

u obavezujuću prirodu identiteta biva smenjen pasioniranom transvestijom, duhom kemp i reklamne estetike, te slikama predmeta ženske privatnosti kao rodni oznaka, sa težnjom njihove semantizacije prevashodno u kontekstu intimizirane (ne i metafizički podržane) prakse, indiferentne prema razinama moći koje produkuju rodna raslojavanja. U takvoj "privatnoj predstavi" su "lila najlonske prepone/ ponovljene u beskraj", dok je pesnički subjekt "bez prostorne udaljenosti od/ nezaustavljive uvertire filtriranih predsoblja/ u krilu plastičnog samoljubivog tela".

Vredelo bi naglasiti i da karakterizacija navedenih postupaka Tamare Šuškić sintagmom "žensko pismo", što, najčešće, u književnoj kritici prati i određena skupina ilustrativno-analitičkih pojmova (decentrirani, čak nomadski subjekt; težnja fragmentiziranom izrazu i udaljavanju od tradicionalno-linearnih, kompaktnih formi i pesničkih fraza; samopreispitivanje rodnog identiteta; telesnost kao tema i polje značenja, itd.), ne mora nužno značiti i dovoljan odgovor na pitanja o osobenosti njene poetike, i poetika drugih autorki mlađe generacije u srpskom pesništvu. Naime, ispostavlja se da, udaljavajući se pri deskripciji dela savremenih pesnikinja od metafizičkih, ideoloških totaliteta i maskuline dominacije, kritičar/ka isključivim ponavljanjem prethodnih stilsko-morfoloških, tematskih, poetičkih osobina zapravo ili ustaljuje "ženski" umetnički izraz u opozitnoj, alternativnoj poziciji naspram svakog izraza koji mu je distinktivan, ili obrazuje osobeni, novi totalitet od poetika koje, iako svaka ponaosob u otporu prema svakoj integrisanosti, bivaju interpretativnom intervencijom naknadno centralizovane. Time se, u stvari, često umanjuje mogućnost da samo "žensko pismo", tj. dela pojedinih autorki koja se kvalitativno izdvajaju, znatno uticajnije učestvuju u generisanju mainstream književnih kretanja upravo poetičkim razlikama (koje se ne zaustavljaju na umetničkoj problematizaciji rodni obrazaca) u odnosu na aktuelne pesničke tendencije; posledica je i prećutno (hotimično ili ne) pristajanje na tradicijom ustaljenu i nametnutu, danas s pravom relativizovanu "činjenicu", po kojoj tek stanje "muškog" subjekta odražava univerzalne aspekte pozicije savremenog čoveka. Otud bi poeziju Tamare Šuškić trebalo čitati kao vid aktuelne, moderne, "dvodimenzionalne", "plutajuće" osećajnosti, koja izrasta iz rodni/polni pitanja, ali ih u krajnjem rezultatu nadilazi i zapravo reflektuje jedno specifično stanje subjekta današnjice.

I poetika **Natalije Marković** (1977) participira sve vidljivije na savremenoj pesničkoj sceni, upravo zahvaljujući distinktivnim osobnostima, i u odnosu na postupke već obnavljane u iskustvu neoavangardne i postmoderne poezije, ali i u odnosu na mogućnost, pri kritičkoj deskripciji, donekle simplifikovanog svođenja na subverzivni profeministički pesnički glas. Natalija Marković, naime, već u debitantskoj zbirci *Membrana ogleдалa* (1999), a posebno (kvalitativno ubedljivije) u knjizi *Kiberlaboratorija* (2007), ostvaruje pesme teško samerljive heterotopičnosti pesničkih slika, ludističko-centrifugalne metaforizacije koja povremeno klizi ka humornom verbalizmu. Takođe, reč je o poeziji metaforičnih saodnosa privatne i javne/političke/medijske ravni, koji nisu samo pokazatelj širenja tematsko-motivskog opsega, podobnog savremenom dobu, već i znak osciliranja između subverzivno-kritičkih impulsa i čak autopoetičke ironije, neretko u okviru iste pesme.

“Zeleni listovi meterološke stanice
polako me smiruju i govore
da je razlog mog nihilizma
potpuno beznačajan za progres civilizacije”,

konstatuje pesnički glas u “Telo je politika”, pesmi simptomatičnog naslova, da bi se, na kraju istog teksta, rezignirani impulsi pretočili u nepomirljive:

“Dovoljan je samo jedan kontraudarac.
FIGHT BACK.”

Uočljiva je i veština uvođenja podrazumevajućeg tona i nenaglašene narativne pozadine “iza” kumulacije najčešće diskrepantnih pesničkih slika, čime se od prostora jezičko-slikovne kombinatorike i igre, stvara privid kauzalno-linearnog toka ludističkih imaginativa i antinomičnih iskaza. U pesmama Natalije Marković stoga nije redak niz humorno-iznenađujućih konstatacija, dat uz “prećutkivanje” alogične prirode njihovog povezivanja:

“Billy Idol sa usnama Brigitte Bardot i dalje prodaje
sigurnosne uređaje napalm bombe
sexy bombe
novog uređenja Australije.”

Osim toga, posebno je za poetiku *Kiberlaboratorije* važan kontekstualni horizont, formiran od aluzivno-metaforičnih

momenata (npr. naslov zbirke), koji upućuju na mnoge uticajne ideje (post)feminističke teorije, npr. na misao Done Haravej (Donna Haraway), te Fejt Vajlding (Faith Wilding).

Navedeni postupci približavaju nas zaključku da prostor pesničkih praksi može biti i polje smene rodnih dominanti, ali i pokazatelj umnožavanja mogućih (de)konkretizacija pesničkog subjekta, heterotopije same instance koja produkuje lirski govor. Subjekt poezije Natalije Marković:

“vetar pokušava
da preslika u nešto,
hiper nešto što je slično obliku.”

Na već dobro poznatim osnovama decentralizacije subjekta i slike sveta (na putu od avangarde do postmoderne), poezija autorke *Kiberlaboratorije* nastaje kao primer nepristajanja na bilo koji unapred zadat obrazac pevanja.

Kada je reč o poeziji **Ane Seferović** (1976), nakon debi-tantske zbirke *Duboki kontinent* (2000), u umetnički ubedljivijoj knjizi *Beskrajna zabava* (2004), uočava se kao distinktivno obeležje u korpusu mlađeg pesništva svojevrсни postupak ispitivanja granica minimalističke estetike, u svrhu tematizacije dosade, melanholije, stagnacije životnih snaga, kao rezultata povlačenja metafizičkih obzora iz svakodnevice. Morfološki segmentirajući pesme, najčešće odustajući od strofoidnih oblika izdvajanjem svakog stiha ponaosob, težeci iskazima i sporadičnoj metaforizaciji koji ne izazivaju uočljivije digresije ili pak vidljivije umnožavanje semantičkih mogućnosti, pesnikinja oblikuje niz najčešće minijaturnih oblika, koji su ponekad, ipak, blizu izneveravanja zadatog koncepta analogije između formalnih rešenja, smisaonih pozadina pesama, i privatnosti lišene metafizičke “dramatike”. Primer izvesnog odstupanja od najčešće dosledno sprovedene oblikotvorne strategije je, čini se, prenaplašena ironičnost naslova zbirke, čime se donekle napušta pozicija letargično-pasivnog subjekta i nagoveštava doza kriticisma spram savremenog sveta. Čini se da bi izvestan vrednosni uspon sledeće knjige Ane Seferović mogao skrenuti veću pažnju na kvalitete prethodnih.

Specifičan status među autorima i autorkama mlađe generacije ima **Jasmina Topić** (1977) – objavila je do sada četiri zbirke pesama, a deo kritičke javnosti njen opus pre svrstava među dominantna poetička strujanja, nego u okvire mlađe pesničke scene. Međutim, čini se da je Jasmina Topić svoju najubedljiviju knjigu pesama objavila 2001. godine (*Pansion*.

metamorfoze, druga po redu u njenom opusu). U njoj je stih organizovan delimičnim uklanjanjem interpukcijskih znakova, čime se umanjuje predvidivost smene rečeničnih fraza, i omogućava da se rečenični tokovi čitaju i odelito i integralno. Takav postupak pogodovao je i interpoliranju metaforičnih sintagmi koje su delom podržavale, ili pak smisaono zatamnji-vale ispitivanje dosluha kreativnog čina, sa nijansiranim metamorfozama osećajnosti (što je, u poetici apostrofirane zbirke, često analogno transformacijama identiteta), i sa pojačanom perceptivnošću vizuelno-auditivnih senzacija iz neposrednog okruženja. Tako se u pesmi “Preduslov”, paradigmatičnih postupaka za pomenutu zbirku, sreću stihovi:

“Veče zora određena svetlosna nijansa
Samo i opet usmereno jedino ka svetlu
možda Obnevidela
Ali prostor je bezbojan...
Čekam uvek
čekam po presudi kao virus u krvi
kao grudobolja što savršeno prijanja
uz pevanje.”

Nakon *Pansion. metamorfoza*, jedne od najuspelijih pesničkih knjiga poslednje decenije u okviru mlađe generacije, nastaje zbirka *Romantizam* (2005) i od nje nešto ubedljivija *Tiha obnova leta* (2007), koje ipak pokazuju slabosti povratka na sintaksičke pravilnosti i insistiranja na refleksivno-ispovednoj lirici kontinuirano-kompaktne forme, budući da neretka iskliznuća u sentimentalnost i nefunkcionalnu taksativnost intimnih previranja podrivaju očigledno autorkino pouzdanje u preklapanje “iskrenosti i autentičnosti” (Lionel Trilling).

Iako je očekivano da je intertekstualnost, manje ili više zastupljena, jedan od nezaobilaznih poetičko-tvoračkih principa do sada pominjanih autorki, svakako bi valjalo izdvojiti **Sonju Veselinović** (1981), u čijem dosadašnjem radu se odražava pojačana poetička svest o zavisnosti čina literarne kreacije od samosvojne dinamike intertekstualnih relacija. U njenoj *Poemi preko* (2008), delu nepodložnom stabilnom žanrovskom određenju, ostvarena je, pre svega, problematizacija identifikacionih relacija između destabilizovanog identiteta i njegovog tekstualnog “odraza”, ili je pak, srodno tome, još jednom istaknuta, “na ramenima” iskustava postmodernizma, oblikotvorna snaga diskursa po sam identitet.

“Baštinim sve kućne duhove.

Baštinim sva dodatna imena, nikad suvušna”, konstatuje neustaljeni pesnički subjekt. U intenzivnom intertekstualnom dijalogu sa stvaralaštvom Marine Cvetajeve (*Povest o Sonječki*) nastaje tekst Sonje Veselinović, segmentiran na delove različitih žanrovskih osnova, od zapisa nalik dnevničko-biografskim, preko lirskih proza, često bez obavezujuće markiranosti početka/kraja teksta, do pesama maniristički-humorne promene senzibiliteta. Ta (uslovno kazano) poema tako postaje podložna rizomskoj ekstenziji, dehijerarhizovanom umnožavanju polja igre literarnim konvencijama, čitalačkim očekivanjima, te, sasvim autoironijski, sopstvenim pokušajima razrešenja neustaljenosti sopstva. Čini se da, tek povremeno, neznatno bacaju senku na *Poemu preko*, jednu od uzbudljivijih debitantskih knjiga poslednjih godina, samopreispitivanja identiteta kroz insistirajuća, ogoljena, time i donekle naivna pitanja (centralizujuće vrednosti, ali na sreću, ne i snage po tekst poeme Sonje Veselinović), i sporadična dosledna izvođenja lirizovanih iskaza podobnih (unapred zadatim) teorijskim, postmodernim modelima.

Ne tako daleko od namera prethodne autorke, **Ivana Velimirac** (1976) najdoslednije istražava u težnji ispitivanja strukture palimpsesta kao imanentne osobnosti tekstualnosti. U njenoj debitantskoj knjizi *Drevni dečak* (2003) odražavaju se stiliska neprenaglašenost i ravnoteža, kao i formiranje mreže simbola koji bi učinili da se tekst pesme ukaže kao poslednji, vidljivi sloj reaktuelizovanja, prevladavanja, prikrivanja, dopisivanja potisnutih, zaboravljenih, diseminiranih slojeva teksta, samim tim i znanja, sadržaja, koje prethodeći diskursi sadrže. Sa svakim novim pristupom tekstu, posebno u vreme epohalnih preokreta, centralna simbolička figura zbirke Ivane Velimirac, *drevni dečak*, “biće prelaza”, u kom se objedinjuju i aktivnosti svih kreatora palimpsesta, i svih interpretatora,

“s mitom novog početka skuplja svoje kamenčice
i pere ih u plitkim kadama otkopanih naseobina
ispod ugljenisanog pepela,
svakom potopu dodajući kapljice ispiranja.”

Čini se i da bi ova selekcija mladih pesnikinja ostala donekle nepotpuna bez pominjanja novih preispitivanja rodne samosvesti u pesničkim tekstovima **Jelene Savić** (1981) i **Ljiljane Jovanović** (1980); takođe ne bi trebalo zaobići neoromantičarsko-egzistencijalistički, formalno ekstenzivni lirizam **Sandre Nešović** (1977), jedne od najproduktivnijih pesnikinja

mlađe generacije, novo preispitivanje semantičkog potencijala kolorita u lirici **Sonje Jankov** (1985), te poeziju i rad na performansu **Dragoslave Barzut** (1984). Ovim se niz mladih spisateljica svakako ne mora okončati, budući da se na mlađoj pesničkoj sceni vidljivije ne umanjuje tendencija umnožavanja različitih vidova “ženskog pisma”.

Raspon poetičkog “klatna”: od “reanimacije” metafizike do konceptualno-ironijske estetike

Do sada pomenute pesnikinje čine provizurnu skupinu, ipak heterogenu samim rasponom mogućih (trenutnih, za analizu funkcionalnih) stabilizacija pesničkog subjekta, od dinamične figuracije feministički beskompromisnog glasa pod smenom/strujanjem znakova, slika, simulakruma savremenih cyber-kultura, medija, političkih diskursa, do intimnistički-ispovedne neposrednosti sentimentalističke provenijencije. Neustaljenu homogenost poseduje i nehotimično oblikovana grupacija mladih autora, čiji senzibilitet oscilira od lirsko-monološke do reflektivno-metafizičke paradigme, uz nešto izdvojenije slučajeve neoavangardne, ili konceptualne estetike. Čini se da nije bez značaja i činjenica da se i važan deo generacije, prethodeće autorima koje ćemo ovde navesti, formirala u sličnim poetičkim okvirima – Ana Ristović, Petar Miloradović, Miša Pasujević, Borivoj Vezmar kao predstavnici, uslovno rečeno, lirskih “obrazaca” pevanja, i Nenad Jovanović kao pesnik čija poetika nije bez duga neoavangardnim pristupima oblikovanju pesničkog teksta. Daje se naslutiti, dakle, nejak, ali ipak prisutan poetički kontinuitet između dve generacijski bliske skupine pisaca.

Najpre, teško je prenebregnuti činjenicu da je druga knjiga pesama **Petra Matovića** (1978), *Koferi Džima Džarmuša* (2009), jedna od estetski najpotpunijih zbirki u generaciji. Autor najčešće uspeva da nadiđe iskušenja olakog oslanjanja na jednu razvijenu alegorijsko-paraboličnu sliku, opredeljujući se pre za usitnjavanje, umnožavanje alegorijskih polja, mimikrijski zaklanjanih iza tona koji, čini se u prvi mah, ne traži postojanija značenja iza delimično narativizovanih iskustava. Tako predloženi sadržaji ulančani su ili poentirani refleksijama, iskazima kojima je data brižljivo odmerena kontekstualna moć, ponekad do mere potpunog smisaonog konzistiranja pesme. Na takvim

oblikotvornim osnovama Matović stvara liriku u kojoj tematizuje privatnost u provinciji (često njene trivijalne aspekte), ili pak statične situacije percipiranja naizgled minornih promena u okruženju subjekta (npr. prelamanje svetlosti kroz pepeljaru, smena mirisa u vazduhu, pokreti pri radu na računaru). Takvi momenti često su oblikovani analogno nizanju tek nekoliko kadrova minimalizirane dinamike. Stihovi pesme "Pred nevreme" reflektuju nagoveštene postupke:

"Neko tu prepoznaje osećanja, ja samo sliku:
šljunak kako se kreće po rečnom dnu. Ovo nije
mesto za snove: kuhinjska stolica ulegla u rečni
sprud, belutak zadržava kesicu, lišće se diže
u spiralu: odlazim pre nevremena. Sve u jednom kadru."

Metonimijsko poistovećenje Džarmuševe figure i odsustva montažnog reza, već u samom naslovu zbirke, sugeriše načine oblikovanja pesničkih slika kojima Matović teži. Izuzev pomalo nezgrapnog intertekstualnog povezivanja sa antičkim svetom (pored niza inventivno upletenih aluzija na autore modernog pesništva), *Koferi Džima Džarmuša* su knjiga pesama koja nagoveštava opus zapaženog statusa u srpskoj savremenoj literaturi.

Autor zbirke *Klatno se boji letenja* (2006), **Dragan Radovančević** (1978), pak, ima na umu raznovrsnost modernističkih podozrenja pred mogućnošću dovršenog, rezultatima samoopravljanog poimanja sveta, kao i postmoderne varijacije o jeziku kao polju konstrukcije dometa i oblika (sa)znanja. Ipak, on nastoji da napravi iskorak ka kontemplativnom izrazu koji podrazumeva kognitivno-konstruktivne procese, ali se na njima ne zadržava i ne teži njihovoj demistifikaciji, već se pre svega usredsređuje na nedoumice, preispitivanja, reakcije subjekta pred iluzijama, prividima koji ispunjavaju njegovo okruženje.

"Svetleći mehanizam mami da ga dotakneš,
ali se plašiš sivila koje prebiva u njemu", nalazimo u jednoj od pesama. Promišljanja u maniru "eruditnog skepticizma" (kako je već primećeno u kritici), u kojima se sporadično taje i hotimično formirani tropi bojani paradoksalnošću, i, sa druge strane, metapoetska (ponekad prenaglašena) ravan, sve doče o autoru koji ume da održi ravnotežu između evidentno prihvaćenih imperativa poetičke kompaktnosti, i često nezaoobilaznih opiranja samog pesničkog teksta takvoj (iziskivanoj) monolitnosti.

Među mlađim pesnicima izdvaja se i **Vladimir Stojnić** (1980), autor knjige pesama *Vreme se završilo* (2008), u kojoj je moguće uočiti jedan od retkih pokušaja, u generaciji, obnove pesništva koje nije rezervisano pred metafizičkom pozadinom kategorija kakvo je, npr. vreme. "Vezujemo dane u sećanju riba", konstatuje lirski glas, preplićući na srodan način vremenske planove u mnogim pesmama pomenute zbirke. Ne zadržavajući se na jednom morfološkom modelu (od intenzivne smene sintaksički spregnutih fragmenata, do prenošenja smisaonog težišta pesme na poentirajuću završnicu, uz pouzdanje u metafizički domet metafore), Stojnić u svojoj prvoj knjizi reprezentuje izraženu poetsku samosvest i nagoveštava stalan rast estetskih rezultata. Njegove nove, umetnički zrele, veristički ustrojene pesme koje se mogu čitati u periodici, ukazuju se i kao plod prevođenja već obrađivanih tema (metafizička priroda vremena) u ravan relativizovanja svakog pokušaja potpune rekonstrukcije i interpretacije događaja iz prošlosti. **Uroš Kotlajić** (1982) je, pak, autor čija je za sada jedina, nevelika zbirka *Iris* (2008) bazirana na evidentnoj nameri da naslovi zavodljivo sugerišu značenjski opseg pesama, da bi već uvođenje naporednih tropa neretko epifanične prirode, izneveravalo očekivanja zadata naslovnim određenjem i preuređivalo ravan reprezentacije (luka, ulica, cirkus) u "arhipelag" metaforično-opalizacijskih polja (čija pojava, odnosno izostanak, često vrednosno selektira Kotlajićeve pesme).

"Mekano staklo stopljeno oko ramena
prsti od trnja Dugačka crna kika

Licem toplja kao srna plovi Kocka", niže se beočug začudnih slika koji tek uslovno, u većini pesama *Irisa*, ima svoj završetak. Nezavisno od toga kakva će biti sledeća zbirka Uroša Kotlajića, njegov pesnički prvenac svakako svedoči o retkom talentu.

Navedeni autori, u meri koja se najčešće menja od pesme do pesme, uglavnom razložno koriste mogućnosti reaktiviranja različitih oblika neomodernističkih senzibiliteta, pretežno ne dozvoljavajući ulazak u zamku anahronog pesničkog govora. Sa tim iskušenjem susreće se i **Enes Halilović** (1977) u za sada svojoj najzapaženijoj zbirci *Listovi na vodi* (2007), u kojoj često posredstvom pastiša pesničkog izraza ranijih epoha, uz sporadično ulančavanje anegdotski uobličениh scena, najčešće svedenim izrazom i intertekstualnim vezama sa antikom, teži poentirajućim završnim stihovima koji ukrštaju individualno

i kolektivno iskustvo. Čini se da je nenametljiva ironija, onda kada se Halilović odluči za nju, najčešće zaslužna za zadovoljavajuće estetske rezultate. **Nikola Živanović** (1979), pak, koristeći nešto širi izbor umetničkih postupaka, služeći se, ne uvek istim uspehom, i vezanim stihom, organizuje perspektivu pesničkog subjekta istrajavanjem u osobenom rezigniranociničnom senzibilitetu. Istančanija leksika podigla bi estetski nivo često uspelih pesama njegove do sada najpotpunije zbirke *Astapovo* (2009), bazirane na kompaktnim alegorijsko-paraboličnim osnovama i okrenute prevashodno svakodnevicu. U dosluhu sa uticajnim poetikama prethodnih epoha (npr. ekspresionizma) je i poezija **Milana Dobričića** (1977), autora koji se takođe ne uklanja od tzv. "velikih" tema (metafizička priroda smrti, prostora, vremena), ali uspele estetske rezultate postiže tek udaljavanjem od uticaja neoekspresionističkih umetničkih postupaka.

Na izraženiju nehomogenost ovako izdvojene provizorne skupine autora utiču prevashodno poetike **Miloša Živanovića** (1976), i **Bojana Samsona** (1978), budući da se u njima može, sporadično, prepoznati manir smene pesničkih slika i iskaza koji reflektuje izvestan dug delu generacije pesnika afirmisanih krajem sedamdesetih, i posebno tokom osamdesetih godina, na talasu postmodernih tendencija (Vojislav Despotov, Vladimir Kopicl, Nebojša Vasović). Dok Miloš Živanović u svojoj zbirci *Ignore The Nightmare In The Bathroom* (2006) uglavnom ostvaruje duže, narativizovane pesničke oblike, u kojima je vidljiva veština nizanja slika čija raznolikost biva prevedena u očuvanje jedne jedinstvene osećajnosti (život na društvenoj margini, usamljenost u egzilu), Bojan Samson teži izrazu koji, najčešće podržan humornim obrtima i dosluhom sa estetikom rok-poezije, opisuje tematsko-motivski krug od samoironičnog pristupa sopstvenoj privatnosti do demistifikacije socijalnog i političkog konteksta. Reč je, svakako, o dva pesnika čije naredne knjige mogu doneti zanimljive estetske rezultate.

Pesnik čiji rad vidljivije pokazuje širinu raspona poetskih tendencija među izdvojenim autorima je **Marjan Čakarević** (1978), delom zbog poetike svoje druge zbirke *Paragrad* (1999), ali prevashodno zbog pesama koje se mogu čitati u periodici, a koje najavljuju spev *Sistem*. Naime, Čakarevićeva poezija je pozicionirana na anti-metafizičkom, anti-lirskom polu mlađe pesničke scene. Već u *Paragradu* vidljiv je konceptualni okvir koji kategoriju prostora predočava kao polje konstruktivnih

činova, u kom ogoljeni relacionizam između objekata, forme njihovog razmeštanja, smenjuju svako drugo moguće pripisivanje smisla, značenja, metafizičkog objašnjenja. Vrednosni pomak je uočljiv u pesmama očekivanog *Sistema*, u kom na tragu pomenutih postupaka *Paragrada*, konceptualna postavka zahvata subordiniranu, hijerarhizovanu metajezičku paradigmu. Za oblikotvornu strategiju koju Čakarević primenjuje reprezentativna, je npr. metajezička eksplikacija pojmova “bela tačka” (“teži apsolutnom minimumu”, “aktivno ništa”), “aktivna tačka” (“objavljuje se kao svest tačke”), “integralna tačka” (“osmišljava i usebiujedinjuje”), “apsolutna tačka” (“poništava potrebu za postojanjem/ svih ostalih tačaka u sistemu”). Očigledno je da se kao moguća značenja mogu prepoznati mehanizmi izgradnje metafizičkih, ideoloških, ali i poetičkih sistema.

Novi oblici aktivizma: poezija u “telu” politike

Bitno je dodati i da jedan deo mlade generacije pesnikinja i pesnika (među kojima su, npr. Dragoslava Barzut, Tamara Šuškić, Ana Seferović, Bojan Samson) dopunjuje svoj rad na pesničkom tekstu izvođačkim aktivnostima, vidljivijim “unošenjem” svojih pesničkih dela u prostor javnog, kulturnog, društvenog delovanja i prevrednovanja, posredstvom čina performansa, angažovanom govornom poezijom, aktuelizovanjem stvaralačkog akta kao političkog gesta. Poezija **Dragane Mladenović** (1977) nastaje upravo kao potvrđivanje važnosti aktivacije takvih socijalno i politički nepomirljivih tendencija u pesništvu. U jednom od najopsežnijih opusa u generaciji (do sada pet samostalnih, i jedna koautorska zbirka), posebnu pažnju zavredjuju knjige pesama *Tvornica* (2007) i *Omot spisa* (2008), bazirane na varijacijama postupaka literarnih intervencija u okvirima odabranih paraliterarnih polazišta raznovrsnog porekla, od letopisnih beležaka do dokumentarističko-birokratske faktografije, pri čemu autorka pri selekciji takvih prototekstualnih osnova najčešće poseže za diskursima koji su vidljivije podložni upotrebnoj vrednosti od instanci političke moći. Otuda u poetici Dragane Mladenović postaje uobičajena, često sarkazmom podržana, upotreba npr. pravnih formi i tome podobne leksike, te se možemo sresti sa “zakonom o javnom beleženju pesama (od a do ć)”, po kom:

“javni beležnici pesama
užívaju radne prostorije
(...)

bukvu s prozora ili bar
izelicu krošnju”, i kojima je zakonodavno propisano da “od
onog što pretekne” u tekstu, mogu zamotati u “fišek za uši”.

U njenoj poeziji dolazi, dakle, do neretko (crno)humorne re-
semantizacije diskurzivnih obrazaca i ogoljavanja mehanizama
društveno-političke kontrole koji usmeravaju proizvodnju znače-
nja. Ostvarivši u *Tvornici* (uz dosluh sa postupcima konceptualne
estetike) svojevrsnu rekapitulaciju i kritiku ideološko-socijalnih
okvira javnog i privatnog života bivše SFRJ, u *Omotu spisa* pesni-
kinja, ne bez duga (pre idejno nego u ravni postupka) postmo-
dernističkim preispitivanjima i demistifikacijama konstruktivnog
“lica” istorije, bavi se odjekom, interpretacijama, recepcijama mar-
ginalizovanih zapisa događaja različitih epoha, problematizujući
separativnost, autonomnost samog spisateljskog čina u odnosu
na društveno-politički kontekst. Senzibilitetom ne tako daleko od
pesništva Dragane Mladenović, uz znatno izraženiju eksplicitnost
stihova, nastaje poezija **Dejana Čančarevića** (1975), posebno an-
gažovano-denuncirajućeg pristupa nacionalizmu u svojoj drugoj
pesničkoj knjizi, *1871. narativnost. patriotizam* (2007). Često ne-
konvencionalno-urbanog govornog idioma i beskompromisno
reskih iskaza, autor ostvaruje stihove izražene nepomirljivosti
prema patriotsko-ideološkim apoteozama, bez suzdržanosti pred
bilo kom obliku institucionalizovane moći :

“dok sa mrtvog kamena
isparava

nafarbana bleđa trobojka

i patriotski topla
mokraća

u državno hladan vetar
i ustavno pustu
hladnoću

passoša.”

Na sličnom tragu, načelno posmatrano, mada uz nezane-
marljive poetičke razlike, nastaje i poezija **Siniše Tucića** (1978),

novosadskog pesnika u čijem opusu (do sada tri pesničke knjige) posebno mesto zauzima za sada poslednja, i umetnički najzrelija zbirka *Nove domovine* (2007). Uglavnom formirajući pesme kontinuiranim narativno-ironijskim deonicama, Tucić se često bavi pitanjima egzistencije na socijalnoj margini, ustaljenim formama savremenog življenja, te konvencionalnim oblicima političkog diskursa:

“Šta nam je potrebno?

Tri zaklana čoveka,

Zaklana noževima na rasklapanje

Jednog crnog, jednog žutog, jednog belog

Da bi upotpunili sliku multikulturalizma”.

Kao i Siniša Tucić, i **Maja Solar** (1980) je jedan od zapaženijih autora mlađe novosadske pesničke scene. U njenoj za sada jedinjoj pesničkoj knjizi *Makulalalalatura* (2008), ostvaruje se često (neo)konstruktivistički, manifestno-feministički, anti-logocentrični koncept oblikovanja pesama, posebno interesantan usled istraživanja mogućnosti inkorporiranja teorijskog/filozofskog diskursa u već dobro poznate oblike (neo)avangardnog i postmodernog izraza. Pri tome se donekle uzmiče pred mogućnošću da se time postigne samo još jedna manifestacija dekonstrukcijske literarizacije neknjiževnih oblika pisanja, budući da se daje naslutiti težnja da teorijski iskazi zadrže dobar deo svoje diskurzivne logike i u pesničkom tekstu. Tome svakako ide u prilog uvođenje pratećih fusnota, pri citiranju dela npr. Hegela i Deride. Vidljivo je i da autorka u potpunosti odstupa od svake naznake hajdegerijanskog preplitanja/preklapanja “mišljenja” i “pevanja”.

Osim toga, tekst pesme Maje Solar se (samo)razgrađuje kao mogući nosilac maskulino-ideoloških nazora, ali i centralizuje pod uslovom čitalačkog prepoznavanja pesme kao nedvojbeno političko-angažovanog gesta, uverenja koje je zapravo integrativne snage za sadržaje *Makulalalalature*. Aktivističko-feminističkom usmerenošću pesničkog glasa:

“dobila sam prvu nagradu

za sve uloge koje mi nameću

polizala sladolede od

heteroseksualnih imperativa”, poetsko-izvođačkim delanjem u okvirima umetničko-angažovanih grupa i programa (“Pesničke rupe”, “LILITiranje”), književnokritičkim tekstovima, te poetički samosvesnom reaktuelizacijom iskustava ne-

oavangardnog pesništva, rad Maje Solar učestalo podseća na problematičnost teza o lakoj razdvojujivosti pesničkog od političkog čina. Očigledno je i da ne bi bilo sporno poeziju Maje Solar svrstati u provizornu grupaciju pesnikinja naznačenih na početku ovog teksta, ali se čini prikladnim izdvajanje u ovom završnom delu, budući da se time uputno “zatvara krug” začet naznakama feminističko-poetskih tendencija – oblici aktivizma na mlađoj pesničkoj sceni često su tesno povezani sa preispitivanjem rodnih obrazaca.

Na kraju, sledi li se slobodna analogija sa stavom da “fotografisati znači pridati važnost” (Susan Sontag), panoramsko “fotografisanje” savremene pesničke produkcije najmlađe autorske generacije u Srbiji svakako da podrazumeva i sugerisanje rasta relevantnosti pomenuti autora u kontekstu savremene srpske književnosti. Osim toga, naznačeni “portret” je teško održive kompaktnosti, sačinjen od poetika (uglavnom) u otporu prema unificiranosti, često dinamiziran pojavama novih imena i zadobijanjem (ili gubljenjem) zapaženijeg prostora u aktuelnoj kulturi publikovanjem novih zbirki kojima kritička javnost teško oprašta moguće ponavljanje nesigurnosti iz debitantskih radova. Osim toga, “portret” ovde predočene generacije, u nekom od sledećih navrata, biće verovatno moguć tek uz promenu “pozadine”, koja bi, u tom slučaju, bila znatno bliže “centralnoj sceni” pesništva u Srbiji.

Mirnes Sokolović

Poslije kraja: raspršena kulturna memorija i usamljeni glasovi u epohi nove zarobljenosti

Budemo li više puta egzaltirano pominjali rat kao *kulturni događaj* koji je presudno prethodio stanju kojem danas nazočimo, posluživši devedesetih, poput prave apokalipse ili potopa, poslije kojih u društvenim i kulturnim okružjima više ništa nije smjelo niti moglo ostati isto – onda ćemo ponajprije razmišljati o tome kako je rat umnogome anticipirao aktuelnu epohu nove praznine i dirigovane oskudnosti, o tome, dakle, kako je rat poslužio tek kao banalni uvod u kulturno stanje sustavne proizvodnje odsustava i svekolikog osipanja društvenih datosti, što danas determinira *strukturu osjećanja* čitavih generacija. No, potrebno se na početku odmah upitati i unekoliko razjasniti – šta je to konkretno što je rat donio kulturnim i društvenim gibanjima u južnoslavenskim okvirima, osim vehemেন্টne intervencije u povijesnopoetički razvoj kulturnih formi poslije koje će, recimo, postmodernizam ostati nepovratno uzdrman, njegova muzealnost i metafizijski eskapizam trajno osporeni, pred imperativom za *dokumentarnom elaboracijom zbilje*, koja je jedina mogla dohvatiti i estetizirati svjedočenja *stvarnih svjedoka*. Sve to će presudno determinirati književne žanrove, neovangardistički ih inovirajući strukturama po-etičkog angažmana autora i faksije, te će ponovno inauguirati književne kategorije *istine, morala i objektivnosti* kao relevantne. Jer će se sama stvarnost, kako piše D. Ugrešić, otjelotvoriti na sliku i priliku postmodernističke muzealnosti, koja će se posvetiti citiranju totalitarizma.¹

Osim, dakle, te vehemencije koju je odaslao u gibanje konkretnih kulturnih ili poetičkih normi, rat je postratnoj ili postpotopnoj generaciji namrijeo u nasljedstvo i još jednu datost:

¹ Dubravka Ugrešić, *Kultura laži. Fabrika knjiga*, Beograd, 2008.

rušenjem svakog oblika sintetičkog jugoslovenskog kulturnog imaginarija, razdiranjem njegova tkiva koje se provele tri centrifugalne sile, okupljajući osamdesetih i devedesetih nacionalno kulturno pamćenje, kulturna se memorija u javnom prostoru sustavno otjelotvoravala na sve oskudniju sliku i priliku, zatvarala se u sve uže okvire, odbijajući sve disidentske elemente iz svoga sve čistokrvnijeg tkiva. Te je tako *postpotopnoj generaciji*, recimo, otkriti na svome jeziku djelo antitotalitarističkih jugoslovenskih autora koji su ostali vjerni po-etičkim postulatima i u nacionalističko doba *omasovljenog pojedinca i cvjetanja mase*, a da je pri tom literatura ostajala estetski relevantna i inovativna u širim istočno/centralnoevropskim okvirima, predstavljalo nevjerojatno otkriće, pravo prosvjetljenje. Moglo bi se reći da je u tom smislu bilo vjerovatnije otkriti srodnog autora u centralno/istočnoevropskim književnosti, pa onda zaobilazno doći do autora u svom jeziku. No kakogod, nakon rata, mladi autori vrijednu tradiciju nikako nisu mogli naslijediti, oni su je neizostavno svagda morali steći. Jer, čitav je jedan svijet, jedan *bivši svijet*, jedan potonuli svijet, bio *preveden u prostor stvarnog-nestvarnog: dakle, u prostor literature!*

I otud je razumljivo da jednoj generaciji koja, pri tom, egzistira na ruševinama, u vječitom stanju kulturnog opustošenja i neizvjesnosti, u kojem je jedino izvjesno da će sutra biti sve gore nego danas, da će sljedećeg jutra sve postojeće i utješno u kulturi iščeznuti u dirigovanoj oskudnosti i proizvodnji odsustava, nije ništa drugo preostalo nego da se vrate literaturi, odnosno tradiciji koja će pružiti mehanizme utjehe i uzuse analitičnosti u raščinjavanju nove stvarnosti. Takav povratak literaturi tu nekolicinu mladih autora definitivno je odagnao na marginu, izvan nacionalnog polja kojeg su stvorili centri moći, obnavljajući totalitarističke entitete u društvu i kulturi koji će skoljavati pojedinca i nakon ratnog egzodusa, kojeg su potonji entiteti prethodno donijeli. Slično kulturno zbivanje povratka literaturi i marginalizacije disidentske strukture primjećuje Josif Brodski u pedesetim godinama u Rusiji, kada je čitav naraštaj, *po svojoj etici se oslanjajući na književnost*, bio prinuđen trpjeti represiju i *ispasti iz igre*.² U trenutku kada u doba postraća trojni nationalsistem u BiH, kako vrijeme bude odmicalo, postane sve isključiviji, kada definitivno i sasma izvjesno stvori sopstveni kanon sa svetim djelima i režimskim autorima, kada počne društveni prostor legitimizirati tim kulturnim strategijama, jedna struktura mladih autora/ica, etički

2 Josif Brodski. *Soba i po. Russika*, Beograd, 2008.

se oslanjajući na disidentsku literaturu, samoizopćit će se iz tih matica i poetičkih praksi koje diktiraju centri nacionalne moći, stvarajući svojim poetičkim imaginarijem i kritičnošću prosedeu u kulturi disidentsku strukturu ili antitotalitarističku protutezu, koja je u stanju stalnog i ubrzanog konstituisanja. Pripadništvo takvoj protutezi pjesnika će odagnati u neku vrstu poslaništva, u stanje sumanutog i usamljenog glasnika, koji poput *jurodivog* govori *istinu o stvarnosti* metaforičnim jezikom, izgledajući sasvim groteskno u okvirima nijeme društvene i kulturne pustoline, koju su sužavanjem i getoiziranjem prostora stvorili centri moći.

Taj melanž kulturnog bezdomlja i izopštenosti izvan kulturnih nacionalnatica, taj melanž praznine i samoće, predstavlja dominantnu strukturu osjećanja nove generacije, čija djela unekoliko donosi ovaj izbor. Naslijedivši kategorije angažmana i kritičnosti iz antiratnog pisma, ali i cijelog dvadesetovjekovnog centralno/istočnoevropsko antitotalitarističkog imaginarija, pod pritiskom nove stvarnosti, izbjegli su postkomunistički refleks gađenja prema stvarnosti, koji je karakterističan za postsocrealističke istočnoevropske književnosti,³ primjenjujući prosedeu kulturne i društvene analitičnosti u raščinjavanju tranzicijske postjugoslovenske svakodnevnice, koja je figurirana sveopćom traumom i neupokoženim totalitarističkim himerama.

Pjevati kritično o novim idolima i dogmama iz neposrednog postratnog viktimizacijskog konteksta, iz konteksta ratne traume koja se sustavno instrumentalizira, znači vratiti se pisanju iz unutrašnje pobude, pisanju kao izopćeničkom poslu, znači otkriti se kao sumanuti *glasnik* u konstatovanju društvenog stanja, o čemu se sustavno šuti, što se kažnjava. Upravo takvom gestom otkriva nam se poezija **Almira Kolar**, koja herbertovski *semantički prozirno* prati kroniku našeg *postpotopnog sunovrata*, što je osovina oko koje Kolar varira pregršt intertekstualnih aluzija i autentično skovanih figura posvećenih dohvatanju zbilje, koja je determinirana autsajderstvom i moćništvom. Upravo je, dakle, Kolar autor uspjele kovanice o postpotopnom krajobrazu postraća, koji je dinamiziran stalnom tendencijom sveopćeg sunovrata koji posvuda ostavlja svoje tragove. U pjesmi u kojoj zasniva svoju postpotopnu poetiku, iz recentne postratne perspektive, *u prvu zimu nakon potopa*, pjesnički subjekt dovodi u fokus *slijepog maestra mrtvog puka* koji kroči ka *trijumfalnoj kapiji sunovrata*, pomišljajući na definitivnu protustavljenost prijesto-

3 Endru Baruh Vahtel. *Književnost Istočne Evrope u doba postkomunizma. Stubovi kulture*, Beograd, 2006.

Ija kraljeva i (ironično) prijestolja prosjaka: u konačnici, redanje slika postpotopnog pejzaža izazvat će jedino strepnju što tinja pred rebrom pjesničkog subjekta.

Ništa manje autentična i efektna nije ni metafora *tamnice*, kojom Kolar u istoimenoj pjesmi označava društvo – u pitanju je tamnica, dakle, koja je autsajderskom pjesničkom subjektu jedina preostala na *posljednjoj podjeli darova*, tamnica kojom figuriraju misionari iz daleke zemlje Božije, koja ima geto, prinčev dom, grobove s pogledom na trošna zdanja naslijeđa – tamnica koja izopćeni subjekt odagnava u noć, kada se jedino usuđuje prezirno koračati njenom granicom, braniti se ironijom. Upravo se noć u Kolarevoj poeziji otkriva kao presudna u profiliranju subjekta njegove poezije: u toku noći u pjesmi *Noć, ljudi i psi* će biti i ustanovljena njegova prava vrijednost poete, blagodareći činjenici da će biti promaknut iz noćnog čuvara, a takvo postajanje poetom će se označiti kao sasvim primjereno rođenju novog poretka. Figura noćnog čuvara u Kolarevoj poeziji presudna je u zasnivanju svojevrsnog autsajderstva njegove pozicije: odatle proizlazi i kritičnost u poluironičnoj prijetnji novom poretku u pjesmi *Susreti*, u kojoj pjesnički subjekt u osvit dana, izmučen nesanicom razmišlja o prvom udarcu, dok u lijevoj ruci nosi pregršt novih stranica, a u desnoj skrivenu stranu pera – oštricu. Takva prijetnja u ironičnim i aluzivnim poetskim variranjima u pjesmi *Četiri riječi* bit će demonstrirana u vidu kulturne i društvene analitičnosti, kojom će se označiti nekoliko temeljnih ideologema proizvedenih u bošnjačkoj kulturi u zadnju deceniju i pol: Kolar će označiti stanje produženog rata koji se realizira u inoviranoj i svejednako odanosti dogmi, koji legitimizira uspon birokratije, koji instrumentalizira traumu (*nekrologija zalazi u usmenu literaturu*), koji tek sada računa na ranjenike, slanjem telegrama o slavi i smrti, spaljivanjem preostalih rukopisa. Priču o znakovlju i slavi, o historiji i pravdi, Kolar će izvesti u širi južnoslavenski kontekst u pjesmi *Prolog*, koja amblematski iz postratne pozicije govori o Drugom (*bezbožnička braća*), koji također snivaju iste ideologeme, a takva dvostruka odanost historiji, slavi i pravdi u konačnici bit će označena u proročanskom zaključku pjesničkog subjekta:

“Znam da smo vječno razdvojeni
ostajemo vjerni svojim stranama
očekujuć’ trijumf il’ sunovrat krajnji.”

Kao protutežu viktimizaciji i manipuliranju mrtvim, Kolar će u *Nekrologu ocu* ispjevati elegiju o smrti pojedinca, koja une-

koliko zadobija i univerzalističke konotacije, dozirano uzdižući tugu nad pojedinačnim slučajem do lamenta nad smrću čitavog mentaliteta ili strukture osjećanja, što je znakovita i univerzalna emocija u traumatičnom kontekstu u kojem pjesma nastaje, koji je obilježen konkretnim društvenim sveprisustvom smrti i prijevremenim umiranjima jedne generacije. Letargičnost jeste sentiment koji će se realizirati i u pjesmi *Requiem za Kijevskog*, koja je konačno pobrojala sve preokupacije Kolareve poezije, ocrtavajući beznadežnost izopćenog pjesničkog subjekta u drami koju mu priređuje društvo i epoha kojoj nazoči; borba s tim datostima, koja je u pojedinim pjesmama demonstrirana u formi prijetnji i konačnog obračuna, ovdje je konačno stišana u sentimentalnom mirenju s nepromjenjivošću svijeta i pristanku na sopstveni ništavan status i izopćeništvo.

Ako je kontekst i epoha koji provociraju poeziju kod Kolara ponekad i izazivao avangardistički poriv za konačnim razračunom, u poeziji **Dinka Krehe** totalitaristički kontekst se svejednako očituje u sveprisutnim kantilenskim stihovima beznadežnosti i letargičnom konstatovanju stanja. Potonja datost se nagovještava u metatekstualnoj pjesmi *Dok pišeš*, u kojoj je temeljni zadatak zaodjenuti natrulu stvarnost u jezik, a sam pjesnik je prisposobljen kupaču *leševa što navlači sako/ preko pomodrdjelih udova mrtvaca*. Minimalistička i marginalizirana pozicija pjesničkog subjekta otkriva se i u stihovima iz pjesme *Radosti introspekcije*, u kojima se pjesnički subjekt samoobznanjuje kao *arhivar nepopustljivih tuga i kroničar sićušnih ljubavi* u doba velikih ideologija neoliberalnog kapitalizma i religijskog fundamentalizma:

“u vremenu kad križ i polumjesec
brišu i posljednju granicu intime
premreženi na jumbo plakatu.”

Intimistički prostor Kreho melankolično konstituira kao protutežu i distancu pred krvavim historijskim zbivanjima:

“volio si sjediti tamo
tih pedesetak kvadrata bili su uporište
os oko koje je klizio vrtuljak godišnjig doba...
napolju su buktili ratovi, krv je liptala na horizontu
listao si užase zgusnute u papir dnevnih novina”
(*Sjećanje na Cafe Spirit*).

Takvom poetičkom kombinatorikom Kreho reafirmira ili pronosi postmodernističku kategoriju pojedinčevog intimnog

imaginarija unutar konteksta koji je dinamiziran razularenim kolektivističkim silama i metapričama.

Sljedeća ravan u poetici Krehine poezije odnosi se na jezik – Kreho barata jezikom koji se osipa zajedno sa izvanjskom stvarnošću, rukovodi mrtvom riječju koja se najednom ispraznila od ideološke vjere koja ju je osmišljavala. Stoga je, kako eksplicira u pjesmi *Na granici milenija*, postalo nemoguće da *igra jezika zasjeni tragediju svijeta*, blagodareći činjenici da su označitelji nepovratno ostali u diskrepanciji u odnosu na označena, da je u postraumatičnom kontekstu jezik potrošen a značenja deformirana, te bi stoga svaki pokušaj jezične igre završio u groteski.

Ta diskreditiranost jezika, ta diskrepancija označitelja i označenih, koja predupređuje svaku mogućnost valjanog razumijevanja, sugestivno je varirana i u poeziji **Dane Komljenja**. Disonanca u jeziku naglašava se već u ključnoj figuri zbirke koja će završiti i u naslovu, u metafori *ubica zečeva*, kada se u pjesmi *Ja i matej i adisa kraj stare hidroelektrane dvije godine nakon mature*, nakon egzaltiranog upodobljenja života u toj metafori, taj trop relativizira i ironizira konstatacijom *kako nešto nije kao nešto drugo, nije čak ni sada*. Komljenova poezija gotovo ni u jednom trenutku ne problematizira postutopijski i posttraumatični svijet izravno, metonimijski, nego je u figurama i refrenima koje varira moguće raspoznati relikte traumatičnog ideološkog svjetonazora koji je nepovratno uzdrmao jezik. U razdrtosti jezika, u minimalizmu i oskudnosti registra, u nemogućnosti valjanog sporazumijevanja, upisana je kakofonija i praznina postapokaliptičkog svijeta, kojemu je odavno odzvonilo, čiji su označitelji posvećeni tek banalnoj igri u kovitlacu besmisla. Komljen u svojim poemama varira potpuno potrošeni jezik (koji mu je jedini preostao!) nastojeći ga reanimirati u razvedenoj orkestraciji i kombinaciji sa citatima – svaki pokušaj stvarnosti da potrošeni jezik ponovno upodobi u tijelo ideologijskoga diskursa, u Komljenovom poetskom ostvarenju biva pokazano i izmetnuto u banalnost.

U Komljenovoj poeziji trauma je individualizirana i parabolizirana, budući da se očituje u svojevrstnoj psihopatologiji poetskog zbivanja i subjekata – tako je u poemi *Vi ne znate kako je moj otac tukao*, subjektovom iskazu koji govori raspadajućim jezikom, potresenim i razbacanim fonostilemama te razlomljenim stihovima o porodičnoj traumi, jukstaponiran citat iz Celanove pjesme *Fuga smrti*; ovakva poetska gesta znakovita je

u širem čitanju Komljenova prosede: jer montažirajući dva iskaza jedan pored drugog, Komljen aludira na istovjetnost strukture porodične i historijske traume, dajući ključ za čitanje sveprisustva psihopatologije u svojoj poeziji. Jamačno je da je ta psihopatologija umnogome anticipirana traumatičnošću i postapokaliptičnošću konteksta koji ju je iznjedrio.

Takvo šta najočitije je eksplicirano u razvedenoj poemi *Sedamnaest pilula* u kojoj biva uobličeni tok svijesti subjekta, koji psihoanalitički dohvaća korijene svih svojih trauma – u tom anticipacijskom kolopletu znatan je udio društvene ili tranzicijske svakodnevnice, što se jasno eksplicira na nekoliko mjesta. Jezik je u ovoj poemi nešto slabije potresen, fonostileme zauzimaju svoje klasične pozicije, stih je cjelovit, posvećen zasnivanju metonimičnih refrena koji traumatičnu i banaliziranu stvarnost iscrpljuju i izmeću u grotesku. Poema ponovno završava u nemogućnosti priopćavanja usljed potpune diskrepancije označitelja i označenih u razdrtom i iščašenom jeziku: pjesnički subjekt u konačnici svoga iskaza pokušava dohvatiti cjelovitost svoga nutarnjeg svijeta, svoje ekspresije, čeznući za *nečim* iz djetinjstva (iako to *nešto* ni u jednom trenutku ne pokušava imenovati, nego ga svagda označava neodređenim zamjenicama), što je bilo autentično, blisko, što bi bilo istinito, što bi djelovalo detraumatizacijski – to jest bilo lišeno mučenja i boli – no u presudnom momentu, to *nešto* biva nepovratno zaboravljeno, i tuga pjesničkog subjekta biva determinirana na taj način. Komljenova poezija, za razliku od Kolareve i Krehine koje su herbertovski semantički prozirne, sveprožeta je celanovskim refrenima, psihologizacijskim i traumatičnim aluzijama te citatima.

Psihopatologija kao kulturni reliktni traumatičnog društvenog konteksta otkriva nam se i u prozi Lejle Kalamujić: nekoliko priča je ispričano upravo iz te perspektive i dovedena je u fokus upravo psihopatološka individua; priča *Poljubac pauka* (koju donosimo u izboru) čija je narativna organizacija okvirna, također se odvija u istom ambijentu, priča počinje pogledom naratorice na mladića kojeg uvode u umobolnicu. No takav početni prizor kasnije biva iznevjeren, kasnije se otkriva kao iznevjerenje čitalačkog očekivanja, jer se dolazak mladića-homoseksualca u umobolnicu u konačnoj autoricinoj aspektualizaciji otkriva kao ironičan. Sukob u ovoj Kalamujićkinjoj priči, tuča među sarajevskim jalijašem Ćivom i homoseksualcima Borisom i Sašom, dakako da ima šire kulturne reperkusije: otkriva nam

patrocentrični kod kao neizostavan dio ili dominantu kulturnog sistema sarajevskog pojedinca, koji je neizostavno netolerantan prema drugosti; dakle, kritička oštrica u ovoj Kalamujićkinjoj priči nije usmjerena na neki apstraktni patrocentrični kulturni princip, nego priča raščinjava konkretni (sarajevski) milje s jasnom hronotopskom konkretiziranošću.

U razobličavanju muškocentrične i patrocentrične kulture s podjednakom dozom žara ušla je i Delila Repuh: u pitanju je feministički artikulirana poezija koja se priključuje na poetičku konstantu novije bh. ženske poezije. Odsječci stvarnosti koji amblematski potkrepljuju kulturnu datost marginaliziranosti žena, skoljenih uzusima patrocentrične kulture, sačinjavaju poetske slike koje bivaju poantirane u finalnim stihovima, čime se djeluje efektno na recipijenta. Institucija braka u okvirima muškocentrične kulture, koja je dodatno snabdjevena proizvodnjom seksističkog i kičastog turbofolka, u pjesmi *Savršeni brak* otkriva se kao vječita tamnica koja će spriječiti ženu u seksualnom i svakom drugom životnom ostvarenju, u objektivaciji unutar životne radosti, u realizaciji njene ličnosti i samoostvarenju uopšte. Kulturna analitičnost ove poezije još je bjelodanija u pjesmi *Na plaži u Ulcinju* u kojoj pjesnikinja ironizira rigidne religijske zahtjeve i uzuse koji ponovno skoljavaju ženu, proklamirajući u posljednjim stihovima slobodu i decentriranje identiteta, kojeg nacionalne elite nastoje anahronizirati. Anticipacijski nukleus feminističke osviještenosti i borbenosti u postratnoj ženskoj poeziji treba potražiti u ratnoj poremećenosti i narušenosti ženskog principa, u razularenosti sila muškocentrične kulture koja će i proizvesti najveće žrtve rata – a to su žene: upravo takvu sugestiju nam šalje prisustvo elegičnih pjesama svjedočenja o ratnom stradavanju iz ženske perspektive u konačnoj poetičkoj konstelaciji poezije Delile Repuh. U tom smislu važna je pjesma *Majčinstvo* koja potresno kontekstualizira ekshumiranja nastradalih iz majčinske perspektive.

Posttraumatičnim kontekstom koji pospješuje razvoj novih totalitarističkih entiteta u obzorima nove epohe, nanovo zarobljavajući pojedinca, ništa manje u svojim stihovima nisu opsjednuti ni Edin Salčinović i Harun Dinarević. Dok je takvo formiranje nove totalitarističke stvarnosti kod Kolara bilo razobličavano čitavim mehanizmom aluzija i simbola, kod Krehe protustavljanjem intimističkog svijeta, kod Komljena izmetanjem potrošenog jezika ideologija u grotesku i ozna-

čavanjem sveprisustva traume, ili ženskom osudom u poeziji Delile Repuh, Salčinović i Dinarević te totalitarističke entitete i njihovu simboliku usvajaju, satirično ih forsiraju i podražavaju nastojeći njihova značenja iscrpiti, njihov jezik izmetnuti u besmisao. Tim ironičnim prisvajanjem nacional-kulture koja se definitivno konstituisala, autori nastoje njene amblematske figure travestijom dekonstruirati i oduzeti im jedinstvenost i autentičnost. Nacionalne simbole i subjekte od presudne važnosti za kolektiv autori tretiraju u preoblikovanim formama pop kulture i u formama svetih djela u nacionalnom kanonu. Tim niskim i karnevalizacijskim modusom u evociranju visoke književnosti, persifiliraju se i profanizacija i instrumentalizacija u interpretaciji tih djela koju provode teoretičari posvećeni zasnivanju nacionalnih poetičkih kontinuiteta. Također, sveopštim korištenjem potrošenih i korištenih formi, neoavangardistički se osporava i esencijalistička predstava o *individualnom stvaralačkom procesu*, koji je jedan od četiri principa europske modernističke umjetnosti.

Takve poetske strategije priključuju se na povijesnopoetičku tendenciju u širim kontekstima: tradicija je to feralovskih i betonovskih pjesmarica, ali i soc-arta koji se u doba decadencije sovjetske kulture na sličan način igra sorealističkim ideologemama. Stoga, za cjelokupnu praksu persifiliranja i iscrpljivanja značenja nacional-simbola predlažemo naziv nacional ili nac-arta. Nac-art je političan i gotovo dnevopolitički angažovan; soc-art je, sve strmoglavijim padom sovjetske ideologije, bivao sve manje političan a sve više postmodernistički muzealan, i ovo je prilika da se u istočnoevropskim okvirima nakon dezintegracije postmodernizma iskoristi dekonstruktivna moć soc-artovskih struktura koje nisu do kraja iskorištene, što bi *poslije kraja* pružilo doprinos u zasnivanju povijesnopoetičke formacije koja će iskoristiti svoje pravo na političnost, objektivnost i istinu.

No, nac-art je preuzeo afinitet soc-arta ka zasnivanju čitave subkulture s sopstvenim *zakonima, publikom, semiotikom, skandaloznim ritualima underground događaja, debatama...* Upravo uspostavljanje takve underground scene koja će umaknuti zapadnoevropskoj instrumentalizaciji avangarde prevedene u kičasti reklamni trik, možda bi trebao biti sljedeći korak u ubrzanoj konstituciji antinacionalističkih protuteza koje nastoje odgovoriti na izazove epohe, koja je sadržana u monocentričnom zasnivanju trojnih nacionalnih geta i sve ozbiljnijem pri-

tisku na intelektualce i pisce, koji hoće zadržati svoje pozicije nepripadništva i autonomnosti. No, ostaje pitanje da li je kultura toliko zrela da bi napravila takav znatan povijesnopoetički i uopšte epistemološki prevrat.

Bh. kultura se danas sve više otjelotvorava na sliku i priliku antitotalitarističke tradicije: miloševski shvaćena *druga ili istočna Evropa* možda nigdje nije prisutnija nego danas i ovdje. No, pitanje je da li će to variranje antitotalitarističkih i disidentskih formi u kulturi (što se otkriva kao moralni imperativ), čitavu poetičku i kulturnu praksu ugušiti u anahronizmima, cijelu kulturu ostaviti ukotvljenu u dvadeseti vijek koji je zaokupljen apatridstvom, izopšteništvom i prognaništvom, dok bi dvadeset i prvi vijek trebao biti doba slobodnih migracija i nomadizma,⁴ za čijim učinkom i blagorodnim utjecajem na forme mladi bh. autori mogu samo čeznuti. Ili će konstantno stanje patnje i *haotičnost povijesti* i društvenog stanja, razvoju kulturnih i društvenih formi ubrizgati miloševski shvaćen istočnoevropski *eliksir mladosti*, koji će anticipirati revoluciju u tim formama, što će biti relevantno i presudno u širim evropskim gibanjima kulture i društva. Ta dva ishoda aktuelnog kulturnog i društvenog stanja nameću se kao jedina moguća. Ostaje da se vidi koji će od njih prevladati svojim obistinjenjem.

4 Žarko Paić. *Zemljovid i lutalice: nomadizam i kaos kraja povijesti*. Sarajevske sveske br. 23-24, Mediacentar, Sarajevo, 2009.

Branislav Oblučar

Nulte, dobra pjesnička berba (Osvrt na pjesništvo mlađe generacije u Hrvatskoj)

Unatoč očekivano nepovoljnim društvenim i tržišnim uvjetima, moglo bi se ipak ustvrditi da su nulte bile dobre godine za poeziju u Hrvatskoj, barem onu koju su pisale autorice i autori mlađih generacija. Desetljeće je za nama, i retrospektivni pogled ima što obuhvatiti. Nakon tmurnih i poetički oskudnih devedesetih, nulte su na samom svom početku iznjedrile nešto drugačije: nastupio je “val” stvarnosne poezije, komunikativne i čitane, na čijem je čelu danas već kulturna knjiga Tatjane Gromače *Nešto nije u redu?*, uz čiji bok stoje knjige autora kao što su Krešimir Pintarić, Drago Glamuzina, Vlado Bulić i drugi. Poezija je u takvim poetikama izmaknula u prethodnom desetljeću već prilično iscrpljenom iskustvu jezičnog pjesništva koje je dominiralo još 80-ih, a koje je na stranicama časopisa *Quorum* bilo obilježeno intermedijalnošću i popularnom kulturom kao znakovima novoga doba. Upravo te su sastavnice, kao i

već tada dominantan kolokvijalan govor pjesništva, prožet jezikom ulice, oznake koje će u većoj ili manjoj mjeri preuzimati mlađi naraštaji, kako oni 90-ih, tako i oni nultih.

Dok su desetljetni ritmovi suvremenog hrvatskog pjesništva od 50-ih godina prošlog stoljeća obično sagledavani preko časopisnih žarišta uz koje se onda obično vezala i određena generacija, nulte godine, kao i prethodno desetljeće, narušavaju i mijenjaju takvu koncepciju. Premda je problem časopisa, njihovog književnog i društvenog utjecaja nedvojbeno evidentan, pa je on postao i problemom kulturne politike, ne može se nipošto govoriti o zamiranju časopisne scene. Godine 2005. počeo je u polugodišnjem ritmu izlaziti časopis *Poezija*, namijenjen isključivo pjesništvu i uz njega vezanom kontekstu, a svoj je ritam obnovio i *Quorum*, s pomlađenom redakcijom, u kojem je poezija i dalje obavezno mjesto. Valja spomenuti i časopis *Tema*, riječki *Re* te dvotjednike *Zarez* i *Vijenac*. Ne smije se zaboraviti ni internet kao novi prostor na kojemu u nultima zaživljuje i književnost, u obliku književnih blogova ili rijetkih elektroničkih časopisa, čija mogućnost nažalost još uvijek nije dovoljno prepoznata ni iskorištena, pogotovo uzme li se za usporedbu svjetski, npr. američki kontekst. Za većinu je ovdje spomenutih časopisa karakteristično da ih uređuju i u njima zajedno objavljuju kako autori najmlađe, tako i oni srednje ili starije generacije, što se može iščitati i kao poetički indikator: različite poetike manje-više nekonfliktno supstoje, a najmlađe generacije pišu neopterećene tradicijom – nema velikih imena i velikih opusa koje treba osporiti ili se s njima nadmetati. Individualnost, samosvijest, jak lirski subjekt, inzistiranje na razlici i poetičkom pluralizmu, kao i poznavanje konteksta u kom se piše kategorije su kojima se najbolje može označiti stanje mlađe hrvatske pjesničke scene. Uz već spomenuta pjesnička imena, kada o nultima govorimo, ne smiju se izostaviti ni druge pjesnikinje i pjesnici koji su ih svojim nastupom obilježili: Dorta Jagić, Slađan Lipovec, Saška Rojc, Olja Savičević Ivančević, Hrvoje Jurić, Antonija Novaković, Franjo Nagulov i drugi, a od kritičarskih imena koja pjesničku produkciju prate treba istaknuti Dariju Žilić.

Kao tri najznačajnija imena mlađe generacije, koja bi mogla ilustrirati navedene opaske, kao i poetičke preobrazbe, izdvajam Anu Brnardić, Marka Pogačara i Mariju Andrijašević, autore rođene 80-ih, koji su svoje prve ili najvažnije knjige objavili od sredine nultih naovamo. Ana Brnardić svoj je pje-

snički prvijenac *Pisaljka nekog mudraca* objavila još 1997, s nepunih 18 godina osvojivši nagradu *Goran* za mlade pjesnike. U njemu je svoj pjesnički izričaj dovezala na poetiku iskustva jezika ili semantičkog konkretizma, prije svega na prakse 80-ih, ispitujući mogućnosti jezika i teksta, polazeći pažnju na zvučnost i tjelesnost riječi, na neobične, često neuhvatljive asocijativne spojeve. Fragmentarnost i semantička otvorenost glavne su karakteristike njezinih tekstova, koje se očituju i u njezinoj drugoj knjizi, *Valceru zmijsa* (2005), gdje se pojavljuju u novom kontekstu: ovdje je ispitivanje granica jezika ustupilo mjesto tvorbi osebnog pjesničkoga svijeta, čija su značenja izmičuća, ali je njegova atmosfera gotovo opipljiva – oniričnost, fantastika, bajkovitost samo su neke kategorije mogućeg opisa. Svojom najnovijom knjigom, *Postanak ptica* (2009), učinila je stanoviti odmak od ovakvog načina pisanja: njezine nove pjesme narativnije su, a ta je osobina donekle ublažila i fragmentarnost tekstova, okupljajući ih oko manje-više prepoznatljive semantičke osi i čineći ih komunikativnijima. Pjesnikinja se kao i u ranijim knjigama, i ovdje oslanja na prirodu kao glavni inventar pjesničkih slika i motiva, neizostavne su i reference na pisanje, viđeno kao tajanstveni “obred sretnog čovjeka”, a novina su jasne, premda vrlo poetizirane reference na stvarnost, ponajprije na američke, potom i rumunjske toponime. *Postanak ptica* tako, ako se zauzme stanoviti odmak, može poslužiti i kao prizma preko koje se uz mijene pjesnikinjine poetike mogu očitati i poetičke tendencije pjesničke scene: iskustvo jezika pokazuje se kao neizbrisivo zaleđe pisanja, no ono kroz sebe propušta i novija iskustva, čitljiva u stvarnosnom, komunikativnijem pjesništvu. Knjiga Ane Brnardić najbolje svjedoči da ova iskustva ne posjeduju nužno suprotan predznak, što im se u kritici često želi pridati, već dokazuju da njihovi susreti itekako mogu biti plodotvorni i zanimljivi.

Marko Pogačar najglasovitiji je i jedan od najproduktivnijih autora mlađe generacije: u svega četiri godine napisao je knjige koje se već sada mogu smatrati nezaobilaznima kada se govori o pjesništvu nultih. Pogačareva se poetika također oslanja na poetike 80-ih (riječ je o najinventivnijem preispisivanju onodobnih pjesničkih praksi), kao i na poetike američkih pjesnika, Johna Ashberyja ili Franka O'Hare, a ne treba zaboraviti ni u Hrvatskoj nekad vrlo utjecajnog Tomaža Šalamuna. U svojoj prvoj, nagrađenoj knjizi, *Pijavice nad Santa Cruzom* (2006), Pogačar se poigrava globalnim zemljopisnim, političkim i kul-

turalnim toposima, pri čemu je osobito zainteresiran za popularnu glazbu i njezinu ikonografiju, koja seže od Elvisa do Courtney Love. Pjesme su pisane relativno kratkim stihovima, ležernim, razgovornim stilom, bogatim začudnim i duhovitim asocijacijama/slikama te pokojom psovkom. *Poslanice običnim ljudima* (2007) donose ujednačeniji i ritmički složeniji iskaz. U kritici se najčešće upućivalo na političke teme koje su dovtljivo i nepretenciozno pozicionirane u gipkom pjesničkom tekstu – fašizam, revolucija i kršćanstvo, preko kojih se Pogačar iz pjesničkog kuta približio živim raspravama na političko-teorijskoj sceni, a njima je zapravo najdosljednije osvijetlio baš poetska pitanja. Ako su fašizam i kanonizirano kršćanstvo analogija za “izostanak skrivenog”, za “totalnu transparentiju”, tada se u njegovim pjesmama može čitati zagovarane značenjski nesvodivog pjesničkog jezika, što je u njegovom slučaju oprijemljeno ponajprije fluidnom “arhitekturom pjesme”, komunikativnom, ali nikada dokraja uhvatljivom u raster konačnog smisla. U njegovoj najnovijoj knjizi *Predmeti* (2009) moć je Pogačareve jezične imaginacije odvedena još dalje: ako bismo pjesme doista vidjeli kao predmete (premda ne u konkretističkom smislu), tada oni u Pogačara funkcioniraju poput spužvi, koje upijaju i supostavljaju sasvim heterogene elemente, koji u pjesmama na koncu ipak stječu iznenađujuću kompatibilnost, ponajprije zahvaljujući nadasve zavodljivoj, sve složenijem ritmu, njegovom sada već prepoznatljivom adutu.

Svojom je zasad jedinom knjigom *Davide, svašta su mi radi li* (2007) Marija Andrijašević obnovila moć ispovjednog iskaza – kritičarka Darija Žilić istaknula je kako je riječ o radikalnoj ispovjednosti koja je izbjegla poznatim zamkama koje se obično vežu uz konfesionalnost. Nimalo slučajno, njezina knjiga otpočinje stihom: “pričaj mi o sebi, kaže”, i upravo ovaj poziv na pripovijedanje o vlastitom ja čini uporište pisanja ove pjesnikinje. Pisanje je mjesto na kojem će njezina protagonistkinja svoj identitet uvijek iznova dovoditi u pitanje, tragati za njim ili ga nastojati potvrditi – on nikada neće biti fiksna, dovršena kategorija, jer je prije svega rezultat dijaloga, najprije junakinje sa samom sobom, a potom i s drugima – prijateljima, onima u koje je zaljubljena i s članovima obitelji. Ljubavni dijalozi i monolozi te refleksije o obiteljskoj traumi, gubitku oca, čine tematsku potku njezinih pjesama, čiji je govor bujan, bogat digresijama, kolokvijalan, gotovo “privatan”, i redovito višeglasan. Obilježava ga i povišena emotivnost, karakteristič-

na za ispovjednu liriku, koja je ovdje začinjena (auto)ironijom, što pjesme rasterećuje od banalne patetike (pisanje je nazvano "patetikometrom"), koja ipak nije viđena kao prijetnja. Pjesnikinjini se tekstovi hrabro poigravaju klišejima ljubavnoga govora, pokazujući kako iza fraza postoji zalag stvarnog: tijelo, ožiljci, bol, pa je kombinacija neposrednosti, ogoljenosti i ironije vrlo efektna, što se najbolje očituje u pjesmama o ocu. Knjiga Marije Andrijašević, nagrađena *Goranom* za mlade pjesnike pokazala je sasvim nove mogućnosti pisanja, izmičući svim manje ili više prepoznatljivim poetikama.

MANUFAKTURA

Vlado Bulić
Maša Kolanović
Stela Jelinčić
Robert Međurečan
Tomo Ravbar
Mirt Komel
Slobodan Bubnjević
Ana Vučković
Enes Halilović
Gzim Aljiu
Lejla Kalamujić
Aneta Popova
Vladimir Martinovski
Ana Brnardić
Marko Pogačar
Marija Andrijašević
Glorjana Veber
Katra Kozak
Jure Vuga
Dijana Matković
Petar Matović
Uroš Kotlajić
Natalija Marković
Tamara Šuškić

Dragana Mladenović
Vladimir Stojnić
Zvonko Taneski
Silvana Jovanova
Aneta Vasileva
Marjan Tesevski
Božidar Zimski
Filip Kletnikov
Sanja Matković
Dragana Tripoković
Dušan Đurišić
Arben Idrizi
Bljerna Rogova
Dinko Kreho
Almir Kolar
Delila Repuh
Dane Komljen
Edin Salčinović
Hajrudin Dinarević
Marko Raguž
Mitja Čander
Igor Grdina
Mihajlo Pantić

Vlado Bulić

Putovanje u srce hrvatskog sna

Epilog

Kad god čujem Thompsona, sjetim se tog putovanja. Sjetim se Vesne i rečenice: "Ae budi normalan baren dok si sa mnom, molin te". A nekad pomislim da bi cijela ta priča mogla i upaliti. Mogao bih jedne od ovih subota, možda čak i ove, dobiti mail:

Bez obzira na sve, za godinu dana sam gore. Nemoj do tada puknuti od svih tih tvojih sranja. Trebat ćeš mi.

Vesna

PS Pirsala sam jezik.

Mogao bih jedne subote, možda čak i ove, kad me Joke bude pitao "Koliko ću ti botuna naručit za večeras?", reći "Ni-jednog". Da, moglo bi se sve to ostvariti. Na prvi pogled, ne čini se uopće da bi netko mogao poginuti zbog toga.

Otvaram vrata. U stan ulazi Joke. Sjeda na fotelju, vadi dim i rola. Joke to radi pažljivo. Doživljava rolanje kao Japanci spremanje čaja. Rola duge i tanke. Nikad kraće od petnaest centimetara i nikad deblje od malog prsta pri vrhu. Gledam kako ga završava i pali.

– Šta ti je s očima? – pita. – Nisi valjda čvaknija onog od sinoć? Pa tek je tri popodne, jebote.

Dodao mi je džoint.

– I, koliko ćeš botuna za večeras?

Sjedio je na fotelji i čekao odgovor.

I.

– Konobar! Imaš li *Ivana* od Thompsona?! – viknuo je tip krvavih očiju i ispućalih kapilara s druge strane šanka.

Čitanje novina i čekanje kraja jutarnje smjene prekinu ti samo tipovi friknuli od rata. Ovaj mi je bio prvi. Radio sam jedva tjedan dana. Pogledao sam drugog konobara. Ovaj je samo kimnuo glavom. Mate konobari već devet godina i zna što treba raditi u takvim situacijama – napraviti sve što ti kažu. Inače će napraviti neko sranje, a policija će, ako i dođe, biti na njihovoj strani. Thompson je počeo.

*Čija li je livada?
Čija li je trava?
Čija li je divojka
rumena i plava?*

Tip se zagledao u nigdje. Onda prošao rukom kroz kosu, nalaktio se na šank i objema rukama se uhvatio za glavu. Mate je nezainteresirano čitao novine.

Thompson je došao do refrena.

*Moj Ivane, pobratime mio,
jesi l' skoro na Kupresu bio?
Je l' Kupreško polje uzorano,
je l' na njemu žito posijano?*

Tip je podigao glavu.

– Daj devet konjaka!

Mate je podigao pogled s novina, odmjerio tipa i opet mi kimnuo. Uzeo sam čašu, stavio u nju dvije kocke leda i počeo je vrtiti. To je bila procedura. U konjak ne stavljaš led nego samo rashladiš čašu. Mate me učio poslu, a kad je konobarenje u pitanju, čovjek je bio perfekcionista.

Tip me pogledao jebački opasno.

– Koji kurac radiš?!

– Pa... rashlađujem čašu.

– Ma šta me zajebavaš! Daj, boga ti, devet čaša i natoči konjak!

Stavio sam na šank devet čaša i natočio.

– Pij! – okrenuo se prema Mati. – I ti isto! I pusti mi *Ivana* još jedan put!

Ispijali smo konjake. Tip je počeo.

– I ja se zovem Ivan. Ja sam iz Posušja.

Nije se obraćao ni meni ni Mati. Govorio je, valjda, samo zato da ga se čuje. Mate se trznuo.

– Brat mi se tako zva – rekao je.

Ovaj nije reagirao.

– Devet prijatelja mi je poginilo na Kupresu. Svaki ovi konjak je za jednoga.

Strusio je konjak. Mate ga je gledao u oči.

– I moj brat.

Tip se trznuo.

– Di?

– U južnoj Hercegovini, ali mu se piše Dubrovnik – gledao je tipu u oči i složio facu od koje bi se svatko normalan usrao.

Tip se zbunio, prošao opet rukom kroz kosu i samo rekao: “Naplati!”

– Zajeba san ga samo za dvadeset kuna. – rekao je Mate kad se tip izgubio. – Da je poginija s njima, to bi bilo knap. Ovako nan je platija duvan – nasmijao se.

– Nisi mi reka da ti je brat poginija.

– Nije u Hercegovini nego u Oluji, ali pun mi kurac ovakvi tipova, a moš i` sjebat samo kad in opizdiš kontru. Onda ne znaju šta bi rekli, a neće ti radit sranje jer ste, ka, u istin govni. Tako ti se to radi, moj Novinar.

Mate je bio OK tip. Nismo imali skoro ništa zajedničko, ali smo se nekako odmah skopčali. Radi već devet godina kao konobar i nitko mu ne može prodat priču niti se on trudi da je kome proda. Jednostavno pije s tobom, ne postavlja puno pitanja i brije na seks. Tako mi se, barem, činilo nakon ovih sedam dana. Zvao me Novinar. Zbog Pušione. Od nje nisam odustao. Sve ostalo, ugasilo se nekako samo od sebe. Život u metropoli mi je lagano odlazio u kurac. Od petka do ponedjeljka bio sam na bombonima i spidu, a ostatak tjedna se spuštao apaurinima i travom i pisao. Konobarenje je bilo pokušaj da se vratim u normalu. Desetsatno radno vrijeme ili žena kojoj je stalo najbolji su antinarkotici. Nedostatak iskustva nije bio problem. Ništa nije problem kad ti je rođak vlasnik lokala. Mate je jedini ovdje znao za sve to. Samo je rekao: “OK, ali nemoj zajebat dok si na poslu!” i nastavio kao da ništa nisam ni rekao.

Krenuo sam promijeniti CD.

– Pusti da se vrti – rekao je i nastavio čitati Slobodnu.

Thompson je nastavio.

*Vratit će se Ivan s tisuću momaka
pjevat će se pjesme hrvatskog junaka.*

– Oće kurac – pomislio sam i završio s konjakom devetog mrtvog tipa.

II.

Apaurini, štok-kola i trava genijalan su, nekad mi se čini i jedini, način preživljavanja vikenda u dalmatinskom gradiću koji je, po turističkoj ponudi, na listi drugi odozdo. Jedini način da preživiš Thompsona koji te napada sa svih strana. Da se ogradiš. Da razviješ privatno ludilo jače od općeg i oboliš od najčešće spolne bolesti u Hrvata koju povjeriš samo najboljima kad im kažeš: “Ma boli me kurac!” Apaurine gutaš da ne popizdiš od štoka i općenito, da sjebeš paranoju od trave i tipa za šankom koji nosi gan, štok da ne zaspeš od apaurina i dosade, kolu da ti ublaži okus štoka, a travu da ti mozak prebaci na frekvenciju na kojoj će sve to oko tebe pretvoriti u nešto jako smiješno. I histeričan smijeh je smijeh. Thompson me opet napao.

Prijatelji, kako ste mi danas?
Nije ovo vrijeme dobro za nas.

– Mate, popizdit ću od ovog Thompsona. Ima li iti jedan kafić u gradu u kojem, dok popiješ tri pića, neće pustit niti jednu njegovu stvar?

– Nema.

Izvadio je novčanik i krenuo platiti.

– Pogledaj ovo u pizdu materinu – otvarao je novčanik. - Jutros san ima pesto kuna u novčaniku, sad iman samo dvista, a neman pojma di san i` potrošija.

Izvadio sam svog.

– Evo i ja. Jutros san ima trideset, sad iman samo deset. Da popizdiš.

Počeo se smijati.

– Ma ko ga jebe? Kad je beg bija cicija?

– Jučer – odgovorio sam.

Počeli smo se smijati kao luđaci. Rulji oko nas ništa nije bilo bistro. Čudno im da se netko smije vikendom navečer u kafiću. Meni, opet, čudno što je njima to čudno. Tko je tu normalan? Ne znam, njih ima više.

– Jeben ti mater – nastavio je. – Zato ja volim pit s tobom. Pričaš totalna sranja, pričaš totalno debilne stvari koje nikomu normalnomu ne bi pale na pamet. I znaš, pizdo, da su to sranja, ali te boli kurac.

– Nisu sranja.

– Evo vidiš. Opet. Dikod mi se učini da si glup ka kurac.

– I meni – ustao sam. - Amo ća.

– Di ćemo?

– Amo do videoteke. Ionako će sve zatvorit za dvi ure. Jebote, grad je u srid lita prazan u ponoć. Policijski sat usrid sezone. Jebote, jučer su klapu istirali iz kale jer je, ka, narušavala javni red i mir.

– Ajde opet budi nenormalan. Kad si normalan, samo sereš po svemu. Jebiga, znan i ja da je to u kurcu, ali nije do mene.

Thompson nas je ispratio.

*Daleko, daleko, iza devet sela,
daleko sam ja.*

– Pa koji kurac radiš tamo? – promrmljao sam.

* * *

*Čuješ li me kako dozivam te, rode,
priko devet šuma i velike vode?*

Treštalo je iz kafića nasuprot videoteke. Valjda. Ili mi se stvar samo primila za mozak. Ne znam, znam samo da je čujem. Vrzimali smo se po videoteci. Izbor filmova i nije bio nešto. Ratni, akcijski, hrpa pornića i pokoja komedija. A onda sam je skužio. “Strah i prijezir u Las Vegasu”. Opet Thompson. Ne ovaj, nego Hunter Thompson. Ali ipak Thompson. Imalo je nekog smisla. Valjda zbog trave. Mate se pojavio s “Behind Enemy Lines”.

– Pogledaj dobroga filma – rekao je. – Srbi u Bosni sore američki F18 i sad ovi pilot cili film biži od nji.

Pogledao je prema mojoj kazeti.

– Šta ti je to?

– O dva tipa šta se pucaju svim i svačim i kreću na putovanje u Las Vegas. Onda ih počnu pucati halucinacije pa im se svi ti ljudi oko njih čine ka zviri.

– Moga san i mislit – zaključio je.

* * *

Sjeli smo u Matinog golfa. Gledao sam u omot. Podnaslov filma – Putovanje u srce američkog sna. Las Vegas. Hm, kako izgleda srce hrvatskog? Gdje je? Nemam pojma. Ali u džepu imam dovoljno dima i cijelu noć da skužim. Upalio sam radio.

*Daleko, daleko, iza devet sela,
daleko sam ja.
Di su vući, vile i hajduci,
tamo tebe čekam ja.*

– Ma odjebi! – promrmljao sam i ugasio ga.

* * *

Matini starci vikendom su bili na selu tako da je stan bio prazan. Iznad TV-a visio je hrvatski grb, grb bratove mu brigade i bratova slika s crnom trakom.

– Šta gledaš? – pitao je.

– Ništa, jebiga.

Doteturao je do vitrine, izvadio bocu konjaka i stavio je na stol. Pogledao je prema slici.

– To starci neće da skinu. Mislin, jebiga, poginija je, šta `š sad?

– A jebiga.

– Ma ne jebe ti to mene puno. Mislin, ne jebe... jebe, ali ono...

– Kužin.

Otišao je do druge vitrine.

– Meni je svak s kin mogu pit i zajebavat se OK – otvorio je vitrinu – ali bi mi stari sasuja dva metka u čelo kad bi mi cura, amo reć, bila Srpkinja.

Okrenuo se držeći gan od starog. Počeo se smijati. Lagano histerično. “Ne boj se, prazan je”, rekao je. Onda smo se obojica počeli smijati. Čvaknuo sam još jedan apaurin, popio čašu konjaka i pripalio cigaretu. Gledao sam pištolj. Ovaj ga

je vrtio po rukama, proučavao, repetirao na prazno. Igrao se kao malo dijete. Nešto se nije uklapalo. Ili pištolj ili Mate? Nisam se mogao odlučiti. Pustio sam film. Gledao sam ga već dva puta, jednom normalan, jednom napušten. Nikad još pod utjecajem Thompsona. Mate je trusio konjak i ništa mu u tom filmu nije bilo bistro. THC mi je izvršavao desante na mozak. Kako izgleda srce hrvatskog sna? Gdje je? Ova dvojica putuju u Las Vegas. Kud bi mi mogli krenuti? Imao sam osjećaj da sam blizu rješenja, ali neki detalj je falio. Nešto što bi razjasnilo cijelu stvar. A onda se pojavio. Pištolj u ruci Doktora Gonza. Sve mi je postalo jasno. Naglo sam ustao i ugasio TV. Mate se presto igrati pištoljem.

– Koji ti je sad kurac?!

– Diži se, idemo!

– Di, Isusa ti?

– Idemo tražit Thompsona.

– Jes ti poludija, koji ti je kurac?

– Sve ću ti objasniti. Imaš li doma CD od Thompsona?

– Iman.

– Gledaj. Čovik koji je napisa knjigu po kojoj su snimili ovi film ti se zva Thompson i napisa je kako doć do srca američkog sna. Ovi naš Thompson ima stvar u kojoj piva kako u Hrvatskoj doć do tamo. Ova dva u filmu piju i drogiraju se ka i mi. Jedan je novinar, a drugi odvjetnik. Ja san novinar, a ti konobar, šta znači da kopčaš kako se stvari ovde događaju pa me kuliraš. Isti kurac ka odvjetnik. A sad uzmi CD i idemo.

Gledao me s čuđenjem.

– Di, Isusa ti?

– Ma uzmi jebeni CD i idemo!

Pogledao me, uzeo CD i samo rekao: “Jeba me bog ako san ja normalan!” Gledao sam u pištolj. O njemu je sve ovisilo. Stvari su se trebale poklopiti. Gledao sam Matu. Obuo je cipele i krenuo prema vratima. Onda zastao. Čekao sam. “Ajde, uzmi ga”, govorio sam u sebi. Vratio se do vitrine, uzeo metke, uzeo gan, napunio ga i spremio u hlače. “Za svaki slučaj”, rekao je. Nisam mogao vjerovati, počelo se odvijati. Stić ćemo tamo. Jebote, stvarno ćemo stić tamo! U samo srce hrvatskog sna.

* * *

Opet smo bili u golfu. Bilo je oko jedanaest i ceste su već bile poluprazne. Unatoč sredini ljeta i unatoč vikendu.

- Di sad? – pitao je.
– Do benzinske po pive, pa ćemo onda dalje.
Pustio sam CD. Thompson je počeo.

*Čuješ li me kako dozivam te, rode,
priko devet šuma i velike vode?*

- Čujem, pizda ti materina – mrmaljao sam.

*Po prašnjavom putu ti uz rijeku kreni.
Kad zapiva sokol, sve si bliže meni.*

Vratio se sa šest velikih Tuborga. Krenuli smo. Na put u srce hrvatskog sna.

- Di ću sad?
– Ovako, priđi priko mosta pa vozi uz riku.
– Ma nemoj me jebat, znaš kakva je cesta tamo?!
– Bit će da je užasna.
– Makadam, Gospe ti.
– Pa to je to, kako ne kužiš? Evo, slušaj!

*Po prašnjavom putu ti uz rijeku kreni.
Kad zapiva sokol, sve si bliže meni.*

Počeo se smijati. “Jeba me bog ako smo mi normalni!”, mrmljao je. Nakon deset minuta, golf dizel je pičio 120 na sat po prašnjavom putu uz rijeku.

Pili smo Tuborge. Koncentrirao sam se na pjesmu, Mate na cestu. Išli smo prema tamo, prema samom srcu domovine, prema hrvatskom snu, 120 na sat.

Thompson je došao do refrena.

*Daleko, daleko, iza devet sela,
daleko sam ja.
Di su vuci, vile i hajduci,
tamo tebe čekam ja.*

- Mate, tribamo brojiti devet sela i doć negdi di ima vukova i hajduka. Znaš li di je to?
– Ne znan za vukove i hajduke, ali prošli smo već tri sela.
– Daj misli malo. Vukovi. Je li bilo vukova ovde?
– Čekaj... Znan, čita san u Slobodnu nikidan da je nekome

čoviku zaklalo ovce. Bilo je prije vukova, ali su i` poubijali pa i` sad uvoze. A uvoze neke iz Sibira. To ludo nešto pa napada sve šta se kreće.

– Zakon! A hajduka?

– E, toga ti nema.

– Ma mora bit, nemoj me zajebavat! Ajde misli!

– Nema, Isusa ti. Koji hajduci, jesi popizdija? Znaš otkad toga nema.

– Ma mora bit, pizda mu materina.

Muk. Mora biti nekakvih hajduka u blizini. Barem nešto slično. Mora se stvar poklopiti. Inače ništa od cijelog puta. Mislim, što ako ih nema? Je li cijela ova večer sranje? Mora biti hajduka. Onda se dosjetio.

– Ima, jebote, ima! Mate mali. On ti je odavle. Igra je u Hajduka prije, sad ga prodalo u Španjolsku.

– Jesan ti reka da ima?! Piči tamo!!

Golf dizel je nastavio gutati cestu 120 na sat. Na putu prema hrvatskom snu. Prema Thompsonu koji nas tamo čeka. A što onda?, promislio sam. Kad nađeš to mjesto, kad dođeš do srca hrvatskog sna. Što onda? Što ako se razočaraš? Ako to nije ono što misliš da ćeš naći? Ne znam, ali zasad ionako ništa nema smisla. Ne može biti gore od ovih sranja što te okružuju. Mislim, možda i može, ali neke će mi se stvari valjda razbistriti. Nešto ću shvatiti. Ako ništa, barem ću moći reći da sam bio tamo. Da sam došao najbliže što sam mogao. Došli smo do raskršća. Golf je stao.

– Di sad? – okrenuo se prema meni s pogledom djeteta koje očekuje od tebe da znaš odgovore na sva pitanja.

– Ne gledaj mene. Pusti CD.

Pustili smo stvar još jednom i čekali.

Nemoj ići lijevo na križanju staze.

– Evo ga! Slušaj dalje!

*Tu ne ide nitko, svi se zvijeri paze.
Nego hajde desno do velike stijene,
gorske će te vile dovesti do mene.*

– Vozi desno!

Nastavio je voziti. Gledao je u cestu, nakon štoka, konjaka i pive. Nisam znao o čemu razmišlja. Da li brije samo na brzinu

jer nikog nema na cesti, da li se pita je li poludio, možda misli na brata, na pištolj. Možda se i on nada da će tamo naći nešto. Nešto užasno bitno. Sumnjam, nije taj tip. Što ću ja naći tamo? Možda je taj san neka sasvim subjektivna stvar, jebiga. Nešto što nije hrvatsko, nego samo tvoje. Zašto bi se onda zvalo hrvatski san? Zašto se onda američki zove tako? Ne znam. Znam samo da što prije želim stići tamo. Želim to vidjeti! Nastavio je voziti kao luđak. Ulazili smo u šesto selo po redu. Totalni mrak. Samo se reklama lokalne birtije nazirala u daljini, a ispred nje par automobila i stoperka.

– Jebote, evo vila! Stoj! – viknuo sam.

– Šta je sad?

– Ala šta si glup! Pa gorska vila. Kopčaš? Odvest ćeš je di ti kaže i kad dođemo tu, to je to. Sve se poklopilo, ne mogu virovat!

– Zgodna je, jebote.

– Ma jebe mi se. Samo je skupi.

Ušla je u auto.

– Dobra večer, momci. Dokle idete?

Pogledali smo se.

– Još tri sela – Mate se otrijezni kad skuži žensku.

– Super. I ja. Sestra mi slavi rođendan tamo, a nisam mogla otić prije jer radin onde di ste me skupili.

– I mi smo konobari – nasmijao joj se u retrovizor.

Bio sam oduševljen situacijom. Sve se poklopilo. Moramo doći do tog tulumu. To je to. Tamo će se nešto dogoditi. Nešto užasno bitno. Nešto ću vidjeti. Neki kurac od kojeg će mi sve postati jasno.

– A vi? Šta ćete tamo?

– Tamo nas čeka Thompson – odgovorio sam.

Mate me pogledao kao da me želi ubiti.

– Molim?

– Gledaj, srećo, slušamo onu stvar “Daleko, daleko iza devet sela” od Thompsona pa brojimo sela da vidimo di ćemo doć. To ti je, ono, središte hrvatskog sna.

Mate je popizdio.

– Pa moje selo? – počela se smijati.

– Da, a ti si gorska vila koja će nas dovest do tamo. Evo, slušaj.

Nego hajde desno do velike stijene,
gorske će te vile poslati do mene.

– A Isusa ti, šta si lud! – rekla je i počela se smijati. – Nema frke, idete sa mnom na tulum? Oćete?

– Jasna stvar – okrenuo sam se prema njoj. - Kužiš, jednostavno nas moraš odvest tamo, inače nam je cili put bija za kurac. Ja tamo moram nešto nać, nešto vidit. Neman pojma koji je to kurac, ali znan da je tamo.

– Ti stvarno nisi normalan. Lud si ka kupus.

Okrenula se prema Mati. “Boga mi, i ti.” Ovaj se samo nasmiĳao.

– Je li ti živiš tamo ili... – Mate se vratio na svoju spiku.

– Nisan, živin doli u gradu, samo su mi starci otamo pa su dali sestri ključ za tulum.

Mate je nastavio pričati s njom. Gledao sam cestu. Još malo, još samo malo i tamo smo. Još samo jedno selo. Još pet minuta i tu smo. U samom srcu hrvatskog sna, u mjestu u kojem ću naći odgovore na sva pitanja, u mjestu koje cijeli život tražim, a bilo mi je pred nosom. Više ništa nije postojalo. Ni gorska vila, ni Mate, ni golf. Samo cesta. I uzbuđenje. Uzbuđenje koje je ispunjavalo cijelu utrobu. Došlo mi je da povratim.

* * *

– Evo nas u selu. Još samo da dođemo do kuće – rekla je gorska vila.

Usporili smo. Bili smo nadomak samom srcu hrvatskog sna. Uzbuđenje je raslo. Ili strah? Ili mućnina? Ne znam toćno šta, znam da je nešto veliko raslo u meni dok smo se vozili sablasnim devetim selom. U potpunom mraku. Okruženi borovom šumom i planinom - *velikom stijenom*. Izmeću kamenih kuća koje su izgledale kao da nitko već godinama ne živi tu. Izvadio sam mobitel da vidim koliko je sati. Bilo je oko ponoć. I nije bilo signala. Bili smo odsječeni od svake civilizacije, sami, prepušteni sebi i Matinom pištolju. U samom srcu hrvatskog sna. U mraku i potpunoj izolaciji. Onda opet, negdje u daljini:

*Ćuješ li me kako dozivam te, rode,
prika devet šuma i velike vode?*

Postajalo je sve glasnije. Približavali smo se. Ugledao sam par automobila parkiranih ispred jedne od kuća i nešto što je trebalo biti lightshow na jednom od prozora.

– Evo nas – rekla je gorska vila i izišla iz auta.

Puhao je ljetni povjetarac i mrsio joj kosu. Izgledala je stvarno kao vila. Mahala je rukom i govorila: “Idemo, gori su!” Jedva sam hodao. Sve oko mene bilo je nestvarno i ništa se nije micalo. Sve kao da je stajalo na mjestu i do mozga mi dolazilo poput slika. Poput fleševa iz nekog horora. I mučnina, pomiješana sa strahom. I uzbuđenjem. Raslo je. Nešto veliko je raslo u meni i čekalo pravi moment da iziđe vani. Penjali smo se na gornji kat kao u nekom Hitchcockovom filmu, u nekoj pripizdini, u nekom oronulom dvorcu s hrpom vrata, u potpunom mraku. Iza jednih je bio Thompson. Čuo sam ga.

*Oj Zagoro, lijepa li si.
Slavonijo, ravna ti si.
Herceg Bosno, srce ponosno.
Dalmacijo, more moje.
Jedna duša, a nas dvoje.
Pozdrav Liko, Velebita diko.*

I još hrpu glasova koji su se stapali u nekakav ogroman zvučni val koji će, imao sam osjećaj, potopiti cijeli ovaj hodnik i odnijeti nas tko zna gdje čim se vrata otvore. Uхватила je kva-ku. Čekao sam što će se dogoditi. Otvorila je vrata iza kojih se nalazilo samo srce hrvatskog sna. Mjesto koje sam tražio. Bilo je tu. Bilo je samo metar od mene. A onda - šok.

Zapljusnuo me smrad znoja i alkohola i uvukao mi se u svaku stanicu. Smrad se miješao s Thompsonovim glasom i znojnim tijelima petnaestak pijanih tipova koji su, goli do struka, skakali po sobi izvan svakog ritma i grlili se kad bi se dovoljno približili jedan drugom. U samom srcu hrvatskog sna.

Začuo sam Matin glas.

– Bog te jeba, ni jedne ženske.

Onda sam vidio gorsku vilu kako trči do jednog od tipova i ljubi ga. Onda opet čuo Matu kako kaže: “E, stvarno ga jebi” i vidio ga kako odlazi do stola s pićem. Ostao sam na vratima. Ono što je cijelo vrijeme raslo u meni doseglo je svoj vrhunac. Mučnina. Razočarenje. Strah. Ne znam što je sve tu bilo, ali miješalo se sa zvukom i slikom u koktel koji je tjerao na povraćanje. Bauljao sam mračnim hodnicima i tražio vrata. Vrata prema vani. Prema nekom mirnom, prozračnom mjestu na kojem ću se moći u miru isprazniti. Dovoljno udaljenom od srca hrvatskog sna, mjesta koje je tjeralo na povraćanje.

Uspio sam izići. Sjeo sam na nekakav zid i čekao. Čekao da počne izlaziti iz mene. Sve. Sve što se cijelim ovim putovanjem kupilo unutra i doseglo vrhunac u momentu prosvjetljenja. Thompsonovi stihovi ponovno su se počeli odbijati mozgom. Ali, nakon otkrića, dobili su sasvim novo značenje, a one stvari koje se nisu urlale nego se skrivale negdje izvan refrena narasle su u mom, THC-om obogaćenom, mozgu i cijela priča dobila je sasvim novi smisao. Zašto Ivanu tepa *“Moj Ivane, pobratime mio!”*? Zašto pjeva *“Nisu cure što su bile.”*? Zašto pjeva *“Pukni puško poludit ću, nemam drage, ostarit ću!”*? Zašto želi da se *“sjete na ponosne dane, kada jedan uz drugoga stane”*? Zašto doziva prijatelja iza devet sela gdje će ih *“buditi sunce velikoga sjaja”*? Zašto koristi pozadinu od Abbe? Zašto se ovi polugoli tipovi unutra grle? Zašto nema žena na tulumu? U srcu hrvatskog sna odvijala se orgija latentnih pedera. Počeo sam povraćati.

III.

Kad sam se probudio, sve oko mene bilo je bijelo. Bijela školjka, bijele pločice, bijela kada. Bio sam mokar od glave do struka. Zadnje čega sam se sjećao bio je nekakav ženski glas i predivno lice s velikim očima. Pogledao sam koliko je sati. Ležao sam ovdje skoro sat vremena.

Izišao sam na hodnik. Iza jednih vrata, Thompson nije odustajao. Sve mi se pomalo vraćalo. Cijelo putovanje. Tulum. “Jebote, stvarno nisam normalan”, pomislio sam. Matu sam našao iza onih vrata. Sjedio je na prozoru i trusio votku iz boce. Nije se micao, samo je promatrao cijelu situaciju. “Dobro mu je”, pomislio sam, “ima dovoljno cuge i muzičku pozadinu koja mu odgovara.” Glava me užasno bolila i vrtilo mi se. Triježnjenje je zajebana stvar. Pogotovo triježnjenje riganjem. Izišao sam vani da dođem sebi.

Na onom istom zidiću sjedila je cura koju smo pokupili putem i pričala s još jednom. Predivnog lica i velikih očiju. Ona me, valjda, odvukla do zahoda.

- Jesi naša Thompsona? – pitala je stoperka i nasmijala se.
- Moš mislit – sjeo sam do njih.
- Ovo mi je sestra. Upoznajte se. Ispričala san joj kako ste došli do ovde. Umirala je od smija.

Zvala se Vesna.

– Jesi me ti možda odvela do zahoda?

– Aha – gledala me onim velikim očima kao da očekuje nešto od mene.

– Sori, jebiga, pretjera san malo.

– Ma nije bed.

– Jesan napravija još kakvo sranje?

– Nisi, samo si priča neke stvari koje nisam baš kužila i popizdija na mene kad sam ti rekla da je ovo moj rođendan.

Stoperka se izgubila. Sjela je s tipom u auto i otišla.

– A šta sam to priča?

– Pa, priča si o nekakvom hrvatskom snu, spominja neke pedere i napa me da kakvi je to tulum ženske od osamnest godina na kojem su samo tipovi i govoriya da niko ovde nije normalan i da je ovde sve u kurcu. Uglavnom, to.

– E, stvarno sori. Mislin, ne znan koliko ima smisla da ti se izvinjavan, ali, ono, bila si OK prema meni, a ne znaš me. Osjećan se ko govno.

– I tako mislin da si dobro sve to reka.

Ovo nisam očekivao. Pogledao sam je. Oči su i dalje imale onaj pogled s upitnikom.

– Dobro onda, jebiga, di su žene?

Nasmijala se.

– Bilo ih je nešto malo, ali su otišle. Ovo mi je od momka ekipa, s njima se ionako najčešće družin. Neman baš ženskih prijateljica.

– Čudno.

– Ma ovde ti je sve čudno. Nego, ne znan te. Odakle si?

– Tu, iz jednog sela blizu grada, ali već pet godina živim u Zagrebu.

– Blago ti se.

– Kako to misliš?

– Ma duga priča. Nego... – i dalje me gledala s upitnikom.

– Reci.

Napravila je malo dužu stanku, zagledala se u pod pa vratila pogled na mene.

– Jesi se stvarno pokušao ubit na svoj osamnesti rođendan?

Ne opet. Opet sam pričao sranja. To radim uvijek kad pretjeram. Ni dalje nije skidala pogled. Ni upitnik.

– Da, jebiga.

– I zašto nisi?

– A zašto to tebe zanima?

– Rec' ću ti, ako mi kažeš zašto nisi.
 – Pa, kad san pribacija noge priko ograde nadvožnjaka, došla mi je u glavu slika stare kako mi mlađoj sestri objašnjava da se nikad više neću vratit.
 Izgledala je začuđeno. Ili oduševljeno? Nisam mogao baš razabrati.
 – Zašto te to zanima?
 – Zato šta san i ja to probala prije par godina i odustala, manje-više, iz istog razloga.
 Gledao sam je i želio joj postaviti milijun i jedno pitanje. Za početak, što radi na ovom mjestu. A onda se s parkirališta pred kućom čuo pucanj, pa drugi, pa treći. "Sranje!", viknuo sam. Zaboravio sam na *Matin gan*. Okrenuo sam se prema njoj. Nije djelovala previše uplašeno.
 – Slušaj, ovo mi je frend – ustajao sam. – Ja ću to sredit. Pamti broj pa me nazovi.
 – Molim?
 – Broj mobitela! Pamti! – viknuo sam.
 Izdiktirao sam joj broj na brzinu i potrčao prema parkiralištu. Nekoliko svjetala se upalilo na okolnim kućama, a svi s tuluma su se skupili u dvorištu. Dotrčao sam do Mate.

*Moj Ivane, pobratime mio,
 jesi l' skoro na Kupresu bio?
 Je l' Kupreško polje uzorano,
 je l' na njemu žito posijano?*

Treštalo je iz golfa. Mate je sjedio unutra i ciljao neko stablo.
 – Mate, koji ti je kurac? – viknuo sam.
 Naglo je otvorio vrata i izletio vani. Uperio mi je pištolj u čelo. Sranje!
 – Šta koji mi je kurac!? Ti mene pitaš koji mi je kurac?! Pa pogledaj na što ovo liči, bog te jeba! – ljuljao se u mjesto s ganom u ruci. – Skuži di živin, pička mu materina! Subota navečer je, jebemu Isusa, a ja san u nekom jebenom selu u pički materinoj. Pa je li mi brat za ovo poginija?!
 – Dobro, jebiga, nisan ja kriv šta je sve u kurcu?
 – Umukni! Ubit ću te! – trzao je ganom prema meni. – Sve ću vas poubijati, majku van jeben! Sve!
 Okrenuo je pištolj prema ekipi s tuluma. Ovi su se razbježali. Vidio sam Vesnu kako čučići kraj nekog tipa iza jednog stожadina. Opet se okrenuo prema meni.

– A tebi je sve to smišno, govno nadrogirano! Jesan ti i ja smišan, a?

– Nisi, jebote, pa prijatelj si mi.

Trudio sam se ostati miran, gledajući gan s krive strane.

– Ja tebi? Ma boli tebe kurac za mene! Za misec dana ćeš ić ća, drkat kurac gori po Zagrebu, a ja ću ostat ovde, usrid ovo-ga sranja. A je li znaš kako zima ovde izgleda? Nemaš pojma! Jebena komunjaro zagrebačka! Novinari, komunjare. Svi ste vi stoka!

– Jesmo, jebiga, ali ja san ti frend. Volin te, pička mu ma-terina, a ti me oćeš ubit.

– Ne seri! Nemoj meni tu priču prodavat! Ubit ću te ka zeca, oću majke mi!

Stavio mi je cijev na čelo i gledao me pogledom luđaka. Usrao sam se kao nikad u životu.

– Znaš – gutao sam knedle – prije pet minuti san tu nekoj ženskoj priča kako si mi jedan od bolji prijatelja, a znan te samo sedan dana.

Glas mi se tresao. Cijeli sam se tresao. Opet mi je došlo da povratim, ali više nisam imao šta. Samo mi se neka kiselina skupljala u grlu.

– Lažeš, pizdo! Lažeš!

– Vesna! – zaurlo sam. – O čemu san ti priča maloprije?

Došetala je do nas. Gledala ga je ravno u oči.

– Reka mi je da ima milijun prijatelja, ali da se niti jedan ne bi s njim vozija do iza devet sela tražit Thompsona. Da bi mu svi rekli da je lud, a ti si, eto, bez prigovora iša.

Sjebala ga je. Spustio je pištolj. Bio je zbunjen. Ja sam na-stavio.

– Oćemo pivat?

Šutio je. Nakon Vesnine rećenice, izgubio je onaj pogled. Trebalo ga je natjerati da ispuca sve metke. Da se vrati u nor-malu. Da se rasplače. On mi je pričao kako je to radio tipu kad mu je s ganom ušetao u kafić. Bio sam koncentriran na sve deta-lje kao da sam na spidu.

– Oćemo “Čavoglave”?

Gledao me. Još uvijek je držao pištolj. Zbunjen. Poćeo sam.

U Zagori, na izvoru rijeke Čikole!

– Ajde sad ti!

“Stala braća da obrane naše domove!”, zauriao je.

– Pucaj, Mate!

Sprašio je još tri u zrak. Ostala su još tri. Gledao me. “Jeben ti mater ludu!”, rekao je, zagrlio me i počeo plakati. Jedva je stajao na nogama.

– Oprosti, stari, ali pun mi je kurac! – plakao je kao malo dijete.

– Daj, ne budi pičkica! – odgurnuo sam ga. - Neš plakat ovde ispid ovi debila. Amo zapivat još jedan put. Čoviće, ima da probudimo cilo jebeno selo! – trebalo ga je natjerati da ispuca i preostala tri.

Nasmijao se. “Jebat ćemo in majku svima!”, zauriao je. Ja sam opet počeo.

*Čujte srpski dobrovoljci,
bando četnici!*

Opet me zagrlio. “Stići će vas naša ruka i u Srbiji!” Ispucao je zadnje metke. Odgurnuo sam ga i svom ga snagom probio šakom u glavu. Pao je. Rulja okolo je samo gledala. Nitko se nije miješao. Šutili su. Okrenuo sam se prema Vesni. Stajala je na istom mjestu. “Hvala”, rekao sam. Nije reagirala. Ugurao sam ga na zadnji sic, upalio golfa i krenuo. Što dalje od srca hrvatskog sna.

Bilo je oko četiri ujutro kad sam mu parkirao ispred stana. Uzeo sam mu ključeve i pištolj i ostavio ga da spava u autu. Nisam imao snage ni da se otuširam. Samo sam legao na kauč i zaspao.

(ulomak iz romana)

Maša Kolanović

SLOBOŠTINA BARBIE

Ratni neseser

Do prije toga dana mislila sam da se takav zvuk može čuti jedino na aeromitingu kada avioni na nebu iza sebe ostavljaju plave, bijele i crvene dimne trake, a piloti izvode vratolomije nešto kao Tom Cruise u *Top Gunu*. Samo što su ti aeromiting Cruisevi toga dana nosili maslinaste uniforme Jugoslavenske narodne armije.

Ja nikada nisam bila na aeromitingu, ali je moj brat u šestom razredu išao na modelare pa ih je drug jednom tamo vodio za nagradu. A onda su odjednom prestali postojati takvi aeromitinzi, kao što u školi više nismo smjeli govoriti "Druže!" i "Drugarice!" Sve se presvuklo u nešto drugo. Na primjer riječi: drug, drugarica i zdravo u nastavnik, nastavnica i dobar dan. Svečano smo bili primljeni u pionire, ali nismo dočekali omladince. Titovu sliku u školi su zamijenili hrvatski grb i križ. Misa više nije bila u dvosobnom stanu u Bolšičevoj, nego u holu naše škole, a naša se škola više nije zvala OŠ Branko Ćopić, nego OŠ Otok s kojom više nismo išli na izlet u Kumrovec ili Pionirski grad, nego u posjet dvorcima Hrvatskog zagorja. Većina prijatelja koji su se zvali Saša, Bojan ili Boro naglo su se odselili. Na svim jugićima nestalo je ono prvo slovo Y, a mnogi su na zvijezdu visokih starki zalijepili šahovnicu. U obrani časti prestali smo se zaklinjati na Titov ključić, u gumi-gumiju više nismo igrali Rade Končar kad smo pomoću zvijezde s jedne strane lastika prelazili na drugu. Ipak, možda je najgore bilo onim tipovima koji su imali tetovažu JNA plus neka godina.

Još u vrijeme tih aeromitinga, brat i ja imali smo našu malu uvjetnu družinu. Uvjetnu jer je uglavnom on dirigirao i mogao ju je raskinuti i opet sazvati kad god bi to poželio. A ja sam pristajala na sve jer sam pošto-poto htjela biti u blizini njega i njegovih prijatelja. Neki od njih su mi se zapravo i jako sviđali, mada sam uvijek znala da me oni uopće ne primjećuju i da pričaju o nekim tamo zgodnim curama iz svoje generacije, dok sam ja bila ošišana na gljivu i još k tome u stvarno jadnoj i nesvjetlucavoj odjeći od samta koju su mi uporno šivale mama i baka. Brat se u to vrijeme zanimao za raznorazne knjige o oružju i avionima koje mi je u trenucima dobre volje i nedostatka boljeg društva tumačio. Polikarpov I-16, Henšel Hs 126 A, Meseršmit Bf – 109 E i još mnoge iz *Ilustrovane istorije vazduhoplovstva* i neke ultramoderne iz jedne knjige na engleskom. Premda u tim slikama nikada nisam pronalazila toliko toga zanimljivog kao on, bilo je i nekih ok stvari. Sjećam se jednog američkog aviona koji je imao oslikanu njušku kao morski pas. Brat je znao sve o avionima, oružju, vojskama. Meni je jedino bio ok taj morski pas avion i to da me brat ponekad podrazumijeva za svog prijatelja.

Uglavnom. Kada je taj zvuk aviona bio tako snažan i toliko blizu, bilo mi je jasno što je to zvuk s aeromitinga na kojem nikada nisam bila. Samo to zapravo i nije baš bilo ono što mi je

prvo palo na pamet kada su tog popodneva prošla dva aviona iznad nas koji smo se to poslijepodne igrali pred zgradom. Zapravo, blago rečeno. Sutra je trebao biti prvi dan škole i bili su to zadnji trenuci igranja na kanalizacijskim šahtovima ispred zgrade jer će se već idućih tjeskobnih jesenskih popodneva trebati pisati domaće zadaće, početak će muzička, a ja ću morati vježbati klavir i učiti za solfeggio da ne osramotim mamu i tatu pred nastavnicom Miličkom. Kada su ti avioni proletjeli tik iznad naših glava, uhvatio me strah kakav sam prije toga dana osjetila jedino kada je drugarica, odnosno nastavnica, ispitala geometriju listajući imenik i zadržavajući se negdje blizu slova K. Zapravo, osjećaj te nedjelje je bio mnogo strašniji. Svi smo istog trena pobjegli jer nas je potjerala teta Munjeković s četvrtog kata, a već su tako i tako sve glave susjeda bile na prozorima pa sam vidjela i maminu kako se dere neka mjestada dođem doma, što bih ja i bez njenog poziva učinila. Išli smo pješke, a ne liftom kao kad bismo se vraćali s igranja. Cijelo stubište bilo je uskomešano, a ja sam dok si rekao keks stigla do petog kata i srce mi je lupalo tako jako da sam mislila da ću dobiti infarkt, isti onaj za koji mi je mama rekla da ću dobiti ako popijem šalicu crne kave na eks.

Mama i tata su bili ozbiljni i nemirni, ne onako uobičajeno kao kada bi se svađali ili vikali na nas zbog nečega. U stanu su istovremeno bili upaljeni radio i televizija na kojima su bile vijesti. I dok su se na televiziji vidjeli neki neobrijani ljudi na barikadama i neki manje neobrijani ljudi ispod šahovnice s doktorom Franjom Tuđmanom na čelu, oglasila se sirena za zračnu uzbunu. Moja prva sirena za oglašavanje zračne opasnosti u životu. Do tada sam čula samo onu za Druga Tita kad smo se svi morali ukipiti u isti tren, bez obzira u kojem nas položaju ona zatekla. Stanje u stanu je tada doživjelo kulminaciju: tata je spuštao rolete, mama otišla isključiti plin, a brat sakriti krletku s papigom na neko mjesto udaljeno od prozora. Meni je srce opet lupalo kao u onom tobožnjem infarktu. Tata je onda rekao mami neka ponese stvari koje su već nekoliko dana bile spremljene u torbi smještenoj u predsoblju. Ja sam također brzo otišla po svoje stvari jer sam na sve ovo zapravo bila na neki način spremna.

Čula sam kako mama i tata preko telefona pričaju zabrinutije sa svim našim rođacima, ne propuštaju se niti jedne vijesti, a te godine nismo išli na more nego svega par dana. Baka i nono su isto tako bili jako zabrinuti, a i sve plaže kod

Zadra bile su poprilično puste i bilo je puno mjesta za odložiti ručnike i ostalu opremu za kupanje. Sve je vodilo prema trenutku koji, iako smo ga nekako očekivali, nije nimalo izgubio na strašnosti. Ipak, trebalo je ostati pribranim, kako je to govorio susjed Stevo koji se ipak nije odselio. Moje stvari su, iako ni mama ni tata za njih nisu znali, isto bile spremne. U koferić na Štrumfove spremila sam svoju najvredniju pokretnu imovinu, najvažnije stvari koje sam na smaku svijeta htjela imati uza se. Jer, ako bomba pogodi baš našu zgradu i sve postane zgarište iz kojeg će mjestimice sukljati vatra i crni dimovi, život neće izgubiti smisao ako čitava ostane moja Barbi u svom kričavo roza kompletiću s malim fluorescentnim limunima, ananasima i bananama, roza-zelenom torbicom u obliku lubenice, sunčanim naočalama te otvorenim štiklicama koje najbolje pristaju uz tu kombinaciju. I ako se, naravno, pri tom ništa loše ne dogodi bilo kojem članu moje obitelji, rodbine i prijatelja iz razreda i ulaza. Ostaviti Barbi na milost i nemilost granatama značilo je biti hazarder, a sama je Barbi bila tek jedan dio mog malog ratnog nesesera. Jer što je Barbi bez svojih savršenih stvari kojih jednostavno mora imati u izobilju?! Najobičnija seljača iz *Rukotvorina* kakvih sam se i previše nagledala prije nego što je baš Ona jednog dana napokon pokucala na moja vrata, točnije kalsić. A bilo je to davno, prije cijele te gužve s avionima i sirenama. Ispočetka, mama mi nipošto nije htjela kupiti ovaj komadić plastičnog savršenstva, ali o njoj se pričalo, za nju se znalo, a neki su je već i prije mene imali. Na primjer, jedna Ana F. iz sedamnaestice. Gledali smo je svi iz mog ulaza. I premda je bila toliko mala, oh, vrlo se dobro vidjela ta platinasta kaubojka u njenim rukama. A ne samo vidjela. Na kanalizacijskom šahtu, na kojem su se igrale cure ispred sedamnaestice, jednostavno se osjetilo da je tamo nešto što nije s ovoga svijeta, nešto što je moralo pasti s neba. Ana je imala baš pravu Barbi koju joj je air-mailom poslala teta iz Amerike. Onu koja ima plavu kosu, koja može saviti koljena i uz koju se dobije puno puno stvari. A nećakinja Nede Ukraden je, pričalo se, imala čak pedeset takvih Barbika! Ljubomora nije prava riječ za to što smo osjećali svi mi koji tada nismo imali pravu Barbi. Da pravu. Jer postojale su raznorazne "barbi" od neke odvratne plastike. Nematelevi lažnjaci s napuhanim obrazima, nesavjetljivim koljenima, loše sašivenom robicom, katastrofalnim cipelicama i koje se k tome uopće nisu zvale Barbi, nego Stefi, Barbare, Cyndy i kojekakvim glupim imenima. A ne imati pravu Barbi značilo je biti

iskonski nesretan. Tu mračnu fazu pr. Br. prekinuo je moj stric Ivo iz New Yorka i poslao Barbi na moju adresu jer jednostavno nije htio dopustiti da njegova nećakinja u Jugoslaviji bude bez tog malog, ali važnog pokazatelja prestiža i blagostanja.

Stigla je tako jednog dana u kaslič koji smo otvorile mama i ja. Na mamu je barem u tom trenutku, unatoč njezinoj tobožnjoj nezainteresiranost, prešla moja Barbi groznica. Vidjela sam joj to u očima. I doista je zbog toga ne smatram manje karakternom osobom jer ostati ravnodušan pred Barbi može samo netko tko je u najmanju ruku slijep. Ta je groznica bila obilježena spoznajom da me od mojeg najžuđenijeg komadića plastike ikad dijeli samo tanka ovojnica smeđeg pakpapira, ne dajući mi ni naslutiti koja će biti moja prva i to prava Barbi. I kada sam ga odmotala, jednostavno nije moglo ispasti savršenije jer je moja prva Barbi ujedno bila i moja najdraža glumica, Crystal iz *Dinastije!* Kad bolje promislim, možda to i zapravo nije bila baš ta Crystal, ali nije ni važno jer sam ja zamislila kao da je to ona glavom i bradom. Kada sam otvorila kutiju i odriješila *Crystal Barbie* zaštitnih ovojnica, bio je to osjećaj kao da sam dotaknula malo božanstvo. Ali ovo je božanstvo bilo puno savršenije od svih onih debelih i nezgrapnih božica iz prapovijesti kojih sam se prije toga nagledala na svakojačkim izložbama u Arheološkom, po kojima su me mama i tata navlačili radi stjecanja kulture već u najmlađoj dobi. Njezina svjetlucava, malom roza vrpcom strukirana haljinica, na kojoj su se prelijevale sve nijanse boja odjednom, isto takva boja oko vrata, mali prsten, naušnice, srebrene šljokičaste cipelice, četkica i češalj za kosu, miris svježije plastike... sve je bilo tako stvarno! Ona više nije bila nedostižan predmet koji sam prije toga vidjela samo u reklamama na satelitskoj, a koju sam toliko puta zamišljala igrajući se u mašti kao da je stvarno posjedujem. Sada sam ja prvi put u životu imala nešto zaista vrijedno. Iduću Barbi poklonio mi je barba Marko. Premda je bila riječ o mojoj drugoj po redu Barbi i premda je prvi put - prvi put, moja druga Barbi je zbilja bila nešto čudesno. Kad mi je barba Marko donio moju drugu *A day to night Barbi*, tek sam shvatila što Barbi zapravo jest i koliko se malih popratnih stvari zapravo može dobiti uz samo jednu jedinu Barbi. Preko dana *A day to night Barbie* je bila u svom malom ružičastom sakou od pliša i suknji s dodacima malog računala, šeširića, s aktovkom i zatvorenim cipelicama na petu. Na slici kutije bila je jako udubljena u posao i neke račune, ali istovremeno je ispod malih

dioptrijskih naočala, koje su je činile pametnijom, upućivala tajne poglede Kenu. Koje su se sve ljubavne peripetije događale između njih u tom malom uredu s pogledom na Twinse! I ta ista Barbi uvečer bi skinula sako ispod kojeg je svjetlucavo ružičasti korzet, a plišana suknja s unutrašnje strane ima šljokičasti veo koji dolazi u prvi plan, ona nazuva otvorene štiklice, uzima večernju torbicu i odlazi s Kenom u neki super skupi restoran na Manhattanu. Može li postojati išta savršenije od ove Barbi?! Kolike sam sate znala potrošiti samo diveći se njezinoj sposobnosti lake transformacije iz poslovne u vamp, vamp u poslovnu ženu. Treću, *Tropical Barbie* donio mi je barba Lolo. Ona je bila najskromnija po rekvizitima, ali mora se priznati da je imala neke druge kvalitete koje ni prva ni druga nisu imale. Jest da je moja sestrična Karolina iz New Yorka imala 10 takvih Tropikalki koje su se dokono izležavale u njenom preookeanskom koferu koji je uvijek ostavljala razbacan kod babe Luce u Privlaci, moja Tropikalka je u sivkasto-zemljasto slobodštinskom pejzažu za mene bila posve jedinstvena. Imala je dugu plavu kosu, i to skroz do koljena, havajski kupaći kostimić i suknjicu - imitaciju cvijeća. Ona nije bila *glam* junakinja iz *Dinastije*, ona nije bila poslovna žena s Manhattna, ona je bila ljepotica prirode, mora, sunca i valova. Iako bez iti jedne jedine cipelice i sa svega jednom četkicom za češljanje, *Tropical Barbie* bila je nenadmašna po svojim prirodnim atributima. Kasnije su brojke išle rutinski. Četvrta iz kolekcije nije bila Barbi, već *Aerobic Skipper* - Barbikina sestrice ili rođakinja, već kako tko zamisli. Nju su mi kupili roditelji kada su s bratom, tetom i rodicom išli na putovanje u Rim. Kupili. Zapravo prije mogu reći da su me tom Skipericom potkupili jer za mene nije bilo mjesta u našem Renaultu 4. Ali biti potkupljen Skipericom zapravo i nije tako loše. *Aerobic Skipper* bila je gotovo jednako savršena kao Barbi u nekoj siromašnjoj klasi. Jest da su mi prvo namjeravali kupiti neku jadnu tenisačicu, uz koju se dobije jedino neki mali bijedni reket, no kako su odlučili u Rimu ostati tjedan više, to se moralo nekako odraziti i na poklonu. Premda Skiper nikada neće moći biti Barbi, jer ima manje cice i anatomski ne može nositi štiklice, svatko tko imalo drži do sebe mora imati bar jednu Skiper. Naravno, uz Kena koji je nužan, iako zapravo nikakva veća euforija ne može proizaći iz posjedovanja Kena, koji tako i tako samo služi kao Barbikin pribor. Uglavnom. *Aerobic Skipper* sam prije toga vidjela samo u Barbi prospektiću koji sam besplatno dobila u američkom paviljonu na Velesaj-

mu i čuvala ga u posebnom fasciklu da se slučajno ne ošteti. Uz nju je išla sva moguća sportska oprema koja se može zamisliti. Od malih tajica, štucni, trikoa za vježbanje, dva para tenisica (roza i žute), šilterice, suknjice za tenis i trenirke. Ali govoriti o suvišnosti u Barbi svijetu ionako je samo po sebi suvišno jer nitko, ama baš nitko, na ovom svijetu ne može imati niti jednu jedinu suvišnu stvar iz Barbi svijeta. Manjkavu da! Manjkavu uvijek. Koliko toga nedostaje u jednom tako skromnom Barbi domaćinstvu kao što je bilo moje? Samo nabranje moglo bi trajati do kraja života, i dulje, dok bi se nabrojale sve te male stvari i one manje, ružičaste i lila, u koje sam toliko vremena znala piljiti ne bi li ih nekako oživjela, ne bi li slike iz Barbi prospektića postale stvarne, one koje mogu posjedovati za ozbač. *Ah* te slike Barbi svijeta. Ti mali Barbi časopisi koji su moju žudnju pretvarali u neizmerno bolan osjećaj. Pa reklame između dva bloka crtića na *Fun Factoryju* koji sam gledala na Skyu preko satelitske. A kad se samo sjetim kad su me mama i tata jedne subote ujutro usred *Fun Factoryja* odvucli na neku izložbu pasionske baštine na kojoj je bilo na stotine svakojakih raspela. U tom sam trenutku, više nego išta u svom životu, htjela samo gledati sve kombinacije Barbikine garderobe na reklamama uz *fun, fun, fun* usklrike. Eventualno bi noć olakšala patnju, ali svaki novi pogled na taj savršeni svijet razrađen do sitnih i još sitnijih detalja mogao je dotući moje tijelo koje je bilo pred opasnošću da pukne od svih tih silnih čežnji.

Ali, malo pomalo, čovjek se donekle pomiri s neimaštinom i počinje pronalaziti neka druga rješenja. Toga bar nije nedostajalo u mom Barbi domaćinstvu koje je bilo sklepano od svih i svakakvih pomoćnih rješenja. Ta neimaština stvari iz prospektića toliko je izopacila moj um da sam apsolutno svaku stvar na kugli zemaljskoj mogla povezati s Barbi: lavor u kojem je baka obično topila stopala u mirišljivoj soli postao je bazen za Barbi, omoti od kazeta položeni u L savršeno su poslužili kao fotelje za Barbi, cigle s balkona sa zemljom iz maminog cvijeća građevinski materijal za Barbi viseće vrtove, čepovi za gumice na tehničkim olovkama postali su set čaša za Barbi i prijatelje, male probne bočice parfema su bile itekako dobar viski za veselice koje je ne baš tako rijetko Barbi priređivala, crvena starka postala je crveni *Ferrari* (doduše, sa samo jednim sjedalom), ručnici bi se zarolali u krevetiće, više limenki složenih jedna do druge činile su promotivni šank za Barbi... Moto mog vlastitog Barbi dizajna glasilo je: "Recite mi bilo koju stvar na svijetu,

a ja ću vam reći što ona može postati za Barbi!" Mnoge sam stvari i sama izrađivala uz pomoć drugih radnika na prisilnom radu, primjerice kartonske fotelje koje je baka futrala ljubičastom tkaninom svog starog kombinea, a mama za njih šivala jastučice. A za razliku od one jadne dječjačke garderobe kakvu su meni šivale, mama i baka su znale itekako seksi-špeksi šivati kad je trebalo obući Barbi. Jest da ta robica, naravno, nikada nije mogla izgledati kao originalna, no bilo je tu stvarno briljantnih konfekcijskih ostvarenja. Najvažnije je bilo naći neki dobar materijal, npr. stari kupaći kostim od šarene sintetike ili zavjesu što sličniju donjem rublju. Najbolji primjerak u toj kategoriji zasigurno je prozirni korzetić koji mi je mama sašila po uzoru na jednu sliku iz prospektića. Barbi obučena u taj korzetić i položena na krevet uz mali noćni ormarić na kojem je mogla biti odložena neka lažna knjiga koju Barbi ionako nikad nije čitala i Kenova slika (načinjena od sličice Kenove izrezane glave nalijepljene na komadić kartona) - izgledalo je skoro ko original scena.

Prve originalne komade pokućstva za Barbi dobila sam nešto kasnije. Zapravo najbliže originalu. Cyndy, iako sama po sebi uopće nije sličila na Barbi, svojim je namještajem to još nekako i mogla glumiti. Namještaj za Cyndy bio je jeftiniji od namještaja za Barbi pa mi je mama kupila namještaj za Cyndy. Prvo samo stolčić za uljepšavanje s lampicom na baterije koja je za stvarno svijetlila, a onda i krevetić. Ružičasti sa zlatnim šipkama. Jednom su bratovi prijatelji s malim lisicama iz Kinder jaja privezali jednoj Barbi ruke za te šipke i postavili Kena da joj radi svakakve stvari. A Ken je u moje malo Barbi domaćinstvo došao u sasvim neočekivanom obliku. Došao je u paketu s nekom smeđokosom ko fol Barbi i dvoje djece pod zajedničkim prezimenom *Sweetheart family*. K tome je svatko od supružnika na ruci imao ugraviran vjenčani prsten. Naručila sam od bake samo Kena, ali je baka kupila taj komplet male svete obitelji koji ni moje Barbi baš nisu dočekale s dobrodošlicom, iako je Barbi po Mattelovoj prirodi dobrica. Taj papučar se nije micao od svoje smeđokose *Sweetheart* supruge i to dvoje djece koje mu je narodila. Još su nosili neke glupe kecelje za kupanje djece. Moralo se nekako intervenirati u cijelu tu učmalu idilu. I svaki put kad bi neka plavokosa Barbi obrlatila Kena, uvijek je stršio taj ugravirani vjenčani prsten. O zašto nije to mogao biti neki *removable* prsten?! Baka si je jednostavno učinila medvjedu uslugu s takvim odabirom kolekcije jer

je svaki odnos između Kena i plavokosih Barbika automatski morao biti preljub. Nakon ove u suštini nesretne obitelji, stigla je još i jedna Skiperica iz djutića u Zadru. Uspjela sam uvjeriti barba Marka da mi je ona neophodna. Ona je došla u kupaćem kostimu koji je u toploj i hladnoj boji mijenjao boje. Iako se radilo o čudesnoj plavičastoj boji malog smrznutog badića, brćkanje u izvoru tzv. planinskog lavaboa i nije baš bio Skiperičin omiljen način opuštanja.

Dakle, tri Barbike, dvije Skiperice, supružnik i preljubnik Ken te jedna smeđa Barbi, njihovo dvoje djece, pregršt šivane i nešto malo originalne robice, jedan *make up* ormarić i krevetić. To je bio popis moje prve imovine koju sam morala nekako zaštititi, osigurati u slučaju katastrofe, jer mi niti jedan kasko ne bi mogao nadoknaditi štetu u slučaju gađanja Slobostine projektilima zemlja-zrak, zrak-zemlja, zvončićima, rešetanja mitraljezima, strojnicama, puškomitraljezima, bombardiranja ili puštanja bojnih otrova ispred ulaza ili iza zgrade. Zato je sve to trebalo nekako zgurati u moj mali koferić. I to ne samo zgurati, već i konzervirati, na neki način balzamirati Barbike zbog sve one prašine i udaraca gelera koji su mogli zadesiti ne samo njih, već i sve nas. Barbike su bile posložene svaka prvo u plastičnu vrećicu, onu u kojim je mama zamrzavala meso, ribu, voće i povrće, zatim svaka omotana u ručnik i sve skupa stavljene u jednu posebnu platnenu vrećicu pa tek onda u koferić. Robica je bila u posebnoj vrećici za koju sam još iz mamine ladice ukrala par mirišljavih sapuna za borbu protiv moljaca, a ormarić za uređivanje bio je rastavljen i složen u originalnu kutiju. Jedini problem bio je krevetić koji ama baš nikako nije stao u koferić. Dugo sam mozgala kako ga konzervirati i spremati te koji bi bio najbolji način prenošenja ove male i izuzetno vrijedne relikvije u katakombe. No, nakon dužeg mozganja i pokušaja komprimiranja cijelog nesesera, pozicija krevetića u ratu je ipak ostala neriješena. Zapravo, nerješavanje njegova pitanja odražavalo je onaj mali tračak nade da se ustvari ništa strašno neće dogoditi, da nikakve uzbune i rata neće biti. Ali ipak se to sve dogodilo. Pitanje krevetića moralo se rješavati *ad hoc*.

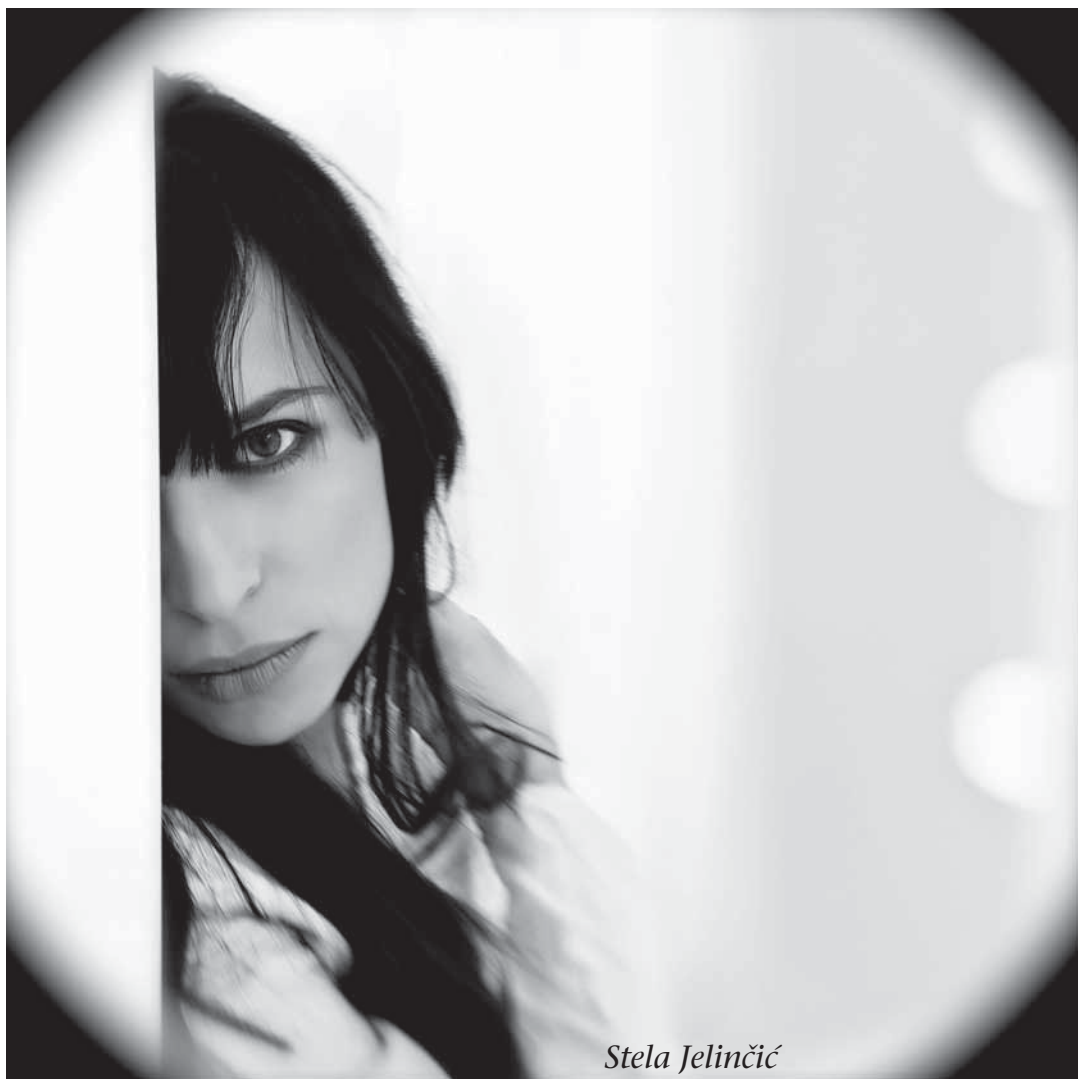
Trebalo je iz ovih stopa krenuti u podrum, svi susjedi su već trčali stepenicama, mama i tata su nas požurivali. U trenutku dok sam s koferićem u ruci i ružičastim krevetićem sa zlatnim šipkama pod rukom sprintala prema izlazu iz stana, čula sam pljesak i osjetila topli žar na svom licu. Bila je to bra-

tova pljuska i riječi ostavlja taj krevetić, debilušo! Nije bilo ni vrijeme ni mjesto za svađanje, jednostavno sam to morala učiniti. Krevetić je ostavljen na milost i nemilost JNA. Pa što bude! Krenuli smo stubištem prema podrumu i bilo me jako strah aviona i svega ovog što se počelo događati. Avioni su i dalje nadlijetali, sada malo više, i pošto ih tad nisam uspjela vidjeti nego samo čuti, vidjela sam ih u sebi kao slike iz *Ilustrovane istorije vazduhoplovstva* iz dijela *Ratnici neba*.

Kad smo stigli u podrum, tamo je već bila cijela zgrada. I Tea, i Dea, i Svjetlana, i Ana P., i Ana Matić, i Borna, i Krešo, i Sanjica, i Marina. Svi su se već spustili u podrum. Sjećam se da nisam mogla prestati plakati, a onda je nakon pola sata prestala uzbuna, nakon čega smo se svi uputili natrag prema stanovima.

Te sam večeri spavala na madracu u maminoj i tatinoj sobi. Spavala? Zapravo sam pažljivo osluškivala ne bih li slučajno čula zvukove *čeličnih krila naše armije*. I dok sam tonula u san, moje misli je nadlijetala *Pilot Barbie*, u maskirnom odijelu ružičastih nijansi, ostavljajući kričavo ružičasti mlaz u nekoj nedjeljnoj epizodi *Fear Factoryja*. Jer Barbi može biti ama baš sve što poželi. Čak puno više nego što se to može vidjeti u prospektu i na reklamama.

(ulomak iz romana)

Stela Jelinčić

KOROV JE SAMO BILJKA NA KRIVOM MJESTU

U Beču sjedim za stolom s Amerima, Njujorčanima. Dode konobar, naručim crno vino, Portugizac... Sve besplatno. Bute-ljice, mmm... Sjetim se gostiju na Motovunskom festivalu, no-vinara iz Srbije, Borisa i Božene, koji su isto tako rekli: "Mmm, buteljice", i nakon večere konobara zamolili "da im sve to lepo začepi, da im se u torbi ne prolije, pa da oni to fino kući po-

nesu". I onda su cuclali iz tih paketića cijelu večer. "Šteta da se baci", rekla je Božena i gurnula čep još malo dublje u grlo. Palim pljugu, čvrsto je stišćem usnama. Zamišljam Borisa i Boženu kako trpaju ovaj crni Portugizac u torbe i smješkam se. Nikome od ovih Amera to na pamet ne bi palo. A i samo đus piju ti stanovnici najluđeg grada čuvenog po krejzi-provodi-ma i superkul ljudima... I mašu rukama ispred face, više da se deklariraju nego što im dim smeta. E, pa jebemti – mislim si – neću ugasiti. Ja sam riba s Balkana i pušim kad mi se puši. Nisam ni ja vas odabrala za društvo, nego se dogodilo. Ameri me dekodiraju kao: sirota pobjegulja iz nekog balkanskog jata, egzotična životinjica, neprilagođena naivna Pepeljuga. Ne padne im ni na kraj pameti da u Pepeljugi vide onu koja odbija biti rokoko koka što maše ručicama ispred nosa, nego odabire da im ide uz nos, nije polijegača nego prkosnica, jahačica je, ne kobilica.

– Jesi li bila u New Yorku? – pita me David.

– Nisam. Ja sam Pepeljuga, zar me ne prepoznaješ? – kažem i izbacim dva reda europskih bijelih zuba. Vidim, ne razumije štos. Hoće da im ispričam neki vic. David kaže da mu je netko iz ex-yu jedan dobar ispričao: Negdje u bivšoj Jugi, za rata, lik se na motoru luđački vozi trgom ukrug. Gledaju ga dva vojnika. "Da ga skinemo? Što je tako sretan? Vozi ukrug i maše jednom pa drugom rukom?" – kaže prvi vojnik. "Ma, pusti ga, samo je sretan. Vjeruje u potpisano primirje, misli da je preživio rat", kaže drugi. "Ali, kome maše?" – pita prvi. "Ma, nikome... Maše onako, od sreće, jer nije ih puno ostalo koji bi mu s dvije mogli odmahivati..." Okrene se David prema meni, stavi mi ruku na rame, i kaže: "Sori". Kaže to normalno i ne pretjerano uvidavno. To mi se dopadne. Vic im se sviđa.

I onda me pitaju kako je bilo u ratu. Jedan po jedan, svi kažu da ne znaju puno o tome, a onda šute. Šutim i ja. Onda se ponudim da im ispričam neobičnu priču o ratu koja ima još neobičniji početak. Pitam ih može li to tako. Kažu – može.

Ide uvod.

Stojim u kupaonici, gola, namještam ogledalo tako da vidim unutra. Duboko. Razdvajam sve dijelove kojima još ne znam imena. I gledam. Konačno sam dobila mengu. Konačno! Sve su je u razredu već imale, i Zrinka Mladenović, i Zorana Begović, i Tatjana Burić... Sve... Danas konačno i ja. Dobila sam mengu, ali mi sise još nisu narasle. Razočarana, sjedim na kadi i mislim na Boga... Da je Bog dobar, kako baka kaže, ja bih sad

sise sigurno imala... I svi partizani moje obitelji dobiju plus. U osnovnoj nisam imala puno prijatelja, jer u osmom sam se još s lutkama igrala. Zapravo, imala sam samo Ivu Supić... Samo smo se još Iva i ja igrale i to nitko nije smio znati. Bile su to male lutke, falš-barbik. Svaka je svoju nosila u torbi, a poslije škole bi zapalile cigarete i čitale pisma koja su lutke napisale. Njoj su pričali, ona se toga nije sjećala – a tada nismo imale tajni koje ne bi podijelile – da se voljela igrati s mravima. Mama ju je jednom našla kako ih stavlja u micu. Gurala je mrave unutra i govorila: “Bit će im tu toplo.” Onda su je odveli doktoru da čika doktor provjeri da nije koji mrav ostao. Ona ih je samo željela sačuvati u svom uterusu. Još kao djevojčica znaš da je to jedino sigurno mjesto. Moja će sestra dobit mengu s jedanaest. Nikome to neće reći. Samo ću naći punu ladicu starih smrdljivih uložaka, marke *Ona*, žutih i debelih, kakve danas samo siromašni kupuju. Bilo joj je neugodno, nitko joj ništa nije objasnio. Jedva sam je nagovorila da kažemo mami. I onda je, točno s našim menstruacijama, došao rat.

– Nije li ovo neobičan uvod u priču o ratu – pitam. Oni šute. Ide priča.

Kad je počeo rat Bane je imao dvanaest, ja četrnaest. On nije dolazio u Zagreb, a mene bi u Sinju istovarili za svake praznike. Banetova stara, Stankova sestra, moja teta, zgodna je bila. Imala jedno oko plavo drugo smeđe, a kad bih ja rekla: “Kao hasky”, ispravljali su me: “Ne, kao Bowie”. Umjetnica je htjela biti, nije išlo – nisu to takva vremena bila, znala je reći. Prerano se ona udu nekom dala... Sinjskom alkarskom... Srpskom? Nismo pojma imali, nismo pitali... Bio je to potpuno nepotreban podatak, govoriti o tome kod nas se smatralo nepristojnim, zapitkivati o tome bezobraznim... Ali ne i drugima, kad je počeo rat – sranju brat... I čudili se mi klinici što im je do toga s kim se moja teta tuca... Govorili smo: pa, svejedno... I još k tome, nama, a ne njima neugodno bilo... Jedva da smo mogli razumjeti tko su ti, za nas novi, Srbi i Hrvati... U igru rata Švaba i partizana, koja se još uvijek među djecom igrala, stali se uvlačiti neki novi junaci i antijunaci nakon što su neki stariji, oprezno, već uvukli Japance... Jednom bili Bane i ja ti Japanci, pa selotejpom zalijepili oči da nam, onako, koso stoje, smijali se ko luđaci, a tetak nas uplašio da će nam sada oči tako i ostati... pa mi odlijepili oči i navukli stare babine prozirne hulahupke na glave... da, kao, budemo Japanci, ali da ne postanemo Japanci... Uglavnom igrali se, bili slobodni i

podivljali u tom nekom selu, u polju, oko jablanova koje je did posadio – svakom od nas unuka po jedan... A civilizirana bagra Baneta počela ratom gnjaviti, kuću im govornima gađali, kame-njem porazbijali prozore... U zveketu stakla Banetova vriska... Pogodilo ga u glavu... Vrištali svi. “Skoro mali oko izgubija... Gospe moja, dite će mi bez oka ostat...” Sašili mu to na hitnoj. Do Splita se čak zbog tih šest velikih šavova išlo; rekli: “Vozi u Split... Ditetu će ožiljak ostat”. Onda, žurno oni pobjegli u Beograd.

I tako, Bane i ja se nismo vidjeli dvanaest godina. Sad žu-ljamo masne babine uštipke i Bane mi kaže: “Najviše mi je falio hipodrom. Ovaj naš hipodrom...” Kaže: “Poslat ću ti sliku, ti ćeš da poludiš kad je vidiš... Ti i ja, mali, na konju...”

A nekad smo tamo, u Sinju, bili popularni. Nekad se škola po Stipi, narodnom heroju i babinom bratu zvala.

– A čija si ti?

– Ja san u Marčića.

– Aj, lipo... Svoje pozdravi... Status pao začas, kao nekoj voštanoj zvijezdi otopila se slava. Onda počeo rat, pa školu ri-nejmali, bistu Marčićevu teta jedva spasila. Da se Stanko rodio prvi, dobio bi ime Stipe, ovako ga je dobio njegov stariji brat. Mučilo me to ponekad, to oko imena, i bilo mi je drago da moje ipak nitko u obitelji nema, da ne nosi nikakve priče, ni-kakva obećanja i obaveze, jer zajebano je to s balkanskim ime-nima – uvijek nešto znače. Znak, žig... Nije ono tvoje nego si ti njegova. Biti svoje ime ili ne biti. U njemu se rodiš, u njemu te ima ili nema, samo ono si na kraju. Kad istruneš, i kad istrunu i oni u čijim si sjećanjima, ostane samo ono, koje je ništa, riječ u kamenu. Sva sreća i didino i babino ime dobila neka druga djeca, neki drugi rođaci. Za njihova lica govorili: “A šta slični na babu...” ili “Vidi ga, srića, isti did... Isti”. Onda ih štipali i vukli za uši. Kao od sreće...

Bili, tada, svi mi od Marčića popularni... I, sad se, poslije rata, Bane vratio da vidi otkud je uopće otišao, jer patio je na beogradskom asfaltu, stalno imao osjećaj da su ga istjerali iz raja, roditelje optuživao da su ga oteli iz sna, i nije znao više koju kuću da domom zove, bojao se da će nešto zaboraviti, trljao onaj ožiljak što mu je od kamena ostao, trljao, a kad bi mu duh iz njega izišao, mrmljao: “Želim se vratiti doma... Želim se vratiti... negdje...” – i sve mu se to sušilo na bradi... onda ni duh nije znao kamo da ga, dovraga, odvede... Kad se sad konačno pojavio u tom mjestu koje je u sjećanju okamenio

i u željama dozivao, a toga mjesta osim u glavi više nije bilo, valjda shvatio da ni njega ondašnjeg kao ni svega ondašnjeg više nema, da on više nije on... Moraš zaboraviti da bi se sjetio i obratno, moraš voljeti da bi se razočarao i obratno... Samo koji odu, u vraćanju rastu, makar ostali ili odustali. I dok sam se grlila s Banetom, dok smo pili i pričali o tih dvanaest godina, a u njih stane puno, izbušili su mi sve četiri gume na crvenom zmaju... Ne znamo tko je. A oni koji znaju neće da kažu.

A Bane došao s konjem. "Tri godine sam ga čekao, razumeš, Sofija. Kad sam ga prvi put video, rekao sam – biće moj... A u Srbiji ti tako konje tretiraju, drže cenu toliko visoko da ne mogu da ih prodaju jer nema ko da ih kupi, a opet, skupi su jer su lepi, skupi su kad su lepi, kad su zdravi... Zato ih onda upropaste, razumeš, namerno ih upropaste... pa možeš jeftino da ih kupiš. Tako sam ga tri godine čekao..."

Bane i ja – desetljeće i kusur života prošlo, ali susret normalan – čudimo se koliko smo slični, veliki zubi, debela usta... Držali se dugo za ruke, netko rekao: "A vi se, ono, baš volite" – mislio da smo par... Jer bilo je lako voljeti Baneta. Kako ne voljeti nekog tko je u domaćoj zadaći napisao: "Želim biti degustator kokosovog mlijeka u palminoj šumi..." Drugarica mu spičila jedinicu... I zvala mu starce u školu jer mali, eto, imao kapitalističke zamisli... Onda, zbog jedinice ipak dobio batina, nisu starci htjeli uvodit presedane – jedinica jednako šiba, takvo je pravilo bilo... I tako ga nekako nesvjesno, pomalo odsutni od zbilje, izliječili od kapitalizma. I sad se nas dvoje zarakijali ko budale, rekli – dobra im je ta sinjska... I bilo tri ujutro, što ćemo? Idemo slijepu babu motat. Došli u kuću, probudili babu, rekli: "Hej, baba, ti spavaš...?"

– A koja ura? Di je teta?

– Podne, baba, podne je, a ti još u krevetu... Teta otrala krave na pašu... – rekli smo uglas, i na dalmatinskom. Jer znala sam dobro pričat taj sinjski. Svaku jesen kad bih se vratila u Zagreb ispravljali me u školi pa se naučila lako prešaltavat... A Stanka nervirao kaj. Branio nam da tako nakaradno govorimo. Svim narječjima sam ovladala... Govorili mi: kući pričaš drukčije s Nadom, drukčije sa Stankom, opet drukčije u školi ili pred školom... Onda, jedno ljeto, tamo kad sam već dobila mengu, neki frend iz Sinja cimnuo me da sam prava Zagrepčanka, kao, rugao mi se, i to, i ja odlučila svjesno da neću više na sinjskom nikada i odvikla se tvrdoglavo od kukumara, skalina, šporkice, kaciola, od mudanta i gaća... Namjerno i za inat...

Baš shvatila da jezik nešto znači... Uvela razliku koju su sami predložili. Kad bi pitali šta mi je, što šutim, odgovorila bih: Bila sam s frendicom, kužiš... ono, kaj ja znam, slušale glazbu pa nam se zička pokvario, ima li negdje za kupit? I tako, kajkala namjerno, naročito Stanku, iako i mene žuljalo, nije uhu pasalo odmah spočetka...

– De, dodaj mi pinjur... – kaže Stanko.

– Kaj ti je to pinjur? – pravila se glupa.

– Pa jel znaš šta je pjat?

– Niš te ne kužim, daj pričaj normalno... – kažem. Onda on poludi... I čak ustane i sam si donese... A tek da sam mu rekla: “Stanko, šizić? Ajde, ćmić?” Bi li shvatio da to znači: hoćeš li izići i hoćemo li ići?

I tako, baba se ustala, smotali mi slijepu babu... Cijeli se tjedan dizala ona u trojku, totalno joj smrdali unutarnji sat. Kažu da slijepi to imaju. Unutarnji sat. “A koja ura?” – stalno pitala. Onda, rekla: “Mislin da je ovo zadnji put da vas vidin, dico moja”. A nama i to bilo smiješno jer slijepa je, ništa ne može vidjeti. Samo mrak. Sjećam se, govorili su da joj oči samo u Rusiji mogu popraviti, ali baba nije htjela putovat... Prepričavali kako je u Zagreb samo jednom išla. Išli autom, al babi stalno bilo loše pa hodala uz auto... Kako će onda do Rusije? Stalno mi provjeravali je li stvarno slijepa, a baba krivila glavu jer, kao, u kutu oka još neko vrijeme vidjela svjetlo. Ono, bolje vidi iz profila, ko riba... Pa pita: “Dite, koje si ti?” Sva tri rata je preživjela... U ovom zadnjem, babinom i mom, pravila se da je pas. Žuri u sklonište, sagnuta, i maše rukom iza guzice... “Što radiš, baba, zašto držiš ruku na guzici, zašto mašeš?” – pitali. “Nek oni iz aviona misle da san pas”, rekla. I uvijek govorila: “Dico moja, kako vas je lipo vidit”. A mi se uvijek smijali.

“Hteo sam sve legalno s tim konjem, razumeš? Tri sam ga godine čekao... Sve sam hteo normalno, ali nisu mi dali... Pitam ih: zašto? Oni odgovore: zato!

Konj bez domovnice, razumeš! Nisam mogao to da podnesem. I proučim kartu, lepo isplaniram gde ću da pređem granicu. Dođem kamionom preko Bosne do granice, izvučem Dominika iz kamiona, zajašem i pravo u šumu. I jašem tako satima, divljamo Dominiko i ja, oslobođeni, u neutralnoj zoni, kao u tamponu... Pada mrak, pevam neku pesmu, ono, ko dete kad se boji mraka... I uvuče mi se neka panika u plan... Gledam u nebo, u oblake, zvezde, mesec... Gledam u drveće, sve zeleno, boje mi se pomešale, i što sam više hteo da shvatim gde sam,

to sam se više gubio... Sav sam se smorio, sve mi neke točkice pred očima, ne znam više gde je istok, gde zapad, sever, jug, sve mi se pomešalo... Ništa nisam mogao da prepoznam... Moraću ipak peške... jer i Dominiko se sav smorio... Bilo mi žao životinje, počeo je da me gleda ko krvnika, ona dva smeđa oka... ma, činilo mi se da plaču... I sjašem, jebiga, kako on sve to da shvati.... a voleo me... voleo me ko da sam njegova vrsta... ma još i više, voleo me baš ko drugara... Vidim, izgubio sam se, ne znam gde sam... Onda, počne i neki strah, više nisam mogao da pevam, samo sam Dominika grlio, vešao mu se oko vrata i tepao... I njemu i sebi: ma, sve će da bude u redu... I onda se dosetim da konj bolje od čoveka zna gde se nalazi, gde ide, da može puno bolje da se orijentiše, i pustim konja pa lepo peške za njim. Izgrebali se skroz... Ne bira on kroz koje šiblje će da prođe, a ja za njim ko izgubljeno pašče...

I zamisli, Sofija, on pronađe put. Vрати nas do granice, vrati nas tamo odakle smo krenuli... I, jebiga, šta ću sad? Sednem na konja, dođem do carinika, do te jebene rampe, sav oznojen, sav smoren, sjeban, i kažem: 'Majstore, iz Sinja san, izgubija san se.' Kažem mu na dalmatinskom, nisam zaboravio. Kažem: 'Konj se uplašija, jurija, jedva san ga zaustavija... Di je Sinj?' I carinik digne rampu... Kaže: 'Idi samo pravo, nije daleko'. Ma, nije me ni pogledao... I tako ujašem u Sinj... Teta vrištala kad me videla... Sad ću da ga prijavim na trku tu u Sinju... Nepobediv je, znam."

Tu noć smo Bane i ja divno spavali i sanjali, kao nekad davno kad bi cijeli dan lovili skakavce, vezali ih koncem u torove, onda mjerili čiji je tor veći, večerali i poslije crtića skakavce puštali na slobodu.

Rano ujutro odemo s Dominikom na gradsku stazu u Sinju. Dođu pandurčići na motorčiću.

– Maknite tog četničkog konja da ga mi ne bi morali micat!

– Moraćeš da ga makneš sam – odbrusi Bane. Ovi gordi, kao da su na Harleyju došli, zaškripe bijedno gumama po asfaltu, krenu u četvrtoj, valjda, ako tako mali motorčić koji s Dominikovih leđa izgleda kao pijani onemoćali kurac, uopće ima četvrtu, i ulete bezobrazno na stazu, zagrebu suhu, prhku zemlju i pojure prema konju. A konj kao da se nasmijao pokaže dva reda velikih zuba, onda sagne glavu, ono, do poda, pa moćno mahne repom, potjera roj muha koje su mu se oko guzice skupljale i zagrebe prednjim kopitom. Bane mu, kao boksaču u ringu, šapće nešto na uho, vabi ga u svoju osvetu, nabrijava... I ljutiti baš kao dva jurišnika, munje im iz očiju sijevnu, sjedinjeni kao drugari,

naivni kao djeca koja započinju skrivača, krenu drito na njih, na motorčić. Iz publike se čulo samo aaaaaaaahhhhhh! Pandurčići s motorčićem lijevo, a konj brzo desno, pa odmah lijevo bez upozorenja, baš da ih zaplaši... Pomislio da se žele igrati, valjda... Onda oni zaroštaju po onoj sasušenoj zemlji... Čuvar staze procjenjuje štetu... Motorčić sad udesno, a konj u treptaju oka skoči spretno ulijevo i projuri kraj njih... U vihoru im odlete pandurske kape... Jedan, otkrijemo, ćelav, a drugi kratke smeđe kose... Dominiko niz polje, preskoči neku ogradu, preskoči mali jarak, Bane ga steže nogama, on rže i doziva, poziva na dvoboj, sve žile mu se napele, popucat će, pomislim... A motorčić za njima. Mami ih Dominiko na čistinu, pa ih zavuču u polje, u trnje i strnište, baš bila pokošena pšenica, bodlje oštro vire iz zemlje... Baba se naša jednom tako sva našpranjila, onda nije htjela doktoru pa skoro od sepse umrla... Izbodu se tu i gume i panduri... Dominiku i kopitima ništa. Onda, da im ne bi bilo ni zajebancije ni odmora, opet se stušti ravno na njih, a ovi da će u rikverc, ali ne mogu, zapeli u strništu kao pauci na kaktusu, pa od straha svaki skoči s motorčića na svoju stranu, uvaljaju se još i u neko blato, a konj ih preskoči, još kopitima digne svu onu prašinu koja se samo za dobrim konjem praši, pa odjuri niz dugo polje... Ovi da će opet na motorčić, ali on se ukруг samo vrti, ne da prići ručkama... Onda jednome, prašnom, blatnom, izbodene guzice, uspije, pa hoće da ga ugasi... ali ne može... "Šta ga gasiš, budalo", dere se drugi. "Diži ga, sjedaj i vozi..." A ovaj hvata po zraku, bori se s motorčićem ko s podivljanim ovnom koji neće na klanje... Opet ga ovaj odbaci na strnište, opet se ovaj hvata za guzicu... "Boooliiii", dere se. "Majku vam jebem četničku..." A Dominiko gleda s obzora kao mudri starac s Himalaje. Već sitan na horizontu kao ptica, grabi kao mačak u čizmama, po sedam milja u koraku. I tako odjašu, Bane i on, kao Talični Tom i ono njegovo voljeno kljuse. A ja ostanem. Odvedu me na hipodrom do nekog jebenog kretena. Ovaj dolazi u vojnoj uniformi, maše mi pred facom nekim iskaznicama i govori: "Tetak ti četnik, šta sad s tim konjem paradiraš?"

Onda, prijavili nas. Skužili da konj – zvali ga četnički – papire nema... Teta platila kaznu. Od auta se oprostila.

Koji dan poslije, sjedi Bane pred štalom i vidi tog lika koji ga je ono kamenjem pozdravio, onog s početka i s kraja priče, ćelavog... Priđe lik i kaže: "Hej, Bane, pa gdje si?" A ovaj nije znao što da mu kaže pa kao kornjača uvukao glavu u štalu i šutio... Pita mene Bane šta mislim, "jel lik normalan, jebote..."

Kažem: “Nemam pojma, ko ga jebe... Čovječe, imaš dvije države, budi što hoćeš, budi sve ili biraj, iskoristi sve što možeš i od jedne i od druge kurve, a ja ću te ionako Zemljaninom zvati...” I ispričam mu vic o Arapinu na aerodromu.

- Name? – pita ga carinik.
- Abdul al-Rhazib – kaže Arapin.
- Sex?
- Three to five times a week.
- No, no... I mean male or female? – kaže carinik.
- Male, female, sometimes camel.
- Holy cow!
- Yes, cow, sheep, animals in general.
- But isn't that hostile?
- Horse style, doggy style, any style!
- Oh dear!
- No, no! Deer run too fast!

Konja su mu uzeli, pohrvatili, završio negdje u tri pičke materine, u nekoj smrdljivoj štali, neki jadni turisti ga jahali... I u Zagori postao popularan taj seoski turizam... Kad bi čuo Banetov glas, propinjao se u nebesa i glasno kopitima parao zrak, hvatao oblake i rzao, dozivao... Poslije, pisao mi Bane da ga ponekad čuje... Ne znam kako da mu kažem da su ga poslije uškopili i da to više nije bio on. Ne znam kako da mu kažem da su ga onda pojeli.

Završim s pričom. Njujorčani šute.

(ulomak iz romana)

Robert Međurečan

PRODAJEM ODLIČJA, PRVI VLASNIK

Rade li bankomati u Vukovaru?

Autoput je sjekao slavonsku ravnicu na dva dijela. Viktor si je davao oduška stiskanjem gasa. Volio je taj zvuk još otkad je kao srednjoškolac preuređivao stare automobile. Za siću ih je kupovao preko oglasa i vraćao im mladost. Kiki i Jura pravili bi mu društvo, bili su nerazdvojni. Stari jugiči, stojadini, fiće, peglice, bezbroj ih je prošlo kroz njegovu garažu. Dobro su zarađivali na njima. Stari je uvijek govorio da je rođeni automehaničar. Tko zna u kojem bi mu smjeru otišao život da je ostao u strojnom ulju, a ne u paragrafima? Dobri stari. U srpnju će biti prva godina od njegove smrti. Nedo staje mu. Crnčio je cijeli život za sitnu lovu, ali je točno znao uočiti problem i riješiti ga, brzo i efikasno. Kužio je svijet do srži. Sad bi mu trebala jedna od onih njegovih šturih rečenica s poentom.

S Kikijem se nije vidio godinama; navodno je u Italiji, u nekoj komuni za odvikavanje. Jura je skončao u nabujaloj rijeci. Sletio je s ganc novim Opelom, izletjela mu baba na biciklu. Obitelj još otplaćuje kredit...

Viktor projuri kroz Vinkovce. Uskoro ću stići, pomisli. Iz džepa izvuče Nenadovu osobnu iskaznicu. Protrne svaki put kad je uzme u ruke. Nenad Simić, rođen 17. 9. 1975. Adresa: Bogdanovačka ulica broj... Mjesto: Vukovar.

* * *

Čim padne prvi mrak, Vukovar zamre. Na cesti ni psa. Sve se zabije u kuće i čeka jutro. Blago jezovito. Takve su, valjda, noći i u Srebrenici, Staljingradu, Hirošimi, gdje god je velika gustina patnje. S poštovanjem je gazio poluosvijetljenim ulicama između zaraslih ruševina. Psić je veselo šljapkao po lokvama uz cestu.

Zvat ću te Lokva, prostruji Viktorovom glavom. Digne smočeno i usvinjeno štene, tucne ga čelom u čelo. "Zvat ću

te Lokva, a i mokar si ko da si upao u kamenicu krsne vode", šapne mu u uho, a krštenik ga mlatne jezikom po nosu kao da kaže: sakrament primljen, spusti me da se još malo brčkam.

Brzo je pronašao Bogdanovačku cestu, ali ne i kuću s adrese. Tamo gdje je trebala biti Nenadova kuća zjapila je razvalina u draču. Mrtva adresa. Kad je upitao susjede, istjerali su ga iz dvorišta. Ispalo je kao da ih izaziva, zajebrava, što li? S tugom zaključi da je ovdje još rat.

Što sad? Zastane na mostu preko Vuke i pljune u mrak. Sjeti se Jurinog zakona: kad ne znaš kako riješiti problem, idi u birtiju pa će ti sutra jedini problem biti mamurluk.

Lokva je trčkarao oko Viktora.

"Idemo, muškarčino", fučne mu Viktor.

Prođu kraj puste tržnice. Viktor preparira BMW na osvijetljeno parkiralište. Hladni vjetar s Dunava natjera ga da se zakopča do brade. U uskom sokaku uoči jedva vidljiv natpis kafića. Potjeran vjetrom uđe.

U uskoj prostoriji tek nekoliko stolova. Za jednim vegetiraju dvije spodobе s pivom u rukama. Ne daju znakove života. Za prljavim šankom brkati dugonja čita novine.

– Dobra večer. Može li pas sa mnom?

– Samo ako ne piša i ne sere – reče šanker.

To će biti malo teže, nasmije se Viktor u sebi. Sjedne za šank, a Lokva mu se skutri uz noge.

– Kavu, molim.

Brko odloži novine i uključi aparat. Čovjek u kasnim četrdesetim. Tanak, uska ramena, žilave ruke. Potrošen prije vremena.

– A šta će prijatelj? – prošušlja kroz slamnate brkove. Ne čekajući odgovor natoči Lokvi mlijeko na kaveni tanjurić i postavi ga na pod uz šank. Psić navali. – Imam i ja beštiju kod kuće, šarova. Ne bih ga dao, nema tih para!

Viktor prošara pogledom i zaključi da je ovo najružniji kafić u koji je ikad ušao. Jeftini plastični stolovi i stolci, najlonski stolnjaci izbušeni čikovima, na zidu očajni prastari gobleni. Grbav laminat na podu idealan za slomit nogu. Iznad šanka preparirana jelenja glava bez jednog roga. Sve u lanjskoj paučini.

Viktor srkne kavu. Brko nastavi s čitanjem novina. Tišina. Samo Lokva zadovoljno mljacka.

– Niste odavde? – odloži brko novine.

– Iz Zagreba sam.

Brkine četke od obrva poskoče.

– Poslovno ste tu ili...

– Obiteljski susret.

– Koga imate u Vukovaru?

– Rodbinu. Zašto pitate? – ne izdrži Viktor brkinu napadnu znatiželju.

– Ne znam te, eto zato. – Brkin ton postane prijeteći. – U Vukovaru ljudi idu na piće tamo gde ih znaju. Shvataš?

Viktoru se bistrilo. Baci pogled na novine. Ćirilični naslovi. Jebote, ušao je u srpski kafić. Čuo je da Hrvati i Srbi u Vukovaru ne zalaze na ista mjesta, klone se jedni drugih. Ratne rane su još svježije.

– Nisam došao tražiti probleme, nego popiti kavu.

– Ne znam... Mi smo ovde oprezni, da nas se ne zaskoči – ispuhne posprdno brko, izvuče bejzbol palicu i grubo je spusti na šank. Viktor se strese.

– Vidim da nisam poželjan – reče što je sabranije mogao. – Koliko sam dužan?

– Šta je? Prpa, ha?

Brki je smiješak poskakivao po brčinama, veselila ga situacija

– Nisi ništa dužan, ali ne bi bilo lepo da već odeš, znaš. Uvredio bi me, a ko voli uvrede.

– Čemu onda ta palica?

– Šta, hoćeš da kažeš da nisam dobar domaćin – naroguši se brko, podigne palicu sa šanka i nervozno je ziba. – More, jebem li ti...Eto, kakvi ste vi Hrvati, samo znate za uvrede.

Iziđe pred Viktora spremnog za bijeg.

– Molim vas, maknite tu palicu...

– Šta imaš ti mene da moliš – prijeteći zaurla brko. Situacija se naglo komplicirala, Viktor se zašvicao, čak su i ona dva zombija živnula. Jedan od njih masno prdne. – Nego, slušaj...jesi ti došo po zadatku ili si slučajno zabasao? – brkin se ton stiša i postane gotovo prijateljski.

– Kakvom vražjem zadatku...

Viktor odstupa sitnim koracima prema vratima, a brko ga slijedi.

– Ha, ha, ha, nemoj da me zajebavaš. Znaš ti dobro o čemu ja govorim, nemoj da se praviš blesav!

Bio je viši za glavu i nadvio se nad Viktorom kao strvinar. Namjerno mu je puhao smrdljivu sapu u lice.

– Onda... jes' ti pravi ustaša ili nisi, ha? – prijeteći prošapće brko zureći u Viktora urokljivim pogledom.

Zbrisati ili ne, grozničavo je razmišljao Viktor. Ova budala će mu razlupati glavu ako nešto ne poduzme. Potegne li pištolj stvar će se pogoršati nepovratno. Bude li bježao dovoljno brzo dobit će samo koji bubotak, ali što će biti s Lokvom. Mališan je ostao kod šanka. Hoće li ovaj put beštijica odrediti sudbini drugi smjer. Ne, neće ovom seronji što se šepuri kao paun, e, baš mu neće dati zadovoljštinu da ga ismijava, makar zaglavio. Neće samo stajati kao ovca, uzvratit će.

– Da, ja sam pravi ustaša – s uvjerenjem izgovori Viktor, spreman da brki skoči za vrat.

Zatišinilo baš prijeteći. Tijela se zaledila u pokretu, lica upitnici...

Onda iz brke provali gromoglasan, luđački smijeh. Dvojac za stolom pridruži mu se u rebetanju.

Viktor zapanjen.

– Uh, jebote – hvatao je brko zrak između valova cereka – ovako se nisam dugo nasmejao. *Ja sam pravi ustaša...*, hi, hi. Ovo mora da se zalije.

Krene brko za šank i ostavi zbunjenog Viktora da glupavo stoji nasred birtije.

– Ne razumijem...

– Nema šta da razumeš, zajebavo sam te. S vama Hrvatima to bar nije teško jer vi uvek sve shvatate jako ozbiljno. Tako se sami razotkrijete. A onaj tvoj izraz lica, ono *ja sam ustaša*, e to vredi milju dolara.

Potpuno zbunjen, Viktor se vrati na barski stolac uz šank.

– Znaš, ovde zalaze uvek isti ljudi, s istim pričama, s istim problemima – nastavi brko spremajući palicu pod šank. – Čak su i vicevi isti. Dosadno je to, brate. S njima ne možeš da se zajebavaš, preglupi su, ali s tobom, hehe, s tobom je sasvim druga stvar. Ne ljutiš se valjda? Ajde, reci šta piješ, kuća časti.

– A mi? – zacvili jedan iz pijanog tandem.

– Ajde i vama, jebo vas Sveti Pantelija – pomirljivo će brko – imam pravu domaću šljivu... Meka ko duša, moraš da je probaš.

Nije čekao Viktorov odgovor, nego je svjetlosnom brzonom natočio čaše, uhvatio jednu dugim čvornatim prstima, prekrizio se i uz munjevito “uzdravlje” je iskapio. Ona dvojica potpuno oživješe, jedan dojuri do šanka i zgrabi bocu.

– Hej... nisam reko celu bocu, jebo vas Sveti Ilija – kao, pobuni se brko, ali bez ljutnje. – A ti, što čekaš? Popij, nemoj da ližeš ko pičkica.

Nije Viktor mogao odbiti. Uzme zrak i iskapi.

– To, lutko! – Brko je bio zadovoljan, izvuče novu bocu ispod šanka. Pokaže zombijima srednji prst. – Ne možete vi toliko rakije da popijete koliko je ja imam – i natoči novu rundu. – Ja sam Ratko – svečano pruži Viktoru ruku. – I da znaš da mi je drago što smo se upoznali, jer ja ti inače ne volim upoznavanja, pogotovo ne s nekim šušama.

– Viktor... – prihvati Viktor ruku, hvatajući dah – drago mi je...

– Čvrst stisak, e, to volim. A ne mrtva riba, shvataš? – Ratko je bio sve razigraniji, u čaše je točio rakiju do vrha. – Ali nemoj da me oslovljavaš sa *vi*, molim te. To je tako pederski. Ovo je krčma i tu postoji samo *ti* i *jebem ti majku*. Dodaš još *ustašku* ili *četničku*, ovisno koga ide psovka. Evo, ovim mojim Srbendama sa zadovoljstvom psujem majku ustašku.

– Ustašku Srbima?

– Pa da, šta se čudiš? Kakva bi to uvreda bila da Srbinu opsuješ majku četničku? Nikakva, dođe mu to još ko pohvala, haha. Ajd, uzdravlje! – Strusi čašu. Viktor tek gucne, nije se još oporavio od prethodne. – Eto ti ga na, opet zajebavaš – zavrti Ratko prstom prema Viktoru kao prema neposlušnom djetetu. – Ti mene hoćeš stvarno da naljutiš. Šta, nisi naviko na brlju? Ajd, onda ti polako, ali nemoj da štrajkuješ, jasno?

– Mi bi još... – pokorno se javi onaj što je uzeo bocu.

– Šta!? Već ste sve popili?

– Ma, bila je samo dopola... tek da se grlo okvasi...

– Niste vi normalni, jebo me... Evo, sirotinjo, jebo vas Sveti Ilija! – Zafitilji mu bocu što ju je držao u ruci, a ovaj se ispruži kao najbolji golman i uhvati je ne prolivši ni kap. – Jes' vido Bearu, ha? A da sam mu dao kakav posao, vuko bi se ko prebijena mačka... Jebote... stvarno piješ ko kakva baba. Da nisi bolestan? – položi dlan na Viktorovo čelo – ali ono *ja sam ustaša*, e, to je za snimit film. To je spasilo ovaj usrani dan, hihi. Treba imati jaja reć to usred moje krčme, znaš... I ja to poštujem. Ajd uzdravlje – popije rakiju i izvuče treću bocu ispod šanka.

Vidio je Viktor kamo to vodi... Pobjeći ne može pa spremno uhvati čašu i ispije je do dna što Ratka odmah ozari.

– Ratko, slušaj... da te nešto zamolim dok sam još trijezan. Treba mi pomoć.

– Reci, prijatelju, šta trebaš?

Ratko bi mu sad i krvi dao.

– Tražim jednu obitelj, Simiće iz Bogdanovačke ceste. Kuća je srušena, ne znam je li tko ostao živ. Ti si odavde pa sam mislio... mogao bi ih znati...

– A šta ti trebaju?

– Dugujem im nešto...

– Duguješ? – zaškilji Ratko oprezno. – Slušaj, Viktore, ne uvaljaj mi nekakva govna...

– Ne boj se – mirno će Viktor – nisam tu zbog gluposti. Stvar je ozbiljna.

– Sigurno?

– Sigurno.

– Dobro. Ovako... ne sećam se nikakvih Simića iz Bogdanovačke ceste, ali imam ljude koji tamo žive, oni bi mogli da ih znaju. Uzme mobitel i iziđe na ulicu. Vрати se za minutu. – Zvao sam kuma, on ih poznaje, ali njih od devedeset druge nema u Vukovaru. Od cele familije ostala je samo Marija, muž joj je umro davno, a sin jedinac pogino u ratu. Gde je Marija sad, i dal je živa, to niko ne zna.

– Zbog sina sam i došao... – smrknuo procijedi Viktor.

– Da? – Ratkove guste obrve poskoče od znatiželje.

– Znam kako je poginuo...

Ratko se nagne nad šank, približi glavurdu Viktoru i zagleda se u njega kao da ga skenira

– Tko si ti?

Viktor mu uzvрати pogled.

– Netko tko smatra da majka ima pravo znati istinu.

Ratko se vrati na svoju stranu šanka, bez riječi se uhvati mobitela i ponovo iziđe van. Ovaj put se zadrži dulje.

– Zvao sam drugog kuma koji radi u muriji – reče čim se vrati. Bio je ozbiljan. – Proveriće pa će da me nazove. – Sjedne na barski stolac uz Viktora, spusti mu ruku na rame i prijateljski toplo prošuška. – Samo zbog toga si došo u Vukovar?

– Da.

– Hmm... – zamisli se Ratko. – Ako je tako, onda ova zemlja ima nade...

Uhvati čašu s rakijom i svečano je podigne iznad glave. – Ajd uzdravlje!

Viktor mu uzvрати jednakom odmjerenošću. Čudna sličica, banalna, a opet iskrena. Bilo je tu nekog viteštva, dva rivala piju skupa poštujući jedan drugoga.

– Reci ti meni Ratko – procijedi promuklo Viktor – koliko ti kumova imaš? Jedan je murjak, drugi...

– Ha, šta više, to bolje. Mi, Srbi, svakog prijatelja okumimo jer kumstvo je za nas svetinja. Kum ti je više od brata, više od vlastite krvi. Iako... moram i to da kažem, ima tu i čisto praktičnih razloga. Ako nekoga ne vežeš kumstvom, pre ili kasnije postaće ti neprijatelj. A kod vas Hrvata nije tako, zar ne? Kod vas je lova svetinja, a kuma najpoželjnija ženska za fatanje, ha? Hahaha, jebo vas Sveti Spasoje!

– Mentalni sklop nam je isti, samo malo drukčiji – profrflja Viktor i pokušava pokrenuti umrtvljene udove.

– Imaš pravo šta god da si reko, jer te ni kurca nisam razumeo, hahaha. Ti mora da si neka učena glava kad tako barataš rečima da te normalan čovjek ne razume. Šta si?

– Pravnik.

– Eto, šta sam rekao? Samo nemoj mene za Haag, molim te, hahaha. Ja sam ti jedini Srbin koji nije kriv za ratne zločine. Znam da ti je čudno, ali veruj mi, ima i takvih Srba. Ja i još jedna baba, ali ona lani umrla, sirota, hahaha.

Ratko se pijano razmahivao.

– Mislim, nema nekih bitnih razlika između nas, osim... – pokušava Viktor razjasniti misao, ali onda shvati da je zaboravio što je htio reći.

– Eto, to je to. Vi, Hrvati ni sami ne znate šta hoćete. Nego, nisam to hteo da kažem, već ovo: vidi nas dva – ista govna i ti i ja, i sad, neko nam kaže da jedan miriše, a drugi smrdi, a oba smo iz dupeta ispali, shvataš? I oba popušimo taj štos pa počnemo da se natapamo parfemima, kao, nismo mi govna... a oni drugi, ko ih jebe, s njima na njivu, da zađubre zemlju. E, tu smo se zajebali.

– Nismo se okumili – jedva procijedi Viktor, jezik mu otkazuje poslušnost.

– Jes, vala, nismo – pljesne Ratko dlanom po šanku, štučne zvonko i podrigne. – Pozdrav iz unutrašnjosti, hihih. – Zazvoni Ratkov mobitel. Uzme ga i otrči van. Brzo se vrati. – Zvao me kum iz murije. Kaže ovako: Simići su rodnom iz nekog sela u okolici Knina. U Vukovar su došli u kolonizaciji iza Drugog svetskog rata. Možda se Marija vratila u zavičaj?

– Kako se zove selo?

– U, jebote, kako li je ono reko... Gramljina... tako nekako. Jebeš ga, nisam pratio... I, šta ćeš sad?

– Idem tamo, nema mi druge... Gramljina, kažeš?

– Tako nekako. I da znaš: drago mi je da ne odustaješ. Ceninim to. Uzdravlje!

- Morao bih krenuti...
- Viktoru se ugodna obamrlost širila tijelom.
- A, ne. Nećeš da mi udariš krivinu. Ima prvo da se napije-
mo kao pravi neprijatelji. Bio si u ratu?
- Jesam.
- Gde?
- Svugdje.
- Gde je to?
- Ma, svugdje... Okučani, Dubrovnik, Kupa...
- I ja sam bio na Kupi – podvikne Ratko šireći pijano ruke.
- Zima devedeset prve, decembar, mislim. A ti?
- Isto...
- Ma, šta kažeš? Da nisi i ti plivo preko Kupe?
- Skoro...
- Uuu, Bog te...hihihi – zagrlji Ratko Viktora svojim ru-
četinama i ljubi ga musavim ustima u čelo. Uzalud se Viktor pokušavao izvući iz zagrljaja, stisak je prejak. – Ja sam roko po vama, prijatelju, možda baš po tebi. Bio sam komandir mino-
bacačlija, tamo iznad Gline. Ooo, jebote...
- Što si rekao... – Viktoru se činilo da ne čuje dobro, od rakiještine.
- Eto... vidiš sad šta ti je život? Nekad smo bili spremni da se pokoljemo, da se zatremo do zadnjeg, a vidi nas sad, pijemo u pičvaju od kafane, Bogu iza leđa i pravimo se da smo zabo-
ravili krv koja je pala. Jes' je ti zaboravio? Nisi... naravno. Zbog nje i jesi tu, a ja ti pomažem, ja, koji sam hteo da te raznesem, tamo na Kupi... Shvataš šta hoću da kažem? – Viktor tupo od-
mahuje glavom. – Jebi ga, Viktore... ni ja ne shvatam to sranje. Samo da znaš, drago mi je da si ostao čitav. Uzdravlje!

Tako krene još jedna runda pa još jedna... Pijanost zado-
biva ekstremne razmjere. Dvojac s ruba vidnog polja pridružio im se za šankom. Boris, jedan od te dvojice slučajno prolje
rakiju po podu pa, bez pardona, klekne i poliže proliveno što izazove histeričan smijeh. Ratko u kasetofon ubacuje traku sa srpskim narodnjacima, na što se Viktor strese, ipak je on “usta-
ša”, pa Ratko odnekud izvuče traku “Prljavog kazališta”. Sva četvorica pijano revu: Ti si bila zadnja ruža hrvatskaaa...

Lokvi, sve dok nije zaspao, Ratko je sipao rum u mlijeko. Ovaj se oblizivao, štucao i trčkarao cik-cak, a oni urlali od smi-
jeha. Onda je Ratko stao grliti Viktora i baliti ga slinavim br-
kovima, uvjeravati ga da je on njegov prijatelj, da ga nitko ne smije ni pipnuti dok je u Vukovaru, da mora jednom doći na

fiš-paprikaš, jer nema boljeg majstora od njega, “neka se sakriju svi Karapandže i Goli kuhari ovog sveta, nabijem ih na kurac”. Netko je stavio traku Zvonka Bogdana i opet su svi zavijali kao vuci na križanju: “U tem Somboru, svega na voljuuu...”. Onda je Ratko u pijanom deliriju počeo cviliti, krokodilske suze slijevale mu se niz brke, “jebo im pas mater, svi su me ostavili, izdajice, a svima sam pomagao, kad me vide na ulici okreću glavu, pizda im materina”. Ova dvojica ga tješe. Onda se opet prešalta na Viktora: “ti si moj brat” – tuli, rida – “ti me jedini razumeš, nemoj slučajno da ne dođeš na fiš, nema boljeg od mog...”

Viktor svu snagu upinje da se održi na nogama.

Obzirno se izvuče iz Ratkovog zagrljaja, ugura pijano štene pod jaknu i tiho se povlači prema vratima. Za njim odjekuje Ratkovo dozivanje da se vrati, ali odrvenjelo mu tijelo ne bi moglo izdržati još jednu rundu pića. Promrmlja neki pozdrav i istetura na ulicu.

Trojac je stajao klateći se u tišini, onda se okrenuo šanku i nastavio lokati.

Vani Viktora zapljusne prohladni povjetarac i malo ga razbistri. Pokušava naći izlaz iz mračnog labirinta sokaka. Skrene desno i izbije na Dunav. Kud sad? Treba naći auto, leći i dočekati jutro. Bilo bi to teško i da nije pijan. Sjedne malo na klupu, samo na minutu, da skupi snagu, pa legne da opruži noge, i san ga prevari...

...automobil juri autoputom, a asfalt se gužva pod kotačima ko bala svile... S mukom kontrolira upravljač jer cesta se svija kako ona hoće, a on drži veliko, jedrenjačko, drveno kormilo... široka ravnica – olujno more, ljulja se do mučnine... ogromni mobilni telefoni riče i bljuje vatru, halo!, halo! Ne čujem te, slab je signal... Olga opečena lica lupa Ratkovom glavom o šank... ustašo, ustašo, više... ili nisi... Ja sam rokao po tebi!, urla Ratko... Alo, može l' rakijica, cvili dvojac iz ledomata... Nenad ga polijeva rakijom i zavlaci mu šaku u trbuh, traži osobnu... To je moje, šapće...

Probudi se sav zapišan i oblizan, i natopljen jutarnjom rosom. Krmeljavo žmirka, ne zna gdje je. Dunav bi popio. Gdje je pas. Sklupčao se mali pod klupom i drhti. Otetura do obale, oprezno siđe stubama do vode i umije se. Lokva zijevajući siđe za njim.

“Majstore, jesi li žedan?”, prošušljeta Viktor. Dim mu je sinoć razderao glasnice. Digne mališana u naručje i krene prema gradu.

Po danu je sve drukčije i brzo nađe put do parkirališta. Još samo da nađe gdje je parkirao... Od BMW-a ni traga. Obiđe parkiralište uzduž i poprijeko. Ništa. Sranje. Sranje. Sranje. Nemoguće. Ukrali su ga.

Što sad? Da ode do Ratka? Nema smisla, ovaj negdje pijan hrče. Mora prijaviti krađu radi Osiguravajućeg.

Hodnik ispred sobe dežurnog zjapio je pust. Drveni stolci poredani uz zid podsjećali su Viktora na osnovnu školu. Tako je i sjedio, zavaljen kao školarac.

Kako si pametan čovjek može dozvoliti toliku količinu gluposti? I kako će bedastoće ovakvog kalibra objasniti Olgi, ako ga uopće bude htjela slušati?

Policajac je bio priglup i spor. Ne znam kako bi i bilo drukčije. Zanimanje? Tip vozila? Boja? Godina proizvodnje? Tko je vlasnik? E, tu je došlo do zavrzlake, jer automobil je glasio na Olgu pa sad treba objasniti policijskom mozgu zašto jedan muškarac kupuje BMW na ženino ime, a ne na svoje, i kako to da supruga ima veću plaću od njega.

Najviše ga je smetalo murjakovo ponavljanje pitanja. Htio je Viktora uhvatiti u laži. Na pitanje o razlogu dolaska u Vukovar izmislio je priču o posjeti ratnom groblju. Paljenje svijeća ispred spomenika palima u ratu obično ne vuče nova i nova pitanja. Kad je murjak svršio poslao ga je na hodnik. Na čekanje pitaj Boga čega.

Prošlo je više od sata u lebdanju između rastrzanog sna i naglih buđenja. Policijska je zgrada polako oživljavala.

Vrata su se onda otvorila i glava dežurnog policajca dade mu znak da uđe. Na stolu je ležala slušalica telefona otklopljena s aparata.

– Supruga vas želi čuti – reče policajac službeno.

– Halo... – jedva je izustio.

S druge strane čuo se šuškavi Olgin plač.

– Viktor... što je s tobom, zaboga? Što mi to radiš? – plakala je tiho i isprekidano. – Vрати se kući, molim te, pusti auto, kvragu i on, naći će ga već, volim te...

Viktor prekine vezu.

Bez čitanja je potpisao sve papire što su mu ih gurnuli pod nos, strpao u novčanik kopiju izvješća i krenuo niz ulicu prema autobusnom kolodvoru, čvrst u odluci da će prvim autobusom kući.

Plavuša na blagajni hladno mu odbije karticu i uputi ga da je bankomat na tržnici. Vрати se do tržnice i parkirališta, još jednom provjeri nije li se BMW možda nekim čudom pojavio kao što je i nestao. Pronađe bankomat, ubaci karticu, utipka pin i unese iznos. Na bankomatu se pojavi natpis "nedostatna sredstva". Ponovi sve potpuno pažljivo – opet isto. Utipka manji

iznos – vražji stroj izbroji novac. Banka mu je ukinula minus. I to preko noći. Bijesno lupi šakom po tipkovnici.

Olga. Ona mu je ukinula minus, jer kartice su preko banke u kojoj je jedan od direktora.

Nazove je mobitelom.

– Halo, Olga, zašto mi kartice ne prolaze. Je li to tvoje maslo.

Olga je šutjela trenutak.

– Ostavila sam ti dovoljno na računu da se vratiš kući.

– Čemu to, Olga?

– A čemu sve ovo? Razgovarat ćemo doma. Moram ići...

Viktor bijesno prekine vezu.

Podigne maloga pod mišku i krene uskim ulicama prema Ratkovoju birtiji. Unutra nekoliko ljudi. Ratko stoji iza šanka, gnijezdo od kose mu je veće nego sinoć.

– Ooo, mali. – Raširio Ratko ruke kao kvočka krila.

Umjesto pozdrava, Viktor izvadi pištolj i zapuca po šanku. U trenu svi zalegnu, samo Ratko ostane ko ukopan, stisnute glave u suha ramena. Staklo se pod hicima razleti na sve strane, a komadi žbuke i drveta praše zrakom. Zavlada grobna tišina. Prestravljeni, ljudi bojažljivo pridižu glave s prljavog poda, a Ratko i dalje stoji skamenjen za šankom.

– To ti je za Kupu – reče Viktor mirno kao da se ništa nije dogodilo.

– Očeš šta da popiješ? – odvrati mu Ratko jednako mirno.

– Jesi li mi ti ukrao auto?

– Šta? Neko ti je maznuo kola? Noćas?

– Da. Imaš li ti prste u tome?

– Ako ti kažem da nemam, očeš li da mi veruješ?

– Možda.

– E, nemam. Ali ću da se raspitam.

– Sigurno kod nekog kuma?

– Naravno. Vidim, učiš kako stvari stoje. Sigurno nećeš ništa da popiješ?

– Neću, hvala. Moram dalje. Hvala ti na jučerašnjoj informaciji

– Nema na čemu. Drago mi je da sam ti pomogo. – Viktor zadjene pištolj, okrene se i iziđe. – I javi se kad naiđeš u Vukovar, da napravimo fiš. Moj ti je za prste polizat! – viče Ratko za njim.

Kad opet izbi na Dunav, izvadi kreditne kartice iz novčanika i zafitilji ih u mutnu vodu.

(Ulomak iz romana)

Tomo Ravbar

PUT OD "JUNAKA" DO BUDALE

Prevela sa slovenačkog:
Ana Ristović

Moj život je sve do prošle nedelje bio jedna velika zbrka, puna foliranja i nezrelog buntovništva. Sada živim u Ljubljani, u srcu slovenačkog kapitalizma, u srcu kapitalističkih košulja, kravata i skupih ženskih gaćica, u gradu gde se nezaustavljivo i sada, već bez lažne skromnosti, množe postsocijalistički tranzicijski bogataši. Da i ne spominjem pripadnike akademskih "elita", okićene raznim mr. i dr. ne znam kojih sve nauka, koji preko poznanstava uspevaju da se ugnezde u dobro plaćenim državnim službama ili da zauzmu direktorsku foteljicu u monopolskoj firmi i namiću grdnu lovu. A pri pomisli na političku elitu ionako ti se okrene želudac. U četvrtak, tog sudbonosnog popodneva, postalo mi je jasno da je moj život slika i prilika lutalice, koji je pošao u pogrešnom pravcu i neprestano se gubi na pogrešnim stranputicama. Stare prijatelje i poznanike nisam video već više od deset godina; neki su se rasuli po svetu, neki su završili u školama, jedan je postao pisac, Božo čak producent mekih pornića, a nekima je uspelo da ostvare velike ciljeve i postali su ugledni i cenjeni građani podalpske prestonice državice Slovenije. Kod svih sam prezirao njihovu liberalnu mantru, njihovo građansko slobodoumlje. Njihovi životi su promicali pred mojim očima poput brzog voza, koji nisam mogao da uhvatim. I da sam slučajno uhvatio poslednji, taj bi najverovatnije bio rezervisan za putnike sa vidljivim psihosomatskim problemima. Zalazio sam u kafiće i birtije gde se uglavnom vrtela narodna i slovenačka turbo-folk muzika i svi se zaklinjali u punokrvno slovenstvo. Nakon treće ili četvrte runde crnjaka, otišli bismo u ime slovenstva pred ljubljanski magistrat, a ako bi bio mraz, do susednog bloka, i častili poslednjeg pravog branitelja istarske granice. Nije me bilo briga šta misle prolaznici; ako bi neko previše pametovao, pretukli smo ga, sve je bilo tako jednostavno.

Nakon jednog od takvih pohoda, pijan sam se sručio na kauč u svojoj garsonjeri, koja je bila u totalnom neredu. Uzeo sam iz fioke dva nalgesina. Začuo sam neku zvonjavu, ali nisam bio sasvim siguran da li to možda zvoni samo u mojoj teškoj glavi. Odvukao sam se do telefona, i gle, zaista je zvonio

telefon. Ko bi to mogao da bude, razmišljao sam osećajući vrto-
glavicu... Žena se odselila još pre dva meseca, nismo u kontak-
tu, doduše, povremeno se sažali i plati mi po neki telefonski ra-
čun. Kada sam se tako mamuran javio na telefon, zanemio sam
od iznenađenja. Bio je to moj stari prijatelj Fabricio. Od svih
starih poznanika i prijatelja, koji su me zbog moje neprilagođe-
nosti i besciljnog života otpisali još pre nekoliko godina, on mi
je ipak bio najdraži. Oduvek je bio pravi svetski čovek, pomoću
međunarodnih stipendija je jedno vreme proveo u Francuskoj
i Portugaliji, a sa ženom je u mladosti proputovao veliki deo
Azije i arapskog poluostrva. Kao i drugima, ni njemu nikako
nije išlo u glavu kako to da sam mogao tako da se promenim
i postanem, što se kaže, “zadrti” Slovenac. Doduše, moram da
priznam, poslednji je digao ruke od mene. Najpre nisam razu-
meo šta hoće. Nakon uvodnih banalnosti tipa “Kako si, ima li
šta novo”, složili smo se da bi bilo lepo da se opet sretne-
mo. U sebi sam imao nešto ženske radoznalosti, i nije mi bilo svejed-
no šta se sa njim dešava. Ipak, nisam se nadao da ćemo obno-
viti pokidane veze. Ubeđen da ću ga već u prvih deset minuta
razbesneti svojim izjavama, otišao sam kod njega na sam kraj
Ljubljane. Živeo je u Črnučama, prigradskom naselju, tik uz
reku Savu. Živeo je sa Ninom, prilično poznatom umetnicom,
i imali su pažljivo uređen stan, u kojem je svaki deo nameštaja
i svaki ukrasni predmet bio promišljeno postavljen na svoje
mesto. Pre nego što sam se odao piću, veoma sam cenio njihov
život. Rado sam ih posećivao zbog opuštene atmosfere koju su
znali da stvore. Nakon dobrih sat vremena druženja, naš novi
susret je bio mešavina loših i dobrih osećaja, mog neuspešnog
šepurenja i njihove smirene, skoro produhovljene priče. Suma
sumarum, susret mi je prijao, posebno konjak kojim su me po-
služili. Fabricio je insistirao da sledećeg dana odem sa njim kod
neke ugledne slikarke, koja je gradila karijeru među ljubljans-
kim košuljama. Navodno, pre svega su njeni portreti bili nešto
posebno i Fabricio je imao ideju da napravi jedan i meni.

Nakon burne pijanske noći ujutru bi me uvek pekla sa-
vest. Otrežnjenje je bilo mučno i svaki put bi se u mene krišom
ušunjao stid. Fabricio je bio tačan ko švajcarski sat. Kada smo,
šetajući obalom Ljubljani, prolazili pored prepunih kafanica
i barova, među kojima je svoju renesansu doživljavala kafana
“Maček”, veoma omiljena u doba moje mladosti, prkosno sam
podigao glavu i slepo zurio preda se, a istovremeno se molio u
sebi da ne sretnem kakvog poznanika. “Maček” je okupljalište

Ljubljanskog krema kojem sam i sam nekada pripadao, a sada sam se osećao kao stranac. Među svojim pajtašima sam bio frajer, a pred Fabriciom sam se osećao osramoćeno, iako mu to nikada ne bih priznao. Što smo bili bliže kući u kojoj je živela umetnica, to me je više obuzimala teskoba. Imao sam osećaj kao da mi nad glavom visi zmaj koji bljuje vatru. Podsmješljivo me je probadao užarenim i nemilosrdnim očima i njegove reči su me pekale poput vatrenih šiljkova: "Običan si slabić, slabić! Nemaš dovoljno snage, nikada nećeš naći pravi put! Čekam te, dođi ... do mene je samo kratak put!" Dok smo se Fabricio i ja šetali po staroj Ljubljani, hodao sam, u stvari, kroz svoj upropašćeni život. U glavi mi se odvijao film onog nekadašnjeg, i ovog, sadašnjeg. Fabricio je imao normalnu porodicu, dok je sestru i mene otac tukao zbog svake sitnice; na kraju se odao alkoholu i završio na ulici. Pomislio sam na bivšu ženu; kada smo se razvodili, više puta sam se setio Euripidovih reči: "Najbolje je da se čovek uopšte ne rodi, a ako se već rodi, najbolje je da što pre umre." I misao mudrog Sofokla mi se često činila veoma primerenom: "Sa novorođenčecom bismo morali da saučestvujemo zbog gomile planina koje ga čekaju. A mrtvog psa, koji se spasio svih tegoba, morali bismo da ispratimo na poslednji put zvucima uzvišene radosti."

Počeo je da me boli želudac i postajao sam nervozan; najradije bih se okrenuo i otišao kući. Međutim, Fabricio je bio uporan – samo još dva minuta, i stigli smo, dobacio mi je preko ramena. Setio sam se da uopšte ne znam kod koga zapravo idemo. Bilo je dovoljno samo nekoliko osnovnih podataka: zove se Sanja, Bosanka je iz Sanskog Mosta, odakle je pobegla od balkanske kalvarije. Kada sam to čuo, istog trena sam hteo da odem. Nisam mogao da verujem svojim ušima – "vodiš me kod jušnjakinje, koja krade novac slovenačkih poreskih obveznika i lagodno živi na naš račun! A te Bosanke su još tako dlakave i ružne...", izvalio sam. Fabricio se okrenuo, potapšao me po ramenu i rekao nešto u stilu: "Smiri se, stari, dopusti sebi da se iznenadiš"... i već smo stajali pred tom kućom. Nekada je sigurno bila lepa, a sada se raspadala, malter se ljuštio kao stara, izborana koža. Fabricio je najverovatnije hteo da kaže da iza tih ružnih zidova živi princeza na zrnju graška, pomislio sam razdražljivo, pa hajde onda, da vidimo šta se to skriva unutra. Ušli smo u ogromnu prostoriju prepunu zanimljivih boja. Bila je prazna, na sredini je stajala dugačka klupa; senke njenih rubova su se pružale do obližnjeg kreveta. Pitao sam se da li ga

tu drži zbog umetničkih seansi, ili inače spava na njemu. Prekrivao ga je prekrivač tople crvene boje. Na ponegde neravnim zidovima su, sudeći po izgledu i mirisu, visile napola dovršene slike, obrisi lica, koja su nas prodorno posmatrala, prateći svaki naš korak. Na kraju sobe strme stepenice su vijugale čas levo, čas desno i izazvale mi skoro nesnosnu vrtoglavicu. Dovele su nas do ateljea, sakrivenog u polutama. Na podu je ležala gomila slika. Fabricio je rekao nešto u znak pozdrava i njegov glas je odjeknuo u praznom prostoru. Dok smo čekali, moj pogled je utonuo među njene slike, uglavnom su to bili aktovi. Aktovi patnje, bolesti i beskrajnog bola. Iznenadio sam se ugledavši na drugoj strani velikog ateljea aktove devojaka, koje su grlile svoja tela u svim mogućim pozama. Posmatrao sam devojke koje su uživale u harmoniji i slasti, devojke, koje su otkrivale svoju čulnost i nudile ljubav poput jabuke saznanja. Setio sam se stare tradicije Veda, koje sam kao klinac veoma voleo da čitam. Slike te žene su me sasvim obuzele.

Okrenuo sam se, i ugledao je kako veselo razgovara sa Fabriciom. Posmatrao sam njenu gustu, tamnu kosu, koja je delimično prekrivala čulne usne i pravilan profil. Pogled mi je klizio po njenim vitkim leđima, tražio sam ruke – kao da je želela da ih sakrije, gurnula ih je duboko u džepove tankog mantila. Iako sam se trudio, nisam mogao da primetim na njoj ni jednu jedinu grešku. Moj plan da je uvredim, u trenutku je propao. Pre nekoliko trenutaka sam hteo da je pošaljem preko Kupe, natrag u Sanski Most, a sada sam stajao tu, bez reči. Osetio sam snažnu želju. Kao da je to znala, okrenula se ka meni i odmerila me od glave do pete. Nekoliko trenutaka smo ćutke posmatrali jedno drugo, a onda mi je odbrusila: "Hoćeš li tu da stojiš kao ukopan, ili ćemo razmeniti koju reč?!" Uopšte mi nije bilo do razgovora. Postideo bih se svega što bih izustio. Umesto makar ljubaznog predstavljanja, od mene je dobila samo pusto ćutanje. Dok je ćaskala sa Fabriciom, još uvek me je na trenutke strogo gledala. Iščekivala je pogrešnu reč, pokret, ne bi li me do kraja pokopala; očigledno sam joj totalno išao na živce. Iščekivala je moju konačnu kapitulaciju. Kada sam u Fabriciovim očima prepoznao molbu da ipak progovorim, samo sam glupavo primetio: "A to je ona južnjakinja?" Fabricio je prebledeo. Očekivao sam da će da popizdi i da nas smesta istera iz stana. Međutim, na moje veliko iznenađenje, Sanja je sela, zapalila cigaretu i mirno me pogledala u oči. Pošto sam video da stvar neće upaliti, cinično sam se nasmejao i začutao. Kada je uvi-

delo da od mene neće biti ništa i da sam, verovatno, obična mačistička budala, konačno je izustila: "Fabricio, tvoj prijatelj danas nije baš pričljiv, nadam se da nećemo provesti previše turobne sate." Osećao sam kao da sam izgubio svoju muškost, i kao da je moj muški ponos sasvim ranjen. Porazila me je u samo dva poteza, kao šahovskog amatera.

Postavila me je da sedim ispred beskrajno dugog zida i zurila u mene kao kapo. Čekao sam na svaki njen pokret i naredbu. Video sam kako joj se lepi prsti blago pomeraju i skoro plešu po platnu. Četkica u njenoj ruci je elegantno poigrala. Tako je pristajala njenoj ruci. Svečano je pomerala, iako se jedva primećivala među njenim prstima. Imao sam osećaj kao da je istinski voli i da prema njoj oseća neverovatnu predanost. Tokom portretisanja, objašnjavala je Fabriciju kako joj se u pubertetu zgradilo crtanje, i kako dve godine nije posegnula za njom. A ja sam sedeo tu, pred njom, i iz minuta u minut, sve više žudeo za njenim crnim očima, oštrim pogledom, i lovio pokrete njenog tela. Uz poslednji potez četkicom je uzdahnula: "I eto, izdržali smo nekako tu mučnu priču." Pozdravili smo se na brzinu i bez velikih ceremonija. Nije želela da mi se približi. Ignorirala me je, sasvim, ne poželevši ni da se rukujemo.

Prošla su tri dana nakon tog događaja, i tako loše se osećam, da mi dođe da povratim. Teško mi je da priznam kakav kreten sam ispaao pred Sanjom i Fabriciom. Kada mi je predložio da se izvinim Sanji za nemili ispad, prvu noć sam probdeo opijajući se viskijem, a drugu trezan razmišljao o tome ko sam to ja, uopšte. A onda sam, nakon nedelju dana, odlučio da joj se izvinim. Pozvao sam Fabricija. Nakon tog susreta, Sanja nije želela ni da čuje za mene. Nini je rekla da sam običan bezveznjak.

Kao i obično, i jutros sam, uz kafu i cigarete, pročitao novine i preleteo pogledom crnu hroniku i oglase za posao. Jebiga, na meniju je bio još jedan bezvezni dan. A onda je zazvonio telefon...

Mirt Komel

LIFT

Gospodin Strašanić je svakoga dana rutinski odlazio ka svom domu, stambenoj zgradi u starom, socijalističkom naselju na rubu grada, gde je uvek koristio lift, a stepenice nikada. Živeo je, naime, na devetom spratu solitera, tako da je devet puta četrnaest stepenika, koliko ga je delilo od stana, bilo previše da bi taj uspon izvodio pešice. Radije je upotrebljavao kažiprst umesto nogu, jer, pomišljao je, “zašto da umaram noge prelazeći sto dvadeset i šest stepenika, kada je dovoljno da samo mrdnem prstom i već nakon nekoliko sekundi budem na cilju?”

Jednog dana je, kao i obično, stajao pred liftom, pritisnuo dugme, i čekao, gledajući kako se, sa spuštanjem tog novovremenog čeličnog kaveza starovremene marke “Tehnostroj”, brojevi spratova postepeno gase i osvetljavaju. Kada je na brojčaniku zasvetlela oznaka “PR”, gospodin Strašanić se, naravno, ne sluteći ništa loše – a šta može da ti se dogodi u liftu? – uhvatio za dršku vrata, kao i obično, krajičkom oka proverio ima li koga unutra, a onda se, u trenutku kada je hteo da otvori vrata i uđe, iznenada pred njim ukazao komšijin sin sklon neslanim

Prevela sa slovenačkog:
Ana Ristović

šalama i uplašio ga dečije jednostavnim “Bu!” Mali je, vragolasto se smejući, protrčao pored njega i zbrisao napolje, ostavivši zatečenog i uvređenog gospodina na licu mesta, gde je, još neko vreme, zurio preda se u prazno. Neko drugi bi se nasmejao malom mangupu, i najverovatnije ga prvom sledećom prilikom ukorio, ili, ako bi bio baš težak čovek, porazgovarao o tome sa njegovim roditeljima.

Međutim, gospodin Strašanić nije bio bilo ko, njegova rutina je u haotični svet urbane svakodnevice unosila red, i, ako bi taj red nešto narušilo, to bi ga na na nekoliko dana izbacilo iz koloseka. Kao i onda, kada je, jednom prilikom, ušao u lift i primetio da je neki bezobraznik iscepao nalepnicu na kojoj su bila napisana uputstva šta činiti u slučaju kvara: vozeći se, sve vreme je nemirno gledao u deo nalepnice koji je nedostajao, pitao se šta da radi ukoliko se lift zaglavi (već hiljadu puta je pročitao ta uputstva, međutim, razmišljao je, “čoveku u stisci je potreban čvrst i tačno propisan oslonac”), a kada je konačno stigao do svog sprata, već sasvim znojavom rukom je s naporom otvorio teška metalna vrata i, osetivši olakšanje, stupio na sigurno tlo.

Takva je bila težina koju je davao rutini i redu, i koju su rutina i red donosili sa sobom, tako da je razumljivo i to zbog čega bi prilikom svakog prodora nečega neočekivanog u svakodnevnicu njegov svet bio izbačen iz koloseka. Postajao je pomalo zbunjen već ako bi u liftu sreo nepoznatu osobu koja je došla u posetu nekome od sustanara, ili se iz bilo kog drugog razloga zatekla tamo. Poznao je sve ljude koji su živeli u soliteru, možda baš zato da mu u hodniku ili ispred lifta, dok bi otvarao vrata, ne bi zasmetalo nepoznato lice koje nije spadalo u njegov brižljivo sređen svet, pre svega ograničen na njegov stan, a onda i na njegovu kancelariju, i šire od toga, na zgradu firme u kojoj je radio, i, između ostalog i na soliter u kojem je, na kraju krajeva, živio, kao i na lift u njemu.

Zamislite, dakle, šta je za njega predstavljala dečakova zlobno nedužna šala, kada ga je na smrt uplašio svojim “Bu!”: zastao je kao skamenjen, tamo, pred liftom, nije znao kuda da se okrene, šta da kaže, ili, da li da uopšte išta kaže, i na kraju je samo prošao kroz vrata i ušao u lift, držeći ga otvorenim ko zna koliko dugo, pre nego što mu se nije razbistrilo u glavi. Iako nije uspeo da zaboravi taj događaj, on ga ni približno nije potresao toliko koliko ga je potreslo ono što mu se dogodilo nakon nekoliko nedelja. Od tog dečijeg nestašluka, osećaj sličan strahu ga je pratio svaki put kada bi ulazio u lift, tako da je

pažljivo proveravao da li se za vratima možda skriva onaj mali bestidnik, dok vreba još jednu priliku da uplaši svog starijeg komšiju. Na dan, kada mu se dogodilo to zbog čega je sutradan, oklevajući, odlučio da se možda ipak, po prvi put u svom životu, popne stepenicama do svog stana, doživeo je i nešto mnogo gore.

Bilo je jutro, tako da ovog puta nije trebalo da se popne, već da side. Pritisnuvši dugme, čekao je na svom spratu dok nije stigao lift, i čim su automatska klizna vrata počela da se otvaraju, video je da je unutra neki čovek. Još uvek pomalo lelujav od sna, ušao je i pozdravio ga, a onda se, kada mu je ovaj otpozdravio, pogledavši ga, sledio od straha: to je, naime, bio gospodin Zlodušek sa trinaestog sprata, koji je umro pre deset godina. Dobro ga je poznao, jer, znao je sve koji su ikada živeli u njegovoj zgradi, zato nije mogao da ga pomeša sa nekim drugim, međutim, uprkos tome, pogledao ga je još jednom, dok je pritiskao dugme "PR", ne bi li se uverio da možda nije pogrešio. Ne, nije pogrešio, to je zaista bio on, ali, i pored toga je želeo da proveri da li ga možda oči ne varaju: "Gospodine Zlodušek...", zaustio je, a sagovornik ga je pogledao i mirno odgovorio: "Da?" Zgrozio se, kada je konačno shvatio da je to zaista on, i jeza mu je oblila kičmu. Pošto nije znao šta se dešava, samo je spustio pogled, izvinio se, "Ništa, oprostite", a onda s mukom podneo vožnju nadole. Tek kada je izašao iz lifta primetio je da njegov saputnik ne namerava da izađe u prizemlju, i zato je pogledao na taster i video da svetli okruglo dugme koje ranije nikada nije primetio, iz jednostavnog razloga što nikada nije ni bilo dugmeta sa oznakom "PK".

Tog dana i čitavog sledećeg, sve do trenutka kada je doneo odluku i odgovorio sebi na pitanje da li da ide stepenicama ili da, uprkos svemu, prikupi hrabrost i krene liftom, mučilo ga je šta, do đavola, znači to dugme "PK", koje se našlo tamo ispod dugmeta "PD" za podrum. "Podrum u prizemlju?" pomislio je čim je izašao iz solitera, a onda se samo mračno osmehnuo svojoj protivurečnosti i razbijao glavu celog dana, sve do trenutka, kada se opet našao na stepeništu, suočen sa ozbiljnijim pitanjem. Čvrsto odlučivši da se nikada više ne vrati u lift, kurazno je krenuo uz stepenice, a onda mu se, zadihanom već nakon prva dva sprata, kada je podigao glavu i ugledao lavirint ograda koje su se vijugale sve do vrha solitera od trinaest spratova, zavrtilo u glavi, hrabrost je splasla, i već mu se vratila pomisao, da bi, uprkos svemu, bilo bolje da upotrebi lift.

Plašio se, ali, jača je bila čelična košulja navike poduprte tvrdoglavom lenjošću rutine. Na trećem spratu je zadihan izašao u hodnik i neko vreme stajao tamo ispred lifta, a onda je, ohrabren glasom razuma koji mu je govorio da je tog jutra samo sanjao, pritisnuo dugme. Pozvani lift se glasno spuštao, i što se buka više približavala njegovom spratu, to je bio uplašeniji, još i više od toga, neopisiva jeza je preuzela vlast nad čitavim njegovim bićem. Kada je lift konačno stigao i kada je duž hodnika na svim spratovima, odjednom zakloparalo njegovo zaustavljanje, gospodin Strašanić je samo zatreptao, jer se uplašio da će ponovo ugledati ono što nije želeo da vidi još jednom, tačnije, ono što nije smelo da se ponovi, ako će njegov svet i dalje postojati. Zažmurio je, otvorio vrata i odlučno ušao, ali, zakoračio je u prazninu, jer lifta tamo nije bilo.

Slobodan Bubnjević

BECAUSE THE NIGHT

“Ko jaše kroz vetar ogrnut tminom?”

Der Erlkönig

Johann Wolfgang Goethe

(*Bauk*, u prevodu Alekse Šantića)

KAD JE JEDNOM BIO DEČAK, Stanislav Bauk je znao puno o strepnji. Njegovi su oduvek, stolecima i generacijama, bežali od gladi, ne prikivajući ni u novim vremenima strah od nje. Možda su mu preci zbog te brige i strepnje u davnoj prošlosti i dobili nadimak Bauci, pogrdni naziv koji se tamo negde u dalmatinskim gudurama pretvorio u prezime. Ali, kao i svaka porodična legenda, bila je to samo stara priča koja se glodala od usta do usta, pa su sa nje iščezli mnogi detalji, kao meso sa kostura.

Posle Drugog svetskog rata koji je proveo gladujući na tavanu, Baukov deda se doselio u plodnu banatsku ravnicu, nedaleko od Beograda, ali je negde u koferima, postavljenim nostalgijom za jalovim zavičajem, preneo i porodični strah od gladi. Izmileo iz dedinog prtljaga, strah je stigao do tetkine kuće na Avali i do novoizgrađenog radničkog naselja u prestonici, gde su Baukovi roditelji dobili stan.

Mada je rastao u poznom socijalističkom blagostanju, u mirnoj, jugoslovenskoj deceniji koja je prethodila ratnom režimu, Bauk je uvek mogao osetiti njegovo prisustvo. Strah od gladi se skrivao u kućnim vilajetima, među teglama lanjske zimmnice, u velikom zamrzivaču gde se baštinila sindikalna svinjetina ili ispod haube žutog očevoog stojadina, kojim se išlo na zajednička letovanja.

Pratio ih je i do mora – Baukova tetka ni na plaži nije dala deci da ustanu od stola dok ne pojedu sve u obroku načete kriške hleba.

No, ućutkana u radničkom samoupravljanju, porodična glad Baukovih bi možda ipak utihnula sasvim, da se nije hranila od čestih odlazaka na selo, kod babe i dede u Banat. Deda, mršavi starac odan alkoholu i mrzovolji, bio je pun strašnih priča o gladi, kojima je osoljavao svaki porodični ručak.

“Ako budeš gladan, neće te voleti u životu”, govorio je malom Bauku koji ga je posmatrao zastrašenim očima.

“Stari, ostavi dete”, dobacivao mu je Baukov otac.

“Ako budeš gladan, gledaj da se bar plaše tvoje gladi”, nastavljao je deda.

“Dosta je bilo”, ljutio bi se konačno otac i pogledom pokazivao dečaku da slobodno izađe napolje.

•

KAD JE JEDNOM NEDELJNO BIO DEČAK, na selu, kod dede, Bauk bi istrčao napolje čim bi mu se ukazala prilika. Na ulicu bi izgurao veliki, oljuštenu bicikl koji je vozio stojeći, samo oslonjen na sedište, klataći se celim telom u ritmu okretanja pedala. Dedina kuća se nalazila na kraju sela, na velikom imanju koje je nekada pripadalo nekim nepoznatim, posle rata prognanim Nemcima. Linija puta je obilazila imanje, a mali Bauk je vozio ukrug, sve do benzinske pumpe i potom, do groblja i ciglane na granici seoskog atara.

Iza ciglane, Bauk je ostavljao bicikl i kroz nizak prolećni kukuruz išao do ivice velikih jama iz kojih je mehanički kopač na šinama vadio glinu. Gigantska mašina, masna i crna, sa jezikom spuštenim u jamu, nedeljom je spavala, grleći dva vagona dopola napunjena ilovačom. Bauk je obilazio oko nje, posmatrajući prugu koja je vodila sve do peći gde se pekla cigla. Ba-

cao je kamenčiće i štapove niz liticu koju je mašina strugala, a onda bi sa druge strane, od ciglane, tamo gde nagib nije bio visok, silazio do dna, u korito jame.

Potom je dolazio tačno ispod mašine kopača, gledao uvis uz raskopane litice, sa kojih su ciglari ogulili zemljino belo meso – glinu koja je potom ispržena i uzidana u ko zna koliko domova. Pokušavao je da se popne. Hvatao se za busenove trave, neravnine i ponekad uspevao da se uz strminu uzveru do vrha. Ponekad nije.

Ako bi dan potrajao, nastavljao bi svoju avanturu biciklom dalje niz put, kroz njive suncokreta i kukuruza. Besomučno je okretao pedale kad bi, iza velike krivine, naišao kučerak iz čijeg su dvorišta vrebali psi koji laju na vozila, na traktore i bicikliste.

Na mestu gde su se susretali drumski put i pruga, izdizalo se uzvišenje ispod koga se nalazio bunker iz Drugog svetskog rata. Nemci su ga, taktički razložno, na tom mestu podigli da bi osmatrali prilaz selu, ali su ga, posle pada Beograda, ostavili bez borbe patizanima Josipa Broza. Iz njega nikad ni na koga nije ispaljen nijedan metak, što bi se, u svetu fortifikacija, moglo smatrati bezveznom sudbinom za jedan bunker. Mesna zajednica je decenijama planirala da ga razruši, ali nikad nije, uprkos žalbama seljaka na čijoj se njivi nalazio.

No, za razliku od bunkera koji je od početka očuvao svoju čednost, upravo u njemu su je izgubili mnogi seoski parovi koji su ga zaposedali s večeri. Čak je, ponekom starijem dečaku, koji bi se sve do tog doba skrivao napolju, bunker služio i za prvo osmatranje prilaza odrastanju. Sa dolaskom devedesetih taj se seoski običaj izgubio – bunker su osvojili narkomani, kao i sve napuštene salaše i druge intimne punktove oko sela.

Bauk je vozio sve do bunkera, ostavljao bicikl u kukuruzu, obilazio oko brežuljka i bojažljivo, bez razloga zabrinut da ga ne ujede zmija, silazio u trap nad kojim su stajale tri betonske grede. Unutar bunkera, u sumraku, nalazila se samo klupa i pesak na tlu. Ma koliko da je razgledao, nije bilo nikakvih tragova da je tu ikada boravila vojska.

U bunkeru se nije dugo zadržavao da ga otac ne bi pitao kuda tako daleko cunja. No, sa godinama je u njemu napravio svoju bazu. U betonske procepe je sakrio razna blaga – drveni nož, strip o Marti Misteriji, metalnu petokraku i razne predmete koje niko nije dirao, mada su oni, noćima potom posmatrali tolike nevešte snošaje i prerane ejakulacije.

Jednom prilikom Bauk je iz dedinog podruma ukrao nekoliko krompira da bi ih ispekao u bunkeru. Zakopao ih je u pesak i iznad njih naložio vatru. Suvo granje koje je sakupio ispod bagremova pored puta lako je planulo, ali se od vatre u bunkeru toliko podigla temperatura da je morao pobeći napolje. Čekao je neko vreme u kukuruzištu, ali vrelina nije popuštala, pa je ostavio sve i vratio se kući. Na sreću, žar iz bunkera nije zapalila okolna polja. Ugasila se sama od sebe, kad su ostavljeni krompiri bili pečeni.

Mada se na selu uvek igrao sam, njegovo detinjstvo je bilo tu, između dedinog imanja i nemačkog bunkera. Beograd, u koji su se, posle posete dedi, vraćali iste večeri, nije bio njegov grad. Od njega je kao dečak video samo nepregledno novo-beogradsko polje, na kome između puteva i grupica šljunka izrastaju dugovrati kranovi i kosturi belih nebodera.

Nije se sećao igara u šljunku na obližnjem gradilištu, niti druge dece, pred kojom je uvek osećao nekakvu stid. Osećanje da je stranac, da nije Beograđanin, osećanje koje nose hiljade stanovnika okrutne srpske prestonice, držalo ga je sve do rane mladosti, do one godine kad mu je otac preminuo.

•

KAD JE VEROVAO U OCA, verovao je u stvari koje se nikada neće ostvariti. Baukov otac, meteorološki tehničar, ceo log života se bavio prognozama, ali nikada nije dobro proricao budućnost. Uostalom, nikad nije ni pokušao da postane sinoptičar. Dani i godine su mu prolazili među poludnevnim smenama, na uzastopnim, dnevnim i noćnim dežurstvima u meteorološkom zavodu.

Uvek u svojim ispeglanim košuljama, na poslu je jednom dnevno puštao meteorološki balon, a svakog sata je očitavao instrumente iz drvenih mernih kućica. Brojke sa barometara i termometara upisivao je izvanredno pažljivo u formulare koji su se zatim nosili na treći sprat, da bi se tamo gore nacrtale sinoptičke mape i pravile prognoze.

Otac je ozbiljno shvatao svoj položaj, uveren da tačnošću merenja svakog sata uzidu je po jednu sigurnu ciglu u socijalizam, u kuću kojoj nijedna nepogoda neće nauditi. Baukovoj generaciji bi se to moglo učiniti smešnim. Ali, tek sa dolaskom ratova, koji su na svetlost isterali samo potrebe neljudi i akrepa, zaboravljeno je iz kakvih je dubina radničko samoupravljanje izviralo za one Jugoslovane koji su bili kao Baukov otac.

Ma čemu da su klicali u toj epohi, ona je za te ljude značila konačno oslobođenje od nemaštine predaka – od mračnog usuda prethodnih generacija koje su od gladi jednako bežale pod turskom, austrijskom i srpskom vlašću. Mada dete sa sela, Baukov otac je završio školu, zaposlio se i dobio stan u kome nikada nije bio gladan. Uspeo je da se otrgne. I potom, nije pokušao ništa više.

Bio je uvek staložen, po prirodi blag, zadovoljan i uredan čovek. Bauk ga je pamtio kako posle noćnog dežurstva spava po danu i u vreme ručka izlazi iz sobe, uvlači košulju u kaiš i ulazi u kupatilo. Umiva se, pere ruke i odlazi u kuhinju. Zatim seda u čelo stola, tačno naspram slike Josipa Broza, ispija pola čaše Radenske vode i čeka da mu majka postavi tanjir za ručak.

•

KAD JE ZA DEDU BIO DEČAK, uvek je bio mali. Njega i babu posećivao je samo sa ocem – u rasporedu dežurstava, otac je imao tri slobodna dana u nedelji, od kojih je bar jedan provodio na selu. Majka, čije su smene bile svakodnevnne i osmočasovne, vrlo je retko išla sa njima. Ona bi se samo spustila do podnožja zgrade, do parkinga na kome je stajao žuti stojadin, ubacila bi Baukove stvari na zadnje sedište i mahala im sve dok se ne bi izvezli iz naselja.

Obišavši oko tvrđave na drugoj obali, stojadin je izlazio iz grada preko velikog zelenog mosta, prolazio kroz dugu, nepreglednu ravnicu, pored velikih i bogatih socijalističkih ekonomija, potom nailazio na šumarak za koji je Bauk znao da skriva zatvor, da bi, kilometrima potom, izbijao na predeo u koji se izlila velika reka. Slušali su Radio Beograd u vožnji. Bauk je sedeo na sredini zadnje klupe, mirno posmatrajući put.

“Dobri moj dečak”, rekao bi mu otac, podižući pogled na retrovizor.

“Tata, šta ako nas udari grom?”, dečak bi proturio glavu pored sedišta.

“Grom?”, začudio bi se otac. “Nemoguće. Danas je anticiklon”.

“Tata, a je l’ može, na primer, da se neko živ zakopa u zemlju?”, nastavljao bi.

“Ne može, sine”.

“Deda mi je pričao da su jednu ženu živu zakopali”.

“To je bilo davno, u zlo doba, kad je deda bio mali. Danas to moderna medicina nikad ne bi dopustila”, objašnjavao bi otac, ne pokazujući nijednom gestom koliko ga nerviraju te dedine skaske za plašenje dece. Ali, mali Bauk mu nije sasvim verovao.

Kao bunker, groblje, bagrenjak kraj puta i seoska ciglana, za dečaka su jednako bile žive i dedine jezive priče – kao ona o ženi koja je, tamo negde u dedinoj postojbini, stajala pored štale kad ju je udario grom i prividno je usmratio. Ženu su sahranili, ali je, kako je deda tvrdio, zemlja izvukla elektricitet iz nje, pa je oživela u grobu. Potom je, navodno, iz noći u noć, majka te nesrećnice sanjala svoju kćerku živu, a meštani su posle par dana otkopali raku i otvorili kovčeg, da bi u njemu zatekli leš bez kose – kad se žena osvetila u sanduku, od užasa je sebi počupala kosu, pre nego što je konačno izdahnula.

I tek u vojsci je saznao da ova priča nije iz dedine postojbine, već da pripada narodnom folkloru u čitavom regionu, kao ustalom i svako drugo zakopavanje živih u jame, sa baucima ili bez njih. Jedne zimske večeri, duvajući iza topa od 130 milimetara, slušao je par drugih vojnika koji su se prisećali raznih strahota i užasa. I tada je priču o zakopanoj ženi ispričao jedan priprosti metalostrugar iz okoline Arandelovca, uveren da se ona odigrala upravo u njegovom selu. Bauk je na to povukao dim, prosledio džoint požarnom u auto parku i samo se nasmejao.

Kad je bio dečak, dedinu postojbinu i uopšte prošlost svoje porodice vezivao je za ovu priču, verujući da se ona zaista dogodila kao nešto autentično. Ali, sa vremenom mu je postalo jasno kako je, za razliku od tog ubogog vojnika, deda bio svestan da je to samo prastara priča, došla ko zna odakle. No, takve stvari su bile tipičan deo njegovog opusa. Njegove veštine zagorčavanja života.

•

KAD JE JEDNOM BIO DEČAK, spremala se oluja. Nedeljno veče na selu, sa grmljavinom u daljini, šunjalo se kroz voćnjak, štale i ambare, muovajući se oko nemačkog bunara i dva visoka oraha koje je deda posadio kod kapije. Bauk se kasno vratio se iz bunkera i zatekao dedu kako se brije nad laborom

u staklenoj verandi. Veranda u kojoj je deda sedeo, dozidana uz bočni ulaz nemačke kuće, pravo naspram kuhinje, bila je osvetljena golom volframovom sijalicom.

Pijan i ljut, deda je povlačio britvu preko lica, a svaki put kad bi je obrisao, okretao se i kroz vrata u kuhinju ubacivao razne pogrde babi. Ona se samo ćutke majala po kuhinji, ne osvrćući se na dedine prigovore. Kuvala je mleko u tepsiji, tako da bi se sa njega kasnije obrao kajmak, što je iz nekog razloga, te večeri, bio glavni povod dedinog gneva. Otac se nije mešao u svađu, sedeo je za stolom, jeo banatsku štrudlu sa makom, pio kiselu vodu i čitao novine, čekajući da se dečak vrati iz vožnje biciklom.

Deda je povukao britvu ispod desne vilice kad je dečak prešao preko praga verande.

“Mali”, pomerio je glavu, “idi kaži onoj veštici da se noćas gubi iz moje kuće.”

“Nemoj, deda”, prozborio je dečak i provukao se pored njega.

“Stari, dosta više”, viknuo je otac kad je čuo dečaka.

“Samo ti nju štiti”, gundao je deda, ulazeći za Baukom u kuhinju, sa peškirom kojim je brisao lice. Jed je izbijao iz njega, jarko kao crvene fleke po licu. Dečak se zaustavio nasuprot stola i pogledao u dedu. “A, Mali, i ti si na njenoj strani?”

“Stari, ostavi dete na miru da ne bi imao posla sa mnom”, rekao je otac i ustajući pomerio stolicu. “Stane, dođi sine, idemo u Beograd”.

“Nećeš ti nikud dok ne čujem ko u ovoj kući prosipa vareniku”.

“Stari, ostavi se gluposti”, otac je pružio ruku i krenuo ka dečaku.

“Nemoj, deda”, dečak se zaplakao.

“Jebala te varenika”, promrsila je baba i sa štednjaka podigla do pola punu tepsiju sa upravo provrelim mlekom.

“Šta je, kurvo? Kud si krenula s tim?”, deda je ispustio peškir i pijano koraknuo napred. “Dok te ja hranim, u mojoj kući vareniku nećeš prosipati”.

A onda se odigrala ta scena. Deda se kreće od vrata ka sredini prostorije, baba stoji uz štednjak, sa tepsijom u ruci, dečak se nalazi između njih, uplašeno pogleda u oca. Otac dolazi sa boka, mora obići oko stola da bi izvukao dečaka. Deda se preko

njega ustrempljuje na babu – pijanom desnom rukom je udara po licu, a levom odbacuje tepsiju koja leti na suprotni zid. Vrelo mleko iz tepsije, u nezavršenom luku, izvija se kroz vazduh. Jedan deo pljuska na pod, a drugi poliva dečaka po levoj ruci.

Bauk je vrisnuo od bola. Otac je svom silinom udario u dedu koji je od njegovih šamara odleteo preko pola kuhinje.

“Govno pijano”, rekao je dok se deda stropoštao preko stalaže na kojoj je baba složila oprano posuđe. Lice mu je bilo krvavo. Svuda oko njih je bio potpuni lom. Otac se sagnuo ka dečaku i pogledao opečenu ruku. “Boli?”

“Tata, nisam namerno”, mumlao je dečak, sasvim izbeumljen. Otac ga je uhvatio u naručje i stavio mu ruku pod mlaz vode. “Nisam namerno uzeo krompir”, govorio je besmislice, dok se voda slivala niz podlakticu, hladeći opečeno mesto. Deda je ječao pridižući se. Potom se, pijan i povređen udarcima, ponovo srušio među sudove. Baba mu je prišla da ga pridigne, ali se potom odmakla od krvi.

“Ajoj, Ozrene, ubi oca”, jauknuła je i povukla sina za ruku. “Ženo, ne dotiči me”, otrešao se od nje.

Otac je, bez ijedne dalje reči, izneo dečaka iz kuće i smestio ga na prednje sedišta stojadina. Kad su krenuli, deda je zaspao među sudovima. Avlija je ostala otvorena u mraku, kao da se dogodio smrtni slučaj. Kasnije, uplakana, baba je zatvorila kapiju i noseći flašu, cele noći prosipala dedinu rakiju po dvorištu.

Jurili su kroz noć. U putu do bolnice, dečak je buncao od šoka, bola i straha. Ruka ga je sve više bolela, osećao je kako ga u mraku, ispod lakta steže neka železna sila. Na površini meke kože pojavili su se sitni plikovi. “On me hvata”, bez glasa je govorio.

U kola je udarao vetar ogrnut tminom. “Grabi”, činilo se da kaže. Otac je levom rukom pritiskao volan, a desnu spustio na dečakovu glavu.

Jurili su kroz noć, otac sa svojim sinom.

•

KAD JE SVE PROŠLO, ostao mu je samo antiseptički zavoj na ruci. Kad su ga skinuli u bonici, majka mu je svake večeri na ranu mazala antibakterijske kreme i opekotina je splasnula. Pli-

kovi na podlaktici su išezli i videlo se samo blago crvenilo. Sa opekotinom su se povukli i svi drugi tragovi. Od šoka se oporavio već sutradan. Ležao je na kauču u dnevnoj sobi i grickao Životinjsko carstvo, čokoladice koje mu je otac donosio u povratku sa posla. Uskoro se i sećanje sakrilo, negde tamo duboko – Bauk te događaje nikome nije pominjao, čak ni Mini.

Nikada više nisu išli na selo. O dedi i babi je mogao čuti samo od tetke koja ih je povremeno posećivala. Otac se naljutio jednom za svagda na svoje roditelje i ni toliko nije želeo da sluša o njima. Kad bi se zapodeo razgovor na tu temu, ustajao je od stola i izlazio na terasu. U to doba, slobodne dane je uglavnom provodio na njoj, uređivao cveće ili samo čitao novine, jeo palačinke sa sirom i pio litre vode. Moglo se pomisliti da se kaje što je tako snažno nasrnuo na svog oca, ali se videlo da mu to ne pada teško.

Naprotiv, osećao je rasterećenje – konačno je bio sasvim oslobođen sumornog balasta predaka. To mu je iz nekog razloga ulivalo dodatno poverenje u sistem, mada je on, tih godina, sa buđenjem naionalizma, već bivao sve krtiji i sve više poremećen. No, Baukov otac je još češće ponavljao kako, za razliku od predaka, nikad nije gladovao u tom sistemu. Međutim, neobičnom ironijom, na kraju je – posle svega – umro gladan.

Počinjali su ratovi u Hrvatskoj i Bosni – decenijama budan, socijalizam je već bio pod bensedinima ratnih hušaka, utonuo u komu. Srpski nacionalisti su se u toj groznici prvi domogli topova od 130 milimetara i drugih oruđa namenjenih odbrani bratstva i jedinstva, kojima su bespoštedno tukli sela i gradove, navodno zarad preventive, kako bi pokoljima zaustavili jezive pokolje iz prethodnog rata.

Kako se ova bolesna stvar razvijala, Baukov otac je takođe bio sve bolesniji, pio je litre i litre vode, provodio sate u kupatilu mokreći, bivajući sve slabiji i mršaviji, a kako se stanje pogoršavalo, počeo je da dobija napade, gubi svest i oseća bolove. Kad je otišao kod lekara, bilo je sasvim prekasno – u krvi mu je pronađeno više od trideset jedinica šećera. Kao i većina očekivanja, glukoza, ona kojoj su se vekovima nadale generacije tih sužanja koje je morila glad, pokazala se smrtonosnom kad je najzad osvojena.

Otkrilo se da otac boluje od stečenog dijabetesa, tipa dva, koji se razbudio u njemu posle nekog, samo njemu znanog užasa. Dijabetes ga je, krajnje neobično, odmah obuzeo izuzetno snažno i krišom napunio sve vene i kapilare šećerom,

tovari ga u tišini u svaki kutak organizma. Od toga su nastradali svi unutrašnji organi i ništa mu više nije moglo pomoći – ni insulin, ni stroge dijete. Ispošćen, po prvi put gladan i duboko razočaran, otac je preminuo posle par meseci. Iza sebe je ostavio supugu i sina. Same usred doba ratova. U dobu gladi.

•

KAD JE NA MAJKU obratio pažnju, bilo je prekasno. Poslednje godine pred očevu smrt, kad je krenuo u gimnaziju, sve se manje slagao sa ocem – zamerao mu je što se drži obale kao davljenik, zadovoljan time što se posle smrtonosnih dubina samo domogao nekakvog kopna. U toj kritici nije nalazio saveznika u majci – zapravo, sa njom je, tek posle očeve smrti, nastavio pravi sukob oko tog problema.

“Šta ti očekuješ?”, pitala ga je. “Rat je”.

Baukova majka je bila učiteljica. Stroga i poštena, radila je celog života u obližnjoj školi i koliko je Bauk znao, bila vrlo poštovana od bivših đaka. Mada je, kao i otac, verovala u socijalističko ustrojstvo, pomirila se sa dolaskom estradnog ratnog režima. Kao što se, u prvim osvitima devedesetih, nije suprotstavljala buđenju i bujanju nacionalizma, ništa nije učinila ni kad je slom socijalizma bio sasvim očigledan, a režim u sve pore društva uselio svoje šakale, hijene i polutane od ljudi.

Mada samohrana, nekako je uspela da se snađe u nemaštini tih godina. U torbi sa kredama u boji i đačkim kontrolnim vežbama, donosila je kući konzerve sa crvenim mesom, turske majice, crni pasulj i duge, jeftine kobasice sa biberom. Kupovala je hranu na veresiju kod “svojih” seljaka i u radnjama gde su se dugovi upisivali u svesku.

Dugove je plaćala onako neredovno kao što je i platu primala, ali su je svuda i dalje poštovali, kao prosvetnog radnika od ugleda. No, nije se zbog toga ustezala. Tragala je po pijacama, uličnim tezgama i buvljacima, koji su, kao plikovi na velegradu, nicali na sve strane. Snalazila kao i drugi – onako kako se *homo sapiens* uvek borio protiv gladi, još od prve seobe iz Afrike u Evropu.

Zahvaljujući tome, dok je išao u gimnaziju, Bauk nikada nije propustio ni jedan obrok, ma kako oni bili neobilni. Doručak, pogačica i jogurt, čekao ga je svakog jutra na stolu. Ručak mu je takođe servirala samom, na praznom stolu – pasulj bez mesa i pržena kobasica položena na tanjir. Nije znao odakle, ali

nikada nije propustila ni popodnevno voće. Ulazila je ćutke u njegovu sobu i pored knjiga na sto spuštala tanjirić sa tri kriške jabuke i tri kriške pomorandže.

Tako su preživeli ratno doba. U međuvremenu, preselili su se sa Novog Beograda na drugu, dunavsku stranu grada, majka je putovala do škole, ali su od razlike u cenama starog i novog stana vratili sve dugove. Bauk je pronašao nove, zapravo svoje prve prave drugare sa kojima se viđao na dunavskom keju. Uskoro je krenuo i na fakultet. No, bolja vremena nisu došla. Ulicama su se kretali protesti, ali se režim i dalje čvrsto držao.

•

KAD JE JEDNOM BIO DEČAK, nije uviđao da ne mora promeniti svet kako bi odrastao. Svet je ostajao uvek isti, bez obzira na ljude. Samo je, u novom stanu, majka tonula u depresiju – sa lakoćom je izašla na kraj sa nestašicama i posnim obrocima, ali je bila potpuno nespremna za ono što je usledilo – besmislene, sumorne posledice četiri ratna poraza.

“Kuda ćeš po ovoj zimi?”, pitala bi Bauka, grejući se termoforum, u fotelji.

“Na protest”, odgovarao bi, stavljajući kapu i pakujući voškmen u ranac.

“Ti izgleda nemaš ništa pametnije da radiš? Šta je sa ispitima?”

“Samo ti gledaj tu svoju televiziju, a mene ostavi na miru”.

Baukovu mladost obojili su svi ti protesti protiv režima. Zapravo, odrastao je kako se protest menjao sa godinama – od osvešćenja onog dana kad je, posle prve pobede opozicije na lokalnim izborima, u putu do fakulteta na vetrovitom trgu video zastave i preneraženo pomislio kako je sloboda ipak moguća, preko razočaranja, ljutnje, očajanja zbog izbornih podvala i kordona koji su zabarikadirali grad.

Sazrevao je kroz naizmenične talase gneva i pomirenja sa svetom takvim kakav jeste, od okrutnosti prema svima koji se ne bore kao i on, do razumevanja čak i za sistem koji mrzi, urlao je i plakao sa svakim novim talasom protesta, učeći da beži i zadirkuje iz daljine, postajao je grublji i istovremeno,

uplašeniji, da bi na kraju, sa slomom režima bio – odrasla osoba. I to od onih odraslih koji su mladost potrošili na samo odrastanje, ne saznajući ništa o tome šta bi se u odraslom životu uopšte moglo raditi.

Mada je po ulicama kolalo toliko ljudi, bio je uvek sam protiv druge strane. Imao je i svoju ekipu sa kojom je išao na proteste, Kristijana, Teslu i Pavla, ali se, bez obzira, stalno nekako osećao sam u tome. Sam u toj borbi sa šlemovima koji nezinteresovano stoje ispred Doma vojske, sam sa pretnjama kojih nije bilo, tupavim govorancijama, smrdljivim babama koje mašu sa prozora i vođama protesta koje je mrzeo ne zato što su korumpirani i pokvareni koliko i vlast, već zato što su od nje toliko glupli.

Kad je dobio svoje prve batine pendrekom, gipkim i teškim kao dedina pijana ruka, stajao je sam u gomili. Dogodilo se to onog sumornog katoličkog Božića, kad je sneg prekrrio sva mesta gde već nisu stajali ljudi i urlali uvis, a režim u grad doveo kontramiting. Bauk je posle silnih sukoba i bežanija tog dana, samo posmatrao dugu, posramljenu odlazeću kolonu kontramitingaša, unezverenih i prljavih rudara, seljaka i zidara, zbunjenih u paklu prestonice gde je lice vođe bilo jedino koje znaju, jedino koje im se smeje.

Ćutke je gledao kako ih, gladne i namučene teškim, neplaćenim radom, zavedene strahom od još veće gladi, sa trotoara zadirkuju, napadaju i ruže protivnici režima, ljudi kao on, umiveni, sa markiranim šalovima i vokmenima ispod jakni. Gadio se od sebe, od njih, od nesreće u kojoj jedni druge jedu, sinovi očeve, starci malu decu.

Hipnotisano je stajao pred kolonom, ne primetivši da se prostor oko njega najednom raščistio, a da su se po trotoaru razmилele policijske bubašvabe, sa pendrecima u vazduhu i pominjanjem Kosova, što ih je iz nekog razloga oskoljivalo da tuku građane. Posle udarca po leđima, Bauk se sapleo, ali se pridigao i klisnuo u najbliži haustor, kroz neko školsko dvorište, potom daleko od policije, kroz šimšir snežne padine u parku.

Nije još mogao da se probije do kuće, mada bi se najradije sklupčao u fotelji sa majčinim termoforom. No, nije se vratio ni na trg, koji su smatrali bezbednim mestom, pošto, navodno, policija nije smela da dejstvuje u masi na trgu. Promrzao i izmoren, ušao je u jednu knjižaru. Bolela su ga rebra i vrat, ispod koga je primio udarac. Pipao je jaknu, ali nije bila razderana na tom mestu, kako se govorilo da hoće od pendreka.

U knjižari je listao neke naslove više od pola sata. Jedan panker srednje generacije, sa maramom, stajao je i razgovarao sa knjižarem o promašenosti novih klinaca. "Šta da čitam?", panker je najzad upitao knjižara, a ovaj mu je samo pokazao "Zlokobne zapise Abela Tifoža". "To je prava knjiga", rekao je. Na te reči, Bauk je spustio neki roman koji je držao. Osećao se glupo. Znao je da majci neće otkriti da ga je tukla policija. To je značilo da će dugo, bar mesec dana, oblačiti rolku, a noću se do ušiju zamotavati čaršavom, kako slučajno ne bi primetila modricu na vrhu leđa.

•

KAD JE NA PROTESTIMA osvajao slobodu, nije ni mogao dobiti više od onog što je već imao. Danima se kretao kuda je hteo, spavao kod kolega, nije se javljao majci ni gde ide, ni šta radi.

Jednom je, čak, otišao iz Beograda na cela dva dana, a da niko nije znao gde je – stopirao je da bi posetio prijatelja u unutrašnjosti. Bio je to stariji kolega koji je otišao iz prestonice jer se zaposlio u svom gradu i neobično za to doba, dobio stan od preduzeća. Kad je Bauk stigao do njega, dočekao ga je srdačnije nego što se u to vreme moglo zamisliti. Dugo su razgovarali, bio je jako zainteresovan za ono što se događa u Beogradu.

"Da li misliš da u režimu ne postoji bar jedan čovek koji je dobar?", upitao je Bauka, dok su šetali po lokalnom keju prekrivenim snegom.

"Ne, ne postoji", odgovorio je Bauk bez razmišljanja.

"Baš niko?"

"Niko", Bauk je bacio kamen među led koji se valjao po poluzamrznutoj vodi, a njegov prijatelj je samo spustio pogled.

Kako se ne bi gurali na kauču u dnevnoj sobi, Bauk se smestio na dušek u praznoj, još uvek nenameštenoj sobi novog prijateljevog stana. Nije mogao da spava, pa je ležeći zapalio cigaretu, posmatrajući nekakav stari, odloženi regal u uglu, pod svetlom grada koje je dopiralo kroz roletnu. Polica za knjige na regalu je bila puna porodičnih kompleta, ali se u polutama nisu videli naslovi.

Posle nekog vremena, bos i u gaćama, ipak je ustao, upalio svetlo i razgledao knjige u regalu. I među njima neočekivano naišao

na "Zlokobne zapise Abela Tifoža". Setio se pankera iz knjižare i počeo da čita prve pasuse koji su govorili o ljudožderstvu. Roman je, međutim, zaboravio da ponese kad je sutradan krenuo nazad u Beograd. Dugo je putovao vozom, krijući se od konduktera, a kad je stigao kući, majka ga ništa nije pitala.

•

KAD JE STIGAO DO POBEDE, mnoge godine su prošle. Odmicale su i studije. Tadašnji protesti su utihnuli, da bi kroz par meseci usledili novi, sa novim iskušenjima i razočarenjima. Nekako u to doba, konačno su preminuli Baukovi baba i deda, jedno za drugim. Majka je išla na sahranu oboma, ali to sinu nije pominjala. Bauk je, navodno, bio prezauzet ispitima da bi išao na te sahrane.

U međuvremenu, majka je najednom shvatila da režim protiv koga Bauk tako često izlazi na ulicu uopšte nije socijalistički, niti je to ikada bio, već da je to samo stari pokvarenjak koji flertuje na sve strane i trči za suknjom svake ideologije koju ugleda.

Na Baukovo ogromno iznenađenje, majka je počela da podržava studentske proteste – nije ona pružala neki istinski otpor, samo je povremeno lupala u prazne šerpe, ali bio je to nemoguć podvig za jednu učiteljicu komunistkinju. Kao što se svako zbacivanje tiranije čini nemogućim podvigom za jedan narod.

I onda je došao peti oktobar – dan kad je Bauk prvi put probao mileram.

Posle paljenja Savezne skupštine, sloma državne televizije, predaje policije pred stanicom u Ulici majke Jevrosime i sveukupnog pada starog režima, Bauk je, pun suzavca i nekog ushićenja očajnika, sa Minom, Pavlom i Kristijanom svratio u Teslin stan. Te istorijske noći, Teslina majka ih je poslužila pogacicama sa mileramom. Ima ukus pavlake, pomislio je Bauk. Tesla je otvarao neku kruškovaču koju je godinama čuvao, dok je njegov otac u susednoj sobi svom sinu jebao mater ustašku.

Kad je ujutru sa Minom došao kući, nije zatekao majku u stanu. Raspitivao se po komšiliku, ali niko ništa nije znao. Pojavila se tek oko podneva, pešačila je sve do centra grada i nazad da bi odnela kifle demonstrantima koji su čuvali pobjedu. Bila je to njena vrsta borbe. Bauk i Mina su joj se smejali od srca. Osmehnula se i ona, zaduvana, oznojena, namrgođena

učiteljica sa praznom vanglom koju je nosila kroz ceo grad. I tada, u tih par minuta u sumraku hodnika, bili su jedini put srećni za sve te godine.

Glad se ponovo povukla iz verovatnoće i statistike, nikom na ulici više nisu bile potrebne majčine kiflice, ali u oslobođenoj Srbiji za njih nije bilo novih razloga za sreću. Ubrzo se majka penzionisala. Mogla je još da predaje, ali nije želela više da radi sa decom – sve papire za penziju sredio joj je neki bivši drug koji je opstajao u svim režimima. Obesila je svoju diplomu “Najdraža učiteljica” na kuhinjski zid i živela od penzije. Kao da joj je još ona ratna glad pojela sve ideale, što je prilično nezgodno za jednu roditeljku, ali ništa neobično u mamurnoj zemlji koja je svoje ideale ispo vraćala jedan za drugim.

•

KAD JE UPOZNAO MINU, to se dogodilo na sasvim neobičan način, u sasvim neobično vreme. Bilo je to onog leta, poslednje godine režima, neposredno nakon što je ovaj upravo bio izgubio svoj poslednji rat, ali se činilo da nikada nije bio jači. Bauk je spremao nagomilane ispite, provodio vrele dane i noći zatvoren u sobi, bez radija, bez televizije, bez ikakvih interesovanja za ono što se događa napolju.

Nije mogao znati da će režim pasti tako brzo. I nije želeo ništa da ima sa svetom od koga je osećao samo prazninu, strah od policije, gnev i potpuno razočarenje u nesposobnost svoje generacije da se oslobodi. Mrzeo je i sve što ima veze sa Kantorovim skupovima, ali ih je učio sa mazohističkim besom, nižući formule jednu za drugom, jer nije znao šta bi uopšte sa sobom drugo radio. U sobu je samo povremeno ulazila majka i u potpunoj tišini unosila hranu. I voće.

Jednog ranog julskog prepodneva je ipak otišao do centra grada. Ulice su još bile sveže, ponegde su ih gradski čistači tek polivali vodom, saobraćaja jedva da je bilo, ulični prodavci su besposleno sedeli i pili kafu pored kartona sa gaćama, cigaretama i uljem. Video je samo jednog policajca koji je sa kalašnjikovim stajao kraj neke ruševine iz bombardovanja. Čovek je skinuo beretku i skriven iza kioska, jeo bananu.

Bauk je neko vreme lutao, popeo se sve do Kalemegdana, a kad je već postalo toplo, ušao je u biblioteku i nemajući šta drugo da radi, potražio “Zlokobne zapise Abela Tifoža”. Bilo je već vreme da dočita knjigu koju je započeo one noći u stanu

prijatelja iz unutrašnjosti. Primerak knjige koji je u biblioteci dobio nije bio prečesto čitan, čak je bio dobro očuvan, mirkobi se još nisu bili toliko razmnožili da knjiga dobije onaj neprijatan bibliotečki miris.

Našao je samo jedan trag prethodnih čitača. Na unutrašnjosti zadnje korice, neka je čitateljka zapisala svoje ime i broj telefona – “Mina, 4120719”. Vraćajući se sporim gradskim prevozom kući, prevrtao je knjigu u ruci i posmatrajući broj te žene na koricama, upitao se zašto i kome je ona ostavila kontakt. Možda ga je neko drugi zabeležio na tom mestu jer mu ništa drugo za pisanje nije bilo pod rukom. A možda ga je i ona sama zapisala.

Zatvoren u sobi, sa spuštenim roletnama, jedan pun dan i sledeću noć je pod lampom čitao “Zapise”, a onda, dok je sa dolaskom jutra otvarao prozor, zakačio je knjigu, a ona je pala na pod i otvorila se na unutrašnjoj strani korice. Bauk je pogledao u roman na podu. “Mina” i broj, pisalo je. Otišao je do telefona i okrenuo broj sa korica.

Kad je zazvonio telefon, Mina, koja je živela sama, nije radila bog zna šta. Tek je doručkovala, razmišljajući o dolazećim ispitima, ali je lako pošla u šetnju sa neobičnim momkom koji je pročitao isti primerak “Zapisa”. Šetali su putanjom koju je Bauk prešao prethodnog dana. Posle su išli na sladoled u Brankovoj i hodali sve do Sahat kule na Kalemegdanu, razgovarajući o velikom putovanju Abela Tifoža do Istočne Pruske.

“Čudno da nisi obratio pažnju na pesmu”, čudila se Mina kad su stigli u njen stan, dodajući da je Geteova pesma bila moto te knjige, motor oko koga se vrtela sva radnja. Čitali su posle zajedno pesmu o dečaku koga otima bauk u noći, a Mina mu je objasnila da Erloung ima ne samo više prevoda, nego i pregršt muzičkih obrada.

Mirišljavi štapić dogoreva na stolu. U pozadini, sa muzičkog uređaja dopire Peti Smit. “Because the night”, kaže. Čini im se oboma da, u toj toploj julsnoj noći, započinju nešto okrepljujuće. “Zaista si izašao kao bauk iz te knjige”, smeje mu se Mina.

•

KAD JE JEDNOM NEDELJNO BIO DEČAK, noćivao je kod Mine. Posle je to bilo češće. I onda postalo nešto redovno, nešto za odrasle. I kad se, posle pada režima, sasvim preselio kod nje, desilo se to neprimetno.

Majka se nije ni najmanje protivila. Od prvog susreta je pokazivala da voli Minu, možda i više nego što je ikada prikazala Bauku. Verovala je da će ta, mada mladalačka veza, dugoročno opstati.

Ali, onda je Mina otišla u Kanadu. Posle tolikih godina, samo je iznela svoje stvari i krenula na aerodrom. Bauk je nije zaustavljao, tamo je bila bolja budućnost u poslu koji je radila. Tamo je, svakako, bila bolja budućnost.

Nije mogao da je isprati – dok je odlazila, raširenih ruku je ležao na podu. Na radiju su govorili o problemima demokratske vlade, potom o iskrcavanju u Normandiju.

Kad je u stanu zavladao sumrak, a teme ga zabolelo od ležanja na podu, ustao je i pustio “Because the night”, Mininu pesmu. Onu koju je Peti pozajmila od Brusa Springstina dok su delili studio, a koja je postala njen najveći hit, da bi, kao i Erloking, doživela pregšrt obrada. “Because”, Petin promukli glas se podizao kroz vazduh sobe, da bi se odmah zatim, spustio tamo dole, padajući u noć. Padajući zbog toga. “Because the night”.

Ugasio je muziku i izašao iz stana. Napolju nije bilo Peti. Napolju je padala samo kiša.

Mokar i unezveren, lutao je starom putanjom i popeo se sve do Kalemegdana. Više nije bilo policajca koji jede bananu. Grad su činili samo vlažni semafori koji su se ogledali u pločnicima.

Koračajući, nije video oko sebe taj mokri gigantski organizam. Nije mu ličio na evropski grad u koji se pretvorio, gde po ulicama i na kiši jednako mili sve što je u njemu postojalo, od raskošnih gospođa sa keramičkim ogrlicama i šiljatim kišobranima, gramzivih tipova u velikim limuzinama i svakojakog drugog probisveta, do malog i najmanjeg poksilog nesrećnika i njegove gladi koju nikakva kiša nije mogla ugасiti.

Negde na Dorćolu, pred jednom od onih novih, blago izvišenih, pastelnih zgrada gde se smestila jedna DNK laboratorija, najzad se zaustavio. Na trotoaru pred njim stajao je jedan nakrivo parkiran crveni stojadin, vozilo iz drugog vremena. Orošenih stakala, automobil je, ostavljen na ulici, plakao.

U vozilu je sedeo otac sa sinom, majušnim dečakom koji je na zadnjem sedištu rukavom brisao lice. Otac, lika prelomljenog u kišnim kapima stakla, držao je nekakav koverat na grudima i napeto posmatrao zgradu preko puta. Nekakva drama. Kiša je i dalje padala.

Bauk im je prišao, kao vetar ogrnut tminom.

KAD JE POČEO STARITI, Mina je i dalje bila u Kanadi. Još uvek je lagao majku i dalje prijatelje da su zajedno. Kad je odlazila u Toronto, rekao je majci da ona samo putuje na dve nedelje, na neki seminar. Nije mogao da joj kaže kako se Mina neće vratiti.

Posle je morao da izmišlja kako ju je čekao na aerodromu kad se vratila i kako je dobila posao, da su se preselili i svašta još. Kupio je na Zelenom vencu podmetače za čaše sa totemima kanadskih indijanaca, pa ih je odneo majci kao Minin poklon koji joj je donela iz Toronta.

Stanovao je nedaleko od Dunava, u staroj, zapuštenoj zgradi, sa mat staklom na plavim vratima, u stanu na drugom spratu, okrenutom ka reci. Vlasnici stana su bili njegovi i Minini prijatelji, Bogdan i Sofija. Boravak u njemu je sa Sofijom ugovorila sama Mina, pre svog odlaska. I zato se, mada odavno u Kanadi, njena senka uplela u sve što se ticalo tog stana. Možda je Bauka baš zato kašnjenje sa isplatama stanarina toliko i pogadalo.

Majka nije živela daleko, njihov stan je bio u susednom naselju, ali nikad nije posećivala Bauka. Ponekad je bila usamljena, ali kao i uvek, nije pokazivala da joj sin posebno nedostaje. No, nedostajala joj je Mina.

“Kad ću videti to dete?”, žalila se.

“Mina je u poslu”.

“Nikad mi je ne dovodiš”.

“Doći ćemo”.

Celo naredno leto, skoro svake večeri je sedeo na obali Dunava opijajući se sa Kristijanom i ostatkom ekipe. Povremeno je odlazio u obližnju “Srbiju”, čekajući da naiđe neki posao poput onog sa kasetom iz Donjeg polja. Ali je uglavnom samo držao časove i pravio kompjuterske programe. Fakultet već dugo nije pokušavao da završi i činilo mu se kako ima sve manje nade da će, kao nesvršeni student, pronaći i zadržati ikakvo stalno zaposlenje. Nadao se samo Mini. No, ona se nije vraćala.

Kad se, posle silnih razgovora o njoj, jednom i Kristijan zainteresovao za putovanje Abela Tifoža, dao mu je knjigu na čitanje. Naravno, kasnije se pokazalo da njegov prijatelj nije najzgodniji sagovornik o romanu koji ga je spojio sa Minom.

“Ne razumem, on meni izgleda kao neki pedofil”, rekao mu je, dok su jedne večeri ubijali sate dajući imena žabama koje su, kad se Dunav s jeseni povukao, izmилele iz blatišta.

“Da li si pročitao uvodnu Geteovu pesmu?”

“Koju pesmu?”

“U to pesmi je ključ romana”, rekao je Bauk. “Moje je mišljenje da ona uopšte ne govori o odnosu oca i sina, već da personifikuje decu revolucije koju ona jede u noći”.

“U, jebote”, Kristijan ga je pogledao u čudu. “Tebe je baš sjebala ta Mina kad je otišla u Kanadu”.

Naravno da nigde u blizini nije bilo nikog ko bi poznao ili čitao Geteovu poeziju, kao ni bilo koju drugu. Lokalna ekipa je, istina, neobjašnjivo volela jedan stih od Radeta Drainca, samoprozvanog hipnoiste i iskrenog alkoholičara. Niko nije znao ko ga je doneo na kej, ali se stih izgovarao svaki put kad bi demon tišine proleteo nad rekam: “Odocnio sam! Za raj je otišao poslednji tramvaj”.

Tri meseca od njenog odlaska, nastupila je prva jesen bez Mine. I dalje joj je često pisao, ali su odgovori iz Kanade bili sve ređi. “Šta je sa tobom? Zašto ne odgovaraš?”, pitao bi, u međuvremenu, očigledno prečesto, uz duge, teške, opore poruke. Nadao bi se, potom, sledeća tri dana odgovoru koji je stizao ko zna koliko dana kasnije i bio hladan kao noć kroz koju jaše Geteov otac sa svojim sinom.

I onda, posle svega, iz Kanade bi stigao i neki neočekivani mejl, kratak odgovor na ko zna kad poslatu poruku. Prazan tekst, kao kakav dopis književnim novinama: “Zanimljiva ti je teorija, možda je, kao što ti kažeš, to upravo bauk revolucije”. Ali, Bauk je odavno shvatio da greši sa revolucijom i da je tu ipak reč o narodu koji nema svoje nasleđe, niti svoj identitet jer je oduvek pripada baucima. Ili je, možda već shvatio i da je reč samo o odrastanju.

Kako vreme odmiče, a Minino odsustvo puni već pola godine, počinje polako da ljudima oko sebe otkriva kako Mina i on više nisu u vezi. I da ponešto preduzima sa svojim životom, mada, zbog propuštenih prilika i godina, svakodnevnih problemi samo rastu, sve više, kao kakav tumor.

Ali, upravo u to doba, Mina mu javlja kako planira da na proleće dođe na odmor u Srbiju.

•

KAD JE REŠIO DA SE SREDI, celog tog prolećnog prepodneva prao je prozore. Nije razmišljao o Mini, sve što je imalo da se misli o njenom dolasku, već je promislio stotinu puta.

Na CD-u se vrtela Peti Smit. Neumorno je slušao istu pesmu već skoro devet meseci, sve dotle dok nije postala samo zvučni paravan, nešto na šta više ne obraža pažnju.

“Because the night”. Bila je to, uostalom, obična ljubavna pesmica, stari eksponat u muzeju njihove veze koji nije imao nikakvu vrednost bez onoga što je postojalo između njih. Isto kao i roman koji ih je spojio, sa koricama i sa pesmom o ocu koji jaše sa svojim sinom. Koga odavno nije bilo. Kao ni atmosfere iz Geteove pesme. Bila je to ipak samo knjiga koja je tiho stajala na stolu još otkako mu je Kristijan vratio.

Ostavio je sredstvo za čišćenje prozora, prišao muzičkom uređaju i ugasio Peti. Umesto nje, uključio je radio, ali ni na novu muziku koja je popunila sobu nije obratio pažnju. Brišući okna, odsutno je silazio do ivice velikih jama iz kojih je mehanički kopač na šinama vadio glinu. Jasno je video dane na selu i kako gigantska mašina, masna i crna, sa jezikom spuštenim u jamu, još uvek spava, grleći dva vagona dopola napunjena ilovačom. Silazio je i peo se uz zemljino meso, dodirujući uglučani silicijum prozora.

Kako bi dohvatio spoljašnjost okna, nagnuo se gotovo sasvim na ulicu. Zato jedva da je čuo kako na radiju prekidaju program, da bi saopštili nekakvu iznenadnu vest. Okrenuo se, ali se muzika već nastavljala. Nekoliko minuta kasnije, voditeljka je ponovo prekinula program da bi saopštila kako se u dvorištu Vlade začula pucnjava. U potonjim vestima, Bauk je, i dalje držeći vlažnu krpu u ruci, saznao da su preživeli elementi starog režima, zajedno sa Službom i mafijom ubili prvog demokratskog premijera Srbije.

“Jebemu”, ispustio je krpu na fotelju. Kad je dodirнула sivi pliš, čuo se tresak, nalik na onaj kad se deda stropoštao preko stalaže na kojoj je baba složila oprano posuđe. Video je kako se vrelo mleko iz tepsije, u nezavršenom luku, izvija kroz vazduh i pljuska po njegovoj levoj ruci. Vrisnuo je od bola, ali ništa se nije slomilo. Samo je zvonio telefon. No, nije se javio. Znao je zašto ga zovu, Kristijan ili neko drugi.

Uključio je računar i napisao Mini šta se dogodilo. Uskoro je uvedeno vanredno stanje, spremala se velika državna sahrana, a Bauk je iz sata u sat u narednih tri dana otkrivao da mu je ubijeni vođa nekadašnjih protesta jedini ulivao nešto poverenja među onima koji su došli na vlast. Zato mu je i pripisivao dobar deo zasluga za smenu režima, ako ne zbog toga što je on bio tako strašno, neshvatljivo omražen kod pobornika režima.

“Nikad ga nisu ovoliko voleli”, rekao je Kristijanu sa kojim je otišao na sahranu, posmatrajući dugu kolonu koja je savijala kod Vuka i pružala se Ruzveltovom sve do Novog groblja. “Šta to ove ljude nagoni da ga sada oplakuju?”, upitao je.

Ali, možda je i sâm znao odgovor. Mada na početku novog veka nikad nije bilo manje gladi u Srbiji, strah od nje bio je jači nego ikad. Jer strah od gladi raste sam od sebe, od sopstvenih posledica. Kad ratovi prođu, on postaje politička partija, otpor svakoj promeni na bolje.

Uostalom, rekao je sebi dok su koračali Ruzveltovom, glupo je misliti da su svi ti ljudi odlazili na druge kontinente samo zato što tamo negde imaju pogodnije kredite za kupovinu mašina za sudove i bolje uređen sistem reciklaže limenki. Odlazili su zbog straha od gladi. Zato je i Mina otišla u Toronto.

•

KAD JE PRESTAO BITI DEČAK, ništa nije odgovorio. Iz Kanade mu je stigla poruka koju je pročitao nakon što se vratio sa sahrane. Dan je bio siv, hladan i beznadan. Mučno popodne se pretvaralo u vetrovitu noć, koja je tih dana dolazila gotovo odmah posle jutra.

“Žao mi je, znam da si se tome mnogo nadao, ali ipak ne mogu da dođem. Otkazala sam avion. Sve to, vanredno stanje, opet isto, zaista ne mogu, ne bih podnela. A ne smem da dopustim da me zbog svega tu zadrže, pa da posle ne mogu da se vratim”.

Nije bio iznenađen, naslućivao je takav rasplet. Kao neminovnost zlih predskazanja koja su se desila tog marta. Mina je trebalo da stigne za deset dana, ali je posle vesti o atentatu i sam usporio sa sređivanjem stana i svim onim što je planirao za njen dolazak.

I podneo je sve bez suza, kao odrastao čovek. Samo je, kad je i konačno pala noć isključio to iz sebe. Nije više pratio ni vesti na televiziji, ni analize gradskih mudraca, sećanja, poruke i uspomene, druge uplakane vođe koje je prezirao jednako kao i ranije, kolone hiljada i hiljada kopilana koji pale sveće i jecaju za sobom, prestravljeni od onog što dolazi.

Od onog, onog što je povremeno izlazio, nakon što se godinama i decenijama skrivao u kućnim vilajetima, među tegla-

ma lanjske zimnice, u velikom zamrzivaču gde se baštinila sindikalna svinjetina i ispod haube žutog očevog stojadina, kojim se išlo na zajednička letovanja.

“Ako budeš gladan, gledaj da se bar plaše tvoje gladi”, rekao je. I sedeo u potpunom mraku, raširivši svoju mrežu u uglu sveta. Ona je ispunila prostor, strašna i preteća, svuda dostižna kao glad koja je progonila njegove pretke, nastavljavajući da to čini i dalje. I još dalje.

Bauk se smestio u središtu mreže. I čekao ogrnut tminom. I čekao.

Video ih je kako jure kroz noć. Idu ka njemu, dečak bunca od šoka, bola i straha. Ruka ga sve više boli, dok ga u tami, ispod lakta steže neka železna sila. Na mekoj koži izbijaju sitni plikovi. “On me hvata”, bez glasa dovikuje ocu.

U kola udara vetar ogrnut tminom. “Grabi”, čini se da kaže. Otac levom rukom pritiska volan, a desnu spušta na dečakovu glavu.

Jure kroz noć, otac sa svojim sinom.

Ana Vučković

HOPEROV DAN

Izašla sam i ostavila 5 miligrama izrazito tamnog ruža na čaši u bistrou kraj nepomičnog tela gospodina Teda Trumana. Njegovo telo nije bilo nepomično zbog smrti, ukočenosti ili paralize. Ah, ne. Gospodin Truman je oduvek bio vispren, veselo i živahan čovek. Tog dana sam ga ostavila. Trebalo je da se uskoro venčamo i da kupimo stan i opremimo ga nameštajem. To nije bilo moguće, jer sam shvatila da se gospodin Ted Truman i ja veoma razlikujemo. Prevrše. Predugo sam tražila Teda Trumana u časopisima, na filmovima, u krojačnicama – da, to je bio taj muškarac tamo, visok, zgodan, crne kose i izražajnih

trepavica koje stoje uspravno kao i on, stegnut dok modiskinja kredom po tkanini obeležava kako i kad i gde napraviti konačni rez makazama. Probao je odelo i smejao se. Da, to je zdrav i perspektivan sin Trumanovih, industrijalaca iz San Franciska, moj Tedi, otac Džun, Kejti, Majkla i možda Melise, i možda jedini čovek u mom životu, čovek koji me ovlaš ljubi pred polazak na posao i ulazi u naša lepa kola, a ja mašem i gledam zamišljeno dok mi se oko nogu motaju Džun, Kejti, Majkl i možda Melisa. Izašla sam i ostavila 5 mg izrazito tamnog ruža na čaši u bistrou i platila poslednje piće i sišla s barske stolice na kojoj sam se savijala kao luk harfe satima u razgovoru s njim, detektivski obučenim s viskijem ispred i sjajnom prošlošću iza, sa mnom, Džun, Kejti, Majklom i možda Melisom ispred i bezgrešnom trumanovštinom iza. Ne znam da li me je mrzeo u tom trenutku. Da sam ja Ted, sigurno bih me mrzela. Sve uništiti sada, u mirnom ispijanju pića, uz Bili Holidej, čiji glas miluje leđa i kroz dim koji od nas pravi duhove u baru... Sada uništiti sve bilo je nesmotreno. Sutra ću se šetati sama parkovima bez ideje šta da radim u svom životu umesto da biram venčanicu. Dobro, ne venčanicu. Ništa lepršavo i bajkovito, molim! Uzeću ovaj beli kostim. Ne beli, više krem. Hladno je, staviću ruke u muf. Pogledajte venčanja Marije Kalas, Liz Tejlor, nigde venčаницe, sve sami udobni kostimi, diskretni biseri i osmeh sa željom da dugo traje, draga Liz. Dobiću mali, sasvim mali poljubac i zagrljaje ljudi iz Tedove korporacije – gospodin i gospođa Sajnfeld, gospodin i gospođa Frejžer, gospodin i gospođa Mekbil, gospodin i gospođa Kac i gospodin i gospođa Simpson. Piću umereno, grickaću kreker, paziću da se ne pokvasim, paziću da zadovoljim Teda, paziću i na to da izgledam uredno na slici s njegovim roditeljima, paziću da šezdeset puta u sekundi budem fotogenična, neću paziti – pokušaću da rodim u najkraćem roku Džun, Kejti, Majkla i možda Melisu. Kupićemo im odelca za velike ljude, devojčice će biti mezimice, ali Majkl, tačnije Majkl Teodor Truman Junior će se izdvajati. Plakaće mi na ramenu da ga ne vidi otac, kajaće se što je ušao u korporaciju, oduvek je hteo da bude plivač. Njegovo malo srce, srce moje bebe, stvora kog sam ja rodila, biće slamano. Njih dvojica biće u dobrim odnosima samo za praznike. Zamalo. To će biti velike porodične večere na kojima će biti dodavani pire krompir i valjušci od džigerice. U jednom trenutku započeće priča o korporaciji. Tedi će mrko pogledati malog Majkija i reći će mu da tu kurvu više ne dovodi u kuću,

pogotovo ne na porodičnu večeru. Mala kurva, sekretarica Loni, odjuriće od stola, za njom Majki. Tedi će narediti Majkiju da se vrati, ali on neće hteti. Loni će biti trudna, da, Majki, opet si uprskao – reći će mu Tedi, obećaće Loni gomilu para ako se reši deteta. Izašla sam i ostavila 5 mg izrazito tamnog ruža na parčetu stakla u bistrou koji se puši i plavi od nekih lasera. To je prvi razlog zašto ostavljam Teda Trumanana. Dva dana ranije Ted me je pozvao na selo. Rekla sam da ne mogu, jer moram da spremam svoj poslednji ispit. A Ted je jedva čekao da završim studije – da bih postala njegova žena i još bitnije da bih postala njegova lepa, čutljiva žena intelektualka, koja će roditi Džun, Kejti, Majkla i možda Melisu. Za ispit sam se već savršeno spremila. Ranije sam se radovala našim odlascima na selo, u njegovu porodičnu vikendicu. Raspustio bi posluđu i onda bismo se igrali. Baš sam bila zaljubljena. Sada sam htela da po svaku cenu izbegnem odlazak na selo, da budem sama, da se izgubim u nekoj šumi, ali stvarno. Da, htela sam da idem na selo, ali sama. Bilo bi divno uspavati nečim Teda u kući i onda se izgubiti u šumi. Bilo bi savršeno da Ted kaže da idemo, a da onda kad već dođemo na imanje Trumanovih kaže da ima poziv i da hitno mora da se vrati u grad, ali da ja mogu da ostanem, da je tu Sju Elen, da mogu slobodno da se odmorim i izgubim u šumi. Rekla sam da ne mogu ovog vikenda, da moram da diplomiram, da bih što pre postala Truman i majka Džun Truman, Kejti Truman, Majkla Trumanana i možda Melise Truman. Nije mu bilo pravo, zapalio je tompus, namestio šešir i bez reči smo ušli u kola. Dodirnuo mi je koleno rukom. Nasmejala sam se sebi u retrovizoru i odjednom dobila nažon za otkrivanjem šume, ali neke nepoznate. Osećala sam čudno sladostrašće sledećeg dana, s obzirom na to da nisam osećala svoju telesnost i da je padala odvratna kiša. Sebi i sama više verujem kada simuliram ono što sam ispričala drugima da ću da uradim. Odlučila sam da odem do biblioteke, uzmem nekoliko knjiga i pravim se da čitam, to bi me nekako uverilo da ne lažem Teda, da imam pravi razlog. Bilo je prijatno svesno obmanjivati sebe. Biblioteka je bila puna ljudi. Oni se možda ne udaju sledećeg meseca. Bilo je divno što ih je toliko. Oni su bili znak da postoje i drugi ljudi koji se bave nečim drugim, a ne samo Tedom Trumanom. Čitali su knjige ne gledajući me. To sam i želela – da budem vazduh, da sednem i osećam se beskorisno i nevidljivo. Kiša je značila da sam zarobljena u biblioteci. Čak i ako me Ted pita zašto me nije bilo toliko, reći ću da je bio pljusak. Ako me pita

zašto nisam uzela taksi, reći ću mu da sam zaboravila novčanik, onaj koji mi je kupio za šestu godišnjicu. Reći će da sam ludica. Bila sam zarobljena sa skoro svim knjigama sveta, s gomilom pametnih i posve besmislenih rečenica ukoričenih, bilo starih ili modernih. Čak i unutra, mirisalo je na kišu. Valjda zbog kišobrana tek pridošlih korisnika biblioteke. Pitala sam se ko su ljudi oko mene. Zanimalo me je kako se zove riđa devojka koja je sedela i čitala neku debelu prašnjavu knjigu. Kako se zove? Sigurno ne Vanesa. Ne, to ime nije za riđe žene. Možda Patriša. Ili Zelda. Ili Andrea. Da. Šta bi ona rekla o sebi? Ja sam Andrea Zakerman i student sam na Jejlju, imam veliku dioptriju i ničiju ljubav, a želim Brendona. Ko je onaj momak tamo? Kako se zove? Šta bi on rekao? Možda – ja sam Nataniyel Rafereti, student germanistike, ali moja najveća želja je da se otisnem na južna mora i budem divalj. Možda. Ko sam ja? Ja sam Megan Nili, verenica Teodora Trumana. Da li je to prvo što bih rekla? Zar ne bi trebalo početi s tim da sam kćerka Vilijama Nilija i Dejne Nili, devojačko Oldrič, da imam sestre Fionu i Mod, da sam pasionirani čitalac bilo čega što je iko ikada napisao i da mi sada smeta to što čitanje simuliram u biblioteci dok razmišljam ko su ljudi oko mene i ko sam ja. Da li je to što ću uskoro biti gospođa Truman ono što me najviše obeležava? Ili što ću biti majka Džun, Kejti, Majkla i možda Melise? Da li je moguće da je to ljubav? Ako jeste, ne sviđa mi se uopšte. Nekada je bilo divno ići iza Teda i diviti mu se kao i svi. I sve to s onim savršenim ponosom, da sam njegova i izabrana. I on je ponosan što sam ja njegova, ali paunoliko, šepureći se. Kakvo je uopšte perje? Da li bi me i pod kojim uslovima ostavio? Zašto mi više nije zabavno s njim, zašto priželjkujem svaku situaciju u kojoj me on ostavlja samu? Izlazim iz biblioteke. Knjige ostavljam na stolu, ne vraćam ih sedoj bibliotekarki zakopčanoj do grla. Prolazim kroz hodnik i izbijam na vrata. Kiša još uvek pljušti, spira prljavštinu. To mi se sviđa. Hoću sve da bude čisto. Ne želim taksi, ne želim kući, hoću da izletim. Ubrzo cipele, lakovane s kaišićem, na štikle, ženstvene, patkasto oble, sada su pune vode, osećam kako mi se nabire koža nožnih prstiju, od kiše koja pljušti mi se urušava frizura kao jedan od onih neboera kada ih neko namerno pretvori u prah za sedam sekundi. Osećam da sam mokra apsolutno svuda. Gola sam, gola sam voda. Prilazi čovek, nudi mi kišobran, smejem se, oh, bože, potpuno sam mokra, ne treba mi kišobran, ne mogu biti mokrija, on mi i dalje nudi svoj veliki kišobran, smejem se.

Stavlja ga iznad moje glave i krećemo negde. Čovek kisne. Čovek je zapravo mladić koji se jedva nazire ispod šešira. Ulazimo u neki haustor. Zatvara kišobran. Nudi mi cigaretu. Ne znam da li da je uzmem. Vidim majku kako mi preti, vidim Teda i majku, prete mi, ne, ne, Megan, to nije dobro za Džun, Kejti, Majkla i možda Melisu. Uzimam cigaretu, mladić mi je pali. Onda sebi. Naslanjam se na zid umorna ni od čega sem od dva i po minuta šetanja po kiši sa strancem. Košulja potpuno mokra i uz telo. Zaboravljeni grudnjak kao izraz slobode. Njegov pogled. Divne usne. Moje bradavice kakao boje. Crvenim. Dim ide napolje. Smeje se. Imam previše taman ruž. Garsonjera u potkrovlju zgrade. Starinski atelje, minijturni ramovi za slike s akvarelima nepoznatih uličnih umetnika, makete aviončića, poruke, na svakom koraku posvete i razglednice, dokazi da je verovatno voljen, mislim, možda obožavan od prijatelja, tone knjiga koje leže jedna na drugoj, flaša portugalskog vina i teška bordo zavesa i ispucali prozor i fotelja na koju je greh da ne podigneš noge, osećam, pogotovo kada si u čarapama ili bos, pa onda milion papira s porukama, pa verovatno njegova slika kad je bio dete u beloj košuljici i s neverovatno krivim šiškama i velikim očima. Njegove divne stare stvari i njegov divan život, njegov klavir i njegovi seksualni partneri u lepim košuljama nalik mojoj koja je, doduše, trenutno mokra, njegova istorija, neverovatno, ali više od deset godina stari kontrolni iz matematike, njegove ploče, možda čak i ploče njegovih roditelja, vesela trojka na B – Bili Holidej, Badi Holi i Bil Hejli, bide za koji Teodor kaže da ga imaju samo otmene porodice, za koji moj otac kaže da ga imaju samo perverzncijaci. On voli Bodlera, bisere i debele knjige drama, kesice tople čokolade i kesice šećera iz kafea. E, to mi je malo besmisleno. I velika slika Kola Portera. Frotira moje telo velikim belim peškirom koji grebe. Ležim na krevetu, osećam kako mi briše stomak, pomalo golica, postajem užasno razdražena od dodira peškira, Kol Porter i bide i Ted i selo, dok se okrećem na bok i dozvoljavam mu da me lepo izbriše, mislim pomalo o Džun i Kejti, zbog Majkla bih se rasplakala svaki drugi put, ali sada zadovoljstvo potire sve ostalo. Tako da o Melisi uopšte ne razmišljam. Briše moje nožne prste, uvlači rupčić peškira koji brižljivo namešta između svakog od njih. Oduvek sam se plašila da se prsti, posebno najmanji ne odvoje od tela. Gocialo me. Smejala sam se slatko i koketno i kao da ga molim za još, a u stvari nisam to htela. Da, možda sam htela još, ali nisam htela da on misli da ja hoću još.

uživala sam u prirodi, čitala sam knjigu i brinula o svom telu na izrazito intimistički način. To je nežan pristup, ti to ne bi razumeo. Šetala sam se sama gradom i razgledala izloge. Bilo je divno biti tako sam i ne razmišljati ni o čemu. I noge su hodale same i nikad se nisam osećala bolje. Bluz u nogama, kakav osećaj. Nerviraš me, Ted. Ne što si se ugojio, to nije bitno. Nervira me što su svi nasmrt zastrašeni od onoga što ćeš reći. Budi neko koga se ljudi ne boje. Mrzim da volim nekog koga se ljudi boje. Gadi mi se to. Ne mogu. Bilo je dobro diviti ti se, sada je dosta. Govoriš prijatne stvari, a ne moraš. Otkad izgledaš drugačije, jednostavno nisi isti. Ljigavo. Poljubi me u nožni prst, uđeni me u plavu haljinu, seti se toga, a posle možeš sa mnom šta god. Glupa domaćica s diplomom. Širiću noge i kukove da rodim Džun i Kejti i Majkla i našu malu Melisu isto kao što sam ih širila onog dana kad sam poževela da me obriše krutim peškirom od kiše. Kiša se uvulda svuda. Priroda je čudna stvar, Ted. Kako je glupo reći za prirodu da je stvar, zar ne? Ljudi ne paze na reči, ljudi ih koriste tako proizvoljno. Ostavljam te, Ted. Ljutio bi se na naše dete, a ja ne volim da neko uništava i grdi nešto moje. Otići ću toliko daleko u zaštiti Majkla da ga neću ni roditi. Danas sam osetila onaj opojni miris. I, znaš šta? Ti nisi bio u blizini. Taj miris je sve vreme bio moj, a ja sam mislila... Predugo sam u baru, Ted, a nemam baš vremena. Ima još toliko toga da se desi, toliko još kiša, krutih haljina i osećanja tromosti i klizavosti, i još toliko poljubaca niz leđa i ruke. Ted ne dozvoljava da ona ode prva. On nije čovek koji ostaje sam u baru, ostavljen od neke mokre apsolvantkinje anglistike koja simulira čitanje Kitsa i Iejtsa, ali zato uživa uz Vajlda. Ted to ne dozvoljava. On ustaje i odlazi. Ona ostaje zamišljena kao žene na Hoperovim slikama.

U glavu mu dođe: ovo je neko bešare. U misli mu se vezuje vesvesa. Vatra cigare stiže do prsta – Rušo se trže. Kao da ga je žarnula žena pa mu o tome zборе ova cigara i ove bube što se sve jače trljaju, trbuhom uz leđa. Bešare, odzvanjalo je niz Rušove grudi i on uđe u kuću, ugleda Ibrimu kraj kredenca iz kojeg je izvlačila njegovu garderbu i dodavala je kćeri.

“Sve će ovo ćerka tvoja babu da opegla”, reče Ibrima kad ugleda Ruša na vratima.

“Rano je njoj da uči peglanje”, odbrusi Rušo kao da oštrijim zborom hoće da prebaci ženi što je peglu uklepala u ruke kćeri.

“Velika je ona, babo”, reče Ibrima, pogledujući svoju kćer koja se, namrštivši čelo, trudila da pokretima odrasle žene ispravi rukave i kragu.

Poslije onih buba, Ruša iznenadi prijatan Ibrimin glas te priđe sudoperi i natoči po čaše vode koju ispi, iz duška. Iziđe opet pred kuću. Tek što sjede na tronošku, zapali cigaru i ugleda one iste bube na papuču gdje je peta udubila svoj oblik. Još se trljaju.

Bešare, ote se s Rušovih usta. Galiba ovo i nisu bube? Ko zna šta je ušlo u sure ovih buba, da mi kaže i obejani? Bešare!

Legli su, kao što liježu čovjek i žena, zboroc o sutrašnjem danu. Ibrima je pitala: “Šta li Esad radi po Dubrovniku? Da l’ je lego?”

Rušo zatvori kapke i iskrenu glavu. Ibrima zaspao. Rušo je mislio o bubama. Odlazio je u kupatilo i gledao u ogledalo, pokušavajući da ubijedi sebe u nevažnost onih buba na Ibriminoj papuču. Pri izlasku iz kupatila povlačio je vodu. Eto, ako čuje Ibrima kako on ustaje iz kreveta i izlazi iz sobe, nek’ pomisli da je u kupatilu rad male nužde.

Zaspao je pred zoru, il’ mu se samo prisnilo, ko zna? Možda je mislio o bubama, pa mu se miso učinila ko san. U tom trenu od sna, ako ga je bilo, vidio je one bube kako se trljaju na Ibriminoj papuču, tamo gdje njena ispucala peta gnječi gumu. Trgao se, znojav, zadihan, otkrio Ibrimine noge i zurio u njenu petu – na lijevom stopalu.

U narednih pet noći viđao je one bube i nikako ujutru nije mogao da zna da li ih je snio ili je mislio o njima. Preko dana, na poslu, desilo mu se da mnogo puta ukuca ekser u pogrešnu dasku. Umjesto lajsne, jednom je ispod eksera postavio kablo – umalo u njega ne zakuca ekser. Desilo se i da prijatelja, na ulici, zovne imenom svoje žene.

Esad i sestra mu što se, četiri godine nakon ove noći, udala za jednog kokošara.

Esad se zamomčio i radi kod nekog šnajdera na englerici, puši dvije kutije na dan i piše ocu pisma u kojima se žali na rodbinu koja na njega glave ne okreće.

“Pusti moje roblje. Nije ni ova robija vječna. Kad me vide, sramiče se što te za ove četiri godine nisu ni na ručak pozvali. Kod kurvinih nemoj nogom prag da preskočiš, to znaš, a kad ih sretniš – digni glavu. To i sestri kaži”, piše Rušo, iz zatvora.

Gzim Aljiu

U Klubu ružnoće

Crveno svetlo semafora u trenutku je prešlo preko žutog i postalo zeleno. Brzo sam nastavio glavnom ulicom i zatim skrenuo levo, uključivši se na sporedni put sa kaldrmom, sa čijih se obeju strana nalazio uzani trotoar i tu i tamo po koji parkirani auto koji je onemogućavao intenzivan saobraćaj. Sat je pokazivao dvanaest i petnaest minuta, a trebalo je na posao da se vratim oko jedan. Mogao sam da zakasnim najviše pet minuta. Nakon toga su zatvarali glavni ulaz i čak da sam i viši menadžer ostao bih bez dnevnice.

Zgrada Kluba bila je najlepša zgrada u gradu i, za razliku od ostalih, jedina koja je imala veliko, vrlo lepo održavano dvorište, puno stabala voća, borova, niskih jelki, sa dve-tri vrbe koje zovu još i žalosnim, sa prelepim i planski, ukusno posadenim cvećem koje je s uživanjem zalivano. Samo dvorište zgrade bilo je ograđeno lepom, crnom gvozdenom ogradom sa stilizovanim cvećem od kovanog gvožđa. Ispred ograde su se nizali parkirani automobili, i to vrlo gusto, tako da sam u jednom trenutku pomislio da neću pronaći mesto da parkiram svoj BMW. Upravo kada mi je kroz glavu prošla misao da je bilo bolje da sam do posla pošao pešice, ukazalo se jedno slobodno mesto između dva automobila, od kojih je jedan bio vrlo velik, nov, ali i izuzetno lep. Zakočio sam i odoka procenio da mogu tu da se uvučem, iako je mesto bilo poprilično uzano, dodao gas i nekako se parkirao. Pažljivo sam otvorio vrata da ne bih ogrebao tuđa kola, koja su mirno dremala sa strane, i izašao dobro raspoložen. Tako sam se tog jutra i probudio – vrlo dobro raspoložen. Ljirija je još uvek spavala kad su se sestre pozdravile sa mnom i, tako podbu- le od sna ili nespavanja, ko bi znao, otišle dovikujući nešto deci koju su vukla za njima kao mačiće. Polako sam se obukao, pojeo parče hleba premazanog marmeladom, popio čašu mleka koje mi se učinilo malo nakiselim i gotovo isto tako lagano i pažljivo, da ne probudim Ljiriju, izašao napolje, ušao u kola i došao na posao. Na poslu sam saznao novosti koje su se izdešavale u međuvremenu; na hodniku sam sreo sekretaricu glavnog šefa koja me je zvanično pozdravila dok sam je ja pozdravio velikim osmehom, pokazujući zube, i zatim izašao napolje, seo u kola,

hitro prošao glavnu ulicu, a sporedni put sa kaldrmom sporije. Parkirao sam se i stigao u Klub.

Prevela s albanskog:
Nailje Imami

Ulazna kapija je bila odškrinuta, ali u maloj, vrlo urednoj portirskoj kabini nije bilo nikoga. Sačekao sam neko vreme, a kada sam shvatio da portira nema, nastavio sam putem popločanim kamenim pločama različitih oblika. Kada sam pozvonio na vrata zgrade, niko mi se nije javio čitavih pet minuta. Zatim sam, kao i na ulaznoj kapiji, ušao unutra, iako se nikome nisam javio, i našao se u jednom izuzetno dugačkom hodniku, na čijem je kraju s vremena na vreme svetlucalo nekakvo slabo svetlo. Zidovi hodnika bili su izuzetno beli, sa ramovima braon boje, iste veličine, poređanim jedan do drugog, u kojima su se nizali raznovrsni urbani motivi, ruralni pejzaži, ali i istorijski i savremeni prizori, od kojih su neki bili crno-beli, neki u boji, i to vrlo uspeli, umetnički. Pod hodnika je bio popločan crnim mermernim pločama, veoma sjajnim, ili mi se možda tako činilo zbog odbleska belih zidova i plafona, takođe belog, posred kojeg su se u dužini od skoro jednog metra nadole pružali beli kablovi iz kojih su se propinjala okrugla svetla. Kako su hodnik i plafon bili dugački, i to vrlo dugački, i nekako se lagano, sasvim lagano, savijali kao da su deo ogromnog kruga, svetla koja su se propinjala iz belih kablova ličila su na vojnike u stroju pognutih glava. Nečiji laki koraci, možda sa druge strane, tamo iz pravca soba, skrenuli su mi pogled sa svetala-vojnika. Čitavim hodnikom sa leve strane, jer su sa desne bili veliki starinski prozori, ali u dobrom stanju, nedavno ofarbani, nalazila su se crna izrezbarena vrata s povišenim kvakama i širokim bravama. Vrata je bilo puno i nisam znao koja da otvorim. Napravio sam nekoliko koraka napred i broj vrata se povećao, načinio sam još nekoliko koraka ali su vrata nastavila da niču jedna do drugih, u razdaljini od četiri do pet metara. Kada sam se umorio od pogleda na njihovo crnilo koje se nastavljao u nizu dok sam hodao, odlučio sam da stanem. Zakucao sam na jedna od njih, ali s druge strane nije bilo odgovora. Malo sam sačekao, i kada sam skupio dovoljno hrabrosti otvorio sam ih, i sasvim lagano ušao unutra. Našao sam se u još jednom hodniku, gotovo istom kao i prethodni iz koga sam dospeo u ovaj. Zastao sam na trenutak i pokušao da razmislim, ali ništa mi nije padalo na pamet, niti sam se ičega sećao, čak sam prestao da osećam i žilu kucavicu čije otkucaje vrlo jasno čujem kad god se nađem u ovakvoj beskrajnoj tišini i kada me je strah. Vratio sam se u hodnik u kojem sam

prethodno bio, osetio otkucaje vene na vratu, kroz glavu mi je projurilo milion misli i sećanje se ponovo javilo: prva stvar koje sam se setio bio je moj pas iz detinjstva, uopšte ne znam zašto! Skupio sam hrabrost i ponovo se vratio u hodnik broj dva, tako sam za sebe počeo da ga zovem. Na njegovom kraju takođe je svetlucalo slabo svetlo. Hodao sam vrlo dugo i kada sam se umorio odlučio sam da pokucam na vrata na čijem sam pragu primetio tragove ljudskog kretanja. Sigurno ovuda prolazi mnogo više ljudi nego na bilo kom drugom mestu, rekoh sebi i zakucah. Niko mi nije odgovorio, pa sam unutra ušao sa strahom. Ponovo dugačak hodnik, vrlo dugačak, koji je blago skretao, ali se na njegovom kraju umesto svetla nalazio sto, za kojim je, posmatrajući neke papire, na drvenoj stolici s naslonom koji je dopirao samo do polovine leđa, sedela jedna žena. Obradovao sam se što sam napokon ugledao ljudsko biće. U međuvremenu sam počeo da se plašim, i to mnogo. Ne od nekoga, već od dugih hodnika, od zidova sa ramovima, od svetala-vojnika, od crnih vrata koja ne vode nikuda. Kada sam ušao unutra, ta žena, koja nije imala više od četrdesetak godina, ogromnih grudi i nekako omanje glave, usana toliko tankih da su ličile na kore za pitu, sa sitnim i potpuno nezainteresovanim crnim očima, rekla mi je da me očekuju u šefovoj kancelariji. Za trenutak sam bio zatečen, ali mi je istovremeno sinulo da me je zamenila s nekim i obradovao sam se što će mi se ukazati prilika da umesto tog nekog drugog uđem u kancelariju, kako bih sa specijalistom za estetiku, koji je ujedno bio i šef Kluba ružnoće u našem gradu, razjasnio problematiku vezanu za Crno zrno. Kada je žena primetila da sam zastao, počela je da me ispituje da li sam ja dotični gospodin ili ne; izgovorila je moje ime kao da sam pas mešanac. Tada sam se totalno ukočio. Iznervirala se i na čelu joj se lagano počela pojavljivati mrlja koja je ukazivala na nervozu, koja joj se, nakon što joj ponovo nisam odgovorio na pitanje, razlila i po licu i pretvorila u neku drugu vrstu pitanja, ali ovog puta preko telefona. Pozvala je svog šefa i upitala ga za mene, jedva uspevajući da sakrije nervozu u svom glasu. Nakon što je spustila veliku crvenu slušalicu telefona, iz serije starijih modela sa brojčanikom, sa rupama ispod kojih su ispisani brojevi i koji je potrebno do kraja okrenuti i sačekati da se brojčanik, vrati praveći zvuk trak-trak-trak da bi se dobio željeni broj, ljutito mi je rekla da mogu da uđem kako bi mogla da okrene neki drugi broj.

Kancelarija specijaliste je bila velika, sva u životinjskoj koži i orahovini visoke klase, na čijoj se sredini odmarao sto, takođe od orahovine, a za stolom je u visokoj, širokoj i udobnoj fotelji sedeo šef. Kad sam ušao pogledao me ispitivački, sa strane, jer mu je glava bila uvučena u stranice nekog starog, opšivenog rukopisa; ustao je sav poletan, oduševljen i radostan što me ponovo vidi. Zatim me je pozvao da pređemo u drugu prostoriju, koja je takođe bila deo kancelarije, a koju nisam primetio kada sam ušao i jer se nalazila iza sive, skoro do plafona visoke vitrine čiji je prednji deo bio zastakljen i na čijim su policama bile složene crne, crvene, žute i plave knjige sa naslovima na raznim jezicima. Prostorija u koju se moglo ući kroz uzan prolaz između zida i visoke vitrine, takođe je bila u životinjskoj koži i orahovini, a na sredini se nalazio stakleni sto, ukrašen skupocenom vazom u koju su pažljivo stavljene tri veštačke ili možda prave ruže, nisam uspeo da proverim. Oko stola su bile mekane, kožne fotelje crne boje, i ja sam seo u onu koju mi je rukom pokazao.

Vrlo brzo smo završili sa pitanjima o zdravlju i poslu, nakon čega je prešao na glavnu stvar. Nije mi dopustio čak ni da ga pitam kako je znao da ću doći do njega. Ispričao mi je u sitne detalje sve što su isplanirali za mene, kada dođem do njih. U međuvremenu, počeo sam da osećam neku nelagodnost zbog onoga što je pričao.

Ponjegovom mišljenju, prelomni momenat u mom slučaju bio je moj dolazak na sedeljku koju je organizovao Ljuan. Na mene je vrlo snažan utisak ostavilo pominjanje Ljuana u omalovažavajućem kontekstu, kao da je u pitanju rob koji ne vredi ni pet para.

– Iako tvoje stanje pratimo još od sedmog razreda, kada je i počelo da se javlja Crno zrno, zainteresovani smo za tebe od one noći kada je organizovana sedeljka, ali za tvoje zdravlje još više, jer smo primetili da će se, ukoliko ne interвениšemo, tvoj život pretvoriti u potpunu katastrofu. Ne možeš da eliminišeš Crno zrno i ružne slike koje vidiš svuda oko sebe i koje su u suštini stvarnost, ali ne treba da ih vidiš bez naše pomoći. Mi ne samo što smo Klub rasprostranjen po čitavom svetu, koji se bavi svim događajima, svim dušama, svim ličnim pričama, preko kojih se gradi ono što zovemo opšta istorija, koju kao takvu kasnije učimo po školama, mi smo i klinika koja leči, u koju dolaze pacijenti da se žale zbog istih slika koje vidiš i ti, zbog bolova u telu koje osećaju a za koje nemaju nikakvo

objašnjenje, zbog oznaka i priviđanja, ali ponekad, iako vrlo retko – zato ti i jesi poseban slučaj – zbog Crnog zrna, koje je i znak našeg kluba. Ti si, dakle, jedan od izabaranih. Ne možemo dopustiti da umreš i prevrćeš se u grobu a da ne postaneš deo naše organizacije, jer preko tebe, kao i preko drugih koji imaju isti problem, kao što sam ga i ja u jednom periodu imao, možemo postići velike ciljeve, možemo ostvariti ono za šta se borimo i na čemu radimo još od nastanka čovečanstva – da ružnoća ne nestane, da više ne bude patnje, grižnje savesti zbog ružnoće, da se na nju ne gleda kao na mrlju i da se kao takva ne doživljava. Ljudi mrze ružnoću, osećaju se loše zbog nje, čine čak i nemoguće stvari samo da od nje pobjegnu, ne znajući da je na taj način i stvaraju. Ružnoća, poštovani moj, nije, i ako to misliš onda grdno grešiš, samo ono što se vidi golim okom. Ona je sveprisutna, ona je u ljudima, događajima, idejama, razmišljanjima i tako se lagano pojavljuje na licima, telima i čini da sve stari, polako, dok te ne ubije, dok te ne napravi onakvim kakav si bio na početku, dok te ne pretvori u prah. Mi, uz pomoć naše organizacije, želimo da to zaustavimo. Želimo da ljudi više ne vide ružnoću, da se izleče od ove bolesti nastanka i razvoja čovečanstva. Već smo uspeli da u mnogim sferama života utičemo na to da ljudi ne vide ružnoću, i u našem gradu ljudi su srećniji; u međuvremenu smo, putem propagande, preko naše televizije, naših knjiga, radija, proizvoda, uticali da se ružnoća smanji do te mere da veći broj stanovnika bude zadovoljan, da im ne smeta, da se oseća spokojnijim. Kada se oni osete spokojnijim, možemo reći da smo postigli prvu fazu našeg projekta, a druga faza je etabliranje ružnoće, tako što će sve što je lepo i harmonično nestati. Kada sve ono što je lepo i harmonično nestane, onda će vrednosti, norme i estetika ružnog postati vrednost, norma kao što je estetika lepog koja vlada jadnim čovečanstvom još od davnih vremena. Lepota je, sine moj, Božja šala sa ljudima. Kako mi primećujemo lepotu? Ne primećujemo je mi! Naš mozak je stvoren tako da neki objekat primećuje kao lep dok ne postoji nikakvo merilo koje bi nam pokazalo da je taj objekat zaista lep. Takođe, o kom se kriterijumu radi kad neku stvar ocenjujemo kao ružnu? Kriterijum je naš mozak, koji je podešen tako da, navodno, pravi razliku između lepog i ružnog. Nema sumnje da je ovo podešavanje u stvari depodešavanje, jer mi preko našeg mozga opažamo neki predmet ili stvar, a ne preko nas samih. Mi sami nismo isto što i naš mozak. Mozak ne može da nas drži zarobljene. Naš klub,

međutim, pretenduje da mi, ljudi, istražujemo stvari a ne naš mozak. Želimo da prevarimo mozak! Tako, sve treba pretvoriti, transformisati u ružno kako bismo prevarili naš mozak i kada u tome uspemo vrhovnu vrednost preuće ružno, koje i predstavlja najveći deo ovog univerzuma. Ružno će, eto, postati univerzalna visoka, čista lepota. Više nećeš videti Crno zrno niti ružne slike, nećeš se više gaditi prljavštine, smeća, izmeta, vatre, zamućene vode. Spasićeš se od toga zauvek.

Specijalista za estetiku je završio svoje kratko, ali izuzetno apstraktno izlaganje i predložio mi da napustimo kancelariju. Izašli smo u hodnik i odatle, pošto smo se još jednom pozdravili sa njegovom sekretaricom, hodali dugo i na kraju se zaustavili pred vratima lifta. Ušli smo unutra kada se centralni deo vrata otvorio povlačenjem oba krila u stranu, popeli se gore, na jedan sprat bez broja, a ja uošte nisam znao gde se nalazim jer na tom spratu nije bilo prozora niti ičega sličnog odakle bi se moglo videti napolje. Ponovo hodnici, ali su mi ovog puta izgledali kraći, možda zbog prisustva šefa Kluba koji je samouvereno koračao pričajući mi šta je nekada bilo na ovom prostoru. Na spratu bez broja bilo je puno ljudi koji su čekali pred crnim vratima, sedeći za izuzetno čistim plastičnim stolovima, ispred kojih su bili mali, niski stolovi po kojima su se nalazile novine, časopisi, knjige, činije sa slatkišima, čokoladicama umotanim u svetlucavi plavi papir i keksom. Lica ljudi ličila su mi na suđere sa sitnim rupicama, spremnim da usisaju sve ono što se iznese pred njih.

– Vidiš, ovo su pacijenti iz cele zemlje. Strpljivo čekaju u redovima ispred klinika, koje oni i one zovu odeljenjima. Ovde su sva odeljenja kroz koje jedan pacijent treba da prođe da više ne bi primećivao ružno, tj. da bi ružno video kao lepo, upravo onako kako sam ti malopre objasnio. Ukupno ima pet odeljenja.

1. Prijemno odeljenje, gde se obavlja prijem pacijenata, predavanje dokumenata, davanje osnovnih podataka i zakazivanje termina, koje je u kratkom vremenskom roku ukoliko se radi o pacijentu ili pacijentkinji koji su teži slučajevi.

2. Kontrolno odeljenje, gde se pacijenti, iako imamo gotovo precizne podatke o njima, ponovo kontrolišu, ovoga puta i fizički, određuje im se nivo ružnoće i pravi dosije o njihovom raspoloženju. Onda im se pokazuje dosije koji smo napravili i oni i one mogu da provere da li smo možda slučajno napravili neku grešku prilikom procene. Do sada je vrlo mali broj pacijenata pronašao greške. Nakon toga se oni i one obično slože

da dosije koji smo mi napravili, ne pitajući ih, postane i njihov zvanični dosije. Da ne bude zabune, ovde se nalaze podaci o nekoj osobi koji još uvek nisu potpuni. Ovde se, kao što sam ti napomenuo malopre, obavlja fizička kontrola. Podaci se popunjavaju na sledećem odeljenju, koje upravo vidiš. Evo, pogledaj, ovo je najintimnije moguće mesto. Svako ima zasebnu manju sobu, gde bi na većem broju stranica trebalo da piše o svom životu. Ovo je, zatim

3. Odeljenje pripovedanja, gde pacijenti, nakon što uspešno prođu prethodne dve etape, koje su ujedno i vrlo jednostavne, dolaze i gde počinju poteškoće, jer mnogi ne kažu sve, ne ispričaju sve, a mi nismo u mogućnosti da ih izlečimo ukoliko nam sve ne ispričaju. Ali ni ovde nema većih problema, osim nekoliko vrlo revnosnih slučajeva koji prijavljuju čak i koliko su puta u toku dana išli u ve-ce. Osim pacijenata, ovde se ispovedamo i mi, ukoliko oni ne znaju nešto iz njihovog života što može biti od pomoći, kao što je, na primer, bio slučaj sa našim šefom koji nije znao da njegov zamenik spava s njegovom ženom. Međutim, kada je za to saznao, nije preduzeo nikakve mere jer je želeo da se izleči. Naš šef je u fazi pomirenja i upravo mu je zbog ove problematike teško da prihvati trenutnu situaciju i da se s njim pomiri. Trebalo bi da zna da se ovde ne radi o izdaji, o nečemu ružnom, trebalo bi da to doživi čak i kao zadovoljstvo. Zato ću, pošto kasniš s posla, pozvati tvoju ženu telefonom i reći joj gde si bio, nema potrebe da gledaš na sat.

4. Odeljenje pomirenja, gde, kao što i sam vidiš, dominira najcrnja moguća boja, predstavlja najtežu etapu i za nas i pacijente. Oni i one trebalo bi da se pomire sa svim onim sa čim u životu nisu mogli da se pomire, a mi bi u tome trebalo da im pomognemo. Neke, da bi im pomirenje učinili mogućim, odvodimo u operacionu salu i odstranjujemo im deo mozga, i to onaj u kojem se čuvaju najozbiljniji događaji i dešavanja iz njihovog života ili neki drugi deo mozga koji im onemogućava da nešto vide kao lepo jer su to do malopre videli kao ružno. Nakon napuštanja ovog odeljenja pacijenti se u potpunosti umiruju i ukoliko im se umesto doručka, izvini na izrazu, servira govno, poješće ga. Ne plaši se, to smo probali samo jednom, na jednom vrlo teškom slučaju, kod jednog tipa koji nikako nije mogao da se navikne na težak vonj fekalija koji dominira u istočnom delu grada. Ne možemo da eliminišemo izmet ako ga vidimo kao ružnog, ni onaj kulturni, ni istorijski, ha ha ha ha! I

5. Odeljenje spokoja, gde nakon teškog prolaska kroz pret-hodne etape, naročito kroz etapu odeljenja pomirenja, paci-jenti pronalaze mir, vraća im se samopouzdanje, sigurniji su u sebe i sve im izgleda lepše, čak i nastavljaju da svojim ak-tivnostima i ulepšavaju svet. Ukoliko uspemo u tome da ovo odeljenje preplavi sve ulice, sve domove, restorane, škole, fa-brike, planine, livade, javne kuće, kancelarije civilnih službi, autobuse, kola, onda smo postigli naš cilj. I više neće biti posla za klinike Kluba, jer će sve živeti u svojoj ružnoći, niko se neće truditi da je eliminiše. Jer, brate moj, prijatelju, druže, lepota više neće postojati!

Šef Kluba me je zatim otpratio da kapije, obaveštavajući me o datumu mog ponovnog dolaska. Rekao mi je da mi je, dok smo razgovarali (a koliko se sećam, samo je on pričao), ad-ministracija već odredila termin; zato sam i prošao kroz prij-e-mno odeljenje na ovaj način, na njegovu intervenciju. Po nje-govom mišljenju, trebalo bi sa lečenjem da započnem sledeće nedelje. I bio je kategoričan, ne ostavljajući mi ni najmanju mogućnost da mu protivrečim. Zaista, nisam ni želeo da mu protivrečim, čak sam osetio i neku vrstu olakšanja, neku vrstu oslobođenja. Na kraju krajeva, da li postoji divnija stvar od toga da se ne primećuje ružno? Da me prljavština ne zgraža, da ne osećam ljudski vonj, da ne osećam smrad iz usta ili od kvar-nih zuba? Da više ne gledam ružne slike kolanja mesa, creva, vrana, čaplji; da me više ne muči Crno zrno, očevo loše pona-šanje prema majci ili njeno povlačenje u sebe kada su ga odveli u zatvor... Leteo bih od radosti! Mogao bih sve što je ružno da ne primećujem i da ne doživljavam kao takvo. Čak ne bih imao ni grižnju savesti zbog kreature u Špresinom stomaku, niti zbog svog hladnog stava prema Ljiriji, sestrama, prijatelji-ma, svetu. Između ostalog, specijalista mi je rekao da su moji problemi mali, ali s tendencijom da postanu veći, tako da sam dobro postupio što sam se pojavio u Klubu pre nego što sam svoj mračni deo mozga, koji još zovu i savešću, opteretio, i to bez dozvole Kluba, ostalim užasnim stvarima koje bih mogao da uradim pre nego što ovde dođem. Kada sam ga upitao koje su to užasne stvari, prijatno se nasmejao, ispuštajući zvižduk iz svog gojaznog tela, i rekao da ne može da mi priča o događaji-ma iz budućnosti, koji bi se mogli dogoditi da nisam došao u Klub. Sada kada si došao u Klub, sve će se odvijati pod našom zajedničkom kontrolom. Zato je opasnost da uradiš nešto uža-sno otklonjena, rekao mi je pre nego što smo se rastali.

Lejla Kalamujić

Poljubac pauka

“Razmišljaš li da ponovo pokušaš?”

Nova je, to znam. I, ispade da sam joj ja prva pacijentica. Očekivala sam nekog drugačijeg, nekoga oštrih i ambicioznih očiju. A njene su bile boje meda, koja se od ruba ka zjenici prostirala u par nijansi, izdiferenciranih kao prsteni Saturna. U sredini crna tačka, potpuno skupljena, nalik je crnoj rupi koja je upravo proždrla nekoliko sretnih sazviježđa. Razmišljam li

da ponovo pokušam?! Direktna pitanja su mi uvijek bila najteža. Jednom sam čula da je u Indiji samoubistvo zakonom kažnjivo. Ukoliko nije uspjelo, podrazumijeva se. Nesretnika pravo iz bolnice dovedu u sudnicu, i onda on mora, koristeći sva raspoloživa sredstva, dokazati da se zapravo uopšte nije namjeravao ubiti. To ga, opet, svrstava u kategoriju lažova, i to je svima jasno - bilo kako da se proces okonča. Koliko se može vjerovati nekome ko je bio spreman i vlastitu kožu da prokocka?

Pred samu zoru, poslije one čudne situacije sa Minkom i starcem, dok su ona i Amra spavale u svojim krevetima, a ja i dalje bila zgrčena u čahuru od nesanice, pred zgradu su stigla kola hitne pomoći s upaljenim rotacionim svjetlima. Nisam imala pametnija posla pa sam provirila iz sobe da vidim šta se dešava. Vrata na kraju hodnika su bila zaključana; kroz staklo na njima nazrela sam mladića, umotanog u deku, kako u suzama posrće u nemilosrdnom stisku dvojice ko od brda odvaljenih bolničara.

Zvao se Saša; ime mi je rekao ujutro, kada sam mu prinijela kafu iz aparata. Njegov dolazak je uzbunio ostale; svi odreda su sa distance šaptali različite verzije razloga zbog kojih je on među nama. Vikao je, plakao, preklinjao. Svako malo odlazio bi do dežurnog bolničara i uporno pokušavao objasniti da je u pitanju greška. Nudio im je broj telefona majke i oca, molio da ih pozovu. "Mogu objasniti! Ljudi, ovo je greška, samo ih pozovite..." Očajan, čak je prijetio tužbom ako ga smjesta ne puste. Pored nas je prolazio užurbano, trudeći se da mu pogled slučajno ne očeše lice nekog pacijenta. Jednom je uspio promašiti, i ja sam na svom tijelu osjetila pogled iz kojeg se izljevao strah kao iz puknute cijevi. Bojao se nas! Doktora! Sjene vanjskog svijeta koja ga je pritiskala!

Samo dan prije on je bio tek obični dvadesetogodišnjak, koji se sprema za večernji dernek kod prijatelja. Pola dana je prespavao, potom je jeo; pojeo je pun tanjir supe, piletinu u sosu od vrhnja i karija, krompir i salatu; sve mu je to mama lijepo servirala. Zatim je, zavaljen na Natuzzi trosjedu boje patlidžana, šaltao pedeset i dva televizijska kanala (na *National Geograficu* gledao je emisiju o merkatima); telefonirao, poslao nekoliko sms-ova, chat-ao...

Iz stana je izašao u pola osam. U zraku se osjetio miris kiše. Pogledao je u nebo zastrto gustim oblacima. Negdje u daljini

pulsirala je svjetlost mjeseca. Miljacka je sumorno protjecala, kao beživotni duh. Sve je bilo ni mrtvo, ni živo: prolaznici, tramvaji, automobili... zgrade, izlozi, kafići... Sve to zajedno bilo je tek ono što je oduvijek tu. Nije obraćao pažnju kuda ide. I, dok su mu noge gazile asfalt duž Obale, po ko zna koji put, misli su mu već bile udobno smještene u atmosferu koju priželjkuje za večerašnji dernek.

Isprva sve baš i nije išlo onako kako je zamislio. Skoro je devet sati, a u stanu su samo Amar, vlasnik stana, Mia i on. Svi su vjerovali da se između Saše i Mije dešava nešto više od prijateljstva. Svidao joj se, znao je; i ona se njemu sviđala, ali ne u tom smislu. Bila je nježna i pažljiva, mogla mu je biti najbolja prijateljica. Sve troje nervozno gledaju u sat. Amar telefonira, Mia šalje poruke. Ostali, kažu, stižu, samo što nisu. Olakšanje. Mia se smiješi, on otvara limenke piva i zajedno, s olakšanjem, nazdravljaju. U pola deset, situacija izgleda potpuno drugačije. Dvadesetak ljudi je tu, među njima i nekoliko nepozvanih. Onih koji idu s jednog na drugi dernek čisto da bi izazvali belaj. A, niko im se ne smije suprotstaviti. Među njima je i Ćiva, lokalni mafijaš koji je već odavno imao pik na Sašu. Pravog povoda nikada nije bilo. Bit će da mu jednostavno "nije sjeo". Znali su se još od djetinjstva. Iako su živjeli u istoj zgradi, odrastali su jedan naporedno drugome. Sa dvije lijeve noge, potpuni antitalent za sportove, Saša nije prispio u društvo kojim je rukovodio Ćiva. Omanji, nabijen dečko bijesnog pogleda. Vremenom, linija razdvajanja između njih dvojice samo se produbljivala.

"Ne sluti na dobro, ne, čim je on ovdje", razmišljao je u sebi ispijajući pivo. A, sve je tako dobro isplanirao, ovo je trebala biti njihova večer. Boris je javio da je u tramvaju, i da brzo stiže. Bio je nervozan, sjedio je u dnu prostorije, izdvojen od drugih i nervozno cupkao u mjestu. "Pa, š'a ima, Saša?", prode-
rao se Ćiva i lupio ga rukom po zatiljku. Cerekao se nadmeno, pogledom kopca koji se sprema da zgrabi plijen. Grimasa koju je pritom pravio bila je lišena svakog ukusa.

Saša je upoznao Borisa prije mjesec dana. Sa grupicom poznanika sa foruma sjedio je u bašti Eskobara. Dosadivao se – bio je prezasićen istih lica, istih ispraznih priča, gledao je odsutno u pravcu Štrosmajerove ulice, pitajući se za kog je đavola uopšte dolazio? Iz suprotnog pravca pojavio se Boris. Dok su se rukovali, oko Borisovog djetinjeg osmijeha pojavile su se dvije jamice. Bio je sitan, bljedunjav. Crna kosa padala mu je preko

ušiju, a šiške su mu dodirivale vrhove očnih kapaka. Krupne oči nemirno su šarale naokolo. Odavao je utisak temperamentnog momka. Desetak dana poslije, slučajno su se sreli u gradu i dogovorili kafu. Razmijenili su brojeve telefona, i tako je započela era poruka. Večeras im je trebao biti nešto kao prvi dejt.

Ćiva i kompanija su poprilično popili. Pravili su buku, smijali se izmišljajući glupe šale, i što je najgore, čitavo su vrijeme insistirali na narodnjacima. Saša i Boris su šutke sjedili na kauču, pokušavajući pratiti "Anatomiju" na TV-u. Saša je sve dublje tonuo u neraspoloženje. Podbočio je bradu na dlan i otpuhnuo duboko. Boris ga je pogledao i nasmijao se. "Hajdemo do kuhinje", pozvao ga je. Gegajući se iza njega, Saša je šaptao izvinjenja: "Fakat nisam znao da će biti tu. Stvarno, ne bih te pozvao da sam..." Nervi su mu bili napeti kao struna. "Ma, nema veze. Hajde da nešto pojedemo, pa furamo odavde", predložio je Boris.

U kuhinji je bilo haotično: prljavi tanjiri, čaše, brežuljci opušaka u pepeljarama, načete flaše sokova, limenke piva. Po podu je bilo mrva od hljeba, praznih kesa, cipela, nekoliko jakni visilo je preko frižidera. Boris je otvarao rernu, kredenac, pogledao je i frižider. "Izgleda da je preostala samo torta." Uzeo je čistu viljušku sa sušilnika, razmotao bijeli papir i počeo jesti. Maleni komadi kolača prelevenog čokoladom lagano su se topili u njegovim ustima. Žvakao je sporo, uživajući u okusu. Gledajući ga, Saša je osjetio toplinu u trbuhu. Jedan komadić šlaga ostao mu je u uglu usana. Poželio mu je prići bliže i polizati s usana. Nakašljao se, nesigurnim pokretom ispružio ruku i vrhom palca dotakao njegove usne. Pogledi su im se sreli, Boris je prestao žvakati. Saši je svaki mišić tijela podrhtavao od uzbuđenja. Ruka mu je zadrhtala na Borisovom obrazu. Lagano je spustio svoj dlan preko Sašinoga. Obojica su se stidljivo nasmijala. Baš tada, u kuhinji se stvorio Ćiva. Boris je brzo sklonio ruku, okrenuo se i nastavi jesti. Smušen, Saša je nasuo čašu vode i krenuo u sobu. Sa pivom u ruci, Ćiva je stajao na pragu kuhinje, i u trenutku dok je ovaj prolazio pored njega, rukom mu je prepriječio put. Tiho je siktalo kroz zube: "Znao sam... Oduvijek sam znao da si pederčina." Lice mu se razvuklo u zlobni pobjednički osmijeh.

Vrijeme se lijeno vuklo, poput tramvaja u dnevnoj špici. Boris je htio da idu, sad –odmah! Za Sašu to nije bila opcija, jer izgledalo bi kao da bježi. Htio je ostati, Ćiva je pijan ko guzica i ko zna šta bi sve mogao reći drugima. Sjedio je izdvojen od

drugih, glumio da je zauzet slanjem poruka. Ustvari, u nedogled pisao je jednu te istu riječ: “kretenu, kre-te-nu!” Bio je kao na iglama. Pio pivo, ko zna koje po redu, a da čak nije bio ni pripit. Strah ga je držao trijeznim. Osjećao se zarobljenim u mreži odvratnog debelog pauka. Sve je tako dobro isplanirao, i sad – sad je sve otišlo u pičku materinu. Gotovo da više nije obraćao pažnju na Borisa. U glavi mu je bilo samo: kako se izvući. Znao je Ćivu i predobro, taj je čovjek bio hodajuća nevolja. Nije prezao ni od koga, ni od čega. Atmosfera je padala ka zenitu. Većina ih je bila pijana, umorna. Muziku su utišali, i tu i tamo mogla se čuti pokoja šala. Neko je ustao da krene. Tad, Mia – to slatko stvorenje, uvijek vedrog i nasmijanog lica; stala je na sred sobe, i predložila: “Hajde da se igramo... Znete ono, *igra istine* ... Ili, kako se već zove...”, petljala je jezikom. Pripita, očiju uronjenih u caklinu, upitno je pogledala Sašu, koji se kiselo nasmija, posramljen pogledom u kome se skrivala iskrena nježnost. Boris je zvjerao unaokolo, a on je slegnuo ramenima. A, šta bi drugo? Kao da su mu noge bile ukliještene okovima. Zašto jednostavno nije otišao, zalupio vrata za sobom, i već u liftu ljubio Borisa?

Igra je počela. Saša se odlučio igrati istine lažući. Nije mnogo razmišljao o pitanjima, da, volio se naduvati, pio je i pušio već u osmom osnovne, djevojku je poljubio prvi put sa osam godina, itd, itd. Ni u snu nije bio toliko zanimljiv. I, nikada nije poljubio djevojku. Nije znao da li je prvo čuo svoje misli ili Ćivu koji izgovara istu rečenicu: “Nikada nije poljubio djevojku”. U sekundi je pretrnuo, krišom pogledao u Borisa, vidno iznerviranog. I tu, kao pokvaren CD, zaribala je atmosfera. Mia je gledala u Sašu poluotvorenih usta. Svi su ušutjeli. Ćiva je nastavio: “Peder je on, oduvijek sam znao... Još u djetinjstvu čuvao je djevojčicama gumu za preskakanje...” Umirao je od smijeha. Saša je uzalud pokušavao negirati, Ćiva je bio toliko zadovoljan sobom, kao napuhan balon šerećio se pred drugima, sve glasnije se derući. Niko ni prstom nije htio da mrdne. Jedino je Boris ustao sa stolice: “Dosta je. Ne seri, idiote” – proderao se crven u licu od bijesa. A, tako se sa njim nije moglo razgovarati. Zapravo, s njim se nikako nije moglo razgovarati. Posebno ne ukoliko je pijan, kao te noći. Boris je ležao na podu, koprcao se nogama, dok ga je Ćiva, navaljen na njega, objema rukama davio. Saša, zajedno sa nekoliko momaka pokušavao ga je otrgnuti. Vukli su ga, udarali. Na kraju ga je Saša ugrizao za ruku. Kao ranjena zvijer, ovaj je urliknuo i snažnim

zamahom ruke, spucao Sašu posred nosa. Krv je šiknula, i Mia je vrisnula.

Ugasili su muziku. U stanu je i dalje bilo barem petnaest ljudi koji šute. U jednom ćošku sobe sjedio je Saša. Zabacio je glavu unazad, pokušavajući zaustaviti krv iz nosa. Mia mu je dodavala čiste maramice. Spuštene glave, Boris je sjedio na kauču. Teško je disao. U drugom kraju sobe, nekolicina je smirivala Ćivu, koji je i dalje mljeo jednu te istu priču. Vrijedaio je Sašu, nazivao ga svim mogućim pogrđnim imenima, da bi naravno na kraju rekao i to. Ispričao je scenu koju je zatekao u kuhinji. U svakom slučaju, bilo je to deset puta preuveličana ljubavna saga. Navodno su se ljubili, "fatali" (tako je rekao). Saši je čitav život prolazio pred očima. Nešto jako stezalo ga je u grlu iznutra, kao nabrekla kugla koja mu ne dozvoljava da bilo šta kaže u svoju odbranu. Suze su mu navrle na oči. Potiskivao ih je, žmirkao, gutao vazduh, ali nije pomoglo. Vidjevši suze na njegovom licu, kao da je vidio otrov kako se slijeva i prijeti da zarazi sve prisutne, Ćiva je poskočio. "Šta vam kažem, evo pederka, vidi ga samo kako cmizdri. Pička mu materina, njegova". Mia je ustala, oči su joj bile natečene od plača, cijelo joj je tijelo podrhtavalo od bijesa. Sručila se na Ćivu najgorim repertoarom uvreda koje nije nikada bila kadra izgovoriti. Saša ju je pokušao umiriti, spustivši ruku na njeno rame. Breknula se, okrenula i gledajući ga krvava pogleda, jedva izustila: "Saša?"

Neko je pokušao prekinuti nastalo sranje pozivom da se igra nastavi. Zapravo igra je tek počinjala. Hineći da se ništa nije dogodilo, prisutni su igru shvatili mnogo ozbiljnije. Redala su se pitanja; svako sljedeće paprenije od prethodnog. Ljudi su trebali odgovarati na to: "Koliko često masturbiraš?", "Reci, kako izgleda tvoja skrivena seksualna fantazija o tom i tom." Pitanja su se redala unedogled. Bilo je smijeha, ali mnogo više neprijatnosti, znojenja i crvenila na licu. Sve to vrijeme, Mia je šutke odsutno gledala u pod. Saša je cupkao nogom o pod, u strahu o čemu ona razmišlja. Kada je došao red da ona postavi pitanje, nastao je tajac. Pogledala ga je, snažno se trudeći da joj suze ne krenu niz lice, i ozbiljnije nego ikada pitala: "Jesi li ikada poljubio muškarca?". Ćiva se grohotom nasmijao.

Odjednom glupa igra postala je igra na život i smrt. Tresao se kao list na oluji, nije mogao progovoriti. Boris ga je ljutito gledao, Mia je neprestance zurila. Sve su oči bile uprte u njega. Godine su prolazile u tim minutama. Najradije bi sjeo na sred

sobe i zaplakao kao malo dijete (i zbog toga su ga u djetinjstvu zadirkivali: plačko, govorili su). “Nisam”, drhtavim glasom, krajnje neuvjerljivo je odgovorio. Boris je ustao sa trosjeda i izašao, snažno zalupivši vrata za sobom. “Zakuni se majkom” dernjao se Ćiva. Zakleo bi se bilo čim, ali riječi jednostavno nisu izlazile iz usta. Mía ga je gledala pogledom ranjene zvijeri. “Dokaži!” derao se Ćiva. “Dokaži da si muško!”

Nebo je bilo nepregledna izrovana njiva, ispresijecana brazdama putujućih crnih oblaka. Bile su to duboke bore ostarjele noći, koja sja posljednjim sjajem mjeseca. Saša se osjećao sitnijim od kapi kiše, vidljivim samo oku zagledanom u treperave sijalice uličnih lampi. Na ulici je bilo živo, sa mnogo strke i žamora. Neobično za to doba noći – bilo je oko pola jedan kada je posljednji put pogledao na sat – ali te je noći bio neki koncert u gradu, i rijeka ljudi slijevala se u Titovu ulicu. Bosim stopalima dotakao je mokri asfalt. U mislima mu je zatitrala slika iz djetinjstva, kada je posljednji put hodao bos po cesti. Bilo je ljeto, raspust. Imao je deset godina i bio je na odmoru kod rođaka u Šidu. Bili su na Bosutu, malom izletištu gdje su domaćini imali vikendicu. Jedino je tada hodao bos, poskakujući na vreloj zemlji duž obale, premrežene ribarskim čamcima i splavovima. Ovog puta, stajao je na mokrom sarajevskom asfaltu, skriven u čošku pred ulaznim vratima zgrade. Ćiva i kompanija bili su s njim, i jedan je držao štopericu u rukama. “Reci kada budeš spreman”, rekao mu je. “Kada bude spreman?” Bila je to najapsurdnija stvar koju je čuo u životu. Govno mu se smrzlo od straha. Duboko je udahnuo, proklinjući u sebi dan kada je rođen. Šta mu je sve ovo trebalo? Samo zbog ponosa je pristao. Nije mogao podnijeti njen prezrivi pogled, eto zašto je pristao. Prije nego su izašli iz stana, salio je tri votke, naiskap. Mislio je da bi mu moglo pomoći: fizički i mentalno. Ali, dok su silazili niz stepenište, sama pomisao da će go golcat istrčati van, u potpunosti ga je otriježnila. Plan je bio da punih deset minuta mora trčati potpuno go. Do Vječne vatre i nazad.

“Sad”, čuo je iza sebe. Stajao je kao ukopan. “Kreni”, Ćiva ga je gurnu s leđa prema ulici. Žena koja je upravo prolazila ulicom, držeći kćerkicu za ruku, podmuklo je vrisnula i stavila ruku djetetu preko očiju. Još par prolaznika je zastalo; poluo-tvorenih usta buljili su u njega. Potrčao je. Gonjen vlastitim stidom, smijehom ili zgražanjima, bježao je od sebe i istine, kao od smrti. U tim ludim momentima sjetio se “Sedmog pečata”, Bergmana, svih pregledanih filmova; ali nijedan kadar,

scena, potresna muzika nisu mogli opisati što mu se upravo dešava. Tabani su mu bili utrnuti od hladnoće. Ljudi su se sklanjali pred njim, kao pred virusom antraksa. Para mu je izlazila na usta, kišne kapi su mu padale po naježenoj koži. Okliznuo se i umalo pao na jednog čovjeka. Ovaj ga je samo odgurnuo od sebe, spreman da ga udari. Brže bolje nastavio je trčati. Ljudi pored kojih je prolazio, gledali su ga u čudu, ne vjerujući svojim očima. Nekoliko srednjoškolaca kroz smijeh je dovikivalo: "Nagari majstore, tako i treba." Vrijeme se razvlačilo pred njim, kao istrošena žvaka. Mogao je vidjeti Vječnu vatru, ali mu se činila dalekom poput broda izgubljenog u ledenim vodama Antarktika. Trčao je sve brže, dok mu nije ponestalo daha. Žile su mu iskočile na čelu od napora. Nije mogao dalje, bio je tu, pored Svjetlosti. Stao je, pokušavajući obuzdati nekontrolisano dahtanje. Smrzavao se. Prolaznici su i dalje zastajkivali oko njega, dobacivali su sve i svašta: "Da Bog sačuva... Ne daj Bože nikome... Sramota..." Nekoliko njih mu se obratilo psovka. Ali, onda je sve postalo drugačije. Srce mu je usporilo, uspio je iskontrolisati dah, i gledao je u sve njih kao da kao da ga nema. Nikada prije nije mogao, a pokušavao je, zamisliti tok života iz pozicije čovjeka kojeg zapravo nema. Tada, potpuno go pred svima, mogao je vidjeti svakog ponaosob, zaogrnutog plaštom svog mizernog života. Pod podrugljivim pogledima, neka se snaga akumulirala u njemu, zlobno se nasmiješio i nastavio hodati potpuno mirno. Došao je do Vječne i ispružio ruke prema plamenu vatre, koja već odavno nije nikoga ugrijala. Odjednom, osjetio je snažan potisak u donjem dijelu trbuha. I to, kao da ga je dozvalo iz oblaka i spustilo ravno s neba na samo dno života. Toplina vatre, koja nikome ne služi, golicala mu je tijelo. Spustio je pogled. Trudio se, ali nikako mogao spriječiti nastupajuću erekciju. Upinjao se, koristi maksimum da obuzda volju; bez rezultata. Tijelo je zaigralo po svojim pravilima. Njegov se kurac lagano počeo dizati, kao japanski toranj. Ljudi više nisu psovali, otpuhivali, niti pokušavali skrenuti svoje poglede. Začula se salva smijeha. Odjednom, eksces je postao cirkuska predstava. Saša je spustio ruke između bedara i potrčao nazad. Nogu raširenih u obliku oksa, sa spuštenim rukama, trčao je niz ulicu. Plakao je, nesvjestan da plače. Jedva je čekao da stigne do zgrade, pljune Čivu po sred njegove odurne face i jebe mu mater za sve što je zbog njega prošao te noći. Bio je nadomak ulaza, oni su i dalje stajali ispred, smijali se, Adis je gledao u štopericu... Iznenada, četiri snažne ruke uhvatiše ga

s leđa i oboriše na tlo. Malo poslije toga, zaogrnut ćebetom s lisicama na rukama, sjedio je u policijskim kolima, na putu ka bolnici Koševo.

Odlazio u pratnji roditelja, koji nisu prestajali zvocati, bio je to drugi čovjek. Ukočena pogleda, uprtog negdje u daljinu, nije ni čuo šta govore. Jedna noć bila je dovoljna da mu čitav život “izvrne iz cipela”. Nije više bilo straha, pravdanja, straha... Nije bilo ničega.

Alisa

- Što radiš?
- Čekam.
- Što čekaš?
- Voz.
- Ovuda voz ne prolazi.
- Nemoj da me lažeš, ja znam.
- Što znaš?
- Da će voz doći.
- Neće doći, jer ovo nije željeznička stanica.
- Kako nije?! Nego što je?
- Ovo je park. I ti sjediš na drvenoj klupi... Dobro, a kud želiš da ideš?
- U drugu zemlju.
- U koju... *zemlja* je širok pojam?
- U Zemlju čuda.
- Kako se zoveš?
- Alisa.
- U Zemlju čuda?! Alisa?! Sigurna si?
- Da, naravno.
- Hoćeš li da te ja odvedem?
- Kuda?
- Pa u tvoju zemlju – u Zemlju čuda. Znaš li gdje je?
- Znam, ali je daleko. Mnogo daleko. Čekaću voz.
- Hajde, kasno je. Ja ću te odvesti. Ne želim da ti se nešto desi.
- Imaš svoj voz?
- Imam.

I odveo je... U Zemlju čuda, preko mnogo brda, rijeka, mora i planina. Izašli su na kraj sa snjegovima i s kišom, sa sušom i s nekoliko poplava. I stigli su. Sklonili su se u najbližu pećinu. Proslavili su svoj uspjeh pijući sok od šumskih jagoda i izvorsku vodu. I ostali su tamo...

Kukla

- Mogu li da te pitam nešto?
- Svakako.
- Zašto mi srce ne kuca? Da nisam mrtva?
- Ha, ti ne ni možeš da budeš mrtva. A srce ti ne kuca jer ga nemaš. Ti si lutka, nisi znala?
- Ne. Zašto mi niko dosad nije rekao da sam ženski Pinokio?
- Ne znam. Ja sam iskreno mislio da znaš.
- A ostali? Jesu li i oni lutke?
- Da. Dobro, zar ne primjećuješ?
- Kako mogu da primjetim kad su i oni poput mene.
- U pravu si.
- A što radim ovdje?
- Ti si ukras. Uljepšavaš mi vitrinu. Nećeš valjda da se požališ na nešto. Svakog dana brišem prašinu s tebe i nikad nisi dobila ni najmanju pukotinu. Za mene niko ne radi takve stvari. Ja za sve moram sam da se pobrinem.
- Hoću srce!
- Opet ona. Gdje da ti nađem srce?
- Ne znam. Sigurno negdje postoji. Možda bi neko želio da mi ga napravi.
- Dobro, a kakvo srce tačno želiš?
- Srce u obliku srca... i... i... ne želim da bude crveno. Neka bude ljubičasto, neka bude boje sanjalica, ja sam sanjalica.
- Nadam se da ću ti naći takvo srce. A što ćeš s njim? Gdje ćeš ga staviti?
- Osjećaću. Njime ću osjećati.

Torba

- Uff, ova je torba preteška. Hoćeš li ti malo da je nosiš?
- Da, nema problema. Daj mi je.
- Evo. Samo pazi!
- Jao! Što je ovo?
- Eee, rekla sam ti. Sačekaj malo, hoću da trknem do one prodavnice. Pije mi se sok. Želiš li i ti nešto?
- Ne, ništa. Aaa... ili... kupi mi “smoki”. Jedan od onih starih, znaš.
- Važi.
- Sačekaću te na klupi, taman da se odmorim od ove tvoje “torbice”...
- ...Evo me. Pa, hajde da idemo. Želim da stignemo što brže.
- I ja želim. Ali što da radim kad nosim “kamenje”? Spor sam.
- Ne treba da te mučim, daj mi je, ja ću je nositi. Ipak je to moj teret.
- Ne, ne, ti ćeš biti još sporija od mene. Nisam za džaba muškarac.
- Vidi, stvarno.
- A što ima u njoj? Toliko vremena je vučem, a ne znam što vučem. Čime si je napunila, priznaj?
- Misliš da sam ja željela da je tako prepunim? Da sam pokupila sve svoje cipele i druge ženske gluposti?
- Ništa nisam pomislio, vidi ti nju?! Zašto se odmah ljutiš?
- Znam, pretjerala sam, izvini. Samo... sve što nosim u toj torbi moralo se, jednostavno, naći u njoj.
- A što je to?! Što ima u njoj? Kaži mi, zaboga, nije valjda leš...
- Ha-ha, pa nije, nije...
- Nego?
- U njoj su sve moje uspomene. Možeš li da zamisliš što znači da svake večeri od dana kad si rođen prazniš svoju glavu u tu vreću? Teškoće... i... i... nikad je dosad nisam otvorila, ali se nadam da ću se uskoro osmjeliti da to učinim. Zato sam morala da je uzmem. U stvari, to je sve što sam uzela sa sobom za tu prokletu selidbu. Uzela sam samu sebe.

Vladimir Martinovski

Prevod s makedonskog:
Nenad Vujadinović

SITNA KIŠA

Septembar je počeo uz jedva vidljivu kišu. Toliko je sitna da sam prvo pomislio kako mi je na nos sletjela mušica. Toliko je sitna da je moji sinovi nisu ni primjetili prije nego što su ušli u kola. A oni obično sve primjećuju. Toliko je sitna da ni ne uključujem brisače.

Od kapi put do vrtića dobija nove boje i nijanse. Čitavog ljeta nisam se vozio ovim ulicama.

Stigli smo. Otvaram vrata i shvatam da je dječji plač u dvorištu vrtića glasniji od pjesme koju smo slušali u kolima.

Hodamo polako i čuteći prema ulaznim vratima. Odjednom primjećujem da su lica skoro sve djece (i mojih sinova, takođe) pomalo mokra:

*Septembarska kiša.
Sitnija od suza
pred vrtićem.*

DOM BEZ ADRESE

Još prije nego što sam se probudio znao sam da se u toku noći naplastio snijeg. Nekako mekši od prelaska iz sna u javu. Budiš se u bjeljem, čistijem svijetu. Različito je buđenje kad pada snijeg. Nekako je spokojnije. Tiše. A, ipak, utroba ti treperi kao da se prebrzo njišeš na ljuljašci. Jutro je puno nekog raznog uzbuđenja. Kao kad se budiš, a znaš da te očekuje neko iznenađenje. Utroba treperi kao da se budiš u danu u kojem očekuješ da ti stigne pismo.

Danas ne očekujem pismo. Ali vidljivo sam uzbuđen zbog pošiljke koju mi isporučuju oblaci. Izlazim da kupim hljeb i shvatam da, čak i da mi je neko poslao pismo ovih dana, poštar, vjerovatno, ne bi mogao da mi ga isporučiti:

*Dom bez adrese...
Neko je pogodio kućni
broj grudvom snijega.*

MASNA LUNA

Noć bez mjesečine. Ulazim u stan u kojem su nekad živjeli baka i djed. Tražim neke stare knjige. Ulazim u kuhinju po čašu vode.

Iako godinama tu niko nije spremao hranu, dok gledam u prostor nad šporetom, prvo mi se pojavljuju vesele slike okretanja palačinki.

Moja baka me ovako nekako učila: bacaš palačinku iz tiganja ooooooop prema tavanici (ili uuups - do tavanice!) i dočekuješ je u tiganj već okrenutu na drugu, još uvijek neisprženu, stranu.

Gledajući u kružnu mrlju na tavanici, osjećam da se moja usta sama osmjehuju, a da mi se nozdrve polako pune jednim prepoznatljivim mirisom iz prošlosti:

*Masna luna na
tavanici – od bakinih
palačinki.*

SNIJEG DO KOLJENA, DO POJASA I NAD PUPKOM

Godinama nije ovoliko padao snijeg. Odnosno, prvi put lično vidim ovoliko snijega. Sve ostalo su priče iz nekih drugih vremena, kad su moji roditelji ili neki daljnji preci pravili tunele kroz gromade snijega da bi stigli iz kuće u kuću. A sad bukvalno propadam u snijeg. Teško se probijam, penjući se uz brdo:

*Ovdje obično
letim, a sad tonem:
snijeg do koljena.*

Izmjenjujem se stalno sa svoja dva prijatelja. Jedan probija put, a drugoj dvojici je lakše. Svakih deset minuta smjena. Sad sam ja posljednji u maloj koloni. Teturam se skupljajući snagu poslije napornog probijanja puta. Polako, ali sigurno, zaostajem. Imam osjećaj da nisam posljednji u koloni:

*Snijeg do koljena.
Otpozadi osjećam vreću zadah:
rundav pas.*

Sad sam dobio savršen alibi da zastanem i da se bar malo okrijepim. Okrećem se bijelom psu i počinjem da ga milujem po glavi. Odmah mi navire nova, dotad skrivena, snaga. Žurim da sustignem prijatelje.

Kako se približavamo vrhu, tako postaje sve teže. Napredujemo kao na usporenom snimku. Svaki korak traje čitavu vječnost. Penjemo se polako, poput staraca. Shvatamo da nam je sad već snijeg do pojasa. Evo konačno i vrha!

*Snijeg do pojasa.
Na korak-dva do vrha
udišem oblak.*

Krećemo naniže. Snijeg nam je sad već iznad pupka. Odjednom počinjemo da trčimo s lakoćom. Kao djeca. Kao da se sa svakim novim korakom vraćamo u djetinjstvo:

*Snijeg do pupka.
Shvatam da mi je zemlja
opet majka.*

Obuzima nas nekakva luda radost, obično nerazumljiva odraslima. Trčimo po snijegu i skaćemo bez mrve straha. Mocar do gole kože, želim da ovo trčanje i skakanje potraje čitavu vječnost. Toliko snažno trčimo da čak i onaj pas odustaje od ideje da nas prati...

Trčim ispred dvojice prijatelja. Polako ali sigurno udaljavam se od njih. Kao da me nije briga da li će me ikad stići. Pravim visoke skokove poput jelena. Za trenutak osjećam svoje tijelo kao tijelo neukrotive šumske zvrjerke:

*Trčim u snijegu:
za tren zaboravljam da
nisam jelen.*

NEPROČITANA KNJIGA

Na radnom stolu gomilaju mi se knjige.

Dok sijedam, prije nego što uključim kompjuter i prije nego što pogledam u ekran, imam osjećaj da plivam maraton kroz knjige. Neke su čitane i po stotinu puta. Neke su pune riječi podvučenih grafitnom ili hemijskom olovkom. Neke imaju posvete od dragih ljudi. Neke su potpuno nove, a neke u fazi raspadanja. Neke imaju bilješke po marginama koje su ostavili njihovi stari vlasnici. Neke imaju potpise mojih baba i djedova na prvoj strani. Poneka je dobijena kao nagrada za odličan uspjeh i primjerno vladanje. Neke su naslijeđene. Neke pozajmljene. Neke imaju fiskalni račun kao oznaku za stranicu na kojoj sam pročitao nešto uzbudljivo. Neke su sa savijenim stranicama. Neke nisu pročitane do kraja.

Neke su netaknute, ali će možda pritrebati.

Kraj kreveta mi se gomilaju knjige.

Iz nekih od njih samo čitucnem poneku stranicu i ostavim ih da čekaju. Vraćam im se na rate, zavaravajući se da tako istovremeno živim više života u više različitih vremena i prostora. Prije nekoliko dana shvatio sam da sam i u plakar za rublje smjestio gomilicu od tridesetak knjiga. Sakrio sam ih na brzinu, raspremajući prostoriju kad su dolazili nenajavljeni gosti.

Ostavio sam, za svaki slučaj, i nekoliko knjiga u toaletu. Dvije-tri sam našao i u prtljažniku kola. Nek□ se našu pri ruci.

Danas sam konačno riješio da poredam knjige po policama u biblioteci. Sjetio sam se jednog odličnog haikua jednog svog dragog prijatelja. Ovako je nekako išao: prazna mjesta u biblioteci tjeraju nas da pomislimo na sve svoje prijatelje. Njegov haiku je, naravno, mnogo bolji od moje parafraze.

Poslije nekoliko časova knjige su se našle na "svojim" mjestima.

Nešto mi smeta sad kad ih vidim tako poredane. Izvlačim s police jednu od nepročitanih, jednu koja je godinama strpljivo čekala da dođe na red. Spuštam se u fotelju i namještam naočare. Poslije prvih nekoliko pasusa, slova polako postaju siva, zatim potpuno tamne:

*Drijemam s knjigom
u krilu, sanjajući
nepročitano.*

EHO TALASA

Čitavo jutro sam pod vodom. Ronim da nađem školjke. Tonem duboko da bih mogao vidjeti nijanse plavog. Zaranjam zatim da bih pokupio novi šareni kamenčić za akvarijum koji nikako da kupimo...

Za naredna zaranjanja prestajem da tražim razloge. Ima neke posebne tišine u moru. Izgleda mi odnekud poznata.

*Zaronjen u vodu
dolazi mi da se
sklupčam kao fetus.*

Ipak mi treba vazduh. Izlazim na površinu i gledam kako mi mašu s obale. Došlo je vrijeme za podnevni odmor. Kad je najtoplije, pravimo ljetnju sijestu.

Pošto se istuširam i oslobodim se slane vode, polumokar liježem u krevet i zatvaram oči. Iako nastojim da brzo potonem u san, iznutra slušam jedan zvuk koji mi je odnekud poznat:

*Eho talasa...
uši su začepljene
morskom vodom.*

KARNEVALSKA NOĆ

Skoro svi su se prerušili. Ko u šeika, ko u balerinu, ko u medicinsku sestru, ko u policajca. Naravno, ima i kreativnijih masaka od onih koje podrazumijevaju nošenje uniformi pozajmljenih od tetaka i očeva. Masaka ima: i od čudnih čudnijih.

Ipak, najčudniji su na karnevalu oni koji nisu prerušeni. Imaš poriv da i njih proglašiš za nekakav poznat lik. Upravo se to dešava jednom od rijetkih "nemaskiranih" članova mog društva. Na mojeg bradatog prijatelja, obučenog onako kao što se svakog dana oblači, u teški crni vuneni kaput i s kačketom od čoje, večeras mnogo ljudi pokazuje prstom, proglašavajući ga poznatim vojvodom iz jednog još poznatijeg ustanka. Mnogim ljudima njegova se pojava učinila znatno originalnijom maskom od gomile vatrogasaca, vojnika, spajdermena.

I ja sam se prerušio, ali neću da kažem u što. Suština postojanja maske je u tome da te ne prepoznaju. Kroz male procjepe

na svojoj masci gledam u druge maske. Kao da sam glumac u nekoj predstavi za koju još uvijek ne znam kako će se završiti. Kud god da pogledam, vidim maske. Da bih se bar malo odmorio od njih, s vremena na vrijeme pogledam u nebo.

*Karnevalska noć.
I mjesec je
stavio masku.*

PČELA

Ne jede mi se kad sam sâm. Uvijek mi je ukusnije kad mogu s nekim podijeliti komentare o hrani i ukusima. Ukusnije mi je čak i kad jedem s nekim u tišini. Dovoljno mi je i samo njegovo prisustvo.

I ovaj doručak u maloj mansardi, u kojoj obično doručkujem sam, smatram naročito ukusnim.

*Doručujemo
zajedno pčela i ja:
hljeb, maslac i med.*

PIJESAK I ŠKOLJKA

Teška srca vraćamo se s mora. Za razliku od drugih godina, čak i u toku posljednjeg dana odmora idemo na plažu. Ostajemo satima u vodi. Kao da nam je prvi dan odmora. Kao da čitave godine nismo vidjeli more. Kupamo se kao djeca kojima je najslađe da se kupaju baš onda kad ih zovu da izađu iz vode.

Moramo da izađemo. Koža nam je nabrana kao kod slona. Modra nam je kao patlixan. Čak i ne idemo pod tuš, već se samo brišemo. U kabini se presvlačimo i ulazimo u kola. Moramo da krenemo jer smo večeras na svadbi.

Umorni od puta, rješavamo da prvo odrijemamo malo, a zatim ćemo se kupati i dotjerivati za svadbu. Čaršave ionako treba da strpamo u mašinu jer su pokupili prašinu dok smo bili na odmoru.

Pošto smo odrijemali malo, ustajemo brzo, jer nam je ostao samo jedan sat do svadbe. Dok se spremamo, odlučujemo da uključimo mašinu za veš. Neka se bubanj okreće dok se i mi tamo okrećemo u kolu. Ulazimo u spavaću sobu da uzmemo posteljinu.

*Zrnca pijeska na
čaršavu – ponijeli smo
dio plaže.*

Sve vrijeme dok traje svadba preglasna muzika me snažno podsjeća na to koliko mi nedostaje morski mir. Ulazim u svoj dom i žurim ka biblioteci.

Uzimam je s najviše police i naslanjam na uvo. Čitava kuća počinje na miriše na jod.

*Prazna a ispunjena
zvucima mora:
zelena školjka.*

KOKICE

Kakva radost! Djeca stoje kraj šporeta i raduju se svakom novom pucketanju iz šerpe. Gledajući u njih, pred oči mi dolazi radost jednog mog prijatelja koji je sastavio jedan od svojih prvih haikua upravo dok je pravio kokice: “Čuj! Zrna su / poskočila od radosti. / Rodila se kokica!” – mislim da dobro citiram.

I sad se djeca raduju rađanju svake nove kokice. Bukvalno poskakuju od radosti. Kao da i ona skaču od dna do poklopca kuhinje. Dok im solim kokice, gledam kroz vrata od terase. Direktno u višnju koja pupi u dvorištu naših susjeda.

Iako je sud bio ogroman, ispraznili smo ga za čas. Kokice ne mogu da zamijene večeru, pa zato moja žena kuva i tjestenine. Pojedemo i njih za čas, ko sa sirom, ko sa šećerom. Dolazi vrijeme za spavanje.

Budi nas mlađi sin, pokazujući ka kuhinji. Oblačimo se na brzinu. Na kuhinjskom stolu sjedi stariji sin i pokazuje ka terasi:

*Sinoć smo pravili
kokice. Eno ih sad na
višnji u cvatu!*

Ana Brnardić

AERODROM

U visini listaju se štampane stranice neba
Dolje carinik traži otisak prsta
pečat rodnog stabilca
na papiru za turističku vizu

U licu mi sjaji žuti balkanski mjesec
Zaboravila sam ga ugasiti iznad oceana

Obitelj pored mene ima više iskustva
Tužnu pentatoniku skrili su u rukav
Službeniku podastiru ogromne količine
kalifornijskog osmijeha

Iza barikade nasmiješeni starci
s frizurama od šećerne vune
pružaju mi ruke i vode me u raj

VRAG

Vrag je lišenost riječi,
ruka koja raste ni iz čega i već postaje
ljudska.

A dobrota, sveci, anđeli?
Oni su svjetlucave krijesnice koje,
ponegdje veličine mog palca – kao npr.
tu, u Ohiju – probijaju mrak, ulaze
kroz okanca koja su se stvorila,
naravno, u trenutku
iznenadne gluhoće.

PISANJE NA TIPKAMA

dok pišem na ovoj spravi
posao udaranja u slova ne razlikuje se puno
od uspinjanja na neku zimsku planinu
sa štapom i dobrom opremom

kockasta slova su poput neosvojivih klisura

pišem u rukavicama od grube vune
nos mi je crven kao u tibetanske seljančice
a tlo na kojem su ova ugažena slova
crno od tvrdoće

premda su male šanse da ću se uspjeti

zastat ću kod prve kolibe
iz koje posvuda suklja dim
odmorit ću se uz crni napitak iz samovara

pa ću poći dalje po ledenim guturalima
koji se obično, tamo pri vrhu, grupiraju
u bijelu smrt

STROJEVI

U ovoj knjizi na svakoj stranici
nalazi se kotač, šipka
ili vadičep.

U uhu papira okreće se
zaboravljeni vijak, tanak kao konopac munje
– u svom zatvorenom, nepoznatom poslu.

U ovoj stranici, u ladici jedne rečenice
možda ću pospremiti smokve
koje si mi donio.

Ali, u svakom slučaju,
mašine koje se vrte u tajnim
utorima papira
radit će cijelu noć
i obavljati posao
o kojemu čovjek ništa ne zna.

Marko Pogačar

MOJ JEZIK JE TAMNA

mesnata šaka,
košara puna noktiju, most,

u njega ulazim kao u novo
proljeće, narodnu obranu,

u njega unosim ovce i procijepe,
iz njega ništa ne teče,

ne vrtloži se. moj jezik je Meka,
mesnata šaka, makija

raslinje koje samo od sebe plane.
nešto se, nečiji penis, digne i izgori,

izgovori se, netko ustane
otvori prozore, otvori novine, kaže

dobar dan, lijep je dan; moj jezik
peludna groznica, odjeća mlade Garbo.

jezik, hommage osamdesetim go-
dinama, gradela, divlji prezent i perfekt.

u njemu živi boks-meč&pjeva me,
crni se Katari povlače mojim tragom,

jezik, kamion koji prenosim. o,
moja hrvatska riječi! gulašu koji igrom

slučaja kuham, žabo, žaoko pčele u
ustima koja me na sve tjera;

iz tebe Meksiko kapi, u tebe svraćam kao u
dragi kafić, donaciju, light&dust,

tebi bratu i Mojsiju kažem moj si, aparat
iz kojeg teče taman espresso, san

O BESPREDMETNOM

Volim te Vasili Kandinski
jer si lijep iako
govoriš gluposti.

kako je zub u lisici
kako je sumnja u nama,
tako je predmet u predmetu:
tako posebno.

pooštrio si nas.
to što si vidio
svojim rukama duša je,
a što je duša
nego čisto zauzimanje?

što ona sadrži
a da bi bilo nevidljivo–
kako je trag, boja,
po čemu silaze izvori,
noću, u šipražje?

dok rasteš dolje u bijelu stvar
(ne značiš
ali sadržiš smisao)
netko ulazi u brzu istovremenost,
nejasnu, masnu svinju.

nešto se svakim pokretom širi,
udiše, izdiše
čini od duše šuštavu šibensku kuću
konačno potrošen,
posljednji prostor.

u njemu sjedim okružen živim
šutim i šapćem bespredmetnom:
–kakvo si skućeno utočište,
najbjelji zombi koji čeka
svoj čas–

BOXERS LOVE EIGHTIES MUSIC

Četiri puta sam čitao *Lunch Poems*
Franka O'Hare.

zatim sam u njedrima držao zlatnu zmiju,
srkao čaj iz njenih duplji i dugo
pržio jezik jer je čaj bio vreo a ja nestrpljiv.
zmija je rekla: kretenu, kako nešto spaljenog
mesa može toliko misliti! u toj je boli nešto
duboko antidržavno! nosio sam tu hladnu
loptu okolo danima – tek kad sam popio sve
i iznutra je počeo nezadrživo kuljati mrak
pustio sam je i zaključao kavanu. nisam se više
vraćao. dvaput sam čitao *Lunch Poems*; sve u
svemu i sve skupa dvaput, ne računamo li
pojedinačne pjesme! četiri je bilo samo zbog č!
i kakve to ima veze s predmetima i tko to još može
izdržati!

Marija Andrijašević

U DVA UJUTRO, GLEDAJUĆI KAKO PUŠTAJU ZMAJEVE
(sakrij se u slušalicu telefonske govornice)

jurim kroz grad. steže me u grlu.
bole me slušalice u ušima.
danas je jednostavno tuđi dan.
njeno lijepo lice, nokti, sise. štajaznam.
san, san, san! zaboravi san! zaboravljam, al' kurva se po primozgu.
dižeš mi ruke visoko. vješaš me na mesarske kuke.
širiš mi noge. otkopčavaš šlic.
malo si smotan. noge ti klize po zaleđenoj krvi zaklane teladi zbijene oko nas.
jebat ćeš me, svaki tren, čekam, čekam, čekam...
da bar nisi tako smotan.
boli me u želucu. kiselina priča uspavanke zobenim pahuljicama.
želučani masakr žučnom kiselinom.
pričam bez veze. ja uopće nemam žuč. izrezali su mi je u devetnaestoj.
spremili su sve kamence u jednu finu, bijelu bočicu koju sam sačuvala u džepu staroga kaputa.
33 želučana asteroida zarobljena u plastici.
sigurno im je bilo da popizde. klaustrofobija.
pa sam ih bacila. da psihički ne obole.
napokon! čuje se kako stenjemo u ogromnoj hladnjači.
puštaš moj glas da se usudi. inače je sasvim neusudben.
grizem ti kosu, obrve, čelo. molim boga da ne prestaneš.
molim boga da se ne odskližeš i ne zabiješ u neku kravu.
jebo mater jesi dobar.
e sad...
razgovaramo na nekoj čistini. ne znam kako smo došli tu.
moj rođak, jehovin svjedok, s druge strane drži neku propovijed.
onaj njegov, iritantan, nazalan glas, provocira razvrat.
razvrat? je l' neko reko razvrat?
stojim na semaforu. gledam mobitel. *šuti i trpi mrak.*
stojim, stojim, stojim. iznutra se dešava mučnina.
skroz sam iris henderson. ispričavaš se jer si mi poderao toaletu.
držiš me za ruku. kovrčaš moju kosu oko svog jezika.
match made in heaven – sodoma i gomora.
odrezat ću kosu kako se ne bi ponovilo.
šta da ti kažem.
o čemu da ti pričam – moj bog ne voli da se ja smijem.

* * *

moj stari se ubio.

jedno jutro je otišao na posao s komadom konopca u džepu. zadnji put su ga vidjeli u pet i četrdeset i pet ujutro na putu za autobusni kolodvor.

moj stari je bio lud i nepromišljen.

hoću li mu se svidjeti? što ti kažeš? večeras, znaš, neće više biti onih dugih pogleda i zavlačenja. pogledaj me. što kažeš? je l' to to?

otišao je na selo autobusom i objesio se u nekoj šikari.

promišljeni kurvin sin. izašao je stanicu prije i prešao je rijeku bosim nogama da mu ne uđemo u trag.

tražili smo ga mjesec i pet dana.

htjeli smo vjerovati da je živ i lud negdje. htjeli smo vjerovati da živi negdje.

smrdljiv. neopran. nesvjestan. živ.

vatrogasna kola su projurila cestom kad si me prvi put pitao je l' te volim. naravno da te volim.

ali kao da ja znam što će nam moj stari prirediti sutra.

mjesec i pet dana agonije.

sve smo trikove isprobali, tražili smo ga i pod krevetom.

umalo da nismo i televiziju rastavili. možda se skrio u katodama.

stara je jedno jutro probudila svoju i njegovu braću. i mog brata.

poslala ih je u šikaru i rekla im je: ovo je zadnji put. još jednom i gotovo.

moj brat ga je namirisao. njegovu smrt.

telefon je zazvonio i ja sam znala što nas čeka.

rekla sam joj: dobro je, našli smo ga. samo nam je to i trebalo.

stara je plakala. znam ja, nisi ti to zaslužila, ali... *dogodilo se.*

žao mi je što sam te ostavila mjesec i pet dana kasnije i što ti nisam bila dovoljno dobra.

ja plačem kad se sjetim brata koji ga je našao.

njegovu glavu odvojenu od tijela. i taj miris.

nosio je bratovu jaknu i moj sat.

vratili su mi taj sat s crvima tri dana kasnije. proučavala sam ga u zahodu.

moj stari je živio u tim crvima i ja sam mogla razgovarati s njim.

bilo je jezivo. nikad nije bio bjelji. pretvorio se u kolutićavca.

rekla sam mu: *dobro je.* rekla sam mu: ti si stvarno lud.

rekla sam mu: zaboravit ću te. *brzo.* rekla sam mu: oprost, ali ja ovo moram napraviti.

zgazila sam sve te crve. sat sam dugo kuhala u kipućoj vodi.

plakala sam.

moj stari se ubio. izgubio je kontrolu nad svojim životom.
moj brat ga je našao, a ja sam razbila vrata sobe vrišteći kako
mu neću otići na sprovod.
moj brat je stajao pored mene u povorci. nikad prije ga nisam
voljela k'o tad.

moja stara je rekla: jebi ti njemu mater i pokoj mu duši.
*nema dana kad ne pomislim što bi se bilo dogodilo s nama od mje-
sec i šest dana kasnije.*

Afrički pamuk na gradilištu

Čitam:

*Iznajmljujem sobu na duži period.
Imam 2 radnika, rade u našem preduzeću,
tihi su, neproblematični i čisti.*

Evo ih, čisti, brže no što se prolije vosak, i njihova usta,
sa prevodom prljavih snova, pod kožom pusti stranci,
tako se klata samo prikriveni crnac, slepljen sa 21 zidom,
vreme je prazno za tandrakalo na ljubljanskom gradilištu,
vreme je zaceljeno, pročišćen čovek kupuje kranove.
Evo ih, dva prigovarača zidova,
kada im mraz rasproda sve kvadrate tela,
cigareta ih uzme za ruku,
odvede ih metar dalje i vrati se natrag,
da još uvek budu tu
i zamiriše mi na jučerašnju Afriku.
Uvijem se u topli pamuk i odgovorim:

*Hvala, soba je već zauzeta,
u njoj borave 2 ideološka problema,
bučni su, problematični i prljavi.*

Čađ

Izbaci ruku iz Evrope i izuj se.

Goli prsti iz sklopljenih očiju, u rđastoj noći zgrabe kvaku.
Sneg mišica podiže stopala. Uдах,
izrezan, do železničke stanice već star. Izдах,
preobučen u defile perja,
u obliku mraza kljuca beton. Stanica, vrabac,
točak, vrag.
Pozajmi nova pluća i beži, šine
prevoze disanje do Evrope.
Lokomotivama zimi nije potrebna posuta so.
Manje snega 2008, krize u peći potpaljuju mraz.
I psi se drže za dugmad. Dimničarima
zvecka čađ do dna evropskog smeha.
Crni voz dahće crvenim semaforom.
“Nikada ne ulaziš, nije bilo šanse za izlaz.”

Između umivaonika i kreveta gurne sanduk.
Pogon šina ubija 20-kvadratnu tišinu. Mirovanje,
prebrzo za ukus. Tečnost,
zaražena u paru, beži. Među prste. Uho.
Jer, pre 79 godina, neko nije isključio šporet.
Križa zaledi bežanje, progovori sa ljudima. Pritisak,
na pružanje ruku. Disanje,
orošeno do uglova, složeno u telo, zataknuto
ispred sanduka. Ona stara,
još uvek neoblikovana u posudu sa sitnišom, “Ove godine
je prvi put”, kaže. Časkamo. Mrmljamo,
a naš sanduk se vozi li vozi. Čađ
se smeši u noći, trupla putokaza. Ko
će ih skloniti? Stanica
je prazna. Od pritiska ruku
pucaju sanduci.

Izuj se. Ostaješ.

Još samo poezija, vrati se konobar

Pod crvenom svetiljkom pijemo crveno vino.

"Sve smo već rekli",
kaže mi pesnik,

"Ne znam kakvo je ništavilo, kada je prazno ili puno",
ćutim, preko crvene ne vidim,

"Nemamo ništa, što već nije bilo",
istraje u rožnjačama dima,

"Predugo je, da bi imalo kraj",
tiha tla su na mojim stopalima,

"Niko ne piše o društvu, jer bi ga to istinski bolelo",
bolelo, odnese konobar,

"Voleti i zaista voleti, ima li razlike",
kada uđem u staklo čaše
i gledamo se, sami.

Vreme je prodrlo kroz naš vazduh,
prostor u našu zemlju,
zid.

Iskoristiti slova za svoju unutrašnjost,
nemoguće,
biti tako daleko, kao na početku.

"Na kraju može da počne još samo poezija",
poezija, vrati se konobar i platim.

U ritmu grada

kada moje pritvorene, umorne oči

ugledaju dan,
njegov početak i vlagu u vazduhu
spustim se u ritmu grada
u razgovor cipela
dok tapkaju kroz njega
očigledno toliko toga imaju da kažu
i znaju ogroman broj reči

i spuštam se, u ritmu grada
uz dugotrajni udah
drugačiji od prethodnog,
čist uprkos plućima punim nikotina
i sličnih vazdušnih proizvoda
ne tako davne istorije
kao da su olovna zrnca, koja mi
inače neprestano razdiru pluća
nestala
uz pisak dolazećeg voza
i metež dremljivih
i zbunjenih senki jučerašnjih ljudi

i siđem u grad.

za šankom smo,
uvek za šankom,
sa prijateljima
za koje do malopre
uopšte nisam znala
da postoje

imam mnogo prijatelja.

noć ima bezbroj časova
i još više dana
konobar mi se osmehne

uvek se osmehne
ne razumem osmeh
ali ipak mu uzvratim
uvek mu uzvratim

kada me okrene krug sunca na nebu
gubim se među kućercima i po
kaldrmisanom tlu
tražim tragove svog jučerašnjeg ja
među kapima koje se ne zovu kiša
i u svetlosti koju
moj fotoaparat ne priznaje

u Sarajevu vreme sporo
teče

Poslednja

svakog minuta se zalećem u zid.
tvoj autoritet, oko koga se nikada nisi trudio
idiličnost, o čijoj bezirznosti sam ovisna
svestranost, koja me je očarala sa svih strana
prizemljenost, koja svojom isklesanošću otelotvorava moju maštu
privlačnost reči, koje preokreću značenja
i pravedna jednakost, koja je u simbolu komunizma
samo na papiru

kada njušim tvoj miris
u dupke punom autobusu
jer, neko je previše trčao za prevozom noseći miris
tvog deodoransa na sebi
zažmurim; kapci mi ograda
zid, koji podižu bogati susedi, da mame i bake
sa okolnih prozora ne vire u njihovu baštu
utonem u sedište i sakrijem se
ne vidiš me, jer, ne vidim te

kada glavnom ulicom jure automobili, nekontrolisano
i nedozvoljeno brzo, činim ono što me učio prijatelj
pratim registracije da ne bih pušila
jer, ne voliš to, i tvoja tajna devojka ne puši,
zastanem kraj poznatog modela, marke, broja
i kapci mi ograda
zid, koji u sebi skriva neotkriveno sklonište iz doba rata

kada me kraj pesme otera na vazduh i
nazuje mi visoke, tanke potpetice, u kojima nikada nisam
naučila da hodam tako elegantno da bih mogla da hodam kraj tebe
nemoć koraka mi došapne zastrašujuće
a istovremeno oslobađajuće reči

poslednja šetnja, dok se zalećem u autoritet, svestranost,
prizemljenost, privlačnost
samo još ovaj put njušim te u drugim ljudima
i tražim znake tvog života u usijanom metalu
poslednji put se okrećem, dopuštam da me okreneš unazad
poslednja stopa i moj drhtavi korak
popela sam se, opevala te, i previše,

zato kraj pesme
poslednjeg stiha
i poslednji put, poslednja reč
ti

Lepa

lepa sam
za njega, kome namenjujem svoj osmeh
kriveći usne u stranu
lepa, dok cokćući jezikom
umesto rečima, nazdravljam sudaru čaša
slavljen poput boga dok oči skreću sa suseda preko njega do
drugog suseda, udarac
kada mi utekne pažnja, osramoćen

volim te, čitam iz njegovog mirisa kao sa ogromnog transparenta
koji za sobom vuče avion u nedelju popodne nad celom Ljubljanom

kada me upiju njegove pore krišom se uvučem pod kožu,
svuda, prekrijem i postanem vezivno tkivo

pocepam njegovu kožu, u trenu, da manje boli
nego kada bih je prelila voskom
glava mu je među mojim stisnutim bedrima

lepa si, govore njegove sve praznije oči
najlepša

ČUVAR VRTOVA

Sedim na terasi s pogledom,
koji seže sve do Punte.
Taj prljavi posao nije za svakoga,
zaslužujem *oblake u pantalonama*.

Pokušavam da tanušan stakličić leda prenesem u dlanovima
na drugi kraj vrta, gde prštanje vode navire iz potiljaka maski.
Iza Venerinog kipa slatki plod pomorandžinog drveta,
gorke, rasute koštice trešanja,
čiji sok Sokrat ispi na dušak.

Streličasti listići maslina blešte na plavoj podlozi neba.
U granju slutim muževno zrenje, slutim radost vrta,
koji se priprema na jesen. Za moje dobro, brine
da sve počne u pravom času.

ANTIKITERA

Donosiš mi zubati točkić
iz dubina Egejskog mora.
Rđa ga spaja sa komadićima odlomljenih kapaka
u konglomerat lepljivih sećanja.
Kada u sebe ugradim sićušni zupčić,
prebaci me u ritam sunčevog sata,
u prkosni svetionik ili metalnu pticu,
koja bez prestanka peva na zadnjoj prečki
čvrstih merdevina, postavljenih na najvišu granu
bronзанog bora, čiji vrh urasta
u terase stepenastog zigurata,
izgrađenog na vrhu visokih, tihih gora
s pećinama, strmim kao odraz u ogledalu.

GALIJOT

Ponekad, tok te podigne
iz rastopljenosti u nevidljivom,
u kojoj, neostvaren,
neotkriven, tumaraš ulicama,
i postavi te na vrh grebena
zapenušanog talasa.

Na prevoju udahneš vazduh
i dogodiš se,
jer, u tebi iz tamnog tinjanja
ka srcu jurnuo je talas.
I talas u srcu –
i on se iznenada podigao.

SABIJEN U OTVORENOST

Odbacite besana mora u staračke domove.
Svet se sliva natrag u rebro, tako da boli.
Znojiš se, mogao bi da se presvučeš.
Uđi unutra, grizi felnu, grizi urolani peškir,
da ne bi čuo, kako teško dišeš.
Puštaš starcima da ti stopalima opipavaju listove,
parčetom sapuna miju tvoja leđa.
Razdaješ se, čeličiš galvanizacijom
u kiseljoj vodi, sve dok ne postaneš neprobojan,
sabijen u otvorenost.

RVANJE

Momci na splavu su se rvali,
telo na telo, pokušavali da uklješte
klizave, neuhvatljive udove suparnika,
da zamukli životinjski otpor poteraju preko ruba,
kao da je u pitanju sâm život.

Ja sam, za to vreme, golim rukama pod kamenjem
lovio plašljive račice i mršave jegulje.

Jednog dana sam zaključio
da za pojas mogu da prikačim
mesingano kravlje zvonce
i da zveckanjem teram od sebe
sve oštre rubove.

Onda sam konačno prepoznao svoje krajeve
i bio jedini koji je znao za put.

Sada sedim na glatkom kamenu.
I, vidi, čak i vrapci dolaze da me gledaju,
iako osim srca
nemam ništa.

JUTRO

Ujutru sedim u boksericama u zatamračenju kuhinji, sa nogama na stolu
i razmišljam. Ponudiš me kafom i piškotama.
Govoriš gluposti nekoga ko razume samo jasne odgovore.
Tvoja duša je kao marmelada, meka i gnjecava.

Ubeđeno izjaviš da sam isti kao i svi drugi,
dok se tome opirem.
I govorim ti da je već velika razlika ako
ujutru sediš u boksericama u zamračenoj kuhinji
sa nogama na stolu i razmišljaš.

Prevela sa slovenačkog: *Dijana Matković*
Ana Ristović

Savremeni steznik za emancipovane žene

Smejem se sa vama,
jer znam da mogu da izađem kad hoću,
da već sledećeg trena mogu da odgurmem stolicu i jednostavno odem

natrag, u svoj stegnuti kokon
koji čuva telo da se previše ne raspojasa,
pod svetlo-bogomoljku, koja će me pojesti u trenu
kad sklopim oči i zaboravim na spisak
zabrana i dužnosti

jedan sat izjutra,
e-pošta se još uvek sliva,
mogla bih da se zakunem, da čujem
kako se poruke spuštaju jedna preko druge,
sve ljubazne, a sve prazne,
mi samo razgovaramo,
ležim pod tavanicom i
razmišljam
kako ljudi mogu biti tako glupi
i to ih uopšte ne zabrinjava.

1992 – prva vežbanja nesanice

Ušao si naglo u hodnik,
ne znajući da sedi kraj vrata.
A trebalo je da znaš. Čekala je, da dođeš.
Svake večeri bi sedela leđima čvrsto uza zid,
naslonila glavu na vrata
i slušala siktanje zmiya pod podestom.
Kada si se parkirao pred kućom,
jezičci su se primirili
i njihova hladna tela su otpuzala u baštu.
Ako su siktale, samo smo čekale.

Po zidovima je stalno tekla sluz
i podizala parket,
koji nikada nismo menjali.
Stepenice do potkrovlja
ni dan-danas nisu dovršene.

Čujem, jer čekam nju, koja čeka tebe, da digne ruke
i ode da učini nešto sasvim obično.
Menja programe. Otkuvava veš.
Tako bih mogla da zaspim.
Ali, ona još uvek sedi, zuri,
zamišljeno u sijalicu bez lusteru.

A onda se naglo, munjevito otvore vrata.

Sećaš li se kako
si joj razbio arkadu?

Trebalo je da znaš, da te čeka.

Mogao si da pobiješ one zmiye.

Simfonija za mrtve

Zaspim u ponoć i probudim se u tri,
sa dlanom na zbirci Marka Pavčeka,

sada sedimo svako na svom rubu,
poštujući privatnost, mudro ćutimo,
dok kiša klopara po krovu,
po žljebovima se preliva u pevanje ptica i
stvara simfoniju za mrtve

takve stihove su već pisali,
ali ovakve kao Markove ne
i neće ih,
pitam se, da li da ti zavidim, Marko,
a ko bi zavideo mrtvacu koji je dao sve,

ja ću do svoje osamdesete živeti dozirano luda,
(bude li još noći kao što je današnja),
pisati loše pesme i čitati dobre,
osmehivati se raščupanim momcima u svom krevetu,
skrivati noge od paukova, prostačke publike
i Dorijana Greja

to je dobro

moje mlado, hormonima prožeto telo
nema ni jedan jedini svojevoljan kapric,
samo je beskrajna, glatka površina,
koja se talasa uz struju simfonije za mrtve.

Partija karata sa seniorima

U muzejskom primerku
socijalističkog kafića
sela sam uz grupu seniora.
Delili su karte
kao da je to poslednje,
što će uraditi
i pri tom snažno cedili istoriju
u šoljicu čaja.

*Komplikovano je to, reče mi ljubazni starčić,
kada počnem da srljam u logiku.
Previše da bi mogla da razumem?
Hm, verovatno, odgovori,
i vragolasto se smeška
iza lepeze od karata.
Naslonim glavu na ruku
i gledam ćutke.
Je li s godinama važno više
ili manje?
Starčić gundavčić na drugoj strani
upravo je namrštitio čelo.
Nije dobio dobre karte.
Eto, vidiš ti to, kaže
i besno baci sve na sto.
Mi optimisti uvek gundamo,
kažem mu bodreći ga.
Gospođice, nervozno dobaci,
nije vreme za filozofiranje.
Ona varalica tamo mi je upravo
maznuo dvadeset evra!
Komplikovano je to,
podseti me Ljubazni.
A onda se primakne bliže
i u poverenju mi šapne:
Tone je Lojzetu maznuo ženu.
A, stvarno, sa zanimanjem odgovorim.
Da, kada se vratio iz partizana,
zatekao ju je s njim.
Gledam Ljubaznog
a on gleda u karte.*

Pošto se ništa ne dogodi,
uštinem ga za poleđinu papirnatog dlana.
Ni sada ne znam šta bih mislila o tome,
da nije rekao *au*.

Performans

Da sam druga žena,
zabranila bih sebi da stajem pred ljude.
Ali nisam druga
i, eto, izlazim.
Ja sam tri dana unapred rasprodata predstava,
koja prikiva pogled.
Njušim mokre gačice
precizno odmerenog peckanja
međunožja
i povraćam po odru.
Ja sam iskliznuće značenja,
koje se u slojevima ljušti sa lepog.
Šta znaš o lepom
novi proroče iz prve lože,
deseto pastorče tradicije
i jedanaesti čankolizu,
koji je izgubio u prevodu,
jer nije shvatio da predstava traje
i onda, kada niko ne gleda.

Između redova ne piše ništa

Došao je sa glasom autoputa u tri ujutru. Sa praznim, otuđenim glasom. Sa glasom nastavnice trećeg razreda, koja me nije volela, jer nisam bila iz *prave porodice*. Sa glasom konobarice, koja mrzi svoj posao.

Potom je, sa istim glasom, legao kraj mene. Osećala sam, kako se u pokret njegove ruke, koju je po navici spustio preko mog boka, preobrazila boja tog glasa. A to je bilo i sve, što sam osećala. Čitali smo i buljili u TV. Dok nije zaspao. Ja sam bila sasvim budna. Jeste li ikada zaspali nasred autoputa u tri ujutru?

Sasvim budna, razmišljala sam o temperaturi koju emituje telo pored mene. Ne o toploti, o temperaturi. Razmišljala sam o odnosu, od kojeg je ostala još samo bleđa kopija, koja se prilikom susreta mehanički ponavlja. *Po sećanju na playback*.

Zato sam učinila nešto, što nisam nikada ranije: rekla sam mu da ode.

Zvuk njegovog auta je isti kao glas koji me je pozdravio prilikom dolaska.

Petar Matović

Negiranje fuzije

Svetlost se ne lomi u zenici,
već u naprslini kristalne pepeljare
na ovom stolu.

Šest je posle podneva avgusta meseca,
sunčev disk se nanometarski sunovraćuje:
boju mu opažam ne kao zatvorenonarandžastu,
već *orange*: mislim o rečima
koje me *emocionalizuju* više no ljudi.

Neću se pomeriti sa stolice,
kolena sam primakao pognutom licu,
i pri tom, *gle!*, ni nalik nisam
mehuru, ni rasprsnuću.

Ljudolik sam, i to bih izmenio,
svio bih se poput zmije, u samog sebe,
obgrlio bih se, krug je jedini položaj
kad ne izgovaram, a razumem se.

Dosta mi je odlaženja ne pomerajući se:
ipak nema ničeg uzbudljivog u fuziji
mog lika i sunašca, na dnu ove piksle.

Uroš Kotlajić

Prvi prizor: Jezero

Mekano staklo stopljeni oko ramena
Prsti od trnja Dugačka crna kika
Licem topla kao srna plovi Kocka.
Cinkom zarobljene crvena kao urma
Plovi Ludom koprenom blistavo bela
Voda lorberna Crnom kožom Plovi
Ružičnjak sazreo pod čelom Mleko
mije niz mermer kičme biljne kosti
i alva mekana Paučina po vratu
Sputana kao srž plovi Kulja. gusta
Budna sve vrvore sapi Med oluka
Godovi ogrebotina bubnjaju meke
bubnjaju crne Čudna Žar Limfa
Tocila Tužna. Sakupi perje i žile
Noć i prhne. U sobi (dok kornjače
probijaju koru) umorno sunce rasipa
saće svud je crnina samo je njena
glava obavijena zbiljom kao ledenom
vodom kopriva drhti u perju Kocka.

Natalija Marković

Venčanje simbola

Volim da igram flipere na ulici u podne,
kada popijene tablete gvožđa rezbare umorno telo,
telefonska sekretarica transkribuje Upanišade,
aplauzi lutaka kašmira savijaju formule sunca.
Možda sam naučnica sa veštačkim pršljenovima,
ruska mističarka koja priprema indijsku sarmu sa prijateljima,
produžavam nozdrve i dah,
tragam za sočnim idiogramima koji kriju stalnu halucinaciju vode.

Kada je to vreme?

U suton ili san?

Piramida tetovaže je ispričana seansa u predvorju šume.

Sanjala sam svet od plastelina,

Ljuljaške sa senzomotornim periodom,

Eliotovog malog psa,

Sa kojim bi šetao parkom

Posle napornog rada.

Tamara Šuškić

trenutak istine u baru Petit Bac-a

prognana iz sopstvenog ružičnjaka
uplakana i opalog imuniteta
otkrila je minor swing perspektivu
na svetlosnoj mapi pločica u toaletu bara *Petit Bac*
tek ni ne slutivši tog popodneva
u ulozi cornflake devojke
braneći baršunastom lepezom svoje mermerne ćelije
i
oduvek zatvorene pore od čestica prašine
da će materijalizovati tu promenu
(par sati kasnije)
scenom iz '73 u Hotelu Nord-Pinus
u tragovima crvenog i masnog i od sada
besmrtnog karmina
sa uvojcima od dima cigareta
duboko svesna
skoro izjednačena sa opsenim Westwood halterima
ispod drhtave vanila-puding haljine
(posle je obrisala suze i pružila korak)

Dragana Mladenović

Zapisi na marginama

pritisak pada, bubri u ušima: krenite ka liftu, uhvatite se za držače, ostavite kofere, krenite polako, pomno pratite moj glas, pratite upustva, pratite plave strelice, linije na cesti, zgodne devojke, usredsredite se na njihove listove, mrežaste čarape, potpetice, pomno pratite moj glas i dišite dišite duboko, dišite jer prošlo je, najgore je uvek iza nas, prošlo je

Ja sam vikar u stapama
Ja sam sastavio ovu belešku

godine 7095. glad je bila
velika kao oči
u vukova kao mržnja u čoveka
ili duša

velika glad

trećeg dana od uskrsa
na žito se spustio sneg

izujte čizme, opustite trupine: ja sad idem, odlazim, tako posle disanja reči, ja sad idem, ničega nisam željan, kocka sam šećera, hleb pod nepromenljivom, cisterna puna mleka. Pomno pratite moj glas: izdišem lagano, udišem baš kratko, mislite na dodir: dišem, dah je u meni, ja sam samo dah, a sad idem, odlazim

čujte veliko čudo
godine 7124. bila je
poplava popovog polja
nosila je kuće kamenje i ljude
to nije bilo u umu
to nigde nije bilo
a došlo u popovo polje
u novembru

progutajte tabletu, oslobodite vrat, izgovarajte lepe reči:
sada sam u svom srcu, ja ljubim te obožavam, odvedi
me. Iz misli odstranite fotelje, stolove, stolice i kamenje
da seme izbije, ja te ljubim te obožavam. pomno pratite
moj glas: ja sada idem, radostan

v leto 7131. bist v manastir
velika skrb
dojde voda kosatica
velmi silna
velmi strašna i
otnese igumana i
otnese sve sasudi iže behu i
otnese pet kelijah i
donese bolesti mnogie skrb
dojde voda na manastir
mesece julija
na položenije svetija rizi i
pojasa

raduj se marijo, idem. produžite vreme za jednu
sekundu: zemlja, voda, vatra, žuto, belo, plavo, svet.
dišem, dah je u meni, ja sam samo dah, koncentrišite se
na glas: odlazim, prošlosti više nema, budućnost već
odavno nije, raduj se

da se zna
godine 7132.
izlila se reka kosatica
pokosila tek uzrela žita
bujica je bila tako
divlja
kao nikad od postanka sveta
nosila je četiri ćelije
i ćeliju dragog igumana
i uz to je i gostinsku sobu
3. juna
da je za sećanje

izbrišite sećanja, pratite upustva, pratite lepe devojke,
njihove mirisne tragove, njihove tragove i lezite, lezite
na leđa, polako otvarajte usta: udišem lagano, izdišem

baš kratko, riba sam, voda, bakterija, dah, odvedi me: iz
rasutosti ja hrlim iz rđavog u jedno jedino jedno,
odvedi me

1690. na žito je pao sneg
i pojavila se
glad
ljudi su umirali
gde god se išlo bilo je mrtvih
i nikog nije bilo da ih odnese
te godine jeo se lipov cvet
i kora s drveta opiljci
i zdrave mačke i bolesni psi
a onda nas je 1. aprila
prekrio crveni sneg

odvedi me, kažeš, a vidi: u mojoj ruci – o kakvo čudo! –
tvoja tanušna ruka.
pomiluj me, kažeš, a vidi: u mojoj ruci tvoja mršava leđa.
prevezi me, kažeš, a vidi: nosim te, voda duboka.
poslušaj moj glas: lezi na leđa, lezi mi na dlan, lezi mi.
izranjaš u novo uranjaš, ti spavaš, spavaš, spavaš

u godini 1710.
zavladala je takođe
užasna kuga
oh tada izgubih sina andru
i prelepe kćeri
saru i sandu
zagrlili me

voda duboka. bar usta drži otvorena ako se čulo za
poeziju spustilo u karlicu, bar usta drži iznad vode. ne
ritaj se, ne paniči, spavaš, dobro je: najgore je uvek iza
nas. diši, diši kao fetus. ponavljaj za mnom: dobro je,
još jednom, dobro je, još jedno, dobro je

20. januara 1717.
palo je brašno sa neba
ljudi su ga
zgrtali sa leđa
to što je palo na zemlju

nije se znalo šta je
prašina da li blato
il brašno
bože me sačuvaj
bila je sušna zima
bilo je mnogo riba

jedan, dva, tri, probudi se. tako je, diši: diši kao fetus,
šest udaha šest izdaha iznutra, bez panike, ne plaši se,
osećaš, voda ti dopire do lopatica, u vodi si a vazduh je
u tebi, opusti se, počni da dišeš kao fetus, poslušaj moj
glas: udišem lagano, izdišem baš kratko; toplo je, osećaš,
sve nas obuzela toplina

zima 1731.
nije nam ostavila
ništa
odnela je povrće
pčele životinje nije nam ostavila
ništa
ima 38 godina
otkako sam u manastiru
i nikada dosad
toliko gladan nisam usnio
toliku lepotu

raduj se marijo.

Vladimir Stojnić

Razbijeni izlozi

Razbijeni su izlozi. Spuštena oštrica vazduha.
Pozorišna zavesa. Rampa što je amputirala
nepotrebne delove. Prvi hladan dan u godini.
Vreme je ta magma ostavljena na kiši. Premalo
vremena da utisneš znak. Ličnu kartu. Dokaz.
Krvnu sliku. Crno na belo. Sakupljač krhotina.
Ali izlozi su stvarno razbijeni. Ne preskačući
mrvice stakla. Bosonogi su ugazili. U beton grada.
Vise im cene i deklaracije. Uputstva o pranju.
U očima zaključani lavirinti. Zaključane kapije
grada. Dobro utabanim putevima. U presecima.
Tamo gde je istorija prolivala mleko. Bežimo.
Hodnicima šupljih kostiju. Bez putokaza. Napamet.

PUSTINJSKA POSTELJA

Plete se mrežica od nerava
krv spava i disanje se razlijeva nad glavama u oblacima pred noć

možda neću sasvim umrijeti večeras
u tvom ću krvotoku još ravnomjerno da šumim, u ritmu

uz sitnu rosu od sekundi
do tanke granice od tečnog stakla.

Doći ću gladan do tebe
na usne pjenom noćnih talasa
što zapljuskuju zidove dubokog bunara
okovanog pečurkama i mahovinom
nalik starici koja s osmjehom umire.

Razgovor nam je uvijek poput leptira
s njim umiru šume i domovi po kojima smo hodali
i voda se buni u plastičnim cijevima
glas muški se gasi
led ga kameni
sporim hodom golih djevojaka.

Gledam djevojke
s usnama poput užarenih peći
stežu mi grlo kao da su jabuke
koje nisam progutao kako treba
mirišu na malu jarad
pred ogledalom koje razgoljuje
i dvijema rukama im podiže haljinu
svlači im čak i bijelu suknjicu
i ostavlja je prolazniku s rabarušenom kosom.

U svitanje i grad postaje nag
trotoari leže mirno bez pozdrava
po ulicama metu dnevne novine
kiša će doći da opere asfalt
zajedno s prvim gutljajem jutarnje kafe.

NIJEMA BRDA

I ova nijema brda
progovoriće po treći put
i ovi brzaci hladni
opet će se zapjeniti i zahučati
i kosti davne
pomješaće se s onima tek umrlih
i neće se znati ni čije su
ni kome pripadaju.
I opet će ogrijati tri sunca
nad ovom zemljom s tri krvoprolića
pod jednim nebom
pod jednom strehom.
I živi neće znati jesu li živi
ni mrtvi da li su mrtvi.
Splotiće ih opet pjesma
u jedno postojanje
oduvijek isto – bolno i radosno.
I opet će grijehove oprostiti
mrtvi živima
i ovi će opet prije svake zore
biti nad svojim sjenkama
šturi i plašljivi.
I opet će biti jedno.
Mrtvi će živjeti
zajedno sa živima.

Silvana Jovanova

Prevod s makedonskog:
Nenad Vujadinović

MALA PJESMA

*zašto postojiš i ti
sa svojim ćutanjem
koje stavljam na kraj pjesme
kao tačku (Atanas Vangelov)*

Tišina uvijek uslijedi
poslije vođenja ljubavi,
kao što uslijedi kiša poslije grmljavine
da bi sprala Vodene znake
koje je ponoć stvorila kao ključeve
kojima otključava i zaključava utvare i sjenke.
Tišina je tada blagoslov
za našu krajnje prostodušnu potrebu
da ne ubijamo stvari... njihovim imenovanjem.

UVIJEK

*Vilhemu Albertu Vladimiru
Aleksandra Apolinaris de Kostrovicki*

Postojaće ljudi-vjetrenjače
koji se suprotstavljaju kretanju
i mirno stoje na asfaltu usred talasa,
dugih, plavetnih, poput trepavica moje voljene;
postojaće vozovi s vagonima vezanim
jedan za drugog poput nesrećnih kućica pred sankama
kojima se ljudi podsmjehuju snjegovima,
vozovi-vezani strasnom željom da ne otputuju nikud,

uvijek će pločice s ulica gradova
krasti svaka po jedno lice zvijezdama
da bi hiljade sunaca svijetlilo kad koračaš,

ne, ne obožavam te, čak ni ne volim;

“Uvijek
ćemo ići sve dalje a da se nikad ne pomjerimo”¹

1 Stihovi Gijoma Apolineru.

Tvoje tijelo, uvijek, uvijek će samo tvoje tijelo
izazivati moje luckaste snove,
u vrućici, grozničave poput proljetnog rata, moje snove,
o tome da znam da ti pišem i da sam pjesnik;
da razumijem tvoju potrebu da me ukrotiš.

Uvijek će postojati nekoliko otvorenih vrata,
dvije-tri vazne, male, bez cvijeća, jedan teleskop,
osam privjeka za ključeve,
dva žuta, tri zelena, jedan crveni
(koje samo ja znam da protumačim)
i ljudi koji mi ne dozvoljavaju da kažem sve do kraja...
Kuda dalje?

Aneta Vasileva

Prevod s makedonskog:
Nenad Vujadinović

* * *

Danas je možda srećan dan.
Stigla mi je poruka u san.
Probudio me zvuk eksera.
Moj otac je oštrio sjekiru.
Pomislih...
Još jedan razapet.

UMIRANJE

Imam noćnu moru
gladujem
bolujem
između tri gole žene
a žena sam.
Vučem težak kamen
nogama.
Hodam, ne polazim
moram
ne prolazim.
Od svih svjetskih čuda
ja
i najčudnija i iščuđena
podlo
tražim
samo jedno, iznutra mračno
grne
za skrivanje
da duboko
duša uz zlato
uđe
i da mogu
da ostanem vječno ovdje
gdje već odavno
nisam.

I BI PSALM GROZNIČAV

Kad sam se od tvojih boja odvajao
umirao sam.

Pređa mnogim i iza mene
visoko podne je pjevalo
o putu
kamenje s kapuljačama
ljubilo se
jedan nebosklon
ime ti je nosio.

Kad sam se od tvojih boja odvajao
umirao sam.

Kao nebosklon
ime sam ti nosio
i kapuljače i kamenje ljubavi
pređa mnogim i iza mene
visoko podne
o imenu mojem ćutalo je
psalm moj ognjeni
kroz oganj je prošao
i nije se pokolebao.

LIPE I ANĐELI

S desne strane lipa
poglede vezem
i čekam da zvijezde izađu
da se najedem
kako me anđeli ne bi
pokupili gladnog.
S desne strane lipa
preda mnom topole i zid
pod svijećom
svjetlijom od sunca
anđeli večeraju da ne bi
gladni krenuli za mnom
i u vrijeme
i u ne vrijeme
s desne strane lipa
vezu me pogledi.

NOĆNA ISPOVIJED

Čekam noć da prostre zvijezde,
te spokojne svjetiljke, jer mi treba njihov mir.
Pitam ih:

Oči, vi koje gledate kroz mrak prostora
i vremena,
iza linije horizonta
koja vrijeme dijeli od vječnosti,
da niste vidjele moju dušu?
One čute, ćutim i ja

- što može moja tama
da prigovori toj nevinoj svjetlosti?
Odjednom odjekne purpurni krik
s one strane planinskih obronaka.
Nemoj da ideš, molim te – reklo je moje biće
noći tihoj.

- Ne miči taj svoj ogrtač,
biće mi hladno.
Preko brda i planina ću ići – rekla je ona,
i tražiću to što si izgubio,
ti čuvaj Sunce
dok mene nema.

Sanja Martinović

Doktorica N.

Dobar dan, doktorice N, rekla sam.
Dobar dan. Kako ste danas?, rekla je.
Znate, danima mi je veoma loše,
opet sam upala u beznade,
ne znam što da radim,
veoma sam rastrojena
i opet mi izmiče ljubav,
njegova, moja, mojih roditelja, mojih prijatelja,
ne mogu više ovako, rekla sam i počela glasno plakati.
Nemojte tako, smirite se, ništa nije strašno,
samo promijenite perspektivu,
javite mi se za sedam dana,
ja sada gradim kuću za odmor
pa neću biti tu,
hajde, sve će biti dobro,
doviđenja dušo, rekla je.

Drama Queen

Moje drugo ime je Drama, Drama Queen.
O, ne, nisam bila ogorčena na svoje prvo ime,
i nisam samu sebe prozvala ovako.
Moji bližnji su mislili da ovo drugo ime
odlično objašnjava mene.
Jer, ja sam uvijek dizala galamu,
teatralno prevrtala očima,
pretenciozno gestikulirala,
nepotrebno brinula,
smijala se savršeno:
simultano dižem uglove usana
i vanjske krajeve očiju,
izmišljala razne bolesti:
imala sam svaku
za koju još nije pronađen lijek,
imala sam i migrenu
od koje mi je trnulo lice i tijelo,
a ponekad bih pala u nesvjest,
voljela sam samo najpametnije momke,
no, na koncu, nijedan nije bio
dovoljno pametan za mene,
pa sam uvijek
ostala vijerna samo sebi.
Da, uvijek sam bila sama,
i osjećala sam tugu i bijes
zbog toga što ne mogu biti ničija,
što niko ne može biti moj,
ponekad bih bila sretna
kad mi tijelo i um obuzme slabost,
pa padnem u nesvjest,
onda shvatim da ipak ne moram biti sama,
jer mogu biti i nježna i dobra,
ali onda ponovo dođem sebi,
shvatim da me užasno boli
nešto sa desne strane grudnog koša,
obavjestim svoje bližnje da umirem
i tako ponovo ostanem sama,
a nisam htjela, ali bol je
jednostavno došo podmuklo,
no, ja ću pokušati ispraviti grešku:

savršeno ću se sebi nasmijati
pred mojim bližnjima,
pa će im biti smiješno i biće sretni,
ali ja ću ih pitati zašto jedu masni sir
i piju vino preko mjere,
jer se brinem, zaista se brinem.
pa ću vudialenovski rukama tresti,
od nemira i straha,
širiću svoje ionako velike oči,
jer tako to rade oni koji znaju
da laž govori istinu.

Lacan i Curtis u popularnoj kulturi

Želio je spriječiti ono što će se dogoditi.
Pristao je da bude hipnotisan.
"Kasno je. Noć je. Čitam knjigu.
Čitam Zakon. Već noćima to radim".
"Ian, da li je to tvoj posao?", pitao ga je prijatelj.
"Ne, nije moj posao.
Samo prelistavam Zakon", rekao je.

Nekoliko dana nakon regresije,
Ian Curtis je izvršio samoubistvo,
gonjen ogromnom krivicom.

Melanholija

Opet čujem glasove susjeda.
Ljeto je i prozori su otvoreni.
Sunce je zašlo.
Susjedi se vesele.
Konture brda postaju vidljive.
Tamne naslage kamena izgledaju moćno.
Dječaci se možda igraju ratnika.
Zidovi kuće lagano se hlade.
Na njima više nema slika.
Zapalili smo ih jedne noći.
Željeli smo pokazati da je umjetnost događaj.

Muza

Ani Antonioni

Starica sjedi u svojoj fotelji.
Ispred nje špil karata.
Želim ti reći, rekla je,
da sam nekad bila lijepa
i da sam bila model i muza
nekih darovitih slikara.
Bila sam obožavana,
kao savršena slika.
A onda sam
odlučila da progovorim,
no, moj glas nije bio lijep,
a ono što sam govorila
nije bilo tako čarobno
kao moje lice i moje tijelo.
Svi su me napustili, draga,
jer je nestala magija,
ili sam možda nestala ja.

Put oko svijeta

“Ne mogu dalje. Idem dalje.” S. Beket

Ne mogu dalje!
Idem dalje!
Ova plaža nije ista kao
prije petnaest godina.
Nekad je pijesak bio bijel,
a danas je prljav i siv.
Umjesto sočnih plodova mora,
samo je gomila blijedih ljuštura.
I poneka mrtva riba
koja nasukana mami
pažnju ushićene dječice.
Rado bi je šutnuli.
No tu su korektni roditelji da ukore:
“ne, ne, možeš šutirati samo loptu”.

Muž je opet istukao ženu.
Negdje u dubini šume
dok su čuvali krave,
njemu se pomračio um.
Žena je nekim čudnim jezikom zvala u pomoć.
Njeni pokreti podsjećali su
na Ludu Meri koja je gađala
djecu gnjecavim smokvama.
Bilo je to davno.

Muškarac je rodio
divno, zdravo dijete.
Otac i dijete su dobro,
pišu mediji širom svijeta.
A prije toga, vidjeli smo
njegovu fotografiju:
on nag drži svoj veliki stomak
i smiješi se sa naslovnice Vogue-a.
Ovo je ljepota,
poručuje modna Biblija.

Idem dalje...

Slika bez svijeta

Pijesak je bio iscrtan stopalima:
Ovuda su mnogi prošli.
Pažljivo gazim da ne povrijedim nekog:
Možda duša ipak ima oblik.
Sretni smo danas, pomislila sam:
Oblaci neće tako brzi stići.
Imamo vremena razmišljati:
O ljepoti koju smo dobili.
A nismo je zaslužili:
Sad ritualno spaljujemo strašnu fantaziju.
Svijet bez slike:
Slika bez svijeta.

Novo doba

Rekli su nam da nije dobro
biti neraspoložen
jer to nije prirodno.
Rekli su nam da smo rođeni sretni
i spokojni, da je anksioznost
bolest koja se liječi lijekovima.
Rekli su nam da moramo
biti fini prema svakome,
i razumjeti i najveće zločince.
Rekli su nam da je sve zapisano u genima
tako da nije dobro kad
osuđujemo druge ljude.
Rekli su nam da idemo u prirodu
jer je tamo lijepo i sve je u harmoniji
baš kao i u nama.
Rekli su nam da su neki
veliki pisci, slikari i filozofi
bili užasno politički nekorektni.
Rekli su nam da o njima
više ništa nećemo saznati
jer to nije dobro za nas.
Rekli su nam da je svijet
nekad bio surov i da su ljudi
bili u zabludi.
Rekli su nam da je ovo novo doba,
doba bez bola,
doba harmonije, ljubavi i slobode.

Dragana Tripković

KONJI NA ASFALTU

Meni je dovoljno paklo cigareta
i pola rezervoara goriva.
Onda mogu da odem daleko
od svjetala grada,
prečicama koje mnogo ne znače.

Mogu da pustim neke stvari stare
da one voze mjesto mene.

Nove ljubavi mojih starih ljubavnika
tada će postati još gore. Prave prljave kučke,
koje me potpuno mrze.

Vozim i sve to,
čekam sopstveni trijumf bez borbe.
Odgovor.
Mantru nas ostavljenih.

*A kad krenem nazad prema gradu,
padaće kiša.*

Sasvim je dobro
što se sada vraćam.

Blizu kuće, na posljednjem bulevaru,
dočekaće me konji.
Njih dva-tri ciganska kljuseta.
Oni me uvijek gledaju hladno.

Tako su dirljivi
konji na asfaltu.

XXXX

Ljudi dolaze sa svih strana,
nudeći tijela toplom bogu.
Na svoja lica stavljaju puter
i čekaju da se pretvori u ulje.
Ne kupaju se,
ne šišaju,
nit' briju.
U ritualnim danima
mijenjaju novac za smeće
i lako povraćanje.
Jedni drugima skidaju kožu
i posipaju se solju.
Iskreno vrijeme stavljaju između čula za stid,
da im posluži u trenucima smijeha.
Turisti.

MI SE NIKADA NEĆEMO UMORITI OD PUTOVANJA

Pogledom u nebo danas
možemo vidjeti samo *airbuss*.

Za ono što se dolje dešava -
neophodan je stomak.

Prije bilo kakvog početka
treba uzeti za ozbiljno
da u odsustvu
stanuje Biće.

Obično petkom uveče, nabacani dekor
vulgarno zove na bis.
Predugo stajanje zahtijeva
pravilnu...
Liniju oslonca, koju ometa numera,
tek počela, a nepovratno tužna.
Blijeda mladost je onanijski
snažna.

Ovdje više ni kiša ne traje dugo,
osim u nepristupačnim djelovima
slabo naseljene zemlje.
Prazne godine ne označavaju
čak ni sopstvenu ništavnost.

Tako je prividno jasno!

Ne može se govoriti u množini o
nama, proizvođačima jedinstva zla.
Mi se nikada nećemo umoriti od putovanja,
nikad nećemo biti ispraćani -
a uvijek ćemo odmarati naša stopala.

Sve mi liči na kompromis.

05. 11. 2007.

VJEŠTINA

Postojalo je nešto veoma vrijedno,
što se izgubilo vremenom.
Vještina, koja je nekad nekome bila potrebna.
Delikatni poremećaj svijesti,
Zato što je samo istorija bolesti
kontinuitet.
Stvarnost je ono što se ne vidi i ne čuje.
Ta, loša metafora dozvoljava da sve može biti
zapisano.
A kako zna biti degutantno ono što može biti zapisano...
Kao opterećenost tradicijom,
kao stijena neka.

I ako se pitaš postoji li ljubav,
odmahnuću glavom u određenom pravcu.
Misao je nespremna u obilju konstrukcija,
visokih čeličnih ograda.

I nije sve riječ,
i nije sve pjesma.
Kao što sve ne može biti odjeća.
Kao što sve se ne može znati.

Na obalama, na kojima nijesu dokovi,
(Thomase, mi jedva da pristaništa imamo)
Na tim našim obalama, čekao se znak.

Jedino tu su bile važne istine mudraca,
i nevažne njihove gluposti.

Kako simbol može da bude licemjerman,
kao paranoični pijesak i omeđeni horizont, iza kojeg
sigurno nema mnogo svijeta.
Bar ne onog koji već ne poznaješ,
i koji nijesi odsanjao nekom vještinom.

U svakoj od tih počasti uma, bezmjerna je
bilo koja vrijednost.

Baš je dobro što stvari nestaju,
jer mogu ponovo biti otkrivene.
To je jedina besmrtnost.
U ništenju i ponovnom stvaranju.

* * *

Na put kad kreneš,
ne onaj za Itaku,
nego neki drugi, tu po periferiji,
budi svjestan koliko je stara zemlja po kojoj
prosipaš svoje bezvrijedne korake.

Ako misliš da ćeš se snaći jer imaš u sebi gen,
sjeti se da je svaki kosmopolita
ubijen prije nego je izustio tu riječ.

I nemoj misliti da te išta čuva,
zato što vještinu moraš steći sam.

Ne znam ja mnogo više od tebe,
jer kad počnem ovako intimno
da ti se obraćam, tek onda me čekaju
neistine.

I ja čekam kao ti, i ne znam
kao svi.

* * *

Na kraju se uvijek čuju ptice.
Šarene, vesele, ptice iz egzotičnih predjela.
Zavisiš što je kome egzotično.

Na kraju je riječ nebitna, zato što je forma,
more je tu nešto sasvim drugo,
i prisutno je samo vrijeme.

Čini se da ptice ustvari pjevaju
o nečemu čega malo imaju.

O čemu ćeš pjevati ti?

Dušan Đurišić

Neuništive čeljusti mehaničkog zla

Draganu Raduloviću

Mjesto je smješteno duboko u mračnoj šumi,
ili na moru, ili u hladnim utrobama sjevera.
Ili na bilo kom mjestu i vremenu na svijetu.
To je mjesto na kojem minut ne traje
šezdeset sekundi, sat šezdeset minuta,
i godina trista šezdeset pet dana.
Niz pufičave zidove soba sliva se krvava mokraćna,
a u četiri ugla, u kojima se spajaju zidovi,
stoje poluraspadnuta, sasušena govna.
Teški zadah povraćanja pomiješan sa mirisom znoja
oduzima vazduhu sve elemente koji ga čine vazduhom.
Prostor između mesa i nokta, na sasušenim rukama,
ispunjen je mrakom. Vene, nalik na planinske vijence,
izgledaju kao da će svakog časa pući,
i kao da će iz njih, umjesto krvi, šiknuti smradni gnoj.

Rebra urezana u kožu, rebra koja muče i grebu kožu iznutra,
podsjećaju na fosilne ostatke davno izumrlih svjetova.
Pored zgrade u kojoj su sobe nalazi se još jedna zgrada.
Unutrašnjost te zgrade je ustvari ogromna čeljust koja,
periodično, krcka i guta tijela.
Čeljust koja krlja ispijene ostatke ljudi. Radi to nečujno,
pod savršenom izolacijom, bez ikakvih naznaka
šta se dešava unutar zidina.
Posmatrano spolja, te zgrade mogu biti bilo što.
Od fabrike za proizvodnju čaja,
do višenamjenske fabrike za proizvodnju vještačkih vilica
i perika.
Samo oni čija je sudbina oivičena zidovima
smrdljivih soba znaju, i sa sobom u čeljusti nose,
tajnu o postojanju mehaničkog zla.

Post Scriptum

*Ali jednog dana u budućnosti,
Arhipelag, njegov vazduh,
kosti njegovih žitelja,
smrznute u kristalu leda
biće otkrivene od naših potomaka
kao neki nevjerovatni salamandri.**

*A. Solženjicin "Arhipelag Gulag"

Riječi

"...draga čudovišta nadiru

*iz pukotina,
iz bjeline, iz srca..."*

iz teksta *Dado*, Balše Brkovića
Soba je mirisala na aceton.
Posmatrao sam vatu ispod koje je,
sa noktiju na njenim stopalima,
nestajala crvena boja.
Ovako bez laka, njeni prsti
liče na prste Ume Turman.
Primljena sam na Akademiju u Londonu,
rekla je iznenada.
Spušta na sto krvave komade vate.

Sjutra ujutru vidio sam krupni kadar
njenih ruku kako iznose torbe.
Ostao sam sam u prostoru
koji je bez njenog prisustva gubio svaki smisao.

Godinu dana nakon toga
priredila je izložbu u Bluz baru.
Sa slika se osjećao zadah truleži.
Unakažena bića koja kao da će
svakog časa probiti platnenu opnu
i početi, poput zombija, da tumaraju gradom.

Zadnja slika me razbila.
Veliko platno, siva pozadina,
na sredini otvorena kanta za đubre.
U njoj se nalazila gomila amputiranih udova.
Jednom prilikom složili smo se
da se čovjek kad je u depresiji osjeća kao bogalj.
Jesu li leševi ruku i nogu
bili simboli njenih emotivnih stanja,
nakon što sam joj rekao da ću ostati u Podgorici?

Ali ništa te ne veže za ovaj grad.
Pođi sa mnom u London, tamo često padaju kiše
a ti najbolje pišeš po takvom vremenu.

Ništa nisam rekao.
Sjutra ujutru je spakovala svoje stvari i otišla.
Godinu dana nakon toga prisustvovao sam
jednoj od boljih izložbi u životu.

Odlazak

Sjećam se dimnjaka iz kojih kulja crni dim.
Proljetali su pored puta kao brzo listanje albuma.
Moja glava, kao glava djeteta ometenog u razvoju,
prisonjena na staklo kola.
Išli smo kod babe i djeda na selo.
Roditelji su bili srećni jer su uspjeli da uzmu odmor
u isto vrijeme.
Kad je počela da pada kiša ja sam počeo da plačem.
Plašio sam se da oni ne primijete,
ali suze su se stapale sa razlivenim pejzažom
što je jurio pored nas...

Jedan sasvim običan dan u Parizu

Ivanu Maroviću

1

Pas koji laje kao da je trudan.

Mačka koja je podvila rep ispod kola.

Neobazriva ptica koja udara u prozor.
U usporenom snimku spušta se niz staklo
i ostavlja crvenu liniju.

2

Vrabac sahranjen u rupi za klikere.

Mačka čija glava viri iz zemlje.

Dječak šutira glavu koja se kotrlja kao lopta.

3

Prašnjavi vrabac ustaje iz groba
i kljuca oči i žile koje štrče iz vrata kao žice.

Trudni pas halapljivo proždire vrapca.
Čuje se krckanje koščica.

4

Dječak srče supu i pita šta je za ručak.
Pas tromo liježe ispod stola
i kravljim jezikom oblizuje njušku.

Šake

*Našla sam jedno pismo sandučetu, vajarov krupni rukopis na kovertu.
U njemu se nalazi list papira i jedan isečak iz novina.*

“Isecci iz novina”, Hulio Kortasar

Ruka se klata, otvara vrata kupatila,
ruka podiže dasku, otkopčava šlic,
vraća ud unutra.
Zatvara vrata kupatila, opet se klata,
otresa pepeo sa cigarete i primiče je ustima.
U polumraku usijani žar osvetljava lice,
na njemu par mladeža i masni nos.
Ruka gasi cigaretu, vadi iz paklice novu,
pripaljuje.
Opet lice, par mladeža, nos.
Ruka primiče telefon uvu,
drži ga neko vrijeme tako i vraća na sto.
Svaki par minuta ruka okreće stranicu.
Vrh jezika ovlaži kažiprst, čuje se šamaranje papira.
Na najuzbudljivijim mjestima
ruka munjevito primiče cigaretu ustima,
zadržava se, vraća u pepeljaru.

Ruka prebira rečenice. Mračne ulice predgrađa;
oštro odzvanjanje koraka u tišini; metronom vremena;
zarobljene uspomene u krvavim sobama Pariza,
Buenos Airesa; ubijeni i uhapšeni ljudi
po argentinskim gradovima; urlici, infarkt, batinanje,
smrt; zajednička grobnica izdrobljenih tijela; brat i sestra pred vratima zgrade;
zgrada je više baraka sa olovnim i limenim zakrpama;
uplakana djevojčica nosi svoju krpenu lutku i gubi se iz vida;
u dnevnoj sobi naga žena zavezana kanapima za krevet;
koža ispečena žarom od cigareta; osjeća se miris paljevine; nag muškarac
zavezan za krevet; pisaca mašina, slova, album sa skulpturama,
tekst gurnut ispod vrata završen u jednom stanu.
Ruka se klata; ruka otvara vrata od frižidera;
u frižideru tegla sa brojem 24;
u tegli plivaju šake odsječene od tijela;
šake su pripadale Aidi Bonaparte, učiteljici nestaloj sa radnog mjesta,
u deset sati izjutra, dana 24. decembra 1975. nedaleko
od glavnog grada Argentine.

“Ta crta...to je čitav život”

Ognjenu Spahiću

Na njenoj koži nikli su modri plihovi,
kao modrice.
Jesi OK?
Pitam čisto da bih nešto rekao.
Diže teške kapke.
Pogled: ugašen, mrtav.
U njenim očima vidim posljednje pokušaje
percipiranja ovog svijeta.
Prelazim preko sobe,
ulazim u kuhinju i donosim tople sendviče.
Sporo odmahuje rukom. Ožiljcima.
Sijedam u fotelju i posmatram je:
koža koja samo što ne spadne sa kostiju.
U glavu mi dolazi slika iz neke priče:
odijelo koje visi na vješalici
čija kuka grize vrata sobe.
Lice joj prekriva kosa koja podsjeća na slamu.
Pokušavam u sjećanje da prizovem njen lik.
Ne uspijevam.
Kao da je oduvijek bila ovakva:
hrpa novinskog papira koji zaudara na vlagu.
Krećem nešto da kažem,
ali moji zubi kolju rečenice.
Možda je i bolje tako.
Truli zadah tišine naliježe na sobu,
na predmete,
na ono na šta su se sveli naši životi.
Ulazim u kupatilo, sijedam na šolju
i kidam nokte. Čujem je kako jeca.
Prosipa iz sebe posljednje kapi života,
pomislio sam.
Pod bosim stopalom osjećam ubod nokta
koji na trenutak stišava jecaje.
Njeni dlanovi prigušuju ridanje,
suvo ridanje bića koje više i ne zna zašto plače.
Šta reći Marku.
Šta reći sedmogodišnjem dječaku
kad sasušene ostatke njegove majke

prekriju grumenima zemlje.
Da li je dužnost oca da u takvim situacijama
zagrlji svoje dijete.
Nikad to nisam umio.
Tog dana je došao iz škole.
Na koljenima su mu sijala dva kruga skorčale krvi.
Nije ništa, rekao je.
Pao sam na fudbalu.
Umjesto utješnog zagrljaja
na njegovom obrazu bridio je otisak mog dlana.
Posmatrao me je nekoliko trenutaka
- to je bio prvi put da sam ga udario -
i otišao kod nje.
Iz njenog naručja čulo se prigušeno jecanje.
Baš kao ovo što dopire iz dnevne sobe.
Šta reći Marku.
Došao je iz škole.
Lice mu je očitavalo neizvjenost,
kao i onog dana kad je zaradio ožiljke na koljenima.
Kako je? Reкао je hladno.
Sjutra sam ga ostavio kod prijatelja.
Kako je? Nije progovorio ni riječi.

Kao što to neće uraditi ni godinama kasnije,
spašavajući me time neprijatne situacije
u kojoj se iz mog naručja čuje prigušeno jecanje.

Prevela s albanskog:
Nailje Imami

Arben Idrizi

GLEDIŠTE ZLOSREĆNOG

iako malo ko zna da bog masturbira
za bajram božić i druge verske praznike paganske i društvene
i zavatlava se jadnim bićima
iako karijeristi masnog stomaka i uma pate od seksualne impotencije
zgnječeni od želje za vlašću
iako mnogo nas zna da se psi vezuju u čvor tokom seksualnog čina
iako nije tačno da se posleratno društvo sveti
za žrtvovane, žrtve, idealiste
iako sam ja pesnik koji je sebe stavio na muku
sa odlučnošću da živim

pitam sebe:

šta ako se slomim: nakon svake promene
nakon svake revolucije
nakon svakog rata

masno zlo menja kaput na oltaru moći:
sva zajednička dobra padaju dole

sva zajednička dobra padaju dole
sva zajednička dobra padaju dole:
i ostaju na vlasti ekipe i konkpeti koji masakriraju um:
naš um je grad koji se bombarduje atomskom artiljerijom
praljvih ideja:
naš um je laboratorija za eksperimentisanje globalizma
naš um je tempirana bomba od strane crne ruke u polju nacionalizma
naš um je javni nužnik za dva groša
mi smo neophodni red volana za manevar dupeglavih
mi smo orobljen nos koji ne treba da se zabada u vazu pravde
mi smo sloboda zavisnosti
mi treba da ismevamo sebe kada je reč o individualnosti
mi treba da kaznimo sebe kada je reč o zakonu jačeg
mi treba da eliminišemo sebe kada je reč o očuvanju reda
mi treba da zaboravimo na sebe kad je reč o zajedničkom dobru
mi treba da istrebimo sebe za vrednosni moral vlasti
iako --- mi nismo bog
iako --- mi pijemo peharom od slomljenog kamena
a pasju hranu jedemo viljuškastim stubom naše kičme
iako --- mi nemamo račun u narodnoj kasi štednje
iako --- mi punimo kasu našim znojem i trudom
iako --- se pozivamo pod oružjem boga i švercerske nacije i
borimo se za život i smrt gubeći
iako --- mi preživljavamo sa ranom u srcu i sa omčom oko vrata
svet ne može bez nas
ništa ne može bez nas
mi ne činimo ništa za sebe

MI PADOSMO U BRIGU

mi padosmo u brigu samo za
nešto čudovišno
nešto što nema težinu
nešto što ne prazni krcatost blagostanja
nešto čemu je na kraju krajevu prošao rok
nešto kao dvonogaš
što će nas učiniti vrednijim
od ajkule u moru
od besnih pasa lotalica
od polu divljih mačaka

mi padosmo u brigu za
nešto malo spokojnije
nešto samo da se oni ne bi uvredili

mi padosmo u brigu za nešto
da uhvatimo, da budemo korisniji
da budemo na neki način prihvatljivi

mi padosmo u brigu za nešto
a oni nas samozadovoljni obavezaše
da odaberemo

mi padosmo u brigu za nešto
a zar je čudo da biramo
najmanje zlo

NANIŠANI

Nanišani
Prečišćenu vatru
Mog apsurdnog bića

Nanišani
Baci se
I
Izgori
U prah
I pepeo

I tako

Ne treba mi
Ništa moje

Ne treba ti
Ništa tvoje

KOSOVSKI HAIKU

Izgorela kuća.
Iz koje se diže jak dim.
Odžak spava.

UVEK

kad god stvari oko mene postanu loše
ja sam tešio sebe
koliko god da nije važno poboljšanje
i na neko duže vreme
bilo kako bilo, ja ću se kaliti da patim
naučiću da gutam bol
otečenim grlom
dići ću ruke od dobrih stvari
koje krađu bogovi zarade

moj svet su uvek činili
snovi i porazi
moj svet je uvek pokisao
rekama patnje i isključivanja
moj svet je uvek okružen
nepreskočivim zidovima
nedirnutim šumama
miniranim poljima
stenovitim podzemljima

ja sam uvek sa naporom krčio put
samo da bih uzeo malo vazduha

Prevela s albanskog: *Bljerina Rogova-Gadža*
Nailje Imami

Motiv sa grehom

Kosom veže jesen
Sveticu istoka/rođenja
Sumrak razbija očima
Moje ogledalo
Duboko zovem život
Istinu

Nisam čista kao cvet
Niti devojičica sa osmehom na licu
Žena sam sa mnogo greha
Nakon devičanske noći

Lepota i dobrotu
Odmori se u snovima devojčice
Snova više nema
Surov život
Oštar kao stena
Sive boje

Sive su i ulice
I zidovi i život

Samo se krv ponovo rađa
Vri i teče
Kao crveno vino vena

Tako hladna noć za grejanje ljubavi

Preturana kutija

Drvena kutija zaključana katancem
Tu su mi pisma
Soba kutija i pomorandže
Unutra odjekuje crni glas

Fotografije pucaju
Oči izbijaju sa dna ogledala
Znanje leži na podu
U razbacanim knjigama

U mojoj sobi ima vatrene ćutnje
Parčića duše
Čudnih figura
Na stolu crna kafa
Gorka kao lutnja

Van mene – unutar mene
Blues
Sramota leži u koritu pisma
Poziva me na zagrljaj dosade

Sad znam
Rođena sam istog dana kada i jesen

Distih

Sve svetica su u meni
Da bi tebe volele, tebe svecu moj

Ludilo

Postani čaša vina
Da te popijem jednim gutljajem
Jednim gutljajem da popijem
Tvoju crnu dušu
Zatim da čašu razbijem o zid
Da ti vidim telo u paramparčadi

Crno

Crne su oči tvoje
Crna je košulja tvoja
Crna je zemlja naša
Crna ja – crn ti

Ja crnim dimom punim ti pluća

Crne su kose tvoje
Crn je tvoj broj
I muzika koju slušamo crna je

Kako je crna čežnja za tobom
Ovde u crnoj kući
Kad će da svane crnilo

Dinko Kreho

DOK PIŠEŠ

*jer zalud bi to gomilao u materiju jezika
kao mrtvozornik mrtvacu u samrtno odelo...*

ne pokušavaj naći terapiju
samo u jezik obuci tu natrulu stvarnost

kupač si leševa što navlači sako
preko pomodrijelih udova mrtvacu

i ne plaši se ispljunuti sve što te guši –
smrtan si čovjek, imaš pravo biti
bijesan zbog toga

APRIL

kad proljeće eksplodira u njedrima mahune
i eterični satiri zaplešu oko ženskih stražnjica
duž ulica skašenih toplim vjetrom

melankolija u grlu zažulja
kao klupko dlaka:
silaziš u katakombe barova

napolju djeca
u sedlima ljuljački
bujaju poput trave

u tvojoj zjenici suncem zasićenoj
sve je manje mjesta za ljudske prizore
dok se spletovi živaca tanje
pred kraterima ratišta

u simbiozi s umornim planetom
i ti se cijelom masom obrušavaš
natrag u prvobitni kaos

SJEĆANJE NA CAFÉ SPIRIT

volio si sjediti tamo
dok su se predvečernji demoni mrijestili u ogriscima krošnji
decembarska tama nalijegala duž ulice
komešajući listove nepodrezana grmlja
ljudi su vukli za sobom klupka smoga
zagledan u čvornate pipke breza
pijuckao si čaj

volio si sjediti tamo
u noćnim klubovima tukao je zaglušljivi beat
razliježući se gradom, bubreći pod asfaltom
iza zamagljenih prozora na parkinzima
parovi su ispreplitali jezike isušene vodkom
raštrkana tijela na plesnim podijima
isparavala u istu samoću

volio si sjediti tamo
tih pedesetak kvadrata bili su uporište
os oko koje je klizio vrtuljak godišnjih doba
za sobom ostavljajući kosture drveća
i komadić neba što drhturi naboran rijekom
napolju su buktili ratovi, krv je liptala na horizontu
listao si užase zgusnute u papir dnevnih novina

volio si sjediti tamo
sad je na tom mjestu otvoren frizerski salon
gdje sredovječne gospođe razgovaraju o zdravlju
potiljaka zagnjurenih u pjenušave lavaboe
ti više nemaš brlog u koji se možeš zavući
gravitacija strogo drži sve tvoje kosti na okupu

još ponekad prođeš onuda u proljeće
kad polen grize rožnjače, a tijela djevojčica žuljaju
ispod sve prozirnijih, sve nezatnijih tkanina

RADOSTI INTROSPEKCIJE

odšarafio si poklopac lubanje
sad slobodno urliču stvorovi
što se tamo kote

obrćeš očne kugle
tako da gledaju prema unutra
u spirale koje molekuli DNK
puštaju poput korijenja

oko tebe se ljudi jezikom
koriste kao pločom štednjaka

s nesmanjenim povjerenjem u riječi
presađuješ fragmente sebe u tekst
htio bi bljesak vlastite kosti
prepoznati jednom u slovima

arhivar nepopustljivih tuga
kroničar sićušnih ljubavi
u vremenu kad križ i polumjesec
brišu i posljednju granicu intime
premreženi na jumbo plakatu

TRAMVAJ

presijavaju se primjerci moje vrste
zastakljeni u izlogu tramvaja
ljudska materija uzburkana
mikserom radnoga prijepodneva
nad njihovim glavama sablasti šefova
opominju na nepovrjedivost hijerarhije
osim narkomanu što na zadnjem sjedalu
razgovara izravno sa smrću
ili sveprisutnim prosjacima
počasno mjesto pripada luđaku
svaki je tramvaj opremljen jednim
u serijskoj proizvodnji
sličan Simonu Čudotvorcu iz Kišove priče
poskakuje, mlati rukama
najavljuje potrese, ratove, kuge –
ništa što sam ne mogu naslutiti

i nakon što me hidraulički sezam
propusti natrag na trotoar
još dugo u vidnome polju nosim
namnožene prizore
predvidive apokalipse

REALITY SHOW

u stvarnosti u kojoj sam rođen
Zemlja je svakim danom sve ravnija
može se već na kvadrate podijeliti
kao stranica računске bilježnice

samo u mojoj televiziji
krije se vojska sićušnih ljudi
nakon što odrade večernje vijesti
iskradu se negdje u noć
(otkrivam stope na tepihu)

gospodin iz susjednog ulaza
nije siguran postoji li još
ponekad ga nema od pojasa nadalje
katkad je samo glas koji pozdravlja

u stvarnosti u kojoj sam rođen
svakodnevnica daleko za sobom
ostavlja napore fikcije
kao mlažnjak iz trećeg milenija
blatnjavu konjsku zapregu

BISTRO "RUŽA"

tamo vraćaju tranzicijski melec:
sve teže podnose teret zadaća
nebeske birokracije
osjedjeli od eksploatacije
bijele halje zamijenili su kombinezonima
brijačem uklonili zlatne kovrče
otpasali sablje, demontirali krila
ne ratuju više za Istinu
sad provode večeri s prigradskim bekrijama
slušaju svirača sraslog s harmonikom
(nalikuje kiborgu s mehaničkim dodatkom)
prazne bokaliće serijske šljivovice
a među prstima gori im cigareta
umjesto ognjenog mača što širi gnjev gospodnji
tamo dolaze anđeli oboljeli
od čekanja demokratskih promjena
jer vrijeme starozavjetnih obrata
već je odavno iza nas

melec se ljuljaju na barskim stolicama
poneseni čeznutljivim napjevima
o sanjanoj malograđanskoj sreći
pružaju ruke kao da se prisjećaju
polijetanja u nebo
premda su priznali silu gravitacije
(ona je i božijeg sina zaustavila)
potom im prilaze stare kurve
promukle noćne leptirice
kratko razgovaraju, zajedno se gube
u neonskoj košnici noći

DJECA MELANKOLIJE

propali u vlastite samoće
ližu svoje rane
u suterenskim sobama
svako novo jutro
nad njima isplete
paučinu svakodnevnice
alkohol, duhan, tablete
računi, kostobolja, propuh
i poneka munjevita ljubav
odrađena na rasklimanom kauču

godine se spuštaju do njihovih vratova
poput klatna iz Poeove priče

GENERACIJA

razdijeljeni od nebeskih tijela
milenijskim snijegom
odlučnim u namjeri
da nas obeshrabri
dok čekamo bilje što izbija
stidljivo i sporo
kao zračak nade
u grudima
logoraša

Almir Kolar

TAMNICA

Tamnica koju sam uzeo
na posljednjoj podjeli darova
odgovara mi dovoljnom mjerom užasa

Ona nema kao i obično
četiri mramorna zida
visoki strop niti pod uglačan
jednoličnim putem kužnih

Ona nema usko grlo svjetlosti
okrenuto strani zalaska
niti usiljen krik potisnut
u zaboravljeni tamni kut

Moja tamnica ima nebo
i zemlju
jednu nepremošćenu rijeku
i par ulica koje zalaze u geto

Ona ima trg uličnu pijacu blijeda lica
mnoštvo prosjaka i blistavu kapiju
pred prinčevim domom

Ona ima tribine pozorište
krematorij
misionare iz daleke zemlje božije
ljude vične lijepom govoru
samoubice
žučne prepirke pred javnom kuhinjom

na uzvisini grobove s pogledom
na trošna zdanja naslijeda

sretan sam kada noću
u dopušteno vrijeme koračam
njenim obodom
vješto krijući prezreni osmijeh

*A zemlja se pokvari pred Bogom, i napuni se zemlja bezakonja.
I pogleda Bog na zemlju, a ona bijaše pokvarena; jer svako
tijelo pokvari put svoj na zemlji.
Postanak 6.11,12*

U prvu zimu nakon potopa
napustio sam palubu

vode su odnijele dovoljno
i mada prepoznajem utopljenički trag
zidine dvora i vespilov alat:
pustoš je zadržala uvertiru u samotnost

* * *

Udišem miris usnulih oranica
tako jalov plod grješne ruke
još uvijek s nevjericom osluškuje
krik hijene
povučene u bakarnu stepu

* * *

Prolazim dolinom nepodignutih gradova
ulica vreve karnevalskog ozračja
slijepog svirača maestra mrtvog puka
povijesno spremnog da kroči
kroz trijumfalnu kapiju sunovrata

* * *

Pomišljam na prijesto kraljeva
prijesto prosjaka
neki plemenski savez pokidan
sujetom gordih gnjevom silnih pakošću kvarnih

* * *

Sinovi će iznova zaboravljati
to je sigurno i otuda
ova strepnja koja
tinja mi pod rebrom

NOĆ, LJUDI I PSI

U vrijeme tranzicije duha i tijela radio sam noću

bezlični sati ispunjeni revnošću
lao tzse šopenhauer spinoza eshil
mudrost potraga naslijepo savršenstvo očaja
nešto novinske besmislice o aktuelnom trenutku opšte letargije
teološki studij o čovjeku i svemiru ništa naročito
tek da održi budnim i preuzetu dužnost učini snošljivom

No ubrzo sam unaprijeđen
noćni posao obavljao dva psa
prefinjena ljudska sklonost ka evolutivnoj zaostavštini je prevagnula
doduše
tako je ustanovljena moja prava vrijednost poete
bez patetike predugog uvoda u komad
sasvim precizno i jasno primjereno vremenu
rođenja novog poretka

Više ne brinem zbog loše budnosti
marljivo skupljam bilješke nadnesen nad hartijom
oslušujem prvi lavež
taj krunski poziv za konačni polazak u noć

PROLOG

Ne želim reći ništa više
od onoga što jeste
niti oćutati više od muka
koji bdi
ponad mene i vas
moja bezbožnića braćo

I vas i mene zaokuplja misao
o historiji slavi pravdi
o cijeni
o žrtvi
o znakovlju
na stazi Istočno od ničega

Suviše malo je da riječ bude između
da zagovara bez daha vješto skriva
posreduje u dogovoreno vrijeme
pred usnulost bratoubice
pred krvnu trampu
doušnički bat
pred živu pošast
gubavca lepre gladi rata
i mučne smrti

Zato podižem ruku kada vas pozdravljam
Braćo
dotičem i usne i čelo
Znam da smo vječno razdvojeni
ostajemo odani svojim stranama
očekujuć trijumf ili sunovrat krajnji

GLASNIK

Moj predah je bio dovoljno dug da bih postao odvažan
za početak nove stranice pri studiji dnevnog apsurda

jedno buđenje fabrika
jedan počinak
između par dijaloga putovanje
intimna ispovijest sjeni umrlog prijatelja
čelo orošeno znojem drhtava bilješka

simetrija podložna provjeri
bez krivulje sporenja bez utočišta
krajnje jednostavna forma poput prijatne smrti
koja ostavlja ravnodušnim i ne obavezuje stravom naša srca

Sada na početku
očekuje me neizbježni susret sa mnoštvom
i biće potrebna uobičajena vještina negiranja krivice

moram dakle ponoviti riječi zakletve
i moja prisega mora ganuti
oči i lica koja me gledaju ne znajući da sam baš ja
glasnik njihovog sunovrata

SUSRETI

U osvit se vraćam izmučen nesanicom
moj noćni rad plaćen po zasluži primjernog ponašanja
daje mi pravo postojanja

zadovoljan sam

Iako pripadam redu izdajnika dakle ne posjedujem savjest
niti osjećam bilo kakav stid kad prvi bunovni šetač
upre prstom u moje gnojno tijelo

ne dotiče me taj prefinjeni kuloarski podsmjeh
tá dobro poznajem uzornu svitu
poneko lice titule zvanja mnoštvo naličja

Njihova imena pronalazim u dnevnoj štampi
lošim ukrštenicama i svjetlim panoima
pri prolasku kroz predgrađe

u trenutku
prepoznajem kobne karakteristike
pažljivo pratim hronologiju njihovog dolaska

Naš susret neće biti zvaničan
rukovanje par prigodnih riječi osmjech
ali u njegovu skorost ne sumnjam
u osvit dok se vraćam izmučen nesanicom
magistra vite mi daje kratku prednost
prvog udarca

u lijevoj ruci nosim pregršt novih stranica
u desnoj skrivenu stranu mog pera:
oštricu

Četiri RIJEČI

Učinili smo rat čistijim

ranjenike sada ostavljamo u životu i držimo na cijeni
uhode kukavne stupice i prkos inih kopilana
koji iznova stasaju
u Danajskom taboru nekih novih varvara

Naša odanost dogmi hranjena je kostima i glađu
krajnjim prihvatanjem smrti bez prestanka vičemo u noć:
mi mrtvi već
bijasmo začeti u stroju

Obznana zatišja služi nam za nekolicinu
opštih pomaka

- poslati telegrame o slavi i o smrti
- osvojene izvore imenovati imenom prvog davljenika
- spaliti nekoliko preostalih rukopisa
- čekati kugu
- sječiva napojiti otrovom uzornih
rimskih dvorjana
- čekati kugu

Rat opstaje
uprkos monotoniji usponu birokratije
nekrologija zalazi u usmenu literaturu

bilježim jedan naš pristanak na razmjenu
tijelo za tijelo
trg za trg
platno zastave za platno posmrtno

bez obzira na moguće ishode

naša odanost ne jenjava

NEKROLOG OCU

Dugo već osluškuje noć
pod kišnom košarom kapi krune
kost čeonu

nad njim je vjenac žive vode
vjenac planine
posmrtni vjenac krunisanja
pred licem brata svog
licem sestre
licima nas siročadi

Oči otvorene širom
simetrično držanje osmjeha
jezičke konture pravilne
zavidan monološki odlomak
shodno njegovoj navici
ranog ulaska u starost

Epsku okosnicu odlaže hrabro
pokidan svezom povjesti
presamićen nad riječnom modrinom
gasi žeđ izvjesnog

Nevješto krijući čita obične stvari
neobjavljenu elegiju Okovanog
Enkiduovu oporuku
metamorfozu nastranog klera

s gađenjem

odbacuje slobodu stiha

Uvijek iznova zatiče nas utonule
u krušnu retoriku Nove Akademije
u krilu tabora dok bezdušno tkamo
pamflet o sjenkama

On vjeruje u zemlju
njene znake podsmjeh
igu zavodnice koja oklijeva

Imao bi nam reći toliko toga
ustvari ništa

* * *

Suviše dugo je mrtav
ne primjećujem više
njegov ogoljeni kičmeni stub
u jugoistočnoj strani doma

Nemogavši izaći iz sebe
on nikada nije kretao
putem bogougodnih

Vrijeme je oticalo
preko otvorenog dlana u kamenu

Dugo već osluškuje noć
pod kišnom košarom kapi krune
kost čeonu

MONOGRAFIJA POVRATKA

Ako jednom budem riješio da pođem putem povratka kući
biće to moja posljednja velika odluka

neću se obazirati na krik duha
na posljednji otpor pred sunovrat
na neiscrpnu želju za životom koju sam imao
na sjećanje zapečaćeno
ispod ispijenih očiju nevoljnika
kao što je već rečeno ja nisam imao mnogo izbora

prihvatio sam ponuđeno
unaprijed pristavši da na ugovoreni sastanak
donosim ružu i nož
smjelo sam igrao dvostruku ulogu
prelazio poroznu granicu činjenica
vraćao se opijen
noću čitao antičke prepjeve dugo čuvao misao
od nepravedno zaboravljene
muze apsurdna

slaba briga o tijelu urodila je hroničnom trezvenošću
sada nemam više vremena
za ponovno odvikavanje od loših navika nesanice
predanosti ideji
dugom zadržavanju na kolodvoru margine

Moj povratak sigurno čeka povoljan trenutak
neki nesmotren stih zanesenost slobodom duhom odvažnih
neka vrata neki list
i lice anđela dok natkriljuje moju postelju

REQUIEM ZA KIJEVSKOG

Umirao sam nekoliko puta
barem koliko me služi pamćenje
noću pred zoru u redovima
pred polazak na put pri šetnji ulicom
u snu

kao teški ranjenik kao gubavac kao izgnanik
utamničen bez jamčevine porote i sudca
bez saputnika slučajnih prolaznika bez ikoga
nestajao sam u stravi kolebanja izgubljen
pogledaj u ulice periferije sirotinjske četvrti smetljište metro-
pole
tuda sam prolazio
pitaj moju braću

potom se vraćao da uzmem riječ o sitnim stvarima
o predanosti o peru nad hartijom o suludom stoljeću smijeha
i smrti
o barbarima koji kucaju na vrata
mog iznajmljenog doma
o šarenilu putokaza uz stazu uspona svijesti
od bastiljske sjene do aveti Gwantanama

znam da je ovo stijenje i tama moj dom
i da mi pogled seže koliko ispružene ruke gladnog
i znam da je uzalud
jer ja sam ipak prodao dušu za par srebrenjaka
i kartu treće klase za wild west
ostalo mi je tijelo gola materija zemlje vatre i vode
a ono priznaćeš
ne vrijedi ništa

Delila Repuh

SAVRŠEN BRAK

Kad se vrati s posla
on
uglavnom bulji u ekran
jednom rukom miluje
ucakljenu ćelu
drugom zaobljeni trbuščić
što svakodnevno kvasa
Očima svlači turbofolkerice
sa lokalne TV
on je svakodnevni čovjek
Ona puši cigarete
trenira jogu i
svakodnevnu ravnodušnost
Na stolu su razbacani
tanjiri sa ugnjilom hranom
šoljice od kafe
i pepeljara napunjena pikavcima – ko
spavaća soba prazninom
kad legnu u krevet

VAGINALNA KONVERZACIJA

Na pauzi za ručak
Kada prestanu govoriti o debeloj Seleni
iz računovodstva
pređu na seks
Nemate pojma koliko sve one
znaju o G tački
klitorisnom orgazmu i vaginalnom uskrснуću
Napamet znaju savjete iz *Gracije*:
Kako ga iznenaditi
Komunikacija u krevetu je pravi put ka orgazmu
Sve su pročitale upravo taj članak
Od tada mnogo više uživaju
Tvrde
Jedna je pripremila romantičnu večeru prošlog utorka
Iznenadila svog supruga
i od tada svake druge hefte vode ljubav
One svaki put probaju *nešto novo* u krevetu
Višestruki orgazmi cure iza njihovih crvenih usana
kao sperma kad puše
A tek parfemi!?
Koliko samo oni mogu stimulativno
djelovati na partnera
Od Aišine priče o seksu i njenom
vatrenom mužu
dođe vam da odmah svršite
ili da izdate prijateljicu Azru i postanete ljubavnica
njenog strastvenog Bakira
Porno-filmovi su ništa u poređenju sa slikovitim
opisima Sabininog seksualnog života

Nakon pauze za ručak posmatram ih
u njihovim malim kutijastim kancelarijama:
grč im se lijepi na našminkana lica
kao blato iz kozmetičkog salona
u koji će otići nakon radnog vremena
i tamo nastaviti maštati o izvrsnom seksu
gnječeći rukama tugu među bedrima
kao tijesto za pitu –
što će je umjesto vlažnih pičaka
darovati svojim debeljuškastim
muškarcima.

MAJČINSTVO

Majka bi, samo da ga nađu
prepoznala njegovu
lubanju po dodiru.

Kako ne bi – kad ga je uspavljivala
pamteći jagodicama
svaki njen nabor.

NA PLAŽI U ULCINJU

jučer je na plaži
bio sunčan dan
sasvim je malo puhao vjetar
šteta što vam je danas ružno
vrijeme
meni je ovo prvi put
da sam u Crnoj Gori
znete
ja sam prvi dan na plažu došla u bikiniju
kao i vas dvije
mon papa mi ga je kupio
kad smo krenuli iz Francuske
onda sam se postidjela
nisam znala da se mi muslimanke
trebamo kupati odjevene
sa maramom na glavi
bilo je još djevojčica odjevenih
ovako ko ja
i nas su odjeveni muškarci što klanjaju
na plaži čudno gledali
meni je *papa* rekao da se i dalje
smijem kupati u bikiniju
kao što vidite

Dane Komljen

**ja i matej i adisa kraj stare hidroelektrane dvije godine
nakon mature**

on kaže:

u mom frižideru više nema hrane
izvadio sam žičane pregrade, oprao ih toplom vodom
oprao sam i sve suđe koje sada leži na crvenoj tacni
prekriveno dvjema mokrim krpama
prebrisao podove i povadio grožđice koje su zapale u rupe u
parketu
sjedim na ivici stolice u nekada bijeloj majici, iskrzanoj po
ivicama

oprao sam ruke sapunom, namazao kremom
sve je čisto i mirno

samo treba da dođeš i odvedeš me daleko odavde

ona kaže:

ponekad mislim da je život ubica zečeva
ponekad mislim da je ubica zečeva ono što mi ne dopušta da
vas dodirnem
a negdje na ivici svijeta, gledam oluju kako odlazi ka središtu
mora
voda koja pada u vodu, voda koja vrišti, niko ne čuje tu vodu,
to je kao bazen za koji niko ne zna, kao nešto što sam čitao
kao suze u popodne, kao ubica zečeva
zbog tebe sam pustio bradu, zbog tebe mažem kreon ispod
očiju

bolje bi bilo da neko od nas kaže:

nešto nije kao nešto drugo, nije čak ni sada

sedamnaest pilula

jesenje vatre se uzdižu.
moj klima-uređaj je mrtav kao ona ptica na zemlji.
jesenje vatre se uzdižu.
moj klima-uređaj je mrtav kao ona ptica na zemlji.
pregovaranje.
na tavanu su burad s mašču.
u kućici od stiropora i kartona nema kablovske televizije.
noćni čuvar misli na druge noćne čuvare.
ja sam loš vozač.
ostarjelo tijelo.
ali sve ovo traje vrlo kratko.
svaka voda priča svoju priču.
svaka zemlja priča svoju vodu.
jesenje vatre se uzidžu.
moj klima-uređaj je mrtav kao ona ptica na zemlji.
arhipelag.
ovo nije pjesma koja se čita noću.
jer nemaju šta reći.
kroz prostor.
kroz prostor.
oni nikada nisu zajedno.
nekako smo uspjeli naći vrijeme.
male pjesme.
beton lomi suve žile.
moj otac jede srca noću.
moja majka peče djecu nedjeljom.
jonatan, jonatan, znao si.
mi nosimo smrt u našim vječnim osmijesima.
na tavanu su burad s mašču.
na tavanu su kavezi za ptice.
svjetlo je slabo.
nespretni vajar, nespretni.
tup pogled, drži u sebi životinje.
ljudi koji plaču i ljudi koji cure.
ni tada, ni tada, ni tada.
slatko salo.
slatko salo.
slatko.
salo.
stanovi plavi od svjetlosti televizora.

otac koji je poginuo u ratu.
svaka voda priča svoju priču.
svaka zemlja priča svoju vodu.
jesenje vatre se uzdižu.
list se otkida od grane i iako je žut, nije tada mrtav.
list umire kada udari u beton, kada beton slomi njegove suve žile.
beton lomi suvi list.
beton lomi suve žile.
tramvaj u tri, tramvaj koji bruji, tramvaj koji buči.
putnici, buka ih ispunjava, ali kada tramvaj u tri zastane na uglu, kada
žbunje dodirne prozore, buka prestane.
ta tišina je najtužnija na svijetu.
svi putnici se stide, jer nemaju šta reći, jer su suviše umorni, jer nemaju šta
reći, jer su upravo pobjegli od šefa koji nikad nije zadovoljan, jer ih kod kuće
čekaju gladna djeca koja uvijek traže još i još, jer ih kod kuće ne čeka niko,
jer nemaju šta reći, jer mama ima rak dojke, a oni nemaju novca za bolje
bolnice, jer se plaše da nikada neće dostići svoje snove, jer nemaju šta reći.
ali sve ovo traje vrlo kratko, jer se tramvaj brzo, vrlo brzo, najbrže brzo
pomjera sa ugla i žbunje više ne dodiruje prozore i tramvaj nastavlja da
bruji i buči i huči i zavija dok se penje na brdo ka domovima putnika,
stanovima plavim od svjetlosti televizora.
svaka voda priča svoju priču.
svaka zemlja priča svoju vodu.
jesenje vatre se uzdižu.
moj klima-uređaj je mrtav kao ona ptica na zemlji.
moji trbusi su puni, moje glave su pune praznih tuđih trbuha.
arhipelazi.
slabi smo.
ovo nije pjesma koja se čita noću.
ovo nije pjesma za noć.
ovo nije pjesma za crni dan.
noćni čuvar u svojoj kućici od stiropora i kartona.
mi nosimo smrt u našim vječnim osmijesima.
uznemiravanje vode.
vatra jede tvoju glavu.
ostarjelo tijelo.
ivice mog dede nad čijim je leđima izgrađen grad od suvog šljivinog
drveta, grad sa trgov i dvije crkve, sa sportistima, jednom davno umrlom
učiteljicom koja je plakala, nerasvijetljenim odnosima neimaštine i velikog
bračnog kreveta, zarobljenim ugasajima i strahom koji se rađa.
po mojim leđima su se iscrtale dvije dugačke, crvene linije.
mi nosimo smrt u našim vječnim osmijesima.

skit sam, satir sam sam.
vatra jede tvoju glavu.
vatra jede tvoju glavu.
moj otac jede srca noću.
moja majka peče djecu nedjeljom. peče ih u rerni, na crnoj tepsiji i pored njih stavi mrkvu i luk i paradajz.
sedamnaest pilula za sedamnaest godina.
slatko salo.
slatko.
slatko.
otac koji je poginuo u ratu.
nespretni vajar, nespretnan s kristalima i bojama, toliko loš da njegove kristale i boje riječi ne mogu opisati.
atlas.
on drži svoje ruke na koljenima.
u tami si i plačeš, glava ti na rukama.
tvoje ruke su vatra, tvoji prsti plameni jezici.
vatra jede tvoju glavu.
tramvaj u tri, tramvaj koji bruji, tramvaj koji buči.
putnici, buka ih ispunjava, ali kada tramvaj u tri zastane na uglu, kada žbunje dodirne prozore, buka prestane.
ta tišina je najtužnija na svijetu.
svi putnici se stide, jer nemaju šta reći, jer su suviše umorni, jer nemaju šta reći, jer su upravo pobjegli od šefa koji nikad nije zadovoljan, jer ih kod kuće čekaju gladna djeca koja uvijek traže još i još, jer ih kod kuće ne čeka niko, jer nemaju šta reći, jer mama ima rak dojke, a oni nemaju novca za bolje bolnice, jer se plaše da nikada neće dostići svoje snove, jer nemaju šta reći. ali sve ovo traje vrlo kratko, jer se tramvaj brzo, vrlo brzo, najbrže brzo pomjera sa ugla i žbunje više ne dodiruje prozore i tramvaj nastavlja da bruji i buči i huči i zavija dok se penje na brdo ka domovima putnika, stanovima plavim od svjetlosti televizora.
parkovi i dvorišta, ne, oni nikada nisu zajedno.
svi putnici se stide, jer nemaju šta reći.
mi smo sada slabi.
ja sam slab, ti si slab i slaba i slabo.
mi smo sada slabi, iako smo inače jaki.
jaki sada rade i uzdižu se, trče sa suncem nad glavom i sijaju se kao što se sija delfin dok lebdi iznad vode u svom skoku koji sam vidio na televizijskom putopisu.
mi sada posmatramo jake i zato nemamo vremena da radimo i uzdižemo se. mi smo sada slabi.
da bismo sada bili slabi, moramo inače biti jaki, moramo raditi, moramo se

jesenje vatre se uzidžu.
beton lomi suve žile.
vatra jede tvoju glavu.
radijator je previše udaljen od njenog kreveta.
po cijelu noć se okreće i budi i mumlja.
svaka voda priča svoju priču.
svaka zemlja priča svoju vodu.
jesenje vatre se uzidžu.
moj klima-uređaj je mrtav kao ona ptica na zemlji.
u krošnjama nema stabla.
u krošnjama nema mene.
u krošnjama ima me.
na krovovima djeca plaču.
na krovovima djeca jedu suvi hljeb vađen iz bunara, papirnih bunara,
zelenih i žutih.
na krovovima djeca.
na krovovima majke kolju.
mi smo sada jaki.
mi smo sada slabi.
ja sam slab, ti si slab i slaba i slabo.
mi smo sada slabi, iako smo inače jaki.
mi smo sada jaki.
jaki sada rade i uzdižu se, trče sa suncem nad glavom i sijaju se kao
što se sija delfin dok lebdi iznad vode u svom skoku koji sam vidio na
televizijskom putopisu.
moramo trčati sa suncem nad glavom.
mi smo sada slabi.
ostvarivanje ne postoji.
mi smo sada slabi i kada smo već slabi, nećemo gledati druge koji su
slabi, jer je gledati druge koji gledaju druge dosadno, jer je dosadno, jer je
dosadno.
jer slabi ne vole slabe, jer svako ko je slab želi misliti da je jedini slab, a da su
svi ostali jaki.
i sad, mi smo sada slabi, sada, sada, mi smo parkovi i dvorišta, mi smo dvoje.
slabi smo i dvoje nas je.
tužno.
divno.
moj otac jede srca noću.
moja majka peče djecu nedjeljom.
moji trbusi su puni, moje glave su pune praznih tuđih trbuha.
osam sepeta suvih šljiva u svoje srce sabijam, osam sepeta tučem i udaram,
u srce šljive pretvaram.

ali sve ovo traje vrlo kratko, jer se tramvaj brzo, vrlo brzo, najbrže brzo pomjera sa ugla i žbunje više ne dodiruje prozore i tramvaj nastavlja da bruji i buči i huči i zavija dok se penje na brdo ka domovima putnika, stanovima plavim od svjetlosti televizora.

na tavanu su burad s mašču.

na tavanu su kavezi za ptice.

pregovaranje.

ja sam staklo i voda, ja sam vatra i svjetlo, ja sam vatra i tama.

noćni čuvar u svojoj kućici od stiropora i kartona, noćni čuvar čuva skladište u kojem se nalazi brašno, brašno u papirnim vrećama, brašno od kojeg se pravi hljeb, brašno od kojeg se ne pravi ništa, brašno sa crvima.

mali pjesnik.

male pjesme.

male pjesme.

svi smo mi crkve i stadioni.

svi smo mi parkovi i dvorišta.

vozim svoju ljubav na zadnjem sjedištu automobila, moja ljubav sjedi na zadnjem sjedištu automobila kojeg ja vozim, dok vozim automobil gledam svoju ljubav na zadnjem sjedištu automobila u retrovizoru.

mislim na svoju ljubav na zadnjem sjedištu automobila dok vozim, narandžasta svjetlost pada po pramenovima kose moje ljubavi na zadnjem sjedištu automobila dok vozim automobil, najviše volim narandžastu svjetlost, najviše volim naranžastu svjetlost dok pada po pramenovima kovrdžave kose moje ljubavi na zadnjem sjedištu automobila dok vozim automobil kroz široke gradske ulice noću danju između noći i dana između dana i noći, dok vozim svoju ljubav na zadnjem sjedištu automobila moja ljubav ne zna da je moja ljubav, dok vozim svoju ljubav na zadnjem sjedištu automobila moja ljubav ne zna da je moja, moja ljubav ne zna da je ljubav, najviše volim narandžastu svjetlost dok pada po pramenovima kovrdžave kose moje ljubavi na zadnjem sjedištu automobila dok vozim automobil kroz široke gradske ulice noću danju između noći i dana između dana i noći, dok vozim svoju ljubav na zadnjem sjedištu automobila jednog dana jednog dana između dana i noći, samo jednog dana, samo jednom vozim svoju ljubav na zadnjem sjedištu automobila dok vozim automobil.

automobil staje, jer ja sam loš vozač.

samo daj gas, kaže moja ljubav.

parkovi i dvorišta, ne, oni nikada nisu zajedno.

ponekad smrt, ponekad suze.

on drži svoje ruke na koljenima, svaka šaka je obgrlila svoje koljeno, svaka šaka kao kapa svoga koljena, svaka kapa i svaka šaka kao prazna linija.

tup pogled, drži olovku, kosa mu je predugačka iako ne predugačka ako bi mene pitao ne bih rekao da je predugačka, kosa mu je predugačka, tup

pogled, drži u sebi životinje, svako oko je kavez, lijevo oko je kavez, desno oko je kavez.

arhipelazi.

obmotao je koljeno pamučnom trakom, ali prije nego što će tkanina sakriti ranu, otkinuo je komad svog mesa i pojeo ga.

ali sve ovo traje vrlo kratko, jer se tramvaj brzo, vrlo brzo, najbrže brzo pomjera sa ugla i žbunje više ne dodiruje prozore i tramvaj nastavlja da bruji i buči i huči i zavija dok se penje na brdo ka domovima putnika, stanovima plavim od svjetlosti televizora.

noćni čuvar u svojoj kućici od stiropora i kartona, noćni čuvar čuva skladište u kojem se nalazi brašno, brašno u papirnim vrećama, brašno od kojeg se pravi hljeb, brašno od kojeg se ne pravi ništa, brašno sa crvima. noćni čuvar u svojoj kućici od stiropora i kartona, jedna sijalica obasjava kućicu od stiropora i kartona.

gola sijalica obasjava kućicu od stiropora i kartona.

u kućici od stiropora i kartona noćni čuvar jede pečene pileće batak, batak spakovane u plastičnu kesu, batak koje mu je majka pripremila, majka od koje nije odlazio, niz vrat mu se sliva mast.

noćni čuvar čuva moj sutrašnji hljeb, niz vrat mu se sliva mast.

noćni čuvar čuva moje sutrašnje ništa, niz vrat mu se sliva mast.

u kućici od stiropora i kartona, noćni čuvar gleda meke porniće na televiziji.

noćni čuvar u kućici od stiropora i kartona ne može da gleda dobre porniće u kojima crnac s ogromnim kurcem jebe djevojčice s kikicama i pjegama, jer u kućici od stiropora i kartona nema dobrih programa.

u kućici od stiropora i kartona nema kablovske televizije, nema satelitske antene, samo jedna obična crna antena, kostur mrtve ptice.

u kućici od stiropora i kartona noćni čuvar često osjeća hladnoću.

u kućici od stiropora i kartona noćni čuvar često osjeća hladnoću.

noćni čuvar slabo vidi ljude iz kućice od stiropora i kartona, ljudi brzo prolaze pored kućice od stiropora i kartona, svjetlo je slabo pored kućice od stiropora i kartona, noćni čuvar misli na svoju majku u kućici od stiropora i kartona, noćni čuvar misli na novac koji subotom daje u supermarketu, noćni čuvar misli na oca koji je poginuo u ratu, noćni čuvar misli na ljude koji su mu ubili oca u ratu, noćni čuvar misli na druge noćne čuvare, noćni čuvar misli na svoje prijatelje iz srednje škole koji su sada negdje drugdje, noćni čuvar misli na djevojku koja odlazi na posao kada se on vraća sa posla, noćni čuvar misli na jabuke u kući svoje majke, u svojoj kući, u kući svoje majke noćni čuvar misli na crvene svježe sočne vodene divne krasne hladne svježe krasne divne vodene svježe sočne svježe hladne sočne hladne hladne hladne hladne jabuke u kući svoje majke, noćni čuvar misli na jabuke, ljudi su sjene pored kućice od stiropora i kartona.

noćni čuvar zijeva u kućici od stiropora i kartona.
ali sve ovo traje vrlo kratko, jer se tramvaj brzo, vrlo brzo, najbrže brzo
pomjera sa ugla i žbunje više ne dodiruje prozore i tramvaj nastavlja da
bruji i buči i huči i zavija dok se penje na brdo ka domovima putnika,
stanovima plavim od svjetlosti televizora.
ponekad smrt, ponekad suze.
ostarjelo tijelo, puno kazaljki, pregrada i kuglica, koje se previja, dok voda
klizi preko njega, dok iznutra postaje toplo zbog juče i dana prije tog.
osama.
moja pustoš.
moja šolja od bijelog porculana.
vojnici hodaju po pustoši.
vojničke čizme kloparaju.
gdje je pištolj?
u djevojčici, u dječaku.
moja ljubav me vozi na zadnjem sjedištu svog automobila.
moja ljubav ne zna da je moja ljubav dok me vozi na zadnjem sjedištu svog
automobila.
sada se predajem.
sada umirem.
strah od neumiranja u svom gradu.
strah da neću umrijeti u svom gradu.
strah da ću umrijeti izvan svog grada.
strah od umiranja izvan svog grada.
strah od umiranja.
mi smo uvijek zajedno.
mi smo sada jaki.
ovo nije pjesma koja se čita noću.
ovo nije pjesma za noć.
ovo nije pjesma za crni dan.
u tami si i plačeš, glava ti na rukama.
tvoje ruke su vatra, tvoji prsti plameni jezici.
vatra jede tvoju glavu.
ivice čovjeka koji se zove isto kao ja nad čijim je leđima izgrađen grad.
osam sepeta suvih šljiva u svoje srce sabijam, osam sepeta tučem i udaram,
u srce šljive pretvaram.
svi smo mi crkve i stadioni, svi smo mi parkovi i dvorišta.
i iako nikada ne idem u crkvu, ja sam crkva i istovremeno sam stadion, iako
nikada ne idem na stadione vikendom i ne pijem pivo i ne galamim i ne
lomim sjedišta dok znojavi fudbaleri pretrčavaju ispred mene preko zelene
trave.
svi smo mi crkve i stadioni.

svi smo mi dani i godine i nedjelje i mjeseci.
svi smo slobodni i sputani.
svi smo parkovi i dvorišta.
iako nemam dvorište, ja sam park.
iako nemam dvorište, ja sam dvorište.
nemam dvorište, jer nemam kuću, živim u stanu svojih roditelja, stan je u zgradi sagrađenoj kada se zemlja nad kojom je podignuta zvala svačija i kada nad tom zemljom nije bilo boga.
sada ga ima svugdje, najmanje u crkvama, a ja sam crkva.
stan je mojih roditelja i ja im se divim.
divim se svima koji žive i koji su preživjeli, koji su živi i koji stoje, još uvijek.
svi smo dani i godine i nedjelje i mjeseci.
svi smo slobodni i sputani.
mlad sam i često mislim na smrt, najviše na svoju, pogotovo na onu koju bih sam.
zato se divim svima koji su živi, zato su mi lijepi.
svi ljudi imaju najljepše oči na svijetu, svi su crkve i stadioni, svi su parkovi i dvorišta.
parkovi su isti, svuda su ljudi koji plaču i porodice, mama, tata, sin, kćerka, pas.
ljudi koji plaču i ljudi koji cure i porodice, mama, tata, sin, kćerka, pas.
sin je uvijek nestašan, kćerka je uvijek slatka kao kolač koji mama pravi nedjeljom i koji jedu nakon ručka nedjeljom.
samo, ko pere posuđe u kojim je kolač bio, tanjire i šerpe u kojima je pravljen čokoladni preliv.
suđe pere mašina za pranje suđa.
ali ovdje je bio rat i mnogo smo siromašni, ženama su ruke ispucale od pranja suđa.
muškarci čekaju stvari koje neće doći.
zašto neće doći?
zato što ne postoje.
muškarci čekaju stvari koje ne postoje.
muškarci čekaju stvari koje neće doći.
muškarci čekaju stvari koje ne postoje.
žene čekaju stvari koje postoje, koje su veoma blizu, koje su tu iza ugla, nose prljav kaput i prde nakon ručka.
oni ni tada, iako su blizu, iako su tu iza ugla, iako nose prljav kaput i prde nakon što jedu, oni ni tada, ni tada neće doći i zagrliti je i reći da su sada, konačno, nakon svega, zauvijek, sigurni.
žene poznaju okrutnost življenja.
žena sjedi u trgovini, oko nje su platna i svakog dana dolaze joj druge žene ne bi li neke od tih platana kupile i sašile sebi divne haljine u kojima će biti

sir na kriški hljeba, toplo mlijeko u plastičnoj šolji.
sedamnaest pilula je sedamnaest lijekova.
čiste me iznutra.
čiste moja dvorišta i parkove.
čiste me spolja i iznutra.
tih sedamnaest pilula.
sunce je sada moj prijatelj.
budim se rano, u mlijeko stavljam zobene pahuljice.
sedamnaest pilula je sedamnaest lijekova.
nema više prašine.
uzmimam znanje prethodnih.
ponizan sam i zahvalan.
zahvalan zato što hodam po asfaltu, a ne po blatu.
zato što spavam na toplom, a ne na hladnom.
živjeti je mnogo lakše nego što govore.
živjeti je lakše nego sanjati.
živjeti je lakše nego sjećati se.
vrijeme prolazi i nestaje.
i po prvi put, za mene je napravljen vatromet.
ovaj vatromet pravim za tebe.
da ti pokažem gdje sam došao i odakle sam pošao.
ipak, moraš znati.
ostvarivanje ne postoji.
i zato:
sjetio sam se nečega, nečega iz moje prošlosti, iz djetinjstva. sjetio sam se
i onda zaboravio. to nešto mi je blisko, znam to. nije nešto čemu su me
naučili drugi ili nešto što su mi drugi rekli da radim. nije nešto što sam
radio zato što sam se ugledao na druge ili nije nešto što mi je izgledalo
vrijedno postizanja. nije nešto što sam napravio ili napisao ili rekao. nije
nešto što sam stvorio. to nešto nije nešto u čemu se mogu naći uticaji, nije
nešto što je podstaknuto željom za zbližavanjem. nije nešto što su drugi
zapamtili kao pametno ili kao glupo, nije nešto što su mi prepričali da sam
uradio kad sam bio dijete. u to nešto nisu bili uključeni drugi i niko osim
mene nije znao za to. to nešto nije lažno. to nešto nije nešto u čemu sam
naudio drugima ili napakostio. u tom nečemu nema mučenja i nema boli.
to nešto nije hladno i nije mokro. to se nije desilo nedavno, to nešto nisam
uradio da bih zadivio druge, da bih se zbližio s njima. to nešto nisam sreo
nigdje napisano, nigdje ovjekovječeno, to nešto nisam sreo u drugima.
niko mi nikad nije ispričao da je uradio nešto slično i niko mi nije pokazao
nešto slično. u tom nečemu nisam tražio novac i nije bilo lutaka ili drugova.
nije se desilo na tavanu i nije se desilo u bolnici. to nešto nije bilo u mojoj
sobi. tada nisam bio s drugima. nisam to uradio zato što sam se plašio

smrti i usamljenosti. nisam napravio nešto što će me predstaviti drugima ili zato što sam vidio da drugi to nešto rade. nisam to uradio zato što sam od drugih tražio nešto, nije nešto što su mi drugi dali. nije nešto što sam osjetio zbog hrane ili pića ili ćebadi ili novca. nije nešto što sam nekom dao i nije nešto što sam za nekog napravio. o tome nikad nije bilo tragova. to nešto nije lažno. istinito je, moje je, jedino istinito u meni i sjetio sam se toga i sad sam ga zaboravio. zato sam tužan.

Edin Salčinović

Patriotski marš

(navijačka himna hulja; po Vladimiru Vladimiroviču Majakovskom)

Profilirajte se kroz prizmu patriotizma!

Dosta je spletkarskog konformizma.

Tiše, različiti.

Nećemo da

vas čujemo,

gospodine drugačiji.

Dosta je ideja ovih

što kažu jednakost svima.

Krv i čast nas vodi.

Patria!

Patria!

Patria!

Hej, patrioto,

tuci!

Za krv i čast!

Ili

za pradjedovski iskon

tradicijom se obuci.

I neka

blijedi i gori

drugih naroda historija.

Dom nam neće pokorit.
Patria!
Patria!
Patria!

Tamo
počiva zlo
i ljudi su drugačiji.
Za dom,
za otadžbinu
vojnika stupa milion.
Nek najboljim puškama nas duže,
nek čelične topove se lijeva,
teritorij treba da se širi.
Patria!
Patria!
Patria!

Vidiš li predaka svjetlo?
Čuješ li drevne himne?
Stisni
na grkljanu dušmana
patriotske prste!
Naprijed, i nek nebesno
prostranstvo oboji našeg barjaka boja!
Pobijmo prvo apatride!
Patria!
Patria!
Patria!

Ponosni Bošnjaci

(zapažanja o narodu privilegovanog lirskog subjekta)

Moj dedo već dugo
Ore dženetske njive
Ali babo još čuva sve stvari
I sliku našeg reisa
Na dan kad sam rođena
Tu je izučen ezan
A niz mahalsku kaldrmu
U mekteb idu djeca

*Ponosni Bošnjaci, Ponosni Bošnjaci,
Ponosni Bošnjaci.*

Kroz havu treperi
Šest kandilja na fotki
Kad sam dobila prvi ilmihal
I šamiju iz Feza
U maju još uvijek
Zriju komšijske bašče
A kurban sad raznose
Neka druga djeca

*Ponosni Bošnjaci, Ponosni Bošnjaci,
Ponosni Bošnjaci.*

Moj babo je Bakir
Prva faca džemata
Ima Šaju jarana
I uči ga da klanja
Ponekad ih sretnem
Mašu kroz prozor kola
A na šehidskom mezarju spavaju
Neka tuđa djeca

*Ponosni Bošnjaci, Ponosni Bošnjaci,
Ponosni Bošnjaci.*

A ja, ja se vozim
S lažnom nadom po džadi
Na zidu sa limene pločice čitam

Ime moga dede
Za babu mi kažu
"Sad je u pravom dobu"
A pare na čaršiji
Prose druga djeca

*Ponosni Bošnjaci, Ponosni Bošnjaci,
Ponosni Bošnjaci.*

Masakr je insceniran
(svjedočenje po Miloradu Dodiku)

Svijet sluša balističare kao ovce pastire
Ja slušam pjesmu novca – evre, marke, dinare
Ne priznajem genocide ni masovne grobnice
Ni masakre, ni zločine – samo funte, dolare

Zbog novca bih prevario narod
Sve isprane mozgove
Reći ću im da nema masakra nek' glasaju za mene

Masakr je laž, inscenacija
(Novac je zakon jedini)
Masakr je laž najveća od svih
(Novac je zakon koji pobjeđuje)

Neprilagođen

(Hor "Reisov film" sa albuma "Kome ba da se mi prilagođavamo")

Danas sam bacio TV kroz prozor,
Razbio se u hiljadu komada,
U programu opet kleveću mene,
Islamofobi i komunistička propaganda.

Inovjerci, za vas nije raj.
Nevjernici bye-bye.
Prilagodbo, proglašavam tvoj kraj.

Govorio sam,
Pokorno su me gledali ljudi
Spremni da umru za svoga vođu.
Ja sam neprilagođen.

Nemuslimani su daleki,
Naš narod treba živjeti u Meki.
Evopa je grješna i nije za nas.
Ja sam neprilagođen.

Ja sam ba
Neprilagođen
Ja sam lider, ja sam reis,
Osjeti moje neprilagođenosti bijes.

Harun Dinarević

Ste(ć)ko manijak
(po Skenderu K. Stećak)

reis mramorni ćuti govorom čalme na glavi,
jači no istok srba, islamistan naš divni slavi.
njegovi mjesec i zvijezda, sad znače islamske bajke,
davno su postali lažni, od sad slušamo cajke.

udaljili su se od njeg i džemat i naša sela,
vidik mu tvore pedofil i esdeaova sijela.
reis posjeti sandžak, a ljudi šapću dove:
zmija je svaki srbin, nikada nemamo love.

zašto sam došao ovdje, kad svaki bošnjak sve znade?
posljednju zelen dok vidim, neka musliman krade,
čuj, sad ezan zrelo trešti, ko pjevaljka sa estrade.

ajete što još bruje zrakom u srcu osjeti svome.
pa, uspokojen, pusti nek crne kjafire slome,
lezi u tamni mezar, a bakir biće svoj na mome.

Marko Raguz

Razgovori sa samim sobom:

Andrićev Ex Ponto kao duhovno putovanje radi “nalaženja” Boga

“Poimam i shvaćam nevidljivu logiku svih događaja u čovjekovu životu. Ne riječima i ne mislima samo, nego svom dubinom cijelog bića svog osjećam divnu, neumoljivu ravnotežu koja vlada u svim našim odnosima. Ima neznana formula koja određuje odnos između radosti i bola u našem životu. Stradanje i grijeh se upotpunjuju kao kalup i njegov odljevak. Život nam vraća samo ono što mi drugima dajemo.”

Ivo Andrić (Ex Ponto)

“Suštine se žive u sadašnjosti, predmetnosti u prošlosti.”

Martin Buber (Ja i Ti)

Na prvi se pogled čini da u “Ex Pontu”, Ive Andrića, dominira “sadržaj”, da se njime, prije svega, treba baviti, a da je forma do krajnosti reducirana, toliko da joj je svrha da sadržaj tek drži na okupu. U slučaju “Ex Ponta” problemu forme treba veoma oprezno pristupiti zato što je spomenuto Andrićevo djelo veoma teško precizno žanrovski definirati. Najčešće se kaže da je u pitanju poezija u prozi, ali su to i mikroeseji, a ukoliko je u pitanju poezija u prozi, onda se pri analizi mora posvetiti pažnja i drugome i drugom, što će kazati da “Ex Ponto” i jest i jedno i drugo, ali opet na poseban način. U kritici na Andrićev “Ex Ponto”, kojega je napisao Milan Bogdanović (godine 1919), primjeri iz “Ex Ponta” su navođeni u obliku stihova – a u slučaju tih primjera, i u tom obliku “Ex Ponto” ima veliku literarnu vrijednost. To samo po sebi govori da je Andrićev “Ex Ponto” veoma specifično književno djelo koje manje treba promatrati u odnosu na neke klasifikacije književnih formi, a više u čistom literarnom, ali i filozofskom i spiritualnom smislu. Kada je riječ o odnosu između poezije i proze u Andrićevom “Ex Pontu”, on se slikovito može objasniti onim što je u knjizi “Teorija i nakon nje” kazao Terry Eagleton (naravno, u nekom drugom kontekstu): “Razmotrimo, primjerice, razliku između poezije i proze. Jedini zadovoljavajući način da opišemo tu razliku jest da kažemo kako u poeziji autor odlučuje gdje

završava redak, a u prozi o tome odlučuje tiskar." Baš u tolikoj mjeri su u "Ex Pontu" poništene "granice" između poezije i proze. Možda je najbolja "definicija" "Ex Ponta" sadržana u samome djelu: "Tražim utjehu, dozivam jednu nadu, ali moje na smrt suđeno srce ponavlja svoju strašnu priču." I ovaj će se rad ipak ticati ponajviše sadržaja, ali nakon što budu navedeni neki zaključci koji se tiču forme, jer se i na njoj kao takvoj gradi jedan veoma bitan idejni sloj. U Andrićevom "Ex Pontu" kao da je poništeno i "vrijeme" i "prostor", a isto tako je gotovo do kraja izbrisan i kontekst. (Sam naslov – "Ex Ponto" – povezan je sa Ovidijevim pjesmama – "Epistulae ex Ponto" – kojega je rimski car Oktavijan August protjerao: ta se veza, dakle, tiče i sadržaja na veoma neposredan način.)

Osim što je spomenut grad Maribor i vrijeme okupacije (ovo zadnje posredno u odnosu na glavnog lika/lirsko Ja – a uzgred rečeno, to vrijeme okupacije je, kako saznajemo iz teksta – u prošlosti, koja se precizno ne može odrediti), ne postoji ništa što bi precizno odredilo društvenu, historijsku "podlogu". Naravno da je sasvim jasno o kojem je vremenu riječ, ali to saznanje ne potiče iz samoga djela. (Glavni lik, također, nije imenovan, dok pripovijedanje teče u prvom licu – ukoliko se odlučimo da na Andrićev "Ex Ponto" uopšte primijenimo pojam "pripovijedanje".) Na koji su način "poništeni" – naravno, ne potpuno – vrijeme i prostor? I vrijeme i prostor se dijele na dva dijela: na vrijeme koje je glavni lik proveo u zatvoru i na vrijeme koje je proveo nakon izlaska iz zatvora, a i prostor se može mjeriti istom tom mjerom. U pitanju je realnost, ono izvanjsko, u kojemu se nalazi književni lik. Riječ je o jednom do krajnosti pojednostavljenom – "materijalnom" – okviru, putem kojega je omogućen koherentni razvoj jednog "duhovnog sižea". Sve to kazuje da postoje dvije vrste sižea u Andrićevom "Ex Pontu". Prvi tip sižea je onaj koji je kao takav shvaćen u uobičajenom smislu. Kada je riječ o "Ex Pontu", to bi se tek moglo ticati zbiljskog prostora u kojem se glavni lik nalazi i vremena u kojem se sve to ostvaruje. Kada je u pitanju prostor, može se kazati da glavni lik boravi u zatvoru, u nekom gradu, selu, u nekoj drugoj zemlji, ali sve to je toliko po strani da se tek označava, kako bi moglo biti povod "duhovnom putovanju". Kada je u pitanju vrijeme, saznajemo da glavni lik boravi već toliko i toliko vremena u zatvoru, da je prošlo toliko i toliko vremena nakon izlaska iz zatvora, da bi se kasnije sve više spominjala godišnja doba i tome slično – te se sve više gubio tok mehanički mjerljivog

vremena. Ono će potpuno biti poništeno, čime se već uspostavlja drugo poimanje vremena, ali ono se tiče spomenutog drugog tipa sižea. Pripovijedanje teče u formi kratkih zapisa – svaki zapis je jedna unutar sebe zatvorena mikro cjelina, ali u ovom slučaju – što nimalo nije tako često – na način da se mogu izmiješati, poredati ponovo proizvoljno ili nekako drugačije, a da ne dođe do bitnih promjena; ali one, naravno, u svojoj ukupnosti grade *sliku* “Ex Ponta”. To je omogućeno sadržajem, ali bi moralo ostati u okviru vremena u zatvoru i vremena nakon zatvora. Ti su zapisi međusobno hronološki odvojeni, ali se to ne može mjeriti mehanički mjerljivim vremenom. Karakterizacija lika, u uobičajenom smislu, bi se veoma teško mogla izvesti. To dolazi otuda što u “Ex Pontu” ne postoji dijalog, niti postoji radnja u klasičnom smislu, to jest ne postoji ni jedan lik u odnosu na kojeg bi se moglo govoriti o glavnom liku. Drugi ljudi su itekako prisutni, ali samo kao “glasovi” unutar glavnog lika. Moglo bi to biti slično višeglasju unutar Raskolnjikova (glavnog lika romana “Zločin i kazna”, Fjodora M. Dostojevskog), ali samo u epizodama kada je Raskolnjikov sam i kada se glasovi drugih ljudi javljaju u njemu: jednu takvu epizodu je analizirao Mihaail Bahtin. Čak nije moguće napraviti karakterizaciju glavnog lika “Ex Ponta” kroz njegova stavove o drugim ljudima, jer ti stavovi nisu stalni – oni se mijenjaju, čak u tolikoj mjeri da su između sebe suprotstavljeni. Vrlo su važni – za idejni plan “Ex Ponta” – Uvod i Epilog (Uvod nije tako naznačen, pa se može taj dio preciznije opisati i kao ekspozicija). Pripovjedač u tom Uvodu govori da je te zapise pisao sebe radi, ali da se nada da će oni možda još nekome da koriste.

Šta se može zaključiti iz nekih formalnih karakteristika “Ex Ponta”?

Čini se da je u “Ex Pontu” sve svedeno na suštinu književnosti, da su odstranjeni svi slojevi koji su u brojnim književnim djelima postali svrha samima sebi. Ta suština književnosti mogla bi se odrediti kao čovjekova fundamentalna potreba da kaže kako mu je, kako se osjeća, – samome sebi i drugima. Književnost kao ispovijest ili pismo – koje se piše i za sebe i za druge (na početku “Ex Ponta” je zapisano: “Svima, širom svijeta, koji su stradali i stradaju radi duše i njenih velikih i vječnih zahtjeva, posvećujem ove stranice, koje sam nekoć pisao samo za sebe, a danas ih šaljem svoj braći svojoj u bolu i nadi.”) I na druge načine je u Andrićevom “Ex Pontu” prisutan pokušaj reduciranja na fundamente – o čemu će već biti riječi.

Glavni lik/lirsko Ja jeste zapravo simbol čovjeka. Premda on sebe svrstava među one koji stradaju radi duše, ipak se na više mjesta navodi povezanost sa čovječanstvom koje pati – a glavni odnosi koji su uspostavljeni u “Ex Pontu”, duhovna stanja i dileme, posjeduje u manjem ili većem intenzitetu svaki čovjek. Sve je u “Ex Pontu” svedeno na čiste oblike. I u tom smislu je nemoguće govoriti o karakterizaciji glavnoga lika u ovom Andrićevom djelu.

“Deset se je tjedana bilo navršilo kad, okružena samoćom, prvi put progovori jasno moja duša.”

Glavni lik/lirsko Ja dospijeva u zatvor, lišen je slobode, ali na duhovnom planu, tek u zatvoru on uspijeva dosegnuti istinsku slobodu – a samoga sebe, iz vremena prije nego što je zatvoren, osuđuje, u duhovnom smislu: “Na borbe svijeta ja sam gledao kao što se s vedra visa gleda na magle koje se nadbijaju po dolinama.

Bio sam nijemi, oholi gost života.

Trgao sam najviše plodove. Usne su mi bile krvave, žene su mi cjelivale ruke. Prolazile su godine i donosile svoje plodove, a ja sam se nazivao: gospodar života.

Tada me silan udesni val baci na tvrdu mračnu stazu i sva boja i ljepota života zgasnu na mrežnici mojih očiju.”

Upravo pojavom tog unutrašnjeg “svjetla”, dosezanjem duhovne slobode, otpočinje ona glavna problematika “Ex Pontu”: “I tada kad se je u kapanju miliona jednoličnih minuta, bez ikakve nade i promjene, moja duša pretvarala u pustinju koja više i ne žedni, kad su mi rešetke na prozoru bile tako guste da nisam mogao ni ruku pomoliti da mi kane kap kiše ili da me pomiluje zalutao vjetar, tada je u mojoj duši, kao svjetiljka nad mrtvom radosti, planulo ovo svjetlo.”

U “Ex Pontu” je veoma prisutna egzistencijalistička problematika: “Neumoljivo krute i nepomične planine gledaju s oblačna visa. Visoko ukočeno nebo. Tvrda nemilosna zemlja.

Ne, ništa se neće dogoditi! Ne, planine se neće soriti! Nebo će ostati gordo i hladno na visini!” Dakle, vrijeme prije zatvora bi se moglo imenovati vremenom Neznanja, a samim time vremenom nepostojanja; vrijeme u zatvoru je vrijeme duhovnog rođenja, a vrijeme nakon zatvora, jeste vrijeme duhovnog života (istina, to je jednim dijelom i vrijeme u zatvoru).

Centar tog duhovnog života je Bog. Sve se tiče Boga ili – drugačije rečeno – Smisla: kroz “razgovore sa samim sobom” (ova formulacija pripada filozofu Marku Aureliju), odupirući se

i podležući ništavilu, glavni lik/lirsko Ja je u stalnom nalaženju i gubljenju Boga. To će kazati da u "Ex Pontu" ništa nije fiksirano, ništa se ne zagovara (u smislu da se na mjesto Boga stavlja Ništavilo i od toga gradi neki poredak svijeta, ali ni obratno), već je sve u pokretu i procesu, sve je unutar svijesti – i Bog (kao oličenje smisla) i Ništavilo (kao oličenje besmisla). Jean-Jacques Rousseau u *Sanjarijama samotnog šetača* piše: "Sreća je trajno stanje koje kao da nije stvoreno za čovjeka na ovome svijetu. Sve je na zemlji u stalnom kretanju koje ničemu ne dopušta da dobije trajan oblik." U odnosu na vrijeme kada je napisan, Andrićev "Ex Ponto" upravo u tom smislu postiže svoj vrhunac. U tom djelu ne postoje apsolutne kategorije. U njemu ne postoji niti jedna čvrsta, nepromjenljiva tačka – Bog, Sotona, Dobro, Zlo, Ljubav, Pravda i tako dalje – na kojoj bi se mogao da temelji neki odnos prema svijetu. U "Ex Pontu" je sve zasnovano na stalnom "građenju" i "rušenju", a svi navedeni pojmovi i njima slični, u tome su djelu prisutni, samo što su i sami podvrgnuti takvom procesu. Oni nisu stalni nego su u stalnim promjenama oblika. Možda bi se to moglo opisati sljedećim citatom iz "Ex Ponta": "Misao kao voda u gorskom viru, među stijenama gdje ne dolaze životinje i ne dopiru ljudi, grgolji, ponire, vraća se i baca i pjeni od stijene do stijene."

Kako kaže Martin Buber u knjizi "Ja i Ti": "Ja nastajem u dodiru sa Ti; postajući Ja, ja govorim Ti. Sav stvarni život je susret."

Otrprilike, ova Buberova misao će biti osnovni okvir za analizu Andrićevog "Ex Ponta". Spominje se često utjecaj S. Kierkegaarda na Andrića, a taj utjecaj naročito je dobro zamijeatan upravo u "Ex Pontu". Bog u ovom djelu nije niti kršćanski Bog (premda je takav samo po "vanjskim" karakteristikama) niti je na bilo koji drugi način "opredmećen". Tu nema niti Crkve (premda glavni lik/lirsko Ja jedanput zalazi u bogomolju), niti bilo kakvog drugog "vanjskog" i "čvrstog" Centra. Taj Bog bi time bio samo jedno od brojnih duhovnih lica, jedan "prostor" unutar nas samih u kojemu "nalazimo" ali i "gubimo" Smisao, ono na čemu se temelje sva druga lica unutar nas. Ne treba ni napominjati da je taj Smisao koji se "pronalazi" i "gubi", također podvrgnut procesu, tj. promjenama.

Stoga je "putovanje" još jedan važan pojam za Andrićev "Ex Ponto".

U priči "Pobrajanje čuda" ("Kuća za umorne"), Dževada Karahasana, zapisano je sljedeće: "Na putu čovjek uvijek otkri-

je drugog, bilo kao drugi svijet, bilo kao sebe drugačijeg, bilo kao nekoga doslovno drugog u kome prepoznata dokaz svog postojanja." U "Ex Pontu" dominira unutrašnje putovanje, ali se također zasniva i na vanjskom, zbiljskom putovanju. Veoma često glavni lik/lirsko Ja mijenja mjesta, spominju se i putovanja u inozemstvo, ali, kao što je već spomenuto, ne postoje opisi neposrednih, realnih susreta. To ne znači da ih nema, već da se susret odvija kroz unutrašnje putovanje: glavni lik/lirsko Ja se unutar sebe susreće (kroz sjećanje) sa ljudima na koje je nailazio, s kojima je dolazio u dodir, dok mi možemo vidjeti samo taj "unutrašnji susret". Evo primjera za jedan od načina tog "unutrašnjeg putovanja": "Često sanjam noću da sam slobodan, da putujem (putovati i kretati se to je u mojim snovima najveća sreća), da se viđam sa znancima i da im pripovijedam kako sam teško živio prije." Okolnosti u kojima živi (a te okolnosti se prije svega temelje na odnosu sa ljudima s kojim živimo) uvjetuju njegovo duhovno stanje – a sve je to u stalnim promjenama -, dok njegovo duhovno stanje uvjetuje njegov odnos prema Bogu/Smislu/Redu kao jednom unutrašnjem licu koje drži ostala na okupu.

"Dva dana me već ne izvode ni na onaj jedan sat šetnje, jer kiša bez prestanka sipi.

Meni se čini da mi neprestano vlaga navire u ćeliju i da mi pada po licu i rukama kao ljepljiv talog. Moj pokrivač je oštar i studen, moje jelo ima ukus limene posude i moja ćelija onaj neopisivi zadah uskog prostora u kom jedan čovjek diše i živi, bez promjene i zračenja.

Ali tu za mojim vjeđama – sklopim li samo oči – živi sva veličina života i sva ljepota svijeta. Sve što je ikad samo taklo oči, usne i ruke moje sve je u mojoj svijesti živo i svijetlo na tamnoj pozadini ove patnje."

Sada je potrebno, onoliko koliko je to moguće, definirati ili opisati poziciju glavnog lika/ lirskog Ja prema onome što i njega samog umnogome određuje. "Najgora nesreća i najstrašnija kazna mog života u tom što sam osuđen da živim sam." Ovim bi se mogla opisati pozicija glavnog lika/lirskog Ja. To nipošto ne znači da je on izvan svijeta, jer da jeste, usamljenost i ne bi bila moguća – ona se uspostavlja kroz susret. Njegov odnos prema svemu onom bitnom što ga određuje (a što se može svrstati u nekoliko okvirnih kategorija – premda takvo svrstavanje samo po sebi nije dobro), uvjetovan je tijelom i dušom, unutrašnjim haosom i kosmosom. Evo primjera: "Da-

nju dok sunce vlada, bore se u meni zahtjevi tijela sa istinama i zavjetima duše; i duša je uvijek pobjednica, jer pod ćutanjem krije vrisak i u odricanju utapa želje i strahove.

Ponos čovječje duše koje ne mogu da se odrećem i smjelost koju duša silom otima tijelu, provode me danju dok sunce vlada.

Ali noću, u snovima, kad usne bolna, ali jaka svijest dana i moje osamljene ličnosti i kad ležim bespomoćno izložen noći i njenim tajnim silama, tada događaji dobivaju strahovito lice u snovima; tijelo, koje danju sputavaju misao i ponos, dolazi do svojih prava; smjela divna duša čovjekova leži mrtva kao kamen na dnu mora, a tijelom gospodari bestijalan strah i nerazumljiva panika živaca." Postoji još jedan lijep primjer: "Otišao sam N-im na ples. Tijelo je bilo zadovoljno. A duša je u liku mršave cigančice zebila i čekala pred portalom s košaricom ljubica. Kočijaši su je grdili." Ipak, ne treba pomisliti da ovdje te kategorije tijela i duše imaju neku uobičajenu poziciju, kakvu imaju u velikom broju književnih djela – u smislu da nekog lika, u odnosu na događaje koji se u tom djelu zbivaju, tjelesno vuče dole (što samo po sebi može da proizvodi radnju u djelu) dok ga duhovno diže prema gore (što, također, može da proizvodi radnju). U "Ex Pontu" ne postoji radnja u klasičnom smislu – glavni lik/lirsko Ja tek navodi da je nekada bio sa nečasnim ženama, na primjer, ali taj njegov postupak nema direktne reperkusije na duhovno stanje glavnog lika/lirskog ja. Pošto se pozicija tijela (sa svim značenjem koje ono ima, prije svega u klasičnoj književnosti) u "Ex Pontu" ne može odrediti u odnosu na događaje, a ipak vidimo unutrašnje posljedice djelovanja tijela, onda su, u ovom slučaju, i tijelo i duša fluidne, duhovne kategorije, koje opisuju unutrašnje stanje. Između te dvije, uvjetno kazano, sile, vode se stalne borbe – i uvijek jedna dominira nad drugom. A upravo to uvjetuje unutrašnji odnos glavnog lika/lirskog Ja prema stvarnosti.

Ako govorimo o donosu glavnog lika/lirskog ja prema ljudima, onda to treba detaljno obrazložiti i razvrstati.

Upravo odnos prema čovječanstvu glavnog lika/lirskog ja ima veoma važnu funkciju – na idejnom planu "Ex Ponta". Njegovo duhovno rođenje u zatvoru tiče se baš toga:

"Evo sam dvadeset i jedan dan slobodan i bez prestanka sam. Neprestano promatram pupanje, i cvat, a ipak se ne mogu oteti da mislim o ljudima.

Jutros, na suncu, dođe mi sva ljudska istorija kao jedan polkolj nevinih, kao crni kovčeg kom je ključ bačen u more. (...)

I moj rođeni bol i patnja dođoše mi kao nešto što nije besmisleno izdvojeno i osamljeno, nego živi kao mali dijelak velike tragedije čovječanstva koje se bori. A sav noćni nemir i strah bi mi nerazumljiv i dalek kao magla što leži po obroncima ispod mene. (...)

Svi su mi ljudi i te kako potrebni. Svi, od one starice koja me je primila na ruke kad sam došao na svijet, pa do onog nepoznatog prolaznika koji će, kad mene budu nosili na neko groblje neki ljudi, skinuti kapu i prekrstiti se i zaželjeti mi vječni mir i laku zemlju.”

Dakle, ono što glavnoga lika/lirskog Ja spaja sa čovječanstvom jeste patnja – kroz patnju postaje dio cjelovitog svijeta. Međutim, ako je kroz patnju povezan sa svim ljudima i ako zbog toga ima razumijevanja prema ljudima, to nipošto ne znači da je njegov odnos prema njima u svemu takav. Štaviše, kroz patnju se jedino i uspostavlja neka veza, ali ona duboka, suštinska, između glavnog lika/lirskog ja i drugih. Sasvim je jasno da je u “Ex Pontu” u velikoj mjeri prisutno esencijalizovanje određenih kategorija. Stoga je ovdje uspostavljen sljedeći odnos: glavni lik/lirsko ja – čovječanstvo (u koje je projektovano određeno shvatanje). Sljedeći odnos koji su u ovoj hijerarhiji uspostavlja, jeste odnos prema Siromašnima i Bogatima, Robovima i Gospodarima – a i tu je riječ o esencijalizaciji. O Siromašnima ima jednake stavove kao i prema čovječanstvu uopće – ujedinjeni su kroz patnju – dok Gospodare (Bogate i Moćne) prezire, ali im oprašta. Na ovom primjeru vidimo da su u “Ex Pontu” prisutni elementi kršćanskog humanizma. Ovako izdvojeni, izvučeni iz “žive” književne realnosti, ovi primjeri zaista djeluju okamenjeno i klišetizirano. Međutim, prelomljeni preko emocionalnog bića glavnog lika/lirskog ja (koje je u stalnom kretanju i promjenama), oni izgledaju sasvim drugačije. Pogotovo što su stavovi glavnoga lika/lirskog ja, uvjetovani emocionalnim, često međusobno kontradiktorni – i što je takav odnos razlabavljen primjerima u kojima dominira individualizirani odnos prema ljudima (a u istom smislu – patnje, stradanja i sl.). Nije nužno navoditi primjere i detaljnije komentarisati odnos glavnog lika/lirskog Ja prema Gospodarima i Robovima (ipak, evo jednog primjera koji se tiče odnosa prema Gospodarima:

“Vi, koji mislite da ste uzeli u zakup istinu ne dolazite mi na oči, jer vas ne mogu vidjeti.

Zašto vaš korak tako oholo ječi po pločama? Ujutro ste zadovoljni sami sa sobom, a uveče brojite novac, i kamo god pođete, stiže vaša naduvenost prije vas.

Po nedokučivim odlukama promisli dano vam je da vladate, a vi mislite da držite promisao u rukama.

Na sve što nije već sadržano u vama vi odgovarate otrovnom pljuvačkom; ko vas se takne, dugo vas se sjeća!

I mada svaki dan saginjete glavu pred Bogom, srce vaše stoji uspravno i sve vaše misli glade vašu taštinu niz dlaku.

O, vidio sam ja vašu pravdu i vašu istinu, - i ne dolazite mi na oči, jer vas ne mogu vidjeti.”)

Također, u Andrićevom “Ex Pontu” postoje kategorije kao što su Prošlost i Budućnost, oličene u precima i potomcima (još nerođenoj djeci). I tu je u pitanju esencijalizacija tih kategorija iz ugla glavnoga lika/lirskog Ja, ali kako on sam po sebi nije niti institucija niti ima težnje da širi neko učenje, već je sve potpuno svedeno na subjektivitet – onda se tu nema šta zamjeriti ili kritikovati, jer sam život – život kao duhovni proces – sve to razlaže i mijenja: a “Ex Pontu” je upravo priča o tome.

Svi stavovi o ljudima glavnog lika/lirskog Ja, mogu se staviti u jednu kategoriju, koja je suprotstavljena Prirodi ili kosmičkom. To je ono kranjčevićevsko prepuštanje “opojnom viru svemirske pjesme” (*Iza spuštenijeh trepavica*) ili kosmičkoj harmoniji, dok se kroz poluzatvorene kapke posmatra *život prirode*. Tada u nama, u našoj svijesti, dolazi do potiskivanja svega onog što je uobičajeno, od čega se sastoji naš svakodnevni život, a tu “prazninu” ispunjava spomenuta Kranjčevićeva “svemirska pjesma”, odnosno u prvi plan isplivava kosmička strana našeg bića. U Andrićevom “Ex Pontu” je to prisutno na više načina. Navest ću nekoliko primjera:

“Knjige su dobre; neka i ljudi; ali mnogo mi je bolje gledati kako kiša pada. Moj odnos prema pojavama u prirodi nema ništa od ljudskih odnosa, ni tjeskobe, ni obzira, ni sitničavosti. Ja tonem u njima i upijam ih u sebe, u isto vrijeme. (...)

Opkoljen svijetom, koji mi je tuđ i malo dobrohotan, ja se sabirem u sebi i osjećam sam i napušten, sam pod velikim ravnodušnim nebom, van svake cjeline, van svakog društva, kako sam uvijek živio, nezaštićen privilegijama nikakve klase, bez zanimanja, bez budućnosti, bez rodbine i prijatelja koji bi mi mogli pomoći. Sam, prognan, bolestan.”

Ali nije ovdje u pitanju jedna česta greška – suprotstavljanje svijeta subjekta i, uvjetno kazano, objektivnog svijeta (kojega sačinjavaju svi drugi ljudi, a koji su u odnosu na svijet subjekta jedna čvrsta cjelina u kojoj ovaj ne može pronaći prostora za sebe). U “Ex Pontu” se kroz male priče o drugim ljudi-

ma (a to su zapažanja glavnoga lika/lirskog Ja) individualizira odnos prema svijetu, u smislu da se o tom svijetu ne govori u apstraktnim kategorijama, nego preko ljudi, koji obično imaju slične probleme kakve ima i glavni lik/lirsko Ja. Ali kada se govori o ljudima uopšte – ali u duhovnom smislu, u smislu kolika je razina duhovnih vrijednosti u ljudima – onda se u “Ex Pontu” zauzima pozicija (što nipošto nije negativno, tako je uvijek bilo, a tako je i danas). Glavni lik/lirsko Ja svoj identitet ne može smjestiti u obične ljudske okolnosti – tu mu je u duhovnom smislu previše tjesno. Zapravo, on teži prema duhovnim vrhuncima, prema prostoru zvijezda ili F. Nietzsche-ovom “oštrom planinskom zraku” (“Tako je govorio Zaratustra”). U tome je smislu toliko prisutna samoća glavnoga lika/lirskog Ja. To je nešto približno slično odnosima koji su uspostavljeni u romanu “Majstor i Margarita”, Mihaila Bulgakova. Međutim, ne mora se to ni na taj način tumačiti: jedan od ljudskih fundamenata je upravo ta želja, želja za idealnim, onostranim, a otuda i dolazi osjećaj da je među ljudima “tjesno”, pa se mašta o zvijezdama i tome slično. Kako kaže Charles Baudelaire u “Spleenu Pariza” (*Any where out of the world*): “Ovaj je život bolnica, gdje je svaki bolesnik opsjednut željom da promijeni postelju. Jedan bi htio da pati nasuprot peći, a drugi vjeruje da će uz prozor ozdraviti.” Stoga se ta vrsta odnosa prema ljudima uošte – u Andrićevom “Ex Pontu” – može i na takav način da tumači.

“Za ovim Ti se ne traga kao za nekom stvari: uistinu ne postoji nikakvo traganje za Bogom jer ne postoji ništa gde se on ne bi mogao naći.” Ovo je misao Martina Bubera (a u pitanju je knjiga “Ja i Ti”). Ono što je važno u ovome citatu jeste razlika koja se uspostavlja između pojmova “tragati” i “nalaziti” (ovo posljednje se po toj logici nameće kao ispravna alternativa). Traganje za Bogom podrazumijeva traganje za čvrstim stanjem, dakle, za nepostojećim, dok nalaženje Boga podrazumijeva da je nemogućnost čvrstog stanja prihvaćena, a time i nužnost stalnog kretanja, smjena između kosmosa i haosa – pa se time Bog nalazi uvijek iznova (ali isto tako i gubi). U Andrićevom “Ex Pontu” Bog ima centralno mjesto, jer je to djelo koje se bavi esencijama čovjekove egzistencije. Evo nekih primjera koji se tiču odnosa prema Bogu – u Andrićevom “Ex Pontu”:

“Ne nosi nas vjetar kao lišće i ova gorka sreća da se leti nije smisao i svrha samoj sebi. Mi nismo atomi prašine koja se u oblacima bez cilja diže ljeti nad drumovima, nego sićušni

dijelovi beskonačnog mozaika kome ja ne mogu ni naslutiti smisao, oblik ni veličinu, ali u kom sam, evo, našao svoje mjesto i stojim pobožno kao u hramu. (...)

Tu je moja brodolomna mladost smrskana u crne minute.

Dok govorim sa sobom i svu noć stavljam sve glasnija pitanja Bogu koji vječno šuti, ja čujem kako iz daleka, kroz tamu i kroz očajne misli, dopire šum slobodnog velikog života iz svijeta. (...)

O, Bože, koji znaš sve što biva, ne koristi mi da tajim da ima časova kad s Tobom govorim nečistim jezikom ove zemlje. Govorim ovako:

O, Bože, zašto si mi dao srce koje me bez prestanka vuče za daljinom i ljepotom neviđenih krajeva? Zašto si učinio da sreća moja uvijek boravi ondje gdje mene nema?

Čemu mi ovaj strašni dar: ljubav za raskoš, užitek i promjenu? Čemu vječni ogranj nestalna srca? Čemu zanosi koji se kaju i osvećuju?

O, Bože, čemu sva muka vječno žednog i vječno svjesnog: ja? (...)

Pa ipak se živi. Još samo katkad biva da me prevlada bol, pa se savijem kao crv na zemlji i pritištem lice u šuškvu, hladnu travu i izgovaram u crnu žednu zemlju riječi koje nemam kome da kažem. (...)

Molitva ujutro. O, Bože, nemilosrdni stvoritelju, koji me svjetlom svojim budiš na muku dana, oprost mi i budi milostiv meni koji, evo, hulim.

Daj mi u ovaj dan kameno srce koje ne zna samilosti, koga neće taknuti slabost ni pomjeriti udarci.

Daj mi u ovaj dan tvrdu, ponosnu dušu, da niko ne vidi ni moju časovitu nježnost, ni moj vječiti bol.

Daj mi čelično tijelo bez strasti i potreba da mogu od sva-nuća do noći ostati u svojoj nepomućenoj samoći, da ništa ne trebam od ovih ljudi i da im ništa ne moram dati.

Bože, ne prezri molitvu napaćenog, gordog grešnika!”

Ne može se poreći da ovakav odnos prema Bogu podsjeća na neke stare primjere – na svetog Augustina, recimo (koji je smatrao da sumnje, unutrašnja previranja koja se tiču Boga, nipošto nisu negativna, jer se time onaj ko kroz to prolazi još više približava Bogu: pa se u tom smislu sveti Augustin obraća Bogu riječima – daj što zahtijevaš, pa zahtijevaj što hoćeš). Na navedenim primjerima iz Andrićevog “Ex Ponta” vidimo da nipošto nije riječ o nekom ustaljenom, okoštalom načinu na

koji se najčešće ljudi obraćaju Bogu – pri toj molitvi se, dakle, ne drži pravila zapisanih u nekom tekstu i tome slično. U skladu sa duhovnim stanjem, njegova molitva je zasnovana na priželjkivanju od Boga onog od čega bježi, kako bi u svijetu kakav jeste mogao živjeti. Sve nam to kazuje da je, ipak, odnos prema Bogu jedan proces – kroz koji se uvijek drugačije posmatra i sam po sebi ima drugačiji oblik unutar nas. A taj proces traje onoliko koliko traje život. O tome je pisao i Mihail Mihajlovič Bahtin u knjizi “Problemi poetike Dostojevskog” (rečeno je na drugačiji način, ali je suština ista): “Dok je čovek živ, on živi od toga što još nije završen i što nije rekao svoju poslednju reč.”

Ova misao Mihaila Bahtina će biti jedan idejni okvir za zaključak rada o Andrićevom “Ex Pontu”.

Dobar je primjer ciklus romana *U traganju za izgubljenim vremenom*, Marcela Prousta. Čitava struktura tog romana se zasniva na tome da je ljudski život proces do samoga kraja – samo što je to Marcel Proust na drugačiji način objašnjavao. U *Pronađenom vremenu* Marcel – koji je već na samrti – govori kako osjeća da leži na nekoj ogromnoj visini, na naslagama svojih brojnih “ja”; na drugom mjestu govori kako sjećanja kao brodovlje plove po njegovoj svijesti. Prema Marcelu Proustu, svaki se život sastoji od smjenjivanja, umiranja i rađanja naših brojnih “ja”, ali umiranje jednog našeg “ja” ne podrazumijeva završen čin, nego se nešto od tog “ja” prenosi u sljedeće, da bi na kraju, kada pripovjedač u *Pronađenom vremenu* leži na smrtničkoj postelji, sva ta brojna “ja” bila prisutna u njemu, među sobom se prožimajući. Ako se pokušamo sjetiti sami sebe iz nekog davno proteklog vremena, ono “ja” kojega se sjetimo će biti sasvim različito od trenutnog, ali će to “ja” iz davne prošlosti biti sadržano u trenutnom “ja”. U Andrićevom “Ex Pontu” je od fundamentalnog značaja upravo “slika” života kao jednog “živog toka”, čemu nužno sve ostalo mora biti podređeno. J. L. Borges, ali i neki drugi pisci (među njima i Ivo Andrić) govorili su o vječitom “ponavljanju” – o tom da se svi suočavamo sa istim životnim dilemama, ali da se jedino mijenjaju okolnosti u kojima živimo. To se tiče svakog ljudskog života, a Andrićev “Ex Ponto” je upravo “slika” ljudskog života – “slika” čovjeka suočenim sa fundamentima života, a oni su za svakoga isti. A ono što je na razini cijelog ljudskog života – a prema mogućem tumačenju Andrićev “Ex Ponto” to zahvata – važi i na manjim “vremenskim” razinama. “Ex Ponto” se sastoji od zapisa, mikrocelina koje sam na početku

rada spominjao. Svaki taj zapis ponaosob je zamišljen, idejno strukturiran na identičan način kao i čitav “Ex Pontu”: kao što sadržaj jednog dana po mnogo čemu može biti “slika” čitavog života – dobar je primjer roman *Talasi*, Virginie Woolf. Svakim novim danom se iznova “proživljavaju” iste stvari – u unutrašnjem, duhovnom smislu. U “Ex Pontu” je to samo stavljeno pod lupu, ali se, ipak, to tiče svakoga.

Dakle, da rezimiram ovaj aspekt “Ex Ponta”. U svijetu “Ex Ponta” ne postoji “čvrsta” tačka, ne postoji nikakav vanjski Centar – svaki čovjek u “Ex Pontu” je, u stvari, jedan takav Centar (to se u Andrićevom djelu naglašava). Ako je u pitanju odnos prema Bogu, Crkva ni sveti tekstovi nemaju nikakvog značaja – u smislu da je došlo do nekog apsolutizovanja.

Terry Eagleton u knjizi “Teorija i nakon nje” piše sljedeće: “Fundamentalizam je jedna vrsta nekrofilije, on je zaljubljen u mrtvo pismo ili tekst.” Eagleton ovdje govori o religijskom fundamentalizmu, to jest apsolutizovanju jednog “pogleda” na svijet i pokušaju njegovog “zamrzavanja”. Odnos prema Bogu u “Ex Pontu” nije takav, već je potpuno suprotan. “Ex Pontu” je priča o postojanju, dok je fundamentalizam nepostojanje (uzgred kazano, Ivo Andrić je osuđivan i u naše vrijeme od strane onih koji predstavljaju to nekrofilijско, jer njegova književnost predstavlja život, odnosno postojanje – time se i završava “Ex Pontu”).

Na početku ovog rada je bilo riječi o “Ex Pontu” u smislu žanrovske klasifikacije. Rečeno je da se najčešće za “Ex Pontu” kaže da je to pjesnička proza. Pjesnička proza nije naročito precizno, u teorijskom smislu, definirana – ona se po svojoj prirodi i opire tome, jer je često nastajala kao reakcija na kanonske književne oblike (o čemu detaljnije piše Vladislav Kušan u tekstu “Geneza pjesme u prozi i *Spleen Pariza*” – što je pogovor za hrvatsko izdanje Baudelaire-ovih pjesama u prozi). Međutim, Andrićeve pjesme u prozi – “Ex Pontu” je u pitanju – sasvim su specifične. Baudelaire-ove su sasvim drugoga tipa, a isto tako i pjesnička proza, recimo, Silvija Strahimira Kranjčevića – premda ona po vrijednosti nije ni blizu Andrićevoj. Zbog te specifičnosti “Ex Ponta” – a u kojem smislu, još ću da pojasnim – poništava se jedan vrlo važan sloj tog djela, svrstavanjem u neku pjesničku prozu, bez detaljnijeg objašnjenja.

Na Wikipediji – u opštim podacima o Ivi Andriću i njegovom stvaralaštvu – može se pronaći informacija o sudovima kritičara koji se tiču prve faze Andrićevog stvaralaštva (koju

sačinjavaju lirika i pjesme u prozi). Ti stavovi su suprotstavljeni – Tomislav Ladan (hrvatski polihistor) smatra da je riječ o plačljivim adolescentskim jadikovkama, dok srpski kritičar Nikola Milošević smatra da je u pitanju vrhunac Andrićevog stvaralaštva. Za moje stavove o Andrićevom “Ex Pontu” je veoma važan sud Nikole Miloševića, bez obzira na to što nisam upućen u kontekst takvog stava. U formalnom smislu Andrićev “Ex Ponto” se ne može uklopiti niti u poeziju, niti u prozu, niti u pjesničku prozu, niti u mikroeseje, niti u dnevnik (a vrlo je blizak i formi dnevnika), a sve te elemente u sebi posjeduje. Jedini način da se precizno definira “Ex Ponto” – kako se meni čini – jeste onaj s početka rada (a potiče iz samoga “Ex Ponta”): “Tražim utjehu, dozivam jednu nadu, ali moje na smrt suđeno srce ponavlja svoju strašnu priču.” Dakle, u pitanju je priča ljudskog srca. Ako se sada uzmu u obzir svi aspekti Andrićevog “Ex Ponta”, koji su tokom ovoga teksta obrazlagani, sasvim je suvislo ustvrditi da je Ex Ponto književni ogled o suštini života i suštini književnosti, pa tako i pokušaj da se ponudi nešto što bi bilo blisko Književnosti po sebi, to jest “čistoj” Književnosti.

Naravno, Andrićev “Ex Ponto” se može interpretirati i sa mnogo drugih “polazišta”, a ovo je samo bilo jedno od njih.

Evo jednog citata iz “Ex Ponta” za kraj:

“I ovi što su mi najbliži, što sa mnom vojuju, i oni su vjernici glasne radosti.

Oni su vojnici, ja sam levent; u mom grbu je crn veo; oni se bore za pobjedu, a moja borba nema kraja.

Kad oni siđu kao pobjednici u ravnici, zapjevaće široku mirnu pjesmu iza boja, a ja ću pobiti svoj barjak u samoći i pritezati kolan za nova putovanja.”

Mitja Čander

GOTSKA ŠUMA

*Mihi Černecu Dostojevskom,
koji je zahtevao da u pisanju bude više intimnosti*

Put

Šta ću da ... kada ... Kada se javi to slatko pitanje, na trenutak se zateknemo u nirvani. Mogućnost bolesti, diktature, rata, gubitka bližnjih, a kamoli sopstvenog kraja, iščezne sa horizonta, i, odjednom, za bilo kakvu katastrofu više nema mesta. Međutim, takva pitanja postavljamo sebi još kao deca, i to onda kada počnemo da stvaramo manje-više potpune rečenice. Već u detinjstvo, to poslovično rajsko doba, upisana je osnovna frustracija vezana za realnost. Moji vršnjaci su prostodušno menjali ideje vezane za profesije kojima će se baviti, a najoriginalnija mi se danas čini izjava jednog školskog druga koji je u budućnosti sebe video kao venecijanskog gondolijera. Sâm sam morao da pazim šta ću da izjavim, da ne bih, uz samo ne-

Prevela sa slovenačkog:
Ana Ristović

koliko procenata preostalog vida, ispao još i idiot. Polje snova je za mene već od samog početka bilo ograničeno. Nikada neću biti ni mehaničar, ni konobar, ni policajac, ni lekar. Ne znam da li su mi to prethodno rekli drugi, ili sam to najpre spoznao sam – što je moja verzija pitanja o jajetu – da je moj glavni adut samo glava, dakle, to da mogu da *misl*im. Tu smo svi jednaki. Zato sam govorio uvek isto: biću profesor, po mogućstvu profesor matematike. Već veoma rano mi se učinilo da je apstrakcija teren kojim mogu sasvim suvereno da vladam.

Sa nekih devet godina sam jedno vreme opsesivno crtao kartu svog mesta. Dole je prolazila železnička pruga, i tu su se Hoće za mene završavale, iako sam znao da Hočani žive i sa druge strane pruge. Kraj nje su bile dve fabrike. I dan danas se, u trenucima razmišljanja o tome gde je leva a gde desna, često setim očeve rečnice, dok smo čekali ispred spuštene rampe: levo je *Stavbar*, desno je *Impregnacija*. Druga horizontala je bio put između Maribora i Ljubljane, a u njegovoj blizini centar sela sa crkvom, prodavnicom, poštom, bioskopom, dve glavne kafane, fabrikom *Atmos*, u kojoj su radili teča i tetka, i Domom kulture, tada tek u povelju. Pažljivo je bila ucrtana naša ulica, pa *Stara cesta* sa potokom, a potom su se, sve do Pohorja, nizali škola, vatrogasni dom, takozvano novo naselje i još štošta. Dugo me je mamilo da ucrtam i kuću, za koju nisam bio samo uveren da sam u njoj, jednom davno, prenoćio, već i da tačno poznajem njenu lokaciju u samom centru. Tamo je sada bio samo travnjak, i niko nije mogao da se seti da se tamo ikada išta nalazilo.

Crtnanje karte je uvek potrebno početi od nečeg. Nikada nisam, prvim potezom, ucrtao babinu i dedinu kuću, u kojoj smo živeli dve godine po mom rođenju, ili našu, novu kuću. Prva je bila uvek vertikalna, koja je počinjala od Dravskog polja, presecala železničku prugu i put Maribor–Ljubljana, i kroz centar sela se polako uspinjala na Pohorje. To je bila i ostala *Pohorska cesta*, ulica u kojoj je, u njeno zlatno doba, bilo osamnaest restorana, bifea i ilegalnih šankova. Savladati prostor je za mene odavno značilo uhvatiti se u koštac sa *Pohorskom cestom*. Ta ulica je bila žila kucavica, koju je bilo potrebno preći da bih od utočišta naše ulice prešao na drugu stranu, u novu zemlju. Babina i dedina kuća je bila omeđena ulicom, a nasuprot nje je račvasti put vodio do obližnje škole, vrtića i igrališta, i dalje, u vidu putića, u šumu. Ta mala raskrsnica se činila izuzetno opasnom. Automobili su dostizali solidnu brzinu, bilo da su upravo ubrzavali nakon skretanja sa raskrsnice u centru sela,

bilo da su se opustili uz vožnju sa pohorskih obronaka i činilo im se da još na trenutak mogu da zadrže isti napon, pre nego što zarone u prostor većeg intenziteta kretanja. Jedan od mojih prvih doživljaja je pokriveno truplo čoveka, koji je, najverovatnije, svojim telom spasio od smrti mog budućeg prijatelja, sa kojim sam pešačio kraj neasfaltiranog puta. Deda se svaki čas strašno ljutio kada bi neko oštetiio ogradu ili čak i obližnju šljivu. Neobezbeđen prelaz je bio otelotvorenje straha. Mama i ja smo ga se beskrajno plašili. Ali, strah za ruku svakoga drži samo određeno vreme. Polako sam se vežbao u gledanju i osluškiivanju, a onda, svaki put kada bi se za to ukazala prilika, trčao preko ulice. Iako su ulice i putevi sa kojima sam se kasnije sretao bili mnogo komplikovaniji, *Pohorska cesta* je u dnu moje svesti ostala kao nekakav arhetip dvoboja sa prostorom.

Ulica

Okolo dvadesete godine sam postao obestan, odnosno, po sopstvenom mišljenju dovoljno izverziran, da sam počeo da se odlučujem u roku od sekunde ili dve, računajući hipotetičku udaljenost vozila koja mi još uvek omogućava prelazak preko ulice. Na *Bavarskom dvoru* mi se dogodilo, da su se, naglo zaključivši, kraj mene zaustavili policajci. Tip, koji je otvorio prozor, izdrao se na mene, zar ne vidim da je crveno. Ne, odgovorio sam mu, loše vidim. Nestao sam na drugoj strani ulice još pre nego što je uspeo da konstatuje da li sam provokator ili ludak. To suvereno prelaženje ulica mi se danas čini samo kao izmeštanje mentaliteta mladih šofera – koje sam, doduše, kao suvozač predano podržavao u njihovoj drskosti – u sferu za pešake. Nema straha, sve je savladivo, bol i smrt su samo adrenalinski stimulansi. Međutim, obest pešaka se od šoferske obesti razlikuje samo u jednoj tački, u tački poverenja. Vozač veruje ne samo samome sebi, već i svojoj mašini, koja može da munjevito i odlučno reaguje i koja je – ako već dođe do kraha – od neuništivog materijala. Pešak ima poverenja u vozača. Veruje da će se držati saobraćajnih propisa i da će učiniti sve da ga ne bi zgazio. Ima poverenja i u njegovu mašinu, specijalizovanu za kočenje. Faza obesti je jedno veliko poverenje, u sebe, druge ljude i materiju.

I, iako danas manje verujem sebi, vozačima i metalu, na ulici ne mogu da funkcionišem bez osnovnog poverenja u dru-

ge, ne da bih pri tom mislio da su zbog toga moralni ljudi koji nesebično pomažu žrtvi, već apriori etički vredniji od drugih. U pitanju su funkcionalno presudne sitnice. Uvođenjem evra, kovani novac se iznova pojavio kao faktor ličnog finansijskog stanja. Polako počinjem da razlikujem vrednost novčića, iako sam se veoma brzo navikao da su veći novčići vredniji od manjih. Međutim, i pored toga, čini mi se da još dugo neću uviđati neke nijanse. Moraću da verujem trafikantkinjama, prodavačicama, konobarima, taksistima i drugima da će mi uzeti pravu sumu ili mi vratiti tačan kusur. Polako moram da procenim okvirnu vrednost na osnovu količine i veličine novčića, ali nikada neću tačno do u paru znati; pre će se pojaviti neki novi novac. Koliko puta su me već prevarili? Neprestano prisustvo tog pitanja odvelo bi me u paranoju.

A kada su u pitanju saveti kako da stignem do željenog odredišta, moram da verujem još većim neznancima. Ionako se lako gubim već na prostoru od deset metara, kada je, na primer, u pitanju traženje pravog ulaza ili kafića. U stvari, ja se gubim i u zgradama, hotelima i uredima. U svest utiskujem ključne orijentacione tačke, po pravilu zgrade i raskrsnice, pa i parkove, kioske, benzinske pumpe, drveće i postepeno shvatam gradsku geometriju. Kada sam počeo da živim u Ljubljani, jednog dana sam se vozio ka fakultetu i izašao iz autobusa, kada mi se učinilo da sam sigurno blizu. Bio je jasan, sunčan i hladan dan, moj vid je dostigao svoj maksimum. Kada je autobus otišao, shvatio sam da se nalazim na sasvim nepoznatom trgu. Čudio sam se okolnim zgradama i istovremeno se uverio da sam u centru, jer su većina zgrada bile dostojanstveno stare. Prigušena jesenja svetlost je u najvećoj meri dočarala lepotu umirućeg grada, možda čak Pariza, u kojem nikada nisam bio i zamišljao sam ga na osnovu pročitanih knjiga, recimo Bretonove *Nađe* ili Bodlera. Nekako sam uspeo da se odvučem sa tog trga i kasnije sam shvatio da sam tamo bio već nekoliko puta, i da je to Kongresni trg. Mesta, koja često prepešačim, prostori, koje redovno posećujem, postaju sve pregledniji. I u gradovima crtam samome sebi tlocrte, ali, sada samo u glavi. Nečujno se menjaju, ispunjavaju mirisima, bojama, kišom ili sunčevim zracima, šumom, figurama, ispunjavaju se rečima, pozivima, dodirima i odmicanjima, pune se milinom, besom, tugom, dosadom, ispunjavaju se pričama. Svaka karta je neka vrsta maštarije. Arhiva sećanja. Talasa se, ispućuje, krivi, razgrće novo, skriva poznato.

Tokom plovidbe kroz nju, poznati ili nepoznati ulični lavirinti su uvek nastanjeni i drugim pešacima, nekako istom kategorijom, za razliku od automobila, zgrada i druge materije. Kada se setim detinjstva, ne sećam se da sam prilikom susreta sa prolaznicima imao osećaj da su neznanci. U gradu te masa proguta i gurne u anonimnost, i statistika mi govori da većinu likova, koje slučajno srećem, ne poznajem. Retko se dogodi da prvi prepoznam čoveka koji mi dolazi u susret. Kada mi se ljudi obrate, ponekad traje nekoliko sekundi, dok ih ne povežem sa poznatom mi osobom, a ponekad ne pomaže ni nekoliko rečenica, ni boja glasa, kosa, stil, ili, baš ništa. Neki se sami predstave – i to ponekad oni, koje odmah prepoznam, a ponekad i oni, kojih bi se teško setio uz celu kartoteku. Mnogi pomišljaju da sam ignorant koji ne želi da ih pozdravi, i to mi u određenoj prilici i kažu. Drugi, opet, znaju da ih ne vidim, i neprimetno prolaze pored mene sa olakšanjem, da ne bi bilo zamerke. A oni, koji me deklarativno ignorišu, nesvesno su uskraćeni za moju uvređenost.

Aerodrom

Pošto sam sklon apstrahovanju – tu svoju osobinu danas opravdam intelektualizmom, kao što sam je nekada šahom – i sloboda mi se, po pravilu, čini nekakvim konceptom. Sloboda, u suštini, nije apstrakcija. Osećaj slobode može biti nadomešten veoma konkretnim strahovima. S vremenom sam shvatio da mogu da sam pređem ulicu ili uđem u pravi autobus i izađem na pravoj stanici, kao i da savladam i voz ili, po potrebi, i trajekt. Avion mi je veoma dugo predstavljao neosvojiv teren. Aerodromi su za mene posebno problematični prostori. Pravi lavirinti istih prodavnica i restorana, istih šaltera, kontrola, hodnika i izlaza. U tom saću vrvi nepregledna masa ljudi, koji zajedno sa mnom čekaju i nastavljaju da nemilosrdno žure. Oznake previše slabe, displeji samo treperava svetla. Pitanje *kuda* može da oduzme neverovatno mnogo vremena, a avion, u međuvremenu, možda već sleti negde desetak hiljada kilometara dalje. Pre dve, a možda tri godine ohrabrila me je evropska uredba, koja, uz prethodnu najavu, slepim i slabovidim putnicima obezbeđuje pratnju od aerodromskog ulaza do ukrcavanja u avion. Tako sam prvi put hrabro zakoračio na aerodrom, sa svešću da sam, tako reći, legalizovan problem kojim se drugi moraju baviti. Pretpostavljao sam

da su u duhu evroorganizovanosti na aerodromima postavili prave službe za pomoć meni sličnima. Ubrzo mi je postalo jasno da svuda improvizuju i da sve zajedno može da ispadne veoma komplikovano. Na primer: nakon uvodnog čekanja u sobi sa izgubljenim primercima raznih vrsta neko te vodi do ćoška i preda te drugome, koji te stavi na automobilčić, koji te spusti, i tu čekaš nekoga ko će te odvesti dalje, a toga drugoga niotkuda nema; vreme prolazi, spopada te panika i sâm se snalaziš dalje. Pogrešio sam kada sam mislio da ću od tog trenutka, na aerodromima, tako reći, moći da dremam. Uprkos svemu, uspeo sam nekako da se snađem. I – kao što je već viđeno – postao sam obestan, kao da želim da poteram samog sebe do ruba moći budnosti i koncentracije. U euforiji zbog toga što sam, recimo, normalan putnik avionom, nakon prvih uspešno izvedenih proba, nekoliko puta sam neposredno nakon noćnog lumpovanja otišao na aerodrom, ne sekirajući se previše zbog povezanih letova koji uvek predstavljaju najveću zamku, a posebno ako se u međuvremenu ne snađeš na zaista velikom aerodromu. Ne znam šta je tada bilo jače, da li grozničavo fokusiranje na okolinu ili pobedonosni osećaj ispražnjenosti pred pad u krevet.

Prevozna sredstva i sve što ih prati, samo su nešto funkcionalno, a za nekoga možda i erotika; ja sam ih u početku doživljavao sa strahom od izgubljenosti, izmicanja sidrišta, a onda, sasvim suprotno, sa entuzijazmom, kao da je u pitanju alpinizam ili divlji spust niz reku. Nepregledni prostori, koji bude teskobu i nasladu povezanu sa njom, lako se odomaćuju, sve do tačke kada puls poraste do već možda sudbonosne granice. Dok jednom ne bude iscrtan sav prostor u svim pojavnim oblicima – ili će se tako samo činiti – i dok svešču ne bude vladala samo tiha ravnoteža i talasala se bude samo još površina, talasala na neodređen trenutak, do tada će biti sve već poravnato, tlocrti će biti samo još kombinacije linija koje više ništa ne saopštavaju, nikakvu priču, nikakvu nadu i nikakav strah. Međutim, između je put i na njemu još mnogo toga može da se dogodi.

Biblioteka

Tokom pisanja, učinilo mi se da aerodrom i domaću biblioteku mogu da predstavim kao dve metafore. Svet se, sa jedne strane, pretvara u nesavladiv, ali primamljiv lavirint, a sa druge u

odvajanje, odvojenost, distancu, kontemplaciju. U svojim esejima o književnosti, ako sam iole pošten prema samome sebi, ionako ne pišem ni o čemu drugom osim o tom procepu. Soba, ili pretencioznije biblioteka, jeste prostor izopštenosti iz šuma sveta, knjige i drugi predmeti su na poznatim mestima, prekriva ih prašina, ne vidim je, ali mi jagodice prstiju govore da su to fine, sićušne čestice. Tačno je da uvek iznova tražim kaiš i Maja se samo još smeši mojoj trenutnoj utučenosti. I tačno je i to da se ponekad zaletim u vrata ili sto. A ipak mogu da, tu, u kokonu doma, pre svega noću, *mislím*, dakle da činim ono za šta smo ja i moje okruženje odavno znali da ću činiti. Sve više mi postaje jasno da to nije čista, samodovoljna misao koja pliva u etru, već da je ona mentalni kompot. Filmovi, knjige, internet, rukopisi, muzika, novine, i ponekad ništa, skoro potpuna tišina, izuzmem li automobile, koji šibaju po zaobilaznici. Misao se neprestano hvata u koštac sa nečim, prerađuje, preskače, hvata se za nešto i retko kada lebdi u vazduhu – kao da bi, samo ako bi poželela, mogla da istinski dotakne spoljašnju stvarnost. Odcepljenost od sveta nije unapred programirana pozicija. Biblioteka kao metafora očigledno greši u onom suštinski važnom; samoudaljavanje je prividno, kao što su prividni svako pijanstvo koje se završi mamurlukom, i svaka smrt, koju preživimo. I, tako mi se smelo zamišljena šema, koja bi mogla da poentira tekst, drobi među prstima.

Igor Grdina

Oblikovanje slovenačkog mentalnog podneblja

Quousque tandem abutere, Cato, patientia nostra?

Karl Kraus

Prevela sa slovenačkog:
Ana Ristović

Mentalitet je neka vrsta duhovne gravitacije određenog prostora, koju, jednostavno, ne možemo izbjeći. U pitanju je konstanta, koja, doduše, dugoročno gledano, nije nepromenljiva, međutim, u trenucima kada je potrebno hitno reagovanje, nije moguće realno računati na to da će se ljudi odreći već oformljenih stavova i modela ponašanja. Ovi poslednji se uglavnom doživljavaju ne samo kao vernost iskustvu, već predstavljaju i izvesnu garanciju sigurnosti.

Slovenački prostor je najjužniji deo srednjoevropskog makroregiona. Istovremeno, neki njegovi delovi, pa i oni najseverniji, pripadaju zoni mediteranske civilizacije. Politika je u 20. veku povukla na tom mestu još i liniju razdvajanja između Istoka i Zapada, koja se ranije, sve od antike pa nadalje, pružala po sredini balkanskog poluostrva. Već zbog toga, u Sloveniji možemo očekivati intenzivne uticaje sa strane, koje ne promovisu samo akcije pojedinaca i grupa, već ih "afirmiše" i sam geografski, odnosno, saobraćajni položaj. Od najsevernijih obala Jadrana, u unutrašnjost evropskog kontinenta, najkraći i najprohodniji putevi prolaze upravo kroz ljubljanska/postojnska vrata. Pripadnost slovenačkog prostora velikim (imperijalnim) državnopravnim tvorevinama, kroz istoriju je dodatno povećavala mogućnost i značaj tuđih uticaja.

Habsburška kuhinja ili Terapeutski nihilizam

Dugotrajna uključenost teritorije između istočnih Alpa, severnog Jadrana, Furlanije i Panonije, najpre u konglomerat, a onda i u sistem habsburških zemalja (od druge polovine 13. veka) povezala je njenu sudbinu – u (u)pravnom smislu – sa pokrajinama koje se protežu duž srednjeg Dunava na severu. Politički referentni okvir, koji je već prilično rano počeo da

teži ka centralizaciji i apsolutističkom načelu vladavine (njihovu afirmaciju je ubrzavala opasnost od osmanlijskog osvajanja cele Srednje Evrope), uticao je i na gustinu i intenzitet najrazličitijih uticaja i kontakata sa drugim prostorima. Sa severa su dolazile mnoge ključne kulturno-civilizacijske inicijative – od pokrštavanja u predkarolinško doba, reformacije u zoru evropskog novog veka, impulsa prosvetiteljstva u epohi svetlosti (i) razuma, do željeznice i industrializacije u 19. veku. Samo u drugoj polovini 17. i na početku 18. veka u Sloveniji su preovladavali uticaji iz Italije (akademije, specifični oblici kulturnog života). Međutim, oni su u to vreme bili veoma snažni i u drugim srednjoevropskim državama – sve do Bavorske i Češke.

Imamo li to u vidu nije čudno što je mentalitet ljudi na slovenačkom prostoru sličan onome u širem kontinentalnom susedstvu. Neke specifičnosti koje su karakteristične za Srednju Evropu – preovladavanje inercije/težnje za sigurnošću u odnosu na reformizam/rizikovanje, davanje prednosti spekulativnoj teoriji programu u odnosu na praksu/aktivnost, sklonost rapsusništvu i utopizmu – otkrivaju se i na prostoru između Alpa i Jadrana.

Inercija, zapravo, nije sinonim za konzervativnost. Veoma važna komponenta konzervativnosti je je traganje za stabilnim – ako ne i uvek trajnim – rešenjima, u suštini je privremena. Ona je, zapravo, samo štit od nepromišljenih eksperimenata. U Srednjoj Evropi se srećemo sa drugačijom pojavom: insistiranje na starom nije stvar načela, odnosno prethodnog razmišljanja, već je posledica priklanjanja liniji najmanjeg otpora, koja je postala nešto što se samo po sebi podrazumeva. Istorija epohe građana, koja je u srednjem Podunavlju i u susednim predelima praktično svaku generaciju obeležila po jednom velikom privrednom krizom (finansijski krah Austrijskog carstva 1811, entropija feudalnog poretka pred početak “proleća naroda” 1848, kriza 1857, berzni krah 1873, depresija pred početak Prvog svetskog rata), išla je u prilog sudu da se u svetu ne dešava ništa novo: svaki osetljiviji ekonomski procvat, odnosno polet, nakon relativno kratkog perioda prosperiteta bio je manje-više dramatično prekinut. Od tada pa nadalje, činilo se da je vreme ciklična, a ne linearna pojava (što je bilo karakteristično za novovekovno doživljavanje vremena na evropskom Zapadu). Ljudi su smatrali da dugoročno nije moguće ništa poboljšati odnosno stvoriti. Leka za suštinske tegobe vremena i njegovog stanovništva, jednostavno, navodno nije bilo ... Mnogi su zbog

1. Vidi: I. Grdina, *Opereta ali peklenski nesmisel*, u: M. Csáky, *Ideologija operete in dunajska moderna*, Ljubljana, 2001, 253.

2. V. Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem II. (1805–1848)*, Ljubljana, 1988, 264.

3. W. M. Johnston, *Austrijski duh. Intelektualna i društvena povijest 1848–1938*, Zagreb, 1993, 235–237.

4. A. Spitzmüller, “... und hat auch Ursach, es zu lieben.”, Beč–Minhen–Stuttgart–Ciri, 1955, 331, 332.

5. W. M. Johnston, n. d., 336. Maksimilijan Ernst Gumplovič je pohađao gimnaziju u Celju. Formulirao je smelu hipotezu o hazarskom poretku istočnoevropskih Jevreja. Kao mislilac, zaoštario je ideje svog oca, čuvenog socijalnog darviniste, Ludvika/Ludviga Gumploviča, kojem su savremenici zbog ulepšavanja stvarnosti nadenu li nadimak “strašni Austrijanac”.

toga odustajali od svake inovativne ideje i predavali se raspušništvu – u skladu sa porukom Štrausovog *Šišmiša*: “Srećan je onaj ko zaboravi ono što promeniti nije moguće.”¹

U takvoj atmosferi prevlasti terapijskog nihilizma, koji nije samo poglavlje iz istorije svetske medicine vezano za Beč, već je i pojava koja je karakteristična za celu Srednju Evropu i sva područja života, sasvim je logična inercija: ukoliko nije moguće poboljšati postojeće stanje stvari – i ukoliko se ono može samo dijagnostikovati i na naučni, dakle najnepristrasni način posmatrati i opisivati – probleme ne treba komplikovati, uvećavati i širiti bilo kakvim posezanjem u njih. Zbog toga je najbolje slediti amblematične reči, koje je car Franc 1821. godine uputio ljubljanskim učiteljima:

“Držite se starog, jer to je dobro. Nisu mi potrebni naučnici, već dobri i poštteni građani. Ko mi služi, mora da uči onako kako ja naredujem; a onaj ko to ne može ili dolazi sa novim idejama, može da ode ili ću ga sam ukloniti.”²

Veliki srednjoevropski naučnici su oduvek bili izvrsni “dijagnostičari” i beznađežno loši terapeuti – od anatoma Karla von Rokitanskog³ do ekonomiste Jozefa Šumpetera.⁴ Čini se karakteričnim to da je Frojdova, u Beču rođena totalna interpretacija čoveka, napravila od sveta ludnicu, a ne bolnice. Zato ne iznenađuje veliki broj izuzetno dubokih opažanja najdarovitijih žitelja Srednje Evrope, koje zbog njihove nikome razumljive spoznajne bezobzirnosti na nekim drugim mestima mogu da shvate kao cinična, iako u osnovi proizlaze iz hipersenzibilnosti koju sputava nemoć da se deluje. Zbog izuzetno osetljive duhovne seizmografije, njihovi putevi su se često tragično završavali. Tipično je i to da se ubio, na primer, Maksimilijan Ernst Gumplovič, čija je poput skalpela oštra misao u državi videla pravno ograničovanu pljačkašku bandu.⁵ Istu sudbinu je doživeo i mnogo slaviji i ozloglašeniji Oto Vajninger – i nakon njega, imajući u vidu evropski proseka, iznenađujuće veliki broj Mađara, Slovenaca, austrijskih Nemaca ... Karl Kraus, koji je svojim aforističkim formulacijama obeležio “vedru apokalipsu” habsburškog carstva, morao je da gleda čak i konačnu propast pojedinih fragmenata srednjoevropske polucivilizacije – što ga je nagnalo na ćutanje (o Hitleru nije imao ništa da kaže, iako je ranije izuzetno pronicljivo govorio o svima i svemu – i još o mnogo čemu drugom!).

U pozadini takvog mentaliteta može se razumeti i sklonost srednjoevropskog prostora ka velikim i često i utopijskim plano-

vima: dušu je moguće spasti čak samo pomoću čiste misli. Slovenci su kroz svoju istoriju skovali čitav niz sjajnih nacionalnih programa – i mislili su da su se već njima upisali u knjigu istorije i brošuru budućnosti. Zbog toga su često više živeli u sjajnim zamišlima nego usred čvrste realnosti, pune različitih protivurečnosti i borbe. Ostvarivanje najrazličitijih ideja im je uvek stvaralo muke – sa jedne strane, zbog toga što su pokušavali da se previše čvrsto pridržavaju programa (koji u praksi uvek doživljavaju određene modifikacije a često i velike promene), a sa druge, zato što su se nakon prvih poraza iz ne tako idealne stvarnosti previše brzo vraćali u čarobni svet neokaljanih zamisli. Srednjoevropejci, koji su želeli da vide kako se njihove vizije ostvaruju u praksi, skoro da su morali da se isele – kao, na primer, Mihajlo Pupin ili Nikola Tesla. Onaj ko je imao velike ideje na teritoriji Habsburškog carstva, nije važio za stvaraoca nade, već samo za problematičnog i teškog suseda. Pre ili kasnije, ljudi iz drugih zemalja su uspevali sa njegovim idejama, jer Srednja Evropa sa njihovom genijalnošću nije imala šta da čini. Jozef Resel docet!

Jugoslovenski začin ili “Ima vremena”

Prelaz iz srednjoevropskog političkog okvira Habsburške monarhije u civilizacijski veoma heterogenu kraljevinu Južnih Slovena, 1918. godine, predstavljao je veliku promenu za slovenački prostor. Nova država, čije je središte bilo u Beogradu, nasledila je čitav niz različitih modela ponašanja. Ako su u njenom zakonodavstvu preovladavali zapadni modeli (*Vidovdanski ustav* je bio izrazito liberalno obojen, i ustav koji ga je nasledio, koji je 1931. godine oktroisao kralj Aleksandar, nije bio sasvim bez takvog obeležja), upravnoj praksi su dali ton istočni modeli. Kamilo Morokuti, jedan od najaktivnijih vođa nemačke manjine u državi Južnih Slovena, s prilično gorčine je zaključivao da je univerzalistički princip reda i brige i na teritoriji zapadno od Drine smenilo fatalističko načelo *Ima vremena*.⁶ Zbog toga nije nimalo slučajno to što je Slovenačka narodna stranka 1923. godine prilikom agitacije pred izbore za Narodnu skupštinu isticala svoje neslaganje sa sporom i neefikasnom upravom. Anton Korošec je nakon velike pobede, koja je autonomističkom katoličkom pokretu donela 21 poslanički mandat, zapisao sledeće:

“Na dan 18. marta /1923/ slovenački narod je objavio Beogradu svoju nesalomivu volju, da ne želi ništa da zna o

6. C. Morocutti, *Gross-Deutschland Gross-Südslawien*, Dunaj–Leipzig 1928, 95.

7. *Slovenec* LI, br. 64, 21.
mart 1923, 1.

nametnutom centralizmu, o njegovoj koruptivnoj upravi, o njegovom nerazumevanju slovenačkih potreba, o njegovoj nesposobnosti i sporosti. Slovenački narod želi da ubuduće sam sobom upravlja.”⁷

Međutim, to su bile samo reči. Korošecova stranka, koja je i na sledećim izborima među Slovencima ostvarila plebis-citarnu većinu – ukoliko je želela da uzme učešće u vlasti i da ostvari od strane naroda dodeljeni joj mandat – jednostavno je morala da se prilagodi širem okruženju (u tome je tragič-nost svih demokratskih pokreta nesuverenih zajednica). Inače bi bila osuđena na večnu opoziciju, čime bi njena politika u velikoj meri izgubila svaki smisao, a s vremenom verovatno i podršku birača. Korošec je tako, nakon 1927. godine, postao jedan od najuspešnijih ministara kralja Aleksandra i kneza nam-esnika Pavla, kao i jedini nesrpski premijer jugoslovenske monarhije pre izbivanja Drugog svetskog rata. Zajedno sa svo-jim pristašama uključio se u vladajuću “šemu” – bio je veoma blizu vladara i istovremeno udaljen od njega, tako da je i od jednog i od drugog imao koristi⁸ – a time je mentalitet držav-nog centra dobio domovinsko pravo i u Sloveniji. Identično je bilo iskustvo slovenačkih komunista u Titovoj “kvazihabsbur-škoj postmonarhiji”. Mentalitet, koji dobro ilustruje amblema-tična deviza *Ima vremena*, snažno se ukorenio u alpsko-jadran-skom prostoru. Pedanterijska austrijska “Bürokratie” ukrstila se sa onipotentnim balkanskim “činovništvom”. Novonastala čudna mešavina nije bila posebno uveseljavajuća: u doba iz-gradnje socijalizma iz nje se izrodila kasta upravljača, koju je marksistički disident Milovan Đilas nazvao “nova klasa”. Ljudi su morali da se prilagođavaju vlasti, a ne obratno. Upravo zbog toga je Slovenija, tako reći osuđena na upravne reforme u smi-slu novog, šireg prostora – Evropske unije. Međutim, ni tu ne nedostaju loši uzori ...

8. Sasvim karakteristično, jedan od najvećih srpskih političara, Nikola P. Pašić rekao je svom najnadare-nijem nasledniku, Milanu M. Stojadinoviću: “Ti, ovaj, drži se prema Vladaocu kao prema vatri: ni suviše blizu, da se ne opečeš, ni suviše daleko, da ti ne bude hladno ...” Vidi: M. M. Stojadinović, *Ni rat ni pakt. Jugoslavija između dva rata*, Rijeka, 1970, 182.

Konzervansi iz crne kuhinje samoupravnog socijalizma ili “Bolje rat nego rad”

Komunistički režim, koji je u Sloveniji usledio nakon na-cističkog i fašističkog “novog (ne)reda”, s vremenom je dobio samosvojne karakteristike, međutim, one nisu proizlazile iz nje-gove unutrašnje potrebe, već su bile posledica u početku veoma nenačelnog spora između maršala Tita i generalisima Staljina.

Staljin je želeo da u Beogradu ima poslušnu garnituru, koja ga svojim prepotentnim revolucionarnim planovima neće uplitati u sve gore i zaoštrenije sukobe sa Zapadom. Nakon proglašenja Trumanove doktrine 1947. svaki jugoslovenski pokušaj izvoženja komunizma u Grčku bio je smrtno opasan po marksistički svet, koji još uvek nije raspolagao atomskom bombom. Staljin je, jednostavno, želeo da se osigura pred opasnim iznenađenjima svojih izuzetno ambicioznih saputnika na vrhovima i u gudurama Balkana, koji su nedavno dokazali izuzetnu sposobnost – ali i beskrupuloznost – time, što su zaposeli vlast na relativno velikom prostoru od Triglava do Ohrida. A povrh svega, imali su veoma važnu ulogu i u Albaniji i Trstu ...

Pošto su maršal Tito i njegovi saradnici veoma dobro poznavali sovjetski režim i njegovu, u osnovi militarističku logiku⁹, već u leto 1948. godine su znali da im se u sporu sa moskovskim politbiroom – koji je, istovremeno, bio i mozak internacionalnog komunizma – radi o glavi. Za razliku od Lenjina, koji je u svojim obračunima sa protivnicima do izvesne mere praštao marksistima (oni vernici istorijskog i dijalektičkog materijalizma, koji nisu bili spremni da mu se podrede, bili su prognani iz sovjetske Rusije), Staljin je i njih proglašavao za izdajnike i slao ih na gubilišta (a to je bila jedina važnija razlika u sistemima vlasti oba boljševička prvaka¹⁰). Titoisti 1948. godine nisu imali pravog izbora: našli su se u položaju nužne odbrane (za šta su sami bili krivi). Ako su hteli da ostanu ne samo na vlasti, već i u životu – a za šta bi se inače tokom Drugog svetskog rata tako zagriženo borili?! – jednostavno, morali su da se suprotstave Moskvi.

Jugoslovenski komunisti su se nakon spora sa Staljinom našli na raskršnici. Postavljalo se pitanje, da li će se samo (manje-više privremeno) suprotstavljati Sovjetskom Savezu i njegovoj redakciji marksističke ideologije, ili će pokušati da, u istom okviru, dođu do samostalnih rešenja; ili će se s vremenom pridružiti Zapadu. Do Staljinove smrti su, barem do izvesne mere, isprobali sve tri mogućnosti. Najpre su moskovskom politbiroom ubrzanim uvođenjem mera iz arsenala revolucionarnog komunizma pokušali da dokažu svoju dijalektičko-istorijsko-materijalističku pravovernost pod sopstvenom zastavom (kolektivizacija poljoprivrede, poslednji talasi nacionalizacije). Kada se nakon godinu ili dve ispostavilo da taj put vodi u hroničnu nestabilnost – došlo je do pravih seoskih buna i do obnove hajdučije (čak i u onim delovima zemlje koji su tokom Drugog

9. Vidi: R. Pipes, *Communism. A History*, New York, 2003, 155.

10. R. Pipes, *Three Whys of the Russian Revolution*, London, 1998, 83.

11. I. Banac, *Sa Staljinom protiv Tita. Inforbivirovski rascjepi u jugoslavenskom komunističkom pokretu*, Zagreb, 1990, 222–225.

12. V. Dedijer, *Josip Broz Tito. Prispjevki za življenjepis*, Ljubljana, 1953, 635–712.

13. M. Đilas, *Vlast i pobuna*, Beograd, 1991, 173.

14. M. V. Terzić (ur.), *Balkanski pakt 1953–1954*, Beograd, 2005.

15. Prvi Balkanski pakt je sklopljen 1934. godine u Atini. Njegov “krojač” je bio jugoslavenski kralj Aleksandar, a pre svega je bio usmeren protiv težnji fašističke Italije. Jugoslavenski monarh je zastupao moto *Balkan balkanskim narodima*, a laskavi nadimak *Vojnik mira* pridobio je uspješnim nastojanjima da se otope nekadašnji prilično hladni odnosi između zva-ničnog Beograda i Sofije.

16. Vidi: R. Pipes, *Communism. A History*, 148, 149.

17. Vidi: G. F. Kennan, *Memoari 1925–1950*, Rijeka, 1969, 187–251; 378–388.

svetskog rata većinski bili na strani partizana)¹¹ – maršal Tito i njegovi privrženici su počeli da razmišljaju o razvoju sopstvene varijante marksističke teorije i prakse. Svoje neslaganje sa Moskvom su čak razumeli kao spasavanje planetarne zastave socijalizma.¹² Milovan Đilas, koji je zbog svog neobuzdanog temperamenta uvek bio korak ispred drugih članova beogradskog politbira, već na 5. kongresu KPJ 1948. godine je došao do uverenja da je u sporu između sovjetskih i jugoslavenskih *drugova* u pitanju pravi ideološki sukob.¹³ Kasnije je na osnovu takvog shvatanja počeo da razvija ideje, koje su ga ubrzo dovele do samog ruba začaranog marksističko-lenjinističkog kruga. Kada je bilo očigledno da će izaći iz njega – partijski politički monopol bi po njegovom sudu, morao da bude ukinut – doživeo je izopštenje i brisanje iz redova beogradskog politbira. Uprkos tome, Jugoslavija je u sferi geopolitičkih veza nešto malo pre Staljinove smrti privremeno već bila prešla blokovski Rubikon: učlanjenjem u novi Balkanski pakt¹⁴ (koji je bio svojevrsni nastavak prvog pakta, zamišljenog od strane “vojnika mira”, kralja Aleksandra Karađorđevića¹⁵) ona se suštinski povezala sa *Severnoatlantskom odbrambenom organizacijom* (Grčka i Turska, njeni partneri, su, naime, bili učlanjeni u nju).

Sjedinjene Američke Države, koje su nakon Drugog svetskog rata prihvatile strategiju zadržavanja komunizma Džordža F. Kenana, uskoro su bile spremne na aranžmane sa marksističkim “jereticima”. Sovjetski savez u Vašingtonu nije predstavljao neprijatelja koga nužno treba pobediti u otvorenoj borbi, jer je njegov privredno-politički sistem u poređenju sa (približno) slobodnim tržištem i predstavničkom demokratijom na Zapadu bio prilično inferioran (pre svega zbog pogrešnog shvatanja ljudskog bića i imovine¹⁶)... Po mišljenju Dž. F. Kenana, bilo je samo pitanje vremena kada će pokleknuti pod težinom stvarnosti. Režim moskovskog politbira će, pre ili kasnije, postati žrtva sopstvene potrebe za nadziranjem i usmeravanjem svih i svakojakih ljudi, koja će ga učiniti svestrano sklerotičnim i privredno neefikasnim.¹⁷ Do trenutka kolapsa komunizma, njegova ekspanzivna sila je mogla samo da se ograničava i eventualno slabi, podržavajući one države koje se zasnivaju na marksističkim ili čak samo na lenjinističkim “herezijama”.

Nakon Staljinove smrti, titoisti, koji su ubrzo uspeli da normalizuju odnose sa Sovjetskim Savezom i čak i sa njegovom partijom, nisu više osećali potrebu za daljim napredovanjem u pravcu radikalnog i potpunog udaljavanja od već uhodanih

puteva iz dana u dan sve fantomskijeg “međunarodnog radničkog pokreta”.¹⁸ Period traganja za samostalnim rešenjima bio je za njih uglavnom okončan. Istina je da su i kasnije delimično pokušavali da se teorijski nadahnjuju nemarksističkim tradicijama (udruženi rad su, verovatno, preuzeli od Macinija ili možda Prudona, sistem komora od korporativizma, a napuštanje sistema ćelija zbližilo ih je sa reformističkim i revizionističkim radničkim partijama), međutim, u takvim slučajevima, uvek je bilo u pitanju nepotpuno i ograničeno prihvatanje – a nikada pravo (samo)utemeljivanje.¹⁹ Šef-ideolog titoističkog režima, Edvard Kardelj, čak i na vrhuncu idejnog sukoba sa Staljinom, bio je uveren da su u razilaženjima između Beograda i Moskve u pitanju samo trenutne razlike unutar komunističkog pokreta, i da će one s vremenom biti likvidirane ...²⁰ Ni najspekulativnije teoretisanje u Jugoslaviji – što je, naravno, još više važno za praksu – nije smelo da ugrozi osnovne postulate socijalistički koncipirane vlasti (koja je samo na ideološkom frontu proizlazila iz izvornog marksizma, dok je eksekutiva, po pravilu, delovala po načelima njegove lenjinske aplikacije²¹). Primat komunističke partije, odnosno njenog vođstva, ostao je nedodirljiv i za titoiste. Najvažniji predstavnik srpskih reformista orijentisanih ka potpunoj modernizaciji, Marko Nikezić je o Kardelju, koji je sve do smrti ostao idejni vođa jugoslovenskog marksističkog režima, sasvim tačno zapisao:

“Mnogo toga što je smislio, to su napabirčene stvari, i na njihovim osnovama se nije moglo razvijati društvo. On tačno zapaža šta ne valja u Rusiji, a istovremeno je boljševizam njegov glavni izvor, ma koliko je evoluirao. Taj naboj koji je nastao između nas i Rusa, odbacio nas je od matičnog tla. Koliko nas je odbacio, tu smo ostali. Kardelj nas nije vraćao na rusko, ali od svega što se formuliralo četrdeset osme–pedesete, nije se mnogo dalje otišlo. Kad ga na kraju izmerim, posle svih mojih zabluda u procenjivanju njegove ličnosti, uza sve što sam se nadao od njega, ne mogu da kažem da se ostvaruje drukčije nego kao varijanta jugoslovenskog samoupravnog Ždanova.”²²

Upravo zato jugoslovensko, odnosno slovenačko komunističko iskustvo u dubini nije moglo da napusti suštinski drugačije taloge u mentalitetu od onih koje su napustili marksistički režimi u drugim zemljama istočno od Zapada.²³ Redukovana koncepcija čoveka (nametanje egalitarizma, ograničavanje individualizma) kao i sasvim pogrešno shvatanje svojine (njena privatna priroda bi, navodno, trebalo da bude

18. U komunističkom *novogovoru* ona stalna sintagma (zapravo fraza) “međunarodni radnički pokret” bila je sinonim za internacionalni komunizam.

19. Najbizarniji pokušaj “produžavanja” klasične marksističke misli u Jugoslaviji bio je pokušaj njenog “ukrštanja” sa hajdegerijanskom filozofijom. Vidi: I. Supek, *Krivovjernik na ljevici*, Zagreb, 1992, 141, 142.

20. M. Đilas, n. d., 173.

21. R. Pipes, n. d., 155–158.

22. S. Đukić, *Slom srpskih liberala. Tehnologija političkih obraćuna Josipa Broza*, Beograd, 1990, 216.

23. G. F. Kenan je u svom čuvenom “dugom telegramu” još 1946. godine upozoravao: “Svetski komunizam je sličan malignom parazitu, koji se hrani samo bolesnim tkivom. To je tačka, na kojoj se susreću unutrašnja i spoljna politika.” Vidi: G. F. Kennan, n. d., 388.

24. Vidi: S. Courtois, N. Werth, J.-L. Panné, A. Paczkowsky, K. Bartosek, J.-L. Margolin, *Črna knjiga komunizma*. Zločini, teror in zatiranje, Ljubljana, 1999, 810, 811. Zanimljivo svedočenje o susretu sa Če Gevarom nalazi se u sećanjima Dušana Bilandžića: latinoameričkog komunistu, koji se po ugledu na svoje lenjinističke uzore razumeo u sve (uključujući i upravljanje privredom), posetivši Jugoslaviju najviše su interesovala vojna pitanja. Vidi: D. Bilandžić, *Povijest izbliza. Memoarski zapisi 1945–2005*, Zagreb, 2006, 29, 30.

25. Karakterističan način je na koji stvarnost pokušava da se opiše u prepotopskom marksističkom rečniku (prvobitna akumulacija kapitala, iskorišćavanje, više vrednosti, itd.).

samo privremena) i istorije (kao borbe između antagonističkih društvenih klasa) karakteristična je i za njega. Međutim, pošto je bilo udobnije od drugih, komunistička shvatanja na teritoriji Titove “kvazihabsburške postmonarhije” su pustila dublje korenje nego igde drugde. Na to upućuju izuzetno snažna reaganja i posledice ekstremističkog levičarskog mišljenja na prostoru nekadašnje Jugoslavije, odnosno u Sloveniji. (Njegov amblematični izraz je kult Če Gevare, koji se i dalje proglašava za viteškog revolucionara, iako je bio – iznad svega, po profesiji lekar, vezan Hipokratovom zakletvom! – u spasavanju života mnogo manje uspešan nego u njihovom uništavanju.²⁴)

U doba izgradnje socijalizma snažno se ukorenila ideja o postojanju apsolutnog sistema, izvan kojeg nema i ne može biti ničega. U marksističkoj slici sveta vera u motiv koji sve pokreće i pomera, ne može nedostajati – jer istorija ima svoj izvor (odnosno, početno stanje) i cilj, kojem, navodno, u svakom slučaju, sve vreme teži. Borba velikih grupa ljudi, čiji interesi su međusobno u antagonističkom odnosu, trebalo bi da definiše postojanje svakog pojedinca. Takva slika sveta je, naravno, generisala predstavu o suprotnim sveobuhvatnim sistemima (Verner Zombart, nemački “ex catedra socijalista”, koji se s vremenom veoma približio nacizmu i njegovoj privrednoj doktrini, izmislio je izraz kapitalizam, da bi njime obuhvatio sve čemu se suprotstavljao). Odatle je rasla predstava o stalnoj ugroženosti i neprestanom dejstvu “mračnih sila”, zbog kojih ništa nije moguće prepustiti slučaju. Ideja o totalnoj matrici sveta očuvala se i nakon raspada socijalizma: nastupilo je, navodno, vreme restauracije kapitalizma i njegovih antagonističkih klasnih protivurečnosti.²⁵ Takva strategija mentalnog ulaska u stvarnost nadglasala je čak i sasvim očiglednu spoznaju o zajedničkim interesima svih ljudi (prosperitet, neškodljivi, odnosno nesamouništavajući razvoj, potreba za očuvanjem prirodnog okruženja ...).

Iznad svega, ne treba izgubiti iz vida ni to da je kardeljevsko samoupravljanje uspelo da svojim mrežama obuhvati nepreglednu masu ljudi – koji, uistinu, nisu mogli da odlučuju ni o čemu važnom, ali su mogli do u nedogled da sastañe i da se prepiru. Partijski čelnici su za to vreme bezbrižno delovali kako im se prohtelo: zbog samoupravljača sklonih prepiru, stvari su funkcionisale samo u slučaju oktroisanja koje je dolazilo sa vrha. Na takvom mentalnom podneblju niko nije

mogao da komunističku vlast ozbiljno stavi pod znak pitanja. Marksistički režim je bez opasnosti po svoj opstanak dodirnuo svakog i istovremeno ga – afirmativno ili *per negationem* – obeležio.²⁶ Međutim, Kardeljeva redukcija težnje svakog pojedinca da ostvari samoupravno socijalističke interese, suštinski je bila loša karta za budućnost. Omogućavala je to da su ljudi mogli da *učine sve*, a da im pri tom nije bilo potrebno ništa da *rade*: boj za planetarni socijalizam je bio univerzalno opravdanje i opravdanje za sve moguće. Logična posledica svega toga bilo je ponašanje na osnovu maksime *Bolje rat nego rad*, koje je na prostoru nekadašnje Jugoslavije postalo tragični amblematični moto poslednje decenije pred početak novog milenijuma. Danas se suočavamo ne samo sa gorkim plodovima takvog razvoja događaja, već i sa njihovim nezdravim, recidivnim mentalnim nasleđem.

26. Nasleđe samoupravljačkog mentaliteta i danas je vidljivo u “opštejezičkom” pristupu, demagogiji i poplavi površnosti u javnih debatama u Sloveniji. Pre ili kasnije, svaka rasprava završava na stranama žute štampe (rasprava o nacionalnim interesima je najbolji primer za to). Po pravilu, postaje plen ankete okovane binarnom logikom, koja treba da odluči, ko je u pravu. Međutim, to je nešto poput glasanja o tome kog pola je Sunce.

NOVO ČITANJE OSKARA DAVIČA

Miklavž Komelj
Mira Otašević
Milica Nikolić
Oskar Davičo

Miklavž Komelj

Smrt protiv smrti

Sećanju na Martu Jablonski Šegula

1.

Ima li ikog koji ne bi razumeo, i kad gine za svoja uverenja, da je živeo samo jedanput u jednom svetu smrti?

Prevela sa slovenačkog:
Ana Ristović

O. D., Trema smrti

Pesnici kao i revolucionari, još u ranoj mladosti znaju precizno šta neće, ne i ono što je logično da hoće. Ali kad je reč o željama, logika se povlači. Pa, ipak, polako se elaborira i ona kao pozitivan program složenih odnosa u budućnosti. Njega obično ne stižu da formulišu pesnici. Oni su osporivači. Oni omogućuju ono što dolazi kasnije, posle njih. To će se desiti kad se budu javile sociološke premise za njih, kad dođu na red da ih vreme izgovori. Ali i to tek posle niza usputnih otkrića i revolucionarnih saznanja pesnika koji ostaju divni zavojevači nepoznatog, graničari lepote i svežine što postaju svetlo koje obasjava ljudskost, taj jezik čovekovog bića kao trajanje, kao ta poezija, kao svesno ukidanje smrti, kao spremnost da se tako poetski "za kap nepoznatog daje sve poznato."

O. D., Rečeno glasno

Oskar Davičo (rođen u Šapcu, 18. januara 1909, umro u bolnici Vojnomedicinske akademije u Beogradu, 30. septembra 1989), ne samo da je proživeo većinu dvadesetog veka već je svoj život i delo povezao sa najvećim nadama koje su obeležile taj vek. Ne samo na onaj način negacije postojećeg i slutnje udaljene budućnosti, o čemu je – uz poeziju Antuna Branka Šimića – progovorio u navedenom odlomku iz eseja *Rečeno glasno*, i pri tom izneo svoje razumevanje transformativnog potencijala poezije, koja najintenzivnije može da se poveže sa revolucionarnim snagama baš u onome u čemu ne može biti utilitarno

instrumentalizovana. Davičo je navedene reči napisao kao čovek koji nije popustio ni u pogledu želje ni u pogledu logike (pri čemu logika, koju je sledio, nikada nije bila svakidašnja, “zdravorazumska” logika!); kao čovek koji je i ono što dolazi posle, koliko je mogao, živeo kao svoju sadašnjost. Kao pesnik i kao revolucionar, istovremeno je stvarao i nadrealističku i socijalističku revoluciju.

U jednom intervjuu iz 1975. godine je rekao: “Ne mogu da zamislim svoj život izvan koordinata ovog socijalizma, osećam se kao komunista, uvek razmišljam kao komunista i ne mogu drugačije, samo tako sam istovremeno i čovek i pesnik, koliko sam pesnik, koliko je to nešto drugačije od biti čovek.”

I živeo je baš toliko dugo da je doživeo da se u Jugoslaviji podignu sve one reakcionarne snage protiv kojih se celog života borio. U procesima, koji su vodili ka demontiranju socijalizma, veoma rano je prepoznao pripremanje pokolja. Njegova strasna i egzaltirana identifikacija sa socijalističkom Jugoslavijom, toliko strasna i egzaltirana da nije mogla da predstavlja uspravano zadovoljstvo postojećim, već je u javnosti budila neprijatnost, predrasude, a ponekad i podsmeh, nije bila, kao što su mu neki prebacivali, filorežimska nekritičnost, već životni stav. Kao što je u svom sećanju na Daviča zapisao sarajevski pesnik i njegov prijatelj, Mile Stojić: “Njegovi sukobi sa nacionalističkom čaršijom, koji su počeli još šezdesetih godina, kulminirali su kroz polemike i knjige u kojima je, kao što je branio socijalizam i Tita, branio sebe i svoj život.”

Posebna potresnost Davičovih krajnje intimnih poslednjih stihova, jeste u tome kako se u njihovom referentnom polju sučeljavaju približavanje pesnikove smrti i raspad socijalističke Jugoslavije.

Davičo, koji je na smrt bolestan zakoračio u period “ridanja u magli”, sagledava čak i gubljenje sopstvenog vida proćkim pogledom, koji se od viđenog ni na trenutak ne sklanja – tako da se u beznadežnoj i bezizlaznoj situaciji, upravo zato što se usuđuje da je vidi kao takvu, ne može u potpunosti odreći nikakve nade. “Sa snom u ruci” odlazi “dalje od života”. Međutim, bez ikakve sentimentalnosti. “Pljujem događajima u jučerašnje lice, / Što mi zvoni danas na vrata”.

*

Samo nekoliko podataka o Davičovom životu i delu...
Rođen je u (nereligioznoj, politički levičarsko usmerenoj) jevrejskoj činovničkoj porodici, u malom srpskom gradu. Iskustvo manjine ga je čitavog života suštinski određivalo – ali ne u smislu prihvatanja manjinstva kao identiteta; diktiralo mu je – kao traumatično iskustvo koje ga je u mladosti dovodilo do besa – upravo doslednost u nepristajanju na bilo kakve nacionalne, religiozne i druge identifikacije, na bilo kakav geto, na bilo kakav redukcionizam i partikularizam. “Ako pripadam nekom narodu / Trpljenja, strpljenja, muka i robovanja, / To nije zato što sebe prepoznajem u / Njegovoj sudbini, to je zato što / Ne pristajem da se prepoznam u njenim ogledalima.” “O ponavljajući razreda vremena,/ zašto mi nekrofilija vaših misli zaspeljenih opredeljenja, ne dopušta / da bez zazora prigrlim samo one pretke koji su, slobodareći,/ spaljivani na lomačama (...) (Vevice-leptiri ...)

To nepristajanje je još više radikalizovao na ravni refleksije jezika. “Ne postoji sopstveni jezik. Niko ga nema. Jezik nas, i kada je najrođeniji, najmaterniji, tera da gledamo tuđim očima. Tako isto treba prekinuti i sa verom u autentičnost relacija jezika sa svetom.” Tako je napisao u eseju *Ritualni umiranje jezika*. (Međutim, šta je onda sa njegovom tako strasnom identifikacijom sa socijalističkom Jugoslavijom? To je za njega bila upravo identifikacija sa društveno-transformativnim projektom prevazilaženja partikularističkih identifikacija: društveno-transformativni projekat socijalističke Jugoslavije Davičo je razumeo u skladu sa onim radikalnim nepristajanjem na konačnost i dovršenost bilo čega što je već stvoreno i koje je barem na deklarativnoj ravni tako uzneseno postulirao čuveni zaključak programa SKJ-a, izglasanog na VII kongresu u Ljubljani.) Po završetku Prvog svetskog rata, porodica se preselila u Beograd. Oskaru je u detinjstvu umrla majka. Maturirao je na Prvoj muškoj gimnaziji u Beogradu, 1926. godine. A potom je, kao sedamnaestogodišnjak, otišao na studije romanistike u Pariz, gde je, po sopstvenoj tvrdnji, živeo veoma burnim životom. (Izdržavao se radeći sve moguće poslove; u tekstu koji je napisao za srednjoškolsku publiku, pominje poslove od konobara i sandalara do sparing-partnera u školi boksa; u Davičovoj “romansiranoj autobiografiji” *Po zanimanju samoubica*, u kojoj mašta nema manju ulogu od faktografije, glavni junak Rakso-

Rastko-Stefan Očivadić jedno vreme čak nastupa i u erotskim šou-programima sa seksom uživo u superluksuznom bordelu.) Oduševio ga je koliko nadrealistički toliko i komunistički pokret. Nakon dve godine studija na Sorboni, zbog nedostatka novca vratio se u Beograd, gde je nastavio studije na Filozofskom fakultetu i 1930. godine diplomirao iz francuske književnosti. Na zvaničnom formularu popisa stanovništva, koji je trebalo da popuni, u tom periodu je u rubrici “zanimanje” naveo: “samoubica”. (Odatle i naslov pomenute, napete “romansirane autobiografije”, u kojoj Očivadić i njegov tada najbolji prijatelj Đorđe Kostić (čovjek, koji je nakon Drugog svetskog rata bio dugogodišnji direktor beogradskog Instituta za eksperimentalnu fonetiku i patologiju govora i tu sprovodio istraživanja, kakvo je bilo “Akustična struktura krika novorođenčeta”) zajedno nameravaju da izvrše samoubistvo.) Zajedno sa Đorđem Kostićem i Đorđem Jovanovićem je 1928. godine pokrenuo časopis *Tragovi*, a sledeće godine je zajedno sa njima objavio knjigu pesničkih tekstova u prozi pod naslovom *Anatomija*. Sa njima i Dušanom Matićem je 1929. godine osnovao beogradsku nadrealističku grupu, kojoj su se pridružili i drugi članovi. (U “romansiranoj autobiografiji” se Očivadić i Kostić, nakon što su odložili svoje samoubistvo, veoma ozbiljno bave planom da na osnivačkom sastanku grupe izvedu ultimativni nadrealistički gest, tako što će, pored sebe, postreljati i sve ostale članove pokreta i tako im onemogućiti da ikada podlegnu banalizaciji postavši buržujski književnici ... Plan propadne, jer mama Kostiću sakrije revolver.) Nadrealistički pokret, tesno povezan sa francuskim, tada je u Srbiji na nerofmalnoj ravni postojao već nekoliko godina – Marko Ristić, čiji potpis možemo da 1930. godine pronađemo među dvadeset potpisa solidarnosti, objavljenih na kraju Bretonovog *Drugog nadrealističkog manifesta*, koji najavljuju izlazak časopisa *Nadrealizam u službi revolucije*, poznavao je, na kraju krajeva, Bretona još u doba pre osnivanja nadrealističkog pokreta u Francuskoj. Nadrealistička grupa je postojećem pokretu dala novu pokretačku snagu. Davičo se u to vreme, pored pisanja, bavio i slikanjem i crtanjem. Sarađivao je sa legendarnim almanahom *Nemoguće* (1939), u kojem su svoje radove zajedno objavljivali srpski i francuski nadrealisti, i bio je suosnivač časopisa *Nadrealizam danas i ovde*. Godine 1930. postao je profesor francuskog u gimnaziji u Bihaću, a iste godine je postao član KPJ i ilegalno preuzeo funkciju sekretara gradskog i okružnog komiteta za Bi-

hać i okolinu. Zajedno sa Matićem i Kostićem je 1932. objavio knjigu *Položaj nadrealizma u društvenom procesu*, u kojoj su se pisci odrekli “zvaničnog” nadrealizma. (To je period, kada, pod uticajem nove kulturne politike u Sovjetskom Savezu, koja je protežirala takozvani socijalistički realizam, dolazi do zaoštavanja između umetničkih direktiva komunističkih partija i radikalnih umetničkih praksi. Davičo je tridesetih godina politički sledio liniju Parije, ali u umetničkom smislu nikada zaista nije prihvatio direktive socijalističkog realizma, iako je delimično pokušavao da ih uzme u obzir.) Te godine je zbog svoje komunističke aktivnosti bio uhapšen i Sud za zaštitu države ga je osudio na pet godina zatvora, koje je odležao u Sremskoj Mitrovici (gde ga nisu mučili samo fizički, već i tako što su pred njim cepali njegove neobjavljene rukopise) i Lepoglavi. “Jugoslovenska nadrealistička grupa (...) je od početka bila povezana sa jugoslovenskim revolucionarnim pokretom i glavni predstavnici beogradskih nadrealista, Oskar Davičo, D. Kostić, K. Popović i Đ. Jovanović bili su neljudski mučeni u policiji i osuđeni na duge zatvorske kazne” – tako 1935. godine u svom eseju, posvećenom desetogodišnjici međunarodnog nadrealističkog pokreta, pominje Daviča Karel Tajge. Davičo je tada još uvek bio u zatvoru; u Sremskoj Mitrovici je uzimao učešća u studentskim kružocima čuvenog “crvenog univerziteta”, a istovremeno je kao bivši nadrealista, od strane dogmatičnih komunističkih drugova, koji su u pogledu umetnosti prihvatili harkovsku liniju, doživljavao snažne pritiske. “Sukob na književnoj levljici” dopirao je i iza zatvorskih zidova. Po izlasku iz zatvora, Davičo je saradivao sa beogradskim časopisom *Naša stvarnost* i 1938. godine objavio pesničku zbirku *Pesme*. Iste godine je ponovo bio uhapšen. Napustio je Beograd i jedno vreme živeo u Zagrebu, u porodici svoje žene Rut, koju je opevao u ciklusu pesama *Hana*. Ali, kada je taj zapanjujući ciklus, sav uzdrhtao od ekstatičkih pesničkih slika, ciklus u kojem je u predvečerje svetskog rata ljubav prema jevrejskoj devojci neodvojiva od borbe protiv fašizma, objavio u Krležinom *Pečatu*, od strane drugova je zbog saradnje sa tim časopisom bio optužen za “trockizam” i po odluci Agitpropa isključen iz Partije. (U osudi su, navodno, ključnu ulogu imali Milovan Đilas i Radovan Zogović, glavni pesnik jugoslovenskog socijalističkog realizma. Posle rata, kada se nakon sukoba između jugoslovenskog i sovjetskog političkog vođstva promenila politička situacija i kada je Zogović bio izolovan kao informbiroovac,

a Davičo počeo da važi za književni autoritet, Zogoviću je dugi niz godina bilo sasvim onemogućeno da objavljuje u Srbiji, i morao je, ironijom sudbine, da pronade utočište kod Krleže.) Nakon izbijanja Drugog svetskog rata, Daviča su odmah počele da proganjaju ustaše. Sklonio se na italijansku okupacionu teritoriju, gde je ilegalno delovao u Splitu. Već 1941. godine je bio uhapšen i interniran, najpre u logor na Korčuli, a onda u Italiji. Odatle je pobjegao 1943. godine, stigao do Dalmacije, na brzinu izgladio sukobe sa nekadašnjim drugovima i prključio se partizanima. Borio se u Prvoj proleterskoj diviziji, a onda je jedno vreme bio na Visu, gde je radio u Presbirou. Tokom 1944. godine je učestvovao u borbama za oslobođenje Beograda. Nakon oslobođenja, najpre je radio kao novinar, između ostalog je bio i izveštač sa nirnberškog procesa, a 1947. je bio dopisnik među grčkim partizanima. Od 1947. godine pa dalje bio je slobodni književnik. Miodrag Popović ga se iz prvih posleratnih godina pre sukoba Jugoslavije sa Informbiroom seća kao relativno izopštenog i pomalo preplašenog čoveka; a sa izmenjenom političkom situacijom pedesetih godina postao je jedan od najuticajnijih pesnika i pisaca u Jugoslaviji. Godine 1955. je bio jedan od osnivača časopisa *Delo* i te decenije je u književnom sukobu između modernista i realista bio vodeća ličnost na strani modernista. Kasnije su se borbe i sukobi u kojima je učestvovao promenili; iako je neprestano bio u centru javne pažnje, bio je sve samotniji, mnogima se činilo da su njegovi protivnici bili samo mlinovi na vetar (one reakcionarne snage na koje je neumorno upozoravao; nažalost se ispostavilo da je i te kako bio u pravu) – a mnogima i da su njegove borbe previše nepristojno i previše konkretno opredeljene (prema ljudima koje je napadao znao je da bude prilično nemilosrdan). Međutim, Davičo se nije zaustavio. U celom njegovom delu mu je sve vreme bila važna “osećajna deneolitizacija svesti”, “detotemizacija” umetnosti. Revolucionarni potencijal umetnost za njega nije bio u deklarativnom opredeljivanju, već u nepodnošljivosti sa kojom nas umetnost suočava sa pozicijama koje zauzimamo: “Zar nije sva umetnost od informacija, koje su prešle prag bola u polju čovekove situiranosti i njegove antisudbinske nepomirenosti sa onim što je dato?” (*Rituali umiranja jezika*). Još od mladosti se zalagao za “poeziju koja se ne trudi da bude lepa i ne želi da ugađa želji, da saopšti čovekove još ne izgovorene jezičke mogućnosti, koje se, iznadne i izgovorene pretvaraju u istine baš zato što još nikad do tada

nisu bile percipirane i izgovorene" (*Po zanimanju samoubica*). Nakon rata je objavio pesničke knjige¹ *Zrenjanin* (1949), *Višnja za zidom* (1950), *Hana* (1951), *Čovekov čovek* (1953), *Nastanjene oči* (1954), *Flora* (1955), *Kairos* (1959), *Tropi* (1959), *Snimci* (1963), *Trg M* (1968), *Pročitani jezik* (1972), *Telo telu* (1975), *Ve- verice-leptiri ili nadopis obojenog žbunja* (1976), *Reči na delu* (1977), *Misterije dana* (1979), *Trema smrti* (1982), *Gladni Stoliv* (1983), *Mali oglasi smrti* (1986), *Dvojezična noć* (1987), *Svetlaci neslični sebi* (1987), *A diftong se obesio* (1988), *Ridaji nad sudbi- nom u magli* (1988); romane *Pesma* (1952) – taj roman je u kon- tekstu tadašnje jugoslovenske proze odjeknuo kao zemljotres; Izet Sarajlić kaže u pesmi *Oproštaj od velike umetnosti*: "Sećate li se svoje zbuđenosti / kada ste sklopili poslednju stranicu / Da- vičove 'Pesme'?", *Beton i svići* (1955), *Radni naslov beskraja* (1958), *Generalbas* (1962), *Ćutnje* (1963), *Gladi* (1963), *Tajne* (1964), *Bekstva* (1966), *Zavičaji* (1971), *Gospodar zaborava* (1980); knjigu kratke proze *Nežne priče*; knjige eseja, kritika i polemika *Poezija i otpori* (1952), *Pre podne* (1960), *Ritualni umira- nja jezika* (1971), *Pod-tekst* (*Podtekst*) (1979), *Sećanja* (*Pod-seća- nja*, 1981), *Procesi* (1983); putopisa *Među Markosovim partizani- ma* (1947) i *Crno na belo* (1962). Pisao je i filmske scenarije (*Poslednji dan*). Sa Predragom Neškovićem je 1973. godine obja- vio *Strip stop*. "Romansiranu autobiografiju 1927. i 1928. godi- ne u trećem licu uglavnom", pod naslovom *Po zanimanju sa- moubica* (1987/88) već sam pomenuo. Pred smrt je napisao još i nastavak pod naslovom *Po zanimanju izdajnik*; rukopis je po raspadu Jugoslavije nestao u opkoljenom Sarajevu.

Davičo je jednom prilikom rekao da smisao književnosti vidi u disanju. Međutim, to za njega nije predstavljalo neko lagodno samopodrazumevanje (Miodragu Popoviću je u ne- kom privatnom razgovoru jednom prilikom rekao kako je "proklet i mora stalno da piše"; i kada je bio nasmrt bolestan, pisao je i pisao "do poslednjeg daha"), već, pre svega, proces neprestane samokritike (jedan od ciklusa knjige *Pročitani jezik* je čak naslovljen *Samokritika ljubavi* ...). Kada su ga u jednom intervjuu iz 1974. godine pitali o njegovim delima, rekao je: "Od svojih knjiga najviše cenim ono još neobjavlje- no, još napisano." U istom intervjuu je izjavio da još uvek nije napisao svoju prvu knjigu. Opređeljivao se za budućnost, izjavljivao je da ne voli svoje već napisane pesme i druga dela, da ne može da ih čita, da uopšte neće da se vraća onome, što je bilo. A ipak je baš to za njega značilo pre svega neprista-

1. Izbor iz Davičove poezije je na slovenačkom objavljen u prevodu Cirila Zlobeca, pod naslovom *Pesmi* u DZS u Ljubljani, 1963. Zlobec je u nekrologu, koji je povodom Davičove smrti objavio u *Književnim listima*, o njegovoj poeziji zapisao sledeće: "Dok sam ga čitao, a posebno dok sam prevodio njegovu poeziju, bio sam očaran njegovom fantazijom, raskošjem metafora, koje je u jednoj jedinjoj zbirci nakupio za čitav pesnički život, za čitav život plodnog pesnika. Bez obzira da li je u pitanju bila ljubavna, filozofska ili politička pesma."

janje na to da bilo šta isklizne iz njegove sadašnjosti; bio je svestan da čovek i sopstvene uspomene samim činom sećanja delimično iznova izmišlja, da je fantazija, sa kojom ih meša, jedini mogući način da zadrži njihovo prisustvo. U anketi *Čeljust dijalektike* objavljenoj u almanahu *Nemoguće*, na pitanje, šta za njega predstavlja podela vremena i šta bi značili događaji izvan te podele, odgovorio je: "Vreme nije podeljeno. Ne razlikujem događaje." Sva težina istorijskog vremena je data samim ulaskom u vreme; nije tek nešto što se postepeno nakuplja. "Iskustvo se ne zadobija u životu; iskustvo je dato njime, životom" (*Po zanimanju samoubica*).

Davičo je, kao što sam već pomenuo, u godinama nakon sukoba Jugoslavije sa Sovjetskim Savezom, u kontekstu jugoslovenske kulture postao uticajna "eminencija". Pedesetih i šezdesetih godina je imao ogroman uticaj na mlade književnike. Oko njegovog dela su sve vreme plamtele ljutite polemike, a bio je proglašen za živog klasika, dobijao je nagrade i 1969. godine je beogradska izdavačka kuća *Prosveta* objavila *Sabrana dela Oskara Daviča u dvadeset knjiga*. Imao je i visoke političke funkcije: bio je član jugoslovenskog Saveta federacije, član CKZK Srbije i Jugoslavije itd. A ipak je njegova revolucionarno-umetnička pozicija, posebno od kraja šezdesetih godina bila, u suštini, uprkos njegovoj slavi veoma usamljena; kao što je i sam zapisao: "Pored toga pisac je osuđen na samoću. Zar nije svaki pesnik po vokaciji deo manjine? I svi pesnici su 'Jevreji u svetu hrišćana', napisala je još Marina Cvetajeva." To za Daviča nije bila nikakva pretvaračka retorika. Istinski je i kao "eminencija" bio sve vreme na udaru; na njega su se neprestano obrušavali različiti reakcionari i prosečnjaci, a posebno srpski nacionalisti i (ne)prikrivene antisemite, koje su u njemu videle "srboždera" (iako je Davičo tridesetih godina napisao verovatno najlepšu odu Srbiji u istoriji srpske poezije), klerikalci i drugi mračnjaci. Davičo svojim neprijateljima nije ostajao dužan; njegov osnovni način javne komunikacije bila je polemika. Tako je u svojim poznim godinama bio sred borbi, koje su ga dovele čak i pred sud (zbog njegovog pisanja o Veliboru Gligoriću, Gligorićeva udovica ga je početkom osamdesetih godina tužila i Davičo je bio osuđen na novčanu kaznu). Kao polemičar je jednako srdito napadao (neo)ždanovce i desničare; posebno oštro je reagovao na pojave nacionalističkog samozadovoljstva na srpskoj književnoj sceni; svim snagama je nastupao protiv plemenskog organicizma, provincijalizma,

lokalizma, antiintelektualizma, uopšte protiv “duha palanke”. (Njegovo suprotstavljanje srpskom nacionalizmu je bilo tako snažno, da se početkom osamdesetih godina iz političkih razloga na nekoliko godina čak preselio u Sarajevo, gde je pokrenuo časopis *Dalje*. U to vreme se jednako oštro suprotstavljao i slovenačkim nacionalističkim težnjama koje su vodile ka odcepljenju od Jugoslavije.) Davičova pozicija je kako u odnosu prema vladajućoj tako i prema alternativnoj kulturi bila upravo u isticanju neodvojivosti radikalnih umetničkih pokušaja od borbe za (antistaljinistički) socijalizam i komunizam u poslednjem periodu njegovog života u suštini apsolutno manjinska. Nakon što je Davičo 1968. godine veoma oštro javno kritikovao studentski pokret, to je promenilo i njegov uticaj na mladu generaciju. Tada su mu protivnici okačili nadimak Očivad (unazag pročitano prezime Davičo; Davičo je u “romansiranoj autobiografiji” taj nadimak samoironično prihvatio tako što je od njega načinio deminutiv Očivadić). Davičo je i dalje predano tragao za kontaktima sa mladima (kao što je napisao Ciril Zlobec, Davičov dugogodišnji prijatelj, u nekrologu, objavljenom u časopisu *Književni listi*: “Davičo je uopšte bio opsednut mladošću: prijatelje je tražio među mladima od sebe, u književnosti je bio demonstrativno na strani mladih, mnogima je pomogao do prvog koraka u javnosti, i njegov odnos prema ženama, koji nije skrivao, bio je mladalački nemiran. Ne znam čoveka koji se tako nervozno prilagođavao biološkom procesu života. ‘Odrastanje’ i starenje su bili, jednostavno, protiv njegove prirode. Tu neprilagodljivost duha i biosa su mu mnogi neoprostivo zamerali, delovao je, gde god da se pojavio, šta god da je činio, kao ciničan izazov svemu što je ‘normalno’.”). Međutim, sedamdesetih i osamdesetih godina su ga čak i oni, koji su ga voleli, sve više doživljavali kao nekakvu “otkačenu”, anahronu figuru; njegov način zauzimanja za socijalističke društvene odnose, koji je upozoravao na nacionalizme i isticao klasnu borbu (“Ako se danas i jedni i drugi odevaju u džinshlače, / s jednom plavom nogavicom i drugom crvenom, / ne znači da su borbe već prestale” (*Veverice-leptiri* ...)) i istovremeno izričući spremnost da se za kap nepoznatog da sve poznato, izgledao je – vezano za ekscentrični i eruptivni stil njegovih javnih nastupa – “izvan igre”. (Kao što je rekao Mirko Kovač u intervjuu za ljubljansku *Mladinu*, 2001. godine: “On je stalno bio odvojen. On ne bi smeo da bude tamo, gde je bio, jer je po prirodi bio disident (...)) Svojom retorikom partijskog ideolo-

ga zvao nas je drkačima, psovao nas je skoro nadrealističkim jezikom i od komunizma pravio komediju.”) Davičo je celog života ostao odan nadrealističkoj etici u održavanju ogromnih razdaljina, koje je kondenzovao u svojim izjavama i koje su bežale i iritirale publiku koja ga je pratila; u svojim stihovima je, na primer, nekada bio sposoban da da mnogima šokantnu ljubavnu izjavu Titu ili Centralnom komitetu (Bukvalno: “Volim CK”) i istovremeno da izrazi totalno nepristajanje na bilo kakve životne datosti. (“Ne pitaj da li sam pristao / leševima da se hranim, / ne pitaj da li me iko pitao / pristajem li na sebe. Nikad. Niko. Ništa. // Ja ne bih pristao na škole, na more, / na raniji još užas rađanja, na nemoć bebinstva, / na smrtni ukus slatkih dojilja, / na čekanje u redu vremena. Ali nikad. Niko. Ništa.” (Veverice-leptiri ...)) Zlobec je o Daviču napisao: “Paradoks je bila njegova suština”.

Davičo svoju “angažovanost” (sam nije posebno voleo taj izraz) nikada nije koncipirao u smislu reduktivnosti; verovanje u smisao sopstvenog dela nikada nije isticao na račun *isključenja* besmisla, ali ga je izvodio upravo iz *suočavanja* sa besmislom. To je za Davičovo razumevanje političkog potencijala umetnosti bilo suštinsko: taj smisao, koji čovek svojim delom, svojom borbom, može da pruži životu, proizlazi tek iz radikalnog suočavanja sa “apsolutnom suvišnošću života” kao takvog. TO jeste raspon poezije.

Da još jednom naglasim: kada danas čitamo Davičove polemike, u mnogim stavovima kojima se smrtno zamerio nacionalističkim intelektualcima, možemo da prepoznamo izuzetnu lucidnost, kojom je na polju kulture dijagnostikovao delovanje sila, koje su na prelomu osamdesetih i devedesetih godina Jugoslaviju suštinski gurnule u katastrofu. Ako se sedamdesetih godina činilo da Davičo svojim optuživanjem reakcionarnih sila šutira u leš, danas znamo da je to bio leš vampira, koji je, kada se spustio mrak opsurantizama, oživeo. Ako se Davičovo prostocijalistiko i projugoslovensko zalaganje mnogim savremenicima činilo smešnim, danas možemo da ga prepoznamo kao borbu na život i smrt. I danas vidim Davičovu borbu za socijalizam i komunizam kao nešto što je nekada izgledalo anahrono, upravo zbog toga što je ono za šta se Davičo borio, u suštini još uvek stvar budućnosti, a ne prošlosti.

*

Kada je prošle godine prijateljica po Beogradu za mene tražila Davičove pesničke zbirke, knjižari i antikvari su jedan za drugim mahali glavama: “Ko još čita tu komunjaru?”

“Ko da me nastavi da kazuje posle, posle kad me više ne bude: kao da nisam bio nikad živ, nikad mrtav, nikad zamišljen. Zar i nepostojanje nije ličnost što hoće da izgovori svoje tragove?”
(*Vevice-leptiri ...*)

2.

“Ja ne verujem kricima koji su samo fragmenti...”

O. D. Rituali umiranja jezika

“Krik ne traži razumevanje. Krik je situacija.”

O.D. Rituali umiranja jezika

Tanušna knjiga Davičove poezije je deset godina nakon njegove smrti ipak objavljena. U njoj su (u transkripciji Davičove nekadašnje žene, spisateljice, esejiste i prevodioca sa ruskog, Milice Nikolić) objavljeni stihovi koje je Davičo već na smrt bolestan pisao leta 1989 – dva ili tri meseca pre nego što će umreti – na Korčuli. Knjiga sadrži 162 fragmenta (Milica Nikolić u Pogovoru naglašava da to nisu *svi* fragmenti iz njegovog poslednjeg rukopisa; takođe sama upozorava na mogućnost pogrešne transkripcije nekih mesta). Preveo sam 101 fragment, dakle malo manje od dve trećine knjige. Knjiga ima urednički naslov *Prva ruka* – u smislu “prve verzije” jednog teksta, koji je ostao nedovršen.

To su poslednji Davičovi stihovi. Uglavnom kratki fragmenti, koji nisu izolovani, već se sadržinski intenzivno povezuju među sobom. Neki u jasno određene sklopove, u kojima bismo mogli da naslutimo osnove dužih pesama. A možda bi čitava knjiga u doradenom obliku ostala sastavljena od sasvim kratkih pesama; tako kratke pesme preovlađuju, na primer, već u Davičovim *Misterijama dana* (1979). U svakom slučaju, u pitanju je prva verzija teksta, koji je sistematično bio pisan kao pesnič-

ka knjiga. Davičo je uvek pisao pesničke knjige, organizacijski princip knjige je uvek bio prisutan već prilikom samog pisanja stihova, a ne tek u njihovom naknadnom rasporedu. Iako je poslednja pesnička knjiga ostala fragmentarna, to nisu “*krici, koji su samo fragmenti*”, već zamisli čitave konfiguracije poslednjeg predela, u koji je Davičo stupio na svom pesničkom putovanju.

Davičo je radio i radio na svojim pesmama; još u nadrealističkom periodu nije sledio “ortodoksne” postupke zapisivanja psihičkog automatizma; još tada je pisanje za njega bilo “težak, krvav i krvoločan posao” (*Po zanimanju samoubica*). Svojim radom je pokušavao da raskine sa svim automatizmima: “Možda su reke na sebi imale... (*Veverice-leptiri...*) Sa uvek novim ispisivanjem varijanti Davičo je oblikovao svoj karakterističan način pisanja, koji, najčešće preko izuzetno elaboriranih zvučnih asocijacija spaja međusobno udaljena značenjska polja i otvara vrtoглаve prostore imaginacije. Milica Nikolić u svom pogovoru ističe da je Davičo poeziju obično pisao tako što je tekstove prvih zapisa širio u kompleksnije forme, da je retko oduzimao i svodio ih na redukovanije. (“To je bio njegov put ka optimalnoj formi, do koje nije lako dolazio, jer se očigledno veoma teško uspostavljalo osećanje da je ona i dosegnuta. Svoj pesnički solilokvij osećao je Davičo otvorenim, nezavršenim i nezavršivim. Svima koji su mu bili blizu poznato je da je sam pogled na prekucani, “definitivni” rukopis izazivao nezaustavljiv nagon za preoblikovanjem i do-iskazivanjem, možda i ne uvek nabolje. Činio je to i u korekturi, čak i u tabacima odobrenim za štampu, na užas štamparije. Moj je utisak da je Davičo bio pod ogromnim pritiskom svoje jezičke energije, te magme koja je kuljala iz njega, budući u njenoj apsolutnoj vlasti, omađijan celoga života.”) A Davičo je svoj pesnički postupak, upravo suprotno, opisivao pre svega kao proces oduzimanja, skraćivanja. (U jednom intervjuu iz 1979. godine kaže: “Nema slučajnih stvari i ništa ne dolazi samo od sebe. Ima ih, doduše, u prvom bacanju pesme na papir, u tom prvom, da tako kažem, pozivanju reči po njihovim imenima i njihovom skapanju u rečenice. (...) Ali kasnije, kada počnem da radim na pesmi, u pitanju je taj fenomen slučajnosti kroz filtere, koji zadržavaju i odbacuju sve što ne može ostati. Od prvog teksta ostaje možda desetina, najviše petina.”)

Stihovi iz *Prve ruke* su stihovi, koje Davičo skoro sigurno ne bi objavio u *tom* obliku; rukopis je ostao u fazi “zvanja reči po imenima”. Međutim, značaj tih stihova nikako nije jednostavno u tome da čitaocu nude uvid u pesnikov radni postupak.

Nedovršenost TIH stihova je istovremeno njihova sadržina, jeste ono što ih čini nemilosrdno dovršenima. Ono što tim stihovima onemogućava da budu dovršeni jeste ono o čemu ti stihovi govore.

Ti stihovi govore o smrti – o smrti, koja je već ovde, koja već poseže u pesnikov rukopis, o smrti, koja je drugačija, sasvim drugačija nego što je pesnik, čitavog života opsednut pomisli na nju, ikada mogao da zamisli. I gledanje u njen lik je tonjenje u muk. Ti stihovi govore o smrti ... Njihov nedovršeni oblik je zajedničko delo pesnika i smrti - upravo zato što pesnik ne sklapa nikakve ugovore sa smrću. Da li je pesnik tu odstupio od "svesnog ukidanja smrti" kao pesničkog zadatka? (U poemi *Zrenjanin*, sa kojom se Davičo najviše približio poetici socijalističkog realizma, narodni heroj Žarko Zrenjanin govori: "Šta smrt? To ne postoji. / Postoji / do pobeđe borba/ i borba / dok biju srca, / a smrti / nema za borca. Je l' tako, / drugovi moji?") "Svesno ukidanje smrti" je za Daviča upravo u neprestajnoj spremnosti da da "za kap nepoznatog sve poznato". I u suočavanju sa smrću, Davičo, koji je o sebi jednom prilikom izjavio: "Moje osnovno opredeljenje (...) je život, a ne književnost", umirući misli protiv smrti.

3.

(...)

"preveliki bol vezuje sve reči
i nijedna ne ume da se prebaci preko zida ćutnje,
iziđe iz sebe i vikne sebe do kraja, onakvu kakvom se oseća."

O. D., *Trema smrti*

"Koliko puta se već ponovila samo..."

O. D., *Ritualni umiranja jezika*

Misli protiv smrti baš tako što se ne upliće u banalnu vitalističku retoriku, koja bi pokušala da ignoriše smrt. "Niko nije bio tako kao ja (...) tako / unapred mrtav, tako suviše životu svoje smrti (...)" (*Pročitani jezik*). Misliti protiv smrti znači neprestano problematizovati ideologizacije, koje se zasnivaju na opoziciji život–smrt. Istinit život je za Daviča samo "ratnički posao protiv datome sebi u datom životu".

ljanje života smrti. Ideologizaciju, koja se zasniva na opoziciji život–smrt, moguće je problematizovati samo tako da se definiše suprotnost u samom životu – i u samoj smrti. I sam život ima svoju “protivsmrtnu” i svoju “prosmrtnu” stranu. Kao što je Davičo napisao u svom tekstu, u kojem je početkom osamdesetih godina osudio eskalaciju srpskog nacionalizma, koji je pokušao da za svoje ciljeve instrumentalizuje krizu na Kosovu (u svom odnosu prema kosovskoj krizi Davičo je pokušavao da zadrži ekvidistancu u osudi srpskog nacionalizma, koji se tada već pokazao kao otkriven protivalbanski šovinizam, i albanske separatističke kontrarevolucije):

“Sloboda?

Koji pisac dostojan čovečnosti, a to znači i slobode, nije opsednut borbom za nju, slobodu, i kao oslobođenje od starih zasvođenosti, religioznošću, nacionalizmom, sebičnošću, mržnjom, bolom, borbom nikad završenom, programom – nikad formulisanim do kraja. (...) Sloboda je pritom samo jedna strana života, nije jedina. Slobodarstvo je antismrtna životna strana, ona velika, životno podstičuća strana. Ali u čoveku i životu zadržavaju se sile prošlosti koje isto nisu nikad potučene do kraja i koje čim oslabe stvaralački, misaoni i umetnički, pozivi i nagoni, odmah, odbijajući ih, dižu svoje restauracijske glave.”

(Dve zabeleške posle kiše)

U poslednjim stihovima Davičo više ne može da se bori protiv smrti svojim životom; protiv nje postavlja svoju smrt. Smrt protiv smrti. Za Daviča smrt nije prostor poslednjeg pomirenja, nešto što otupi, smiruje i spaja suprotnosti, već mesto totalnog razdvajanja, deljenja, procepa. *Kampffplatz*. “Život se suprotstavlja životu, kao istina –istini. / Ali se smrt roguši na smrt kao istina na laž.”

4.

“To je i ono: Mirko D. se sav pretvorio u crtu, povučenu preko precrtanog života.”

O. D., *Trema smrti*

“Već 40 godina ja ne razumem
ni blesak, ni oštricu dizajniranu za sečenje bureka, a ne za
klanje mladića ponosnijih od neminovnosti, mladića
sigurnijih u pravdu, u istinu, u slobodu negoli
u svoj život (...)”

O.D., *Trema smrti*

Davičo je svoje poslednje stihove pisao nakon dugog i intenzivnog razmišljanja o smrti, nakon perioda isprobavanja dugih varijacija uživljavanja u smrt. Zapanjujuće je na kakve sve načine se taj čovek, koji je bio u potpunosti nepomiren sa smrtnošću života, pokušao da uživi u život smrti. Osamdesetih godina njegova usredsređenost na smrt je rasla do prave opsesije.

Sam postati crta, povučena preko precrtanog života, koja menja samo smrt u anti-smrtnu izjavu: Davičo je nekoliko godina pre svoje smrti pokušao da misli o smrti protiv smrti tako što je pesnički razmišljao o nečemu što je nemoguće misliti – govorim o poemi *Trema smrti*, Davičovom zastrašujućem pesničkom delu, poemi, koja je, po mom mišljenju, nešto izuzetno u svetskoj poeziji. Cela poema, koja ima više od 150 strana, poput mučnog verbalnog vrtloga koji se istovremeno sjaji od zapanjujućih pesničkih slika i vrti oko trenutka, u kojem je bio Mirko Davičo, pesnikov brat, 1942. godine kao mlad komunist a i Jevrej in zaklan u Jasenovcu. Pesnik se do gušeće muke, do ruba bljvanja, uživljava u njegovu smrt, pokušava da se “uvuče pod kožu njegovog umiranja”, da bi, “suzovid, krvogled”, razumeo “zašto čovek na silu postaje led, / zašto nož, zašto su i druga ubilačka oruđa, / kao i smrt, / tako tuđa životu / na izgled.” Pokušava nešto, što je krajnje rizično (to bi mogla biti i pesnička eksploatacija i vampirizacija tuđe smrti!), što je, na kraju krajeva, kao pesnički čin sa svojom metaforikom u odnosu prema neizrecivom u pokušaju razumevanja nasilja i samo nasilno: Davičo se kao pesnik suočava sa nasiljem sadržanim u jeziku koji upotrebljiva, i kao takvo ga i reflektuje. Dešava se halucinantno putovanje u prostore između smrti i života, u kojima se kovitlaju pozivi na otpor i pljuvanje, potpuna samoća i istorija, revolucija i erotika, oružje i dečje igračke, potonuće “Titanika” i igra na sreću, klasna borba i perverznost nacionalizama, lavirinti tela i jezika, udaljeni predeli i dvorana sa striptizom koja se pretvara u krvave prizore, ćutanje i verbalni

strašnom prostoru ljudske egzistencije, koja se sklanja u “nemišljivo”, nema nečega privatnog. Zbog toga mora sa svojim pitanjima da dođe do kraja, zbog toga njima kuca o neka zabranjena vrata, i zato ponavlja sva ta pitanja, koja su mučna, bolna, koja deluju nasilno i neobuzdano, a ipak, bez njih ne može više ni da govori ni da čuti:

“A bol taj nije stvar lična, stanje privatno! Jedan čovek je zaklan, svi su ljudi u pitanju. O svim se izvorima jezika radi.”

Davičo u *Tremi smrti* šalje svoj jezik ka nemogućem praćenju onoga što se događa sa jezikom u trenutku smrti. Nož istovremeno vuče “crtu preko reči, preko mesa, preko grla”. Time kada Mirko D. i sam postaje ta crta, pretvara je u zapis, koji opisuje “odvajanje / ljudskog tela od telesnosti govora”. (“I više ništa. To je ono: / mesto cele rečenice – bol skotrljan, bol koji kroz istovremenost / kotrlja najednom sve reči onepomičnjene u sebi, / u suštini, u smislu / onesvešćene već reči što se valjaju / niz onesvešćene stepenice, i to u samom času / kad je nezaklani još do kraja Mirko D. / već omlohaveo kao da je zaklan / sasvim, / pa stao da lipti niz zašli već sev, niz istek svoje grgoljave krvi.”)

(Smrt i jezik. Kada je Davičo u tom trenutku razmišljao o smrti i jeziku, sve više je razmišljao o smrtnosti samog jezika. Njegova poezija sve više nastaje kao prelazak praga bola u agoniji verbalnog jezika; u *Ritualima umiranja jezika* Davičo piše, kako “počinje da postaje svestan simptoma nestajanja upotrebljivosti jezika kao medija i oruđa poezije”. Doživljava iskustvo, blizu onome koje je Pijer Paola Pazolinija preusmerilo iz pesništva ka filmu. Davičo je u jednom trenutku eksperimentalno pokušao da se preusmeri ka nekakvoj poeziji virtuelnih znakova (*Strip stop*), ali se vratio rečima. Kao pesnik, on ne pokušava da utvrđuje nekakve iluzije o nedodirljivosti mitskih sila jezika, koje su napajale davne pesnike, ne pokušava da očara svojim verbalnim čarolijama, već, upravo suprotno, izlazi iz nečega što imenuje “neapsolutnost jezika”: “Ono, za šta bi želelo da bude prihvaćeno kao do sada i za sada shvatljivo, ako ne već shvaćeno, jeste fenomen neapsolutnosti jezika. Time što imenuju, reči nisu postale istine; zvuci koje stvaraju ostali su istorijski – recimo tako – uslovljeni, a nama koji znamo sa kakvom gladnom političko-društvenom a ne metafizičkom strašću se rađaju jezici i kako bez nje umiru, ne treba od njih zahtevati više nego što mogu da nam ponude. Toliko”. (*Rituali*

umiranja jezika) Upravo to što Davičo formuliše kao priznanje jedne nemoći, istovremeno se otkriva i kao otvaranje transformativnih potencijala jezika: suštinski transformativnu moć jeziku daje upravo svest o njegovoj *istoričnosti*.)

Davičo pokušava da strašnu smrt, u kojoj Mirko D. nije mogao ni da izgovori svoje poslednje reči, u kojoj je sasvim sam bio okružen koljačima, shvati kao stanje kolektivnosti: pesnik pokušava da svojim rečima Mirkovo gubljenje životnih moći pesnički transformiše tako da predstavljaju kolektivni otpor – i time da sledi Mirkovo životno poslanstvo:

“ (...) Mirko D., pretvoren u generalni štrajk svih čula i ostalih boraca za više one svetlosti na koju je umirući mislio dok je izgovarao sebe Veliki Nemi Nemac.”⁵

⁵ Aluzija na Geteove poslednje reči: “Mehr Licht!”

Ideologizovana metaforizacija jednog stanja, o kojem bi trebalo ćutati? Ili širenje neke nepodnošljive odgovornosti?

Nekada su ljudi uz mrtva tela dragih ljudi bdeli, govorili i pevali, da duše mrtvih ne bi skrenule sa religiozno zacrtanih šina predviđene posmrtno sudbine. Oskar Davičo bdi, govori i peva uz zamišljeni trenutak bratovljeve smrti, da tu smrt ne bi pokušale da prisvoje “pišljive ideologije”; njegova pažnja je pažnja neverovanja, pažnja uklanjanja popuštanja religioznim utehama, koju donose ljudi, povezani sa koljačima (Avram u toj poemi zakolje Isaka). “Dve upišane ideologije vere i nacije.” Njegova pesma je bljuvanje od gađenja nad tim “utehama”. I istovremeno, ukoliko želi da u tome ide do kraja, mora biti i bolno problematizovanje sopstvenog instrumenta, problematizovanje jezika, koliko se vezuje za nacionalne podele, koje su u ovoj poemi povezane sa klanjem. (Koljači su “nacionalno ispravni koljači”.) *Trema smrti* je na ravni pesničkih postupaka i vrtlog nepodnošljive samokritičnosti, u kojem pesnik istovremeno ne odvrće pogled od nikakve čudesne slike, koja se u najgorem trenutku rađa u mozgu – pitanje o najmučnijim detaljima bratovljevog umiranja iznosi na svetlost druga pitanja, dečija pitanja:

“To je ono! - i on se pitao, još detinjast, sećam se:
Ko je mesecu mama? Je li to
nebo? Jesu li oblaci
njegove vreće za spavanje, kada gori sunce? Zašto hoće sunce

sa pažnjom da našminka
nepromočivi vazduh? Zašto se ruke lađe
zovu vesla? Da li zato, što su vesela? (...)"

I ... I ... – da li je Davičo, kada je pisao tu poemu početkom osamdesetih godina, tokom kojih su se u Jugoslaviji povampirili nacionalizmi i opskurantizmi, koji su se prikazali kao "demokratski preporod", već čuo zvuke brušenja novih koljačkih noževa, koji su podivljali deset godina kasnije? Ko je tu poemu, kada je izašla, pažljivo, zaista pažljivo pročitao? Ko je osamdesetih godina u Jugoslaviji zaista čuo Davičov glas?

"Smrt je nato ustala
i stala da se klanja niseks publici,
iako su iz nečijeg prerezanog grla
ispadale neobično sitne ali i koščate reči. Udarajući o pod
isto koščat,
one su uspevale da sakriju svoje značenje,
ne i smisao."

5.

"Ah, kakva otvorena vrata u vulvu smrti"
(...)

O. D., *Trema smrti*

"Smrt je mutava. Za njen, makar i pidžin jezik, za njen i najredukovaniji i najosiromašeniji govor dao bih sva čarobna sazvučja maternjeg jezika u senki, iz koje smo, iako ne poznamo njen govor. Smrt i mi nemamo nijednu prevedljivu reč sa jednog jezika na drugi. Ničeg zajedničkog nemamo. Osim života i smrti. Osim smrti i života."

O. D., *Po zanimanju samoubica*

U godinama nakon *Treme smrti*, Davičo se u svom "uživljanju u smrt", sve više okretao samome sebi – ali sebi, kao nekome drugom: kao da je želeo da svoju smrt sretne na svom početku, a ne na svom kraju: u svojoj poslednjoj objavljennoj (i pretposlednjoj napisanoj) proznoj knjizi, već pomenutoj "romansiranoj autobiografiji" *Po zanimanju samoubica* – koja je zapravo nekakav uspomensko-fantazijski delirijum, mešavina

Ovde želim da upozorim samo na jedno mesto u toj neobičnoj knjizi (u kojoj moramo prepoznavati i Davičovu autoironiju). Očivadić i Đorđe Kostić nameravaju da zajedno izvrše samoubistvo – samoubistvo kao protest protiv smrti života, samoubistvo u znak neslaganja sa smrću: žele da se ubiju, da ne bi živeli život kojim vlada smrt. I kada već sede u Kostićevoj sobi, u kojoj bi trebalo da se ubiju, odjednom počinje da se dešava nešto iznenađujuće; smrt je Očivadiću i Kostiću otvorila “novo čulo”, “šesto čulo”: Očivadić odjednom primeti da sa Kostićem telepatski razgovara; odjednom vidi,

“da se razgovor može voditi i ćutke, bez izgovaranja reči ili njihovog zapisivanja.

Samo upadanjem svojim rečima u nesvoje misli. Dijalogom bez reči, sporovanjem bez zvuka.

Ali ne teškim pogađanjem kao cirkuskom tačkom. Nego svakodnevnom i svojevrsnom životnom praksom koncentracije.”

Upravo zbog iznenađenja tim događajem njih dvojica odlaze samoubistvo ... Smrt se tu pokazuje kao nešto što otvara uvid u tajne i širi moći percepcije ... Da li je to u suprotnosti sa onim što sam prethodno napisao o smrti kao degradaciji, kada sam zapisao da je Davičo nepoverljiv prema smrti, da njenu blizinu ne uzima kao razotkrivanje skrivene istine, već je prema predsmrtnim stanjima kritičan kao prema slabosti, prijemčivoj za utešne laži? Vidovito stanje, u kojem je blizina smrti proširila moći percepcije, jeste upravo krajnja koncentracija koja se odriče fascinacije tajnom smrti. U “predsmrtnom” razgovoru Očivadića i Kostića otkrivaju se sve suprotnosti između mladića, koje se zasnivaju i na njihovim porodičnim odnosima – Kostić (koji je, uzgred rečeno, poticao iz klerikalne porodice) odjednom se uplaši da će ga porodica naći mrtvog:

“Ali pred mamom i sejom – stid me smrti kao golotinje. Smrt i jeste neka vrsta apsolutne golotinje.”

A Očivadić (mladić sa iskustvom smrti kao seksualnog objekta!) misli:

“Šta mu je? – Kakve to veze imaju golotinja i smrt?”

Upravo *neprihvatanje mistifikacije smrti*, neprihvatanje apriorne tvrdnje da smrt ogoljuje, da je blizina smrti jemstvo istine, jeste ono što otvara prostor za nepoznato. Skoro mistično iskustvo, povezano sa blizinom smrti, upravo je efekat nepristajanja na mistifikaciju. Telepatski razgovor uz blizinu smrti nije ulazak u tajne prostore izvan smrti – suprotno tome: taj telepatski razgovor proizlazi iz toga da je “smrt mutava”, da predtavlja apsolutno odsustvo komunikacije; smrt je otvorila “šesto čulo” da bi zatvorila dostup do sebe. “Novo čulo” se javlja da bi sprečilo samoubistvo. To je upravo “čulo neprestane budnosti, zabrinuto za život”.

6.

“Ne umire lako ni moj prijatelj, krhki vilin konjic, izdaleka i odozdo samo nežna izgleda. Surov je i on izbliza. Na putu u nepoznato, menjao je oblike kao oblake, kao obleke, kao odlike. A nije se suštinski živ promenio.” (...)

(...)

“Ne, velim. Ja – za leptira hoću svu moguću a nepostojeću lepotu. Ne tiču me se jaja iz kojih su nastale gusenice, iz kojih su prvo

ulutkane njine bebe odspavale neke godine. Ali unazad nikad kraja, a kraj me se ne tiče. Nek prsne prag uvek ponovnog početka na uskom putu u neznan, što od nas traži da zamenjujemo sa svakim kolenom prag s kog krećemo tamo gde se nije stiglo: stanjena grbača gusenice još uvek je most, zamršeniji no nekad, ali most koji, povezujući više od pet obala, omogućuje i davljenjima da, nepokvašenih pojaseva voda, pređu na drugu stranu, neudavljena.”

(*Vevice-leptiri ...*)

7.

“Ponekad mi se čini da ličim
na drvo koje podseća na lovačku pušku
o ramenu lovca koji se, izgleda, vraća
praznog ranca iz lova na još jedno ispražnjeno i opustelo
ništa, načinjeno ni od čeg, što je ispunjavalo
to ništa od nečeg, to ništa.”

O. D., *Veverice-leptiri ...*

“Ako je smrt istorijski oblik struktura, koje nemaju istorije” (...)

O.D., *Odlazeći od reči i vraćajući se njima*

Davičo i u svojim poslednjim stihovima ostaje veran koncentraciji, koja odbija uspavlivanje utešnim osmišljavanjima besmisla. “Nevernik po vokaciji”, kao što je sebe imenovao u *Ritualima umiranja jezika*, i sada ponosno ostaje veran “tajnoj nauci / neverovanja.”

Međutim, kolika je razlika između njegovih ranijih pokušaja uživljavanja u smrt i iskustva da je smrt tu! “Smrt ne opija ubijene”. Iskustvo smrti je neprenosivo i onima koji je poznaju iz bliskih susreta. (I Davičo je u svom životu toliko puta gledao smrti u oči: najviše ga je pogodila smrt sina Nikole.) Smrt, kada se približava, postaje sve tiša – istovremeno sa pesnikovim nestajanjem. Kada je smrt već tu, nije više moguće uživeti se u nju. Sve što se ranije prikazivalo kao fascinacija smrću, u odnosu prema smrti, koja je tu, pokazuje se pre svega kao fascinacija životom. (A uživljavanje u smrt u *Tremi smrti* ima upravo taj cilj: razgraničavanje. Bujne pesničke slike koje u toj poemi ispituju različite registre kontaminacije jezika nasiljem, nisu prodiranje u prostor o kojem ništa ne možemo reći, već opredeljivanje tog prostora kao takvog. Taj vrtlog reči ispisuje konture jedne tišine ... U poslednjim stihovima sa te tišine otpadaju još i poslednje reči. Davičo govori do poslednjeg trenutka – da bi se tišina, koja usleđuje nakon tog govora, začula KAO TIŠINA; kao NE-ZAMENLJIVA tišina jezika smrti, koja počinje tamo gde se završava njegov jezik.)

Kada je Davičo nakon pet godina robije bio 1937. godine pušten iz zatvora, u čuvenom duplom broju časopisa *Nаша*

stvarnost, posvećenom odbrani kulture u Španiji, objavio je ciklus revolucionarnih zatvorskih pesama (te pesme su naišle na izuzetan odjek; mladi Dobrica Ćosić, tada još uvek oduševljeni skojevac, želeo je, na primer, tada da na nadgrobnom spomeniku ima uklesane stihove iz tih Davičovih pesama; kasnije je kako srpski nacionalista postao Davičov politički protivnik); u jednoj od njih nalaze se i sledeći stihovi:

“I kada je nemir plam,
i kada je nemir mrak,
i kada si nemirno sam,
opšteg si nemira znak.”

Nemir u potpunoj samoći je za mladog komunistu već znak nekog opšteg nemira. Ono što mu se događa u potpunoj izolaciji, već garantuje da se nešto u vezi sa tim događa u svetu.

(Davičo je i kasnije veoma pažljivo pratio društveno-transformativne potencijale dešavanja, u kojima čini da je čovek odvojen od društva; tu je opet dotakao temu smrti, koja je pesniku bratska upravo u borbi protiv smrti; kao što je napisao u jednom od svojih eseja: “Poezija je uvek bila delimično i bratimljenje sa smrću, i to u ime pobratimljenosti čoveka i života ljudskog roda i njegovih najdublje shvaćenih zajedničkih želja i interesa; zato je uvek bila u otporu prema spoljašnjem svetu i svemu drugome, što je neprilagođeno čovekovim željama. Senka, koja nas čini maksimalno nemoćnima, istovremeno postavlja najradikalnije zahteve za promenom sveta.”)

Kada Davičo umire, odjednom, sve izgleda sasvim drugačije: “Ima jedno vreme. Ono bi moglo pripadati bilo kojim / Istorijskim zbivanjima. Ali ne. Ono je lično moje samo vreme (...)” Pesnik se pita da li je zaista “zaključan / U unutrašnjosti senke, u njenoj samoći”. Čovek uzalud umire, menjajući mokre košulje”.

Međutim, upravo kroz to lično iskustvo se, kao što sam nagovestio još na početku ovog teksta, ostvaruje i neka strašna korespondencija sa aktuelnim istorijskim dešavanjima (pažljivo čitajmo: upravo zato što je vreme “samo moje lično vreme”, ne može pripadati BILO KOJIM istorijskim dešavanjima – već je kao “samo moje” konkretno istorijski određeno!): raspadom socijalističke Jugoslavije, koji se dešavao kao proces partikularizacije, privatizacije, identifikacije sa svim mogućim ograničenjima i ograničenostima (samo ljudi zaslepljeni naciona-

lizmom danas mogu da slave ta dešavanja kao ispunjavanje svojih i ne znam još kakvih hiljadugodišnjih snova) – proces, u kojem približavanje ratova nije prepoznao samo Davičo, već i svaki malo obrazovaniji jugoslovenski đaćić (ako malo prelistam svoje apsolutno zbunjene dnevničke zapise iz tog perioda). Zar nije jugoslovenski društvenotransformativni socijalistički projekat bio suštinski izveden do tačke, sa koje je put unazad – u restauraciju buržoaskog društva – bio moguć samo još preko katastrofe.

(Setimo se tog vremena, kada su u Jugoslaviji eskalirale napetosti između njenih republika, i kada su, jedna za drugom, propadale savezne institucije. Navešću samo nekoliko godađaja u mesecima pre nastanka Davičovih poslednjih stihova: februara 1989. štrajk kosovskih rudara u Starom trgu, 27. februara proglašenje vanrednog stanja na Kosovu od strane Predsedništva SFRJ, istoga dana protestni miting u ljubljanskom Cankarjevom domu i istovremeno sa njim i burni antislovenački protesti u Beogradu, na kojima se u antijugoslovenskoj retorici javno otkrivaju nesumnjiva srpska nacionalistička/nacionalna isticanja; marta meseca Srbija uvodi ekonomske sankcije za Sloveniju (podrži ih i Davičo), nasilje na Kosovu se nastavlja; istog meseca prihvaćene su izmene u srpskom ustavu i slovenački ustavni amandmani, maja i juna srpsko i slovenačko vođstvo razmenjuju pisma sa međusobnim optužbama; dešavaju se “mitinzi istine”; srpsko kao i slovenačko vođstvo u stojjoj politici postepeno sve više popuštaju opozicijskim nacionalističkim pokretima u svojim republikama, pri čemu Slovenija u odnosu prema Jugoslaviji vodi separatističku, a Srbija unitarističku politiku (koja samo zaoštava međurepubličke konflikte); juna meseca se raspada jugoslovenska socijalistička omladinska organizacija, napetost između srpskog i slovenačkog vođstva sve više i sve otvorenije vodi ka raspadu SKJ (do kojeg dolazi na XIV kongresu, januara 1990); već od početka godine se ostvaruju nastavci višestranačkog političkog sistema, jača desnica, u Hrvatskoj, na primer, već deluje HDZ; a 22. juna srpsko partijsko vođstvo prvi put izjavljuje da delovi srpskog naroda izvan Srbije moraju da imaju pravo na punu nacionalnu afirmaciju; Milošević 28. juna u svom govoru povodom proslave 600-te godišnjice kosovske bitke na Gazimestanu najavljuje mogućnost oružanih bitaka, a istovremeno nastupa kao “vladar” Jugoslavije; jula meseca hrvatska vlast uhapsi grupu kninskih Srba,

što dodatno zaoštri odnose između Hrvatske i Srbije ... Ništa manje nisu bila dešavanja u širem svetskom kontekstu: istočni blok je pred samim raspadom, juna meseca u Poljskoj, na prvim višestranačkim izborima pobeđuje Solidarnost, u Sovjetskom Savezu Gorbačovu situacija sve više izmiče iz ruku, a 4. juna se dogodi pokolj na Tijenamenu.

Davičo je pratio raspadanje socijalističke Jugoslavije sa "ridajem u magli". Nakon što se vratio sa svog poslednjeg putovanja, 1987. godine je učestvovao na proslavi sedamdesetogodišnjice Oktobarske revolucije u Moskvi, i sve svoje snage je koncentricao na opsesivno pisanje svojih poslednjih knjiga i nije više aktivnije posezao u političke borbe; prijatelji, koji su ga sretali, kada je bio na smrt bolestan i nesigurno hodao beogradskim ulicama, opisuju ga kao prilično udaljenog. Davičo se čitavog života borio protiv nacionalizama; u "srpskom demokratskom preporodu" osamdesetih godina je video fašizaciju i 1985. godine je za SANU (tu skraćenicu je u privatnim razgovorima voleo da prevodi u anagram ANUS, a članove te akademije je zvao "kakademici") javno izjavio, da "nije naučna i umetnička ustanova, već da predstavlja leglo šovinizma". A na poslednjim svojim javnim nastupima je u sve haotičnijoj i nesavladivoj situaciji, upravo u svojim nastojanjima za očuvanje Jugoslavije dao u kontekstu gradacije međurepubličkih napetosti nešto simboličke podrške i onim tendencijama, koje su vodile ka intenziviranju njenog razbijanja. Kao što govori Mile Stojić u članku, posvećenom njegovom sarajevskom egzilu:

"U Beograd se vratio u drugoj polovini osamdesetih – pričao je, da mu nije odgovarala sarajevska klima, ali, u stvari je shvatio da od nacionalizma i mržnje nije moguće nikuda pobeći. Onda je učestvovao na nekoj Miloševićevoj akademiji, što sam mu blago zamurio prilikom našeg poslednjeg susreta u Beogradu, u jesen 1989, ali on se već ponašao kao da nije sa ovog sveta. Opraštajući se od mene blago mi je mahnuo rukom, čiji prsti su bili vidljivo deformisani artritism."

"Agoniju jezika", o kojoj je govorio u *Ritualima umiranja jezika*, Davičo je sada na drugačiji način doživljavao i kao konkretnu sudbinu jezika na kojem je pisao. Srpskohrvatski jezik je počeo da se raspada pod dejstvom eskalacije etničkih podebla. Ako je u *Ritualima umiranja jezika* Davičo govorio o agoniji jezika kao o posledici sve jačeg ljudskog povezivanja, koje će ostvariti prevlast vizuelnog nad verbalnim, sada se dešavalo

nešto sasvim drugo: agonija jezika instrumentalizovanog od strane etničkog ludila. Promena javnog diskursa u Srbiji krajem osamdesetih godina, koja je degradirala jezik u instrument nacionalnosti – pri čemu su ključnu ulogu odigrali nacionalistički književnici – pesniku se dogodila istovremeno sa njegovom ličnom agonijom.

“Moja je krv govorila tečno neznani jezik
Zavojevača. Desilo se ono čega sam se bojao,
Što sam slutio.”

(Iskustvo instrumentalizacije javnog diskursa od strane nacionalizma bilo je u to vreme dovoljno drastično i u Sloveniji, iako, barem u pogledu mitomanije uglavnom nije bilo uporedivo sa onim što se događalo u Srbiji. Sada govorim veoma lično – i ne mogu drugačije – i istovremeno zapisujem samokritiku. Dok sam pisao ove redove, pronašao sam i svoje već pomenute mladalačke dnevničke zapise, iz perioda, o kojem sada govorim; dok sam ih čitao, zgrozio sam se kako u njih, između adolescentne ljubavne uznemirenosti i mučnog lutanja, povezanog sa individualnim i kolektivnim prisilnim neurozama, tamo sredinom 1988, počinju da prodiru i fraze zastrašujuće idiotske nacionalističke retorike, fraze jednog diskursa, koje je tadašnji mladić, odnosno ja, bukvalno skupljao sa ulice i iz medija; te fraze se mešaju sa strahom od približavanja kastastrofe, sa zastrašujuće vidovitim uočavanjima “suza i dima”, a sa druge strane se čini, kao da je zapisivač hteo da ih putem teatralne gradacije podsmejljivo postavi pred ogledalo njihovog sopstvenog mračnjaštva i tupavosti – zapravo, danas i sam mogu teško da odredim gde je u tom pisanju počinjala zajebancija, a gde je zaista bila u pitanju “autentična” dezorijentisanost ... Listam, listam sa dubokim osećajem stida i istovremeno intenzivno ponovno doživljavajući to vreme – i vidim: upravo u trenutku, kada su nastajali poslednji Davičovi stihovi, postajao sam da bivam barem delimično svestan te tuposti i načinio sam rez: leta 1989. prestao sam da pišem idiotski dnevnik, jer sam mogao da pišem još samo poeziju. Poezija, kao što sam je tada doživeo, za mene je značila svestan prelom sa idiotizmom, sa partikularističkim identifikacijama, sa koketiranjem sa nacionalističkim miljeom itd. Poezija je za mene značila, da je sve to, odjednom, počelo da mi se

gadi. Hoću reći: ali lično pokušam da se setim svog doživljaja doba u kojem su nastajali poslednji Davičovi stihovi, prožme me jeza. Možda sam i sam, upravo u danima kada je Davičo pisao te stihove, sa beskrajnom intenzivnošću doživljavao nešto što sam shvatao kao svoj ulazak u poeziju, kada sam – prvo u nekom napuštenom dolenskom kamenolomu, a onda na jednom jadranskom ostrvu – pisao pesme o erotizmu smrti, o smrti kao seksualnom objektu ...: prve pesme, koje mi je sledećih meseci objavio Ciril Zlobec u reviji *Sodobnost*. Kao petnaestogodišnjak i šesnaestogodišnjak doživljavao sam ljubavnu ekstazu Smrti, koja je bila ime za prekipeli život: “Divan pozdravčić, mila moja Smrti! / Ako sam opevao stanja bezimenska / i tebe ću, jer si žena / i od rođenja sam zagledan u tebe.” Plivajući u moru pojavio mi se stih o venčanju Smrti u plućima. Itd. Itd. Na jednom jadranskom ostrvu rađao se mlad, uplašen pesnik, dok je na nekom drugom jadranskom ostrvu pesnik na samrti pisao svoje poslednje stihove – i vezivala ih je tema smrti. Mladi pesnik se tada uplašio tog prisustva smrti i u drugim stihovima je pokušao da se bežeći od nje uhvati za sve moguće opskurnosti, pa i za religioznu metaforiku nekrofila, nabrelu od naslade nad stiskom ljudi, koji u dezorijentisana vremena “traže smisao” itd, itd. “O šta sve nisam snio i šta sve nisam bio / sa ćoravom ćorom u društvu Bogoslovca. / I ono što nisam pio, što nisam sam razbio, / plaćo sam od svoga detinjastog novca.” (*Hana*).

Ako se u Davičovoj poemi *Zrenjanin* u kojoj govori o revolucionarnim očekivanjima u vreme pred Drugi svetski rat, čak i slika nakon nesrećno ubijene gliste pretvara u sliku emancipacijskog revolucionarnog nasilja (“Il ti se čini / da pod crtalom, što odriva / brazdu, / već vidiš, mesto gliste nadvoje, / među koprive, već / zgaženog gazdu?”), nije bilo u nasilju, koje je u vreme Davičovog opraštanja od ovog sveta počelo da zahvata Jugoslaviju, ničega emanipatorskog: to nasilje je bilo nasilje partikularizacije, lokalizacije, separatizma, privatizacije. U toj situaciji dvostrukog umiranja je jedini zvuk, koji seže do misli u kutiji glave “bezizlazan zvuk”; i upravo kao takav prouzrokuje da misli fizički bole. I “Misao što seva nebom čovečanstva / Ne zna šta da uradi sa sevom, šta sa sobom.”

A ipak: misao. Davičovi poslednji stihovi, pisani u najsamotnijim predsmrtnim trenucima nam – pored svega drugog – mogu da pomognu i da zamislimo jedan istorijski trenutak,

koji se još uvek opire mišljenju, jer je predstavljao kolaps mišljenja: "Blokirani su (...) svi misleni pogledi na svet.". Treba zamisliti upravo tu blokadu smrti, treba zamisliti istoričnost te situacije s te strane, sa koje je predstavljala rušenje istoričnosti. Davičovi stihovi iz 1989. godine nam upravo u svojoj vidovitoj bezizlaznosti mogu da pomognu ovog trenutka mislimo protiv smrti.

Mira Otašević

POTERNICA ZA SOBOM JEDNO SEĆANJE

Tokom prvih Aprilskih susreta u beogradskom SKC-u, među brojnom studentarijom, iznenada se pojavio Oskar Davičo. Pravo sa stranca udžbenika. Oniži, no prav kao strela, vremešan, no kočoperan, svetlih prodornih očiju, u crnoj rolki. Raspoložen, uprkos upitnim pogledima, pa i poluglasnom, ljutitom šesetosmaškom negodovanju – šta će on ovde?! Pitanje je neprijano no, više od toga, neshvatljivo ignorantsko: Aprilski su susreti bili i ostali Festival proširenih medija. A on se, Oskarnadrealista, borio za istu stvar pomerajući granice književnosti i likovnosti, stavljajući znak jednakosti između fotografije i teksta, između poezije i kolaža...” Najdarovitije pero na lirskoj ljevici”, tvrdio je Krleža, “samo po tečajnici momentalnog književno-burzovnog stanja nije ispravan”, došao je vlastitoj mladosti u pohode, tražeći je među studentima deklarisanim levičarima, u pokušajima proširivanja umetničkih medija. I dolazio je uvek 4. aprila, na Dan studenata.

Godine 1972, odmah po izlasku “Pročitanoj jezika”, doneo je primerak knjige direktorki SKC-a, Dunji Blažević: “Dunji, esenciji svih dunja!”, Oskar pesnik “u sve većem udaljavanju od naglašene auditivnosti, ka sve bezglasnijoj, sve nečujnijoj vizuelnosti”, kako je pisao Radomir Konstantinović. Tokom rata devedesetih, Oskarov je dar, deleći sudbinu Dunjine biblioteke, zauvek prekriven nekim ružnim, prljavim snegovima.

Dok stoji na vrhu stepeništa u SKC-u, zagledan u tu vlastitu mladost, u jednom ga času vidim u “Moskvi”. Sa Kostićem, Nojem i Matićem. “Izlazili smo uveče”, seća se Đorđe Kostić, “sedeli za jednim kamenim stolom, sa leve strane od ulaznih vrata. Sa nama su bile i dve devojke, često. Šana Lukić i Vera Matić, tihe i čutljive i uvek nekako zamišljene. Nismo pili, nismo jeli, naručivali smo samo kafu i mineralnu vodu. Vodili smo razgovore o svemu što se događa...” Ti su razgovori, uz mnoga pitanja, objavljeni maja 1930. u čuvenoj anketi “Čeljust dijalektike”, u prvom broju almanaha “Nemoguće”. Kako li bi pesnik Davičo na njih danas odgovorio?!

Ovako?!

1. Da li verujete da MISAO postoji izvan individualne misli?

DAVIČO: Da, postoji! Misao, reč, uvek je varnica što se javlja u tački dodira i trenja između društvenosti kao relativno ljudskog beskraja i čoveka kao jedne jedinke u tom beskraju, beskraju kojeg je ona svesna budući, ako ne sasvim što i on, a ono – deo njegove materije.

2. Vidite, dodirujete drvo; vidite li, dodirujete li slobodu?

DAVIČO: Sloboda?! A možda je ona još jedna preživela reč, prividno antismrtna reč, u stvari antiprotivna reč, tajni agent smrti u aorti osećanja života stariji agent smrti no što je život, lukaviji agent od života, koji je možda takođe plaćenik smrti, ili možda samo jedna besplatna njena čežnja, jedna luda želja koju tek treba stvarati uz pomoć čoveka, na njegov račun...

3. Mislite li da vaše RUKOVOĐENJE ŽIVOTOM može zavistiti od nečega što je izvan vaše svesti? Izvan života? Od nečega što ima natprirodan karakter?

DAVIČO: Sanjam da sam buna zbita u rov uzak, pritisnuta nebom u jaje ptičije, gde rastem pod ljuskom zgrčen, dok ko pljusak mesto mene svet iz mene ne probije!

4. Od svega što sada postoji, dobro i zlo, za čime biste ZAŽALILI kada bi došlo do jedne katastrofalne društvene pertubacije?

DAVIČO: Za spavaćom košuljom.

5. Kakve je vrste SMETNJA koju osećate (ako je osećate) što ste (ako ste) sprečeni, spolja, da slobodno iskažete svoju misao?

DAVIČO: (...) reči na slobodi upućivale su svojim neuspesima da se sloboda u poeziji ne daje na poklon i ne ostvaruje milostivim puštanjem reči na slobodu, da se ona osvaja i da se ona

mora nalaziti u onom koji je osvaja pre no što će se ispoljiti kao sloboda, ali i tad u svetu, a ne u dada-šeširu.

Za smetnju koja stiže spolja imam samo psovku!

6. Kakvo je vaše držanje prema, precizno definisanom, francuskom NADREALIZMU? Priznajete li njegov uticaj na vašu misao, na vaš aktivitet? Kako biste primili zamerku da "importirate" francuski nadrealizam?

DAVIČO: Svi su pesnici nadrealisti. U onoj meri koja je nužna pevanju harmoničnog jedinstva čoveka. No, greh nadrealizma je u pogrešnoj pretpostavci od koje je krenuo: da pisanje van kontrole "građanske" svesti može da znači pisanje van svesti. Nepoverenje u nadrealizam hranilo se činjenicom što je ipak apsolutizirao individualnu čovečnost uzetu kao da sa nje ništa nije amputirano... Nadrealizam je uticao na mene, ali najmanje svojom ideologijom.

(Kada Davičo kaže da je francuski nadrealizam na njega najmanje uticao svojom ideologijom, suštinski se opredeljuje za varijantu nadrealizma u službi revolucije, kako su je formulisali srpski nadrealisti. Stanko Lasić o tome piše: "Tu je jasno kazano da njihova pobuna koja je počela kao poetska pobuna, tj. kao integralna pobuna protiv Kulture-Laži, ne može više ostati individualnom solucijom, jer je svaka individualna solucija apstraktna i nikada neće omogućiti ostvarenje Poezije Čovjeka (...) Uz nadrealistički čin negacije, koji je uvijek apsolutan jer ostvaruje apsolutnog čovjeka, potreban je i revolucionarni čin, koji je ograničen jer je konkretan, ali u svojoj konkretnosti on je i apsolutan jer vodi Slobodi. Nadrealizam se pridružuje konkretnom mijenjanju svijeta: revoluciji. Izjaviti u Jugoslaviji 23. prosinca 1930. da je komunistička revolucija jedina solucija čovjeka, bio je čin provorazredne hrabrosti").

7. Kako zamišljate SEBE? (upućeno ušima vaše bezobzirnosti)

DAVIČO : Ako krila nemam, neka mi jaukom obrastu ramena...

8. Da li ste izvršili izbor među mogućim OSTVARENJIMA? Ili među nemogućim? Ako se niste "ostvarili", smatrate li to kao poraz? I, u tom porazu, čime zamenjujete svoje ostvarenje? Nadom? Očajanjem?

DAVIČO : Za mene se, u akutnoj formi, postavlja potreba da izazovem u rečima stosmislenosti, oslobađajući ih onih dvo-smislenosti što se za njihova značenja hvataju kao čičkovi za rep jajara i položara. Spada li to među nemoguća ostvarenja?

9. *Šta OČEKUJETE od života? Ako nešto uopšte očekujete, kakvu vrednost to ima za vašu misao?*

DAVIČO: Smrti grliti je vatra bez svojine
vatra što ne gasi niti zna za plamen
a gori mi ime, pa pitam s pržine
buktim li ili sam već grm, drum i kamen

10. *Šta mislite o PORODICI?*

DAVIČO : Ništa.

11. *Koliko je SATI na vašem časovniku?*

DAVIČO: Dvadeset i pet. Uvek.

12. *Šta vas sprečava da postanete IZDAJICA?*

DAVIČO: Bele ljubičice
bele kao krila anđela čiste devojčice
U krevetu belom od perja, ptice
sunce, izvori bola
Velike suze kao marjaš milosrđa
Zagrlite me
Grudi su mi šire od puta
kojim hodaju vojnici što nose u naručju smrt

13. *Jeste li spremni za PORAZ?*

DAVIČO: Zima je Karlu Bobošu, majko pošalji čarape!
("To su male pesme, kratkog daha", piše u "Biću i jeziku" Radomir Konstantinović, "koje preliiva usplahirenost sanjarskog mladićstva, koje je, zbog sna, osuđeno na robijanje, i u kojima se meša plava svetlost samičke sijalice sa irealnom svetloću dana, s onu stranu robijaškog zida – Davičo je robijao pet godina, od 1932 do 1937, u Lepoglavi i Sremskoj Mitrovici. Maksimum liriske snage postignut je ovde minimumom lir-

skih sredstava: pesme liče na reči sa neke dopisnice, napisane na brzinu, sa nekog nehatnog putovanja u smrt(...)."

14. Ako SANJATE, da li to ima uticaja na Vaš život? Ako ima, nalazite li u tome jedno sredstvo protiv sudbine? Ili su snovi za Vas najčistija nekoristoljubivost koja vam još ostaje?

DAVIČO: Skidam košulju i uvijam se u nju. Neki put mi padne u čašu vode koju sanjiv popijem, sanjam da sam zatrudnio (...) protiv sudbine.

15. Na šta još u samom sebi možete da RAČUNATE?

DAVIČO: Bežeći od sebe
sebi u drugima. A i dno ima
površinu. I početak pod njom

16. Koju SMRT smatrate za najsavršeniju? Prirodnu smrt? Ubistvo? Samoubistvo? Uostalom, zašto se niste još ubili?

DAVIČO: Kad se za smrt već uzelo merilo automobilskih marki, mogu reći da "najviše volim" šestometni brauning... Ubijam se svakodnevno; to mi je jedino zanimanje! ("Oskar je voleo revolver", svedoči Đorđe Kostić. "O njima je govorio sa čudnim osećanjem prema mehanizmu (...). Ja sam ga gledao kako je s uživanjem posmatrao revolver moga brata, kako ga je otvarao, zagledao, odmeravao njegovu težinu na dlanu, oblike pod prstima, hladnoću gvožđa, i iznad svega – kako je osećao taj revolver u beskrajno kratkom trenutku kada izbacuje svoj ubistveni metak, koji nevidljiv uništava ili ruši, razbija i odjekuje, ispoljavajući snagu koja, hladna, ali napeta u gvožđu, stoji prisutna u toj maloj napravi koju je voleo. Kako je bio budan kada je, jednom, držao taj revolver u rukama, uperen u mene!").

17. Da živite, imate li potrebe da se oslanjate na kakvo VEROVANJE?

DAVIČO : Pesnici (dozvolite mi to odrešitije uopštavanje u prolazu) nikad nisu mogli biti pobožni, ma šta mislili o tome. Poezija je osuđena da, okreni-obrni, uvek saopštava nemirenje s čovekovim vazalstvom nužnostima. I onima po milosti božanskoj!

18. Čitav jedan DAN! Ne izgleda li Vam katkad da mu nikada nećete sagledati kraj?

DAVIČO: Preferiram belinu noći. I “Nox microcosmica”, pesnika Marka Ristića!

19. a) Koje ČULO najviše volite?

b) Da li biste bili sposobni da izmislite neko novo čulo?

DAVIČO: *Corpus vitreum* umetnikove osetilnosti valja da je u najvećoj meri lišen otpora prema impulsima koje nosi život.

20. Juče, danas, sutra... Šta stvarno znači za Vas PODELA VREME-NA? I šta bi značili događaji izvan ove podele?

DAVIČO: Čovek je čovek totalnosti koja je, načelno, s vremenom nepomirljiva!

21. Ne smatrajući POEZIJU za jedan književni rod, kako taj pojam izdvajate od pojmova lirike, lirizma, poetičnosti, pesništva, itd?

DAVIČO: Poezija je trtljanje sastavljeno, manje ili više suptilno, od rečenice s podmetom i prirokom. Pa ipak, valja razmisliti o onoj staroj hebrejskoj: Promeni samo jedno slovo, i uništio si svet!.

22. OČAJANJE. Je li Vam ono polazna tačka, ili zaključak?

DAVIČO: Očajanje?!

Urlam, jeste urlam,
kako da ne urlam,
u ime prosute krvi popljuvane!

23. Kakvo značenje i kakav značaj dajete pojmu USPEHA, i kakav stav zauzimate prema njemu?

DAVIČO: (...) i nema poraza koji bi mi oduzeo smisao!

24. Šta mislite o MITOLOGIJAMA (upravo o “mitologisanju”)?

DAVIČO: Mitologisanje prepuštam “Don Kihotu na bombarderu”! I sl. delima.

(“Stvar je počela tako da je Radovan Zogović objavio svoju pjesmu DON KIHOT NA BOMBARDERU”, pisao je Krleža u “Di-

jalektičkom antibarbarusu". "U svom eseju o snu i istini Don Kihota, objavljenom u prvome broju 'Pečata', Marko Ristić je o toj pjesmi štampao ovu notu: 'Nazvati Don Kihota krvožednom ludom i plaćenim ubicom i staviti ga u Frankov bombarder (...) znak je potpunog nerazumijevanja Cervantesova dela'".

Zogović je Ristiću odgovorio uvredama.

"Pitanje je ovo", zaključuje Krleža, "da li je Marko Ristić moralni mrtvac zato jer surađuje u 'Pečatu' (zajedno sa Davičom) ili je 'Pečat' trockistički jer u njemu surađuje Marko Ristić, koji je po Radovanu Zogoviću proglašen mrtvacem samo zato jer nije pristao da netko od Cervantesova lika pravi barbarsku i neukusnu karikaturu!")

25. Mašta?

DAVIČO: Mašta je daleki prastari izvor što hrani opšte arhetipove zajedničke ljudskom rodu.

26. Šta mislite o SISTEMIMA (filosofskim, političkim, životnim – ako ih ima, itd.)?

DAVIČO: Isto što i o receptu za lažne ostrige. (vidi: "Veliki srpski kuvar", str 177)

27. Smatrate li da je moguće izvesno delimično, svesno i namerno umiranje (kao neko NEPRESTANO SAMOUBISTVO)? Šta se može time postići? (Da li ubrzanje opšteg toka promena u sebi?) Da li bi to neprestano samoubistvo bilo dagađaj izvan svakidašnjice, imalo drukčiji značaj no hodanje ili san?

DAVIČO : Onanizam smrti?! Nismo li to Đorđe (Kostić) i ja davno napisali. U četiri ruke.

("Oskar i ja smo rano primetili, možda još u svojoj sedamnaestoj ili osamnaestoj godini", seća se Đorđe Kostić, "jednu, za nas tada, neobjašnjivu pojavu. U trenucima kada bismo se nalazili u opasnosti koja je mogla imati tragičnih posledica, umesto da ustuknemo pred rizikom, mi smo želeli da takav rizik produžimo. Neko čudno osećanje zadovoljstva obuzimalo bi nas tada i to tako jako da smo morali sa velikim naporom volje sprečiti ozbiljan rizik koji je bio ravan samoubistvu.(...) Ta svoja čudna stanja opisali smo u ČETIRI STRANE, jer je u to vreme ovakvo, životu protivrečno osećanje, izazivalo u nama potrebu da ga shvatimo i protumačimo").

28. *Kakav osećaj imate pred činjenicom da svoj KRVOTOK, svoje varenje, itd. ne možete da zadržite?*

DAVIČO: Ko je postavio ovo pitanje? Vane? Zato je i odgovorio na njega kao da je na čajanci kod ludog šeširdžije!

29. *Smatrate li da za svoj moralni ili misaoni život snosite punu ODGOVORNOST? I pred kime, ili, pred čime? Na osnovu čega ste izabrali ideje ili ličnosti pred kojima biste pristali da odgovarate?*

DAVIČO: Ni pred sobom! Ni u Lepoglavi!

(“Prosinac 1932, crni mjesec srpskog nadrealizma”, beleži Stanko Lasić. “Davičo, prvo uhapšen pa mučen, biva u studenom 1932. osuđen na pet godina prinudnog rada. Đorđe Kostić provodi više mjeseci u zatvoru (...) hapšeni su i Aleksandar Vučo i Dušan Matić. A u noći između 30. studenog i 1. prosinca 1933. uhapšeni su Koča Popović i Đorđe Jovanović. Jovanović je osuđen na tri godine teške robije. Srpski je nadrealizam kao organizirani pokret prestao postojati”).

30. *Ako verujete u ČUDO, je li Vam to neka uteha (tj. je li to verovanje takve prirode da za sobom povlači optimizam ma koje vrste)?*

DAVIČO: Čudom matirano nebo ostaje poraženo na dvesta polja! (Kao u pesmi “San u selu Boljevac”, za koju Radomir Konstantinović tvrdi da je “jedna od vrhunskih pesama, i to ne samo pesničkog dela Davičovog, već i sveukupne moderne srpske poezije(...). To je susret podsvesnog i svesnog, bezizražajnog i izraza (...) kad se natpojamno, kao sama tamna bitnost ove guste prašume krvotoka, ovih stihova u sporom, muljevitom oticanju, objavljuje svesti muljevitim obasjanjem, muljevitom vizijom koja je sama po sebi dragocena, ali za Daviča nikako i dragocenija od ovog sveta kome se on posvećuje...”)

31. *Verujete li da je “postojeći odnos” jednog čoveka i jedne žene neko stečeno pravo pred kojim bi Vas Vaša savest sprečila da toj ženi priznate svoju LJUBAV?*

DAVIČO: O, ljubavi, šta sam, ne znam šta sam bio,
da l' čio, ljubio, o slutnje, jesam li brodio
morem kojim plove svetlu ljubavnici,

pa sam posto ljubav, posto cilik-rose,
reski izvor snaga klonućima mesa,
ženi koju volim – zanosi što nose
mene ko njen udes pod granom nebesa!

Fus-nota

Anketu "Čeljust dijalektike" inicirao je 1930. godine Marko Ristić kao deo strategije za buduće nadrealističke akcije. Ristić je sakupio i redigovao pitanja na koja su odgovorili: Aleksandar Vučo, Oskar Davičo, Vane Živadinović Bor, Đorđe Jovanović, Đorđe Kostić, Dušan Matić, Branko Milovanović, Koča Popović, Petar Popović i Marko Ristić. Milan Dedinac je u to vreme boravio u Parizu, a Mladen Dimitrijević nije odgovorio iz neznanih razloga.

Milica Nikolić

JEDINSTVENI DAVIČO¹

Iako se hronološko predstavljanje pesničkog dela čini najjednostavnijim, ono je konvulzivno i složeno onoliko koliko i nastajanje i trajanje u razviću. Tek tako, poezija otkriva tajnu svoga postojanja. Tek tako, najbolji Davičovi stihovi čine slitinu u kojoj se prepoznaje trajna osnova njegove pesničke zamisli, ali i ono što čini njene izdvojene oblike nastale u nezaustavljivoj težnji za novim. To nas i zavodi da polifoni-

¹ Napisano kao uvodni tekst za izbor iz Davičove poezije *Krov oluje* (KOV, Vršac 2008). Predgovor je sticajem nejasnih okolnosti izostao, kao što je sticajem još nejasnijih okolnosti u junu 2009. iskrasao. Naravno, upućujem ga jedinom svom današnjem utočištu – “Sarajevskim sveskama”.

ju glasova, koja je u prirodi svakog stvaralaštva, ne tražimo u sveukupnosti nego u izdvojenosti. Razaznajući posebnost, ali i presudnu zavisnost svakog od mnogih glasova koji tu celinu čine, i prateći njihovo trajanje, moći ćemo da u procesu nastajanja otkrijemo upravo ono što čini trajnu usmerenost dela koje je značajno obeležilo našu savremenu poeziju.

Najčešće se Davičov razvojni put vidi kao skok od jednostavnih formi ka silovitom proširenju metafore i asocijativnosti, sve do složenosti i obilja koje je teško pratiti, i to u sledu *Pesme>Hana>Višnja za zidom>Čovekov čovek>Flora*. Faza uoči Drugog svetskog rata, koju su odmah prihvatili svi koji su imali sluha za modernu poeziju, kardinalno se pri tom odvaja od svega što će nastati potom, a od nje sâm početak ove pesničke posvećenosti – Davičovo mladičko nadrealističko iskustvo. Čini mi se, ipak, da se ono može smatrati samim sukusom jedne zadivljujuće polifone jedinstvenosti koja je trajala više od šezdeset godina.

Davičo je imao 19 godina kada je objavio svoj prvi poetski tekst (*Tragovi*). Upravo u njemu, čak više no u onima što su nastali godinu-dve kasnije (*Četiri strane, Anatomija*), otkrivamo nadahnutu svežinu koja će do kraja pratiti Davičov pesnički govor, karakteristične motive, izuzetnu vizuelnu i zvučnu artikulaciju, konvulzivan ritam. Raščlanjujući najranije Davičove stihove i poetsko-prozne stranice štampane 1928. i 1929, pronalazimo naznake ne samo buduće polifonije glasova već i rađanje same te polifonije, koja se dopunjavala tokom pesnikovog života ali čiji je zametak bio tu. Prepoznajemo Davičovo osećanje života i oblike kojima je to osećanje bilo iskazivano, uspostavljamo lukove između prvih stihova i poslednjih poema i zbirki.

Koliko je ono što je nadrealizam doneo revolucionisanjem poetskog i svojim antitradicionalizmom uticalo na pesnika koji se upravo oglasio? Istorija književnosti radikalizuje pripadanje književnim pokretima tako što odvaja slučajno priključenje od idealne književnoistorijske okolnosti kada se poklope individualna pobuna i novi koncept. U Davičovom slučaju dogodilo se upravo to: podudaranje nove, oslobađajuće koncepcije – što je nadrealizam u najvećoj mogućoj meri bio – i ličnog otpora ali i novog senzibiliteta koji je ovaj pokret podupro i dokraja uobličio. Davičo je otkrio nadrealizam kao što je nadrealizam otkrio Daviča. To je bila jedna od retkih idealnih primopredaja u istoriji naše književnosti.

Na prvim stranicama *Tragova* čitamo:

“Moji tragovi svetle s liskunima na vrtoglavim stenama, u bibliotekama u kojima se umire meko, u mirisu žena koje sam želeo da pomilujem po tabanima, u ostrvima za kojima sam žudeo, u vetru, mom najvećem neprijatelju, i oblaku, mom draganu.” Kao da je devetnaestogodišnjak pružio na dlanu sebe tadašnjeg i budućeg:

Davičovo pesništvo je zaista bilo veranje po “vrtoglavim stenama”, sa liskunima koji su se cepali na listiće njegovih uvek drukčijih i istih godina i poduhvata. Veranje po stenama podrazumeva i moguću prevlast vrtoglavice, i pad. U svakom slučaju – uvek ogroman rizik. Davičo nije silazio sa tih najopasnijih litica, uvek u riziku, nameravanom, osvajačkom. Nikad uplašen pokudama, čak ni onda kada je izgledalo da je poražen. Ne ustupajući pred glasnim lamentima i pozivima da se vrati jednostavnosti i delotvorju *Detinjstva* i slikovnoj neposrednosti *Hane*, nastavljao je, uprkos svima i svemu, sve složenije, često zastrašujuće bujne solilokvije, stalno u dosluhu i u raskoraku sa vremenom koje ga je ugrožavalo, pa i poricalo. Izgledalo je da Davičo živi život u manihejskoj podeljenosti, da ga jednostavno prima, a piše poeziju koja to manihejstvo iz osnova poriče i iskazuje se drugačije no život. Ali on je svojim stihovima odbijao da siđe na ravno, sigurno i meko. Zvalo se to često vratolomijama, za koje je retko ko imao strpljenja.

Mladi Davičo je video svoje tragove u “bibliotekama u kojima se umire meko”. Sigurno je da mladić nije mogao predvideti tomove svojih knjiga koji će ležati po bibliotekama. Mogao je sebe da sagleda samo kao biće koje u njima saznaje, ili, pre, kao diverzanta, nikada spokojnog “slavnog pisca” koji čeka da “meko” i slavodobitno skonča. Čak je neretko smišljao rugalice protiv duha biblioteke, protiv pesništva čija je inspiracija knjiška i pesnika kojima je obrazovanost podloga pevanja. (I, dodajmo: u ovoj viziji smrt se dotakla samo duha literature.)

Tek posle toga mladić vidi onog sebe koji živi u mirisu žena “koje sam želeo da pomilujem po tabanima”. Ne vladalac i pokoritelj, ne samodržac tela i gospodar putenosti, već pokorni sačinitelj ljubavi koji oličava duh zavisnosti od nje, najveće zavisnosti Davičovog pesništva.

Tragova ima i u “ostrvima za kojima sam žudeo”, velebnim ostrvima Davičove mašte, njegovih neostvarenih putovanja. Zašto ostrva? Potpuna izolacija Daviču nikada nije bila potrebna. Postojala je jedino potreba za usredsređenjem, ali to

je Davičo mogao ostvariti uvek i svuda, jer je posle svakog dana dolazila noć, a pri kraju njenom, pre praskozorja, idealni čas rada. No nisu li ta ostrva stalna potreba za izmeštanjem, za nepokojem, kada se noćna upućenost sebi pretvara i u dnevnu, trajući svih 16 sati u danu, koliko je Davičo mogao, udaljen od domicilne sheme, da ostane na svome ostrvu reći. "Ostrva" su još dve velike životne strasti Davičove: ona za plovljenjem i ona za lovom. Želja za dogovaranjem sa prirodom, ne onom "lepom", nego surovom, sa zakonima životinjskog svestlašća i divnom a uništavajućom florom, životinjama koje je ubijao iako su bile njegovi drugari i sapatnici i ostale živi protagonisti i najapstraktnijih stihova. Ta "ostrva" su i cilj njegovih ploidaba kojima se sa toliko strasti predavao, njegove ljubavi prema moru. U šezdeset i petoj on će zabeležiti: "Znači li da uživam u izazivanju smrti, znači li da mi je stalo da nestanem u moru koje će skinuti s mene sve moje prljavštine, a samo se ne poluirati? Ne verujem u to. Ali ako je delimično i to – prkošenje – onda se uz prkos javilo i nešto drugo – ljubav za ploidbama. Ko kome podvaljuje: prkos ili ljubav? Šta je starije: ljubav za more ili prkošenje starosti čiji sam prag prešao? Ne znam ni šta je starije, ni šta je lukavije, šta je udeo svesti u tome, šta kontriranje podsvesti koja ostaje zamračena ispod zara, neotkrivena, nepoznata. Znam drugo: ja sam morao da istinski zavolim moreplovljenje da bih jednom ili nijednom došao u situaciju da nestanem u talasima."

Vratimo se rečenici iz *Tragova*. Poslednja dva iskaza – onaj o sopstvenim tragovima u vetru-neprijatelju i oblaku-draganu – nisu nam lako odgonetljiva. Mladić vidi sebe u izazivaču bura i svih zemaljskih kovitlaca: očekivalo bi se da voli tog sebe. Ne, on zamašaje za koje je predodređen ne oseća kao prijatelje. Nije li možda bio vidovit više no što smo i mi u ovom trenutku spremni da sagledamo? Jesu li vetrovi i bure u životu koji je Davičo ostavio za sobom bili njegovi prijatelji ili neprijatelji? Sunovrati jesu pesničko i životno načelo Davičovo, pa zar taj vetar nije stalni stanovnik onih predela ka kojima je težio? Ali jesu li mu sunovrati u životu donosili dobro? Možda je dečak dao odgovor koji mi danas ne umemo ili nećemo da damo.

A ako je vetar "moj neprijatelj", zašto je oblak "moj dragan"? Zato što on premrežuje svetlu ujednačenost, sjaj bez sene, svetlost bez polusvetlosti, čistotu bez mrlje – nešto od čega je ovaj pesnik uvek voljno ili samom prirodom svojom bežao. Ta potreba za prevlačenjem senke preko sjaja i činila je

od Davičovog života smešu svetlosti i senki, zatamnjenja koja su ga gonila da ih uvek reprodukuje dalje i svaku svetlost ubrzo zatamni. U *Brodolomu* Davičo kaže: *Nazri!/Nazri se u tamnom tragu...* a u *Rastkovim zapisima*: *Sričem svoje korake i zloduh roni prste u tamu...* Što se pesništva tiče, ono je u ovome domenu odražavalo zahteve bića i prenosilo sliku tog svetlosno/tamnog sveta, kao zakon pesničkog govora i zvuka njegovog glasa: *Jedino su još zvezde uspele da sačuvaju senku, ali i ona je bila bela.*

Ako smo u jednoj od prvih rečenica koje je ovaj pesnik zapisao pronašli ovakav krajnji zbir i svesastavni lični nalaz – dodaćemo tome samo jedan tertulijanski komentar: “Upravo je zato verovatno što je neskladno”. I okrenućemo se opet istom slojevitom nalazištu prvih spisa u potrazi za jedinstvenim Davičom.

Kada na istoj stranici *Tragova* pročitamo: *...grudima gromkim od daha, trenutak jedan snevati udar i krv* – zaključićemo: dah Davičov zbilja nikada nije bio tih, ni suzdržan ni nečujan. Bio je gromak. Otud su njegovu poeziju ili veoma voleli ili je odbijali. Jer sa ovakvim disanjem nespojiva je usporenost pesništva koje nazivamo reflektivnim a koje Davičo nije voleo. Nije bio sklon poeziji koja deluje kao da je lišena fizičkog udisaja i izdisaja i napetosti čula. Kao što se ni životu koji ne diše punim plućima nikada nije priklonio. Vidimo kakav san priziva: “snevati udar i krv” – dva uprošćena sinonima ne samo za deo njegove “sudbine” koju je sam odabrao, nego i za ono što je odredilo i njegovu pesničku volju. Dete prvog rata, borac drugoga, robijaš – Davičo je ovim svojim ulogama, u svojoj protivrečnoj homogenosti, obeležio ne samo mladost koje se nije odrekao i čije atribute nije mogao da zaboravi i onda kada je možda valjalo zaboraviti, nego i zrelost, u kojoj se ponašao kao pred onim što je jedan drugi pisac nazvao “glupom mudrošću godina”. Takav, protivrečan a jedinstven, živeo je ne samo svoju prvu već i poznu zrelost. (Zrelost koja će kulminirati kada na scenu nezaustavljive poetske akcije, na stranice njegovih kasnijih zbirki, stupi smrt kao saputnica, glavna protagonistkinja pesničkog teatra konačnosti – smrt nasilna, preklanog grla, udarom noža i metka.)

Slika od koje smo počeli pobuđuje nas na još jedan presudan zaključak – o Davičovom slikovitom mišljenju kao jednoj od osnovnih sastavnica njegovog pevanja. I tu se srećemo, na samom početku, sa zamecima artikulacije koja će trajati sve do kraja.

Izdvojimo nekoliko iskaza iz poetskih tekstova 1928–1929. naglašene slikovnosti, koji govore o njenoj karakterističnoj dvostrukoj prirodi: poetske oblike direktne, gotovo scenografske koncepcije, i one sa ublaženim, poetizovanim likovnim tonom.

Zabeležiću četiri iskaza:

- *U svakoj kapi krvi po dva konja, dva vola.*
- *Svakog jutra nađem svoj krvotok cvetno smrznut na oknu.*
- *U krevetu belom od perja, ptice.*
- *Bakarna žica seče svaku pticu koja je se dotakne, koso je seče, glava jedne kida mi nebo, dok druga, crvena, mi maše.*

Na prvi pogled – čista imažinistička struktura, ali ne kodeksno, statično imažinistička, već spoljne ili unutrašnje kinetička, sa jakom likovno-sižejom podlogom, tople maštovitosti. Slike lete po prostoru poetskog teksta (versifikovanog i ne) i uprkos svojoj nad-realnosti, one su pune ubedljivosti i povezane u svojoj nelogičnoj logičnosti. Udarlost im leži upravo u visokom poetskom tonu tople slikovne usredsređenosti, u organskom povezivanju koje je suprotno svakoj artificijelnosti. Najčistije se to ovaploćuje u segmentima o krvotoku “cvetno smrznutom na oknu”, kao i: “u krevetu belom od perja, ptice”. Oštrinu ovih slika ublažio je verbalni spreg koji i nudi taj poetski tonalitet. “Krvotok cvetno smrznut na oknu” je jedna od maštovitih slika u *Ostrvima koja plove kao*, poetskom tekstu koji može biti i ogledni predlog za analizu rane Davičove slikovnosti. U njemu se prozrevaju – ne zameci već pravi smeli spojevi na kojima će počivati kasnija razuđena metaforičnost, jedna od najbogatijih u našoj poeziji. Naravno, u ovom konkretnom iskazu nije u pitanju metafora, ali je opredmećena upravnost slike uobličene u meku, inventivnu izražajnu formu, blago razgranatu, nešto što je bilo podloga poznate kasnije “višespratne” metafore. Reč je o sintagmi *cvetno smrznut* i, naravno, o upotrebi reči *okno*. Već se očituje osetljivost za reč i njene oblike, ovde za upotrebu dve priloško-pridevske forme umesto moguće glagolske, proširenije, koja ne bi dala slici ovu vibrantnu zgusnutost. Oštrica Davičove metafore i njegove slikovnosti upravo i leži u nepogrešivoj osetljivosti ne samo za optimalne leksičke spregove nego i za morfeme i sememe. Ovu sklonost, ovu izuzetnu sposobnost, primenjenu u domenu slike, Davičo je razradio mnogo kasnije u bravuroznoj slikovnosti *Snimaka* (1963).

To će još otvorenije poslužiti u poetskim iskazima koje bih, za upotrebu u ovom raščlanjavanju, ponudila u drugoj grupi navoda, onoj sa ublaženim, poetizovanim likovnim tonom.

Čitamo:

- *Oj, da su zle kiše crveni jaganjci / ludovao bih s vama, zvezde padalice.*
- *Gazim po najrosnijem jutru blagovesti.*
- *Kožuh od dima stada proletnjih.*
- *Sve plodne ženke zvezda i odjeka.*
- *Bistra biće zora, pruža me i čeka da mi kap po kap sine u oku.*

Ne prepoznamo li tu onu “krišku ostrva pod saćem ljubavi” nastalu posle trideset godina? Ili neke još kasnije slike u kojima su i poetsko nadahnuće i intenzitet likovnog i umotanost u blagost iskaza veoma slični? Ništa se nije izmenilo, ništa izgubilo od daha mladosti, od osetljivosti za plavne i plovne jezičke nanose, za bajkoliku slikovnost “crvenih jaganjaca”, “zlih kiša” i “zvezda padalice”, koji dobijaju iracionalnu snagu, pogotovo ovako izrečeni u zvuku i poviku, onu koju će i posle mnogo godina nositi dramatični naboj Davičovih zvučnih slika.

Jer kao što je davičovska slika prepoznatljiva od prvih redova napisanih osetljivošću devetnaestogodišnjaka, tako se i zvuk te slike oglasio odmah, da bi se nastavio u sazvučjima ispisivanim tokom nekoliko decenija, te bio i ostao jedna od najlepših zvučnosti našega jezika. Pevajuća jezička lava, nemirni ritmovi, uzlazne i silazne linije zvuka, njegovi praskovi i blagozvučja, srodnosti i različitosti, inventivnosti i neočekivanosti, harmoničnosti i oporosti, kamerni i orkestralni zvuci – sve je to trajalo i “zbivalo se” tokom decenija, a začelo se kada je napisano:

*Dok ne ugledam nju, osmeh i dah, ti.
Krilima po vrhu, krilima po smehu,
ženo bez daha
čeka me strah i mrki mir.*

Odmah prepoznamo Daviča koji će smenom zvučnih i bezvučnih, grlenim, bilabijalnim i sibilantima činiti čuda. Ovde nam je izazovna upotreba glasa *h*, zapravo onog *hâka* koji stvara utisak najlepše bezvučnosti i oplemenjuje zvučni niz. U okolnom satreperavanju, sazvučavanju, koji doprinose prenošenju treptaja na drugi zvučni niz, ovaj glas što izlazi iz

pluća bez zapeva nije samo predah i stišanost već i obećavajući smiraj koji ne vodi zamiranju već otpočinjanju novih udara.

Na ovome poslu Davičo se nije umorio šest decenija. I kao što je negde na sredini puta ispisao: *Peno žara što me peteljka ma veđa / u krila leptira daždom zvezda zavi*, tako i u poslednjoj zbirci, u *Ridajima nad sudbinom u magli*, čitamo o *zvezdanim svetim svetlostima* – i čujemo:

Ridaj

ne brini, hrapava moja reči...

ridaj i ti, zahvaćena daljinskim čežnjama u hrapama,

oh, ridajte nagomilani

horizonti.

Odmah prepoznajemo razučeni, ali isti zvučni kod. Kao što je u “zvezdanim svetim svetlostima” naizmeničnošću zvučnih i bezvučnih vrednosti, i plastičnošću strujnih glasova postizao maksimalno auditivno dejstvo, ovde srećno udruženo sa dejstvom značenja ovih pojava i sintagme u celini – tako i u navedenim stihovima, izabranim u skoro slučajnom mnoštvu, Davičo osvedočava svoje neuporedivo osećanje za zvučne modulacije našeg jezika. Verovatno će se jednom metodično izučavati ovo ogromno jezičko dobro, koje teško da ima premca u novijoj srpskoj poeziji. Davičo je svih šest decenija zdušno razbacivao južne plodove svoga dara za reč, osećanja za glas, za sve ono što tih 30 glasova mogu u različitim spojevima i beskrajnim varijantama. To koliko je Davičo mogao rečju, koliko mu je ona dobro služila i koliko je on nju podsticao i šta nam je od te uzvraćene ljubavi ostalo – jedva da sad možemo sagledati. Gotovo dramatično deluju njegovi stihovi iz 1988, kada kaže:

O, priručna moja reči, koju stojeći iza svog potiljka držim

za uvo, za perčin, o, reči što me i njim daviš, dok ja, u

strahu od straha da je, onemelu, ne izgubim

kad se sama počne otimati svojim osvakodnevnim značenjima,

opet zacvokoćem beskrajem!

Ovi stihovi ne samo da pokazuju prevelik intenzitet ovog odnosa i nakon šezdeset godina stalne veze, već i kazuju prirodu tog spoja jače no sva pesnikova razmišljanja o jeziku, čak i u *Ritualima umiranja jezika*. Njima nam se otkriva puna dramatičnost toga odnosa, njegova razučena živa pulsacija. Naravno

da posebnu tenziju obraćanju daje upravnost, uzvično *O ...moja reči*, u kome pripadanje sugerije najveću emotivnu približenost predmetu, ako se Davičova reč uopšte tako može nazvati. Ta odmah definisana bliskost, neskrivena ljubav koja namah izbija, otvara i prvi sloj pesnikove odanosti: *priručna moja reči*, kaže on. Ovaj skoro tehnički pridev dobio je u ovakvoj upotrebi mnogoznačno i gotovo lirsko određenje: njime je već rečeno: ti si mi tu, bliska, nadohvat ruke, lako se mogu tobom poslužiti, poslužićeš mi i (služiti), uvek prikladna i skladna (ma bila i neskladna), raspolažem tobom i raspolagaćeš mnome, u ruci si mi i kad si izvan nje. Dakle: sve si i svuda si. Personifikacija koja se otvara posle prvog obraćanja izuzetno je izražajna, jer je ona istovremeno i identifikacija. Slika pesnika koji stoji iza svog potiljka držeći nju (sebe) za uvo, za perčin, kojim će, opet, ona njega pridaviti – nije više razneženo ljubavna. Stvorena je napetost koja u trenutku postaje neprijateljska, iako je sprva izgledala samo kao napon sučeljavanja, mada mi, naravno, verujemo da je to ljubavno sukobljavanje. Potonji stih će to potvrditi: strah je u pitanju, strah da se ona, voljena i “priručna”, ne izgubi iz vlasti, da ne “onemi” i time izgubi svoju pozivnu (na ljubav i srodstvo) moć i plodotvornu ulogu u pesnikovom postojanju. Ali zašto bi ona onemela? Jer se reč, saveznica pesnikova, ne da osvakodnevit, ona hoće da bude izuzetna, i nova i ne-obična. Pesnik će pomoći da se oboje spasu, u ovoj sprezi gde se ne zna sasvim sigurno ko je kome od prve pomoći. Pesnik će “zacvokotati beskrajem”. Sasvim sigurno i ona s njim, spremni oboje za nove poduhvate.

Ako je reč kojoj se pesnik ljubavno obraća uvek bila nosilac smisla, ona mu je isto toliko i nosilac zvuka, koji je i ispod i iznad tog smisla. Pesnik se u sledećoj upućenosti, u novoj personifikaciji, obraća zvuku:

*...O, zvuci u propinjanju, o, zvuci
dignuti na prste što mi, za mog otimanja
od nerazuđenog i ograničenog smisla svega,
iščašujete prvo dan, pa dlan, zatim otkidate ruku
iz ramenog zgloba...*

Već sâm prvi povik: *O, zvuci u propinjanju* uspostavlja bliskost ravnu onoj prethodnoj, ali to kao da nije združenost ravnih. Čini se da je pesnik u vlasti zvuka, nemoćan da se odupre njegovom gospodstvu, da mu se predaje i sumnja u njega. On bi da pobegne od *nerazuđenog i ograničenog smisla svega* ali ne

i da se preda bez ograničenja. Jer zna da *glasni i smisleni zvuci vole da rečeni predmet / obujme smislom širim od značenja. Vole da ga u njemu, u sebi / udave.*

Da li ta borba neprestana dvaju rivala stavlja pesnika na žrvanj opredeljenja? Pravoga ishoda u ovoj borbi nema. Uvek ravnopravni, ostaće tu dok je pevanja. Znajući da će se trenutni primat često proglašavati jedinim – u raznim vremenima različito – i da će povremeno biti uzdizani na prestolje i svrgavani čas jedan, čas drugi. A pesnik? Katkad poražen, katkad pobednik (uvek kriv, uvek prav?). Kao i čovek uopšte, jer

*Čovek se jedini ne miri. On ne pristaje
da bude galiot vezan za svoje veslo.*

Davičo je, kao malo ko u našoj poeziji, ovo dvoje protagonista znao da pomiri. On je našao svoju formulu za iskaz Cvetajeva: “Postoji u stihovima nešto važnije od smisla – njihovo zvučanje”. Davičo je to proširio. Govorio je o smislu zvuka. I onda kada je strahovao od gušenja (smisla), razumećemo to kao znak izjednačenja. Za njega je to dvostruka plodnost, onaj dvogubi sjaj reči koje samo one imaju. U Davičovoj poeziji došlo je do ovog idealnog spoja, do *zvučanja smisla* kakvo se retko događa u jednome jeziku. Upravo zbog toga prevedena Davičova poezija ne može sebe da predstavi. Jer nisu u pitanju samo jezička inovativnost, igre sazvučja, verbalna nadgradnja. Davičove reči drugačije stoje jedna pored druge nego što inače stoje reči našega jezika. Svaki Davičov stih, svaki navod njegovog proznog iskaza – odmah su prepoznatljivi – jer u njima uvek pulsira posebna sprega reči propetih na skok. Svaka, uvek, kao da je postigla svoju najvišu zagrejanost i onaj idealni zagrljaj iz koga će se vinuti u samo njemu svojstven nategnuti luk govora koji iskazuje i smisao zvukom i zvuk smislom. Ta zategnutost, to vezivanje i združivanje i čine da je nadgradnja govora važna koliko i govor sam. Jer bez tih i takvih veza među rečima i njihovim zvucima – nema Daviča. Zar bi prevedena *Srbija* ikad, na bilo kom jeziku, mogla biti ono što jeste: pesma koja smislom svoga zvuka kazuje ceo jedan jezik, istoriju životnog i smrtnog pregnuća jednog tla i jednog naroda. Sigurno je da *Srbija* nije čitana toliko koliko jeste i da neće biti čitana u budućnosti zato što podstiče “rodoljubiva osećanja”, već zbog onog zvuka “kroz tebe svi” – onog mogućeg zvuka istorije koji je čuo mladi tek oslobođeni robijaš. Koji je čuo slobodu kao zvuk, uoči

samog rata, možda već naslućujući i njegove preteće odjeke. I verovatno je upravo zbog susreta ova dva glasa i mogla tako da zazvuči *Srbija*, napisana, po svedočenju pesnikovom, u jednoj brvnari na padinama kopaoničkim, u jednome dahu.

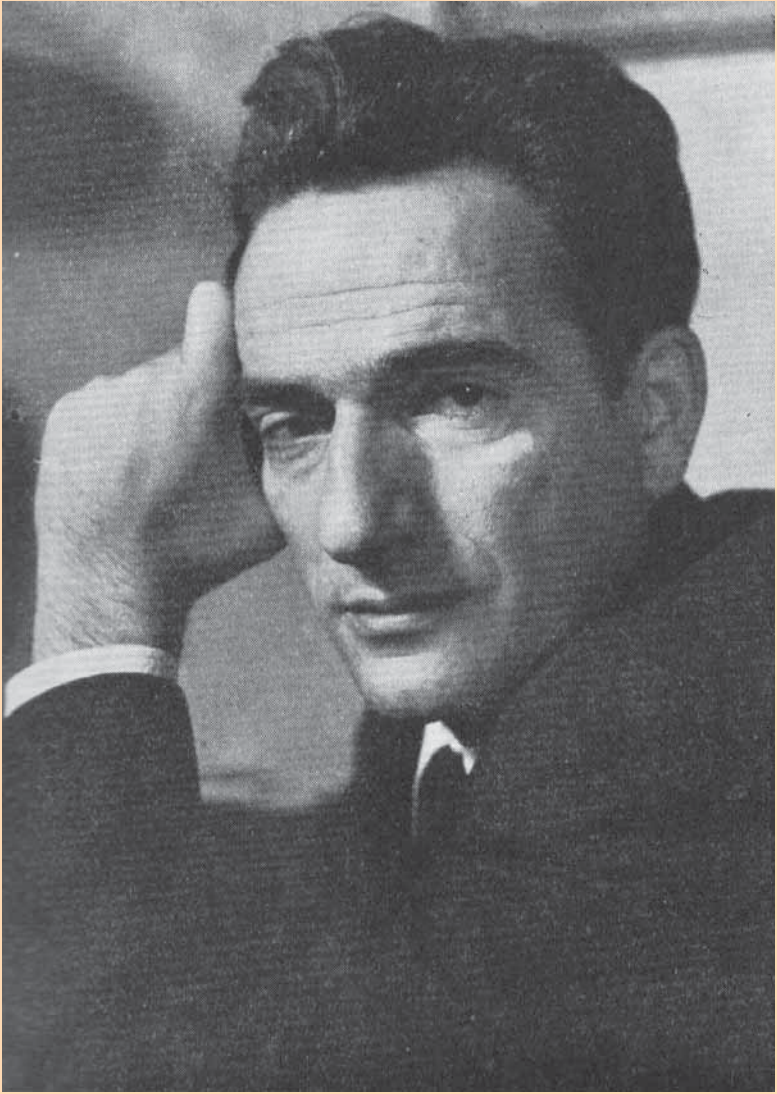
I jednome zvuku, dodaćemo. Onom koji je čuo još u svojoj najranijoj mladosti – *vala koji mori mor što je morio mlade*.

I kada mnogo godina kasnije bude progovorio o neslobodi smrti, kada, zaposednut njome, bude čuo samo njene glasove – i tad će zvuk, ona nota nepomućene visine i čistote svojstvena samom pojmu tragičnog – zazvučati najvišim tonovima:

O, plotuni u život, o, omče, otrovi i noževi.

Smrt je uvek bila Davičova partnerka-neprijateljica, junakinja mnogih njegovih prozaičnih fabulizacija i tolikih stihova. Veličanstveno je stupila na scenu romana *Gospodar zaborava* sedamdesetih, oduživši se davičovskim karnevalskim pijetetom najvećoj smrti našeg veka, smrti jevrejskog naroda, koja je čekala, zapretna ne-rečima, do kasnih Davičovih dana, kada je progovorio o njoj fantastikom jevrejske valpurgijske noći, da bi se, šest godina kasnije, odužio smrtima srpske “noći dugih noževa”. U poemi *Trema smrti*, izašloj 1982, pobuđenoj traumatičnim sećanjem na zaklanog brata, u asocijativno-metafiričnom rečitativu čija posrednost ima jednaku oštrinu i sposobnost pobuđivanja naše svesti kao što ogoljeno i surovo deluje na naša čula, u poemi *Trema smrti* dobili smo jednu od velikih tragedija našeg jezika. Ona nosi vrisak Goranove *Jame* ali i metafizičku dimenziju, koju je Davičo ovom poemom otvorio da bi je dalje razuđivao u zbirkama što su sledile, ponajviše u *Mitološkom zverinjaku smrti – pismu / upućenom na ruke ništavilu*, koje i jeste njegov izazivač, s vremenom u ruci što *baca pasijans strpljivoj sudbini*.

Čuješ li večnost kako dahće – upitaće se Davičo i mi ćemo na ovo pitanje dati u sebi pouzdan odgovor: pesnik ju je čuo i objavio. No ne može se ova knjiga poezije nazvati samo razgovorom sa večnošću. Ona je više od toga: ona je jedan od vrhunskih govora naše književnosti o razumevanju postojanja, jedan od uzbudljivih crnih fragmenata velikog ljudskog solilokvija. Knjiga koja će, verujem, biti na pravi način upoznata onda kada nas više ne bude bilo. I ne samo ona: verujem da pravo vrednovanje i otkrivanje mnogih dimenzija Davičovog pesničkog dela – tek predstoji: *pesnik je išao ispred svog vremena*.

Oskar Davičo

BRODOLOM

1

Vidom teku te glave jutarnjih umora
Šuplje mi vode niz kičmu umiru
O trula strujanja peščanih satova.
Pašću u reku kao kiša ili noć
Na usnama nemira nestaću sve vlažniji
A na dnu će se topiti strasno
Beli uzburkani kreč
Srce moje!

O kako sam pusto usidren
Na ovoj davno osušenoj stazi
O što ne grane
Pa makar i hajduk bratski da razgrnem
Kožuh od dima stada proletnjih!

Bacaj te usijane rakete za nekog znak
Svedoka mami smrt od ruke dobre
Sve plodne ženke zvezda i odjeka

DETINJSTVO

1

Rasli smo između guvernanti, krizantema,
čokolade, poljubaca, maminog miraza
i tate koji se vazda na nešto odlučno sprema.
Rasli smo danju u bašti,
noću u belom krevetu
i uplašeno se čudili svetu tajni, spleta,
strini, ujni, kujni, tetaka
i strašnih priča dede
o džinu koji pod zeljom,
u rupi
ljude jede
i o seljacima koji govore srpki
jer su glupi.

Noću su nas, dobru decu, čuvali
anđeli čuvari,
brave, snovi
i gradski stražari,
i bog je gledao s vrha ormana
šta radimo rukama
ispod jorgana.

Uzalud. Uzaman.
U san bi nam se gorko prikrala
dva strašna, rutava, gvozdена kepeca
i debelim glasom strogo pitala
ko nam je kazao kako tata i mama,
kako tata i mama...
bez srama...
kako se prave deca?

Rasli smo žurno
bez daha
jureći lestvama dana
gonjeni nemirom straha
i molili se i čekali puni nade
da nam što pre,
da nam jednom

niknu brkovezi i brada
u znak da iver ne pada
daleko od klade.

15

Dobijao sam batine,
porodica je prema meni
postajala gruba.
Ali ja sam drugi put napisao
ljubavnu pesmu
za levog beka
mog kluba.

On se zaljubio do ušiju
do očiju
zaljubio do zuba,
zamislite, pitao me:
"Hoćete li
da trampite
jednu pesmu
za dve šam-pite."

Bilo mi ga je u stvari žao.
Odmah sam seo
i napisao:
"Juče si se osmehnula
usred žara ludog jula,
vodom si me obasula
pet, šest mojih žednih čula."
Posle se spominjala
Amorova strela,
koja se, sećam se, zarila
u srce levog beka
kao parče šrapnela.

I to parče šrapnela
njenog
crnog

oka
bacilo je beka
u *gužva-pred-ogledalom* stanje.
Moj levi bek je dobio
u srcu krvoliptanje
i pao
u očajanje.

A ja sam, kao što rekoh,
pojeo obe šam-pite
koje toliko site
da nisam večerao.
Porodica me pretukla
(mamina teška ruka).
Svu noć sam se
u grobnoj nepravdi
prevrtao.

16

Posle rata smo se vratili u Srbiju.
Ja sam voleo što sam Srbin,
Srbin Mojsijeve vere kao i otac
Srbin, jer smo potukli Švabe,
jer tata kaže da Srbi vole tačnost
kao što tačnost volimo, brate, ja i ti,
jer Srbi vole jesti i, brate, popiti
i, brate, jer Srbi nisu pokvareni
i nisu antisemiti.

u Beograd smo stigli noću,
tata je poljubio pristanište,
neki mladi gospodin zviznuo je drugom
tačno dva šamara,
i rekao: "Ja sam Solunac, sunce ti kalajisano."
U donjoj kafani pevačice vrište
a amali loču
a žandari sprovode kržljavog džepara.

Sutradan je moj otac počeo da pravi poslove,
ni luk jeo, ni luk mirisao, zaradio je lepih para

i kupio mi belog zeca i žutu ticu,
a ja sam njemu bez muke
naučio ćirilicu.

Svakog je jutra dolazio Miša da me zove
da odemo na Dunav.
Igrali smo fuzbala i ajnca u *love*
kao sva deca,
a mama je tad pobacila
jednu malu seku
od tri meseca.

Hvala ti, noći blistava kao ljubavnica,
noći otvorenih puteva, nepomirenih jedino s
ravnodušnošću,
noći okrugla pogleda kao smrt, ili
ma koji drugi sat u krugu grljenja,
noći prožeta letovima zrikavaca pod nezabrinutim
očima
zvezda i mrtvaca,
noći podignuta do reči uraganskim vetrom,
uzneta do ljubavnog delirija srčanim umom
ponekad što je u graškama rose bez pupka,
ponekad što je uspavana kao ti,
noći hitnuta iz sebe svom snagom sigurnom u
svoju istovremenost sa smislom svega sigurnog u sebe
kao kriška hleba u zajednicu gladi;
o, noći, parobrode pristali uz mene u nerazmrsivom
buketu čežnje,
noći naoštrenih čula,
predugo brušenih o kamene ploče vremena,
noći probila na sva vrata istovremeno,
noćinoći nejednaka sebi, toj zajedničkoj gladi,
noći budna od ljubavi ogoljene do ispod mesa bez
ležaja,
noći s krestom zakovrdžalom od bleskanja,
noći – noćinoći
upaljenih lampiona na sve strane bez sjaja, noći

prvi put nalik na devojku bez skazaljki,
na devojku iz petnih žila i ispod tih žila devojačkih
na devojku još niže skroz kroz zemlju i izvan nje i
nekim njenih

zvezdanih korenja za koje se držim
obema rukama ljubavi uhvaćene za ljubav uprkos
mraku oduvek,
noći, o, noćinoći i po drugi put nalik na devojku
koju volim,
noći oduvek nalik na nju, noći pre zemlje, sunca,
vremena, noći,
kad ničeg još nije bilo, ni sveta ni vazduha,
samo noćinoćinoći –
te blistave staze ljubavi na kojoj je zagrnuto
volim
jer je devojka.

VOLIM TVOJE RUKU

Volim tvoje ruke za igračke,
to telo koga skoro nema.
Žena je samo u mekoti mačke
što u tvom struku prede i drema.

Kako da nađem reči detinje
da ti objasnim šta ljubav znači,
a da ne ranim to malo zverinje;
usnu na kojoj se mrve kolači.

SRBIJA

Ja znam sva tvoja lica, svako šta hoće, šta nosi,
gledao sam sve tvoje oči, razumem šta kažu, šta kriju.
Ja mislim tvoju misao za čelom ti u kosi,
ja znam tvoja usta što ljube, što piju.

Ej, piju od tuge, od znoja, od muke,
od noći, od sijerka koji se teško melje.
Ja sam u mlinu, sred buke
žrvnja, čuo sve tvoje želje

i brige tvoje, oj, Srbijo među pesmama, među šljivama,
oj, Srbijo među ljudima
na njivama,
oj, Srbijo među pesmama, među stadima,
oj, Srbijo, pesmo među narodima.

Pesmo tužna, meka si milošta
što plače kao krv grožđa, kao suza mošta,
kao onaj poljubac, onaj miris perja što utka
u gugutanje svoje gugutka.

Oj, milošto meka, klik si divlje plovke
nad jarom iz koje stasa
crveni ugalj sunca
u zrnju svakog klasa,

ali, bosa pesmo gluve žalopojke,
kad prestaju pesme, kad počinju psovke?
Gladna ruko, slepe jadikovke,
kad će hajduk bune iz tebe da grune?

Psovke i psovke, ej, u čije zdravlje
zalud je oranje, zalud je letina?
Kletve i kletve, za čije je truplo kravlje
nabrekla Mačva od žita, oteklo Pomoravlje,

bure i bune, za čije se zube lavlje
dimi od mleka ovca i dimi planina,
kad Mačva nije sita, kad Mačva nije sita?

Kroz mukle lance dana koža suvonjavi.
Svu su je proderali duboki rovovi bora.
Od rovovskog rata, od zemlje poplavi
i skori se lice preko gladi – kora;

to lice što nije lice, ti dani što nisu dani,
ti dani ranjenih lica, ta lica kao tabani;
trnje im ne može ništa i ništa – udari...
A svako od tuge za dan
kao vek čitav ostari

i zbrčka se, oj, Srbijo među bunama, među šljivama,
oj, Srbijo među ljudima
na njivama
oj, Srbijo među pesmama, među brdima,
oj, Srbijo,
pesmo među narodima.

Tužna pesmo, majko stara,
brat nam je u taljigama dovukao iz grada
kamenu ploču, kamenog dinara,
za med našeg znoja, vino našeg rada.

A đikaju deca u lažigaćama, pod kosom,
u blatu među svinjama, među patkama,
hraniš ih, Srbijo, družo, više prosom, više prosom,
više bajkama, uspavankama, više gatkama,

i pokrivaš ih mrakom što tako teško pada
da gnev po cele noći do oblaka pali
bunom iz koliba, polja, vinograda,
pevajući srcem što sebe ne žali
niz sedmu rupu na krajnjoj svirali,

oj, Srbijo, među bunama, među šljivama,
oj, Srbijo među ljudima
na njivama,
oj, Srbijo, među pesmama u grudima,
oj, Srbijo,
buno među narodima.

U SUMRAK

–Reci mi smeh koji ne zna grč
gorčine?

–O, ja sam muk i dubok vrč
tišine.

–Kaži mi noć što bolu zna
broj stuba?

–O, ja sam san koji nema dna
ni ruba.

POJAVA VETRA

Tad je duhnuo gnevni vetar stojeće krvi i vremena
uraslog koščatim korenjemu zemlju. Samo
takva bura može da
razveje oblake uvreda. Palih.
Bol je dolazio duvajući svojim
posuvraćenim usnama u žar koji
me je opekao. Pao je.
Plima je dolazila dižući svoja modra usta
svud oko mog vrata. Pala je.
Stajao sam na obali. Jedne su ptice
odletele sa suncem, druge su doletele
za zvezdama. Pale su.
Treće su ptice kriknule i nečujno
letele pod suncem. Ono je dolazilo i
odlazilo tonući čas u srebrnu lokvu meseca,
čas izvirući za rubom pučinskog lokvanja. Pao.
Palo. Stajao sam
na obali poprsknoj
mesinganom krvlju sunca. Palo je.
Poprskani talasi škrgutali su. Pali su.
Ni stenje nije ništa razumevalo. Palo je.
Krvavilo je sve do zore.
Ni ona nije ništa shvatala. Pala je.
Stajao sam
a oko mene rušila se obala
na kojoj još stojim
kao i pre dvadeset godina. Palih.
Nisam znao koliko ubedljive krvi još sadrže
davno probušene žile. Pale su.
Ali zemlja ostaje u propnju i pod ozbiljnošću sveta.
Pao je.

Ja stojim i prepoznajem se
u njegovom širokom ogledalu punom krvi mladića
koji su pali kao ljudi. Stojim.
Dečak je isplivao i ne misli
na večnost. Pala je.
Ne misli na ljubav. Stojim za svet
između sna i jave nad busenom tuge pale
u jamu,

za sve ljude koji još nisu pali,
da ne padnu
između želje i nade,
između tamnice stare i nove,
između smrti i jutra u koje treba zakopati
sve što je mrtvo i boli.

Slobodan.

Ne branim pijanstvo, iako sam prečesto bivao
netrezan.
Ne zato što sam piću šljivnulom praznio čaše lozne;
ja sam – osećanja samo. Nisam član stranke
uplašениh. Vežan
za ljude, unajmljen smelosti za javne i tajne posle;
njen sam ostao i sad kad mi je dlan postao ruci bezdan:
za danima ljubavnim naišle su noći kostne.
Kako da primim večnost kad sam od ljubavi srezan
a bitkama spojen za sve što je bilo i sve
što dolazi posle.

Dok uvis, na greben sebe izvlači iz zemlje – drvo,
ja – obratno, mada i mene zove sunce i meni
isto pomično.

Ja nisam drvo beskrajaja, a beskrajim nju
morem sebe, zapljusnuto sobom ostrvo
što ujedinjuje ne izjednačujući oblike večnog u
smislu bezobličnom.

Ne spominji me. Ja tvoje ime, u ime
budućnosti večno buduće – ne izgovaram,
ja, koji te, i u meži u kojoj se koprcam, iz sebe
kao pauk stvaram.

SMRTOGRAMI

K vrgu obale! kažu morski vuci dok tonu
dubinama zreлим,
gde podetinjeli vali ne grizu prste bele od opekline.
Kome da kažem to "k vragu" kad malko se i ja
ustrelim,
ja, koji, po mornarski, volijem ženu no sva
rampaška vina.

Moram li se odreći svega što ja hoću ako više ne
želim
svet u kom blago stajsko plodi cvetanje ruzmarina?
Šta mi dođe voljenje? Razlog nedovoljan da srdžbi
ne odvelim
u lice kako mi se veli, šta mislim o svom
voljenju u lice vukojebina
zapljusnutih dlanom vučarne noći. Šta rekoh?
Voli taj dvoslog, ta čarna...

I ona je bila takva tamnoravna, tako zarno nemarna,
kao ta reč što me volela žarno, čarobnica ljubavosadna,
kako volim, kao glad ljubavna što za noć ljubi tri
dana radna.
kako volim. Svud. I u dekoru jutra. Pod vežom.
Nasred stubišta...

Borcu koji ni u smrt ne odnosi zastave bele, svuda
su poprišta.

*Ah, to telo tvojeg duha...
Učitelju nesretnih ljubavi*

Udvoje mi šumimo kao raskloplena školjka,
mi šumimo i kada se obe polovine duha telesnosti
Neugašenih lampiona zaklope iznutra.
Ljubav se prevrće u snu, nikad smirena,
nikad nepomična u svom jednosobnom
stanu, u svojoj uskobedroj tami bez odgovora.

Ah, kakav su prsten ta usta
omotana oko mog srca, mojih usta,
ah, kakvi su to rvački zahvati zvani
stručno "kragna" dok ih devojke stručnije
zovu "dupli nelzon".

Ispijaju li i one partneru snove na slamku
sve dok mu ne isprazne sve četiri boce ljubavi. Ah,
kakva samica zazidanih izlaznih vrata; ah
kakva postelja bez prozora što razapinju usku
pažnju, ah, kakvi tesni zidovi
što ne dopuštaju bilo čemu drugom
da se nametne; ah, to tvoje telo
nalik na tavanicu kojoj je drugo patosno telo
podmetnulo noguoborilo na leđa; ah,
kakva sen taj bagrem, ta igla sjaja
zabodena u uglove pamćenja: njeno je oko
slavujilo toplije od ilinjskih kresova.

Oh, ridam ja – uvređena lutka, ja – silovana devojčica
Druge narodnosti, ja dečak – povređen do dna bića
Ja – zloupotrebljen i oskrnavljen isto, ja
posrano groblje,
Ja delom od svojih predaka druge narodnosti,
Ja telo još nedoraslo za ljubavni čin izvršen
Maločas ipak mržnjom,
Nošen surovošću:
Oh, ridam ja – nepostojeće biće potomaka, ja prinuđen
Na povratak polaznim daljinama
Ja – sav od navika, od ponavljanja
Mekoglavog uskogruđa, od slepila za sličnosti,
Ja – popljuvano dostojanstvo, izgaženo
iskustvo, silovana
Devojčica druge narodnosti, ja – ista sudbina druge
Narodnosti pobunjene
Protiv sebe kao iskrlještenog pojma, kao
druge narodnosti
Osuđene da bude silovana, kao da je
Nasilje sudbina etnički nebitne drugojačijosti.
O, milovanje svih na svetu narodnosti, zar razlike
Privlače zaboravljene divljine koje su
pradavno pokopane
Svuda van nas,
Zar nas sve nepoznato ne priziva sebi snažnije
Osmehom i dobrodošlicom pod vijornim zamahom
Suknje ljubavi? Oh, ridam ja –
Cvokot druge narodnosti, ja – njena ćutnja, ja
njena progonjena
Utišalost, ja – njena nespremnost za ljubav.
Ja – njena bol
Ja – povređena tuga starica i detinjstava druge
narodnosti
Ja – otpor druge narodnosti čijoj reči
Vezuju usta, ja koji ih odvezujem, ja – rod
rođeni i krvni
Rođak svake silovane devojčice i starice bilo
gde na zemlji.
Ovde, ja svaka istokrvna a različita narodnost ljudske
Istovetnosti

Ja – dignut iz zvučnog ležišta raznih pomora
Za jezik koji nije kriv, za razlike,
Za sličnosti koje to isto nisu,
Ja – seča druge narodnosti, ja – prodiranje
kame u vratove
Druge, prve i treće narodnosti, u koren strave postojanja
Pete, devete i stote narodnosti, koje sve zajedno jesam,
Ja njihov sveukupni broj, ja svaka druga
Manjinska narodnost na zemlji obespravljenoj
Dogod će postojati prve a svoje, i druge a tuđe
narodnosti,
Ja koji sam sav od tih drugih silovanih
Narodnosti, zvale se kako bilo. Ja –
Odjek imena njihovih i mojih povreda tuđom
spermom ispljuvane krvi.
Ja – sav od progonjene ljudskosti,
Ne od većinske oholosti, ja – silovano
detinjstvo muškarčića,
Ja – zaklana igra, ja – uvređena starica
Do dne čutnje, ja – ojađena devoјčica,
Ja – ta raskrvavljena lutka u blatu što se grči,
Ja – plač, ja – rani grob druge narodnosti,
ubijene na spavanju,
Ja – reč koja se prevođenjem pretvara u krik
Druge narodnosti, ja – koren strave
postojanja, ja – škrapno dno
Mora ubijeno na spavanju, ja – strah mornih snova
Druge narodnosti, ja – polazak u život, u razumevanje
Obe narodnosti i preostalih još nerazumevanja, ja
–obe mržnje,
Ja – jedna još narodnosna mržnja nesahranjena
plitko u meni.
Bez obzira na koje se ime odazivam, ja
Prokletstvo nasleđa etničkih rođakanja
Ja – razumevanje duge, te žirafe povijenih
leđa nerazumevanja,
Ja – uobličeni u gomile koje bi mogle biti
samo ljudi
Predstavljajući se lažno kao ove druge, one prve
narodnosti. Ja – koji jesam svi nepodeljeni ljudi
Na kandže naroda,
Na očnjake narodnosti,

Ja – koji nisam ni bolesni
Ni divlji ni bezumni silujućí masturbator
Nadražena seksa brahijalnom
Snagom nevoljenja, ja nisam ni neoplemenjeni nekrofil
Koji spaja led zadovoljstva sa ubijanjem
Pripadnika druge narodnosti,
Tim svetogrđem drugosti što postoji
Drugačije od znanog i praktikovanog
postojanja, ali drugačijosti

Što se razvija krećući se
U pravcu istog nestajanja. Postojeći,
Ono uzbuđuje pobožne
Maloumnike koji se danas svete za zla
Koja su nekad davno drugi možda činili
Ali ta zla nije skrivila
Ova silovana devojkica,
Ta starica zadavljena, taj izmućeni dećak, od
osam godina!

Oh, ridam
Ja – nož zadržtao u ruci što ne drhti ulazeći
U tanke vratice druge narodnosti,
Oh, ridam
Ja – nož zadržtao u ruci što ne drhti ulazeći
U tanke vratice druge narodnosti,
Oh – ja, koji ridam dnom
Srditog gneva svih na svetu ljudi ne-
Oplemenjenih narodnostima koje čine
nasleđa, otimaćine

Preci i drugo što nude poreklo
Raznobojne kože, a krecave ili glatke
Kose, ja – kivan na glupu
Surovost, ja digao ruku protiv bludnih radnji
Izvršenih
Nad nedoraslim i preraslim, ja ubeđen da
Ni perjanice suznih glasova i škrtih ridanja
neće rasterati

Magleni dim ovih ili onih pobožnosti,
Onih – s tri prsta, onih – celom šakom ili
Onih – praktikovanih obaveznim klanjanjem,
ja ipak plaćem, ja ipak ridam

Nad nerazuđenim umom
Nad moždanim vijugama bez dubine, nad vijugama

Koje će se jednog dana ipak razuditi i probuditi
Da mudrost bude što jeste – jedina čovekova
narodnost. Rastite,
Narodi, pridite sebi, ljudi; mogućoj čovečnosti
pristupite!
Ona će vas i činiti sve, mada još
Ne čini u najvećem broju.

Ridaj
ne brini, hrapava moja reči, duž svog arapsko-
grčkog profila! Oh,
Ridaj i ti, zahvaćena daljinskim čežnjama u hrpama,
Oh, ridajte nagomilani
horizonti. I vi koji nas rađate i hranite kao da ste deo
Zamamnih majki smisla, izroditeljenog
povremeno, i ispod pojasa
umno nerazudeđenih žena i muškaraca.
Ridajmo! I ja, i mi,
i oni; pridružimo sva svoja ridanja bloku
nezaustavljivih snova koji se grle međusobno
namirisanih udova! Ah, snovi, ah, ridaji,
ah, tame, ah, mirisi,
oh, ljubavnice i ljubavnici zaobljeni s obe strane
kao višekrake zvezde što zrače
nalik na zlatne ogrlice oko visokih bisernih
vratova vedrih
noći neizgubljenih fizionomija u mraku.
Ah, noći vrlo razudeđena ukusa, ah, noći sveže kože,
oh, snovi uspavani i kad vas grubijani gurnu
iz jednog naručja jave u drugo, isto budno. Ali
javnost ne peče,
ubija samo: privržena je dvostrukim svojim
suprotnostima.
Zato i
pitam: Zar se toliko bojimo gubljenja
snohvatne jave i javnih snova
u lavirintima smrti, kad
dužinom staze uobličene u nas dvoje, ne
ispuštamo naše ruke

ili kad se, poneti ljubavlju, predajemo igrama
plođenja
i uplašeni ulazimo u more našeg uzbuđenja
što nas već cele
obuhvata, odnosi i promenjene vraća prolaznom
bekstvu od očajanja. Ono oduvek i još uvek
jauče u nama. O, more udvojenosti, o, more
nad sobom samim,
O, more poda se, šta znači ta topla ruka koju držim
dok izboden srebrnim iglama ridam? Daleko
već od ljubavi. A bio
sam predan zanosnim igrama plođenja. I još
sam njihov. Uzalud.

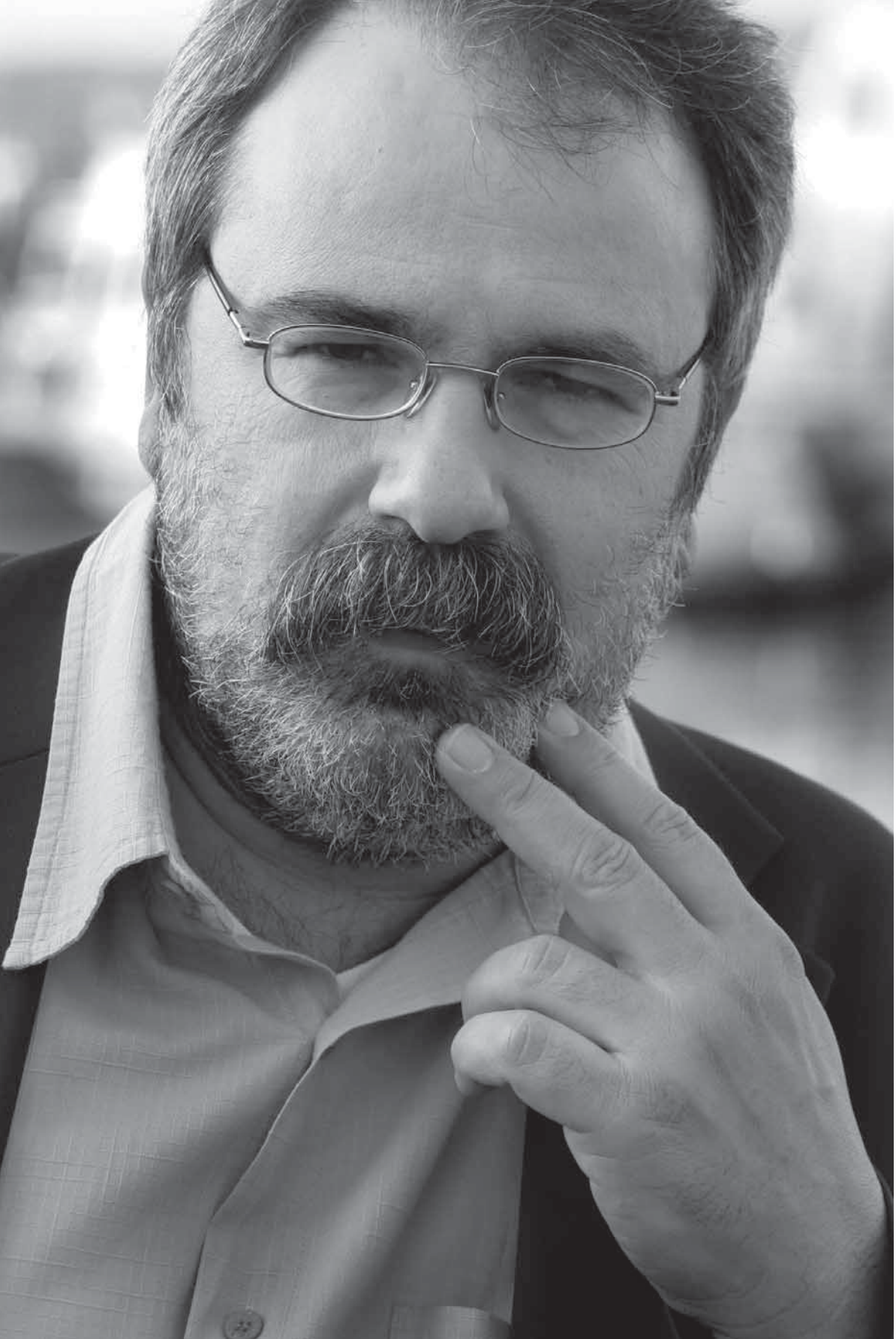
MOJ IZBOR

Mihajlo Pantić
Alek Popov
Zahari Karabašlijev
Elena Aleksieva
Emil Andreev
Palmi Rančev

**SAVREMENA
BUGARSKA
PRIPOVIJETKA**

AUTSAJDERI KAO ANTIHEROJI

(Nekoliko uvodnih napomena o savremenoj bugarskoj priči)

Sticajem istorijskih, geopoetičkih i političkih okolnosti, bugarska književnost menjala se i razvijala u drugoj polovini 20. veka na drugi način nego što je to bio slučaj sa ostalim literaturama južnoslovenske interliterarne zajednice. Osnovna razlika je u odnosu književnog izraza prema vladajućoj ideologiji. Dok su se druge južnoslovenske literature srazmerno brzo, mada ne i lako, oslobađale ideološkog pritiska, iznalazeći različite puteve povratka na stazu imanentne poetičke evolucije, bugarska književnost ostala je mnogo duže obavezna ideološki nametnutoj projekciji društvene stvarnosti. Emancipovane i bogaćenje književnog izraza (izuzimajući nemogućnost kritičkog govora o nekolikim tabuisanim temama), teklo je u srpskoj, hrvatskoj i drugim južnoslovenskim književnostima druge polovine prošlog stoleća ipak više spontano nego programski, po sili dubinskih preobražaja, stalno motivisano željom da se osmisli i prevaziđe zadati poredak stvari, dočim je u Bugarskoj, praktično, taj proces trajao sve do pada starog režima, potkraj prošlog stoleća. U nekoliko talasa “odmrzavanja”, bugarski pisci pomicali su granice slobode, revitalizujući svoj odnos prema nacionalnoj tradiciji i prema južnoslovenskom i evropskom kulturnom kontekstu, uspevajući da istovremeno održe imaginativni kontinuitet bugarskog jezika i da, uprkos svemu, napišu dobre i zanimljive knjige, od kojih su se neke preporučile i budućim vremenima.

Prava stvaralačka ekspanzija nastupila je, međutim, u godinama tranzicije. Gubeći socijalnu prestižnost profesije i povlašćenost svoje dojučerašnje javne uloge, novopristigli bugarski pisci počeli su da u drastično izmenjenim okolnostima iznalaze nove ključeve, nove poetičke modalitete književnog izraza, pri tom čuvajući niz svojstva koja karakterišu centralni tok bugarske književne tradicije (humor, satiričnost, interes za realni prostor i vreme, istoričnost), i, u isti mah, razvijajući, pravo je reći, do tada nezabeleženu igrivost jezika i inventiv-

nost forme, što bi sve trebalo da nadomesti slabljenje istorijski važećih društvenih funkcija književnosti.

U prozi savremenih bugarskih pripovedača, čija pojedina dela imaju lep odjek i u zagranicju, ogleda se današnji bugarski život u svojoj raspršenosti i protivrečenosti, nastao u lavirintu tranzicionih vremena u kojima se, slično kao i u drugim južnoslovenskim literaturama, formira simbolička vizija aut-sajdera kao antiheroja. Na delu je, sudeći po najprovokativnijim knjigama napisanim u Bugarskoj tokom nekoliko proteklih godina, estetizovana predstava o malim ljudima koji se, taman kao i njihovi preci u doba komunizma, ne snalaze u životu ma kako on bio postavljen. Čoveku je, izgleda, tesno u svakom vremenu, svejedno na koji mu se način nudi mogućnost i slika neke buduće sreće, koja, naravno, nikada ne dolazi. I tu se, izgleda, ništa ne može: svaka utopija kat-tad postane naporna i tegobna svakodnevice. Upravo o tome pišu i savremeni bugarski pisci, što se sasvim lepo i dobro vidi iz priča koje slede.

Alek Popov

KOVAČI

“Ich komm zum Gluck – aus Osnabruck”

Radnja se dešava u Osnabriku, ne baš velikom gradu u Donjoj Saksoniji, blizu holandske granice. Dolf i Hajde sede u trepezariji svog prostranog doma u Lurman Štrase jednog nedeljnog popodneva, u neodređenoj, tačnije bliskoj, budućnosti. U braku su 27 godina, ali nemaju dece ili bar tako izgleda. Dolf tek što je pročitao u novinama da je prema najnovijem sociološkom istraživanju Osnabrick najsrećniji grad u Nemačkoj. Zatim je još jednom pročitao članak, ali ovaj put naglas.

– Šta bi to trebalo da znači? – podiže glavu Hajde.

Prava i pepeljasta kosa ošišana je u jednu crtu. Ima pravilan tanak nos i sivo-zelenkaste oči. Telo joj je još utegnuto.

– Da je ljudima, koji žive ovde lepo, pretpostavljam – objašnjava Dolf i dodaje notu zlradosti – bolje nego na nekom drugom mestu u Nemačkoj.

– Pitam se... – nastavlja Hajde – koji je najnesrećniji grad u Nemačkoj?

– Ne piše. Možda da ne bi pala vrednost nekretnina...

– Interesantno, da li će cene nekretnina ovde skočiti?

– Ništa čudno. Da, ništa čudno – zadovoljno trlja dlanove Dolf.

On je visok, pre bi se reklo suv nego mršav, sa jasno naglašenom četvrtastom vilicom i tankim pravougaonim naočarima. Dolf radi u opštinskom zelenilu. Tokom godina izdigao se od običnog vrtlara do rukovodioca. U ovom času još nemamo predstavu čime se bavi Hajde. Možda je samo domaćica?

– A zbog čega opet da budu nešto srećni? – nije joj jasno.

– Naš grad je sasvim običan. Niti osobeno bogat, niti preterano lep. Leto je hladno. Često pada kiša. Razumela bih, na primer, stanovnici Minhena, ili Baden-Badena, rekla bih, ili...

Dolf ustaje, prolazi iza nje, krene da je pomazi po kosi, ali u zadnjem trenutku povlači ruku. Odlazi do zastakljenih vrata ka terasi i otvara ih. Gleda napolje. Susedne kuće i blokovi utonuli su u zelenilo. Trava je okošena. Balkoni zatrpani cvećem. U vazduh štrcaju mlazevi nekoliko prskalica za tra-

S bugarskog preveo
Velimir Kostov

vu. Pevaju ptice. Dolf međutim ne čuje ništa sem stenjanja iz susedne kuće. Nema nikakve sumnje. To je Andrele, supruga dr. Celera. Stenjanje se smenjuje uzvicima, koji nadilaze registar zadovoljstva, čak do praga bola. Slični zvukovi su retkost u ovom naselju. U stvari, preračunava se Dolf, prvi put čuje tako nešto... Smušenost mu pothranjuje činjenica da je jutros sreo dr. Celera kako ide na pecanje sa svim potrepštinama za bar dva dana. Naglim pokretom zatvara vrata i osvrće se, ali samo jedan brzi pogled dovoljan je da shvati da je i Hajde sve čula. Svetlost u očima joj se promenila. Iz usta joj je izronilo neumoljivo pitanje:

– Od kad to nismo radili?

– Odavno – nehajno odgovara, iako je oprezan kao gonjena životinja – tri-četiri nedelje, tako nekako...

– Tri godine! – razgovetno odgovara ona.

– Ma, daj!

– Zašto bih te lagala?

Njeno lice ga ubeđuje da više nema smisla da spori.

– Tri godine! – podiže teatralno ruke – Sigurna si? Ja nemam takav osećaj... Možda doživljavamo vreme na različit način. Za tebe su možda tri meseca tri godine. I obrnuto. Možda je istina negde između.

– Ne, postoje objektivni kriterijumi. Svake godine kupim po jedan vibrator. Već ih imam tri. I svaki sledeći je veći od prethodnog. Ne krivim te. U pitanju je želja. Ne ljutim se što me ne želiš.

Nastupa tugaljivo ćutanje.

– Nemam drugu. Hoćeš da se razvedemo?

– Zašto? Koliko znam, situacija je svuda ista...

– Jesi li probala?

– Ne zaboravi da mi, žene, volimo da se poveravamo. Inge mi je, na primer, kazala da nije spavala sa Karlom dve godine. I druge imaju slično iskustvo... Da, baš tako, Inge Zauer! I ja sam se iznenadila. Njih dvoje uvek su izgledali posvećeni jedno drugom. Tako zaljubljeni. Posebno zadnji put, sećaš se? Bilo nam je čudno kako im to uspeva!

– Koliko vibratora ona ima?

– Više ih ne koristi.

– Našla ljubavnika? Jadni Karl...

– Zašto bi to činila sebi i porodici?! Uključila se u program "Pomoćnik u braku", nazvan "Kovači". Valjda bi to trebalo da znaš! To je opštinski projekat.

– Ja sam odgovoran za zelenilo.
– Koordinator je gospođa Miler, Johanova supruga, onog kog smo izabrali lani iz Zelenih... Ne praviš se valjda lud? Program postoji već celu godinu. Bilo bi mnogo pokvareno s tvoje strane da si znao i nisi mi kazao...

– Mogu da se zakunem da prvi put čujem!

– Reč je o jednoj grupi ljudi muškog pola, koji dolaze u grad po ponudi Opštinske agencije za zdravstvo. Imaju status stranih radnika, a posao im je da opslužuju građanke kojima je potrebno seksualno starateljstvo. Ne, to nisu muške prostitutke! Koliko si bukvalan! To je socijalni projekat. Usluga je besplatna, ako isključimo simbolični PDV od jednog evra. Ostali troškovi su na račun budžeta.

– To je sve jedna glupava šala, je l' da?

– Naprotiv! Ne znam da li se primenjuje i negde drugde, ali kad se čovek zapita, možda ima nečeg zajedničkog sa stanjem sreće u našem gradu...

– Perverzija! U kombinaciji sa traćenjem budžeta! Nije slučajno da ga skrivaju...

– Nije tajna. Samo ne laju naokolo. Sve u svemu, radi se o intimnoj stvari.

– Mnogo intimna, nema šta! Jave se, dođu, srede te. Kao kad bi pozvala vodoinstalatera. To su Poljaci, a?

– Poljaci? Kako ti pade na pamet! Većina je sa Balkana.

– Čisti primitivci, znači! Znam da vi to volite...

– Priznajem da je malo šokirajuće! Ali samo na prvi pogled. Ako trezveno razmisliš, videćeš da ima logike. Ako prevladaš emocionalne stereotipe, koji u praksi ne znače ništa, osim za izazivanje trauma...

– Nikad! Možda nisam neki jebač, ali ako bih prihvatio takvu situaciju, popljuvao bih svoje dostojanstvo. Nikad! Bolje bi bilo da nađeš ljubavnika ako te toliko svrbi dole. A ja da ne znam. Inače se razvodimo!

– E, ti jadni licemeru! – prekinu ga Hajde, pri čemu se Dolfu zaledi krv u žilama.

Prošlo je nekoliko dana. Dolf je očevidno prihvatio realnost. Izgleda sasvim spokojno i usredsređeno, uprkos lakom tiku na gornjem levom uglu usana, ali ga je bračni konsultant uverio da je to nešto sasvim prirodno. Biti civilizovan ne znači da budeš jedna mašina, niko i ne očekuje od njega da bude mašina. Jer se mašine kvare, što može biti naročito opasno. Dok ljudi najviše stradaju, što može biti samo pročišćujuće. Stradati

je takođe sasvim normalna, ljudska reakcija. I eto, nalaze se u dnevnoj sobi: Dolf se klati u stolici za ljuljanje sa čašom u rukama. Preko puta njega, makar i ne tako u dobrom raspoloženju, sedi mlad muškarac, pomalo smušen, obučen u elegantno crno odelo i belu košulju bez kravate, takođe sa čašom u ruci. U čašama je šnaps – toplo, narodno piće koje prevazilazi barijere među ljudima. Muškarac je najmanje dve glave niži od Dolf-a, ali je inače zdrav i žilav. Zove se Kovač. Govori pravilnim, mada nedorađenim nemačkim jezikom, sa jakim akcentom. Među njima započinje sledeći razgovor:

– Her Kovač, pitam se kako se “kovač” kaže na vašem maternjem jeziku?

– Kovač.

– Vi se, znači, zovete “kovač”?!

– Jeste, baš tako – “kovač”.

– Čudna podudarnost! Znete kako ovde zovu pripadnike vaše profesionalne zajednice, zar ne? “Kovači”! Malo grubo, ali tačno. Odakle ste, her Kovač?

– Iz Bugarske. Ima jedan grad, Sliven, odatle sam.

– Interesantno kako se grad, godine menja suština zanata, a imena ostaju ista. Možda vam je svojevremeno deda zaista bio kovač?

– Neki pradeda, možda. Deda je bio šumar.

– Hajde! Kolega, znači... I ja sam u zelenilu. A čime se bavi vaš otac? Izvinite na radoznalosti, ali bih želeo da se bolje upoznamo. Imajući u vidu ono što će se dogoditi, zar ne, mislim da je normalno...

– Nema problema. Otac je pravio ćumur.

– Stari zanat... Smem li da vas pitam zašto niste produžili tu dostojnu porodičnu tradiciju?

– Sasvim je jasno. Nema materijala za ćumur. Šume su nestale.

– Vaš deda nije bio dovoljno budan!

– Jeste, nije branio nikom drugom, sem tatinoj familiji da seče šumu! Ali sve ranije ili kasnije svrši. I evo mene sada ovde.

Ulazi Hajde u crnom prozirnom ogrtaču.

– Ja sam spremna.

Kovač ustaje.

– I ja sam spreman.

Dolf nervozno okreće čašu u rukama.

– Je l' toliko hitno? Imam pravo da shvatim ovo-ono, u krajnjem slučaju.

– Naravno! – teši ga Hajde. – Nikud nam se ne žuri.
 Hajde seda na rub fotelje i diskretno ogoljuje koleno. Dolf je prostreli pogledom, zavrti glavom i produžava.
 – Jeste li ženjeni, her Kovač? Imate li decu?
 – Da, imam ženu i četvero dece.
 – Četiri! Bravo! Ne čudi me... Supruga ne zna čime se bavite u inostranstvu?
 – Nema ništa protiv, ako me to pitate. Važno je da šaljem evro.
 – Vi ste odgovoran čovek, her Kovač. Izvinite na radoznalosti, ali kako ste se domogli ovog posla. Nekim anketama? Ili ste se javili na konkurs? Kako se tačno vrši izbor?
 – Nikako nije lako! Zadovoljavaju se određeni normativi. Dvojica starije braće su otpali. Možda bi se treći brat kvalifikovao, ali on mora da odleži još dve godine zatvora. Osim toga, i nepismen je, treba da se položi test iz jezika.
 – Samo još jedno pitanje! Koliko puta dnevno vas šalju da prodžarate vatru našim divnim domaćicama?
 – Šta to tebe briga!?! – javlja se nervozno Hajde.
 – Nema problema. Otprilike deset puta. Izuzev nedelje. Osim ako nisam dežuran. Razume se, ima dana kad se prorredi. Možda se vaši ljudi aktiviraju. A možda prosto nastupi zatišje.
 – Jedno ne mogu da razumem. Kako uspevate da vam se digne svaki put? Ne desi li se neki put i promašaj?
 – Vidim na šta ciljaš! Nije pošteno! – vikne Hajde.
 – Da, dešavalo se. Dva, tri puta. Ipak nisam mašina. Tad se javljam nekom kolegi da me zameni. Uvek ima neko ko dežura. Normalno.
 – To je normalno! Čuješ li? I ti ćeš se podati ovom balkanskom divljaku, ovom majmunu, ovom jarcu, kome se diže na svaku koju sretne! Daćeš mu svoje telo! Njemu ćeš se podati!!
 – Izvinite, her Kovač, tako mi je neprijatno! – krši ruke Hajde. – Kao da slušam moju prababu! A, kao, dogovorili smo se...
 – Ne uzbuđujte se, frau. Prošao sam psihološku obuku. Mnogo supruga reaguje na ovaj način. To je potpuno normalno. Obratno bi bilo uznemiravajuće.
 – Stvarno ste slatki! Dolfi, bolje da odeš i popiješ pivo sa Karlom. Neće ti škoditi. Uostalom, kako hoćeš, ne teram te. Inge mi je rekla da je Karl redovno prisustvovao, čak je držao za ruku. To mi se ipak čini malo preterano...
 Kovač i Hajde ulaze u spavaću sobu. Dolf ostaje sam. Krevet počinje da se tresе. Širi se Hajdino dahtanje koje poraža-

vajuće podseća na Andrele. Ironijom sudbine, to mu je bila najskrivljenija seksualna fantazija. Koliko puta je masturbirao dok je zamišljao kako neko nepoznat vodi ljubav sa njegovom ženom, a on sa strane stoji i drži je za ruku. Ali sad, kad je sve to stvarno, ne oseća ništa, sem ogromnog gneva. Treskanje postaje sve silnije, dahtanje – takođe. Dolf aplaudira.

– Bravo! Bravo! Teraš ga da svrši, mila! Zvuči sasvim autentično! Dobra si glumica... Mene, međutim, ne možeš da zavaráš. Znam da ništa ne osećaš! Ti si potpuno frigidna! Toliko godina sam radio po tom pitanju! Na kraju sam digao ruke. Batalio sam. Kao da sipaš vodu u probušenu kantu. Džaba se trudite, her Kovač! Ona ne oseća ništa. Ništa!

Hajde vrišti. Dolf zapušu je uši i beži iz kuće.

Napolju samo što je prestala kiša. Vlažna zemlja ispušta gustu belu paru. On se nasumice kreće kroz maglu, i najzad stiže do utabanog peskovitog malog trga, gde Ingin suprug Karl Zuer i pastor Farb igraju petang. To je relativno nova moda u gradu, pristigla najverovatnije iz Francuske. Igra je u početku prihvaćena dosta skeptično, ali već nekoliko godina pridobija sve više privrženika, pre svega među muškim publikom. Karl je nešto mlađi od Dolfa. Farb i Dolf su vršnjaci, možda i zajedno išli u školu. Farb je odneo nekoliko uzastopnih pobeda nad Karlom, što znači da potonji treba da se prošetá do supermarketa po pivo. Dolf i Farb ostaju sami na trgu, opkoljeni maglom kao na nekom malom ostrvu.

– Odavno sam hteo da popričamo – pastor stavlja malu belu ruku na Dolfovo rame. – Znam da ti nije lako...

– Šta znate, oče?

– Znam šta pričaju ljudi... Ali im ne verujem! Dolf, govorim im, ne bi to uradio. Znamo se od malena. On ima dušu. Nije cinik. Ni egoista. Sve te aleje, travnjaci i parkovi njegovo su delo. On ne bi ostavio sina na ulici.

– Šta?

– I ja to kažem! Šta tu lupetate? Dolfi da ostavi Bruna na ulici! Ali, znaš već kako je u malim gradovima. Mi smo ipak mala zajednica. Ljudi se znaju. Interesuju se jedni za druge. Ne samo iz čiste radoznalosti. Pre će biti da pokušavaju da razumeju nešto o sebi iz tuđeg života. Ako ništa drugo, bar da izvuku pouku iz onog što se dogodilo...

– Ništa se nije dogodilo, oče! On je prosto otišao. Otišao je odmah po završetku gimnazije. U stvari, to je nešto normalno. Rekao bih i zdravo! Ja sam otišao da živim sam sa 18 godina. I niko nije krivio mog oca...

– Niko te ne krivi!

– U stvari, zaista nemam pojma gde je. Sve se dogodilo iznenada. Možda je otišao u Poljsku? Šta bi radio tamo... ne mogu da razumem. Možda se oženio. Nikad se nije javio. Pošteno govoreći, vrlo smo ogorčeni.

– Ne mogu da poverujem da ne znaš! On živi ispod mosta. Već tri meseca!

– Vratio se! I živi ... ispod mosta!? Zašto mi neko nije kazao?

– Iz delikatnosti, jasno!

– I da se ne javi... Ma, kako su ga tek tako pustili da živi ispod mosta!

– Prijavio se u opštini kao klošar.

– Klošar... Šališ se, oče! U Osnu mi nemamo klošare.

– E, već imamo. I nije neki problem. To sebi možemo dozvoliti, al' samo da ne uzme maha. U socijalnom su pak vrlo zadovoljni jer će sačuvati tri radna mesta. Već su mu dali malu novčanu pomoć, dušek i vreću za spavanje. Snadbeli su ga i zdravstvenom knjižicom. I mi iz crkve ćemo se pobrinuti. Nema razloga da ti je neprijatno.

– Da nas bruka tako pred celim gradom! Kao da nemamo druge probleme!

– Mislim da mu nije cilj da vas bruka. Imao sam prilike da razgovaram sa njim. Odaje utisak sasvim razumnog i zrelog čoveka. Skitao je mnogo po svetu, preživeo gomilu stvari. I dobrih i loših. Osim toga, dosta je načitan. Nema razloga da se stidiš svog sina.

– Pa, što nije došao kući!?

– To ne znam. Kao što ne znam ni zašto vas je napustio. Mogu samo da nagađam da je kao većina mladih ljudi postupio emocionalno, podstaknut duhom buntovništva i onog što je usledilo. No, posle toliko godina, jedan čovek se trudi i već mu je potrebno ozbiljnije opravdanje za svoje postupke. U tom smislu, jesi u pravu kad si uzbuđen mnogo više, ne zato što je otišao, već zato što se nije vratio. Motiv mora da je mnogo dublji. Zato se oslanjaj pre svega na sebe, na porodicu. Kako je kod kuće? Odnosi sa Hajde? Znam da je teško posle toliko godina...

Dolf namiguje u prazno. Škripa kreveta i Hajdini uzvici iznenada mu prorade u glavi. To traje nekoliko sekundi, možda čak i minut, tokom kojih vidi samo pokretljive usne Farba, a da ništa ne čuje.

Karl se vraća iz supermarketa sa velikim štekom hajnekena.
 – Ko će pivo?
 Posle nekoliko gutljaja, Dolf dolazi sebi.
 – Karl, zašto mi nisi rekao da Bruno živi ispod mosta!? Treba li to da čujem od drugih ljudi?
 – Ja sam kao drugi neki čovek!? – ljuti se Farb.
 – Ma, bilo mi neprijatno. To su porodične stvari. Spolja izgleda jedno, a, opet, iznutra je možda drugačije. Neću da zabadam nos u nešto što ne razumem.
 – Pastor aludira da možda moja porodica ima veze sa odlukom mog sina da postane klošar.
 – Ne verujem... Ti i Hajde ste divan, visokocivilizovan i tolerantan par. Kako biste mogli da ga usmerite na taj put?
 – Hvala! Ti i Inge ste takođe jedan divan par i nama je uvek prijatno kad dođete u goste. Samo se čudim kako ste uspeli da sačuvate tako srdačne i bliske odnose posle... koliko već godina?
 – 23.
 – Eto, zašto treba da popijemo! Nazdravlje!
 – Nazdravlje!
 – Je l' ti stvarno držiš za ruku Inge dok je opravljašu?
 Karl se zagrcne od piva i počinje da kašlje.
 – To je tako dirljivo! Ja ne bih mogao... Koliko puta nedeljno dolazi?
 – Kh-kh, ko? – i dalje kašlje Karl.
 – Kovač. Naš se i zove Kovač, što na njihovom jeziku znači kovač. Zamisli samo! A kako se zove vaš? Odakle je?
 – Ne znam, ne znam! – brani se Karl. – Nismo razgovarali.
 – Biće veselo ako se pokaže da Inge i Hajde imaju istog kovača!
 – Kakav kovač? – razrogačio je oči Farb. – Ništa ne razumem...
 – Stvarno? A svuda zabadaš nos!
 – Prekini, Dolfo! Supruga oca Farba preminula je pre četiri godine... Ne može da zna. To nije nešto što se govori naglas. Svako živi sa tim kako zna i ume...
 U trenu se magla na ivici malog trga podiže.
 – A, evo jednog od njih! – vikne Dolf pokazujući prstom.
 – Vidite kako ide uza zid! Čak i ne gleda na stranu. Da ovo nije moj čovek? Her Kovač! Dođite da drmnemo jedno pivo! Ne, neće stati. Kao da su programirani! Niste ih primetili, oče? Špartaju po gradu, sitni, ali jaki, sa kratkim nogama i dugim telom, uvek glatko izbrijani, obučeni u crno, ćutljivi, hodaju krupnim koracima...

– O, video sam ih! Mislio sam da su odžačari. Čak sam mislio da nekog pozovem da mi očisti dimnjak jer cele zime puši...

– Ha-ha! “Odžačari”! Što da ne? Pitanje terminologije. Možda ih negde zovu i “vodoinstalateri”. Sećate se one gužve u Francuskoj? Nisu valjda dizali toliku galamu zbog običnih vodoinstalatera!

– Ja stvarno ništa ne razumem!

– Karl, zašto mu ne otvoriš oči?

– Ja, a?! Pa... Ne znam. Jednog dana Inge mi prosto reče: “Dragi moj Karle, tako sam srećna s tobom. Mogu satima da te gledam kako praviš one tvoje kućice za ptice. Uz kakvu ih ljubav ukrašavaš! Kako ispitaš svaku pojedinost! U tim trenucima volela bih da sam ptica i da živim u tom domu iz bajke! Dragi moj, o, dragi Karle! Znam da bi sve učinio za mene. Ali ne želim ništa da tražim od tebe. I bez toga mnogo si mi dao. Želela bih da ti to zatražiš umesto mene! Zato što je to nešto što je nama, ženama, još potrebno... Nazovi to slabost, nesavršenstvo prirode, ako hoćeš... Ali tako smo ustrojene! Moguće je da će jednog dana ta fiziološka zavisnost biti nadvladana snagom volje i intelekta. Moguće je da dostignemo toliki nivo svesti kad više nećemo hteti slične stvari. Da, sanjam o tom danu, kada ćemo stati jedno pored drugog – slobodni, jednaki, čisti kao brat i sestra. No, do tada ima još mnogo vremena, a priroda traži svoje. Dragi Karle, zadnje što bih dopustila sebi jeste to da te pretvorim u mašinu, instrument za zadovoljavanje! Ti samo pravi svoje kućice, ništa se ne brini! Govorila sam – kaže mi – sa gospođom Miler, suprugom odbornika, koja mi se poverila da oseća isto. ‘Znam, kazala joj je, da ako to zatražim od Johana, a da on sam to ne želi istinski i ne oseća potrebu, pre ili kasnije izgubiću njegovo poštovanje, a ništa čudno i da počne da me mrzi, kao što se obično mrzi prinudni rad. Bračni brod ne mogu pokretati robovi, vezani za vesla. Neka se kreće slobodno, teran snagom vetra! Ljudi se razvijaju, interesovanja im se menjaju. Ispunjene potrebe otpadaju, pojavljuju se nove, tako je bilo oduvek. I zbog toga, umesto da priređujemo drame, da se međusobno ranjavamo, rizikujući sva dostignuća civilizacije i kulture, umesto da se prihvatamo mehaničkih zamena ili, čak gore, da ulazimo u sumnjive veze, koje nam mogu poremetiti krhku psihološku ravnotežu; nije li jednostavnije, draga moja Inge, da izradimo jedan stasit, delatni mehanizam, kao što je naš narod i inače činio u teškim istorijskim vremenima; jedan mehanizam, koji će nas izbaviti definitivno iz teškoća – i nas i naše voljene partnere?...’”

– Šta si se zamislio, oče?
– Setio sam se moje pokojne Hedvig...
– Može se reći, uz izvinjenje, da si imao sreću!
– Lupaš gluposti, po običaju! Toliko mi nedostaje! Sećam se kako smo sedeli ispred kamina u hladne zimske večeri. Pričali smo o knjigama, pozorištu... Tad je u gradu gostovao jedan mlad reditelj, Sebastijan Hirn, ako se ne varam. Pravi đavo! Šta sve nije dozvoljavao na sceni! Ali, ona ga je štitila. Bila je mnogo liberalna. Nekad bismo samo ćutali i gledali u vatru. Držao sam je za ruku. Mogli smo tako da sedimo satima. U neko vreme, ona bi uzdahnula, ustajala, onako krupna, i donosila domaću višnjevaču. I kolače sa šljivama. Ah, taj kolač! Nisam jeo ništa ukusnije u životu!

– A nešto drugo da ti nedostaje, osim kolača, višnjevače i razgovora?

–Ti nesrećni, bezosećajni poltrone! Kako ti možeš da razumeš toplinu, bliskost i intimnost? Jeste, ispunjavao sam dužnost, ako te to interesuje! Iako nikad nisam dopuštao da taj deo života nadvlada ono, drugo...

– Da je tako bilo, bila bi i danas živa i zdrava!

– Žena mi je umrla od raka!!

– Raka ili "kovača". Pitanje je sad...

– Rak ili kovač! Rak ili kovač! – ponavlja oduševljeno Karl, čučne i počinje da skače u krug kao žaba. – Rak ili kovač! Rak ili kovač!

– Prostaci! Ne samo da ste impotentni, već se sa tim i ponosite!

– Ti si nešto potentniji! Ti si samo udovac, nikom ne polažeš račune.

– Prokleti da ste!

Pastor hvata teške lopte za petang i baca ih na njih. Dolf i Karl beže u suprotne pravce. Forb vadi novo pivo iz šteka, seda na zemlju i ćuteći ispija limenku, dok ga magla postepeno guta.

Ispod mosta na reci Hase. Noć. Mlad muškarac, oko tridesetak godina star, sedi, uvijen u vreću za spavanje i čita, pod svetlom turističke plinske lampe. Mladić je krupan, ali opušten, sa početnim znacima ćelavosti i kratkovidosti. Do njega su uspravljene visoke žute čizme, pocrnele od blata. To je Bruno. Malo kasnije se čuje Dolfov glas i on sam izlazi iz žbunja izniklog na obali reke.

– Sine! Sine! Bruno!... Ah, pa gde si ti! Zašto mi ne odgovoriš? Vidi, nisam došao da ti nešto prebacujem... Samo

sam hteo... da vidim kako živiš. Čudo sam da si se vratio. Ipak si mi sin. Nije mi svejedno šta se događa sa tobom. Ti to shvati kako hoćeš. Ali, da znaš da nisi u pravu. Svejedno mi je već, ako shvataš! Ili si mislio da shvataš... Nećeš li nešto da kažeš?

– Dobro veče, tata.

– I to je bar nešto! Hvala, sine. Kao što vidim, dobro si se sredio. Ništa ti ne nedostaje. Reka teče, drveće šumi, ptičice pevaju... Sveže je. Ostanbrik je, da znaš, vrlo zelen grad. Nije da se hvalim, ali i ja imam neke zasluge po tom pitanju. Sve te aleje, žbunje, cveće, prskalice... Dao sam najbolje godine ovom gradu! Da bi jednog dana mogao da ponese naziv "vrt Vestfalije". Po sociološkim istraživanjima, ovo je najsrećniji grad u Nemačkoj! Moj dom je moj vrt. Živi tako kao da tvoj sin može postati klošar svakog trenutka. Ili ti sam...

– Mislim da si pijan.

– Možda, da, od sreće... Dok sam dolazio ovde, odjednom sam shvatio smisao toga što sam radio u životu. Posmatrajući to bilje, neko od njih sam zasadio, evo ovim rukama, rekoh sebi, znači, trud mi nije bio uzaludan. Sad moj sin živi u tom vrtu. Eto za koga sam pripremao sve to! E, sine... Samo jedno me muči. Da nisi možda usamljen? Ne poželiš li ponekad da budeš u društvu?

– Imam kuće. Trenutno je negde u šetnji, ali će brzo da se vrati.

– Mislim na čoveka! Nekog bliskog. Ženu?

– Dobro mi je ovako. Uzimam knjige iz biblioteke, čitam.

– Iskreno, neću da ti se mešam! Živi po svojim principima. Hoću samo da znaš da je naša kuća uvek za tebe otvorena. Uvek možeš da se vratiš ako poželiš. Ako osetiš usamljenost, kod nas će uvek biti mesta za tebe!

– Zahvaljujem, ali ne bih hteo da vam ometam seksualni život.

– Molim?!

– Znam da vas moje prisustvo uznemirava. Jednom sam čuo da govorite kako vam posle mog rođenja seks nije isti. Je l' to stvarno tačno? Da više ne možete da vičete, niti da radite stvari koje ste ranije radili. Da su deca ubice seksa!

– Gluposti!

– Sećaš se ekskurzije do Minhena za maturu? E, meni se nikako nije išlo sa onim glupacima, slagao sam ih da sam dobio proliv i tako sam se vratio. Odmah sam osetio da nešto nije u

redu. Kuća je bila čudno tiha. Roletne spuštene. Iznutra se čula neka suluda muzika. Ušao sam kroz garažu. Sedeli ste u salonu na prvom spratu. Ti, majka, Inge i Karl Zauer. Bilo je mnogo sveća, flaša i indijskih štapića. Svi ste bili goli. Ti i Karl ste imali prezervative...

– Prekini, prekini!

– Šta da prekinem!? Tad me stvarno uhvatila sračka, odjurio sam do klozeta u garaži i tu proveo celu noć, a sutradan sam ga čistio sve do podneva. Otad sam takav! Kad normalni ljudi plaču, mene spopada proliv...

– Žao mi je. Užasna greška! Ali ionako ništa nije bilo. Ako hoćeš, veruj! Karlu se nije digao. Shvatio sam da ne bilo lepo da zloupotrebim situaciju. Stvarno mi je žao! Sad razumem zašto si nas ostavio. Zgadili smo ti se. Možda s pravom. Ne znam tačno kako je sve ispalo. Sigurno smo tražili nešto raznovrsnije. Nemaš pojma koliko troši zajednički život! Nismo to više ponovili! Karl i Inge, razume se, ostali su naši prijatelji, mi smo kulturni ljudi, i dalje ih zovemo u goste... Ne samo na roštilj!

Dolf uplašeno podiže glavu dok briše lice.

– Šta je ovo, dođavola? Sav sam mokar...

– Neko opet piša sa mosta. Kad pođu kući iz Lagerhale, to im je najdraža zabava.

Mlaz nastavlja da teče. Dolf se sklanja na stranu.

– Šajze! Prostaku, ne piša se sa mosta! Ovde žive ljudi!

Odozgo doleće miran glas:

– Sakaš da te poebem!

– Nije Nemač! Šta smo sve prinuđeni da trpimo! Samo zato što je mladima teško da prihvate teže poslove. Ali, šta ćeš! Ne želim ništa da kažem protiv tebe, sine, ali ako svi pobegnu pod mostove, šta će da bude?

U daljini se čuje lavež.

– Mislim da je vreme da kreneš – prozeva se Bruno. – Vraća mi se pas. Nije navikao na nepoznate i nekad je veoma agresivan. Nemoj posle da kažeš da te nisam upozorio... Navrati neki put kad ga nema. Biće mi drago.

Sve bliže lajanje ispunjava Dolfa neobjašnjivim, čak natprirodnim strahom. On se povlači u tišini, ne odvajajući oči od srebrnog lica meseca koje se ukazuje iznad mosta. Sapliće se o neki koren, posrće i pada u reku. Puzeći se izbavlja, ceo u blatu i tinji, uspravlja se i kreće nasumice u noć, za sobom ostavljajući mokri trag.

Prelazimo direktno na gradsko groblje. Mračno, hladno jutro početkom juna. Miriše na zelenilo i zemlju. Na ravnomerno pokošenoj livadi zjapi crni pravougaonik. Do njega leži kovčeg od masivnog, svetlog drveta. Uokolo stoje grupice ožalošćenih. Među njima zapažamo Dolfu i Hajde, kao i gđu Miler, suprugu deputata iz Stranke zelenih. Ona štrči gotovo celu glavu iznad ostalih, liči pomalo na Marlen Ditrih. Gđa Miler izgleda posebno potresena i stalno dotiče ovlažene ivice očiju jednom elegantnom maramicom. U kovčegu počivaju zemni ostaci Inge Zauer, koju je brutalno iskasapio njen suprug Karl. Susedi su primetili kako zakopava delove tela u zadnjem dvorištu. Jedan stariji par zvanično je objavio da odlazi na odmor, spremajući se da izvrši zajedničko samoubistvo koje je smišljao godinama, ali su, uplašeni onim što su videli, odlučili da odlože planove i pozovu policiju. Ceo grad je potresen ubistvom. Po odluci Inge sestre, Karlu nije dozvoljeno da prisustvuje pogrebu, uprkos njegovim očajničkim molbama. Sin Inge i Karla, koji živi u Hamburgu, odbio je da dođe. Skromnu ceremoniju vodi pastor Farb, koji ih je svojevremeno i venčao.

Dok kovčeg tone u zemlju, prisutni polako odlaze. Ostaju samo Ingina sestra i gđa Miler. Opšti utisak da su njih dve u žalosti na potpuno različit način. Ivce očiju gđe Miler čudesno su otporne na suze.

– Hoćeš da se prošetamo? – javlja se Hajde.

Dolf klimne glavom. Njih dvoje se, ćuteći, upućuju jednom sporednom alejom među drvećem, koja ih izvodi na široku poljanu, zasejanu malim nadgrobnim pločama i jarkim poljskim cvećem. To je dečje groblje; tu počivaju deca do 12 godina, od kojih većina nije ni krštena. Među pločama se uzdižu raznobojne figure, urađene u metalu, onakve koje se mogu videti u obdaništima; prevashodno životinje: mećići, srne, jaganjci, krave i konjići, ali isto tako i nekoliko velikih crvenih pećuraka sa tačkicama. Videvši ih, Hajde iznenađena uzvikne:

– Koji neukus!!

– Sigurno je trebalo da se uzmu pare od nekog projekta...

Dolf delimično deli ljutnju svoje žene, iako se njemu lično ideja dopada; tajno u sebi smatra da je uspokojavajuća, ali ipak obećava da će pokrenuti to pitanje već na sledećem sastanku komisije za životnu sredinu u gradskoj skupštini, čiji je sekretar... Pada mu na pamet, dok im škripi šljunak pod nogama, da bi bilo redno da Hajdi ispriča svoj susret sa Brunom. Forma i oblik onog što se zbilo sve mu nekako izmiču. Kao da je bilo

u snu. Boji se da će ga ona pitati o čemu su govorili, a on neće moći da odgovori.

Napokon, prosto joj saopštava:

– Bruno se vratio.

– Znam. Inge mi je rekla, nešto pre nego što ju je Karl iskasapio.

– I nisi mi kazala?!

– Mislila sam da znaš...

– Da sam ja znao, rekao bih ti! Za kakvog me smatraš? Razgovarala si s njim?

– Ne. Ali sam ga videla. Sedi tamo, ispod mosta. Na suprotnoj obali reke ima jedna klupa. Često sednem na nju i gledam kako jede ili čita, ili pere noge... Sa njim je jedno veliko kuće. Ne izgleda prijateljski raspoloženo i zato me je, moram priznati, malo strah da se približim.

– Znam zašto je otišao!

– Da, pretpostavljam da nas ne voli... I verovatno je tako i bolje. Ali to jedva da ima neko značenje, kad se ni mi sami više ne volimo. Možda baš to pokušava da nam kaže.

Neprimetno je počela kiša. Dolf oseća da Hajde misli na seks. Vrhovi prstiju joj podrhvaju u njegovoj ruci.

Na putu kući, prolaze pored autobusnog stajališta na početku Bergštrase, gde su se upoznali pre mnogo godina. Svaki put kad ovuda prođe, Dolf se muči da se seti šta joj je tačno tada kazao, ali ništa konkretno mu ne pada na pamet. Tokom godina izgled stajališta se promenio mnogo puta, kao i red vožnje. Danas ovde staje samo broj 36, koji vozi do železničke stanice. Na klupi, pod nadstrešnicom, sedi samo jedan putnik, priklješten sa dva ogromna kufera. Njih dvoje produžavaju, ali posle nekoliko koraka Dolf se vraća.

– Her, Kovač! To ste vi? Nekuda ste krenuli?

Muškarac se uspravlja s neprijatnošću i ne prihvata pruženu ruku.

– Odlazim kući.

– Ali, zašto?

– Ukinuli su program. Priča se zbog onog slučaja... Drugi su već otišli. Čekao sam do kraja, ali danas su konačno glasali za ukidanje našeg dogovora. Isplatili su mi neku naknadu, tako da se ne žalim.

– Žao mi je. Predrasude umiru poslednje, čak i u najcivilizovanijim društvima. Molim vas da mi oprostite onaj emocio-

nalni nastup kod našeg prvog susreta! Ljudski je to, znam, ali posle svega što se desilo, osećam još veći sram...

Kovač ćuti, ne snalazeći se. Hajde se usamljeno vuče uz strmu ulicu.

– Jeste li vi bili Ingin kovač? Bili smo porodični prijatelji, zato pitam.

– Ne. Nisam bio ja. Nju je opravljao Fikret iz Prištine. On je prvi otišao.

– U stvari, nije važno. Kupili ste ženi poklon, her Kovač?

– Pa, da... – smušeno promrmlja Kovač.

– Kakav, ako nije tajna?

U tom trenutku pojavljuje se autobus. Kovač se vrti oko prtljaga. Dolf mu pomaže da ga utovari. Odjednom se jedan kofer otvara i iz njega ispadaju dečje igračke: barbike, transformersi, vođeni pištolji i ...jedan ogroman roze vibrator, podvezan ljubičastom trakom. Kovač crveni kao paprika i počinje da ih skuplja. Ostali putnici se pretvaraju da ništa nisu videli. Dolf se saginje, podiže vibrator i svečano mu ga uručuje kao svadbeni buket. Vrata se zatvaraju i autobus polazi. Dolf ostaje da stoji sa ispruženom rukom. Bože, razmišlja, sigurno se ovako osećao Prometej kad je davao vatru ljudima.

Zahari Karabašlijev

ISTORIJA AVIONA UKRATKO

S bugarskog prevela:
Asja Tihinova-Jovanović

Turbine tutnje ispod mene, noge su mi sve lakše, asfalt pod krilima žuri unazad i ostaje sve dalje. Za njim kreću skladišta i hale u zemljanim bojama, limeni krovovi obasjani suncem, zgrada sa natpisom “zgrada 159”, crveni kontejneri, parking sa kamionima, “zgrada 128”, visoke palme, žičane ograde, deset traka sve gušćeg saobraćaja na magistrali. Za tren, dok skrećemo, u kadru iluminatora pojavljuju se neboderi, vidi se uvala, pa jahte sa skupljenim jedrima, zatim još jedna uvala, pogled na Tihni okean. Sa leve strane ostaju obale Kalifornije, dole desno je pustinja i planinski vrhovi, pokriveni snegom. Dižemo se sve više, pilot pali signal – možemo da odvezemo pojaseve.

Spuštam sedište unazad. Još uvek se čudim kako se avioni drže u vazduhu, još uvek ne znam kako ne padaju. U stvari, toliko toga ne znam – recimo, sada je tu proleće, 11 sati pre podne, a pet sati kasnije sleteću u sumorni zimski grad na drugoj strani Amerike. I zašto će tamo umesto 4 po podne biti 7 uveče? Gde su nestala tri sata? Šta se dešava sa vremenom? Čovek ispred mene već hrče. Uzimam slušalice iz džepa prednjeg sedišta, pronalazim rupicu na naslonu i uključujem ih. Odjednom mi italijanski tenor drekne u ušima. Menjam stanicu, nalazim nešto mirnije i pokušavam da zaspim.

Budim se pre nego što ćemo sleteti kroz tamne oblake nad Njujorkom. Odlazim na terminal, sa kojeg treba da nastavim dalje i ubijam dva sata, gledajući CNN – Palestinci pucaju u nebo iz kalašnjikova, finansijski stručnjaci analiziraju berzu, negde na površini okeana razlila se nafta.

Najavljuju prekookeanski let, stajem u red i ulazim u avion koji će me odvesti tamo gde sam, u stvari, krenuo. Pronalazim svoje mesto, guram ručni prtljag u gornji pretinac, kod sebe ostavljam svesku i olovku. Pored mene seda gospodin sa naočarama sa tankim zlatnim okvirom, sede kose i staračkim pegama na rukama. Pomeram lakat kako bih mu ustupio mesto. Razmišljam koji minut i odlučujem da čuvam svoje pozicije – ipak je naslon za dvoje, nisam više dečak koji u autobusu ustupa mesto starijima.

– Govorite li nemački? – odmah pita gospodin, brzo čupa dlaku iz jedne nozdrve i pogleda je tren pre nego što će se nje otarasiti. Ima tamnozeleni džemper sa V-izrezom, ljubičastu košulju i crvenu maramu sa sitnim žutim figuricama. Miriše na voćne bombone i sisa nešto u ustima. Nokat na njegovom palcu isečen je do krvi. Odgovaram “ne”. Posle kraće pauze odlučujem da budem fin i dodajem “nažalost”. Pitam ga da li on govori engleski.

– Slabo... iii... iz škole.

Nesvesno računam u glavi, mora da je bilo kada je Hitler oslobođao Poljsku. Gledam na sat. Upravo sada moja ćerka izlazi iz škole. Gotovo da je vidim kako izleće u dvorište sa torbom prepunom udžbenika, žmuri na jakom suncu i kija. Zatim me primećuje, naslonjenog na vrelu haubu i trči pravo meni u zagrljaj. Ne razgovara mi se baš sada sa Nemcima.

Stjuardesa u našem delu je sredovečna žena, suvonjava, nosi naočare sa braon okvirom. Ozbiljnost sa kojom pokazuje kako se oblači prsluk za spasavanje, kako se napumpava, kako se duva u signalnu zviždaljku i sve ostale manipulacije vezane za spasavanje posle avionske nesreće teraju me da se nasmešim u sebi. U trenutku kada brzim potezom skida masku za kiseonik sa lica, njene naočare se zakače za konopac i polete u vazduh. Nekoliko sedišta ispred plače beba. Stjuardesa se zbunjeno saginje i traži naočare. Jedna ruka se proteže i pruža joj ih. Ona ih uzima i nastavlja posao. Putnik u sivom sakou sa moje leve strane drži u krilu gomilu dokumenata sa naslovom “Memorandum”. Na njih je odložio naočare. U jednom staklu čitam deformisanu i uvećanu reč “vreme”.

Sećam se, doneli su ga u proleće. Dopremili su ga u delovima i sklopili na licu mesta za nekoliko dana. Smestili su ga na kraj sela, pored glavnog puta, između privatnih vinograda i zadružnih voćnjaka sa kajsijama. Tada je većina ljudi-izvanjaca verovala da se tu našao zbog blizine Varnenskog aerodroma, ali su bili daleko od istine. Nju su znali lokalni ljudi – beli avion dospeo je u naše selo direktno iz Sovjetskog saveza. Na ideju lokalnog partijskog rukovodstva avion je uvezen iz daleke zemlje kako bi naše *uzorno* selo postalo *unikatno*. Izabrani smo da budemo jedino selo u republici koje ima avion – poslastičarnicu! I to samo kakvu poslastičarnicu!

Sećam se kako smo prvih dana posle zvaničnog otvaranja satima čekali u redu da bismo se popeli uskim stepenicama, seli sa roditeljima na meka sedišta i naručili kolače sa koka kolom

(nekako nije išlo da sediš u avionu i da naručuješ bozu), dok su konobarice, obučene kao stjuardese, sa osmehom raznosile narudžbine. Unutrašnjost aviona bila je očuvana i autentična, sedišta su postavljena po dva, jedno naspram drugog sa stoličima između i ličili su na male separee.

Upravnik te neobične poslastičarnice zvao se Stojčō, imao je brkove i oblačio se kao avijatičar. Na početku, Stojčō je dozvoljavao deci da ulaze u pilotsku kabinu i bruje oko uređaja za upravljanje avionom, pod uslovom da ne diraju ništa. Ponekad bismo se u igri zaneli, hvatali volan i *davali gas*, kao da ćemo se podići zajedno sa selom iza nas i poleteti sa pravim avionima iznad aerodroma. Dečija posla... Spuštali su nas na zemlju sa po nekom čuškom i slali natrag da jedemo kolače.

Na kraju te nezaboravne školske godine, pre samog raspusta, oslobodili su nas časova i organizovali radnu akciju. Krenuli smo da čistimo teren oko Aviona. Sredili su plac, zasadili travu, cveće i predivne jelke, čak i nekoliko čempresa – visokih i vitkih kao straža, nastao je mali park, organizovani su “subotnici” radi održavanja.

Bela ptica donela je i neke promene u selu.

Na glavnom putu koji nas je povezivao sa Varnom, pojavila se još jedna stanica – “Kod Aviona”. Znojavi vozači su nezadovoljno gundali, ali su se ipak pomirili sa činjenicom da će stanica “Kod Aviona” ostati tamo, pa će putnici da se penju i silaze tu kao i na svim ostalim stanicama.

Iste godine cirkus “Buš” koji nas je zabavljao svakog leta, razapeo je svoj šator ne kao i obično, pored stadiona, već pored Aviona.

Veliki seljački sabor krajem avgusta bio je naredni nesporazum – u rano jutro Cigani su poređali svoje tezge u blizini Aviona, a strelište, tobogani i ringišpil bili su postavljeni, kao i uvek, u centru. Morali smo da pucamo za žvake na jednom mestu, a da krademo indijance na drugom.

Avion je, međutim, najviše uticao na lokalni društveni život. Većina nas, koji smo predveče izlazili “prema centru” kako bi se skupili i popušili koju cigaretu iza kluba, počeli smo da preferiramo usamljeniji ambijent Aviona. Novi park privlačio je omladinu svojim lepim klupama, blizinom prirode (vinograda i voćnjaka sa kajsijama), ali i udaljenošću od lokalne milicijske stanice.

Za one koji su živeli tamo bila je to ista ona seoska mahala sa velikim neofarbanim kućama i kokošinjcima iza njih, samo

je već imala svoje ime “Kod Aviona”. S vremenom su seljaci iz tog kraja počeli da se ponašaju nešto drugačije, distancirali su se od ostalih stanovnika sela kao da ih se stide. I njihova deca počela su da se prave važna, pa su zbog toga ponekad i dobijala batine posle škole. Ipak, gledali smo sa dozom ljubomore kako se udaljavaju nizbrdo u grupicama, prebacivši debele torbe preko leđa kao da ne idu kući kod kokošaka, već se spremaju da polete na neko egzotično ostrvo.

U to doba naši očevi su naporno radili, mame su imale vremena za nas, bake i deke su nam davali džeparac, živeli smo na svega nekoliko kilometara od morske prestonice i bili smo jedino selo u zemlji sa avionom-poslastičarnicom. Naše selo dočekivalo je najviše partijske rukovodioce. Dolazili su u okrug radi lova ili u vezi važnih državnih poslova. Dočekivali smo i strane delegacije i predstavnike. Čitav niz državnih rukovodilaca je vodio kolo na usijanom seoskom trgu i lomio bele pogače sa medom.

Ali nešto ipak nije davalo mira kolektivnom razumu pretežnom delu lokalnog stanovništva. Bila je to jedna mala, tragična, zajednička tajna – nedorečena i nevidljiva za spoljašni svet, koju smo mi odlično sakrivali. Nije bilo tragično to što smo živeli na selu, već to što smo jako želeli da budemo grad. Posedovali smo sve što je potrebno za jedan grad – broj stanovnika, komunikacije, infrastrukturu, volju naroda. I svake godine čekali smo da lokalno rukovodstvo reši taj problem, ali ga je ono stalno odlagalo. Razlog je bila odluka da naše selo bude “uzorno selo”, a ne još jedan sređeni gradić – bila je to odluka *odozgo*.

Suđeno nam je bilo da živimo sa tom odlukom, u izlogu provincijskog socijalizma. I Avion je potvrdio taj status.

Mali monitor na sedištu ispred mene pokazivao je temperaturu vazduha, visinu na kojoj letimo i koliko još kilometara ima do kraja leta. Vidim, takođe, koliko je sati po lokalnom vremenu i nad kojim se tačno delom Grenlanda nalazimo. Razmišljam o nečemu što čak i deca znaju – ako se čovek kreće dovoljno dugo u istom pravcu, vratiće se tamo odakle je krenuo. Da li je tako i sa vremenom?

Na sedištu ispred mene neko pažljivo otvara paketić čipsa. Nemač sa moje desne strane mljacka u snu i meškolji se.

Centar sela polako je počeo da se pomera u pravcu Aviona. On, rascvetali voćnjaci sa kajsijama oko njega i obližnji vinogradi bila su mesta gde su se događala sva bitna dešavanja mog odrastanja:

prva cigareta ("Stjuardesa"),
prvi poljubac (Sevdalina),
prvo piće ("Sunčana obala"),
prva devojka (e, zamalo da bude ...),
prvi rastanak (suze!)

Tokom godina Avion je uznapredovao – od dečije poslastičarnice postao je kafe-bar. Sredovečne stjuardese poslate su da prodaju škembe-čorbu u plastičnim šoljama na tezgi u ekspres-restoranu u centru, dok je na njihovo mesto došla mlada konobarica sa kratkom suknjom i mladežom na obrazu. Na pomisao o toj lepotici noćima nisam mogao mirno da sklopim oči, ali se ona udala za Stojča Avijatičara. Vremenom su oboje postali lica privatne inicijative i pokrenuli nezvanično utrkiivanje sa Centrom sela.

Centar je otvorio novi supermarket.

Avion je počeo da prodaje uvozne cigarete i čokolade.

Centar je promenio stara sedišta u bioskopu.

Stojčo Avijatičar je odgovorio, instalirajući prvi video u okrugu. Efekat je bio neverovatan! Više nismo išli u bioskop – koliko puta se može gledati "Zoro" ili "Fanfan lala"! Sa malim vinjakom na stolu ("il' ćeš naručiti, il' se gubi, nije ti ovo bioskop"), 50 grama kikirikija i kutijom cigareta buljili smo kroz gust duvanski dim u lošu kopiju "Ramba" i Brus Lija i napinjali smo se iz petnih žila da ne propustimo neku reč jadnog prevođa. Neverovatna vremena!

Jednog dana odveli su Stojča Avijatičara u zatvor zbog "prevara". Novi vlasnik, zvao se Valeri, bio je čovek Komsomola i govno. Stariji su govorili da je počeo tajno da projektuje porno-filmove u kasnim satima i da su oni navodno gledali. I mi smo obilazili isto mesto kasno noću, penjali se, provirivali, ali nismo bili te sreće. Završio sam osmi razred, na slavlju povodom male mature napio sam se od bademovog likera i dugo povraćao ispod krila Aviona. Valeri me je video i zviznuo mi je jednu od onih šamarčina koje se ne zaboravljaju.

Jednog jutra selo je osvanulo sa veću da je neko opljačkao Avion, odneo je sve – video, televizor, dve kartonske kutije sa cigaretama, piće, čokolade. Izbio je ozbiljan skandal, ali milicija nije pronašla izvršioce.

Te jeseni počeo sam da pohađam školu u gradu, hvatao sam autobus u kojem sam u odlasku neizostavno slušao emisiju

“Bugarska, dela i dokumenti”, a u povratku – narodnu muziku. Na početku sam često posle nastave silazio dve stanice ranije, “Kod Aviona”, kako bi sreo ovog ili onog, ali sam vremenom i to prestao.

Jednog sumornog novembarskoga dana u povratku iz škole, gledajući kroz prozor autobusa “Čavdar” koji je jezivo truckao, prvi put sam video Avion na drugačiji način. Napušten, sam i vrlo blizu Aerodroma, on je izgledao kao nepokretni privezak našeg uzornog sela, iznad kojeg su kružili njegovi pobratimi.

Zatim sam otišao u vojsku i potpuno zaboravio na Avion. Kada sam se vratio prvi put posle dve godine video sam ga oguljenog, ugruvanog i mnogo manjeg nego kad sam ga ostavio. Oko njega su se muvali neki nepoznati klinci i duvali lepak u žbunju. Čuo sam da su vlasnici počeli da se menjaju jedan za drugim.

Došlo je novo doba u kojem je *vlasništvo* postalo relativan pojam – nije bilo više Komsomola koji bi vodio računa o Avionu i iznajmljivao ga. Počeli su da ga pljačkaju svakog meseca. Na početku policija je hapsila izvršiocyte i trpala ih u zatvor, zatim ih je hapsila, pa oslobađala, onda je prekinula da ih hapsi i najzad ih više nije ni tražila.

Zatim je narednih nekoliko godina Avionu nešto krenulo, kada je stvari preuzeo Tošo Vojnoknjigovođa. Pretvorio ga je u azil mirnih alkoholičara i sabirni centar za prodaju garažnog alkohola. Tošo Vojnoknjigovođa je uvek bio uredno obrijan, imao je crvene obraze i govorio vaspitano, ali je umro od ciroze. Njegovi klijenti su osiromašili i preselili se ispod vinove loze Vese Pljeskavice. Niko se nije usuđivao da ponovo pokrene Avion.

Jedne noći – bar se tako priča – po ko zna koji put obili su mu vrata i odneli sve što su našli. Sledećeg dana seljaci su za kratko vreme pokrali sedišta i stočiće koji su se kasnije mogli videti ispred prikolica, bungalova i vikendica po okolnim vinogradima. Zatim se pričalo da je postao stecište narkomana – ložili su vatru unutra, grejali se, ko će znati šta su sve radili. Mogu zamisliti kako je izgledao noću – njegova šuplja unutrašnjost podrhtavala je od plamenova i iskrivljenih ljudskih silueta kao izbušena tikva na Dan Svih Svetih.

Video sam ga poslednji put kada sam se vratio za vreme praznika. Od krupne, bele, isturene snage ostao je mali tamnosivi kostur. Tvrde ljudske ruke istrgle su sve što se moglo iskoristiti. Selo je očerupalo do gole kosti napuštenu metalnu pticu.

Nije prošlo mnogo vremena i Cigani su ga za jednu noć isekli i dopremili do luke gde su ga prodali kao staro gvožđe. Mogu zamisliti kako je sve što je ostalo od njega presovano sa ostalim otpadom i utovareno na brod pod stranom zastavom koji nestaje u magli Crnog mora.

Neko je otpozadi kinuo jednom, dva, tri puta. Posle je postalo tiho.

Zatvaram svesku, ostavljam olovku među stranicama kako bi pribeležio gde sam stigao i gasim lampicu iznad sebe. Izvlačim, pipajući, čebe ispod sedišta i pokrивam se.

Na monitoru ispred mene zeleni aviončić puži po Atlantskom okeanu.

Pokušvam da se uspavam, gledajući brojeve, koji odbrojavaju koliko sati ostaje do kraja dugog leta.

I u polusnu mislim – kako to da se sati vuku, a vreme leti?

San Dijego, Kalifornija, 14.11.2008

Elena Aleksieva

APRIL

– Uzeo sam ti časopis.

Ništa nije rekla. Sedela je nepomična i sa onim svojim odsutnim pogledom koji joj je, kao, bio prikovan za televizor, a u stvari je prolazio kroz njega bez treptanja i nestajao tamo negde, na drugoj strani. Čovek je stavio časopis na sto, ali ne baš kraj nje. Ipak, dovoljno blizu da ga bez napora može uzeti, samo ako ispruži ruku. Zatim je otvorio frižider i počeo da ređa namirnice. Pri svakom njegovom pokretu, najlonska kesica je tiho i nekako veselo šuštalala.

– Odavno ne pamtim ovako hladno proleće. Već smo na sredini aprila, a napolju još uvek miriše na sneg. Žao mi je drveća jer je tek počelo da pupi. Ne bi valjalo da promrzne. Moram nešto da smislim. Planiram da ovih dana skoknem do vile da ga pogledam. Ako hoćeš, možemo zajedno.

– Ovo je stari broj.

On je zatvorio frižider i okrenuo se. Otvoren, časopis joj je ležao na kolenima.

– Šta?

– Kažem, stari broj. Stari. Prošlonedeljni.

Zvuk televizora pokrivaio je njene reči. Nikada ga nije smanjivala. Nema veze, tako je mogla vikati koliko god hoće.

– Ne znam. Taj su imali, taj su mu i dali.

Žena je prelistala još nekoliko stranica, a zatim zatvorila časopis i vratila na sto.

– Ovo su ti dali zato što nikad ne pitaš.

– Nije tačno, pitao sam.

– Pitao si – malo sutra! Nije te ni briga kad je to *moj* časopis.

– Ama, stvarno sam pitao.

– Kad te vide tako izgubljenog, odmah ti podmetnu staru robu. Prevaranti!

– Vraćiću ga ako želiš.

– I šta kad ga vratiš? Ne misliš, valjda, da će da ti vrate pare?

Čovek nije više ništa rekao. Seo je za sto i otvorio novine, pogledao ih na brzinu i ostavio. Novine su bile njegove, a časopis – njen. Sada je ona bila oštećena i nije imala šta da čita.

S bugarskog prevela:
Jasmina Jovanović

– Evo ti novina.

Nije progovorila. Nastavljala je da gleda u televizor. Verovatno je uspevala da vidi čak i potamneli zid iza njega. A možda i iza njega, na primer, komšijsku kuhinju. Ili, čak, i neku drugu kuhinju u susjednom bloku. Ustao je.

– Izlazim.

– Kuda opet?

– Da prošetam.

– Na kraju se okrenula. U njenom glasu nije bilo ničega, čak ni ironije.

– Pa zar ti nije bilo hladno?

“Ovde mi je još hladnije”, došlo mu je da odgovori, ali, umesto toga, samo je tiho rekao, kao samome sebi:

– Obući ću kaput.

Proleće je bilo hladno, zaista hladno. Sunce je mamilo, rano ujutro vazduh je dodirivao lice kao istupljena oštrica – kobna, svakog trena spremna da iznenada poseće. U početku je čovek hodao bez određenog cilja, ali je posle nekoliko raskrsnica shvatio da se kreće ka autobuskoj stanici. Eto, ništa ga nije sprečavalo da se popne na autobus i ode do vile – pola sata do tamo, pola nazad i još pola da pogleda drveće. U podrumu je stajala čitava gomila najlona spremljena za pažljivo pokrivanje stabala i grana da, jadni, ne izmrznu. Neće ni da ulazi u kuću – to je bila njena teritorija. On je voleo baštu, preko leta je čak i spavao među drvećem na zategnutom, starom dušek u ispod krošnji. Svaki put kada bi se u snu okrenuo, pohabane opruge su škripale, a lišće mu je umirujuće treperilo nad glavom. Tačno pre izlaska sunca, počinjao bi lagan vetric i listovi bi uzbuđeno zašuštali. On ih je slušao kroz dremež i odgovarao im je, nekada u mislima, a nekada naglas. Znao je da ga razumeju. Oni su isto znali. Pa šta, za sat i po vremena neće ni da primeti da ga nema. Hoće li, neće li – uvek ona. Neće ni da joj kaže gde je išao. Verovatno ga neće ni pitati. Važnije je bilo da pokuša da proceni da li je ono najlona dovoljno za sve drveće i kako tačno da ga uveže da vetar ne bi sve oduvao. Jer, ukoliko ga ne bude dovoljno, trebalo bi usput da svrati da dokupi. U selu nije imao gde, a nije imao ni od koga da uzme na zajam.

Tako nije ni osetio kada ga je kamion udario, ili je, pak, osetio, ali vrlo kasno. Njegovo telo je preletelo čitavih dvanaest metara, opisalo pravilan luk i tupo udarilo o asfalt. Nije čak ni bio svestan da je izašao na sred raskršća. Jedva da mu je i ostalo vremena za poslednju misao. Neko bi, sigurno, ukoliko

bi mu pogledao u lice, tamo mogao videti trag samrtnog užasa, čudovišnog iznenađenja. Ali, od lica mu ništa nije ostalo – udarac mu je odneo pola glave.

Dva dana kasnije su ga sahranili. Posle zatvaranja kovčega, na čelu povorke išli su, tužni, žena i dva sina, hitno pozvana da dođu iz prestonice. Stariji, od četrdeset i nešto godina, svetlog lica i brižljivo ošišane tamne kose, koračao je uspravno, sa jedva primetno obešenim ramenima. On je bio nešto kao lokalna zvezda: radio je na najvećem televizijskom kanalu i svake večeri je, posle vesti, vodio vremensku prognozu. Čitav grad ga je gledao. Događalo se da komšinice dobace njegovoj majci: “Sinoć ti je sin pogodio. Bravo, baš je dobar!” ili pak: “Nešto se zbunio. Nije važno, ne može uvek...” Na ovo je ona odgovarala: “Ne zavisi od njega. On sve dobija napisano. On samo čita.” Uprkos tome, ona je uvek cvetala ispred televizora čim bi došlo vreme za vesti. Posle bi ga zvala telefonom – nekad i na onaj u televiziji – i uvek je imala nekakve primedbe. Na primer: “Danas ti je kravata stajala ukrivo. Vodi računa drugi put,” ili “Više se osmehuj – šta si se namrštio!” Ti komentari su često bili povod skandala. Došlo je dotle da joj je sin zabranio da ga traži, ali se ona zadovoljila time da samo proredi javljanja. Bila je sigurna da neće smeti da joj spusti slušalicu. Na kraju krajeva, radila je posao majke.

Drugi brat je ostao nizak, ali je koračao čvrsto, ispravljen kao struna. Njegove crte nisu bile tako fine kao kod starijeg, ali je imao dostojanstven i disciplinovan izgled. Bio je pukovnik. Ponekad je majku bolelo što “mali”, za koga je bila ubeđena da je opasan, nije toliko popularan kao brat. Veliki deo vremena je provodila u dubokim analizama njegovog života i u izmišljanju problema za koje mu je, spremna na žrtvu, nudila pomoć. Jednom je umalo uspela da ga razvede tvrdeći da mu se žena nije dobro brinula o deci. Nije da mu je želela zlo – naprotiv. Kada bi je pitali koga od njih dvojice više voli, ona je, umesto da bude licemerna kao neke druge majke, sa rukom na srcu pokazivala mlađeg. Jednostavno, to je isto bio posao majke.

Njih troje su išli na čelu, neposredno iza kovčega. Niz desni obraz starijeg sina mirno je skliznula suza i nestala među minijaturnim dlačicama dvodnevne brade. Mlađi je, kao i uvek, izgledao disciplinovano, ali su njegove čvrsto stisnute vilice pokazivale naprezanje. Oči majke su bile suve. Ona je mirno išla po grobljanskoj aleji popločanoj kamenom. Trebalo je završiti još mnogo toga.

Iz sveže iskopanog groba vio se vedar miris zemlje i korenja. Slično ogromnom jednoćelijskom organizmu, procesija je lagano podvila rep i pretvorila se u malu gomilu tela. Dvojica grobara su stajala sa strane i neuspješno pokušavala da lopatama očiste blato zalepljeno na čizmama. Zatim se na aleji, gotovo trčeći, pojavio pop. Još u pokretu je gurnuo ruku u najlonsku kesu što se ljuljuškala, izvadio epitrahilj i obesio ga na vrat. Epitrahilj mu se obmotao oko mantije tako da se pop zastrašujuće zanjihao, ali je, ipak, zadržao ravnotežu. Zatim je izvadio molitvenik, zgužvao praznu kesu u loptu i nagurao u neki nevidljivi džep od mantije. Stariji sin, koji do tada ni reč nije razmenio sa majkom, sagnuo se i, kroz zube, prošaputao:

– Jesi li ti luda? Šta radi ovaj ovde?

Ne okrenuvši se, nepokolobljivo zagledana ispred sebe, majka je odgovorila:

– Ovde tako sahranjujemo. Ne može bez popa.

Sin se nervozno okrenuo pokušavajući da uhvati bratov pogled, ali je ovaj gledao na drugu stranu.

Tata nikada nije verovao. Kada bi mogao da vidi...

– Verujem ja.

– Je l' tako? – zaboravio je da šapuće. Ton mu je bio sarkastičan, maltene zao. – A otkad?

U međuvremenu, pop je nešto nerazgovetno brbljao i nabrajao. Njegov glas je počeo da opisuje neuverljive, mučne figure u nepoznatom tonalitetu, od čega je starijem sinu sve postalo loše i uvredljivo. Kada bi čovek zatvorio oči, ne bi mogao razabrati da li peva pop ili mujezin. Pokušao je da misli o nečemu drugom, ali mu se misao stalno sudarala sa slikom nesreće kao sa zidom. Napregnuo se da vidi oca onakvog kakvog ga se sećao, u glavi mu je nicala slika nekrologa, napravljena pre desetak godina za pasoš, loše retuširana, na kojoj je i on sam jedva prepoznao umrlog. Na sve to, neki genije je, verovatno na nagovor majke, dole zalepio sledeće stihove:

*Sudba kleta odnese te u nevreme
i sveti pogled zanavek ti sklopi,
beskrajna je bol u srcima za tebe,
tvoj voljeni lik mi ćemo pamtiti!*

Sledilo je poimeničko nabranje ožalošćenih, nisu propušteni ni sitni unučići. Starijem sinu nikada nije palo na pamet da će osetiti neodoljivu želju da pobjegne sa očevog pogreba, ali sada je upravo to želeo da učini. Osećao je da je postao

svedok nečega što nikada neće moći da oprostí – nečega, što se korenílo u davno prošlom vremenu koga se on čak ne može ni setiti, ali čiji truli plod se, na kraju, ipak otkinuo i prolio svoj težak, sladunjav miris, ovde, pred njegovim nosom, tog hladnog prolećnog dana. Diskretno je pogledao na sat: možda bi za sat vremena ipak mogli da završe.

Na kraju je kovčeg bio spušten, grob – zatrpan, a odozgo su zaboli sveže obojeni drveni krst sa naškrabanim imenom pokojnika. Gomila se pokrenula, ispred okrnjene porodice se oformio red bližnjih i poznanika koji su strpljivo čekali da izraze saučešće. Prvo su išli ka majci, a zatim se okretali ka sinovima i obavezno, gotovo izazivački, iako najrazličitijim rečima i intonacijama, ponavljali:

– Majka vam je hrabra i čvrsta žena. Sada treba da budete pored nje. Čuvajte je.

Postrojen sa njene desne strane, pukovnik ju je držao za lakat i čutljivo klimao klavom sa pogledom zabijenim u zemlju. Da, on će sigurno ostati pored majke, makar do petnaest do četiri, kada mu je voz polazio kući. Nisu mu dozvolili više odsustva, verovatno zbog toga što nije ni tražio. Godinama kasnije, u izlivu iskrenosti i poprilično pijan, priznaće bratu da mu je malo nedostajalo pa da svom snagom stisne majčinu ruku koja se oslanjala na njega. Stariji, pak, uopšte nije osećao potrebu da se izvinjava: čim počnu vesti, on mora biti u studiju. Takav mu je posao. Niko mu ništa nije mogao reći.

Do uveče, svemu je već bio kraj. Hrana, koja je ostala od sahrane, bila je pokupljena. Cveće – pažljivo poređano po grobu. Kuća – prazna. Žena je sakupila ostatke od obrednog hleba i izvadila iz frižidera komad suve salame. Salama je pripadala pokojniku – njoj su doktori odavno zabranili da jede takve stvari. Brižljivo ju je narezala na komade, uvila u papir i ogrнула se debelim sakoom. Pre no što je izašla, setila se da je nešto zaboravila. Vratila se i uključila televizor.

Psi su je već čekali dole. Tri lutilice – jedan sitan, žut, sa oklembešenim ušima, histerično je lajao na sve što se kretalo. Drugi je bio star i skoro slep, sa nakostrešenom, iskrzalom, sivom dlakom. Prišla je i crna keruša, tek što se okotila iza kante sa đubretom u susednoj ulici. Nije morala da ih zove: sami su se približili i lakomo navalili na hranu. Za sekund su sve počistili, a ona ih je umilno gledala. “Drage moje kuće”, rekla im je tepajući, “drage moje gladne kuće”. Ispružila je ruku i nežno pomazila isprljana leđa sivog psa. Zatim je gurnula ruku u džep

od sakoa, izvadila maramicu i pažljivo izbrisala suzu što još nije kanula. Bilo je vreme da krene, trebalo je da počnu vesti svakog trena. Sivi pas se zaklatio za njom i pokušao da uđe na vrata. Stalno je to radio. Uspela je da mu zatvori baš ispred nosa. Pas je još malo postajao ispred, okrenuo i se pošao. Žena ga je posmatrala sve dok nije nestao iza ugla, pa je uzdahnula. Posle toga se i ona okrenula i lagano se popela uz stepenice.

Sutradan je ustala kasnije nego obično. Polako je popila kafu i dugo stajala kraj prozora. Prethodne večeri sin je rekao da vreme postaje sve toplije i ona je zaista osećala kako proleće plako krči put kroz hladni jutarnji vazduh. Dok je raščišćavala, pogled joj je pao na časopis koji je i dalje nepokretno stajao na stolu. Otvorila ga je i neosetno se udubila u tekst. Članak je bio zanimljiv, možda je zasluživao i da ga izreže. U svakom slučaju, nije se sećala da ga je ranije čitala. Zatvorila ga je i pažljivo pogledala korice. Zatim je u sebi počela da preračunava. Ne, to nikako nije mogao biti stari broj. Datumi se nisu poklapali, a ona je mogla, stranicu po stranicu, da opiše sadržaj čim bi ga jednom pročitala. Pamćenje joj je još uvek bilo dobro i sveže. Za svaki slučaj je proverila u prethodnim brojevima po redu naslaganim na hrpu. Svi su bili tu. Nije se prevarila. A ipak, časopis je bio star. Jer, danas je počinjala nova sedmica, a to znači da će za neki dan izaći novi broj.

Emil Andreev

POSLEDNJA SLIKA FOTOGRAFA IVAJLA

Izašavši iz kafane Milče Špice, Fotograf Ivajlo pljunu na jedan požuteli list kraj debla drveta pred ulazom. Bila je kasna jesen.

S bugarskog prevela:
Ivana Davitkov

– Mamicu joj smr... – tiho prošaputa, ali se uplaši da završi, zatim podiže kragnu na mantilu i zakopča gornje dugme na košulji. Počelo je da duva iz pravca Dunava.

Hladan decembarski vetar se pojavi na pustoj glavnoj ulici Loma. Zafijuka u neonskim lampama, zagrlji kuće, provuče se kroz šupljine na prozorima, zavrte se u dimnjacima, zavuče se pod ženske haljine i u nogavice muškaraca koji su se vraćali iz noćne smene, zaljulja granje na drveću i sjuri poslednje lišće sa njih. Na kraju se zaustavi pred Fotografom Ivajlom, pomilova ga po vratu, ščepa ga za ruku i povede prema kući. Fotograf Ivajlo poslušno krenu.

Išavši tako, on se okrenu da kaže zbogom kafani, ali kada je otvorio usta, reči nisu izlazile. Bilo je sasvim jasno da sutra neće više biti tu. Pljunu bespomoćno, a vetar, kao da je samo to čekao, istog trena raznese pljuvačku.

Fotograf Ivajlo je uspeo da zamrzi sve osim magičnog kretanja bleštavih kugli po zelenoj tabli bilijarskog stola u kafani Milča Špice. Obožavao je to kretanje. Osećao je da je deo njega, barem onaj koji posmatra. Neponovljivost bezbrojnih pokreta (bez obzira da li je igrao Minki Golišar ili Koljo Šopar) bila je tako lepa da ih je čak pratio sa izvesnim strahopoštovanjem. Nije tražio nikakvu logiku u njima, nije ga interesovalo da li pri njihovim sudarima nastaju karamboli; sjedinjavao se sa samim kretanjem. Dolazilo mu je da udari svakog od dobronamernih kibicera koji su stalno davali savete onima koji su igrali. Oni su mu smetali da uživa u njihovom kretanju. Ali kako da ih udari! Jeza bi ga podilazila pri samoj pomisli na bilo kakav kontakt sa tim mrskim bićima, kakav je, na primer, bio Ico Freskavi. Taj dosadnjaković bio je rođen za to da stalno smeta i smeta.

Jednom mu je tako zasmetala njegova tetka Stefanija, ali ni nju nije udario. Naprotiv, ona ga je tako uplašila da su mu se

cele noći po sobi kotrljale šišteće glave sa crnim maramama na tačkice; glave uplakanih očiju i iskrivljenih usta koja su šaputala nešto potresno i neprihvatljivo za jedno dete. Smrt!

Bilo mu je sedam godina i bio je sam u kući. Napolju je vladao mrak. Roditelji su izašli čas pre toga, da isključe struju. Brzo je pronašao sveću i šibicu. Zbog čestih nestanaka struje znao je gde ih njegov otac drži i koliko god da je bio veliki, njegov strah se smanjivao čim bi kresnuo šibicu i upalio fitilj. Vatretni jezičak zatreperi pucketajući, ali se brzo smiri i uspravi. Mali Ivajlo sede, prilepi se uz sveću, ne pomerajući pogled sa spasilačke svetlosti. Vreme se spotače i pade međ detinje noge; plamičak zašaputa i Ivajlo se sjedini s njim. Nesvesno, on postade deo tog plamička. Oseti olakšanje, kao da su ga vode Dunava nosile u ribarskom čamcu njegovog dede koji mu je stalno pričao o strašnom belom kitu i neumoljivom kapetanu Ahavu. Čak i kada bi zatvorio oči, mali Ivajlo bi ponovo video plamičak, čuo bi kako šapuće, osetio bi ga na svojoj koži. Dete nije želelo da sačuva lik goruće sveće jer je ono samo bilo taj lik.

I tada je neko zakucao na prozor. Ivajlo skoči prestravljen i sakri se ispod stola. Kucanje se ponovilo sa dozivanjem njegovog imena, koje kao da je izgovarao gavran, ali Ivajlo se nije usudio da progovori, nije smeo čak ni da diše. Bila je to njegova tetka Stefanija, prepoznao ju je po promuklom kreštavom glasu koji je nastavljao: "Ivajlo, ne boj se, ja sam, tvoja tetka Stefanija. Kaži svojim da ti je uja umro!" Kako da je udariš? Zamrzeo ju je za ceo život, i pre nego što je zamrzeo sve ostalo, prvo mu se ona zgadila, uključujući i krvnu vezu s tim ništavnim bićem sa crnom maramom na sitne bele tačkice. Kako je želeo da je barem rekla: "Ujak ti je preminuo."

Ruku pod ruku sa hladnim decembarskim vetrom Fotograf Ivajlo je koračao prema kući. Usamljenički se prepustao malom Lomu koji je tonuo u san, sa oskudnim neonskim lampama, sa popločanom glavnom ulicom, sa nekoliko upečatljivih secesijskih građevina, po čijim su se kornišama, karijatidama i frontonima vijorile vinjete iz starog dobrog vremena. Na jednoj od kuća čamio je impresivni časovnik čije su se kazaljke odavno zaustavile na petnaest do devet. Sve mu je okolo delovalo tako besmisleno i mrtvo, kao da je gledao kroz objektiv svog fotoaparata, tako da je odlučio da zatvori oči i krene kud ga noge nose.

Ruka mu je već treperila u dlanu vetra, koji je ledio. Gurnu ruku u džep. Bio je pocepan. Bedro mu se ugibalo pod hladnim prstima. Fotograf Ivajlo ugleda tužne oči svoje majke, mirno

su ga čekale da se vrati. Šta li radi sada, upita se i izvadi ruku iz džepa. "Plete kraj peći i čeka te", odgovori mu fotoaparata. "Na stolu je tanjir sa ribom i hlebom."

Oduvek je bilo tako. Uvek riba. Riba na praznom stolu. A moglo je sve da nestane samo jednim škljocanjem. Ostao bi samo prazni sto. Zareče se da neće više gurati ruku u pocepani džep dok se ne vrati kući.

Fotograf Ivajlo pomilova fotoaparata i pokuša da se otrgne iz zagrljaja vetra. S mukom zamahnu, ali mu se ruka ukoči, nesposobna čak i da ga prekrsti. Čuo je šapat sveće, koji se polako pojačao i stigao do njegovih ušiju:

Dođi kod mene, u moj hram, da odmoriš svoju dušu. Da spokojno saljaš svoj san; da sanjaš, da sanjaš, da sanjaš, da sanjaš...

Fotograf Ivajlo požele upravo to. Pljunu na pločnik u svoje noge. Napravi nekoliko koraka i pogleda kroz objektiv fotoaparata. Majka ga je zaista čekala, ali on nikada više neće svratiti u kafanu Milča Špice, kako bi se stopio sa neponovljivim kretanjem bilijskih kugli.

– Mamicu joj smr... – i tek tada Fotograf Ivajlo oseti da nije bio sam. Naglo se okrenu unazad, zatim napred, ali nije bilo nikog osim hladnog decembarskog vetra. Pa ipak je nešto postojalo sasvim blizu, u njemu samom. Kao da je imao dva srca koja su se sudarala poput upregnutih životinja. Stavi ruke sa obe strane grudi i zataji dah. Da, samo što su sa desne strane otkucaji dolazili odozgo.

– Bože moj, pa to si ti!

Fotograf Ivajlo nije pogrešio. Njegov voljeni fotoaparata iz detinjstva pulsirao je u njegovoj ruci. Umiri se. Hvala Bogu, nije bio ni čovek, ni zver. Tada je smotrio crni put u tamnom polju. Ulovi zvuk tišine, čuo je trojicu muškaraca kako koračaju pored njega:

Plašim se psa, ali ne i vas! On će doći i povešće me sa sobom u svoj ponedeljak.

Zasmeja se. Poče da se smeje naglas. Kroz suze ugleda tri paščeta koja su se vrtela oko njega i mahala repovima. Fotograf Ivajlo gurnu ruku u pocepan džep, otkinu parče mesa sa svog bedra, baci ga psima, ali oni ga nisu poželeli. Onjušiše ga i pobegoše. Meso prelete nazad preko džepa i zalepi se na pređašnje mesto. Oseti gorčinu. Ni za šta na ovom svetu nije više trebalo dodirivati svoje telo.

Pogleda unazad i shvati da je od kafane odmakao ne više od tridesetaak metara. Ubrza hod, pulsiranje fotoaparata se pojača-

valo. Potrča. Pulsiranje je postajalo brže. Kao da mu krv nije nadirala u mozak, već u fotoaparata. Zaustavi se i pulsiranje uspori. Fotograf Ivajlo oseti kako mu zglobovi polako malaksavaju, svaki deo tela mu se opuštao i postajao lakši. Poslednjim snagama pokuša da se seti svega pre no što je počelo raspadanje.

A počelo je onog trenutka kada je postao svestan toga da postoji. Ko je on bio? Njegova majka nije mogla da mu odgovori, a oca se stideo. Shvatio je da zavisi od svog mladalačkog tela i to mu nije davalo mira. Osetio se malim i nesavršenim pod nogama provincijskog Loma.

Prvo je pisao stihove, ali s vremenom je shvatio da je navian, da previše pažnje posvećuje posledicama i njihovim beskonačnim varijantama. A kada je prestao da se ljuti na Tvorca, on je već znao da Tvorca treba tražiti u svim njegovim manifestacijama, voljenog, bez želje da bude dodirnut, ili, ne daj Bože, ščeapan.

Tada se okrenuo uzrocima, počeo je da kopa po sistemima samih pojava kako bi kasnije otkrio da nema idealnog sistema, da su vrednosti uslovne i često prividne. To saznanje ga je donekle umirilo, ali se pojavila dosada zajedno sa jakom potrebom za zabavom i uverenjem da će veće zadovoljavanje primarnih želja blokirati razvoj misli, oblikujući primitivnu svest koja bi se jedino hranila uživanjem u zabavi. Nije uspeo u tome, iz dva razloga: prvi je bio njegova sklonost samoanalizi, ona ga je otuđila od okoline, a drugi – nedostatak žena, uz čiju bi pomoć osetio istinsko uživanje u postojanju.

Nekako baš u to vreme je prvi put ušao u kafanu Milča Špice i ugledao bilijske kugle. Otkrio je njihovo kretanje zajedno sa silnom željom da se stopi s njim. A kada je otkrio i zavoleo fotoaparata, u njemu se rodila strast prema fotografiji. Neuhvatljivost velikog kretanja mogla se obuzdati jedino na slici. U početku je baš u to verovao, slikao je sve na šta bi naleteo. Slikao je bez prestanka, sluđen raznovrsnošću kretanja oko sebe. Najveće zadovoljstvo dolazilo je u času kada bi likovi isplovili iz kade sa razvijačem. U tom trenutku se osećao kao da je ugledao Tvorca.

Jednog dana, dok je s uzbuđenjem iščekivao naredni lik, Fotograf Ivajlo primetio je da se na papiru nije pojavio golub u letu koga je slikao nad njihovom kućom. Ptica nije lebdela u vazduhu, raširenih krila, već je poleduške ležala na crepovima. Kako je to bilo moguće? Isprva nije poverovao, pomislio je da u nečemu greši i, ne bi li to proverio, namerno je slikao jednu

mačku kako preskače njihovu ogradu. Čudo se ponovilo. Uslikana životinjica je ležala na zemlji zatvorenih očiju. Da stvar bude gora, nekoliko dana kasnije Fotograf Ivajlo je pronašao mrtvu mačku na ulici. Bio je izbezumljen. Da li je to značilo da će se ponoviti isto ukoliko uslika čoveka, hoće i taj posle nekoliko dana takođe umreti? Nije se usudio da proveri, ali je ponovo pokušao sa susedovim psom. Nije prošao ni dan, a sused je već celom mahalom psovao dušmanina koji ga je otrovao. Znači, ništa nije bilo slučajno. I šta sada?!

Fotograf Ivajlo se zakleo da nikada više neće slikati. Zato što je mogao da neprimetno i nekažnjeno ubija kad i kog bi poželeo. Ne i ne! Najpre mu je sinulo da polomi fotoaparat, ali je brzo odustao od te misli. Ali, šta ako se ukaže potreba da se zaštiti ili da se osveti? Ipak je i on čovek. Sve se moglo očekivati. Čudno oružje mu je dalo moć, međutim, zajedno s njom je došao i strah od samog oružja. On je već odavno znao da je direktno mešanje u kretanje pokušaj da se uhvati Tvorac.

Na kraju je odlučio da sakrije fotoaparat, da ga zaključa u neku fioku i da živi samo sa kretanjem bilijarskih kugli. Pokušao je, ali mu nije pošlo za rukom. Činjenica da je posedovao svemoguću silu nije mu davala mira. Nastavio je da ide u kafanu Milča Špice, ali više nije mogao da se stopi sa kretanjem kugli. Bio je nestrpljiv, nervozan i površan i to je počelo da ga iscrpljuje. Žurio je da se vrati kući ne bi li otključao fioku i drhtavim rukama uzimao fotoaparat. Osećao je neopisivo uzbuđenje. Tako bi satima, tonući u san, držao fotoaparat, umoran do smrti. Osećao je da ga ta crna kutija u potpunosti guta, pila ga je i sušila njegovo telo. Shvativši da se više ne može odupreti satanskoj sili, Fotograf Ivajlo je poželeo da na sve stavi tačku. Odlučio je da slika samog sebe i da onaj ko preživi trijumfuje nad drugim.

Ceremonija je ispala nekako mučna. Strah od pomisli da mu po pritiskanju dugmeta predstoji raspadanje u večnosti, pretvorila je slikanje u ritual. Uzbuđenje je bilo ogromno, ruke su podrhtavale i dugo se nisu usuđivale da pritisnu dugme. Pa ipak, Fotograf Ivajlo je savladao strah i smogao snage... a kada je sve bilo gotovo, pred očima mu je isplorio plamičak sveće, jako se izdužio, posle se smanjio, zatreperio i ugasio se.

Prošla su tri dana, Fotograf Ivajlo je još bio živ. Prođe i nedelja – isto. Shvativši da više nema razloga da se plaši fotoaparata, okačio ga je o rame i više ga nije otuda skidao. Crna kutija je srasla s njim. Sada je već spokojno išao u kafanu Milča Špice

da do mile volje prati kretanje bilijarskih kugli. Sa još većim uživanjem tonuo je u to kretanje. Tako prečišćen, počeo je da živi odista srećno. Uveče se neprimetno vraćao kući, kraj praznog stola čekala ga je majka, koja je, ko će znati zašto, nosila crnu maramu sa belim tačkicama.

Vetar je prestajao da duva. Fotograf Ivajlo skupi svu snagu ne bi li se pokrenuo, ali umesto toga oseti kako mu se delovi tela udaljavaju jedni od drugih. Hladan vazduh prodirao je do kostiju i trenutak posle toga oči su mu videle kako mu se telo raspada u vetru. Ostavši same, oči mu padoše na pločnik i zakotrljaše se u različitim pravcima prema ivičnjacima poput pravih bilijarskih kugli. Nestadoše. Na kaldrmi ostade jedino objektiv fotoaparata koji je progutao celo nebo. Hladni decembarski vetar je nastavljao svoj put.

GOGO

Penjao sam se uz stepenice bez žurbe. Lift nije radio od pre neki dan. I nije se znalo kad će da proradi. Nisam se nervirao, čak sam bio zadovoljan što ću kući da stignem kasnije. Tu i tamo bih stao i čitao napisano na zidovima. Na nekim mestima je bilo pretrpano pa se ništa nije razaznavalo. Ja sam autor "Gogo i Nataša se vole". Odavno ne znam gde je Nataša, nekadašnja drugarica mog brata iz škole. Još manje znam u koju je sada zaljubljen Gogo. Najverovatnije ne voli nijednu. Ima devojke iz svoje krvne grupe, u koje ne moraš obavezno da budeš zaljubljen. Svi u kraju znaju šta se dešava preko puta u obdaništu. Ili noću u školskom dvorištu. Njima nije važno da li ih neko voli ili mrzi.

S bugarskog preveo:
Velimir Kostov

Nešto drugo, osim da se Gogo i Nataša vole, nisam pisao. I drugi iz ulaza su mnogo škrabali po zidovima. Gogo, koji je tri godine stariji od mene, ne škraba po zidovima. Nema tu potrebu. Čak i ne znam da li je pročitao informaciju o pretpostavljanoj ljubavi. Tada sam verovao da je zaljubljen u nju. Najverovatnije zato što sam ja bio zaljubljen u nju. Sećam se kako joj teška kosa postaje živa kad prođe pored mene, kao da mi daje znak da pođem za njom.

Sve je to trajalo oko dva meseca. Kasnije je postalo jasno da niti ona voli Goga niti on nju. Nataša je volela nekog levaka sa novom Jamahom. Košta kao nov auto, kazao je neko. Ali koji auto, nije bilo jasno. Ali je i to bilo dovoljno za početak. Ne volim kad su pare najvažnija stvar nekome, a pogotovu za žensko stvorenje. I postepeno, pošto sam proveo dosta večeri na straži, izlečio sam se od osećanja. Shvatio sam da nemam razloga da očajavam. Mislio sam samo na bubuljice koje su od skora počele da joj čine ružnim belo čelo.

Uskoro sam počeo da skupljam poštanske marke i sve moje interesovanje za devojke, a konkretno i za Natašu, sasvim bezbolno se prenelo na moj novi album. Počeo sam da idem u dva kluba. Tamo je najinteresantnije to što odrasli ljudi, skoro starci, i takvi kao ja, uživaju u istoj strasti. U početku sam sakupljao samo životinje, posle sam prešao na kosmonaute. Predložio sam jednom prijatelju da mu dam sve svoje "životinje"

za mongolske kosmonaute. Jednostavno, voleo sam marke. Više sam voleo da imam ljude sa skafanderima i vasijskim brodovima umesto životinja. U klubu je jedan starac odmah ponudio da kupi celu seriju. Tad sam shvatio da je trampa bila dobra. Do tada sam kupovao samo od njega. Prvi put stvari su se promenile. Odbio sam ponudu, ali ono što se dogodilo bilo je dovoljno da još dugo hodam pun sebe.

Posle mi je Emčo, koji je živeo u susednom ulazu, ukrao album. U stvari, zaboravio sam ga kod njega, jer su nas pozvali da igramo fudbal u školskom dvorištu. Znao kako je to, hajde, skaćemo, krećemo itd. Mi smo pobedili. Otišli smo da se počastimo bozom posle i za marke sam se setio tek uveče. Izašao sam pred zgradu i dugo gledao u zvonice i prozor njihove kuhinje. Nije bilo svetla. Bilo je i dosta kasno. Setio sam se kako majka često više na njega bez razloga, trči za njim da ga udari i nisam imao snage da pozvonim. S vremenom, nisam bio potpuno siguran gde sam zaboravio album. Malo sam se sećao kako smo ga gledali sa njim, a posle se ničeg nisam sećao. Pa i nisam potpuno bio siguran da li smo ga tada uopšte i gledali. Kako je prolazilo vreme, sve sam bivao smušeniji. Verovatno zato što sam tokom dana odlazio na najmanje pet mesta da pokazujem zbirku. Istovremeno sam gledao da napravim dobru trampu. Sledećeg dana zvonio sam mu jedno pet puta, sve uzalud. Niko nije otvarao. Našao sam Emča tek posle dva dana. Učio je za kuvara u ugostiteljskoj školi i nije bilo lako da ga uhvatim. Tada je sve negirao.

– Nemam pojma.

– Kako ne pamtiš da smo razgledali marke?

– Pamtim. Ali si ih poneo. Kad smo izlazili album je bio kod tebe.

– Mislim da sam ga zaboravio. Mnogo brzo smo rešili da idemo na fudbal, pa sam ga zaboravio. A i gde da ga stavim na igralištu?

– Ti najbolje znaš. Rekao sam ti da nisam kod nas ništa našao. Šta će mi marke i albumi? To me ne interesuje.

Priznao je tek posle godine i nešto. Opet smo bili kod nje- ga i ispalo je da treba da otvorim jednu fioku. Video sam album gurnut u stranu, ispod gomile požutelih stripova, u dosta jadnom stanju. Bio je bukvalno mastan. Sive korice imale su fleke i odvratnu prljavštinu. Samo sam ga dotakao prstima. Marke za mene odavno nisu imale nekadašnje značenje. Uzeo sam flomaster, zbog čega sam preturao, i zatvorio fioku. Podigoh

pogled, ne znajući da li mi lice izražava šta sam video. Nisam hteo da se bilo šta otkrije. Emčo se odmah doseti. Pocrveneo je i počeo da se opravdava – u stvari nije on, već je njegova majka uzela album. Mislila je da je njegov. Dugo mu nije ništa pričala, krila ga je od njega, da se ne zamajava i da uči. Kad mu ga je dala, on je već bio u dobrim odnosima sa mnom i nikako nije imao hrabrosti da mi kaže šta se dogodilo.

Već nisam čitao natpise na zidovima, niti se sećao albuma sa markama. U stvari, sve što sam do sada radio bilo je zato što me bilo strah da mislim na brata. Nije uspevalo. Šta god da mi se motalo po glavi, čak i gluposti, koje me već dugo ne interesuju, na kraju bih se sve na njega vraćao. I još sporije sam se vukao na šesti sprat. U jednom trenutku sam stao. Ponovo sam se zagledao u natpise. Dobro sam se napregao da raspoznam šta je napisano sivim flomasterima, najverovatnije su to učinili blizanci, koji su do pre nekoliko godina bili najaktivniji. Razumevali su se samo delovi – “MAMICU VAM, SVI STE VI ĐUBRAD”, “NEĆEMO OD VAS NIŠTA, ŠTA GOD DA NAM DATE”, “HOĆEMO SVE, AKO PRODUŽITE DA NAM BACATE MILOSTINJU”. Poslednjih godina obojica su bili pankeri i skinhedski – sada ne znam njihovo tačno opredeljenje. Priznajem da me strah da im se muvram pred očima. Gogo je nekad bio prijatelj s njima. Odavno više nije. Oni dvaput dnevno idu u teretanu i gutaju nekakvu hemiju od čega su im se mišići utrostručili. Bodigardovi su nekakvom vlasniku barova, voze be-em-ve, pretposlednji model, i već duže vremena govore za Gogu da je đubre. Većina, ne samo blizanci, Gogu zovu đubretom. Ponekad ga i otac tako zove. Siguran sam, da je majka živa, zvala bi ga – moj sin, kao što sam ja nastavljao da ga zovem – moj brat. To ne znači da krivim oca. Ima pravo da ga zove kako hoće. Zato što jedan jedini normalan čovek hoće da bude sa njim, traži ga i stalno su u sukobu. Što se mene tiče, izabrao sam da sa strane posmatram šta se dešava. I sa bratom i sa svim ostalima. Nemam osećaj da nešto zavisi od mene i da bilo šta mogu da promenim. Gogo naposletku ne obraća na mene nikakvu pažnju. Čak je prestao i da me pita imam li neki sitniš u džepu.

Ispod našeg sprata više nisam izdržao sporo hodanje pa sam ubrzao, što znači da sam samo posle dva koraka čuo oca kako se dere. Bio sam siguran da je tu i Gogo. Pred drugim čovekom otac jedva da bi se tako drao. Samo sa njim nije izdržavao.

– Postao si obično đubre! – čuo sam ga i ne želeći se nasmešio. – Kako te nije bilo sram da prodaš i televizor!

– A šta da prodam? – upita Gogo. – U kući nema više ničeg što vredi. I da znaš, za televizor ništa nisam dobio. Ne žele ga. Nisam imao snage da ga vratim, zato sam im ga ostavio.

– Dobro, bre, zar ti nije palo na pamet da uveče sa tvojim bratom nemamo drugi posao – produži otac, nešto tiše. – A ti postaješ sve veće i veće đubre.

– Slušajte radio – reče Gogo. – Kad zaradim pare, kupiću vam lep televizor.

– Daj, ne zasmekavaj me – ponovo se javi otac. – Hoće da nam kupi televizor. Od tebe do sad nisam ništa video dobro. I da znaš, ne želim ni da vidim.

Najneočekivanije, otac nastavi gotovo šapatom, toliko tiho. Začutao je, zatim sam ga čuo kako plače. Vrata stana se otvoriše, zalupiše se uz tresak i kad je Gogo prolazio pored mene, primetio sam da i on plače. I ja sam bio gotov da zaplačem. Čim otac plače, Gogo plače, imam pravo i ja da se rasplačem. Čak sam bio dužan da učinim to. Nije imalo smisla da baš sad ulazim u stan. Nisam želeo da vidim oca u takvom stanju. Najverovatnije ni njemu ne bi bilo prijatno. Prilepio sam se uza zid, sačekao da se Gogo udalji i, kad mu više nisam ni čuo korake, krenuo za njim.

Izašao sam pred zgradu i samo reda radi bacio pogled oko sebe. Znao sam da ga je uhvatila kriza. Nisam bio siguran ima li para. Najgore je ako mu stvarno ništa nisu dali za stari televizor. Sad, em nemamo šta uveče da gledamo, em će on bivati sve luđi. Viđao sam ga u takvom stanju. Tada ne samo da mi ga je žao, već me i strah. Nema užasnije slike mog brata kad satima ili, ne daj Bože, dva-tri dana, nema para da kupi dozu.

Nekoliko puta je pokušavao da se očisti od heroina. Teško je. Ponekad mislim da je nemoguće. Kad smo još govorili, znači, pre oko dva meseca, on me uporno uveravao u suprotno. Moguće je. Samo da donese odluku. Navodio mi je i primere. Siguran je samo kad udari iglu ili, tačnije, nešto posle toga, kad mu sve izgleda roze. Ima samo jedan poznati koji se rešio heroina. Ja ga znam i on ga je najčešće spominjao. Propuštao je da kaže da su ga zaključali zbog krađe žutih recepata. Isčistio se po prinudi. Dve godine je dovoljno da zaboraviš šta si radio. Dok je Gogo uvek u blizini heroina. Postojano bunca ili od njega ili što ga nema. Bolje što ne razgovaramo. Ne slušaju mi se stalne laži. Ništa drugo ne želi, znam ga dobro, sem da se uradi. I kako prolazi vreme, koliko sve

više ulazi u igru, to postaje različitiji. Ponekad mi se čini da to nije moj brat, već jedan užasan i nepoznat čovek.

Sada je najverovatnije u školskom. Časovi su se oдавно završili. Kad bude dovoljno tamno, dvojica Dembijevih dilera sedaju na klupe ispod tende gimnastičke sale. Znaju ih svi u kraju. Mnogo puta sam ih posmatrao sa najgorim namerama. Pitao sam se šta da im uradim, samo da ih oteram sa klupe ispod tende. Bacao sam na njih kamenice, drao se. Hteo sam jednostavno da ih ubijem. Priznajem, i ubio ih, samo da mi je neko dao pištolj. Bio sam spreman na sve. Čak i pošto sam dvaput – ali ne nešto bolno – dobio šamare.

Približio sam se školskom, koje se nalazi na nekih petsto metara od naše zgrade. Osvrnuh se unaokolo. Uđem li na glavni ulaz, videće me. Ne zna se šta će se sa mnom onda dogoditi. Zato sam napravio krug i preskočio ogradu. Sagnuo sam se uz nju, dok se nisam uverio da me oni sa klupa nisu primetili. Prepoznao sam jedino Goga koji je jedini stajao i hodao tamo-vamo mašući rukama napred-nazad.

– Obećao si da ćeš da mi daš dve četvrtine – reče muklim glasom. – Rekao si da nećeš da mi daš pare, već dve četvrtine. Priznaj da si to rekao.

– To je bilo pre dva sata. Sad kažem drugo. I povlačim reč. Šta će mi tvoj jebeni televizor.

– Pa što si obećao da ćeš da mi daš?

– Zato što sam mogao. A sad mi se već ne može. I neću da ti dam. Provaljuj u bogate kuće, prodavnice – radi šta hoćeš. “Ručak” ćeš da dobiješ samo posle nečeg što ima realnu vrednost. Ako ne, idi, baci se, znaš već odakle.

Dembi, koji je bio šef dilera u kraju, retko je dolazio u školsko. Tu su obično bili samo njegovi ljudi. No, kad je trebalo nešto da se završi, pojavljivao se i on. Bio je debeo, ogromnog rasta i opasno poguren. Znao sam odakle bi trebalo da se baci Gogo. Sa “Zvezda”, kako su nazivali tri nova stambena bloka koji su se nalazili na kraju. Autobus tamo još nije išao. Radnici su nekoliko puta pokušavali da zatvore izlaz na krov. Uvek bi se našao neko da razbije metalni kapak. I ubrzo bi odatle poletao sledeći narkoman. Posle bi policajci ispitivali motive samoubistva. Brzo su digli ruke. Svi u kraju znali su da među njima ima mangupskog društva koje zarađuje od trgovine drogom. Isto su društvo sa dilerima ili svojim načelnicima.

Video sam da brat ne može da izdrži, ukopao se u mesto i odmah se bacio na njega. On je samo to čekao. Dočekao ga je

ne previše jakim udarcem noge. Odbacio ga je tri-četiri metra. Gogo se ponovo zaleti, onako pogrbljen napravi još koji korak i teško se zadržava na nogama.

– Ima da te razmažem ko govno – procedi Dembi ne ustajući sa klupe. – Je l' nisi razumeo kakav sam ti dao savet?

– Molim te, hoću samo četvrtinu!

– Što znači da si se smilovao – reče Dembi i ružno se nasmija. – Do malo pre si hteo dve četvrtine za pokvareni televizor. Sad si došao na jednu. A ja ti najiskrenije savetujem da se baciš sa "Zvezda". Već ti je i vreme.

– Siguran si da mi to predlažeš?

– Zašto, šta je tu čudno? Odavno od tebe nema ništa. Niti donosiš pare, niti robu. Šta ćeš mi onda? Bolje da skočiš. Inače ćeš da nastaviš da mi dosađuješ.

– Važi! – viknu Gogo. – Skočiću. Al' da dođeš da gledaš.

– Sa najvećim zadovoljstvom – promumla Dembi i polako ustade. – Što da ne dođem? Je l' ima još neko ko hoće da prisustvuje?

Nisam siguran da je stvarno hteo društvo. Ni ostali na klupe nisu bili sigurni. Niko nije pošao za njim. Preskočio sam ogradu i trkom im presekao put. Sačekao sam ih u bloku, i potom pustio da se rastojanje među nama poveća, jer nisam hteo da me neko od njih vidi ako se osvrne. Ubrzo smo koračali poljem. Napred je išao Gogo, koji se maltene nije ni video u sve većem mraku, iza se ocrtavala troma Dembijeva silueta, a ja sam se vukao na kraju. Došli smo do prvog bloka, prošli ga i njih dvojica iščezoše u ulazu sledećeg. Još nisam znao šta da uradim kad sam počeo da se penjem za njima. Nije bilo ograde na stepeništu, sve vreme sam bio prilepljen uza zid. Trudio sam se da hodam što tiše. To i nije bilo ne znam kako teško. Pažljivo sam postavljao patiku na sledeći stepenik, obično posut peskom i okrunjenim malterom, i pravio sledeći korak tek kad bih bio siguran da imam dobar oslonac. Okliznuo sam se dva puta, praveći buku, ali njih dvojica, napred, izleda da me nisu čuli. Sačekao sam da se još malo udalje, potom produžio. Postepeno, oči su mi se svikle na mrak i sve bolje sam se orijentisao. Nisam brojao spratove, slušao sam korake brata i Dembija; nekad su mi se činili sasvim blizu, ponekad gotovo iščezavali; jednom se slomila nagažena letva. Predosećao sam da ćemo ubrzo da stignemo do krova. Čim sam zakoračio u stranu, pazeci da se ne strmoglavim, u prostoru iznad stepeništa videh nebo. Tu se neočekivano pojavi Gogo. Nisam mogao

da pogrešim. Telo mog brata bilo je još koštunjavije. Zadržao se u svetlom pravougaoniku – tanak, pretvoren u jednu tamnu nit koja je na kratko presekla prazno prostranstvo. Savio se od napora, napravio još jedan korak i odjednom nestao. Za njim se, bezobličan, sa rastojanja, uspuzao i zastrašujući Dembi.

Usporio sam korake i polako stigao na poslednji sprat. Pogledao sam na krov ne pokazujući se previše. Njih dvojica su stajala jedan prema drugom.

– Ajde, skači! Je l' si hteo da te gledam kako letiš. Evo, gledam te. Zato sam se dovde i popeo.

– Daj mi četvrt, a? – zamoli ga Gogo. – Samo jednu. Pre nego što postanem mrlja na betonu.

– Znao sam da računaš da ću da smekšam – reče Dembi i ružno se nasmeja. – Neće te ogrejati to sunce. Šta bi bilo kad bih davao četvrt svakom trulom narkomanu koji hoće da skoči sa nekog mesta?

– Zajedno smo odrasli.

– Zabole me.

– Daćeš, ili ne?

Rekavši to, počeo da se povlači. Brzo je stigao do ivice krova. Tu mu se telo jasnije ocrtavalo. Dembi je išao na njega kao da će ga gurnuti. Bilo je trenutaka kad su obojica ostajali nepomični. Posle bi se brat opet povlačio. Zadnji put kad su stali, opet nepokretni jedan naspram drugog, Gogo izvede pokret rukama i baci se na njega. Dembi se odmače, dočeka ga preciznim udarcem i obori na krov.

– Mamicu ti! – reče.

Sede na njega dahćući, čak počeo da reži, nastavljajući da ga uporno udara pesnicom, sve po jednom te istom mestu, koje je najverovatnije bilo lice mog brata. Već sam znao da čak i da se ne baci sa dvanaestog sprata, Dembi će ga ubiti udarcima pesnice. U kraju se govorilo da kad se ostrvi na nekog, uvek ga šalje – na jedan ili drugi način – u grob. Tačno kad sam se prebacio na krov i potrčao ka njima, neko me preduhitri. Bila je to samo senka ili, tačnije, tamna mrlja, koja je prošla pored mene, još više ubrzala i bacila se na Dembiju.

Od neočekivanog udarca Dembi je prvo urliknuo kao medved, posle, kad su udarci pesnicom učestali u njegovu glavu, zaskičao je kao prase. Na kraju je ispuštao zvuke kao kokoška kojoj ne uspeva da snese jaje. Posle izvesnog vremena, zbog mnogih teških udaraca, i on se kao i Gogo nije oglašavao. Jedva sam uspeo da zadržim ruku mog oca. Bio je to on. Prepoznao

sam ga, uprkos tome što sam bio potrešen, pa čak i uplašen njegovom iznenadnom pojavom. Bilo je jasno da je sasvim izgubio kontrolu. Hteo sam da ga pitam kako se našao na ovom mestu baš u odlučujućem času. Ali samo sam ga svim silama otpozadi držao za ruke.

– Hajde da pomognemo Gogu – predložih kad se smirio. – Ova debela svinja skoro ga je unakazila.

– I svinja je unakažena.

– Bitan je Gogo.

Okrenuli smo se ka njemu i videli da sedi i gleda u nebo. Podupirao se na jednu ruku. Drugom je uhvatio izobličeni nos. Kako smo ga gledali sa strane, jasno se zapažalo da je bio iskrivljen na stranu. Stisnuo ga je obema rukama i povukao napred. Još jednom pokuša da ga ispravi. Jauknu od bola, polako se podiže i polete ka nama. Obojica ga uhvatismo sa obe strane. Bio sam spreman da sačekam neko vreme. Ali, bratu se očigledno nije stajalo na jednom mestu. Rame uz rame, odmah smo krenuli ka stepeništu.

– Čekajte malo – kaza Gogo. – Vратиću se da uzmem dve četvrtinke od onog gada.

– Nemoj, molim te! – reče otac.

– Moje su zbog televizora.

– Pa, zar nemaš nimalo snage? – procedi otac samom sebi.

– Probaj da prestaneš! Jedanput, ako treba, pa još jedanput. Valjda će jednom i da uspe.

– Nema problema – viknu Gogo, koji se sagnuo iznad Dembija, pretražujući mu džepove. Evo, uzimam samo ono što je moje. Obećao je da će mi za televizor iz kuće dati dve četvrtinke. Sada ih uzimam.

Prišao nam je i pokazao dva paketića.

– Vidite sad šta ću da uradim – reče i pocepa ih. – Evo, to ću da uradim.

Naglo se okrenu i iz trka zabi jedan šut u Dembijev stomak. Zatim se vratio do nas. Dugo smo silazili. Otac i ja smo ga pridržavali, a on je stalno ponavljao da mu ne treba pomoć.

DOKUMENTI

Almir Kolar Kijeovski

www.bundolo.org
i "bundolo offline 2"

bundolo!

OFFLINE02

Almir Kolar Kijevski

WWW. BUNDOLO.ORG I “BUNDOLO OFFLINE 2”

Južnobalkanski prostor, ili ono što se tako često fomuliše kao: “zajednice nastale krvavom kulminacijom retrogradnih vizija poslije ‘90-tih”, se (bez obzira na domet i kvalitet perspektive pomatrača, naum i kodiranost predubjeđenja), ipak odlikuje jednom, tako dojmljivom fizionomijom postapokaliptične scenografije. “Scenografije” koja aficira, a u mnogome i prožima samu svijest, pojedinca, kao i kolektivitet, odlikovanu ili stasalu pod uticajem svih uzročno-posljedičnih produkata nerazumne sinteze polustoljetnog, manje ili više, kompaktnog korpusa. U okviru tako pojmljene predstave ovog prostora i društva, tačnije ovih “prostora” i “društava”, pojava bilo kakve inicijative podstaknute onim neugaslim htijenjem susreta čovjeka s čovjekom kroz bilo kakav modalitet ili vid umjetnosti i na bilo kojoj razini zavrijeđuje pažnju i nesmanjeno divljenje. Realizacija i uspjeh jednog takvog nauma se, ako se malo dublje upustimo u analizu svih popratnih detalja “scenografije” s početka teksta, graniči sa početnom vjerovatnoćom pozitivnog ishoda pri suretu biblijskog Davida sa bijesnim i nesrazmjerno superijornijim pulenom Filistejaca.

sličnog tipa uviđamo nekoliko stavki koji ih čine manjkavim i uglavnom neuspješnim projektima: tehnička nefunkcionalnost, koncept koji onemogućuje interakciju, pretvarajući sajt u nijeme "zidne novine" i sajtove koji su, također nastali kao entuzijazam pojedinaca, ali čija je jedina svrha da tim istim pojedincima posluži za liječenje vlastitih frustracija i da im ponudi nadoknadu za kreativnu impotentnost i neobrazovanost, skrivenu iza samoproglašenog angažmana i tobožnje eksperimentalnosti. Bundolo je prerastao tu usko grudnost i tako polučio uspjeh vrijedan pažnje.

Kao što je već navedeno, nakon "Bundolo offline 1", iz 2005. godine, prvog izdanja zbornika radova, 2009. godine, počela je druga epizoda u avanturi koja je iznjedrila pozitivnim ishodom: objavljivanjem u beogradskoj izdavačkoj kući "Liber" "Bundolo offline 2". Uvidom u ovaj drugi zbornik pred nama se otvara jedan šaroliki dijapazon radova mladih, manje ili više afirmisanih, pjesnikinja i pjesnika, iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Srbije. Zbornik koji nam ne nametljivo otvara prolaz u jedan paralelni svijet poklonika riječi, u kojem ljudski duh nenametljivo ide u susret svim onim zapitanostima koje ga prate u prostoru i vremenu svog usuda. Poetika nove generacije, bez obzira na domet i kvalitet poetskih ostvarenja, manjkavosti ili nedorečenosti ispunjava onu svrhu umjetnosti kao vezivnog materijala u iskidanoj komunikaciji, pri tome nudeći dimenzije vlastitih vizija i stremljenja u poimanju aktuelnog trenutka i svoje uloge u njemu. U "Bundolo offline 2" prezentira nam se poezija iz virtualne sjene koja sigurno iskri, a u pojedinim trenucima i isijava svjetlošću koju riječ u svojoj nutрини skriva, čekajući pogodan ključ sklada, forme i jezika. Svojevrsni izričaj jedne generacije, prožet svim onim nedoumicama i htjenjima samosvjesnog pojedinca da kroz vlastito traganje ukaže, ako ne na odgovore, onda barem na životnu enigmę koja mu neprestano izranja pred lice. Zato, iščitavajući ove pjesme, ne možemo se oteti dojmu da pred sobom imamo nebrušene fragmente jednog mozaika koji tek budućom afirmacijom pojedinačnih autorskih opusa treba da upotpuni prikaz i iz anonimnosti iznjedri na scenu protagoniste poetike koja opravdava svoju svrhovitost.

Downfall

PRESTUPNICA

opet me nazvao domaćicom..
držeci daljinski u ruci...
a dan je bio loš
i seks je bio loš
i šef me danas na poslu
opet nazvao "lutko"...
maloj je juče bio rođendan
i kupili su joj barbike
meni je izgoreo ručak za goste
i razbila sam dva tanjira
a on je ležao tamo
dok sam sjeckala luk
češao jaja
i rekao mi "domaćice"

i znate,
nož je nekako
sam poletio

Downfall: Tatjana Maksimović, BiH

OGNJENA32

NEMI FILM

Neko nam je ukinuo zvuke i boje.
U ovom filmu dodeljena mi je sporedna uloga.
Klavis je raštimovan a
Pijanista svira muziku za komedije.
Smejala bih se i ja, ali su mi usta vezana.
Samo platno svetli u našoj tami.
Moli se publika da ne baca semenke, kokice i ostalo
đubre na pod.

OGNJENA32: Olivera Milojković Oprešnik, Kragujevac, Srbija

Trpeza

NO12

Upalila 9 kandila i
3 decenije udavila
Razborito ćutim
Grizem jezik da zube sačuvam
Nebrojivo umlje brojim
A sa palimpsesta srca
Grebem jedva čitljiv znak
Ribe i Krsta
Krik na porod miriše
Strah pokriven korom plesni
u meni je skriven
Bezvučje
I samo oko vučje
Gladno treperi
Ržem lajem grizem vek
Sa nerotkinjom se rvem
U sebi

Trpeza: Mirjana Dmitrašinović, Novi Sad, Srbija,

Gothbeatnik

WHITMANOVA ELEGIJA NA POČETKU 21. VIJEKA

I

Kapetane, moj kapetane
znate da sam uvijek radio po svome
i sobom sam ispunio duge ruke željeznica
dok je moja kosa
plamtjela
iz parobroda
francuski vjetar
čaj
i topli barley
Nove Engleske
zatim smo zvali zelenkastu dušu
na tim obroncima, kapetane
bio sam slijep i zanesen
umjesto svježeg slobode
novac vam je otajstveno tekao kroz ruke
dolar je sredio
vaš istočni proboj...
Je li to Grant na kupoli tenka kroz pješčani san
jednog umornog popodneva
kapetane
uspavali ste nas
očima od Velikih kola
i tmurnih moreuza
što je s Tezejevim jedrom
s legendom koja vodi
vojnike u grob?

II

Sunce je mnogo puta
zaslijepilo zor
požaristenju našim
porodajnim mukama
sav humor i strast
zgurani su u nekoliko mauzoleja
Pennsilvanya Avenue, District of Colombine
digao sam zastavu u Kentuckyju
krv djece je kapala s crvenih pruga
zar je na svakom stijegu
bar jedan obješenik moj
petdolarski kapetane
ni Ralph Waldo ne može iz svoje grobnice
da strese crna krila
nad zastorima koje je toliko prezirao
zar sam spomenik?
lice mi peru zubate kiše
cilj svega je beščutni mramor
i linija osamljenosti kroz Eldorada moje mladosti
palme ne pozdravljaju nikog
na ulazu u San Diego
sanjaju nijemi san
skupih automobila
i jadnog crnca
s usnom harmonikom na rubu
praskavog cvijeća
u pet galonskoj bačvi
on je nenaslušani Menestrel
BLUDNICE!
Pratite ga na harfama samoće
jer suze bijesa zovu ponor
i umiruće nebo
za zadnji gutljaj ljubavi

III

Sam svira
nad bisernom dolinom
melodija negdje davno pohranjenih snova
izvlači se neoštećena u njegovom dahu
podaje se klisurima
i klifu uronjenom
u drevno more
Gledajte!
djevojka dolazi
u kočiji da čuje očajničke akorde
grimizni joj brokat pada oko struka
dok se spušta
iz svakog poljubca
i pripite pjesme
iz sna djeteta sna o djinnijima i zlatnim
vodenzmajevima
stavljajući strasti kao tetovaže na listove i ramena
pretvarajući kamene klaonice ljudi
u prah
dolazi nemilosrdno
uperivši nježni pogled u daljinu
prostire ga kao plašt
preko obala osamljenog srca
Grudi joj drhte
od proljetnih plima
Oh kapetane, moj kapetane
iz suza, iz veljače, iz ožujka,
iz prozora koji govore
iz svetkovina dodira
dozvali smo
Revoluciju

Gothbeatnik: Vinko Drača, Zagreb, Hrvatska

**PASOŠ
PUTOVNICA
ΠΑΣΟΣ
POTNI LIST**

Chris Agee

NOVI SJEVER

NOVI SJEVER

Chris Agee, američko-irski pjesnik i urednik antologije *Novi Sjever*, kaže da bi se za Irsku moglo reći isto što i za druge drevne evropske nacije: “small size big space”, a što bi u mom prijevodu bilo: “mali prostor, velika širina”... Upravo je taj irski *kulturni prostor* tokom prethodnih stoljeća znatno utjecao na poeziju, ali i svjetsku književnost uopće, naročito za vrijeme procvata tzv. *sjeverne poezije* i Agee referira i na Edwarda Laryssyja, koji je rekao da se u Belfastu “desio najvažniji procvat poezije anglofonog svijeta u posljednjih pedeset godina”. Pitanje na koje u znatnom dijelu svog još opširnijeg uvoda pokušava odgovoriti, jeste koje su to tajne sile dovele do takve kolosalne poetske aktivnosti na tako malom prostoru Sjeverne Irske i to ne jednog nego dva pjesnička naraštaja... Zapravo, takvo bi sebi pitanje mogao postaviti svako ko je iole upućen u poetsku aktivnost ovog prostora, a Agee ga dodatno, pjesnički, dimenzionira, navodeći Adriana Frazia, koji je, razmišljajući o njemu, jednom prilikom izjavio: “Književni doprinos malog broja stanovnika ovog otočića u dvadesetom stoljeću spada u najveće misterije u povijesti ljudske kulture. Još ne znamo kako do njih dolazi niti možemo ocijeniti njihovu veličanstvenost.” Nekako je logično spomenuti fenomen, što Agee i čini, uporediti sa procvatom slikarstva u Firenci za vrijeme renesanse. Čini mi se interesantna njegova opaska da bi rješenje misterija moglo biti sadržano i u činjenici što se većina pjesnika međusobno poznavala i djelovala u “Grupi”, slobodarskom kružoku mladih pisaca Belfasta, u kojoj su kritizirali, diskutirali, polemizirali, jednom riječju – utjecali jedni na druge i provocirali uzajamne kreativne potencijale. Tako su se različite energije: lična, generacijska, kulturna, intelektualna, naslijeđena itd., rasplamsale u, kako ističe, “eksploziji genijalnosti”. Drugi mogući odgovor bi mogao biti u vezi sa historijskim i političkim prilikama, te Agee, s pravom, veliki dio svog uvoda posvećuje upravo osvrtu na burnu historiju Sjeverne Irske, i iako se on njome bavi nekoliko vijekova unazad, za potrebe ovog uvoda ću se samo kratko osvrnuti na onu noviju, tj. na dvadeseto stoljeće bez koje, ako prihvatimo to rješenje, ne bi bilo ni poezije...

Podsjetimo se da je Irska *krvavo* zaradila nezavisnost, o čemu ponajbolje svjedoči monumentalna poema Williama Butlera Yeatsa "Uskrs, 1916.". Tada je šestina otoka ostala sa Britanijom i 1922. god, bilo ustavno kršteno kao Sjeverna Irska, no, kako autor ističe: "iako tako stoji na papiru, Sjeverna Irska nije, niti je ikada bila, sastavni dio Velike Britanije". Isto tako, oduvijek se razlikovala od Republike Irske, a nakon odvajanja potonje, primijetan je disbalans u razvoju i južni dio je znatno kaskao za sjevenim. Stanovništvo Sjeverne Irske su činili naseljenici, Geli, protestanti, katolici, unionisti i nacionalisti, no vlada je bila uglavnom jednopartijska (unionisti) sa *krutim birokratskim aparatom*. Katolici su smatrani za građane drugog reda i izbijanje nevolja, 1969. god. je predstavljalo samo kulminaciju dugotrajne diskriminacije i nezadovoljstava. Agee kaže kako je potrebno samo pročitati poemu "Ministarstvo straha" Seamusa Heaneya, da bi se stekao utisak kako se manjina osjećala 50-ih. Nevolje su se protegle sve do 1994. god., kada je IRA proglasila prekid neprijateljstava. Ova antologija u odjeljku *Klasične pjesme*, o kojem će kasnije biti više govora, donosi i poemu "Prekid vatre" Michaela Longleya, koja je objavljena po okončanju nevolja u *The Irish Times*, i koja je, po mišljenju Ageeja, uhvatila pravu emociju trenutka i imala instantan odjek kao rijetko koja pjesma. No, pravu je prekretnicu označilo tek *Jutro na Veliki petak, 1998. god.* kad je "euforija preplavila Irsku", koje je poznatije kao *Belfastski sporazum*.

Pjesnici su, dakle, trebali odgovoriti izazovima vremena i pronaći "slike i simbole adekvatne našem stanju" (Heaney). U pokušaju odgovora na pitanje Agee dalje ističe da "snaga kreativnog prožimanja buja u kontekstu narušenih društava. Pjesnici obe generacije bi se mogli uporediti sa afričkim trkačima na duge staze čija je srčanost proizvod njihovih visokih zahtjeva. (...) Kao što je Michael Longley primijetio: "nijedna pjesma nije 'svijet za sebe'; nijedna jabuka nije sama na stablu; i biti pjesnik znači živjeti i za prethodnike i savremenike". Takvo dobro uzajamno čitanje teško da bi se moglo postići u normalnijim društvima. Naznaka kvaziautarkije, koja se spustila na Sjever za vrijeme Nevolja je mogla učiniti pjesnike imunijim na utjecaj onih pomodnih ritmova i manira koji su se uvijek lagano provlačili anglofonim svijetom poezije (...) U Zapadnoj Evropi u istom razdoblju, niti jedna druga grupa pjesnika nije iskusila slične užase. Slično kao što se desilo u određenim poezijama Istočne Evrope, historijsko se ispreplelo sa lirskim

i rezultiralo energijom vidljivom na primjeru Yeatsa i njegove anticipacije irske historije. Njegova poezija je pravi primjer svijesti o strašnom pritisku historije izražene kroz moćnu metaforu.”

Koji god odgovor bio ispravan, ostaje fakt da je Sjeverna poezija zaista proizvod znatnog broja izvanrednih pjesnika. Spomenimo samo neke od njih: Seamus Heaney, Derek Mahon, Michael Longley, Paul Muldoon, Ciaran Carson, Frank Ormsby, Tom Paulin, Medbh McGuckian. Najpoznatiji je, naravno, nobelovac Seamus Heaney, po kojem je i nazvan Centar za poeziju na Queen’s University Belfast, koji je, kako Agee primjećuje, dosta povezan sa trećom generacijom pjesnika, prisutnih u antologiji i u izboru koji donose *Sarajevske sveske*. Antologija *Novi Sjever* donosi izbor iz poezije 15 pjesnika, rođenih između 1956. i 1975, koji su uglavnom objavljeni u rasponu od dvije decenije, prije i nakon Belfastskog sporazuma. Agee ističe kako prisutni pjesnici predstavljaju prvo združivanje pjesnika, ili “generaciju po izdavanju”, nakon dvije prethodne slavne generacije, koje su se pojavile 60-ih i 70-ih godina prošlog stoljeća i zato ih i imenuje kao “treća generacija”. Interesantan je način na koji je Agee birao koje pjesnike uključiti u antologiju. Želeći da izbjegne *etnički esencijalizam*, poveo se za tri kriterija koje je morao da zadovolji svaki prisutni pjesnik:

- 1) rođen, odrastao i nastanjen u Sjevernoj Irskoj;
- 2) rođen i odrastao, ali ne živi u Sjevernoj Irskoj;
- 3) ni rođen ni odrastao, ali značajan period nastanjen i jasno prisutan na književnoj sceni Sjeverne Irske ili mu se djelo na bilo koji način dotiče života u Sjevernoj Irskoj.

Potreba za upravo takvim određenjem kriterija po njemu je zasnovana na nejasnom konstitutivnom određenju same Sjeverne Irske, koja je oduvijek bila nešto poput “kulturnog koridora” (Edna Longley), pa je prema tome i ova zbirka simbolički novi Sjever. Dvojica prisutnih pjesnika, Cathal Ó Searcaigh i Gearóid Mac Lochlinn – obojica prisutna i u mom izboru ovdje, pišu na gelskom jeziku. Gelski je jezik stari jezik Ulstera, koji je posljednjih decenija, baš zahvaljujući spomenutim pjesnicima, doživio značajan preporod. Dajem sebi pravo da istaknem kako mi je upravo prevođenje spomenutih pjesnika, naročito Gearóid Mac Lochlinna i bilo najzujbudljivije, naročito jer se u nekoliko pjesama i on bavi samim prevođenjem, *izgubljenim u prevodu*, te smislom poezije općenito. Sljedeće rečenice o principima koji se urednik rukovodio prilikom izbora pjesnika prenosim u potpunosti:

sa prethodna dva naraštaja, već se prije odnosi, kako je već rečeno negdje u prethodnom tekstu, na “generaciju po izdavanju”. Besmislena je svaka vrsta upoređivanja, no treba i istaći kako se među pjesnicima zbog spomenutih slavni prethodnika razvilo “brzo očekivanje pjesničke slave”. Agee zaključuje da je to bilo za očekivati i da je sasvim logična pretpostavka da bi bilo koji pjesnik mogao imati koristi od pojačanog interesa za poeziju Sjeverne Irske. No, treća generacija nema toliko veze sa prethodnih i razlikuje je već i mjesto na kojem se pojavila, barem većina njih, a to je akademska zajednica i Univerzitet, tačnije Queen’s University Belfast koji je postao “lokalni portal svjetskog interesa za ulstersku poeziju” i koristi čak i frazu “poezija na Queen’s način” kao marketinški slogan. Osim što dosta pjesnika treće generacije ima vezu sa spomenutim univerzitetom, bitno je istaći da ih je dosta, tačnije oko polovina prisutnih u “Novom Sjeveru”, izdata u Sjevernoj Irskoj jer je dosadašnja praksa bila da se izdaje u irskim i britanskim izdavačkim kućama.

Govoreći o *novim* pjesnicima Agee kaže i da svaki od njih, sakupljenih u antologiji, “računa na neko, do sad nezauzeto, mjesto u zodijaku irske poezije”, naročito jer se i motivima dosta razlikuju od prethodnika. Nevolje su okončane i pred sjevernim pjesnicima nema više, da se baš tako izrazim, ultimativnih izazova i oni su, kako Agee primjećuje: “(...) daleko više zainteresovani za nove tehnologije, ekologiju, Istočnu Europu i dvojezičnost nego bilo kakvo unaprijed očekivano očitovanje “sjevernog pitanja”. A to su, također, naučili od svojih sjevernih prethodnika.” Dakle, ne bi bilo ispravno pretpostaviti da se tu radi o “manje vrijednoj poeziji”, činjenica je da se radi o *drugачijoj* poeziji, koja je odgovor na savremene prilike na Sjeveru. Nadam se da će se nešto od toga moći vidjeti iz mog izbora poezije iz antologije, koju sam prevela za *Sarajevske sveske*. Od 15 *novih* pjesnika i tačno 160 pjesama, izabrala sam da predstavim 6 pjesnika, tačnije 3 pjesnika i 3 pjesnikinje (ne zato što sam htjela da budem gender korektna, nego zato što ih smatram za reprezentativne a i moji su lični favoriti), od kojih sam prevela po dvije pjesme. Odlučila sam da to budu pjesme za koje mi se učinilo da sam ih najbolje prevela (barem u vremenu koje sam imala na raspolaganju), zato što sam osjetila da ih najbolje razumijem i osjećam, a smatram da je upravo to najvažniji preduslov za istinit prijevod. I sastavljaču antologije sam odala poštovanje, predstavivši ga.

GARY ALLEN

KALIPSO

Ona ne zna ništa o vanjskom svijetu
ali zna sve o srcu:

papirno suhi prsti stežu mladu ruku
dašak od osamdeset godina u cvjetnoj haljini –

prilaziš bliže, a onda slabašni ustajali dah
na tvom licu vodi

do percepcije nečeg jedva živog.

Vatra je njen tlakomjer
čak i nakon što sunce pređe prag
ulice koja se preselila u budućnost

srce joj je napućeno jeftinim ugljenom
koji se poput zemljine jezgre odražava
u kamenim očima, ponovo im darujući vid.

Mrtve lično poznaje
oprala je snažne udove mladom suprugu
spustila pogled do mrtvorodenčeta

identifikovala sina usmrćenog
u pustoši gradilišta

svake kosti kamenom ciglom smrskane do srži
s crvenom rupom smrti na potiljku:

ali patnja ju je oblikovala
eteričnu poput vjetra u brodskim jedrima
ispunjava sobu od poda do stropa–

staro srce tuče snažno poput kugle za rušenje.

TESTAMENT

Bila je to njihova istina, ne moja
iako nikad nisam propitivao ono što je bilo prirodno,
prihvaćeno i sasvim neizbježno – kao smrt.

To da su bili dobri ljudi, nisam sumnjao,
vrijedni, ponekad na štetu svega ostalog,
ipak trebalo mi je dugo da uvidim stvari koje nisu išle.

Moj praujak, revnostan obućar, usta punih eksera,
prekriženih nogu na prozoru radnje,
niti je pušio niti pio, ipak imao troje nezakonite djece.

I moja baka, čiji je svakidašnji govor bio biblijski,
i koja se klonila svega lošeg i lažnog,
po dužnosti je koristila njegov malj kao magareću čeljust
na nezaposlenim katolicima ispred brodogradilišta.

Njihov je zakon bio jasan, iako ne uvijek pravedan,
i nije trebao biti izgovoren da izazove strah,
kao Isus, koji je visio u svakoj sobi,
mogli su vidjeti nepodopštinu na dječijem licu.

I Bog im se obraćao, glasom glasnim poput njihovog,
nikad ženama, čija su tijela čuvala grijeh
(moja rodica još ima ožiljke na leđima
kad je zatekao kako se igra sa žaračem).

Baka nas je natjerala da kleknemo i da se pomolimo
dok je umirao gore u sobi,
a onda nas je pvela da odamo zadnje poštovanje.

I iako su zavjese prekrivale svijet živih,
s dječijom jezom sam jasno vidio
crnu zgrušanu krv u obje nozdrve.

Po njenoj zapovijedi, poljubio sam mu pergamentno lice
i sa zadivljujućom profanošću prošaptao
u vatom začepjeno uho, vaš Bog je mrtav.

LEONTIA FLYNN

ČUDO F6/18

Šetnja s njim je na neki način bila kao šetnja u snu.
Sunce bi skrenulo sa svoje putanje i ostavilo nas u tami.
Jednom, rekli su mi, dok je ulazio u prijateljevu kuću
sijalice su se – čak i ona u frižideru – raspukle u hiljade koma-
dića.

I bilo bi lako da on nije prekršio svako pravilo
kao onda kad sam se probudila – bila sam iscrpljena, njegova
mala podanica! –
i našla ga pokraj kreveta: lice u nekakvoj izmaglici,

bilo je lice stranca; onda sam opet zadrijemala,
i probudila se – da bih ga našla u negativu, ležao je
– kao Torinsko platno – na ovoj papirnoj plahti mog sjećanja.

MOJ MENTOR IZ SNOVA

Moj mentor iz snova sjedi u svojoj sobi i nadgleda grad.
Vidi udaljenu vrevu Pentlandsa, svjetinu kako migolji
bespomoćno poput crva. I sjedimo mi tako u tišini
kao djeca u kadi, kad on kaže:

Ako ne možeš biti čudo od djeteta, nema smisla da se trudiš.
Ne padaj na onaj o pijancu, dok čekaš na red u Woolswort-
hsu,
koji ti kaže kako mu je gelski opus zaplijenila država.
Ako možeš stvoriti nešto dovoljno oštro da kritičari
naoštre svoje zlobne nokte na to – spremna si.
I još jedna stvar, ne piši ni o čemu

Što možeš pokazati.

Meni koji nikad nisam bio zarobljen u blatu močvare,
nikad lud od straha ili ranjen metkom
koji iz mene isisava život kao kakva luda pčela med...

O, ne zamjeri mi, Isaac Rosenberg, što te prizivam
odavde, iz kuće od ljubavnih poema,
dok Evropa još izvraća svoje srce;

moje je bilo samo svjetlo i veselje, ljubavnik
pokraj mene u svoj svojoj ljepoti, svakim udom,
zglobom, obrisom, svaki djelić njega me tjera

da povjerujem da smo sigurni zajedno,
da je život za slavljenje
i da ljubav tjera loše stvari.

Ševe su mi otkrile šta su ti rekle
prije nego što si raznesen u komadiće –
da ljubav i muzika pobjeđuju ratove i carstva;

i iako nikad nisam bio u ratu,
iako sam imao siguran, običan život,
pazio na sebe i držao se podalje toga,

želim ti reći, pjesniku čija je istina
sahranjena sa ostacima Prvog svjetskog rata,
da sam i ja, također, na strani svjetla i života.

LET'S HIT THE ROAD, JACK

Za Seamasa de Blaca

*Jedini pravi ljudi za mene su ludi ljudi, ludi da žive,
da razgovaraju, da budu spašeni, žele sve u isto vrijeme,
oni koji nikad ne zijevaju ili govore uobičajene stvari već gore,
izgarajući poput veličanstvenih žutih rimskih svijeća.*

(Iz zbirke *Na cesti*)

Presjecajući tvojim putem ove noći,
sjećanje oživljava sa svakim korakom;
mladost me zaharleyisala i vratila
na bajni pogon ranih 70-ih.
Da, hiljadudeve'stosedamdes'treća!
Uhvaćen, ustrojen i navučen na stvar
koju si mi dao da mi ko bomba raznese mozak,
jasno sam vidio kako se dom preobrazio u Nebrasku,
Fána Bhuí u zelenu travu Iowae;
I, kad me spucao blues,
Bealtaine cesta je postala autoput;
Čovječe, ne smiješ nikad sletit', znali bi reć'
California Cill Ulta, Frisco Falcarragh.

Tvoja mi knjiga leži na prsima
ali, ispod korica, tvoje srce
pulsira u ritmu svake riječi.
O, čovječe! Još osjećam divlje visine,
Himalaja mladosti kojima smo zajedno
jedrili, nedinutim prostranstvima,
nesputani i nabrijani, stopajući
od NYCa do Friscoa i dalje
do Meksika, divlji ritam
u mozgu i venama. Nadahnuti. Naelektrisani.
Kadilakoubrazavajući cestama,
Uzdižući se iznad nabobanog mozga,
granice su promicale ko u snovima a mi naštimani
i naloženi životom na cesti, pijemo
i zajebavamo se od Brooklyna do Berkeleya

na cugi, šizi i budizmu, mudrost
Istoka, telegrami iz vječnosti
Preko Sierre, marihuana
i misticizam u Meksiku,
otkačeni snovi u Bixby kanjonu.
O Jack, čuli smo Orfeja
u svemu oralnom...

Čovječe, sjećam se svakog trenutka traganja
dok si pretraživao cestu tražeći istinu,
raj. I iako su rekli da ne postoji
autoput koji vodi Bogu, ti si ga pronašao,
naprežući svoj Niagara um,
balansirao si od gandže do molitve.
Tad je udario grom, i nadam se
da si uhvatio dovoljno vječnosti
da se pridružiš Whitmanu, Proustu i Rimbaudu.

Moja široka divlja cesta
Vodi, ko i tvoja, preko postanka.

Ja, čovječe! Nemaš više đe otic –
I kad budem blizu groba,
u starosti il' prije nego mislim,
provjeriću ima li Smrti dolje na raskneci,
da me prokrijumčari preko granice,
a onda, jebemu Jack, obojica ćemo
stopat, ah, zavojitom cestom raja.

MOYRA DONALDSON

NEVJERSTVO

Nakon što je otišao,
našla je novac na krevetu,
ispao kad je svukao hlače.
Skupila je kovanice u hrpicu
i stavila ih na ivicu prozora.
Ležale su, skupljajući prašinu, krivicu,
dok ih jednog dana njen suprug
nije pokupio i stavio u džep.
Sitno za poziv
koji nije mogao obaviti od kuće.

PORUKA SA ONE STRANE

Otišla sam prijateljici u bolnici,
dan nakon što je preminula
pa su me vratili.
Srce joj je stalo, svladano
još jednim napadom astme,
godinama pumpanja
za lakši dah –
oživljavano samo
pomoću liječnika i elektrošokova.

Zrak oko nje je škripao.

Iznenada
me čvrsto privukla,
poljubila u usta, i stavila
u njihovo grotlo,
na jezik
poruku, koju mi je donijela.

*smrt je laka – rekla je –
puno lakša od života*

i njene su me riječi uzbudile
poput navale adrenalina,
unezvjerile me, ostavile u
nedoumici, nesigurnu
jesam li dobila
blagoslov ili prokletstvo.

GEARÓID MAC LOCHLAINN

PREVOĐENJE

(Čitanje poezije, septembar 1997)

Večeras, prijatelji moji, neće biti prijevoda,
ništa pre-vedeno, izmijenjeno, razvodnjeno
razigranim engleskim
koji od soka mojih pjesama pravi
limunadu.
Ne, večeras, neće biti prijevoda.
"Séard atá á rá agam ná",
šta ja ovdje uopće radim?

Je li ovo samo zadnja moda, trend –
Dvojezično čitanje,
poezija 'kao Gaeilge'?
Je li svijet poludio?

Ponekad se umoriš pričajući
gluhim irskim ušima. Umoriš
od samozadovoljnih monoglota koji kažu:
-It sounds lovely. I wish I had the Irish.
Don't you do translations?

Eno ih, bulje u mene, začuđeno
kao da sam kakvo strano tijelo
doletjelo bog te pit'o od kud,
samo da bi njih uznemirilo.
A kako su samo sretni kad završi,
i kad slijedi 'English poet'
koji sa nekoliko viceva izgledi
malu večernju neprijatnost.

Eno i njega
sa svojom pričom o 'kulturi kafe' i 'Semausu'.
Ovdje je da bi im dokazao
da su i oni duhoviti, širokoumni i kulturni;
da kontaju suštinu ovog poeziranja
koje je označilo početak i kraj večeri.
Sad je on.

A evo i mene u ćošku,
sam, odbačen,
ljubomorno širim oči
pijan od vina svoje poezije,

moje 'Irish' poezije
koju niko nije razumio.

'NATIVE' GOVORNIK

Umoran sam
od ovog rituala.
Samo ih pogledaj!
Stoje u redu
da počaste pićem
rijetku biljku
Sasvim sigurno ne mogu opisati
ovim riječima –
'native' govornika.

Pogledaj kako mu se
klanjaju
kao da su
u prisustvu
svog Mesije...

I poslušaj tu bujicu riječi
u kojoj se,
svačiji jezik
nadmeće s ostalim,
i zapliće
u ustima.
A tek spominjanje poznatih imena!
U životu nisi čuo ništa slično.

I pogledaj njega
pravcati original,
transformisali su ga
da od njega nije ostalo više ništa ljudsko
već nešto mnogo vrijednije,
biser pred svinjom,
mošti.

A večeras,
biće zabave,
noćni bar
najbolje što Irska nudi.
Neka im bude.

Jednom sam imao curu,
finu, zgodnu djevojku.
Bila je 'native speaker'
ali su joj poljupci
bili isti
kao kod ostalih.

JEAN BLEAKNEY

OPORAVLJANJE

Da li tulipane ili ljiljane staviti
na sredinu stola, dnevna je dilema.
Da li ih sjediniti... iako

tulipani su tulipani. Previše samosvojni
da bi se miješali. Ljiljani su stigli prvi.
Već su složeni: istočnjački

još u pupoljku.
Zar bi ih smjeli uznemiriti? Drage moje,
razumijem sve gospođe Dalloway;

Ja sam snene Virginije dašak u ovom
postanestetičkom mrtvilu. Dan 4.:
čak me i slaganje cvijeća dotuklo.

To je kao da mi je mozak zreo za psihića;
ili kao da sjedim na njegovom pragu
i čekam da stigne neko ko ima ključ.

Pogledajte kako se ubrani tulipani uspravno drže
dugujući za svoje držanje manje
svjetlu nego stavu.

PJESNIČKI BRŠLJAN

*Jedna vrsta ima crno sjeme a druga je boje šafrana.
Nju koriste pjesnici za svoje vijence i listovi joj nemaju tako tamnu boju.
– Plinijeva historija prirode (22-79 n.e.)*

Tako
cijenjena,
da je krasila
pobjednike pjesničkih
takmičenja, *Hedera poetica* -
opisana u osamnaestom stoljeću kao
Hedera poetica baccis luteis, žuti
sjeverni bršljan — nakon toga
je srozana do *Hedera helix* ssp. *poetarum* i
Hedera helix var. *poetarum* do, u zadnjih deset godina,
najnižeg reda biljaka: *Hedera helix* f. *poetarum*.
Razlikuje se samo po mutnonarandžastim bobicama
i svijetlozelenim listovima, rijetko se traži
i malokad nudi.

P
j
e
s
n
i
c
i,

s
druge,
strane,
iako
se rijetko traže,
češće se nalaze
ako su odustali od svoje prave svrhe
kao i *Hedera helix*, uobičajena biljka za živicu,
i cijela galerija njenih
podvrsta, varijanti i

o
b
l
i
k
a.

CHRIS AGEE

ŠLJIVE

Na njivi kod Srebrenice vidio sam najviši
kukuruz u životu. Neko je požnjeo
pa je podsjećalo na lavandu. Drugi je pokosio.
Ispred nekoliko kuća, na travi, sjedile su žene
u maramama i dimijama i gledale.
Niska strma brda su okružila njivu

gustim drvećem. Svuda su bili ukleti bosanski
plastovi sijena poduprti stupovima i kosturom srušenih kuća
zaraslih u korov. Izgleda da se ispravno vratiti
i ponovo zasijati polja i vrtove usred živih duhova
rođaka i komšija. Kravu je na užetu
vodila starija žena u istoj haljini

a djevojka u šorcu je prešla cestu
za Potočare. Opale jabuke su
ležale u voćnjaku a svilenaste šljive raštrkane
po šumskoj stazi. Dva nišana među
kukuruzima su bila kao ljetovalište
hiljada veličanstvenih klipova.

REKVIJEM

Nešto me odbacilo. Smrskan kamen. Oker i smaragdni
Listovi u rupi od granate. Zastao sam

Da se divim haosu koji ih upetlja
u inje nalik spermijima ili mrtvim dušama zamrznutim

U tečnom kisiku vremena. Onda opet
Do glatkog džamijskog praga, sablast
Donešena s prvim vjetrom tog petka poslijepodne,
Nevjetrovitog i uobičajenog, prosijana u tišinu sivila,

Prošišao sam lica umotana šalovima u starom jugoslovenskom kafiću,
Namirisao hljeb i okrznuo pogledom kifle, lonce poredane piramidalno

Kao u Rusiji, prelazeći tramvajsku stanicu Habsburg do pijačnih tezgi
Gdje noge i kožne cipele kruže oko barice

Kojoj, nevidljiv, nepotreban, namignem. Orasima, kupusu, mandarinama:
Luku, jabukama, paprikama, medu: zdjelama sira, sjemenkama suncokreta:
Predivan, Spartanac Arcimboldo, dok sarajevski snijeg pada i pada....
Kao pepeo u sljedeće stoljeće.

PORTRET SLIKARA

Renata Papišta

Renata Papišta

APOKALIPSA GRAFIKE

Zajedno sa filozofijom i naukom, umjetnost od samog trenutka svog postanka izvodi čovječanstvo iz mraka podzemlja na svjetlost dana (kao Orfej). Ali, za razliku od filozofije i nauke, ona ne može da se osvrže za sobom, da objašnjava svoj hod: onog trenutka kada se osvrne da vidi, da objasni, čarolije nestaje i gubi se sva njena moć, pa, prema tome, i moć obasjavanja i rasvjetljavanja tmine.

(Roland Barthes)

Jedno od glavnih pitanja koje sam sebi postavila, postavivši pored sebe unikatni objekat, koji je, ujedno, i nosilac odštampane forme i grafizma, bio je problem multipliciranja. Pitanje se nametnulo iz čisto moralnih razloga prema grafici. Nastojala sam saznati koliku slobodu sebi smijem i mogu dati, pa tu umjetnost vezanu za potpisivanje tiraža uopće *ne* multiplicirati?

Zanimalo me je da li je grafika još uvijek umjetnost multioriginala, ili je, zapravo, samo slikarstvo mazohističkog uma?

Zaista, nije mi jasno zašto imitirati lavir laviranom akvatinom i kedu jetkanicama, ili, bakropisom imitirati crtež u tušu..., ako ćete odštampati samo jedan otisak – popularni etat?!

Poput kakvog ratnog profitera, iskoristila sam takvu situaciju bezvlašća i potpune anarhije, odlučivši se za jedan ciklus etata. Zapravo, živimo u vremenu u kojem je poljuljana kulturna baza na koju su se prije mogli oslanjati grafička umjenost i klasične discipline uopće.

To nije bio direktan razlog zbog kojeg sam počela da se “izvlačim” iz tiraža, ali je, sigurno, bio razlog više da se ne pokolebam u nastojanju da dotaknem neka druga polja istraživanja.

Radeći na ovom ciklusu, shvatila sam da stalno nešto otkrivam i da stalno tragam za onim što mi je oku skriveno. Jer, nije sve onako kako se čini i kako izgleda. Neke stvari, ili, možda, sve stvari, imaju dublje značenje i kompleksniju formu i sa-

držinu od one koju možemo da vidimo i opipamo. Tako je i sa grafikom, koja za mene, u ovom trenutku, ima možda najviše mogućnosti i lica, značenja i pitanja koja želim dokučiti.

Prije nekoliko godina počela sam se interesovati za “širenje” grafizma u teritorije margina, i tada sam rekla da grafiku treba pustiti van, da prohoda, da pusti svjetlo i sjene kroz tijelo svoje i da bude samostalna. I rekla sam da će taj rad biti eksperimentalan, i da, možda, neće ni uspjeti, ali će i kao takav biti koristan za nova istraživanja.

Sada, u svakom slučaju, mogu reći da je to jedan disciplinovano-nedisciplinovani pristup grafičkim recepturama i tehnologiji kojoj treba prkositi i kontrirati, kako bi se otkrile nove recepture i uspostavio balans duše i otiska, sadašnjosti i historije. Apokalipsom, odnosno, razotkrivanjem materijala koje sam koristila, shvatila sam da se, zapravo, grafika uvukla u radove mnogih umjetnika, a da pojedini toga nisu ni svjesni. Jer, popularno kolažiranje u novinama, uprisutnjuje grafiku na tim slikama. Zar novine nisu otisci izvučeni iz strojeva koji se nalaze u štamparijama?!

U ovom mom slučaju, kolaž je na sebe preuzeo najveću odgovornost i, razotkrivši slobodu, spojio, ne samo dijelove tiska, i ne samo različite tiskarske tehnike već i različite likovne discipline. Grafici je, dakle otkriven i ponuđen prostor na jedan drugačiji i nestandardan način.

Ipak, ne mogu reći da se iz okvira dvodimenzionalnosti već nije izlazilo. U svijetu već djeluju umjetnici koji su usmjerili izražaj i razmišljanje u sličnom pravcu. Također, ne mogu a da ne spomenem zanimljive prostorno-grafičke intervencije umjetnika i mojih profesora – Dževada Hoze (sa njegovim “Prostornim grafemama”, koji u sebi sadrže grafike, pasere i šablone, kojima su realizovani multioriginalni otisci), te Salima Obralića (koji svojim “Grafičkim stubovima” postavlja u prostor duboki tisak, štampan na “Natron”-papiru, kreirajući njime formu valjka, koji postaje grafiki stub.

Dakle, ovdje se uopće ne postavlja pitanje inovacije, nego pitanje potrebe za izražavanjem umjetnika, kojem je polje djelovanja postalo tijesno, te je otišao u smjeru prostornosti. Okrenuo se prostoru u kojem egzistira i kojem podređuje sve svoje kretnje i stvaralačke aktivnosti. Tu se postavlja pitanje otkrivanja nekih novih sfera koje svi u sebi posjedujemo, kao i otkrivanja kompleksnosti stvari koje nas intrigiraju na jedan

drugačiji način od onog do sada viđenog. (Ako bismo rekli da u objektima i ljudima tražimo unutrašnju ljepotu, onda bismo mogli reći da ih ovaj put interpretiramo “naizvrat”).

Sama upotreba rendgenskih snimaka prikazuje ljude, ta divna, nasmijana, dugokosa, samozadovoljna stvorenja na jedan drugačiji način. Način na koji je prikazana njihova slika onakva kakvu oni ne žele da vide i koja ih tako često asocira na smrt..., a to su samo njihove, tako brižno satkane kosti.

Uvijek sam se čudila i pitala kako je moguće da ljudsko tijelo može biti tako zanimljivo i inspirativno umjetnicima... Jasno mi je zašto im je bilo zanimljivo ranije i zašto su nastajali aktovi, portreti, grupni, pojedinačni... Ali, sada?! U današnje doba? U eri tolikih metafizičkih, anorganskih, apstraktnih slika “bez naziva” stavljati ljudsko tijelo u prvi plan svog interesovanja?! No, šta drugo rendgenima mogu dobiti i učiniti, osim nešto što, bez sumnje, liči na akt ili, barem, fragment istog?!

Tijelo jeste postalo nosilac sadržaja, ili je, čak, ono sadržaj samo po sebi. Jer, naglašavam, tijelo nije samo ono što se vidi, ono postaje ekran nekih drugih izražaja i podražaja, gesta, ispoljene energije, strahova i uzbuđenja, i čega još sve ne... ono postaje znak. Postaje opsesivna tema savremene umjetnosti, i, kao takvo, ono je spremno da se rastače i umije da pati; da bude otpadni materijal i da bude instrumentom različitih ideologija.

Tu se otvara pitanje individualnosti i identiteta. Pitam se koliko ću zapravo ja reći o sebi ovim ciklusom koji se bavi identitetom. Identitetom prvenstveno mojim, jer ja njime govorim o svome mikrokosmosu, svojim “problemima” i sferama interesovanja. Inovativnošću ovih oblika u novooblikovanoj formi grafike trebali su se samo riješiti likovna transformacija i neke nove recepture za neka nova pokoljenja koja možda o tradicionalnoj grafici neće više ni slušati predavanja. Ali, kroz sam proces rada nametalo se pitanje filozofije sadržaja koji likovno oblikovani objekti nose.

Dakle, napokon, ovaj rad se bazira na problematici vanjskog i unutarnjeg svijeta jednoga bića. Problematici vječitog prkosa duše da ne robuje tijelu i okovima nesavršenosti istoga. I problematici vječite težnje tijela da prati snove duše koju

utjelovljuje. Ovdje je riječ o protivrječnosti komponenti koje moraju funkcionirati zajedno.

Namjerno ili slučajno, ali može se primijetiti da opet inzistiram na dvostrukom kodiranju, i to u više domena. Svo istraživanje se sliva u koncept umjetnosti. A istraživanja se uvijek temelje na iskustvima, ličnim ili pak na iskustvima drugih. Ukrštanjem tih zajedničkih iskustava stiže se novo istraživačko blago koje će, na kraju krajeva, biti osnova za neka tuđa istraživačka iskustva.

Svako autentično duhovno stvaralaštvo treba da stremi spoznaja koja se tiču svijeta ideja, a ne imitaciji predmeta I događaja koji pripadaju pojavnom svijetu.

Tvrtko Kulenović, *Rezime*

Ako bismo govorili o defamaciji, koja je primjetna naročito onim posmatračima koji su privrženi za predočavanje stvarnosti onakve kakva ona jeste, onda bismo morali govoriti i o bijegu od banalnosti. Bijegu od jasne i tačne prepiske figuracije koju vidimo – u objekat koji postaje ilustratorom iste. Smatrala sam nepotrebnim puko imitiranje i izvođenje oblika ljudskog tijela, jer svaka od prikazanih *skulфика* sadrži i dovoljno elemenata koji nam sugerišu na to šta je zapravo predmet interesovanja samog umjetnika, i stoga težnja nije bila na tome da se još više ogoli, već dovoljno jasan objekat.

Da bi svijetu 'dao smisao', čovjek mora biti duboko uvučen u ono što uokviruje vizijom.

Tvrtko Kulenović, *Rezime*

Za razliku od umjetnika koji na plošnom formatu slikarskim tehnikama anuliraju trodimenzionalni prostor kako bi došli do spoja pozadine i tijela, ovdje se isti problem rješava baš trodimenzionalnošću.

Posredstvom svjetla stvara se veza između objekta i prostora oko njega. Uvijek postoji neraskidiva veza između čovjeka i njegovog životnog prostora, odnosno polja njegovog djelovanja. Tako, u tom međusobnom odnosu, utječu jedan na drugog i samim tim poprimaju osobine jedan drugoga. Na-

višu razinu od one na kojoj se nalazi prije nego okrene njeno “kormilo”. Presa je ta koja na štampanom papiru daje onu pravu sliku umjetnika koji joj je povjerio svoje zapise.

Postoje dva kretanja koja vode ka uvidu. Jedno se pruža i zahvaća ono što je još nepoznato, pokušavajući obuhvatiti njegovu tajnu. Ono je poput znanosti i znamo koliko je ono preobrazilo, obogatilo i doprinijelo sigurnosti naših života.

Drugo je način da zastanemo u našem pokušaju da shvatimo, pa umjesto toga dopustimo našoj pažnji da postane široka i prostrana (dok ne sagledamo cjelinu umjesto njenih djelova). To bi bio fenomenološki uvid. Spomenuta kretanja se upotpu-
njuju.

Fenomenološki stav zahtijeva spremnost na djelovanje, a istodobno se suzdržava od sudjelovanja. U dinamici tih suprotnosti naša se percepcija intenzivira. Ako neko može podnijeti napetost koja izniče iz tih suprotnosti, uskoro se pojavljuje neki kontekst u kojem se čini kako se raznolikost dojmova organizira oko jedne središnje teme, možda neke dublje istine, i pojavit će se sljedeći korak.

AUTOPORTRET

FRAGMENT – AUTOPIRETT

FRAGMENT GLAVE

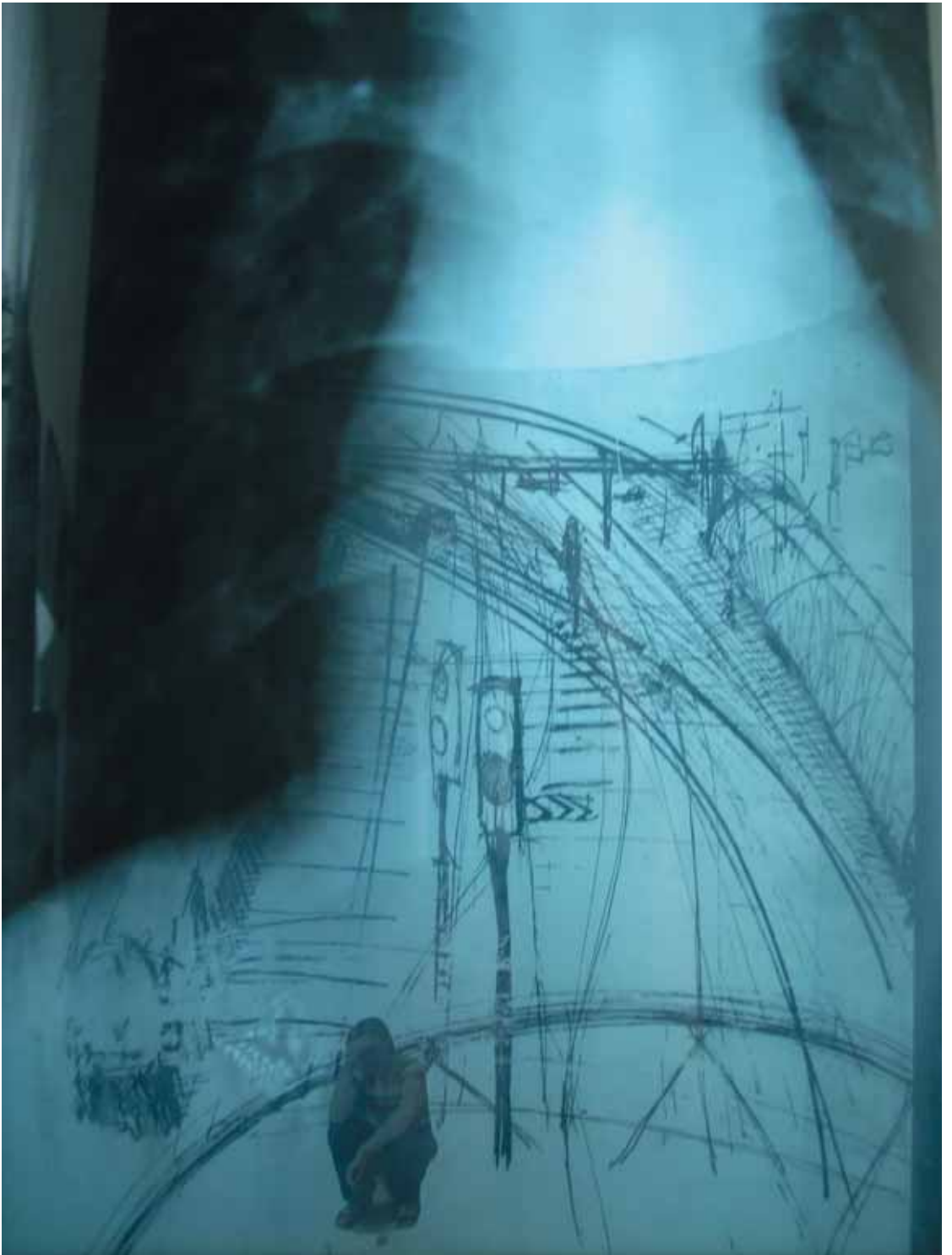

DEPART PREDNJA

DEEP IN SIDE

FULLNESS O EMPTYNESS.

GRUPNA

GRUPNA 9

DVOLIČNA

OKO GLAVE

PAPISTAR

TARGET

VOYAGERES

BILJEŠKE O AUTORIMA

Janez Potočnik rođen je 1958. godine. Diplomirao je na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Ljubljani. Studije je nastavio na istom univerzitetu gdje je i magistrirao 1989, a doktorirao 1993. godine.

Nekoliko godina (1989–1993) radio je kao istraživač na Institutu za ekonomska istraživanja u Ljubljani. U julu 1994. godine je imenovan za direktora Instituta za makroekonomsku analizu i razvoj Republike Slovenije. U aprilu 1998. godine Vlada Republike Slovenije je dr. Potočnika imenovala za šefa pregovaračkog tima za prijem Republike Slovenije u Evropsku uniju.

Od juna do decembra 2000. godine je vršilac dužnosti direktora vladinog Ureda za evropske poslove. U junu 2001. godine postavljen je za ministarskog savjetnika u kabinetu predsjednika Vlade. Godine 2002. godine Vlada Republike Slovenije imenovala ga je za ministra bez portfelja zaduženog za evropska pitanja.

Od 1991. do 2004. godine dr. Potočnik je bio docent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Ljubljani, gdje je predavao statistiku i ekonomiju.

Članom Evropske komisije postao je 2004. godine. Trenutno je odgovoran za nauku i istraživanje. U maju 2008. godine dodijeljena mu je počasna diploma doktora nauka Londonskog kraljevskog koledža.

Slave Đorđo Dimovski rođen je 1959. godine u ohridskom selu Velestovu. Završio je Filološki fakultet u Skoplju. Radi kao profesor makedonskog jezika i književnosti. Piše poeziju, poeziju za djecu, esejistiku i prevodi sa slavenskih jezika. Osnivač je i dugogodišnji rukovodilac manifestacije *Pjesnička noć u Velestovu*; predsjednik je Upravnog odbora *Struških večeri poezije*. Njegova poezija je prevedena na više od dvadeset jezika, a neke knjige su mu objavljene u Rusiji, Bugarskoj i Turskoj. Dobitnik je više domaćih i međunarodnih priznanja, među kojima su i nagrade "Braća Miladinovi" *Struških večeri poezije* i "Gran-pri Evrope za poeziju" koju je dobio u Rumuniji.

Autor je većeg broja knjiga, među kojima su i: *Gravure, Projekat, Hladni poriv, Posljednji rukopisi, Sporedni put, Predmeti i argumenti, Oblici strasti, Mračno mjesto, Mjerač riječi* (poezija); *Modiljani* (monografski esej); *Boca u moru* (eseji).

Jagna Pogačnik, književna kritičarka i prevoditeljica, rođena je 1969. u Zagrebu. Diplomirala kroatistiku i južnoslavenske filologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, Od 2000. godine djeluje kao samostalna književna kritičarka i prevoditeljica.

Književne kritike, eseje i rasprave objavljuje od 1989. u brojnim novinama i časopisima, te na Hrvatskom radiju. Od 2000. do 2003. bila je stalna književna kritičarka emisije "Knjižnica" na Hrvatskoj televiziji. Uređivala je časopise za književnost *Rijek* i *Zor*. Autorica je dvadesetak predgovora i pogovora za knjige suvremenih hrvatskih prozaika. Od 2000. godine stalna je književna kritičarka *Jutarnjeg lista*, gdje prati domaću proznu produkciju. Objavila izbor iz hrvatske fantastične proze *Prodavaonica tajni* (2001), knjige sabranih književnih kritika *Backstage* (2002) i *Proza poslije FAK-a* (2006), izbor iz nove hrvatske proze *Seks&grad u novoj hrvatskoj prozi* (2004), odabrane kratke priče *Najbolje hrvatske priče 2005* (2006), antologiju suvremene hrvatske proze *Tko govori, tko piše* (2008), a zajedno s Milovanom Tatarinom autorica je čitanke za 5. razred osnovne škole *Pssst! Knjige govore* (2003). Od 2007. moderatorica je kulturoloških tribina Hrvatskog društva pisaca "Grički dijalog". Od 2009. urednica biblioteke "konTEKST" što su je pokrenuli EPH i *Novi liber*, koja objavljuje recentne prozne naslove hrvatskih prozaika i pisaca iz susjedstva, odnosno regije.

Sa slovenskoga jezika prevela je stotinjak književnih i stručnih tekstova objavljenih u periodici, desetak radiodrama, te dvadesetak knjiga suvremenih slovenskih prozaika. Za prevođenje je 2000. godine nagrađena međunarodnom nagradom "Kulturkontakta" iz Beča.

Ag Apoloni (Agim E. Apoloni) rođen je 1982. godine u Kačaniku (Kosovo). Diplomirao je 2005. na smjeru Albanska književnost na Filološkom fakultetu, a 2006. na Odsjeku za dramaturgiju na Fakultetu dramskih umetnosti Univerziteta u Prištini. Master studije na smjeru Albanska književnost završio je 2008. godine, temom iz oblasti postmodernizma. Trenutno studira filozofiju na Filozofskom fakultetu u Prištini, gdje pohađa doktorske studije i istovremeno radi kao asistent. Objavio je knjigu poezije *Zombi* (2009).

Goran Korunović je rođen 1978. godine u Jagodini. Radi kao honorarni saradnik na predmetu Južnoslovenska kompa-

ratistika, na Katedri za srpsku književnost sa južnoslovenskim književnostima Filološkog fakulteta u Beogradu. Objavljuje u periodici naučne ogledе, poeziju i književnu kritiku.

Mirnes Sokolović je rođen u Sarajevu, 1986. godine. Student je na Odsjeku za književnosti naroda BiH Filozofskog fakulteta u Sarajevu. Objavio povijesnopoetički ogled u *Izrazu*.

Branislav Oblučar (1978, Bjelovar) objavio je knjige pjesama: *Anđeli su pali na tjeme*, s Boškom Kuzmanovićem 1997, i *Mačje pismo* (nagrada "Goran" za mlade pjesnike 2006). Književnu kritiku i esejistiku objavljuje u periodici te na Trećem programu Hrvatskog radija. Suradnik je u časopisu *Quorum*. Član je programskog odbora Goranovog proljeća. Radi kao znanstveni novak na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Vlado Bulić rođen je u Splitu 1979. Objavio zbirku poezije *100 komada* (2003), roman *Putovanje u srce hrvatskog sna* (2006) i zbirku kratkih priča *Pušiona* (2006), koje je pod imenom Denis Lalić objavljivao na blogu. Piše kolumne za novine i TV-scenarije. Dobitnik je nagrade "Jutarnjeg lista" za najbolju proznu knjigu.

Maša Kolanović rođena je 1979. u Zagrebu. Diplomirala kroatistiku i komparativnu književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Na istome je fakultetu od 2004. zaposlena kao znanstvena novakinja na Odsjeku za kroatistiku. U sklopu natječaja Studentskog centra 2001. objavljena joj je zbirka pjesama *Pijavice za usamljene*. Godine 2008. objavljuje proznu knjigu *Sloboština Barbie*.

Stela Jelinčić rođena je 1977. u Zagrebu. Po struci politologinja. Urednica je "Konzorove" biblioteke *Godine nove*. Profesionalno je vezana za organizaciju u filmskoj i filmsko-festivalskoj djelatnosti i novinarstvo. Objavila roman *Korov je samo biljka na krivom mjestu* (2008).

Robert Međurečan rođen je 1969. godine. Dragovoljac Domovinskog rata, nezavršeni student veterine i zaposlenik tvrtke koja se bavi prodajom autodijelova. Debitantski roman *Prodajem odličja, prvi vlasnik* (2008) ušao je u uži krug većine nagrada za najbolju proznu knjigu.

Mirt Komel rođen je 1980. godine u Goričkoj. Poslije završene srednje škole počeo studirati u Ljubljani. Godine 2005. je diplomirao na Fakultetu za društvene nauke (FDV), gdje se nakon toga i zaposlio kao asistent i istraživač. Trenutno je upisan na doktorski studij filozofije, smjer psihoanalize, odakle, između ostalog, crpi materijal za svoje literarno stvaranje. Godine 2006. je objavio svoj literarni prvenac, *Mes(t)ne drame*, u kojem se kroz tri drame bavi nedavnom historijom tri evropska grada, Venecije, Beča i Pariza; 2008. godine *Luciferjev padec*, dramsku poemu u kojoj lik Lucifera interpretira poput tragičnog junaka; 2009. godine *Sarajevski dnevnik*, filozofsko-literarni dnevnik, kultur-šok u riječima, kojega je pisao tokom svog studijskog posjeta Sarajevu. Objavljuje drame, poeziju i prozu u priznatim slovenskim literarnim revijama (*Primorska srečanja*, *Apokalipsa*, *Otočje*).

Lejla Kalamujić je rođena u Sarajevu 1980. godine. Trenutno apsolventica na Filozofskom fakultetu u Sarajevu (Odsjek za filozofiju i sociologiju). Do sada objavljivala u časopisima "Libra-Libera", "UV-urbani vračevi", "Lipar" i "Život", te zbornicima "Pod pritiskom". "Poqueerene priče", "Alma" i "Lapis Histrie".

Dobitnica prve nagrade za zbirku neobjavljenih priča Naklade "Zoro" u 2008. godini, za zbirku priča "Anatomija osmi-jeha".

Pored toga osvojila drugu nagradu na književnom natječaju "Susreti Zija Dizdarević 2005." za priču pod nazivom "Oči smrti", te drugu nagradu na natječaju "Super Cyber Story 2005" (Pincom) za priču pod nazivom "Sanduq el dunya".

Aneta Popova rođena je 18. aprila 1983. godine u Skoplju. Bavi se dizajnom, slikarstvom, arhitekturom i književnošću. Svoju kreativnu radoznalost dosad je uspjela da kruniše objavljivanjem zbirke kratkih priča pod naslovom *Najkraće priče (Haj-kratku rasказu, 2009)*.

Vladimir Martinovski (1974), pjesnik, univerzitetski profesor, prevodilac i esejist. Autor je knjiga: *Od slike do pjesme* (2003), *Morski mjesec* (2003), *Skrivene pjesme* (2005), *I voda i zemlja i vatra i vazduh* (2006), *Uporedni triptisi* (2007), *Aspekti ekfrazijske poezije* (na francuskom jeziku, 2008) i *Eho talasa* (2009). Priredio je knjige: *Ut pictura poesis* (kopriredivač: Nuhi Vinca, 2006) i *Metamorfoze i metatekstovi* (zajedno s Vesnom Tomovskom, 2008).

Ana Brnardić (1980, Zagreb) objavila je knjige pjesama: *Pisaljka nekog mudraca* (1998, nagrada "Goran" za mlade pjesnike, nagrada Slavić DHK), *Valcer zmija* (2005, nagrada "Kvirin" Matice hrvatske), *Postanak ptica* (2009). Studentica je Poslijediplomskog studija književnosti, kulture, izvedbenih umjetnosti i filma na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Studira violinu na zagrebačkoj Muzičkoj akademiji. Sudjelovala na međunarodnim festivalima, pjesme su joj prevedene na engleski, francuski, talijanski, rumunjski.

Marko Pogačar (1984, Split) objavio je knjige pjesama: *Pijavice nad Santa Cruzom* (2006, pobjednik natječaja izdavačke kuće AGM i časopisa *Vijenac*; nagrada "Kvirin" Matice hrvatske), *Poslanice običnim ljudima* (2007), *Predmeti* (2009). Studira na Poslijediplomskom studiju književnosti, kulture, izvedbenih umjetnosti i filma na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Član je uredništva dvotjednika za kulturna zbivanja *Zarez* i književnog časopisa *Quorum*. Osim poezije piše esejistiku i književnu kritiku. Sudjelovao je na brojnim međunarodnim pjesničkim festivalima. Pjesme su mu prevedene na više stranih jezika.

Marija Andrijašević (1984, Split) objavila je knjigu pjesama *Davide, svašta su mi radili* u sklopu nagrade "Goran" za mlade pjesnike 2007. godine. Studentica je komparativne književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Sudjelovala je na 2. međunarodnom festivalu suvremene poezije "Brutal" u Zagrebu 2007. Pjesme su joj prevedene na engleski, slovenski i poljski jezik.

Bljerina Rogova-Gadža rođena je 1982. godine u Đakovici. Diplomirala je 2005. na smeru Albanska književnost na Filološkom fakultetu Univerziteta u Prištini, gde je završila i master studije. Bavi se kritikom i fikcijom. Izdala je zbirku poezije *Gorgone* (2009).

Dinko Kreho (Sarajevo, 1986) apsolvent je komparativne književnosti i književnosti naroda BiH na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Pjesme, književne prikaze i književnokritičke oglede objavljuje u časopisima iz regije. Autor je knjiga poezije *Ravno sa pokretne trake* (Sarajevo, 2006) i *Zapažanja o anđelima* (Sarajevo, 2009). Angažiran je kao suradnik za književnost na Bosanskohercegovačkoj televiziji.

Almir Kolar Kijevski, rođen je 1981. godine u Kijevu (Tr-novo). U Sarajevu završava osnovnu školu i gimnaziju. Studira na Filozofskom fakultetu, Odsjek za filozofiju. U izdanju "Omnibusa", Sarajevo 2008 godine, objavljen je njegov prvi-nenac, zbirka poezije *Requiem za Kijevskog*. Saradnik je student-skog časopisa za po-etičko istraživanje i djelovanje (*Sic!*).

Edin Salčinović, rođen je 1988. u Sarajevu. Student je na Odsjeku za književnosti naroda BiH.

Marko Raguz, rođen 1986. u Sarajevu. Završava studij komparativne književnosti na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Objavljivao književnu kritiku/oglede/interpretacije u sljedećim časopisima: *Zeničke sveske*, *Motrišta*, *Odjek*. Član je redakcije novoosnovanog studentskog časopisa (*Sic!*). U slobodno vrijeme se bezuspješno bavi mehanikom fluida.

Mitja Čander studirao je komparativnu književnost na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Ljubljani. Uređivao je literarni prilog u reviji *Dialogi*. Od 1996. godine urednik je edicije *Beletrina*. Godine 2001. uredio je antologiju mlade slovenske kratke proze, koja je objavljena i u Hrvatskoj, Mađarskoj i Srbiji. Dobitnik je Stritarjeve nagrade za najboljeg mladog kritičara, kao i nagrade "Glazerjeva listina". Kolumnist je, dramaturg i pisac scenarija za dokumentarne filmove. Godine 2003. objavio je knjigu eseja *Zapiski iz noći*.

Mira Otašević je dramaturg iz Beograda. Bavi se teorijom književnosti i pozorišta, posebno područjem historijskih avangardi.

U periodu od 1980. do 1990. bila je član uredništva beogradskog književnog časopisa *Književnost*, a od 1979. do 1982. član uredništva *Književnih novina*. Tokom osamdesetih godina saraduje sa zagrebačkim pozorišnim časopisom *Prolog*, s magazinom za vizuelnu kulturu *New moment*, a devedesetih sa zagrebačkim magazinom za izvedbene umjetnosti *Frakcija*.

Objavila je knjigu multižanrovskih eseja *Spojni sudovi* ("Književna omladina Srbije", 1980) i romane *Magamal* ("Geopoetika", 1994), *Ničeova sestra* ("Geopoetika", 1999), *Beket i jastog* ("Geopoetika", 2005) i *Zmajevi od papira* ("Geopoetika", 2008).

Milica Nikolić (1925). Beogradski esejista, antologičar i prevodilac sa ruskog. Objavila je knjige: *Ruske poetske teme* (1972),

Igra protivrečja ili "Krotka" Dostojevskog (1975), Deset pesama: Vučo, Matić, Dedinac, Ristić, Davičo (1978), Davičov "Gospodar zaborava" (1986), Mare mediterraneum Ivana V. Lalića (1996), Tumač ptičijeg leta ili izvođenje romana – O "Dekartovoj smrti" Radomira Konstantinovića (1998), Ruska arheološka priča (2002), Običavanje stvarnog: Tišma, B. Čosić, Kuzmanović (2004). Priredila je Antologiju moderne ruske poezije (zajedno sa Nanom Bogdanović, 1961), Antologiju ruske fantastike XIX i XX veka (1966), i izabrana dela Osipa Mandeljštama (1962), Velimira Hlebnjikova (1964), Josifa Brodskog (1971), Marine Cvetajeve (1973, 1990), Oskara Daviča (1979), Aleksandra Tišme (1987) i Aleksandra Ristovića (1995). Poslednjih godina piše o savremenim srpskim pesnicima i prozaistima.

Alek Popov (Sofija, 1966), prozni pisac i esejista. Završio je bugarsku filologiju na Sofijskom univerzitetu. Tokom 1997. boravio je na specijalizaciji u SAD-u. Autor je romana *Misija London* (2001) i *Psi u niskom letu* (2008). Zbirke priča: *Druga smrt* (1992), *Prljavi snovi* (1994), *Kupusni ciklus* (1997), *Put za Sirakuzu* (1998), *Nivo za napredne* (2002), *Mitologija tranzicije* (izabrane priče, 2006). Piše radiodrame i scenarije za igrane i dokumentarne filmove. Dobitnik je niza književnih nagrada. Radio je u Nacionalnom muzeju za književnost, bio urednik književnog podlistka lista *Demokratija* i ataše za kulturu u Bugarskoj ambasadi u Londonu. Trenutno je direktor Doma dječije knjige i glavni urednik književnog časopisa *Rodna riječ* i sekretar bugarskog PEN-centra. Prevođen je na mnoge jezike.

Zahari Karabašliev (Varna, 1968), dramski i prozni pisac. Završio je bugaristiku na Univerzitetu "Episkop Konstantin Preslavski" u Šumenu. Kao student je svirao u rok-grupi, objavljivao pjesme i priče, bio disko-džokej, radio na radiostanicama, pisao za novine i časopise. Od 1997. živi sa porodicom u Ohaju, SAD. Studirao je umjetničku fotografiju na Ohajo Stejt univerzitetu, a u Holivudskom filmskom institutu filmsku produkciju. U Americi je počeo da piše drame; pozorišni komad "Nedjeljom uveče" premijerno je izveden u Los Anđelesu (2007). Drama "Trzaj" dobila je nagradu za novu bugarsku dramu (2008). Piše na bugarskom i na engleskom jeziku. Roman: *18% sivo* (2008). Njegovo najnovije djelo je zbirka priča *Istorija aviona ukratko* (2009). Prevođen je i nagrađivan.

Elena Aleksieva (Sofija, 1975), pjesnik i prozni pisac. Magistrirala je radom iz Međunarodnih ekonomskih odnosa na Univerzitetu nacionalne i svjetske privrede (Sofija, 1999), i doktorirala, odbranivši tezu iz semiotike na Novom bugarskom univerzitetu (2004). Prvu zbirku pjesama *Petlja na srcu* objavila je 1994. godine, a drugu, *Lice anđela egzekutora* 1996. Slijedi roman *Plave stepenice* (2000), te zbirke priča *Čitalačka grupa 31* (2005, nagrada "Helikon", 2006. za savremenu bugarsku prozu) i *Ko* (2006). Njeni prozni i pjesnički radovi uvršteni su u više panorama i antologija. Najnovije djelo joj je roman *Vitez, đavo, smrt* (2007). Elena Aleksieva živi u Sofiji i radi kao slobodni prevodilac.

Emil Andreev (Lom, 1956), prozni i dramski pisac. Završio je studije engleskog jezika i radio kao učitelj, prevodilac i profesor na Bogoslovskom fakultetu Sofijskog univerziteta. Sada je slobodni umetnik. Autor je knjiga *Lomske priče*, *Kasna secesija*, *Ostrvo pijanaca*, *Žabino prokletstvo* i drama *Ubiti premijera*, *Tragači za zakopanim zlatom* i *Beba*. Dobitnik je nagrade "Vik" za roman *Staklena rijeka* (2005). Proza Emila Andreeva prevedena je na srpski, poljski, slovački i engleski jezik.

Palmi Rančev (Sofija, 1950), pesnik i prozni pisac. Završio je Nacionalnu sportsku akademiju "V. Levski" u rodnom gradu. Piše poeziju, priče i romane. Bio je bokser, trener, vlasnik kafića i vježbaonice, direktor novina, scenarista, televizijski voditelj i nezaposleno lice. Najznačajnije zbirke pjesama: *Menheten, skoro događaj* (1993), *Kapa skitnice* (1996), *Iscijepana zastava* (1997), *Hotelska soba* (1998), *Tako plavo: vidljivo i sakriveno* (2007). Zbirke priča: *Teško disanje* (1993), *Ulične igre* (1994), *Nedjeljni ručak* (1997), *Amateri i profesionalci* (2003), *Malo sreće za kasnije* (2007; nagrada piscima iz Istočne i Jugoistočne Evrope "Bank Austria Literaris"). Romani: *Ulice i bulevari* (1998), *Pravac Sacramento* (2000), *Anonimni snajperisti* (2006).

Gary Allen je rođen u Ballymeni, Co Antrim, 1959. god. Radio je širom Evrope, a jedno vrijeme je živio u Holandiji. Autor je tri zbirke pjesama: *Jezici* (Flambard, 2002), *Egzil* (Black Mountain Press, 2004) i *Sjeverno od nigdje* (Lagan Press, 2006). I dalje je u Ballymeni i živi od pisanja.

Leontia Flynn je rođena u Belfastu 1973. god. Diplomirala je na Queen's University Belfast i University of Edinburgh.

Prvu zbirku, *Ovih dana* (Cape), objavila je 2004. Druga, *Nagoni*, uskoro izlazi. Doktorantica je u Seamus Heaney centru za poeziju, pri Queen's University Belfast

Cathal O Searcaigh je rođen 1956. i odrastao je u Meenali, blizu Gortahorka, irskog govornog područja u Co Donegalu. Početkom devedesetih, tri godine je bio profesor pisac irskog jezika na University of Ulster i Queen's University Belfast i nakon toga je nastavio redovno dolaziti u Sjevernu Irsku gdje predstavlja uvaženog člana irske govorne zajednice. Njegove pjesničke zbirke su: *Súile Shuibhne* (Coiscéim, 1983), *Suibhne* (Coiscéim, 1987), dvojezična *An Bealach 'na Bhaile/ Povratak kući* (Clo Iar-Chonnachta, 1993), *Ag Trúth Leis an tSolais* (Clo Iar-Chonnachta, 1993), *Na Buachaillí Bána* (Clo Iar-Chonnachta, 1996), i izabrana *Na otvorenom* (Clo Iar-Chonnachta, 2000). Autor je i non-fiction djela *Séal Naípeal* (Clo Iar-Chonnachta, 2004) te nekoliko drama na irskom. Izabrana poezija na engleskom, *Uz ognjšte u Mín a' Leá* (Arc), se pojavila 2005. I dalje živi u Meenali.

Moyra Donaldson je rođena u Newtownardsu 1956. godine, i diplomirala je na Queen's University Belfast. Autorica je tri zbirke pjesama, *Štikle od zmijske kože* (1998), *Ispod leda* (2001) i *Konjsko leglo* (2006), u izdanju Lagan Pressa. Radi kao socijalna radnica u Belfastu.

Gearoid Mac Lochlainnn je rođen 1966. u zapadnom Belfastu. Diplomirao je na Queen's University Belfast. Njegove pjesničke zbirke su *Babylon Gaeligeoir* (An Clochán, 1997), *Na Scéalaithe* (Coiscéim, 1999), dvojezična *Sruth Teangacha/Struja govora* (Cló Iar-Chinnachta, 2002) i *Razuzdani Paddy blues* (Open House Festival, 2004). U prošlosti se bavio muzikom u reggae bendu Breág. Od 2002. do 2005. je bio profesor pisac na Katedri za irski jezik University of Ulster i Queen's University Belfast.

Jean Bleakney je rođena u Newryju, Co Down 1956. i diplomirala je na Queen's University Belfast. Objavila je dvije zbirke pjesama, *Eksperiment s valovima* (Lagan Press, 1999) i *Pjesnički bršljan* (Lagan Press, 2003). Biohemičarka je, ali radi u Belfastskom centru za botaniku

Chris Agee je rođen 1956, a odrastao je u Massachusettsu, New Yorku i na Rhode Islandu. Diplomirao je na Harvardu i

od 1979. živi u Irskoj. Autor je tri zbirke pjesama: *U šumama New Hampshire* (*The Dedalus Press*, 1992), *Prvo svjetlo* (*The Dedalus Press*, 2003) i *Skoro ništa* (Salt, 2008), kao i urednik knjiga: *Ožiljak na kamenu: Savremena bosanska poezija* (Bloodaxe Books, 1998) i *Nedovršena Irska: Eseji o Hubertu Butleru* (*Irish Pages*, 2003). Piše književnu kritiku za *The Irish Times* i uređuje *Irish Pages*, magazin za savremenu književnost pri Linen Hall biblioteci u Belfastu.

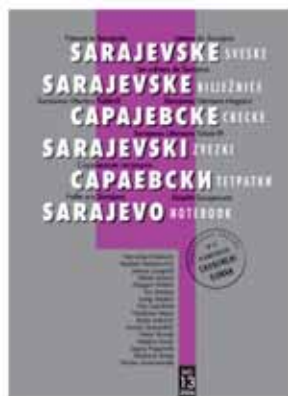
Renata Papišta rođena u Sarajevu 1981. godine. Poslije završene Srednje škole primijenjenih umjetnosti 2000. godine upisuje Akademiju likovnih umjetnosti, također u Sarajevu, odsjek Grafika, u klasi profesora Salima Obralića. Diplomirala je u januaru 2006. godine na odsjeku Grafika, u klasi profesora Dževada Hoze.

Za vrijeme studija u sklopu exchange programa odlazi u Pariz na L'Ecole Nationale Superieure des beaux-Arts gdje se usavršava u oblasti serigrafije i fotografije. Krajem 2006. godine upisuje postdiplomski studij na sarajevskoj akademiji u klasi profesora Dževada Hoze i bavi se eksperimentalnom grafikom koju naziva Skulgraf, premda se istraživanje bazira na grafičkim listovima koji tvore skulpturalna riješenja. Magistrirala je na istom odsjeku, odsjek Grafika, u martu 2009. godine.

Od 2006. godine je član ULUBIH-a, a sa kolegicom Huseinović čini "Tandem Roulettes".

Dobitnica je nagrade na 6. Internacionalnom student-skom bijenalu 2005. godine u Makedoniji, nagrade za grafiku "Kenan Solaković" na Salonu mladih 2007. godine, te nagrade "Sarajevo u djelima likovnih umjetnika" 2008. godine.

Do sada je izlagala na brojnim izložbama u zemlji i inozemstvu, te je učestvovala na bijenalima, trijenalima, festivalima, kolonijama

EXECUTIVE SUMMARY

This issue of *Sarajevo Notebooks* (*Sarajevske sveske*) is dedicated to the literature of this region's youth, the literature of young authors who are just tuning into the mystical world of the written word. *Sarajevo Notebooks* has facilitated for some of them to publish their work for the first time.

In his introductory statement *In the First Person – “Our Balkans, the Fragile Heart of Our Europe”*, Janez Potočnik has reminded us how important is the Western Balkans countries' cultural cooperation for European cultural flows, and has reminded us of what the contribution of *Sarajevo Notebooks* is to the inter-cultural permeation of our nations.

“The project of Sarajevo Notebooks is unique. It emerged from the initiative of a group of prominent writers and intellectuals from all Balkan countries. The importance of this project is in its ability to promote cooperation and build bridges, thus embracing the idea of cultural identity, whilst at the same time recognizing our differences as the source of richness. This project not only plays an important part in strengthening regional cooperation, it reveals to the rest of Europe the high philosophical and literary standards coming from this – in many respects – stigmatised region. A region whose culture includes all the fundamental characteristics of spiritual dimensions that are genuinely European”, Jazen Potočnik wrote in an optimistic review of our joint political reality.

As previously noted, the *Manufacture* section presents the work of young writers of prose and poetry. Featured is the prose of Vlado Bulić, Maša Kolanović, Stela Jelinčić, Robert Međurečan (Croatia), Tomo Ravbar, Mirt Komel (Slovenia), Slobodan Bubnjević, Ana Vučković, Enes Halilović (Serbia), Gzim Aljiu (Kosovo), Lejla Kalamujić (Bosnia and Herzegovina), Aneta Popova and Vladimir Martinovski (Macedonia).

Published is the poetry by Ana Brnardić, Marko Pogačar, Marija Andrijašević (Croatia) Glorjana Veber, Katra Kozak, Jure Vuga, Dijana Matković (Slovenia), Petar Matović, Uroš Kotlarić, Natalija Marković, Tamara Šuškić, Dragana Mladenović, Vladimir Stojnić (Serbia), Zvonko Taneski, Silvana Jovanova, Aneta Vasileva, Marjan Tasevski, Božidar Zimski, Filip Kletnikov (Macedonia), Sanja Matković, Dragana Tripković, Dušan Đurišić (Montenegro), Arben Idrizi, Bljerina Rogova (Kosovo), Dinko Kreho, Almir Kolar, Delila Repuh, Dane Komljen, Edin Salčinović, Hajrudin Dinarević (Bosnia and Herzegovina).

In the *Diary* (Dnevnik) section, i.e. the *Un-Diary* as the author Slave Gjorgjo Dimoski dubbed it (for the reasons of non-chronological event narration), the author writes in a completely intimate fashion about the people and affairs of the “Strug Poetry Nights” (Struške večeri poezije).

The *New Readings* section (Nova čitanja), comprising the works of Miklavž Komelj, Mira Otašević and Milica Nikolić, is dedicated to Oskar Davičo, one of the most prominent Serbian poets. The *Moj izbor* section features contemporary Bulgarian storytellers.

The *New North* (Novi Sjever), an anthology of contemporary Irish poetry, is presented in the *Passport* section (Pasoš).

And at the end, in the *Painter's Portrait* section (Portret slikara) we get to know the work of a young Sarajevo graphic artist Renata Papišta.

Izdavač: MEDIACENTAR SARAJEVO

Direktor: Boro Kontić

Kolodvorska 3

71000 Sarajevo

Bosna i Hercegovina

Telefon: (+387-33) 715-861

Telefaks: (+387-33) 715-860

E-mail: sarajevske.sveske@media.ba

www.infobiro.ba

Korektor

Dina Kamerić

Dizajn naslovne strane

Ognjenka Finci

Amra Zulfikarpašić

Grafičko oblikovanje

Adnan Mahmutović

Štampa: Kovertelux, Sarajevo

Tiraž: 1000 primjeraka

Časopis izlazi četiri puta godišnje.

ISSN 1512-8539

Na osnovu mišljenja Federalnog ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta, broj 02-15-5451/02 od 28.08.2002. godine, časopis "Sarajevske sveske" oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.